Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Міністерство освіти та науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Щепаченко Владислав Ігорович

УДК 903(477) «03» (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК НАСЕЛЕННЯ ПІЗНЬОРИМСЬКОГО ЧАСУ – ПОЧАТКУ ДОБИ ВЕЛИКОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ СКЛЯНОГО ПОСУДУ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Спеціальність 032 – історія та археологія
(галузь знань 03 – гуманітарні науки)
Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Щепаченко В. І.

Науковий керівник: Токарев Андрій Миколайович, кандидат історичних наук

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Щепаченко В. І. Соціально економічний розвиток населення пізньоримського часу – початку доби Великого переселення народів на території України: за матеріалами скляного посуду черняхівської культури. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія (Галузь знань 03 – Гуманітарні науки). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України. Харків, 2024.

Дисертація являє собою комплексне узагальнююче дослідження, метою якого є висвітлення питань походження, циркуляції та функціонування у місцевому варварському середовищі скляних посудин із черняхівських пам'яток на території України. Його джерельну базу складають 975 скляних артефактів різного стану збереження та інформативності, що походять із поховань і культового шару черняхівських могильників, об'єктів і культурних нашарувань черняхівських поселень, а також окремих місцезнаходжень. Для порівняльного аналізу у вивченні хронології та походження основних типів місцевих скляних посудин залучені синхронні матеріали досліджень у Барбарикумі та римських провінціях.

Накопичення нових знахідок скляного посуду, а за останні 30 років їх кількість зросла втричі, обумовлює необхідність перегляду існуючих уявлень про типологію та хронологію черняхівських посудин. Деякі з них досі не були залучені до наукового обігу, а відповідно, і не аналізувалися дослідниками. З огляду на появу нових матеріалів, поглибленого вивчення потребують окремі типи місцевого скляного посуду. Систематизація матеріалу демонструє, що у черняхівському середовищі існували, щонайменше, 32 типи скляних посудин (не враховуючи унікальних форм), які за спільними морфологічними і технологічними особливостями можливо об'єднати у одинадцять груп: циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, чаші з

оплавленим краєм вінець, циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням, товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, прикрашені накладними краплями кольорового скла, конічні кубки з оплавленим краєм вінець на суцільній ніжці, оздоблені гарячим способом, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець на суцільній ніжці, оздоблені гарячим способом, товстостінні посудини, прикрашені накладним шаром кольорового скла, а також інші форми посуду. Деякі з них поширені виключно в області розселення черняхівських племен, інші зустрічаються у Барбарикумі й за її межами, а також у римських провінціях.

Аналіз історії вивчення черняхівських скляних посудин демонструє, що найбільш актуальними наразі залишаються питання, пов’язані з походженням таких виробів. Концептуальна переоцінка соціальної ролі технологій у вивченні походження скляного посуду римського періоду, разом із детальним аналізом технологічних аспектів виготовлення й оздоблення черняхівських посудин надає можливість виокремлювати, щонайменше, три технологічних традиції у їх виробництві. Тоді як, картографування артефактів різних традицій дозволяє орієнтовно визначити географічну локалізацію основних виробників черняхівських скляних посудин.

Так, перша – об’єднує напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені вузькими горизонтальними рівними незаглибленими шліфованими смугами, накладними краплями кольорового скла або без декору та яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, виготовлені на території Римської імперії. До неї, ймовірно, належать і конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, прикрашені горизонтальними рівними заглибленими шліфованими смугами, хоча деякі дослідники припускають можливість їх виробництва за межами Лімесу.

Переважна кількість артефактів римського походження очевидно надходили до місцевого варварського середовища через посередництво нижньодунайських провінцій або античних центрів Північного Причорномор'я.

Друга технологічна традиція включає циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, чаші з оплавленим краєм вінець, конічні кубки з оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою та, можливо, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені накладними нитками кольорового скла. Її походження, ймовірно, можна пов'язувати із майстернею у Комарові. Хоча можливість існування інших осередків виготовлення цих типів посуду наразі теж не можна виключати.

Третя технологічна традиція охоплює циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець, товстостінні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла і, можливо, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та суцільною ніжкою. Локалізація центрів виготовлення цієї продукції все ще залишається предметом припущень. Втім, зважаючи на відсутність паралелей таким виробам серед синхронних форм скляного посуду у римських провінціях та їх концентрацію за межами Лімесу, можна припустити можливість розміщення подібних виробничих осередків у Барбарикумі.

Важливим практичним результатом нашого дослідження можна вважати виокремлення морфологічних ознак скляних посудин, які дозволяють пов'язати їх із певною технологічною традицією, що надає можливість використовувати у вивченні зовнішніх зв'язків місцевого населення артефакти, які не зберегли виразних елементів для типологічної атрибуції та розширити інформаційний потенціал існуючої джерельної бази.

Вивчення хронології розповсюдження черняхівських скляних посудин різних технологічних традицій дозволяє зробити спробу реконструкції контактів місцевого населення із жителями римських провінцій та інших регіонів Барбарикуму. Перші знахідки скляного посуду у черняхівській

культурі з’являються вже на етапі її формування у другій-третій чверті III ст. Серед них виключно вироби другої технологічної традиції (циліндричні кубки із оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою), яка, очевидно, виникає раніше за утворення даної археологічної спільноти.

Предмети римського походження вперше потрапляють до черняхівських племен напередодні або під час Скіфських/Готських війн, можливо, у якості військового трофею або викупів. Їхня кількість стрімко зростає протягом другої-третьої чверті IV ст. – у період стабілізації відносин між Імперією і готами. Швидше за все, у цей час вони з’являються у місцевому варварському середовищі внаслідок економічних та політичних контактів із жителями римських провінцій, що носили переважно мирний характер.

Набувають популярності у другій-третій чверті IV ст. і численні вироби нових типів другої технологічної традиції, зокрема, скляні чаші із оплавленим краєм вінець. Очевидно, десь між 300-ми і 330-ми рр. у Барбарикумі виникають центри обробки скла, пов’язані із третьою технологічною традицією, що засвідчується розповсюдженням в області розселення черняхівських племен циліндричних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 230.

Уже у середині IV ст. у технології виробництва і декорування предметів третьої технологічної традиції відбуваються деякі зміни, зокрема, з’являються товстостінні форми посуду із шліфованим краєм вінець, виготовлені без допомоги видування, а також нові варіанти оздоблення посудин. Технологічні новації, ймовірно, сприяли подальшому зростанню типологічної різноманітності таких виробів.

Як наслідок, на фінальному етапі існування черняхівської культури поширюються кубки типів Straume VII-IX та двошарові посудини. Можна також припустити, що однією з передумов зростання їхньої популярності серед місцевого населення та розширення асортименту виробів третьої технологічної традиції могли бути обмеження римсько-варварських економічних контактів, запроваджені імператором Валентом після збройного

протистояння із дунайськими готами у 367-369 рр. На період між останньою третиною IV – першою третиною V ст. припадає нова хвиля розповсюдження римських товарів. Однією з передумов їх надходження, напевно, стала втрата римлянами контролю над нижньодунайським Лімесом після перемоги готів у битві під Адріанополем. Вироби другої технологічної традиції на фінальному етапі існування черняхівської культури представлені конічними кубками із оплавленим краєм вінець та суцільної ніжкою, а також можливо конічними кубками із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздобленими накладними нитками кольорового скла. Після 430-х рр. скляний посуд очевидно припиняє надходити до місцевого населення, що можливо порівняно впевнено стверджувати принаймні для черняхівської культури на території України.

Зростання джерельної бази наразі надає можливість не лише верифікувати та деталізувати існуючі уявлення про типологію і хронологію основних типів посуду, але й звернутися до вивчення їхньої соціальної ролі у черняхівському суспільстві. Однією із основних функцій скляних посудин у місцевому варварському середовищі можна вважати використання за призначенням. Абсолютну більшість таких виробів становлять предмети для вживання напоїв, зокрема, чаші та кубки. Останні є невід'ємним елементом місцевого питного сервізу, до складу якого крім скляних предметів, зазвичай, включають керамічні посудини для розливу та змішування рідини. Втім спостерігаються у черняхівському середовищі й інші способи застосування скляних виробів, наприклад, у якості світильників чи для оздоблення керамічного посуду. Деякі представники черняхівського населення, очевидно, були знайомі й із технологією обробки скляної маси та брали участь у виготовленні скляних посудин та прикрас. Співіснування таких різних варіантів сприйняття скляних посудин серед носіїв єдиної археологічної спільноти надає можливість стверджувати про непростий характер соціальних відносин у місцевому варварському середовищі та свідчить про складну ієрархічну структуру черняхівського суспільства, де різні прошарки населення

очевидно мали неоднаковий доступ до цінних імпортних товарів, у тому числі і скляного посуду.

Останній, імовірно, міг виконувати роль одного із важелів регуляції соціальних відносин у місцевому варварському середовищі. Так, з огляду на паралельне існування серед черняхівського населення різних варіантів поведінки із скляними предметами, можна припустити існування системи перерозподілу імпортних престижних товарів (у тому числі і скляного посуду) між різними соціальними групами черняхівського суспільства, основні механізми якої очевидно контролювалися представниками місцевої верхівки. Монополізація контролю над зовнішніми контактами племен, зокрема, міжрегіональною торгівлею та обміном, у даному випадку, могла бути одним із шляхів здобуття політичного впливу локальними варварськими елітами, а обмеження доступу до скляних посудин – одним із варіантів соціального стримування.

Результати нашого дослідження становлять інтерес для спеціалістів, що зосереджують свою увагу на вивченні хронології черняхівського матеріального комплексу та економічних і політичних зв’язків місцевого населення із жителями різних регіонів Барбарикуму та римських провінцій. Деякі з наших висновків можуть бути цікавими й у дослідженні соціальної стратифікації черняхівського суспільства та вивченні внутрішньоплеменних відносин у варварських суспільствах римського періоду, а система класифікації матеріалу запроваджена у даній роботі може стати у нагоді для типологічної атрибуції черняхівських скляних артефактів у майбутньому.

Ключові слова: скляний посуд, черняхівська культура, римський імпорт, поховальний обряд, римський період, пізньоримський час, доба Великого переселення народів, Україна, Східна Європа, археологічні дослідження, розкопки.

ABSTRACT

Shchepachenko V. I. Socio-Economic Development of the Population of the Late Roman – Early Migration Period on the Territory of Ukraine: Based on the Finds of Glassware from the Cherniakhiv Culture. Qualifying scientific work: a manuscript.

The dissertation for the Doctor of Philosophy's degree, the 032 speciality – "History and Archeology". – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2024.

The dissertation is a comprehensive synthetic study focused on the origin, distribution, and use of glassware from Cherniakhiv sites within modern Ukraine in the local barbarian society. The research database includes 975 glass artefacts with varying states of preservation and information content, which come from burials and layers of Cherniakhiv burial sites, objects and layers of Cherniakhiv settlements, and individual locations. Synchronous glass finds from Barbaricum and Roman provinces are used for comparative analysis in the investigation of the chronology and origin of the main types of Cherniakhiv glassware.

The accumulation of new glassware finds, which has tripled over the past 30 years, necessitates a revision of the existing ideas about the typology and chronology of Cherniakhiv glass vessels. Some of them have not yet been brought into scientific circulation and thus have not been studied by scholars. Given the emergence of new materials, certain types of local glassware require in-depth study. The systematization of the material shows that there were at least 32 types of glass vessels in the Cherniakhiv environment (excluding unique forms), which can be consolidated into eleven groups based on shared morphological and technological features: cylindrical beakers with a fire-rounded rim and a tubular base ring, hemispherical bowls with a cracked-off rim, cups with a fire-rounded rim, cylindrical beakers with a cracked-off rim and cold decoration, thick-walled beakers with a rim finished by grinding and cold decoration, conical beakers with a cracked-off rim, ovoid beakers with a cracked-off rim and decorated with applied drops of

coloured glass, conical beakers on a solid stem with a fire-rounded rim and hot decoration, conical beakers on a solid stem with a cracked-off rim and hot decoration, thick-walled vessels with an overlaid layer of coloured glass, and other glassware forms. Some of them occur exclusively in the area inhabited by the Cherniakhiv tribes, while others are known outside this area in Barbaricum or in the Roman provinces.

The analysis of the research state of studies on Cherniakhiv glassware shows that the most relevant issues are still related to the origin of such products. A conceptual reassessment of the social role of technology in the provenance of glass items dating to the Roman period, in conjunction with a detailed analysis of the technological aspects of the manufacture and decoration of Cherniakhiv glassware, make it possible to distinguish at least three technological traditions in their production. Meanwhile, the observations on the distribution of artefacts belonging to different traditions in space enable us to tentatively determine the geographical location of the main centres producing Cherniakhiv glass vessels.

Thus, the first tradition comprises hemispherical bowls with a cracked-off rim, conical beakers with a cracked-off rim decorated with narrow horizontal smooth abraded bands, applied drops of coloured glass or without any decoration, and ovoid beakers with a cracked-off rim, made in the Roman Empire. It probably also includes conical beakers with a cracked-off rim decorated with horizontal smooth wheel-cut bands, although some researchers believe they may have been produced outside Limes. The bulk of Roman artefacts probably reached the Cherniakhiv area through the mediation of the Lower Danube provinces or the ancient centres of the Northern Black Sea.

The second technological tradition includes cylindrical beakers with a fire-rounded rim and a tubular base ring, cups with a fire-rounded rim, conical beakers on a solid stem with a fire-rounded rim, and possibly conical beakers with a cracked-off rim decorated with applied threads of coloured glass. Its origin can probably be associated with the glass workshop in Komariv. However, the existence of other centres for the production of these types of glassware cannot be ruled out.

The third technological tradition comprises cylindrical beakers with a cracked-off rim, thick-walled beakers with a rim finished by grinding, thick-walled vessels with an overlay of coloured glass, and possibly conical beakers on a solid stem with a cracked-off rim. The location of the production centres for these items is still a matter of speculation. However, considering the absence of identical artefacts among synchronous forms of Roman glassware and the concentration of these glass vessels outside the Limes, we can assume that their production centres were situated in Barbaricum.

An important practical outcome of our research is an identification of the specific morphological features of glass vessels belonging to a particular technological tradition, which provides an opportunity to use artefacts that have not preserved distinctive elements for typological attribution in the study of foreign contacts of the local population and to expand the information resource of the available database.

The study on the chronology of distribution of Cherniakhiv glass vessels belonging to different technological traditions reveals an attempt to reconstruct the contacts of the local population with the inhabitants of the Roman provinces and various regions of the Barbaricum. The first glass vessels appear in the Cherniakhiv culture already at the stage of its formation in the second or third quarters of the third century. They include solely products of the second technological tradition (namely, cylindrical beakers with a fire-rounded rim and a tubular base ring), which appears to predate the formation of this archaeological community.

Objects of Roman origin first came to the Cherniakhiv tribes on the eve of or during the Scythian/Gothic wars, possibly as a war trophy or ransom. Their number increased rapidly during the second to the third quarter of the fourth century when relations between the Empire and the Goths stabilised. At this time, they probably entered the local barbarian environment as a result of economic and political contacts with the inhabitants of the Roman provinces, which were mostly peaceful.

In the second or third quarter of the fourth century, numerous new types of products of the second technological tradition, such as glass cups with a fire-rounded

rim, also became popular. Apparently, somewhere between the 300s and 330s, glass working centres associated with the third technological tradition emerged in Barbaricum, as evidenced by the distribution of cylindrical beakers with a cracked-off rim (Eggers 230 type) in the area of the Cherniakhiv tribes.

In the middle of the fourth century, there were certain changes in the technique of making and decorating vessels of the third technological tradition, in particular, thick-walled non-blown vessels with a polished rim and new variants of glassware decoration emerged. Technological innovations probably contributed to the further growth of the typological diversity of these items.

As a result, at the final stage of the Cherniakhiv culture, Straume VII-IX types beakers and vessels with an overlay of coloured glass became widespread. It can also be assumed that one of the reasons for the growth of their popularity in the local population and the expansion of the range of products of the third technological tradition could be the restrictions on Roman-barbarian economic contacts imposed by Emperor Valentinian after the armed confrontation with the Danube Goths in 367-369. The period between the last third of the fourth and the first third of the fifth century saw a new spread of Roman goods. One of the reasons for their arrival was probably the loss of control over the Lower Danube Limes by the Romans after the Goths' victory at the Battle of Adrianople. The products of the second technological tradition at the final stage of the Cherniakhiv culture are represented by conical beakers on a solid stem with a fire-rounded rim, and possibly conical beakers with a cracked-off rim decorated with applied threads of coloured glass. After the 430s, glassware apparently ceased to be supplied to the local population, which can be relatively confidently stated at least for the Cherniakhiv culture in Ukraine.

The growth of the database now provides an opportunity both to verify and detail the existing ideas about the typology and chronology of the main types of glassware and to study their social role in Cherniakhiv society. One of the main functions of glass vessels in the local barbarian society was their purposeful use. The vast majority of such products are drinking vessels, namely, bowls and beakers. They were an integral element of the local drinking set, which, in addition to glass

objects, usually included ceramic vessels for pouring and mixing liquids. However, there are other ways of using glassware in Cherniakhiv's environment, for example, as lamps or for decorating ceramic tableware. Some residents of Cherniakhiv society were apparently familiar with the technology of glass processing and were involved in the manufacture of glass vessels and jewellery. The coexistence of such different perceptions of glassware among the inhabitants of a single archaeological community suggests the complex nature of social relations in the local barbarian environment and indicates a complex hierarchical structure of Cherniakhiv society, where its different strata obviously had unequal access to valuable imported goods, including glassware.

The glass vessels could probably serve as one of the instruments of regulation of social relations in the local barbarian society. Given the coexistence of different behaviour patterns with glass objects in the Cherniakhiv communities, we can assume the existence of a redistribution system of imported prestigious goods (including glassware) among different groups of Cherniakhiv society, the main mechanisms of which were obviously supervised by representatives of the local nobility. In this case, monopolising control over external tribal contacts, in particular, interregional trade and exchange, could be one of the ways to gain political influence by local barbarian elites, and restricting access to glass vessels could be one of the options for social containment.

The results of our research are of particular interest to specialists who focus on the chronology of the Cherniakhiv material complex and the economic and political contacts of the local population with the inhabitants of different regions of the Barbaricum and Roman provinces. Some of our observations may also be of interest in the study of the social stratification of Cherniakhiv society and the study of intra-tribal relations in barbarian communities of the Roman period, while the glassware classification system introduced in this research may be useful for the typological attribution of Cherniakhiv glass artefacts in the future.

Key words: glassware, Cherniakhiv culture, Roman import, funerary rites, Roman period, late Roman time, Migration period, Ukraine, Eastern Europe, archaeological research, excavations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у виданнях, включених до переліку фахових видань України з присвоєнням категорії «А» (індексованих науково-метричними базами Scopus та/або Web of Science):

1. Щепаченко, В. І., 2022. Скляний посуд пізньоримського часу з Війтенків: технологічний аспект. *Археологія*, 1, с. 121-153. DOI: 10.15407/arheologia2022.01.121
2. Щепаченко, В. І., 2023. Скляні чаші з оплавленим краєм вінець у черняхівській культурі: проблема походження. *Археологія*, 2. с. 98-136. DOI: 10.15407/arheologia2023.02.098

Публікації у зарубіжних виданнях, індексованих науково-метричними базами Scopus та/або Web of Science:

3. Shchepachenko, V., 2020. Glasschalen vom Typ Weklice aus den Gräbern 110 und 211 des spätkaiserzeitlich-/frühvölkerwanderungszeitlichen Gräberfeldes Vojtenki 1. *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied,* 67-1. pp. 77-101. DOI: 10.31577/szausav.2020.67.4
4. Shchepachenko, V., 2023. Early Migration Period Glassware in Chernyakhiv Culture. Networks of Distribution (Based on Glass Finds from Viitenky and Velyka Buhaivka Burial Grounds). *Slovenská archeológia*, LXXI-2. pp. 345-376. DOI: 10.31577/slovarch.2023.71.12

ЗМІСТ

Вступ 18

Розділ 1. Історія вивчення скляного посуду у черняхівській культурі на території України. Джерела та методичні засади дослідження 26

1.1. Історія вивчення та основні напрями дослідження черняхівських скляних посудин 26

1.2. Характеристика джерельної бази дослідження 35

1.2.1. Класифікація джерел 35

1.2.2. Процес накопичення сучасної джерельної бази 36

1.2.3. Репрезентативність джерельної бази 37

1.3. Методи та методика дослідження 40

1.3.1. Критика джерел та проблеми реконструкції історико-культурних процесів 40

1.3.2. Соціальна роль технологій 42

1.3.3. Методи дослідження 45

1.3.4. Відносна та абсолютна хронологія артефактів 46

1.3.5. Системи класифікації артефактів 48

1.3.6. Методи визначення кольору скляних виробів 48

1.3.7. Методи оцінки кількості скляних посудин 49

1.3.8. Інструменти та програмне забезпечення 51

Розділ 2. Хронологія та поширення основних типів скляного посуду 54

2.1. Циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою 55

2.2. Напівсферичні чаші з відбитим від склодувної трубки краєм вінець (тип Isings 96/AR 60) 59

2.3. Скляні чаші з оплавленим краєм вінець 79

2.4. Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням 86

2.5. Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням 93

2.6. Конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець 103

2.7. Яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, декоровані накладними краплями кольорового скла (AR 65) 113

2.8. Конічні кубки з оплавленим краєм вінець та суцільною ніжкою, декоровані гарячим способом 114

2.9. Конічні кубки з відбитим від склодувної трубки краєм вінець та суцільною ніжкою, декоровані гарячим способом (Eggers 195) 116

2.10. Товстостінні посудини оздоблені накладним шаром кольорового скла 118
2.11. Інші форми скляного посуду.....120
2.12. Фрагментовані типологічно невизначені форми посуду.....122
Розділ 3. Технологія виготовлення і декорування черняхівського скляного посуду 128
3.1. Скло як матеріал.....128
3.2. Геохімічні властивості римського скла та основні характеристики елементного складу черняхівських скляних знахідок.....130
3.3. Виробництво та обробка сировинного скла 136
3.4. Техніки виготовлення посудин 138
3.4.1. Формування без допомоги видування 138
3.4.2. Видування.....140
3.5. Обробка вінець і дна посудин 142
3.5.1. Вінця 142
3.5.2. Дно 143
3.6. Прийоми декорування.....144
3.7. Технологічні традиції у виготовленні та декоруванні черняхівського скляного посуду 152
3.8. Технологічні традиції та моделі розповсюдження основних типів черняхівського скляного посуду.....158
Розділ. 4. Походження та використання скляного посуду у черняхівській культурі на території України 160
4.1. Вектори та динаміка надходження скляних посудин 160
4.1.1. Вироби першої технологічної традиції та їх походження 162
4.1.2. Посуд, виробництво якого могло здійснюватися у варварському середовищі 171
4.1.2.1. Вироби другої технологічної традиції та їх походження 171
4.1.2.2. Вироби третьої технологічної традиції та їхнє походження.....179
4.2. Динаміка циркуляції скляного посуду та історико-культурні процеси в регіоні .180
4.2.1. Перший етап.....181
4.2.2. Другий етап 181
4.2.3. Третій етап.....182
4.2.4. Четвертий етап 185
4.2.5. П’ятий етап.....186
4.2.6. Шостий етап 189
4.3. Функції скляного посуду у черняхівському суспільстві 189

4.3.1. Контекст знахідок.....189
4.3.2. Сприйняття скляного посуду носіями черняхівської культури 192
4.3.3. Скляний посуд у складі «питного» сервізу.....196
4.3.4. Скляний посуд як маркер високого соціального рангу.....198
Висновки 206
Список використаних джерел та літератури
Додатки

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМ ВДПУ – Археологічний музей Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

АМ ІА НАНУ – Археологічний музей Інституту археології Національної академії наук України

АМ ЦДУ – Археологічний музей Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ВОКМ – Вінницький обласний краєзнавчий музей

ЗРКМ – Збаразький районний краєзнавчий музей

ІІКМП – Ізмаїльський історико-краєзнавчий музей Подунав'я

ІО – інвентарний опис

КПДІМЗ – Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник

КШ – культурний/культовий шар

ПО – польовий опис

Пох./(П.) – поховання

ФО – фондовий опис

ХмОКМ – Хмельницький обласний краєзнавчий музей

ЧОКМ – Чернівецький обласний краєзнавчий музей

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Активні контакти варварських племен Центральної та Східної Європи з населенням римських провінцій вважають однією з передумов формування та розвитку черняхівської культури [1]. Важливим джерелом вивчення таких зв'язків безумовно є скляний посуд. Ще від часів формування дискурсу щодо римських артефактів за межами Імперії, знахідки скляних посудин у Барбарикумі пов'язували з римськими впливами.

Разом з іншими категоріями античного імпорту скляний посуд згодом став основою для датування черняхівського матеріального комплексу. Вже наприкінці 1980-х вітчизняні науковці розпочали активну працю над створенням відносної системи хронології місцевих старожитностей римського періоду. За цих обставин важливою виявилася роль скляних посудин у кореляції основних її етапів із абсолютними датами, тому впродовж останніх трьох десятиліть питання типології та хронології черняхівського скляного посуду були об'єктом особливої уваги різних дослідників.

З відкриттям у середині минулого століття склоробної майстерні у Комарові на Середньому Дністрі за 300 км від Лімесу, предметом окремої дискусії стала проблема походження скляного посуду у Барбарикумі. Очевидним виявилося, що деякі типи скляних посудин своїм виробництвом не пов'язані із Римською імперією. Визначення походження таких виробів сьогодні залишається одним із ключових завдань вивчення скляного посуду, знайденого за межами Лімесу. Важливе місце у розв'язанні цієї проблеми безсумнівно належить дослідженням з організації виробництва скляних предметів у Комарові та визначення асортименту продукції місцевої майстерні. Нові відкриття породили низку цікавих та важливих питань. Зокрема, коли вперше з'являється обробка скла за межами Лімесу? Які типи

[1] Тут і надалі під цим терміном ми розуміємо черняхівську культуру, також відому як Синтана де Муреш/Sântana de Mureș, у межах загального ареалу розповсюдження її пам'яток на території сучасних Румунії, Молдови, України та Південно-Західної Росії.

скляних посудин можна вважати «варварськими» за своїм походженням? Чи могли всі вони виготовлятися у Комарівській майстерні або ж існували й інші виробники скляного посуду у Барбарикумі? Яким було співвідношення між римськими товарами і «варварськими» виробами у місцевому середовищі?

Накопичення нових знахідок скляного посуду обумовлює необхідність перегляду існуючих уявлень про типологію та хронологію черняхівських посудин. Деякі з них досі не були залучені до наукового обігу, а відповідно, і не аналізувалися дослідниками. З огляду на появу нових матеріалів, поглибленого вивчення потребують окремі типи скляного посуду, відомого у черняхівській культурі.

Зростання джерельної бази наразі надає можливість під іншим кутом поглянути не лише на питання типології та хронології посудин, але й звернутися до вивчення їх соціальної функції у місцевому середовищі. Інноваційні методи дослідження поведінки представників сегментарних варварських суспільств демонструють широкий спектр моделей сприйняття скляного посуду населенням різних регіонів європейського Барбарикуму, що не обмежується лише інтерпретацією таких предметів, як маркерів високого соціального рангу небіжчиків.

Актуальність обраної теми значною мірою зросла з початком повномасштабної війни в Україні. В умовах активних бойових дій на сході та півдні нашої держави унікальні предмети української культурної спадщини залишаються під загрозою фізичного знищення. Завдяки відданим зусиллям працівників спеціалізованих установ певну частку рухомих артефактів сьогодні виявилося можливим вивезти у безпечні регіони країни. Окремі знахідки, на превеликий жаль, зберегти не вдалося. Нерідко, такі предмети виявляються навіть неопублікованими і тепер назавжди втрачені для нашої історії та світової наукової спільноти. За цих обставин єдиним шляхом захисту інформації про минуле нам видається необхідність залучення до наукового обігу матеріалів археологічних досліджень попередніх років, зокрема, пошук

і документування відомостей про неопубліковані знахідки скляних посудин у музейних фондах та архівних установах.

Метою нашого дослідження є реконструкція історико-культурних процесів пізньоримського часу – початку доби Великого переселення народів на території України, пов'язаних із циркуляцією та функціонуванням скляного посуду у місцевому варварському середовищі. Меті підпорядковуються наступні ***завдання***:

1) зробити огляд історії вивчення черняхівського скляного посуду, виявленого на території України та визначити актуальні напрями майбутніх досліджень;

2) продемонструвати динаміку накопичення та схарактеризувати репрезентативність джерельної бази дослідження;

3) визначити методологічні засади дослідження та схарактеризувати набір методів і програмне забезпечення, що використовуються;

4) визначити хронологію та поширення основних типів черняхівського скляного посуду;

5) визначити спільні технологічні риси у виготовленні і декоруванні черняхівських скляних посудин;

6) встановити можливі центри/регіони походження основних типів скляного посуду;

7) простежити зв'язок між динамікою циркуляції скляних посудин та історико-культурними процесами в регіоні;

8) схарактеризувати роль скляного посуду у черняхівському суспільстві.

Предметом дослідження є скляні посудини, що походять з ареалу черняхівської культури, а також археологічні комплекси, у яких зафіксовані його знахідки.

Об'єктом – черняхівська археологічна культура, пам'ятки якої поширені на території України та сусідніх держав.

Географічні межі дослідження охоплюють область розповсюдження черняхівських пам'яток на території України (Рис. 2). Матеріали дослідження

черняхівського поселення у Комарові (див. Петраускас 2014, Румянцева 2014а, Lenfers 2019, а також підрозділ 4.1) та черняхівського горизонту Ольвії (див. Магомедов 2007, 2020) ми залучуємо лише для порівняння. Обидва цих феномени археології пізньоримського часу – доби Великого переселення народів Східної Європи наразі ще досить мало вивчені. Аналіз асортименту скляних посудин, виявлених там, безумовно, має стати предметом спеціальних досліджень у майбутньому.

Хронологічні рамки відповідають періоду існування черняхівської культури, зокрема, другій чверті III – першій третині V ст.

Застосування конкретного набору ***методів*** обумовлюється метою та завданнями дисертаційної роботи**.** Методологічні засади дослідження засновуються на загальновизнаних принципах історизму, об'єктивності та системності, а також принципах неповноти інформації у критиці археологічних джерел (система трьох культур Х.-Ю. Еггерса), детермінізму у вивченні культури мертвої та індетермінізму у її порівнянні із культурою живою, а також партикуляризму та полісемізму у історико-культурній інтерпретації археологічної інформації.

Із змістом останніх двох принципів тісно пов'язана концепція технологічних рішень / *technological choices* або технологічних стилів / *technological styles* (Lechtman 1977; Lemonnier 1986; 1993; Sillar and Tite 2000), окремі ідеї якої є цінним інструментом у вивченні проблеми походження черняхівських скляних посудин.

Загальнонаукові методи емпіричного і теоретичного рівнів пізнання використовувалися на різних етапах дослідження: в опрацюванні джерел, (спостереження, вимірювання, опис і порівняння), аналізі та інтерпретації отриманої інформації (аналіз, синтез, статистичний метод, абстрагування, формалізація, моделювання), формуванні гіпотез та висновків (узагальнення, індукція, дедукція, екстраполяція, тощо).

У дослідженні внутрішньої глибинної структуризації матеріалу (скляних посудин), формування якої зумовлене процесами живої культури,

застосовуються спеціальні археологічні інструменти, зокрема, типологічний та картографічний методи. Останній також відіграє важливу роль у реконструкції історико-культурних процесів, таких як походження артефактів, міграції населення, різноманітні форми обміну, культурні впливи чи трансфер ідей.

У вивченні технологічних деталей, пов'язаних із виготовленням та декоруванням скляних посудин використовується трасологічний аналіз низької потужності (*Low-power use-wear analysis*). Останній надає можливість класифікувати і порівнювати сліди модифікації поверхні артефактів у процесі їх виробництва, що є необхідним для побудови ланцюжків операцій (*chaîne opératoire*) і аналізу технологічних рішень склоробів римського періоду.

Для кількісної оцінки фрагментованих артефактів у статистичних розрахунках використовуються методи розрахункового еквіваленту посудин (*EVE – Estimated vessel equivalency*) та мінімальної кількості окремих форм (*MNI – Minimum number of individuals*).

Важливим інструментом у вивченні сприйняття скляного посуду у черняхівському середовищі є система моделювання поведінки представників сегментарних суспільств із різними видами скляних артефактів, нещодавно представлена С. Ньосслером (Nößler 2020).

Наукова новизна полягає в імплементації ідей концепції технологічних рішень у вивченні походження черняхівського скляного посуду, застосуванні міждисциплінарного підходу у дослідженні технології виготовлення та декорування черняхівських скляних посудин, використанні моделювання для вивчення ролі скляних предметів у місцевому варварському середовищі, а також залученні нових археологічних джерел, кількість яких зросла втричі (Рис. 3: 1) з моменту написання останнього узагальнюючого дослідження скляних виробів черняхівської культури (Ліхтер 1987).

Наукова новизна отриманих результатів зводиться до наступних гіпотез, що виносяться на захист:

1) За морфологічними і технологічними характеристиками черняхівський скляний посуд традиційно поділяли на дві великі групи: класичні римські пізньоантичні вироби та так звані черняхівські або варварські товстостінні кубки (Петраускас 2014; Румянцева, Любичев и Трифонов 2018). Предметом дискусії довго залишався лише типологічний склад таких груп. Наразі можливо припускати існування, щонайменше, трьох технологічних традицій у виробництві черняхівських скляних посудин, кожна з яких формувалася в унікальному соціокультурному середовищі. Відповідно до цієї гіпотези вироби, що належать до різних традицій, мають різне походження, тоді як артефакти єдиної традиції мають бути пов'язані своїм виробництвом із спільними центрами (центром) обробки скла.

2) Походження першої технологічної традиції можливо порівняно впевнено пов'язувати із Римською імперією, тоді як центри виробництва, що представляють другу та третю – очевидно локалізувалися за її межами, у Барбарикумі. Цілком імовірно, із другою традицією можна пов'язувати діяльність Комарівської майстерні, відкритої в ареалі черняхівської культури.

3) Традиційно вважалося, що артефакти римського походження складають домінуючу частку черняхівського комплексу скляних посудин. Проте наші розрахунки демонструють, що вони надходили до місцевих варварських племен у значно меншій кількості у порівнянні із виробами інших технологічних традицій, що обумовлювало високу матеріальну цінність або специфічні соціальні функції таких предметів у черняхівському суспільстві.

4) У черняхівському суспільстві скляний посуд міг виконувати роль одного із важелів регуляції соціальних відносин. Очевидно, представники місцевої верхівки контролювали основні механізми надходження та перерозподілу імпортних престижних товарів (у тому числі і скляного посуду) між різними соціальними групами черняхівського населення. Монополізація контролю над зовнішніми контактами племен, зокрема, міжрегіональною торгівлею та обміном, у даному випадку, могла бути одним із шляхів здобуття

політичного впливу локальними варварськими елітами, а обмеження доступу до скляних посудин – одним із варіантів соціального стримування.

Особистий внесок автора полягає у визначенні актуальних наукових проблем та самостійному їх вирішенні. Наукові результати, викладені в дисертаційному дослідженні, здобуті дисертантом самостійно. Усі публікації в наукових фахових збірниках і доповіді на конференціях є одноосібними.

До наукового обігу були залучені понад 300 нових скляних артефактів із різних пам'яток черняхівської культури, частина з яких наразі опубліковані у тому числі і завдяки зусиллям автора (Щепаченко 2022; 2023; Демидко, Строцень та Щепаченко 2024). Під час роботи (Рис. 1) опрацьовано колекції Наукових фондів Археологічного музею Інституту археології Національної академії наук України, Археологічного музею Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Археологічного музею Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Археологічного музею Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Навчальної науково-дослідної лабораторії археологічних досліджень Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Вінницького обласного краєзнавчого музею, Збаразького районного краєзнавчого музею, Ізмаїльського історико-краєзнавчого музею Подунав'я, Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, Львівського історичного музею, Національного музею історії України, Одеського археологічного музею, Сумського обласного краєзнавчого музею, Тернопільського обласного краєзнавчого музею, Хмельницького обласного краєзнавчого музею, Чернівецького обласного краєзнавчого музею та двох зарубіжних установ: Рейнського земельного музею у Бонні (Німеччина) та Римсько-Германського музею у Кельні (Німеччина).

Завдяки можливості особисто ознайомитися із більш ніж половиною матеріалів, залучених у нашому дослідженні, вдалося уточнити морфологічні характеристики та метричні параметри окремих артефактів.

Робота являє собою комплексне узагальнююче дослідження скляного посуду черняхівської культури на території України, що обумовлює її ***практичну цінність***. Його результати становлять інтерес для спеціалістів, що зосереджують свою увагу на вивченні хронології черняхівського матеріального комплексу та економічних і політичних зв'язків місцевого населення із жителями різних регіонів Барбарикуму та римських провінцій. Деякі з наших висновків можуть бути цікавими й у дослідженні соціальної стратифікації черняхівського суспільства, а система класифікації матеріалу запроваджена у даній роботі може стати у нагоді для типологічної атрибуції скляних артефактів у майбутньому.

Важливим практичним результатом нашого дослідження можна вважати виокремлення морфологічних ознак скляних посудин, які дозволяють пов'язати їх із певною технологічною традицією та приблизно встановити походження даних знахідок. Це надає можливість використовувати у вивченні зовнішніх зв'язків черняхівського населення артефакти, що не зберегли виразних елементів для типологічної атрибуції та розширити інформаційний потенціал таких предметів. ***Апробація результатів дисертації***. Основні положення дисертаційного дослідження були представлені та обговорені на чотирьох міжнародних наукових конференціях: «Імперії і варвари» (м. Меджибіж, 8-9 жовтня 2021 р.), «Готський шлях: спільна історична подорож в минуле» (м. Володимир, 09 березня 2023 р.), "Archaeological Heritage between Carpathians and Caucasus" (м. Яси, Румунія, 21-22 листопада 2023 р.), "Archeologia i numizmatyka Europy Wschodniej" (м. Варшава, Польща, 18 березня 2024 р.), а також відображені у чотирьох наукових публікаціях. З них дві у фахових виданнях, дві – у закордонних (усі – у виданнях індексованих науковометричними базами Scopus або Web of Science).

Структура та обсяг роботи. Рукопис дисертації складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, п'яти додатків. Загальний обсяг дисертації – 635 сторінок. Основний текст – 195 сторінок

РОЗДІЛ 1.
ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ СКЛЯНОГО ПОСУДУ У ЧЕРНЯХІВСЬКІЙ КУЛЬТУРІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ. ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

1.1. Історія вивчення та основні напрями дослідження черняхівських скляних посудин

Історію досліджень черняхівського скляного посуду порівняно нещодавно детально охарактеризував А. М. Чорний (Чорний 2015), тож ми докладніше зупинимося лише на найбільш важливих етапах перебігу цього процесу. У ньому дослідник виокремлює три періоди: кінець XIX – початок Другої світової війни, 1950 – 1980-ті та 1980-ті – і до сьогодні. Вважаємо, що таку схему можна розширити наступним чином (Табл. 1).

Період початку 1900-х – кінця 1940-х рр. за влучним зауваженням А. М. Чорного визначається «попереднім нагромадженням матеріалу без певної його систематизації та висловленням окремих міркувань щодо його походження» (Чорний 2015, с. 141). Поодинокі публікації протягом цього часу переважно присвячені залученню до наукового обігу локальних знахідок скляного посуду з різних регіонів черняхівського ареалу. Головною метою таких студій часто є визначення культурного контексту та датування артефактів. Яскравим прикладом досліджень є публікації матеріалів розкопок поховальних пам’яток М. Еберта (Ebert 1913) чи М. Рудинського (Рудинський 1930).

Другий етап, початок 1950-х – кінець 1970-х рр., пов’язаний із масовим накопиченням матеріалу та залученням до наукового обігу значних об’ємів зібраної інформації. Вивільнення державних ресурсів із завершенням післявоєнної відбудови відкрило можливість для здійснення великих проектів

з інфраструктурного будівництва[1]. У вітчизняній археології цей період позначився проведенням масштабних польових досліджень у Середньому і Нижньому Подніпров'ї, Північному Причорномор'ї та Середньому Подністров'ї. Серед них можна згадати розкопки черняхівських могильників Дерев'яна (Сымонович 1963; Кравченко та ін. 2007), Завадівка (Кравченко 1973) та Переяслав-Хмельницький (Гончаров та Махно 1957) на Київщині, Компанійці (Некрасова 2006) на Полтавщині, Жовнине (Біленкові Бурти та урочище Пристань, Рутковская 1979) і Журавка (Сымонович 1964) на Черкащині, Коблеве (Сымонович 1979) та радгосп «Придніпровський» (с Гаврилівка, див.: Сымонович 1955; 1957; 1960) на Херсонщині, Ранжеве (Сымонович 1979), Фурманівка (Сымонович 1988, с. 143-163) і Холмське (Гудкова и Фокеев 1984) на Одещині, Оселівка (Никитина 1988) і Романківці (Никитина 1996) у Чернівецькій області. Завдяки наполегливій праці Е. О. Симоновича, Є. В. Махно, В. В. Кропоткіна, Н. М. Кравченко та Г. Ф. Нікітіної систематизація та публікація результатів цих досліджень була здійснена вже упродовж п'яти-двадцяти років від їх початку.

Надзвичайно важливою віхою у вивченні скляного посуду, виявленого у Барбарикумі, стала публікація перших результатів розкопок склоробної майстерні у Комарові (Чернівецька область), відкритої в ареалі черняхівської культури більш як за 300 км від римського Лімесу (детальніше див. нижче). Усвідомлюючи визначну роль свого відкриття, автор досліджень пам'ятки, М. Ю. Смішко, мабуть вперше зауважив необхідність перегляду сучасних уявлень про походження скляних посудин у варварському середовищі та припустив можливість виготовлення певної частки таких виробів у Комарові (Смішко 1964).

Протягом 1950-х – 1970-х рр. скляний посуд із черняхівських пам'яток уперше став об'єктом спеціалізованого вивчення. У цьому контексті варто

[1] Зокрема, будівництво Каховської (1950-1956 рр.), Кременчуцької (1954-1960 рр.) та Дніпродзержинської (1956-1964 рр.) гідроелектростанцій на Дніпрі, Глибочанської (1961 р.) і Ладижинської (1964 р.) гідроелектростанцій на Вінничині, Дністровської гідроелектростанції (1973-1981 рр.).

відзначити праці А. Т. Брайчевської, В. В. Кропоткіна та Е. О. Симоновича. Перша присвячена вивченню хронології окремих категорій черняхівського матеріального комплексу, зокрема, імпортних предметів, до яких на думку дослідниці належав і скляний посуд (Сміленко 1952). Аналогії місцевим формам скляних посудин вона знаходить у центрально- та північноєвропейському Барбарикумі.

Перу В. В. Кропоткіна належить один із перших каталогів знахідок римських старожитностей на території Східної Європи (Кропоткин 1970). Своє місце у ньому знайшли і черняхівські скляні посудини, які дослідник систематизував за основними функціональними категоріями. Понад 60 місцезнаходжень таких артефактів зафіксовані автором на території України. Певна частина цих виробів, на думку В. В. Кропоткіна, не пов'язані своїм походженням із Римською імперією. А окремі форми місцевого посуду, за його припущенням, могли виготовлятися у Комарівській майстерні на Середньому Дністрі (Кропоткин 1970, с. 32).

Систематизувати та класифікувати знахідки черняхівських скляних посудин з території України свого часу спробував Е. О. Симонович [2] (Сымонович 1977). Його типологія скляного посуду Нижнього Подніпров'я та Північного Причорномор'я, на наш погляд, виявилася досить вдалою, хоча й не набула значного поширення у науковому середовищі. Серед основних форм черняхівських посудин автор виокремив вісім груп артефактів [3], деякі з них він розділив на різновиди. Частина місцевих знахідок, на думку дослідника, мали паралелі у Західній та Північній Європі. Проте, гіпотезу щодо можливості виробництва скляного посуду у Барбарикумі він сприймав досить скептично, зауважуючи при цьому, що величезний обсяг варварського попиту

[2] Власні типології скляного посуду з черняхівських пам'яток Пруто-Дністровського міжріччя вже у 1960-х – 1970-х представили Г. Б. Федоров та Е. А. Рікман. На думку Г. Б. Федорова такі вироби походили з західноєвропейських римських провінцій та Близького Сходу (Федоров 1960, с. 155). Тоді як, Е. А. Рікман не виключав можливості їх виготовлення у Комарові (Рикман 1972, с. 92).

[3] Група I – напівсферичні чаші та конічні кубки, прикрашені накладними краплями кольорового скла, II – чаші, оздоблені ребрами та накладними нитками скла, III – напівсферичні кубки з шліфованим декором, IV – кубки, оздоблені накладними нитками скла, V – конічні кубки без декору, VI – циліндричні кубки, оздоблені рядами шліфованих овальних фасеток, VII – товстостінні конічні кубки з шліфованим декором, VIII – тонкостінні конічні кубки, прикрашені горизонтальними шліфованим смугами.

могли забезпечити лише кваліфіковані спеціалісти провінційно-римських майстерень. Одним із перших Е. О. Симонович підкреслив особливий характер черняхівського комплексу скляних посудин, який складався виключно із кубків та чаш.

У 1970-х черняхівський скляний посуд привернув увагу зарубіжних науковців, хоча, очевидно, що деякі східноєвропейські знахідки римського періоду вже були відомі Х.-Ю. Еггерсу [4] (Eggers 1951) та Г. Екгольму (Ekholm 1963; 1965) до цього часу. Зокрема, варто відзначити праці Г. Рау, у яких автор активно залучає для побудови власних реконструкцій матеріали з території України, Молдови та Румунії (Rau 1972, 1975b). Серед важливих результатів діяльності німецького дослідника можна вказати коригування абсолютної хронології побутування основних типів скляних посудин, виокремлених Х.-Ю. Еггерсом [5] (Rau 1972, 1973, 1975a) та значний вклад у розвиток гіпотези щодо можливості виробництва скляного посуду у Барбарикумі (Rau 1972, 1974). Ідеї, висловлені Г. Рау, значним чином вплинули на процес формування сучасних уявлень про походження скляних виробів, виявлених за межами Лімесу. Надалі черняхівський скляний посуд з'являється у публікаціях зарубіжних дослідників переважно як матеріал для порівняння (Näsman 1984; Straume 1987; Lund Hansen 1987).

Друга половина 1970-х – кінець 1980-х або третій етап в історії вивчення скляних посудин у черняхівській культурі визначається діяльністю Ю. Л. Щапової та її колеги Ю. А. Ліхтер. Їхні імена А. М. Чорний пов'язує із розвитком технологічного підходу [6] до вивчення місцевого склоробного ремесла (Чорний 2015, с. 138).

---

[4] У зв'язку з цим неможливо не відзначити визначну роль Х.-Ю. Еггерса у дослідженні скляного посуду з варварських територій. Запропонована дослідником класифікація римських предметів виявилася настільки універсальною, що й досі активно використовується у науковому середовищі.

[5] Г. Рау також запропонував власну типологію скляних посудин, виявлених у західно- та центральноєвропейському Барбарикумі (Rau 1972), яку розвинув у своїх майбутніх дослідженнях (Rau 2008). Проте у позначенні типів дослідник відмовився від числової номенклатури свого попередника, скориставшись задля цього назвами населених пунктів, пов'язаних з місцем першої знахідки подібних артефактів.

[6] Перші дослідження в області вивчення хімічного складу черняхівських скляних виробів були здійснені М. О. Безбородовим (Безбородов 1964)

У 1974 році Ю. Л. Щапова здійснила розкопки черняхівського поселення у Комарові. Багаторічний досвід дослідження скляних виробів дозволив їй виокремити серед комарівських знахідок продукцію місцевої майстерні (Щапова 1978). Розвинуті у її наступних працях поняття «рецептурної норми» та «школи» відіграли важливу роль у тогочасному розумінні та реконструкції склоробного ремесла римського періоду [7] (Щапова 1983, 1989).

Роботу Ю. Л. Щапової у цьому напрямі продовжила Ю. А. Ліхтер, дисертаційне дослідження якої було безпосередньо присвячене вивченню скляних виробів черняхівської культури [8]. Об'єктом уваги дослідниці переважно стали питання технології виготовлення та походження посудин, а також організації місцевого склоробного ремесла і римської індустрії виробництва посуду [9]. На думку дослідниці черняхівські скляні предмети могли виготовлятися як у великих склоробних центрах із поділом праці на території Римської імперії, так і у дрібних майстернях з одноступеневою організацією виробництва за її межами, подібних до відкритих у Комарові чи Північному Причорномор'ї (Лихтер 1998).

Наступний етап, кінець 1980-х – початок 2010-х рр., характеризується зростанням ролі скляних посудин у датуванні матеріального комплексу черняхівської культури. Ще у 1976 році М. Б. Щукін зауважив про необхідність перегляду та «омолодження» початкової дати її формування (Щукин 1976). З виходом у світ фундаментальних досліджень К. Годловського (Godłowski 1970) та Я. Тейрала (Tejral 1986; 1992; 1997), які разом із результатами праці Х.-Ю. Еггерса (Eggers 1955) сформували основу сучасної центральноєвропейської відносної хронології римського періоду, виникла

[7] Пізніше, однак, виявилося, що уявлення Ю. Л. Щапової та Ю. А. Ліхтер не зовсім відповідають реальній моделі організації римської скляної індустрії (див. розділ 3.2).

[8] На жаль, результати її наукових досліджень лише стисло опубліковані у декількох статтях (Лихтер 1994; 1998; Lichter 1998)

[9] Саме тому в основу запропонованої нею класифікації посудин полягли їх хіміко-технічні, а не морфологічні характеристики. Так, скляний посуд автор у залежності від співвідношення висоти до діаметру вінець поділяє на кубки і чаші, а у залежності від співвідношення діаметра дна до діаметру вінець – на посудини відкритих, напіввідкритих та закритих форм. Диференціюючу роль у своїй класифікації Ю. А. Ліхтер також відводить декору, який поділяє на випуклий, увігнутий і опукло-увігнутий, та кольору виробів.

потреба у створенні подібної детальної системи розвитку матеріальної культури населення східноєвропейського Барбарикуму. Така необхідність майже на три десятиліття вперед визначила головний напрям діяльності дослідників черняхівської культури. Протягом кінця 1980-х – 2010-х друком вийшли щонайменше двадцять публікацій, присвячених конструюванню системи відносної хронології черняхівських старожитностей в межах усієї культури (Kazanski and Legoux 1988; Бажан и Гей 1992; Гей и Бажан 1997; Гавритухин 1999; Гопкало 2011а), деяких її регіонів (Гороховский 1988; Tejral 1992; 1997; Гавритухин 2007; Петраускас и Шишкин 2010; Любичев 2019б), двох або більше могильників (Шаров 1992; Petrauskas 2003) чи окремих пам'яток (Щукин и Щербакова 1986; Шультце и Любичев 2012). Об'єктом нової дискусії серед науковців стала проблема визначення фінального етапу існування черняхівської культури (Tejral 1986, S. 190; Tejral 1992, S. 241; Бірбрауер 1995, с. 139; Магомедов 2001, с. 143-150; Щукин 2005, с. 235-254; Гавритухин 2007).

За цих обставин помітно зростає значення скляних посудин як хронологічного індикатора для фіксації та коригування абсолютного датування відносних етапів розвитку черняхівського матеріального комплексу. Для типологічної атрибуції місцевих скляних виробів зазвичай використовують класифікації західноєвропейських дослідників, побудовані на основі знахідок з різних регіонів Барбарикуму [10], зокрема Х.-Ю. Еггерса (Eggers 1951), Г. Рау (Rau 1972) чи Е. Штрауме (Straume 1987). Хоча поділ окремих типів посуду іноді намагаються деталізувати (Гавритухин 1999; 2007; Gavritukhin 2017; Петраускас 2016). Важливим здобутком цього етапу у вивченні черняхівських скляних посудин, на нашу думку, стало створення досить вдалої відносної періодизації побутування у місцевому середовищі основних типів посуду. Пов'язати її з абсолютними датами сьогодні все ще

[10] Оскільки саме до центральноєвропейської хронології намагаються «прив'язати» етапи місцевих систем.

іноді виявляється доволі непросто [11], насамперед, через взаємозалежність таких реконструкцій [12]. Тим не менше, сьогодні з'являється все більше незалежних джерел датування черняхівського комплексу матеріальної культури, як, наприклад, античний керамічний імпорт (Діденко 2018), тощо.

Вирізняються на такому тлі поодинокі публікації скляного посуду з розкопок окремих черняхівських пам'яток: могильників Біленьке, Нагірне II і Лазо/Slobozia-Chișcăreni у межиріччі Дністра та Пруту (Росохатский 1987; Бруяко, Левинский и Росохатский 1992), Велика Бугаївка у Середньому Подніпров'ї (Петраускас та Пастернак 2003) та поселення Теремці у Середньому Подністров'ї (Ліхтер та Гопкало 2007). Поряд із ними варто відзначити працю Г. Гомолки-Фухс, яка спробувала узагальнити тогочасні уявлення про хронологію, поширення та походження черняхівських скляних посудин з території сучасних Молдови та Румунії, представлені західноєвропейськими дослідниками (Gomolka-Fuchs 1999).

Не можливо оминути увагою фундаментальне дослідження Б. В. Магомедова «Черняховская культура. Проблема этноса» (Магомедов 2001), у якому мабуть вперше знайшли відображення не лише питання хронології та поширення скляних виробів, а й проблеми історико-культурного контексту їх появи та використання у місцевому варварському середовищі.

П'ятий, сучасний етап історії вивчення черняхівського скляного посуду розпочинається на початку 2010-х рр. із поверненням до вивчення Комарівської майстерні та матеріалів її попередніх досліджень. У 2012 році розкопки унікальної пам'ятки відновлює спільна експедиція Інституту археології НАН України та Рятівної археологічної служби України. За десять років польових досліджень археологам вдалося накопичити чималу колекцію скляних знахідок, а також виявити декілька об'єктів, що засвідчують обробку

[11] Принаймні, більш-менш впевнено сьогодні можливо оперувати абсолютними датами хронологічних меж основних етапів відносної періодизації черняхівської культури.

[12] Наприклад, період побутування деяких форм скляного посуду визначається хронологією поширення у закритих комплексах різних типів металевих фібул та пряжок, рогових гребенів чи прикрас, виготовлених із різних матеріалів, датування яких засновується у тому числі і на хронології існування скляних посудин, знайдених у складі супровідного інвентарю таких комплексів, що встановлювалася за датуванням аналогів (на жаль, не завжди досить ідентичних) з інших регіонів Барбарикуму чи римських провінцій.

скла та допомагають у визначенні асортименту виробів місцевої майстерні (Петраускас 2014; Petrauskas and Šiškin 2024). Майже одночасно активну діяльність з докладної публікації матеріалів розкопок М. Ю. Смішка провадила О. С. Румянцева. Об'єктом її уваги стали організація склоробного виробництва, сировинна база та асортимент продукції Комарівської майстерні (Румянцева 2014а; 2014б; 2016; 2017). На думку дослідниці, виготовлення посуду у Комарові засновувалося виключно на використанні імпортованої сировини (сирцевого скла) із активним застосуванням місцевого та завезеного склобою [13]. Важливим напрямом роботи О. С. Румянцевої можна вважати вивчення хімічного складу черняхівських скляних виробів (Румянцева, Любичев и Трифонов 2018; Румянцева и др. 2020; Rumyantseva et al. 2021) та сирцевого скла із Комарова (Румянцева и Щербаков 2016; Rumyantseva and Belikov 2017; Румянцева и др. 2022) [14]. Результати її плідної праці демонструють, що основні тенденції розповсюдження та використання різних груп сировинного скла на території Імперії спостерігаються як у Комарівській майстерні, так і у виготовленні черняхівських скляних посудин. Цей факт, на думку дослідниці, підтверджує застосування виробниками черняхівського посуду сирцевого скла, імпортованого з римських провінцій.

У 2010-х як окремий напрям досліджень зароджується вивчення соціальної функції скляних виробів у черняхівському суспільстві, у тому числі і скляних посудин [15]. Свою увагу науковці переважно зосереджують на питаннях місця скляних і керамічних кубків у ритуальному «питному» сервізі (Варачева 2011) та статево-вікового і хронологічного розподілу скляного посуду різних типів у похованнях (Гопкало 2015).

Завершуючи огляд історії вивчення черняхівських скляних посудин, можна зробити декілька зауважень. Сучасні уявлення про хронологію,

[13] Вагомий внесок О. С. Румянцевої у вивчення місцевого виробництва також пов'язаний із встановленням нових видів його продукції (Румянцева 2020).

[14] Паралельно аналітичні дослідження комарівського матеріалу здійснювалися і західноєвропейськими дослідниками (Daszkiewicz and Karlsen 2021).

[15] Хоча питання ролі скляних посудин як показника високого соціального рангу небіжчиків неодноразово обговорювалося в контексті вивчення соціальної стратифікації черняхівського суспільства і раніше (Кравченко 1987; Bierbrauer 1989; Магомедов 2001; Rawn 2003).

поширення та походження скляного посуду у черняхівській культурі є результатом 120 років наполегливої праці різних поколінь вітчизняних та зарубіжних дослідників. Кожен з основних етапів цього процесу визначається вагомими науковими відкриттями або унікальними археологічними знахідками (Табл. 1).

Серед видатних досягнень багаторічних досліджень безумовно варто навести систематизацію знахідок та вихід у світ перших каталогів скляного посуду, виявленого на території України, створення детальної відносної хронології черняхівського матеріального комплексу, в тому числі і скляних посудин, визначення характеру організації, сировинної бази, можливого асортименту продукції [16] та ймовірного періоду функціонування Комарівської склоробної майстерні. Слід відзначити і значний обсяг залучених до наукового обігу матеріалів. На момент написання цього дослідження близько 89 % інформації, яка складає основу його джерельної бази, було опубліковано (Рис. 3: 2).

Важливою проблемою дослідження черняхівського скляного посуду є відсутність єдиної системи класифікації артефактів. Використання різних західноєвропейських схем у хронологічних конструкціях викликає певні труднощі, часто пов’язані із невідповідністю місцевих посудин існуючим системам або їх невірною типологічною атрибуцією. Це спричиняє непорозуміння та нерідко призводить до хибних висновків [17]. З іншого погляду, попередні спроби вибудувати таку класифікацію (Сымонович 1977; Лихтер 1998) зазнали невдачі та не набули поширення у науковому середовищі, оскільки дублювання існуючих типів викликає ще більшу плутанину. Можливим шляхом розв’язання цієї проблеми може бути підхід У. Лунд Хансен, яка в атрибуції римських предметів у Скандинавії

[16] Свою «лепту» у вивчення даного питання вніс і автор цього дослідження (Щепаченко 2023).

[17] Для прикладу можна згадати скляні чаші із оплавленим краєм вінець, датування яких відповідно до хронології існування схожих (але не ідентичних!) виробів у центральноєвропейському Барбарикумі пов’язували переважно із останньою третиною III – першою третиною IV ст. (Гороховский 1988, с. 43; Магомедов 2001, с. 65). Лише нещодавно О. В. Петраускас продемонстрував, що абсолютна більшість таких посудин походять із комплексів, датованих щонайменше другою-третьою чвертю IV ст. (Petrauskas 2017).

користується існуючими класифікаційними схемами, а виробам, що не знаходять відповідностей у них, надає власні ієрархічні позначення (Lund Hansen 1987). Зважаючи на те, що комплекс черняхівських скляних посудин являє собою сукупність предметів різного походження такий шлях може виявитися вдалим рішенням.

Зрештою, не втрачає своєї актуальності нині проблема шляхів надходження скляного посуду до носіїв черняхівської культури. Відкриття майстерні у Комарові надало можливість матеріалізувати ідею та археологічно задокументувати виготовлення скляних посудин за межами Лімесу. Результати продуктивної праці Ю. Л. Щапової, О. В. Петраускаса та О. С. Румянцевої дозволили приблизно окреслити набір форм, що були серед її продукції. Новим кроком вперед у розумінні походження скляних виробів у Барбарикумі виявилися археометричні дослідження О. С. Румянцевої, які, тим не менше, в черговий раз продемонстрували обмеженість аналітичних технік у локалізації вторинних центрів обробки скла та породили більше питань, ніж відповідей. Серед них, зокрема, чи була Комарівська майстерня єдиним центром обробки скла у Барбарикумі? Які типи черняхівських скляних посудин могли бути виготовлені у Комарові, а які – пов’язані своїм походженням із Римською імперією? Де здійснювалося виробництво артефактів, що не знаходять ідентичних паралелей ані серед комарівської продукції, ані серед скляного посуду у римських провінціях? Яким було співвідношення виробів різного походження? Ці та багато інших питань все ще потребують відповідей, які, нам здається, сьогодні можливо отримати вивчаючи черняхівські скляні посудини, виявлені на території України.

1.2. Характеристика джерельної бази дослідження

1.2.1. Класифікація джерел

Дане дослідження засновується на вивченні археологічних джерел, доступних нам безпосередньо у вигляді артефактів, тобто, скляних посудин,

та інформації про контекст виявлення знахідок, зафіксованої у архівних матеріалах, зокрема, звітах про виконання польових досліджень.

Необхідні дані також можливо отримати із наукових та науково-популярних публікацій. На відміну від звітів, що, як вважається, передають лише особисті спостереження дослідника, вони передбачають критичний аналіз інформації та несуть у своєму змістовному навантаженні деякі авторські інтерпретації. Тим не менше, такі додаткові матеріали як каталог використаних даних, креслення і фотознімки артефактів та об'єктів є невід'ємною складовою будь-якого археологічного дослідження, і можуть бути залучені іншими науковцями як у верифікації висновків автора, так і для подальшого аналізу та власних реконструкцій [18].

За характером доступної інформації вищезгадані ресурси можна поділити на дві групи: джерела, які надають уявлення про метричні, морфологічні і технологічні характеристики посудин, та матеріали, що містять відомості про археологічний контекст знахідок. Перша група охоплює артефакти, звіти про виконання польових досліджень та інформацію із публікацій, друга – включає лише останні дві категорії. Детально зафіксувати необхідні параметри близько 62 % скляних посудин нам вдалося під час їх особистого вивчення. У інших випадках відомості різного ступеню повноти виявилося можливим здобути переважно із публікацій. Інформація про обставини та контекст знахідок здебільшого теж походить із публікацій.

1.2.2. Процес накопичення сучасної джерельної бази

Процес формування сучасної джерельної бази у своєму розвитку нагадує зростаючу геометричну прогресію. Накопичення матеріалу відбувалося не поступово, а стрибками, що певно можна пояснити впливом різноманітних факторів.

Стрімкий зріст обсягу знахідок вперше спостерігається по завершенню післявоєнної відбудови, протягом 1950-х – 1970-х рр. (Рис. 3: 1). Вивільнення

[18] Варто зауважити, що окремі дослідження часто присвячені безпосередньо публікації археологічного джерела (наприклад, Петраускас и Шишкин 2013; Ґерета 2013 та інші).

державних ресурсів надало можливість фінансувати масштабні проекти з інфраструктурного будівництва, а разом із тим здійснювати попередні рятівні розкопки великими площинами. Так, наприклад, на початок 1950-х рр. маємо інформацію щонайменше про 30 знахідок, тоді як у каталозі В. В. Кропоткіна (Кропоткин 1970) значиться вже близько 120 предметів з черняхівського ареалу на території України, а джерельну базу дисертаційного дослідження Ю. А. Ліхтер складають понад 200 артефактів, знайдених в межах УРСР.

Другий «стрибок» у накопиченні матеріалу відбувся протягом останніх 30 років досліджень (Рис. 3: 1). Цікаво, що пов’язаний він аж ніяк не із зростанням інтенсивності та обсягів розкопок, а з покращенням їх якості. Насамперед, воно спостерігається у вдосконаленні фіксації археологічних знахідок та ведення польової документації. З одного боку, такий процес може бути наслідком недостатнього фінансування досліджень, що спонукало археологів надавати перевагу невеликим якісним розкопкам, а не масштабним польовим роботам. З іншого – подібні зміни можливо пов’язувати із вдосконаленням методики розкопок та розповсюдженням спеціальних технічних засобів пошуку археологічних знахідок, таких як металодетектори (Мизгін 2015, с. 179). Якісно новий рівень фіксації матеріалу відобразився у формуванні сучасних уявлень щодо процесу утворення і археологізації шару та об’єктів пізньоримського часу – початку доби Великого переселення народів (наприклад, культового шару черняхівських могильників, див: Петраускас 1993; 2002; Шультце и Любичев 2015; або зруйнованих у давнину поховань, див.: Петраускас 2014; Руснак и Филатов 2019; тощо).

1.2.3. Репрезентативність джерельної бази

Основу джерельної бази нашого дослідження складають 975 артефактів, що походять із 121 пам’ятки черняхівської культури в межах сучасної території України. Близько 87 % скляних посудин виявлені у похованнях та культовому шарі могильників і лише 12 % – у об’єктах та культурних нашаруваннях поселень. Менш як 1 % артефактів відкриті випадково та не мають археологічного контексту (Рис. 65: 1).

На репрезентативність джерельної бази впливають чимало факторів. Насамперед, це неоднаковий рівень вивчення різних регіонів черняхівської культури. Великий обсяг накопиченого матеріалу, що походить з окремих ділянок її ареалу, часто виявляється результатом активної діяльності окремих наукових центрів та експедицій або рятівних досліджень у місцях масштабного інфраструктурного будівництва. Водночас деякі області розселення черняхівських племен й досі залишаються маловивченими (наприклад, межиріччя нижніх течій Дніпра та Південного Бугу).

Наступний фактор – різний рівень вивчення черняхівських могильників та поселень. Очевидно, що матеріали закритих поховальних комплексів куди більше приваблюють науковців, аніж «негативна вибірка з невідомих обставин» побутового контексту (Eggers 2006, S. 262-267). Саме тому, черняхівські поселення дуже рідко досліджувалися великими площами, а знахідки скляних посудин тут відомі переважно за результатами візуального обстеження поверхні пам’яток.

Третім фактором, який негативно впливає на репрезентативність нашої вибірки, є стан збереження артефактів. Хоча натрієво-вапняно-силікатне скло римського періоду можна вважати досить стабільним і міцним штучним матеріалом, який доволі непогано витримує різні умови перебування у ґрунті протягом довгого часу (Newton and Davidson 1996), черняхівський скляний посуд часто доходить до нас у фрагментованому вигляді. Причини цього очевидно пов’язані як з активним використанням посудин у побуті місцевого населення, внаслідок якого вразливі скляні вироби нерідко розбивалися, так і зі специфікою черняхівських поховальних традицій, зокрема, обрядом тілоспалення, а також явищем руйнації тілопокладень. Певним чином характер збереження артефактів залежить і від сучасного антропогенного впливу, наприклад, інтенсивної сільськогосподарської діяльності.

Можливим шляхом мінімізації негативної дії цього фактору може бути диференціація знахідок за їх інформаційним потенціалом. Схему такого поділу у недалекому минулому запропонували О. В. Петраускас та

В. В. Пастернак (Петраускас та Пастернак 2003). Серед уламків скляних посудин з розкопок черняхівського могильника Велика Бугаївка дослідники виокремлюють типологічно визначені, інформативні та малоінформативні артефакти. Знахідки першої категорії зберегли ознаки, що дозволяють пов’язувати їх із певним типом посуду, а відповідно окреслити їх хронологію існування та область розповсюдження. Уламки другої категорії переважно надають лише інформацію технологічного характеру, зокрема, про спосіб виготовлення і декорування виробів. Тоді як малоінформативні артефакти здебільшого являють собою оплавлені, деформовані або дуже дрібні фрагменти посудин. Аналіз таких уламків дозволяє отримати інформацію про колір та зрідка товщину стінок готових виробів.

Майже дві третини нашої вибірки (61 %) складають подібні малоінформативні знахідки (Рис. 4). Втім, не варто недооцінювати їх інформаційний потенціал. Саме вони надають уявлення про загальний обсяг скляного посуду, що надходив до черняхівських пам’яток, та є незамінним джерелом у вивченні способів використання посудин у місцевому варварському середовищі, їх соціальних функцій та ролі у черняхівському суспільстві.

Дещо більше за п’яту частину колекції знахідок (22 %) представляють типологічно визначені артефакти, що можуть бути використані у вивченні хронології та поширення основних типів черняхівських скляних посудин (Рис. 4). Незначною, проте важливою, її складовою є інформативні фрагменти (17 %), які стануть цінним доповненням у дослідженні технологічних традицій виготовлення і декорування скляного посуду (Рис. 4).

Врешті-решт, ще одним негативним фактором впливу можна вважати неоднаковий рівень доступності матеріалів для вивчення. Лише 62 % артефактів виявилося можливим оглянути особисто. Варто зауважити, що більшість із них становлять матеріали досліджень останніх 30-40 років. Старші колекції дійшли до нашого часу у досить поганому стані або доступні виключно за звітами чи публікаціями.

1.3. Методи та методика дослідження

1.3.1. Критика джерел та проблеми реконструкції історико-культурних процесів

Критику археологічних джерел традиційно поділяють (Eggert 2008, S. 110-115; Любичев 2019б, с. 74) на зовнішню, зокрема, час, умови та контекст відкриття знахідки, та внутрішню – аналіз матеріалу й техніки виготовлення артефакту, його форми та орнаменту, тощо.

Одним із важливих інструментів оцінки інформаційного потенціалу археологічних джерел є триступенева модель розвитку культури Х.-Ю. Еггерса. Свого часу німецький дослідник поділив цей процес на декілька етапів: культуру живу, культуру мертву та культуру знову відкриту [19] (Eggers 1951; S. 24; 2006, S. 257-258). В межах такої системи кожен наступний етап розвитку культури представлений лише вибіркою об'єктів та артефактів, певним чином пов'язаних із попереднім. Водночас, у полі зору археологів, зазвичай, виявляється виключно культура знову відкрита. Остання, як вважається, є відображенням повноти археологічно задокументованої інформації (Любичев 2019б, с. 74). Втім, вичерпність такої інформації обмежується не лише сучасним рівнем вивчення культури мертвої, а й низкою природних та антропогенних факторів, що впливають на збереження археологічних об'єктів та артефактів у їх первинному вигляді (Eggers 1951; S. 26-27; 2006, S. 262-267; Шаров 2018, с. 173-174).

Культура знову відкрита проявляє себе у різних категоріях археологічних джерел, що мають неоднаковий інформаційний потенціал. Найважливішими з них Х.-Ю. Еггерс вважає три: поховання, депонент та поселення (Eggers 1951; S. 26-27; 2006, S. 264-267).

Предмети, навмисно розміщені у могилі поряд із небіжчиком відповідно до певних релігійних уявлень тих, хто відправляв його у подорож до

[19] Між культурою живою та мертвою він також розмістив культуру вмираючу, що є відображенням зникаючих етносів та є предметом дослідження етнографів (Eggers 2006, S. 257-258).

потойбічного світу, зазвичай пов’язують із похованнями (Любичев, Мизгін та Варачова 2014, с. 13). З огляду на те, що зібрані у такому контексті артефакти потрапили сюди одночасно, такі комплекси називають закритими. Поховання Х.-Ю. Еггерс визначає як «позитивну вибірку із відомих обставин» (Eggers 2006, S. 264-267). На противагу їм депонент, на думку дослідника, можливо схарактеризувати як «позитивну вибірку із невідомих обставин» (Eggers 2006, S. 264-267). Тоді як, поселення, де залишалося лише те, що його мешканці не змогли чи не вважали за потрібне взяти із собою залишаючи свої оселі, або те, що зберіглося після плюндрування під час ворожого нападу чи стихійного лиха, а також сміття (Любичев, Мизгін та Варачова 2014, с. 13), Х.-Ю. Еггерс називає «негативною вибіркою з невідомих обставин» (Eggers 2006, S. 264-267).

Усі вони є суб’єктивним відображенням реальності оскільки з тих чи інших причин не охоплюють усього асортименту артефактів, що перебували у вжитку давнього населення (Любичев, Мизгін та Варачова 2014, с. 13), тому лише комплексне їх вивчення надає можливість через призму культури мертвої наблизитися до реконструкції історичної дійсності (Любичев 2019б, с. 70).

Втім, вихід на культуру живу у до- та ранньоісторичних дослідженнях – завдання досить непросте, насамперед, з огляду на обмежену кількість писемних відомостей, що висвітлюють події цього періоду у Барбарикумі (Магомедов 2001, с. 133; Любичев 2019б, с. 179). З іншого боку дається в знаки різна природа та неоднаковий інформаційний потенціал різних категорій джерел (Щукин 2005, с. 248; Любичев 2019б, с. 80). Так, писемні свідчення, зазвичай, динамічні та несуть відомості про конкретний момент часу – рік, місяць, день, тощо. У той час як, у датуванні порівняно статичних археологічних явищ науковці завжди мають справу із певним хронологічним інтервалом. Ще одна важлива проблема криється у різноманітності варіантів історичної інтерпретації останніх. Методологічні дослідження минулого століття добре продемонстрували (Wahle 1941; Eggers 1951; Jahn 1953; Kilian

1960), що археологічні явища не завжди відповідають виключно етнічним утворенням у їх сучасному розумінні, а можуть бути відображенням широкого спектру культурних процесів, пов'язаних із політичною, економічною, соціальною чи ідеологічною сферами життя давнього населення.

1.3.2. Соціальна роль технологій

Виробництво будь-якого предмету матеріальної культури являє собою серію селективних рішень майстра, що включають пошук необхідної сировини, енергетичних ресурсів, а також застосування відповідних інструментів та технік. Послідовність цих операцій, за певних умов обраних ремісником серед можливих альтернативних варіантів, називають технологічними рішеннями / *technological choices* або ланцюжком операцій / *chaîne opératoire* [20] (Sillar and Tite 2000, p. 3-4). Питання того, що ж зумовлювало пріоритет одного варіанту над іншим і по сьогодні залишається предметом дискусії.

Свого часу, ще представники Нової Археології висловили думку про те, що обрання певного способу (технології) виконання необхідної операції серед інших, насамперед визначається його раціональністю для виживання (Binford and Binford 1966). У такому разі, різноманітність у матеріальній культурі просто обумовлюється різними способами адаптації до неоднакових умов природного середовища. Подібна точка зору знайшла своїх прихильників як у середовищі процесуалістів так і за його межами (Gould 1974; 1978, p. 48-53; Kelley 1999). Альтернативний погляд згодом представив І. Ходдер (Hodder 1982; 1989), який стверджував, що зважаючи на ідентичну біологічну будову, людський мозок схожим чином сприймав навколишній світ однаково категоризуючи (кодуючи) основні його складові незалежно від часу та простору. У такому випадку, на думку британського дослідника, за варіативністю артефактів приховувалися крос-культурні ідеологічні структури.

[20] Останній термін набув поширення у франкомовному середовищі археологів і антропологів ще у 1950-х за вдяки А. Леруа-Гуран (Martinon-Torres and Killick 2015, p. 7-8).

Втім, уже з кінця 1970-х антропологічні та етноархеологічні дослідження дедалі більше демонстрували, що повсякденні людські практики здебільшого визначаються унікальним соціальним контекстом, який формується під впливом різноманітних факторів. Так, Х. Лехтман сформулювала ідею технологічного стилю / *technological style*, який можна зрозуміти лише у його культурному контексті (Lechtman 1977). За стилем, на думку дослідниці, приховується не лише порядок та спосіб виконання окремих технічних операцій, а норми та правила культурної поведінки соціуму як єдиного організму.

Подібну у деяких аспектах концепцію представив Дж. Саккетт (Sackett 1982; 1990), який запропонував термін «ізохрестична варіація» для позначення вибору між функціонально еквівалентними способами виконання ідентичних операцій. За його переконанням, у даному випадку селекція засновується на культурних традиціях соціуму, а стиль є лише одним із видів ізохрестичної варіативності, що навіть на несвідомому рівні утримує етнічне значення.

Дуже схожі ідеї можна знайти і у концепції технологічних рішень, вперше представленій А. Леруа-Гураном ще у 1950-х (Martinon-Torres and Killick 2015, 7-8). Англомовна адаптація її назви сьогодні відома завдяки роботам П. Лемоньє (Lemonnier 1986; 1993). На його думку матеріальну культуру можна вважати результатом вибору між альтернативними варіантами на різних ланках ланцюжка операцій. Останній, як стверджує французький дослідник, є продуктом соціального навчання та може бути використаний для позначення міжетнічних групових відмінностей.

Порівняно нещодавно у соціальному напрямі вивчення технологій отримали ідеї агентності учасників виробничого процесу. Так, наприклад, М.-А. Добрес та К. Хоффман (Dobres and Hoffman 1994) звернули увагу на різний масштаб контексту який впливає на формування технологічних рішень (або технологічних стилів). На думку дослідників, як послідовність (ланцюжок) операцій, так і кінцеві продукти, що з’явилися внаслідок їх поєднання, є невід’ємними складовими елементами структури суспільства. Активними

соціальними агентами цієї структури є окремі люди – роль яких у створенні варіативності матеріальної культури часто недооцінюється. Таким чином, за переконанням А. Добрес та К. Хоффман за прийняттям технологічних рішень, насамперед, стоять індивіди, що володіють свободою вибору, хоча й визначного впливу суспільного контексту на цей процес вони теж не заперечують.

На даному етапі розглянута дискусія переважно формується довкола питання наскільки можливою є імплементація антропологічних та етноархеологічних спостережень в археологічних дослідженнях. Тим не менше, важливими їх результатами можна вважати формування сучасної концепції технологічних рішень. Відповідно до її змісту, визначальну роль у селективному процесі між еквівалентними варіантами виконання ідентичних операцій на різних етапах ланцюжка, як свідомо так і нецілеспрямовано, відіграє соціокультурне середовище та його преференції, характер яких обумовлюється унікальним поєднанням різноманітних чинників (Sillar and Tite 2000, p. 9-11).

Для нас, насамперед, важливо, що у такому випадку порівняння ланцюжків операцій може бути цінним інструментом у вивченні походження археологічних артефактів. Відтак, спираючись на основні положення цієї концепції, можна припустити, що подібні за своєю структурою комбінації ідентичних (або аналогічних за технологією) методів виготовлення та прийомів оздоблення скляних посудин формувалися у єдиному соціокультурному середовищі, а відповідно і вироби, які володіють такими поєднаннями мають спільне походження. І навпаки, зростаюча кількість відмінностей у складі та структурі таких комбінацій, має вказувати на різне походження цих артефактів.

1.3.3. Методи дослідження

Методи, залучені під час створення нашого дослідження, можна умовно поділити на загальнонаукові та спеціальні. Перша група включає засоби емпіричного (спостереження, вимірювання, опис і порівняння) та теоретичного (сходження від абстрактного до конкретного, формалізація – зображення змісту і структури об'єктів та явищ у знаковій чи символічній формі) рівнів пізнання, а також універсальні інструменти, зокрема, аналіз (поділ цілого на окремі складові частини), синтез (об'єднання поодиноких складових елементів у єдине ціле), узагальнення, абстрагування (виокремлення суттєвих деталей серед інших), індукцію (спосіб міркування від поодиноких суджень до загального), дедукцію (спосіб міркування від загального судження до окремого), моделювання (вивчення об'єкту або явища шляхом дослідження його графічної моделі), аналогію (спрямування ознак одного предмету/явища на інший, подібний йому), екстраполяцію (поширення висновків, отриманих під час спостереження над однією частиною явища на іншу), статистичний метод.

Усі вони застосовуються на різних етапах дослідження: в опрацюванні даних (інструменти емпіричного рівня пізнання), аналізі отриманої інформації (аналіз, синтез, статистичний метод, абстрагування, формалізація, моделювання), формуванні гіпотез та висновків (узагальнення, індукція, дедукція, екстраполяція, тощо). Деякі з цих інструментів є невід'ємними складовими елементами спеціальних археологічних методів. Наприклад, формалізація сукупності об'єктів матеріальної культури, що володіють спільними характеристиками, шляхом їх зображення у вигляді типів, культур чи інших конструкцій або визначення абсолютного датування та походження артефактів за допомогою методу аналогії.

Серед спеціальних методів археологічного дослідження варто відзначити типологічний, у його розумінні як гнучкої класифікації спрямованої на виявлення внутрішніх структур матеріалу, формування яких обумовлене процесами живої культури, та картографічний. Картографування

дозволяє визначити області розповсюдження виокремлених типів у просторі та надає можливість продемонструвати їх взаємозв'язок із ареалами поширення культурних груп у Барбарикумі. Водночас, важливу роль цей метод відіграє у вивченні походження артефактів та процесу їх циркуляції у варварському середовищі.

До категорії спеціальних методів належить трасологічний аналіз, що у загальному розумінні визначається як вивчення слідів модифікації поверхні артефактів внаслідок взаємодії з іншими матеріалами під час процесу їх виготовлення, експлуатації або археологізації (Semenov 1964; Mansur, Alonso Lima and Maigrot 2014; Marreiros et al. 2015). Аналіз декоративних елементів скляних посудин, оздоблених холодним способом (шліфовані фасетки та смуги, рельєфні шліфовані деталі), надає можливість реконструювати деякі характеристики абразивних інструментів, що використовувалися для нанесення орнаменту на стінки готових виробів. Застосування різних знарядь має залишати характерні сліди, які можна без проблем відрізнити один від одного. Класифікація та порівняння таких технологічних деталей за допомогою трасологічного аналізу низької потужності (Low-power use-wear analysis) є важливим елементом реконструкції ланцюжка операцій у виготовленні та оздобленні основних типів черняхівських скляних посудин.

1.3.4. Відносна та абсолютна хронологія артефактів

Періодизація існування основних типів скляного посуду засновується на датуванні закритих комплексів, визначеному відповідно до основних етапів відносної хронології черняхівських старожитностей [21]. Кожен із цих етапів характеризується поєднанням у відповідному контексті особливого набору артефактів, так званих хроноіндикаторів. Серед них, зазвичай, як речі місцевого походження, так й імпортні предмети. Прив'язка таких етапів до абсолютних дат, як правило, здійснюється шляхом пошуку аналогів цим знахідкам у закритих комплексах Північного Причорномор'я, Центральної

[21] На сьогоднішній день існує чимало таких хронологічних схем (див. підрозділ 1.1), які в цілому демонструють досить схожі висновки.

Європи та найближчих римських провінцій, які містять у своєму складі монети [22] або предмети, період існування яких добре відомий знахідками на території Імперії. Такий метод встановлення абсолютної хронології також відомий під назвою «датування за імпортами та впливами» (Клейн 2015, с. 240-244).

У визначенні хронології побутування основних типів черняхівських скляних посудин ми використовуємо абсолютні дати. Датування закритих комплексів та хронологічні межі існування окремих типів посуду у центрально- та західноєвропейському Барбарикумі у тексті наводяться відповідно до системи відносної періодизації римської доби (Рис. 6), розробленої Х.-Ю. Еггерсом (Eggers 1955), доповненої та вдосконаленої його наступниками К. Годловським (Godłowski 1970) та Я. Тейралом (Tejral 1986; 1992; 1997) [23].

Подібна хронологічна схема свого часу була запропонована для варварських старожитностей римського періоду на території Скандинавії (Рис. 6). У її основі лежать результати багаторічної праці декількох поколінь європейських дослідників (див: Lund Hansen 1987, S. 33-36; Straume 1987, S. 13-18). Загалом вона майже співпадає із попередньою. Деякі розбіжності спостерігаються у визначенні основних меж фіналу пізньоримського часу – початку доби Великого переселення народів (Straume 1987, S. 18). З огляду на існування таких відмінностей, датування скандинавських комплексів та хронологія циркуляції тут окремих типів скляних посудин, згадані у нашому дослідженні, відповідають локальній (північноєвропейській) системі відносної періодизації римського періоду.

[22] Не всі монети можуть бути беззастережно використані для датування закритих комплексів даного періоду. Наприклад, римські денарії I-II ст. масово поширені у східноєвропейському Барарикумі, як вважається, є анахронізмом серед місцевих старожитностей пізньоримського часу (Мызгин и Дымовский 2014; Мызгин 2019, с. 9-10).

[23] Остання також відома як центральноєвропейська система відносної хронології.

1.3.5. Системи класифікації артефактів

У типологічній атрибуції черняхівських скляних посудин ми застосовуємо декілька схем. Зокрема, це класифікації Х.-Ю. Еггерса (типи *Eggers 180-250*; Eggers 1951) та Е. Штрауме (типи *Straume I-X* та *Підгрупи 1-2*; Straume 1987), які охоплюють майже увесь спектр знахідок, відомих у Барбарикумі, а також схеми К. Айсінгс (типи *Isings 1-134*; Isings 1957), Б. Рютті із доповненнями С. Фюнфшиллінг (типи *AR 1-215*; Rütti 1991; Fünfschilling 2015), К. Гьотерт-Полашек (типи *Trier 1-165*; Goethert-Polaschek 1977) і Д. Фуа, створену у кооперації із її колегами (типи *IN 1-326*; Foy et al 2018), що включають переважну кількість форм скляного посуду, поширеного у римських провінціях (Foy et al. 2018).

У ідентифікації датуючих речей із закритих комплексів використовуються класифікації Г. Ф. Нікітіної (Никитина 1969) для рогових гребенів, Є. Л. Гороховського для металевих одночасних пряжок та двочленних прогнутих фібул підв'язної конструкції (Гороховский 1988), О. В. Петраускаса для металевих двочленних прогнутих фібул із суцільним приймачем (Петраускас 2010), О. В. Петраускаса та Є. В. Синиці для металевих двочленних фібул «щиткового» типу (Петраускас и Синица 2010), А. Коковського (Kokowski 1996) та І. Гавритухіна (Gavritukhin 2002) для металевих двочленних двопластинчастих фібул, О. В. Гопкало для бус та підвісок із різних природних та штучних матеріалів (Гопкало 2008), Д. Б. Шелова (Шелов 1978) та С. В. Діденка (Діденко 2018) для античного керамічного імпорту.

1.3.6. Методи визначення кольору скляних виробів

Традиційно колір скла описують використовуючи різноманітні вербальні інструменти. Так, наприклад, популярними у визначенні забарвлення скляного посуду римського періоду досить довго залишалися формулювання «оливковий» або «кольору морської хвилі», які сьогодні усе частіше змінюють нейтральні терміни, як «жовто-зелений» та «зелено-блакитний». Втім, з різних фізіологічних причин усі ми не завжди однаково

оцінюємо ідентичні кольори. Крім того, на сприйняття забарвлення скляних виробів людським оком впливають й інші фактори, зокрема, товщина скла та зовнішнє освітлення.

У пошуках об'єктивного способу визначення кольору скляних предметів деякі дослідники відстоювали необхідність використання кольорових матриць або атласів (Näsman 1984; Straume 1987). Хоча і такий метод важко назвати вдалим рішенням, оскільки колір предмету встановлюється за участю людини або за допомогою фотозйомки та розпізнавання отриманого знімку штучним інтелектом. У останньому випадку результат залежить від роздільної здатності та частоти передачі кольорів матрицею фотокамери. Єдиною вагомою перевагою використання подібних атласів можна вважати можливість точніше передати кольорову гаму виробу, що, наприклад, підкреслює і Е. Штрауме, яка у своєму дослідженні застосовує систему Манселла (Straume 1987, S. 25).

Проте велика кількість та широкий асортимент встановлених таким шляхом кольорів створюють незручності у статистичному аналізі скляних предметів. До того ж, наприклад, система Манселла не призначена для визначення забарвлення прозорих чи глянцевих об'єктів (Ingemark 2014, p. 19-20). Ще декілька недоліків цього способу наводить Д. Інгемарк, який зауважує, що широкий спектр прозорих і непрозорих кольорів римських скляних посудин не завжди знаходить ідентичні паралелі навіть серед сучасних систем, а забарвлення деяких уламків посуду іноді не є однорідним (Ingemark 2014, p. 19-20). За відсутності альтернативних шляхів, у нашому дослідженні ми вирішили обрати традиційний, вербальний, метод визначення кольорів.

1.3.7. Методи оцінки кількості скляних посудин

За своїми фізичними властивостями скло – досить крихкий матеріал. Як вже було продемонстровано вище, переважна кількість черняхівських скляних посудин дійшли до нашого часу у фрагментованому вигляді. Як правило, у статистичних розрахунках для артефактів різного стану збереження використовують спеціальні методи кількісної оцінки. У випадку скляних і керамічних виробів існує декілька базових інструментів її обчислення:

визначення кількості фрагментів, ваги, розрахункового еквіваленту посудин (EVE – Estimated vessel equivalency) та мінімальної кількості окремих форм (MNI – Minimum number of individuals).

Перші два з них напевно не потребують детальнішої характеристики. Оцінка розрахункового еквіваленту посудин засновується на визначенні ваги, площі та співвідношення частини артефакту, що збереглася, до цілої форми. Для скляних виробів римського періоду метод був адаптований Х. Кул та М. Бакстером (Cool and Baxter 1996). Дослідники запропонували поділити цілі форми посудин на декілька рівноцінних зон [24], які у сумі становлять 100 % виробу (Рис. 7: А) У випадку з фрагментованими артефактами, кількість зон, що збереглися, підсумовується, щоб розрахувати відсоткове співвідношення, яке виражає кількість окремих форм або типів посуду. Незважаючи на деякі труднощі у підрахунку індивідуальних предметів в межах однієї вибірки, такий метод добре зарекомендував себе у порівнянні між собою об'ємних колекцій матеріалу, що переконливо продемонстрували й самі дослідники (Cool and Baxter 1996; Ingemark 2014, p. 21).

Визначення мінімальної кількості окремих форм ґрунтується на порівнянні технологічних (прийоми виготовлення, обробки та декорування) та морфологічних (форма профілю, товщина скла, колір та характер скляної маси) рис посуду для виявлення найбільш схожих уламків, які з високою ймовірністю можуть належати одному виробу (Prior 2014). На відміну від попереднього, цей метод значно краще показав себе у встановленні кількості окремих посудин, але його застосування для порівняння колекцій артефактів різних обсягів виявилося майже неефективним (Ingemark 2014, p. 21).

Власні недоліки та переваги має кожен із цих методів. Стан збереження археологічних знахідок обумовлюється низкою факторів (див. підрозділ 1.2.3), які не завжди однаково впливають на артефакти. Зокрема, завдяки різній формі, розмірам та товщині стінок скляні вироби мають різноманітну вагу, а

[24] Що відповідають їх основним конструктивним частинам – вінця, шийка, плече, корпус, придонна частина, дно, ручки.

також неоднаково сприймають еквівалентні механічні навантаження. До того ж, кількість уламків скляного посуду в межах окремих археологічних пам'яток часто варіюється залежно від інтенсивності локальної антропогенної діяльності. Усе це сильно спотворює уявлення про оригінальний розмір вибірки скляних посудин та майже унеможливлює застосування перших двох інструментів у визначенні реальної кількості виробів. Тому у наших розрахунках ми використовуємо два методи – оцінку розрахункового еквіваленту посудин [25] та визначення мінімальної кількості окремих форм.

1.3.8. Інструменти та програмне забезпечення

Реконструкція прийомів виготовлення та декорування виробів ґрунтується на загальних відомостях про технологію процесу (Price, Cottam 1998; Seibel 1998; Stern 1999; Lazar 2003; Fünfschilling 2015; Antonaras 2017), а також доповнюється даними трасологічного аналізу. Дослідження слідів абразивних інструментів на поверхні посудин виконувалося шляхом візуального огляду, а також мікро- та макрозйомки оброблених її ділянок. Мікрозйомка здійснювалася за допомогою оптичного цифрового мікроскопа Levenhuk DTX 50.

Реконструкція можливого діаметру абразивного кола здійснювалася з воскових відбитків оброблених ділянок зовнішньої поверхні скляних посудин (переважно у місцях розташування шліфованих фасеток).

Для зручного використання у статистичних розрахунках типологічні позначення посудин закодовані за допомогою двозначного шифру (Табл. 2). Перший символ (велика літера латинського алфавіту) характеризує групу виробів, другий (арабська цифра) – тип.

З метою автоматизації виконання деяких операцій ми застосовували наступні програми:

1) *Microsoft Excel 2016 версії 1.0* для упорядкування та управління даними, статистичних розрахунків, створення графіків та діаграм;

[25] Для його застосування ми створили власну систему поділу на профільні зони для основних типів черняхівських скляних посудин, аналогічну до запропонованої Х. Кул та М. Бакстером (Рис. 7: Б).

2) *Gephi версії 0.10.1* для мережевого аналізу моделі взаємозв'язку між основними типами черняхівських скляних посудин та їх технологічними характеристиками;
3) *Quantum GIS (QGIS) версії 3.28* для картографування областей розповсюдження основних типів черняхівських скляних посудин. Базовий шар – топографічна мапа світу з електронного ресурсу (maps-for-free.com) із власними доповненнями. Системи координат: Pulkovo 1942 / Gauss-Kruger 5N-6N (ESPG: 28465-28466).

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи сказане, насамперед, необхідно зауважити про значний інформаційний потенціал скляного посуду у вивченні історико-культурних процесів у східноєвропейському Барбарикумі. Роль таких виробів як маркерів взаємодії варварських племен із римським світом або як хроноіндикаторів у датуванні місцевого комплексу матеріальної культури чи навіть показників соціальної нерівності у черняхівському суспільстві неодноразово підкреслювали різні автори.

Огляд історії дослідження черняхівських скляних посудин показує, що найбільш актуальними наразі залишаються питання, пов'язані з походженням таких виробів. Ретельне вивчення технологічних аспектів виготовлення і декорування посудин, переоцінка існуючих уявлень про хронологію та поширення основних типів скляного посуду з урахуванням зростаючої джерельної бази та переосмислення доступної інформації в рамках нових методологічних концепцій можуть стати ще одним кроком на шляху до розв'язання цієї проблеми.

Розширення джерельної бази [26], а також застосування інноваційних методів оцінки її інформаційного потенціалу разом із використанням

[26] Зауважимо, що від часів дисертаційного дослідження Ю. А. Ліхтер, присвяченого скляним виробам черняхівської культури (1987 р.), її обсяг зріс більш ніж утричі (Рис. 3: 1).

ефективних інструментів статистичного аналізу фрагментованих артефактів сьогодні надають можливість під іншим кутом поглянути на деякі соціальні функції скляного посуду у черняхівському суспільстві, зокрема, загальний обсяг виробів та способи їх використання у місцевому варварському середовищі. Пошукам відповідей на ці та інші питання і будуть присвячені наступні розділи нашого дослідження.

РОЗДІЛ 2.
ХРОНОЛОГІЯ ТА ПОШИРЕННЯ ОСНОВНИХ ТИПІВ СКЛЯНОГО ПОСУДУ

На початку шляху до розв'язання ключових проблем нашого дослідження передусім необхідно окреслити асортимент місцевих типів скляного посуду, визначити хронологію їх циркуляції у черняхівській культурі, а також коротко оглянути особливості розповсюдження таких виробів за межами її ареалу. Висвітленню цих питань і буде присвячено даний розділ. Логіка викладення необхідної інформації має наступний вигляд.

Кожна з форм черняхівських скляних посудин, відомих більш ніж в одному екземплярі, визначається як окремий тип. Типи, що мають відповідні аналоги за межами черняхівської культури серед раніше відомих у науковій літературі, позначені згідно з уже існуючими номенклатурними назвами. Типам виробів, раніше не опублікованим або виявленим наразі виключно в ареалі поширення черняхівських пам'яток, ми надали власні ієрархічні позначення. Типи об'єднані у більші групи за основними функціональними категоріями відповідно до спільних морфологічних ознак і технологічних особливостей. Характеристиці кожної такої групи присвячений один підрозділ. Окремо розглядаються фрагменти посудин без типологічної атрибуції. Опис кожного типу складається з визначення морфологічних і технологічних характеристик артефактів, території їхнього розповсюдження та хронології існування в ареалі черняхівської культури, а також за його межами – у Барбарикумі, римських провінціях та античних центрах Північного Причорномор'я.

Таким чином, скляні посудини розподілені у наступні групи (Табл. 2): 1) циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, 2) напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, 3) чаші з оплавленим краєм вінець, 4) циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням, 5) товстостінні

кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, 6) конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, 7) яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, прикрашені накладними краплями кольорового скла, 8) конічні кубки з оплавленим краєм вінець на суцільній ніжці, оздоблені гарячим способом, 9) конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець на суцільній ніжці, оздоблені гарячим способом, 10) товстостінні посудини, прикрашені накладним шаром кольорового скла, а також інші форми посуду (група 11). Послідовність їх описання у тексті приблизно відповідає періодизації існування таких груп у черняхівській культурі. Розміщення типів усередині груп також підпорядковується хронологічному принципу.

2.1. Циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою

Група об'єднує високі (висота – 12-14 см, діаметр вінець – 6 см) видуті тонкостінні (товщина стінок – 0,1-0,3 см) посудини, виготовлені зі скла різного кольору та якості. Вироби мають прямий або дещо відігнутий назовні профіль вінець, край яких оплавлений. Стійку площину на дні кубків утворює трубчаста кільцева ніжка, відтягнута зі стінки придонної частини посудини. Крім того, на дні завжди зустрічається слід понтії [1]. Вироби оздоблені виключно «гарячим» способом, хоча відомі й екземпляри без декору. Залежно від наявності орнаменту, способу його нанесення і композиції такі кубки можна розділити на кілька типів.

2.1.1. Посудини без декору або прикрашені накладними нитками скла, що утворюють просту декоративну композицію, відомі як типи ***Eggers 192*** та ***194***. Фрагментований екземпляр такого кубка походить із поховання 265 могильника Чернелів-Руський (Рис. 8: 1). Посудина виготовлена з безбарвної,

[1] Округла мітка, що утворюється в результаті відокремлення заготовки від залізного стрижня (понтії), що використовується для її утримання під час гарячої обробки краю вінець

прозорої скляної маси з зелено-блакитним відтінком та незначними включеннями бульбашок повітря різних розмірів. Поховання 265 Чернелева-Руського дослідники пов'язують із раннім етапом існування черняхівської культури, що ототожнюється із другою третиною III ст. (Гопкало 2011a, с. 84, Petrauskas 2017, S. 126-127, Taf. I). На користь такого датування комплексу свідчить поєднання хроноіндикаторів, час існування яких припадає переважно на період 230-х – 270-х рр. (Гороховский 1988, с. 42; Петраускас 2020, с. 243). Крім скляного кубка небіжчика супроводжували тришаровий роговий гребінь варіанта 2 типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 143: 8), три бронзові омегоподібні шарнірні пряжки підтипу 1 за О. В. Петраускасом (Рис. 143: 12-14), дві срібні двочленні прогнуті підв'язні гладкі фібули різновиду A1a за Є. Л. Гороховським (Рис. 143: 9, 11) та срібна одночленна фібула подібна описаним вище (Рис. 143: 10). Окремі фрагменти, які раніше могли належати посудинам цього варіанту, трапляються в Комарові (Рис. 10: 14, 23-24).

Ареал поширення кубків типів Eggers 192 і 194 у Барбарикумі також охоплює територію розселення племен вельбарської культури цецельської фази (Рис. 11: a). Знахідки цих посудин відомі у Янові Поморському/Janów Pomorski, Половіте/Połowite, Лавицях/Ławice, Надколе/Nadkole та Масломенчі/Masłomęcz (Рис. 8: 2-4) на території Польщі. Проте, лише один екземпляр такого виробу (уламок кубка типу Eggers 194 із поховання 11 могильника у Половіте) походить із датованого контексту, який Т. Став'ярська пов'язує із ступенем C_1, тобто останньою третиною II – другою третиною III ст. (Stawiarska 1999, s. 116-117).

Предмети, ідентичні посудинам цих типів, виявилося досить важко знайти серед синхронних форм провінційно-римського посуду [2]. Схожі технологічні характеристики мають дзвоноподібні кубки із Сербії (Рис. 8: 5-6), період існування яких визначають кінцем III – IV ст. (Ružić 1994, p. 45, 50, Kat. N 714-727, 965), а також так звані Glockenbechern (Рис. 8: 7-8), що набули

[2] На що вказує і Т. Став'ярська (Stawiarska 1999, s. 117).

поширення в північно-західних регіонах Імперії у другій половині IV – V ст. (Cool 1995, p. 12-13; Price and Cottam 1998, p. 129-130; Bücker 2012, S. 181). Такі вироби теж мають оплавлений край вінець і трубчастий кільцевий піддон, відтягнутий зі стінки придонної частини, проте відрізняються від варварських знахідок за формою та розмірами.

Скляні посудини, подібні за технологією виготовлення і декорування до вельбарських і черняхівських кубків із оплавленим краєм вінець та трубчастою кільцевою ніжкою, відомі також у Криму. Це склянки типів I та II за класифікацією І. Н. Храпунова (Храпунов 2002, с. 55). Час їх існування дослідники обмежують серединою III – початком V ст. (Храпунов 2002, с. 56; Gavritukhin et al. 2021, p. 102-103). Найбільшого поширення такі вироби набули серед варварського населення півострова, хоча відомі вони й в античних містах Північного Причорномор'я. Одним із центрів їх виготовлення вважається Херсонес (Храпунов 2002, с. 56). Посудини цих типів мають дещо вигнутий назовні оплавлений край вінець та трубчастий у перетині кільцевий піддон, відтягнутий із стінки придонної частини виробу (тип I; Рис. 8: 10-11) або плитчасте, трохи потовщене дно (тип II варіант 2; Рис. 8: 12). Деякі їх екземпляри також прикрашені накладною ниткою скла під вінцями (тип I варіант 2; Рис. 8: 11). Декор, як правило, виготовлений із скла одного кольору з основою. Втім, за своєю формою та пропорціями кримські склянки теж відрізняються від посудин типів Eggers 192 і 194.

2.1.2. Скляний кубок, оздоблений гарячим способом, походить із комплексу речей, виявлених поблизу с. Колки на Волині (Рис. 9: 1). Корпус посудини має рифлену поверхню, утворену шляхом так званого видування у преформу [3], а під вінцями її прикрашає рельєфна накладна нитка скла одного кольору з основою.

[3] В англомовній літературі подібний спосіб оздоблення посудин називається *dip-mould blowing* та характеризується видуванням виробу у нероз'ємну матрицю із наступним наданням йому необхідної форми та вигляду шляхом вільного видування (Price and Cottam 1998, p. 13; Fünfschilling 2015, S. 117; Antonaras 2017, p. 18-19). Декор утворений таким чином на поверхні артефактів також іноді називають «оптичним», хоча деякі дослідники вважають вживання такого терміну не зовсім коректним щодо античного скляного посуду (наприклад, Stern 2010, p. 27).

Кубок супроводжували дві сіроглиняні кружальні посудини, які за формою нагадують черняхівські миски відкритого типу, що дає змогу слідом за Ю. А. Ліхтер пов'язувати цей комплекс артефактів із черняхівською культурою (Лихтер 1998). Поодинокі уламки виробів [4], оздоблених подібною декоративною композицією (Рис. 10: 2, 5-6), а також фрагменти керамічних форм, призначених для виготовлення рифлених посудин (Рис. 60: 2-5), відомі у Комарові (Румянцева 2017).

Найближчим аналогом знахідки, виявленої у Колках, мабуть можна вважати кубки типу ***Eggers 193*** (Рис. 9: 2). З огляду на деякі морфологічні відмінності [5], такі вироби не можна назвати ідентичними. Можливо, артефакт із Колок являє собою один із варіантів цих посудин. Знахідки скляних кубків типу Eggers 193 у європейському Барбарикумі, головним чином, походять із пам'яток вельбарської культури (Рис. 11: б) у Мсцишевицях/Mściszewice та Ковалевко/Kowalewko (Stawiarska 1999, s. 118-120; Skorupka 2006). Датування скляних кубків із поховань у Мсцишевицях та Ковалевко за супровідним інвентарем визначають в межах ступенів B_2/C_1 – C_{1a} (160/180-ті – 210/230-ті рр.). Ще один уламок скляної посудини, що, імовірно, належала до типу Eggers 193, походить із підкурганного тілопокладення у Ростолтах/Rostołty, датованого ступенями B_2/C_1 – C_{1b} або останньою третиною II – другою третиною III ст. (Stawiarska 1999, s. 118). Непевно в межах цього періоду можливо датувати і кубок, знайдений у Колках.

Ідентичних аналогів таким виробам серед синхронних форм провінційно-римського скляного посуду нам виявити не вдалося. Нещодавно О. С. Румянцева звернула увагу на кардинальні розбіжності у хронології поширення посудин із рифленим декором у Барбарикумі та на території Імперії (Румянцева 2017, с. 194). Пік популярності таких предметів у римських провінціях припадає на другу половину IV ст. і пізніше (Antonaras 2010, p. 247-

[4] У тому числі і виробничі відходи, зокрема, уламок ковпачка, поверхня якого частково вкрита рифленням (Румянцева 2017, с. 196, рис. 4: 4, 4а: 3).

[5] Черняхівська посудина дещо відрізняється від кубків типу Eggers 193 за формою та оздобленням, зокрема, на відміну від останніх під вінцями вона прикрашена накладною ниткою скла одного кольору.

249, 252; Stern 2010, p. 26; Fünfschilling 2015, S. 117; Antonaras 2017, p. 18-19). Хоча окремі вироби, оздоблені подібним способом, очевидно з'являються тут вже у другій половині III ст. (Lazar 2003, p. 134). Тоді як, у Барбарикумі кубки із рифленим декором відомі вже у контексті останньої третини II ст.

Серед римських посудин, схожими за формою та способом орнаментації до кубків типу Eggers 193 видаються артефакти, виокремлені Б. Рютті під визначенням AR 67 (Рис. 9: 3). Кубки цього типу зустрічаються у північно-західних провінціях у другій половині IV – V ст. (Isings 1957, p. 137-138; Arveiller-Dulong, Sennequier, Vanpeene 2003, p. 156-157, fig. 24; Fünfschilling 2015, S. 344-345). Тим не менше, вони відрізняються від вельбарських та черняхівських знахідок відбитим від склодувної трубки краєм вінець, обробленим у холодний спосіб, а також формою дна та методом його формування. Оплавлений край вінець, рифлений декор і вузька, сплощена, дещо увігнута по центру основа є характерними рисами посудин типу AR 194 або Trier 53b (Рис. 9: 4), що набули поширення в північно-західних регіонах Імперії наприкінці IV – на початку VI ст. (Isings 1957, p. 129; Goethert-Polaschek 1977, S. 73-74; Fünfschilling 2015, S. 345-346). Останні, хоча й подібні до кубків типу Eggers 193 за своєю формою та деякими технологічними особливостями, навряд чи можуть вважатися ідентичними їх аналогами.

З огляду на відсутність відповідних паралелей серед синхронних форм скляного посуду на території Імперії, можна висловити певні сумніви щодо римського походження кубків типів Eggers 192, 193 та 194 і припустити можливість виготовлення таких виробів у Барбарикумі.

2.2. Напівсферичні чаші з відбитим від склодувної трубки краєм вінець (тип Isings 96/AR 60)

Являють собою тонкостінні (товщина стінок не більше 0,35 см) видуті вироби, виготовлені зі скляної маси різного кольору та якості. Висота посудин у середньому становить близько 8 см (4,6-11,2 см), а діаметр вінець – близько 10 см (7,5-12 см). Вінця вигнуті. Край вінець відбитий від склодувної трубки і

ретельно шліфований. Дно – кругле, дещо потовщене, має невеликий стійкий майданчик. Декор виконаний, переважно, «холодним» способом, хоча деякі екземпляри комбінують шліфування з різними модифікаціями накладного орнаменту. Зважаючи на спосіб оздоблення та композицію декору, можливо виокремити кілька типів таких виробів.

2.2.1. Чаші типу ***Eggers 216***, ***AR 60.1C*** або ***IN 106***. Детальнішу їхню класифікацію розробила О. Г. Яценко на підставі матеріалів із Танаїсу (Яценко 2006). У черняхівській культурі на території України відомий лише один цілий екземпляр, що походить із поховання 96 могильника Чернелів-Руський (Рис. 12: 1). Він виготовлений із безбарвного прозорого скла із зеленуватим відтінком. Скляна маса містить окремі включення бульбашок різних розмірів. Вінця посудини вигнуті, їхній край відбитий від склодувної трубки і згодом шліфований, внаслідок чого має округлу горизонтальну площину. Декоративну композицію утворюють горизонтальні рівні вузькі (шириною 0,1-0,2 см) незаглиблені шліфовані смуги, горизонтальний ряд вертикальних вузьких овальних заглиблених неполірованих шліфів і два горизонтальних ряди овальних заглиблених неполірованих фасеток. Дві смуги прикрашають чашу безпосередньо під краєм вінець, ще одна – нижче, на переході від корпусу до вінець. Далі розміщується ряд вузьких шліфів, а нижче – ряд вертикальних овальних фасеток. Між собою їх розділяють дві горизонтальні смуги. Ще одна смуга розташована в придонній частині й відокремлює ряд горизонтальних овальних фасеток, радіально розташованих навколо овального шліфа на дні посудини. Декор виконаний досить неохайно: подряпини шліфів виходять за межі фасеток, а в придонній частині шліфи накладаються один на одного.

Знахідки таких посудин у черняхівській культурі досить нечисленні й концентруються, головним чином, на південному заході її ареалу (Рис. 13: а). Ще два подібних вироби походять із поховання 67 могильника Тиргшор/Tîrgşor (Рис. 12: 4) та культурного шару поселення Поянешть/Poieneşti (Рис. 12: 7) у Румунії (Gomolka-Fuchs 1999, S. 123, Abb. 2:

4-5). Варто зазначити, що розглянуті черняхівські чаші є доволі гомогенними за своїми розмірами та декоративною композицією, що також може свідчити про їхнє спільне походження. Згідно з класифікацією О. Г. Яценко вони відповідають виробам варіанта I групи V схеми А з Танаїсу (Яценко 2006, с. 132-133, табл. III: 29-38).

Знахідки чаш типу Eggers 216 у черняхівській культурі переважно пов'язують із другою половиною III – першими десятиліттями IV ст. (Niculescu 1993, p. 201; Petrauskas 2017, S. 126-127, Taf. I). Подібні спостереження підтверджуються і датуванням хроноіндикаторів із поховання 96 у Чернелеві-Руському. Крім скляної чаші тут виявлені тришаровий роговий гребінь варіанта 2а типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 141: 3) та бронзова двочленна прогнута підв'язна гладка фібула різновиду А5а за Є. Л. Гороховським (Рис. 141: 6) [6].

Скляні чаші типу Eggers 216 поширені у Барбарикумі й за межами черняхівської культури (Рис. 13: а). Знахідки таких посудин відомі серед супровідного інвентарю деяких «князівських» поховань горизонту Льойна-Хаслебен/Leuna-Haßleben [7], у культурному шарі поселення Кляйн-Кьоріс/Klein-Köris (Voß et al. 1998, S. 97, Taf. 37: 1) та похованнях 1 і 7 могильника Хевен/Häven (Voß et al. 1998, S. 96, Taf. 50: 1) у західних германців, на території розселення вельбарських племен (Кросно/Krosno і Пельґжимово/Pielgrzymowo, див.: Stawiarska 1999, s. 266, Kat. N. 86-87), дембчинської групи (Бяленцино /Białęcino, див.: Stawiarska 1999, s. 265, fig. 84, Kat. N. 84) та любошицької культури (Любошиці/Luboszyce, див.: Stawiarska

[6] За спостереженнями Є. Л. Гороховського, гребені варіанту I2а за Г. Ф. Нікітіною існують протягом Ружичанської і Бережанської фаз його хронології черняхівських могильників лісостепової України (230-ті – 330-ті рр.), тоді як підв'язні гладкі фібули варіанту А5 набувають поширення лише у Бережанській фазі, тобто в останній третині III – першій третині IV ст. (Гороховский 1988, с. 42-43). На думку О. В. Петраускаса, датування комплексу знахідок із поховання 96 Чернелева-Руського можна пов'язувати із ступенем C_2 центральноєвропейської системи відносної хронології або 250/260-ми – 300/320-ми рр. (Petrauskas 2017, S. 126-127, Taf. I).

[7] Хайна/Haina (Schmidt, Bemmann 2008, S. 155-157, Taf. 216: 18-21) і Льойна/Leuna (Schulz 1953, S. 61-62, Taf. XXXIV: 1) у Німеччині, Страже/Stráže (поховання 1; Hrnčiarik 2021, p. 39-40, tab. 1, fig. 8) і Островани/Ostrovany (поховання 1/2; Hrnčiarik 2021, p. 40, tab. 1, fig. 10) у Словаччині, а також Хімлінгойе/Himlingøje (поховання 1-1949; Lund Hansen 1995, Taf. 20: C24707-9) та Хоогруп/Hågerup (Bemmann 2014, Abb. 10) у Данії.

1999, s. 266, Kat. N. 88-89), а також у вільних даків (Метесару/Mătăsaru, див.: Ioniță 2000, p. 340, fig. 3: 1) і сарматському похованні на нижньому Дністрі (Семенівка, див.: Simonenko 2003, p. 53-54, fig. 9: 3). Артефакти суттєво різняться за розмірами та декоративною композицію. Відомі серед них і вироби ідентичні черняхівським знахідкам типу Eggers 216 (тобто чаші варіанта I групи V схеми A за О. Г. Яценко). У похованнях із Хайна та Хімлінгойе (комплекс 1-1949), такі посудини поєднуються із чашами більших розмірів, які оздоблені орнаментальними схемами D і C за визначенням О. Г. Яценко, відповідно, що свідчить про одночасне співіснування даних виробів у варварському середовищі. Як вважається, ці закриті комплекси сформувалися між 245/255 та 275/285 рр. (Bemmann 2014, S. 188, 190). Ще одна чаша варіанта I групи V схеми A за О. Г. Яценко походить із сарматського поховання у Семенівці (Білгорорд-Дністровський р-н, Одеська обл.). Датування цієї знахідки О. В. Симоненко визначив II-III ст. (Simonenko 2003, p. 53-54).

У другій половині II – середині III ст. чаші типу Eggers 216 набувають широкого розповсюдження у різних регіонах Римської імперії. На думку окремих дослідників, подекуди вони могли існувати й пізніше, навіть у IV ст. (Weinberg, Stern 2009, p. 95; Fünfschilling 2015, S. 332). Черняхівські артефакти знаходять ідентичні паралелі серед римського скляного посуду, переважно, в європейських провінціях, зокрема, у Північній та Нарбонській Галлії (Париж/Paris, Реймс/Reims, Марсель/Marseille, Франція, див.: Moirin 2009, p. 194, fig. 9: 13; Foy et al. 2018, V. I, Assemblage 037: 13, 110: 5), Верхній Германії (Августа Рауріка/Augst, Швейцарія, див.: Rütti 1991, S. 68, Taf. 60: 1335), Італії (Бріксія/Brescia, Італія, див.: Roffia 2015, p. 235, fig. 1a: 4), Паннонії (Інтерциза/Dunaújváros, Угорщина, див.: Barkóczi 1986, S. 172, Abb. 5: 11; Поетовіо/Ptuj, Словенія, див.: Šubic 1976, p. 46, N. 60a, pl. VI: 47), Нижній Мезії (Нікополіс-ад-Іструм/Никюп, Болгарія, див.: Shepherd 1999, p. 313, fig. 11.2: 12) та Фракії (Млекарево, Болгарія, див.: Чолакова 2006, с. 222, обр. II: 17-18), а також у деяких античних центрах Північного Причорномор’я (Тіра/Білгород-

Дністровський, Одеська обл., див.: Сон 1988, с. 50, рис. 3: 7; Ольвія/Парутина, Очаківський р-н, Миколаївська обл., див.: Foy, Thirion-Merle and Vichy 2004, p. 170, fig. 2: VRR 752; Пукліна 2018, с. 69-70, рис. 1-2; Танаїс/Недвиговка, Російська Федерація, див.: Яценко 2006, с. 132-133). Найраніша достовірно датована знахідка чаші варіанта I групи V схеми А за О. Г. Яценко походить із Парижу, де виявлена у контексті першої половини III ст. (Moirin 2009, p. 194, fig. 9: 13).

Дослідники припускають існування кількох центрів, що виготовляли подібні вироби (Stawiarska 1999, s. 125-130; Weinberg and Stern 2009, p. 94-95, Пукліна 2018, с. 73; Foi et al. 2018, p. 107). Деякі з них локалізують у Рейнських провінціях (Колонія Агрипіна/Köln, Німеччина), Панноніі (Інтециза), Сирії (Дура-Европос/Al-Salihiyah, Сирія) і Північному Причорномор'ї (Танаїс, Алма Кермен/Завітне, Бахчисарайський р-н, АР Крим).

Проте, нещодавні дослідження поставили під сумнів можливість місцевого виготовлення чаш типу Eggers 216 у Північному Причорномор'ї [8]. Головними аргументами на користь припущення про можливість їхнього виробництва тут слугували дві знахідки ліпних посудин з Танаїсу з відбитками геометричної декоративної композиції, властивої скляним виробам цього типу, на внутрішньому боці стінок, а також велика кількість уламків чаш типу Eggers 216, виявлених у шарах цього городища. Глиняні посудини автори публікації інтерпретували, як форми для виготовлення виробів зі шліфованим декором, і припустили, що внаслідок видування заготовки в таку форму орнамент відбивався на її розігрітій зовнішній поверхні і надалі допрацьовувався за допомогою шліфування (Алексеева и Арсеньева 1966, с. 176; Арсеньева и Науменко 1992, с. 21). Цю гіпотезу також підтримала Н. П. Сорокіна (Сорокина 1965, с. 208). Однак Ю. Л. Щапова піддала критиці

[8] Т. М. Висоцька вважала, що чаші типу Eggers 216, уламки яких виявлені серед матеріалів дослідження скляної майстерні в Алма-Кермен, були одним із видів її продукції (Висоцька 1964, с. 20). Однак, Н. П. Сорокіна, вказуючи на фрагментарність і нечисленність таких виробів, відкинула можливість їхнього місцевого походження, розглядаючи їх як склобій, імпортований сюди для виробництва інших форм посуду (Сорокина 1982, с. 41).

таке припущення і переконливо продемонструвала, що подібні скляні чаші виготовлялися шляхом вільного видування, без використання форми, а декор наносили вже на стінки охолодженої посудини, без попереднього маркування на її розігрітій поверхні (Щапова 1983, с. 158-159). Свої зауваження з цього приводу висловила також і О. Г. Яценко, яка вказала на певні особливості морфології однієї з розглянутих вище ліпних посудин, які не дають змоги використовувати її як нероз'ємну форму для видування (Яценко 2006, с. 135-136). У свою чергу, О. О. Пукліна також зазначила, що використання уламків скла та їхніх відбитків для оздоблення ліпного посуду неодноразово зафіксовано в Танаїсі (Пукліна 2018, с. 73). Тим не менш, гіпотеза про виготовлення чаш типу Eggers 216 у Танаїсі, з використанням форм, все ж встигла досить міцно вкоренитися в літературі (Gomolka-Fuchs 1999, S. 132; Stawiarska 1999, s. 125-130; Weinberg, Stern 2009, p. 94-95; Foi et al. 2018, p. 107). Таким чином, достовірних доказів можливості виробництва таких посудин у Північному Причорномор'ї поки що немає і найвірогіднішим залишається їхнє рейнське, паннонійське або сирійське походження.

Не менш жваву дискусію викликає питання про те, яким шляхом чаші типу Eggers 216 потрапили на територію Барбарикуму. Так, наприклад, Г.-Ю. Еггерс вважав їх імпортом із західних римських провінцій (Eggers 1951, S. 60), а Г. Екгольм, навпаки, наполягав на їхньому східносередземноморському походженні (Ekholm 1956a, p. 251, 1963, p. 33). Водночас, Г. Рау вказував на античні центри Північного Причорномор'я як місце виготовлення таких посудин (Rau 1972, S. 116). Тоді як, данські знахідки, на думку У. Лунд Хансен, є продукцією рейнських майстерень, зокрема Кельна (Lund Hansen 1987, S. 77-78). У даному випадку, можна припустити, що чаші типу Eggers 216 у різні регіони Барбарикуму могли надходити неоднаковими шляхами.

Черняхівські артефакти не знаходять ідентичних аналогів серед матеріалів, виявлених у Дура-Європос, що, ймовірно, дозволяє виключати їх східне (сирійське) походження. В ареал черняхівської культури чаші типу Eggers 216, ймовірно, могли потрапити з Мезії та Фракії або Північного

Причорномор’я, де такі посудини також розглядають як імпортні предмети з Рейнських провінцій або Паннонії (Чолакова 2006, с. 222; Пукліна 2018, с. 74).

2.2.2. Чаші, декоровані накладними нитками скла одного кольору з основою (типи ***IN 110, 117***). В ареалі черняхівської культури знайдений лише один фрагментований екземпляр такого виробу, що походить із поховання 11 могильника Ружичанка (Рис. 12: 2). Посудина виготовлена з безбарвної прозорої скляної маси із зелено-блакитним відтінком, що містить поодинокі включення бульбашок різних розмірів. Вінця посудини вигнуті. Край вінець відбитий від склодувної трубки і згодом шліфований, внаслідок чого має округлу горизонтальну площину. Чашу прикрашають стиснуті між собою накладні нитки скла одного кольору з основою, що утворюють композицію подібну до латинської літери «Х». Вище, на переході від корпусу до вінець, розташована горизонтальна рівна вузька (шириною 0,1 см) незаглиблена шліфована смуга. Сліди впливу абразиву, у вигляді довгих паралельних горизонтальних подряпин, також простежуються під краєм вінець посудини. Накладні деталі мають рельєфність лише із зовнішнього боку стінок виробу.

Датування знахідок із поховання 11 Ружичанки викликає певні розбіжності серед дослідників. Так, Є. Л. Гороховський пов’язує комплекс знайдених тут речей із Ружичанською фазою, тобто другою-третьою третиною III ст. (Гороховский 1988, с. 42-43, Рис. 1: 6, 8). Тоді, як О. В. Гопкало вважає, що могильник розпочав своє існування не раніше середини III ст. і визначає датування скляної чаші періодом між 250/260-ми – 300/320-ми рр. (Гопкало 2011а, с. 73; 2013, с. 341, 331). Остання точка зору видається нам більш виправданою, з огляду на запропоновану авторкою аргументацію.

Майже ідентичні паралелі черняхівська посудина знаходить серед скляних виробів у римських провінціях (Рис. 12: 5, 8; 13: б), головним чином, у Верхній Германії (Селонже/Selongey, Франція, див.: Foy et al. 2018, V. I, Assemblage 052: 7; Нідербібер/Niederbieber, Німеччина, див.: Hoffmann 2000, fig. 2), де такі чаші виявлені у контексті III ст. (Foy et al. 2018, p. 112, 117).

Подібних артефактів у Барбарикумі за межами черняхівської культури нам невідомо.

2.2.3. Наступний тип (ми позначили його, як ***Романківці***) представлений скляною чашою із поховання 105 могильника Романківці (Рис. 12: 3) Посудину виготовлено із зеленого, прозорого скла з незначними включеннями бульбашок повітря. Поверхню виробу прикрашають вузькі незаглиблені шліфовані смуги, що утворюють п’ять кіл, та круглі незаглиблені шліфовані фасетки, які розташовані всередині них. Деталі композиції між собою розділяють вертикальні вузькі незаглиблені шліфовані смуги. Ще одна ідентична фігура, що складається з концентричних окружності та фасетки, знаходиться на дні чаші.

Схожою орнаментальною композицією, як можна судити за її залишками, могла володіти посудина, виявлена в одній зі споруд черняхівського поселення Гура-Кейнарулуй 1/Gura Căinarului в Молдові (Левинский 1990, с. 176-178, рис. 2: 6). Раніше, вона, ймовірно, також являла собою чашу напівсферичної форми.

Комплекс знахідок із поховання 105 Романківців переважно пов’язують із другою половиною III – першими десятиліттями IV ст. (Никитина 1996, с 107; Гопкало 2011а, с. 73, 84; Petrauskas 2017, S. 126-127, Taf. I). Крім скляної посудини тут виявлені роговий тришаровий гребінь варіанта 2а типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 133: 6) та бронзова пряжка [9], близька за пропорціями до виробів серій Ж або З за Є. Л. Гороховським (Рис. 133: 3). Хронологія існування таких виробів у черняхівській культурі свідчить на користь датування цього комплексу в межах зазначеного періоду.

Поодинокі ідентичні паралелі скляній чаші із Романківців можливо знайти у деяких регіонах Римської імперії (Рис. 12: 6, 9; 13: в), зокрема у Верхній Германії (Августа Рауріка, див.: Rütti 1991, S. 69, Taf. 60: 1344) та Верхній Мезії (Коловрат/Kolovrat, Сербія, див: Cermanović-Kuzmanović 1992,

[9] На думку Г. Ф. Нікітіної (Никитина 1996, с. 107) пряжки, подібні до знайденої у похованні 105 Романківців типові скоріше для пшеворської культури, де відомі протягом ступенів $B_2/C_1 – C_2$ (160/180-х – 300/320-х рр.).

S. 388, Kat. N 5). Посудина з некрополя Коловрат у Сербії, ймовірно, є найближчим її аналогом (Рис.12: 9). Авторка публікації пов'язує знахідку з виробами групи II відповідно до класифікації Л. Баркоці (Barkóczi 1986, S. 173-180), оздобленими орнаментом із так званих медальйонів [10], і датує її в межах III – IV ст. (Cermanović-Kuzmanović 1992, S. 388, Kat. N 5). Чаші із такою декоративною композицією (Рис. 45: 8-10) також відомі як посудини типу e за К. Клермонтом (Clairmont 1963, p. 70-72) чи типу Аугст/Augst за Т. Став'ярською (Stawiarska 199, s. 142-143; 2014, p. 86, 88) зустрічаються переважно у середньо- та нижньодунайських регіонах Імперії у III – на початку IV ст. (Calvi 1968, tipo Cβ, p. 72-73, Tav. II: 4, cat. 172; Rütti 1991, S. 69, Taf. 60-61, Kat. N 1340-1346; Barkóczi 1986, S. 177-178, Abb. 8; Barkóczi 1988, Typ 25a, S. 64-65; Saranović-Svetec 1986, Gruppe I, Typ 3, S. 76, Taf. I: 8, Kat. N. 13; Cermanović-Kuzmanović 1992, S. 388, Kat. N 5; Saldern 1964, p. 45, fig. 10; Czurda-Ruth 1989, S. 133, Abb. 3: 34-35; Stawiarska 2014, p. 86, 88, fig. 34: X; Shepherd 1999, p. 316, fig. 11.2: 20, 22, 24, 11.3: 25). Хоча окремі їх знахідки відомі як у північно-західних (Трір/Trier, Німеччина), так і на східних (Дура-Європос, Сирія) провінціях (Goethert-Polaschek 1977, S. 58, Abb. 19: 209; Clairmont 1963, p. 70-72). Проте, подібна інтерпретація для артефакту із Романківців видається нам не зовсім точною.

Уламки окремих посудин, декорованих шліфованими медальйонами, також відомі в черняхівській культурі. Однак поганий стан збереження таких знахідок, а також деякі морфологічні відмінності не дозволяють ототожнювати їх із чашею з Романківців. Тому далі вони будуть розглянуті окремо (див. підрозділ 2.12.3).

2.2.4. Чаші наступного типу володіють схожою декоративною композицією, але відрізняються від попередніх посудин за деякими морфологічними особливостями і значно більшими пропорціями (висота –

[10] Кругла або овальна заглиблена шліфована фасетка розташована всередині кільця, утвореного вузькою заглибленою шліфованою смугою. Остання розташована на незначній відстані від фасетки.

10,8 см, діаметр вінець – 11,2 см). Найближчі паралелі вони знаходять серед провінційно-римських виробів (чаші типу ***12.2*** за визначенням ***А. Антонараса***, див.: Antonaras 2017, p. 61-62). Чаша з поховання 310 могильника Чернелів-Руський (Рис. 12: 10), мабуть, єдина ціла знахідка такої посудини відома сьогодні в ареалі черняхівської культури. Вона виготовлена з безбарвної, прозорої скляної маси із зеленуватим відтінком та численними включеннями бульбашок повітря різних розмірів. Вінця чаші вигнуті, їхній край відбитий від склодувної трубки і згодом шліфований, внаслідок чого має дещо скошену всередину горизонтальну площину. У верхній частині посудину прикрашає горизонтальний ряд вертикальних вузьких овальних заглиблених неполірованих шліфів, нижче розташований горизонтальний ряд вертикальних овальних заглиблених шліфованих неполірованих фасеток, а у придонній частині – ряд горизонтальних вузьких овальних заглиблених неполірованих шліфів. Між собою ряди розділяють чотири горизонтальні нерівні вузькі (шириною 0,1-0,15 см) заглиблені шліфовані смуги, ще одна така смуга розташована у придонній частині виробу.

Комплекс речей із поховання 310 Чернелева-Руського ймовірно можна датувати в межах другої-третьої третини IV ст. Крім скляної посудини небіжчика тут супроводжували дві бронзові двочленні прогнуті підв'язні фібули різновиду Б 2 е за Є. Л. Гороховським (Рис. 145: 2-3). Період існування таких виробів дослідник обмежує Косанівською і Маслівською фазами хронології черняхівських могильників лісостепової України (Гороховский 1988, с. 44), тобто 330-ми – 380-ми та 350-ми – 400-ми рр. відповідно.

Подібні посудини (Рис. 12: 13, 15) відомі у Салоніках/Thessaloniki (Греція), де вони виявлені у контексті, який пов'язують із кінцем III – початком V ст. (Antonaras 2017, p. 199, Cat. N. 63-64).

2.2.5. Тип ***Якобень/Iacobeni*** [11] охоплює скляні чаші, оздоблені складнішою геометричною композицією. Основний орнамент утворюють два

[11] Або група III за Е. О. Симоновичем (Сымонович 1977, с. 180).

горизонтальні ряди п’ятикутників, що стикаються вершинами тупих кутів і містять у собі вертикальні овальні фасетки. На території України виявлено щонайменше три окремі екземпляри таких посудин, які походять із поховань черняхівських могильників у Гаврилівці (поховання 82; Рис. 15: 1), Косановому (поховання 21-1961; Рис. 15: 2) та Фрунзівці (Рис. 15: 5). Усі вони виготовлені з безбарвної, прозорої скляної маси із зеленим відтінком, що містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів. Чаші мають вигнуті вінця. Край вінець відбитий від склодувної трубки і згодом шліфований, внаслідок чого має округлу горизонтальну площину. Основну декоративну композицію (ряди п’ятикутників) утворюють вузькі короткі заглиблені шліфи та овальні заглиблені шліфовані неполіровані фасетки. У чаші з Косанового її доповнюють дві горизонтальні рівні вузькі (шириною 0,1 см) незаглиблені шліфовані смуги, нанесені трохи нижче від краю вінець та дещо вище над геометричною композицією, а також чотири рівні вузькі (шириною 0,1-0,15 см) горизонтальні заглиблені шліфовані смуги, розташовані нижче за основний орнамент і в придонній частині. Останні розділяє горизонтальний ряд вертикальних вузьких овальних заглиблених неполірованих шліфів. Судячи з уламків, що збереглися, подібну декоративну композицію могла мати і чаша з Фрунзівки. Дещо відрізняється орнамент у посудини з Гаврилівки. У придонній частині її поверхню прикрашають лише дві горизонтальні рівні вузькі заглиблені шліфовані смуги, а також ряд горизонтальних вузьких овальних шліфів.

Аналогічна скляна чаша (Рис. 15: 8), дещо менших розмірів [12] (висота – 6,6 см, діаметр вінець – 9 см), також виявлена у похованні 20 черняхівського могильника Якобень/Iacobeni (Ioniţa 1994-1995, S. 151) у Румунії. Ще два уламки виробів, оздоблених подібною декоративною композицією, виявлені на північному-заході черняхівського ареалу (Gomolka-Fuchs 1999, S. 132, 134, Abb. 4: 2-3), у Будешть/Budeşti (Молдова) і Поянешть (Румунія), проте з

[12] Висота посудин із Гаврилівки та Косанового в середньому становить 10,3 см, а діаметр вінець – 11,3 см.

упевненістю пов’язувати їх із чашами типу Якобень з огляду на поганий стан збереження знахідок неможливо.

Посудини з Гаврилівки, Косанового та Фрунзівки часто ототожнюють із виробами типів Ганцків/Ganzkow за Г. Рау (Rau 1972) або Eggers 220-221 (Гороховський 1988, с. 44; Магомедов 2001, с. 65; Petrauskas 2003, S. 239; Гопкало 2011а, с. 73). Нам така типологічна атрибуція видається не зовсім вірною, насамперед, з огляду на неоднакову декоративну композицію та різні ареали розповсюдження цих виробів як у Барбарикумі, так і у римських провінціях. Одним із перших запропонував виокремити подібні знахідки у самостійний тип І. Іоніца, який вказав на специфічні морфологічні риси та особливу модель поширення таких посудин (Ioniţa 1994-1995).

Хронологія існування скляних чаш типу Якобень все ще залишається предметом дискусії. Так, на думку І. Іоніци, у черняхівській культурі вони набули поширення вже у першій чверті IV ст. (Ioniţa 1994-1995, S. 162). Тоді як, Б. В. Магомедов услід за Г. Рау запропонував датувати такі вироби в межах 325-350 рр. (Rau 1972, Fig. 52; Магомедов 2001, с. 65). Із Косанівською фазою (330-ті – 380-ті рр.) пов’язує побутування артефактів цього типу Є. Л. Гороховський (Гороховський 1988, с. 44).

Важливу роль у визначенні хронології циркуляції таких виробів у черняхівському середовищі відіграють комплекси речей із поховань у Косановому (поховання 21-1961) та Фрунзівці. У першому випадку серед супровідного інвентарю крім скляної чаші та кружального посуду знаходилися бронзова двочленна щиткова фібула варіанта 2 типу 1 за класифікацією О. В. Петраускаса та Є. В. Синиці (Рис. 108: 4) та роговий тришаровий гребінь варіанта 2 типу II за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 108: 2). Датування цього комплексу пов’язують із другою-третьою чвертю IV ст. (Гороховский 1998, с. 44; Petrauskas 2003, S. 265) [13]. У похованні з Фрунзівки

[13] Гребені, подібні до знайденого у похованні, за спостереженням Є. Л. Гороховського існують переважно у Ружичанській фазі (230-ті – 270-ті рр.), але спорадично з’являються і пізніше, зокрема, у Косанівській фазі (Гороховский 1988, с. 42, 44, рис. 1: 46). На користь можливості пізнішого датування знахідки вказують і деякі морфологічні особливості цього гребеня, зокрема, широкі пласкі зубці-ніжки на його кінцях (Шишкин 2002,

разом із залишками скляної посудини виявлені фрагмент бронзової двочленної підв'язної прогнутої фібули варіанту Б 2 за Є. Л. Гороховським (Рис. 137: 1) і дві бронзові калачевидні пряжки серії Г за Є. Л. Гороховським (Рис. 137: 3, 1). Комплекс таких знахідок імовірно можливо пов'язувати із другою-третьою третиною IV ст. [14]. З огляду на датування поховань із Косанового та Фрунзівки, можна припустити, що період існування скляних посудин типу Якобень у черняхівському середовищі визначається 330-ми – 380-ми рр.

Ще одна чаша, прикрашена подібною декоративною композицією (Рис. 15: 4), відома у північноєвропейському Барбарикумі та походить із Врангструпу/Vrangstrup у Данії. Автор публікації знахідки датував контекст її відкриття другою чвертю IV ст. (Broholm 1953, S. 63). Тоді як Е. Штрауме пов'язує датування чаші із фіналом ступеню C_2 та ступенем C_3 (тобто, переважно IV ст.; Straume 1987, S. 124, Taf. 12: 97), а У. Лунд Хансен – винятково із ступенем C_2 (250/260-ті – 310/320-ті рр.) скандинавської системи відносної хронології (Lund Hansen 1987, S. 428).

Деякі дослідники (Ioniţa 1994-1995, S. 162; Gomolka-Fuchs 1999, S. 132, 134) вказують на імпортне походження таких посудин у черняхівській культурі, посилаючись на близькі паралелі серед скляного посуду у римських провінціях (Рис. 15: 3, 6-7). Зокрема, І. Іоніца відзначає дві області концентрації чаш типу Якобень на території Імперії (Ioniţa 1994-1995, S. 161-162, Abb. 6; Рис. 14: а): у Північній Паннонії (Брігеціо/Komárom-Szony, Саварія/Szombathely, Угорщина; Поетовіо, Словенія; Флафіаніс/Mautern an der Donau, Австрія) та Фракії (Карасура/Чирпан, Болгарія). У Брігеціо і Поетовіо знахідки таких посудин (Рис. 15: 7) походять із контексту, пов'язаного із III ст. (Barkóczi 1988, S. 65, Taf. LXXI: 40, Kat. N. 40; Šubic 1976, p. 46, fig. 11, N. 59).

с. 245). Не суперечить такому висновку про датування цього комплексу і хронологія існування виявленої тут фібули (Петраускас и Синица 2010, с. 145).

[14] Двочленні підв'язні фацетовані застібки варіанту 2 серії Б за Є. Л. Гороховським існують у черняхівській культурі досить тривалий час, охоплюючи період, синхронний другій і третій третині IV ст. (Гороховский 1988, с. 35, 43-45). Пряжки з округлою сильно потовщеною рамкою і сегментоподібним або трикутним у перетині язичком, а також обоймою різної форми або без неї, що відповідають серії Г за Є. Л. Гороховським, з'являються тут уже у другій третині IV ст., хоча період їхнього найбільшого поширення може бути синхронізований із другою його половиною (Гороховский 1988, с. 44).

У Флафіанісі (могильник Маутерн-Ост/Mautern an der Donau) аналогічну чашу (Рис. 15: 3) виявлено у похованні, датованому другою чвертю IV ст. (Pollak 1993, S. 183, Taf. 17.), а уламок такої посудини із Саварії (Рис. 15: 6) Л. Баркоці відносить до другої половини IV ст. (Barkóczi 1988, S. 106, Taf. XV: 168, LXXVII: 168, Kat. N. 168). Цілком імовірно що до носіїв черняхівської культури чаші типу Якобень могли потрапити із Паннонії, можливо, через посередництво Мезії та Фракії.

2.2.6. Скляні чаші, оздоблені рядами овальних шліфованих фасеток (типи ***Eggers 223***, ***226-229***; ***підгрупа 1*** за Е. Штрауме [15]). Із пам'яток черняхівської культури на території України походить лише одна ціла посудина такого типу. Це скляна чаша із поховання 100 могильника Велика Бугаївка (Рис. 12: 11) на Київщині. Посудина виготовлена з безбарвного, прозорого скла із зеленувато-блакитним відтінком і численними включеннями бульбашок повітря різних розмірів. Вінця вигнуті, край вінець відбитий від склодувної трубки і згодом шліфований, внаслідок чого має округлу горизонтальну площину. Декоративну композицію утворюють два горизонтальні ряди вертикальних овальних заглиблених шліфованих неполірованих фасеток. Нижче розташований ряд горизонтальних вузьких овальних заглиблених неполірованих шліфів меншого розміру. Під вінцями, а також дещо вище основної композиції нанесені дві горизонтальні рівні вузькі (шириною 0,15-0,2 см) незаглиблені шліфовані смуги.

Уламок верхньої частини подібної чаші виявлено в Комарові (Рис. 12: 14; Румянцева 2014б). Ще один фрагмент схожої посудини можливо походить із заповнення споруди 15 черняхівського поселення Бирлад/Bîrlad, Valea Seacă в Румунії, хоча деякі дослідники інтерпретують його як кубок серії I A за Е. Штрауме [16] (Gomolka-Fuchs 1999, S. 137, Abb. 6: 2; Pánczél and Dobos 2007).

[15] Група III за класифікацією Е. О. Симоновича (Сымонович 1977, с. 180).
[16] Або тип Eggers 230. Через брак більш точної опублікованої інформації, підтвердити або спростувати таку атрибуцію наразі неможливо.

Поховання 100 Великої Бугаївки автори дослідження могильника пов'язують з періодом між 300/320-ми – 350/370-ми рр. (Петраускас и Шишкин 2013, с. 16). Водночас, О. О. Васил'єв його датування визначив кінцем III – початком IV ст. (Vasil'yev 2013, p. 423). Тим не менше, зважаючи на хронологію існування рогових тришарових гребенів варіанта 2а типу III за Г. Ф. Нікітіною, подібних до виявленого у похованні (Рис. 79: 11a-b), можна запропонувати пізнішу дату для цього комплексу. Відповідно до спостережень Є. Л. Гороховського, такі вироби з'являються у черняхівській культурі у Маслівській фазі, тобто у другій половині IV ст. (Гороховский 1988, с. 44). Подібної думки щодо поширення цих гребенів дотримується М. В. Любичев (Любичев 2019б, с. 96, 99, ХИ 35). Тож вважаємо, що саме в межах другої половини IV ст. можливо датувати поховання 100 Великої Бугаївки.

Скляні чаші типів Eggers 223, 226-229 широко відомі у різних регіонах Барбарикуму (Рис. 14: б), зокрема в ареалі поширення пшеворської (Закшув/Zakrzów, Польща), вельбарської (Прущ Гданьський/Pruszcz Gdański, Польща) культур та дембчинської групи (Редліно/Redlino, Польща) [17], а також у Ютландії (Родвєд/Rådved і Леркенфельдт/Laerkenfeldt, Данія, див.: Rau 2008, S. 225, Abb. 1; 6, 5: 4; Straume 1987, S. 119, Kat. N 85), Зеландії (Сігерстед/Sigersted, Варпелев/Varpelev, Данія, див.: Straume 1987, S. 120, 122, Kat. N. 89.1, 95.2) і на острові Борнгольм (Коббео/Kobbeå, Данія, див.: Straume 1987, S. 119, Kat. N. 84). Ще одна знахідка подібного виробу порівняно нещодавно виявлена в одному із варварських могильників передгірного Криму (Нейзац/Красногірське, склеп 139, див.: Шабанов 2011, с. 148, рис. 5: 34).

Майже ідентичними до посудини із поховання 100 Великої Бугаївки за своїми розмірами та орнаментальною композицією є чаші з Сігерстеду, Редліно, Пруща Гданського та Нейзацу (Рис. 12: 17). Лише останні дві з них виявлені у датованому контексті. Комплекс знахідок із поховання 250а вельбарського могильника Прущ Гданьський Т. Став'ярська пов'язує із

[17] Детальну інформацію див.: Stawiarska 1999, s. 285-286, 289-290, kat. N. 147-148, 161.

ступенем C_2 центральноєвропейської системи відносної хронології (Stawiarska 1999, s. 286, rys. 148, kat. N. 148). Датування ж склепу 139 із Нейзацу визначають в межах першої половини IV ст. (Шабанов 2011, с. 148) чи навіть першої його третини (Vasil'yev 2013, p. 423, 425). Хронологія данських знахідок, на думку Е. Штрауме, охоплює другу половину III – IV ст. (Straume 1987, S. 42), тоді як, за переконанням У. Лунд Хансен, такі вироби тут можна датувати лише в межах 150/160-х – 310-320-х рр. (Lund Hansen 1987, S. 100-101).

Подібні чаші також трапляються у різних римських провінціях. Такі вироби можна знайти у Верхній Германії (Кельн, див.: Doppelfeld 1966, S. 64, Abb. 148; Fremersdorf 1967, S. 76-77, Taf. 46, Abb. 5; Бонн/Bonn, Німеччина, див.: Follmann-Schulz 1988, S. 107, Taf. 46: 395, Kat. N. 395), Верхній Мезії (Сінгідунум/Београдска тврђава, Сербія, див.: Ružić 1994, p. 47, T. XXXV: 7-8, Kat. N. 874, 872), Єгипті (Караніс/Kom Oshim, Єгипет, див: Harden 1936, p. 152, pl. XVI: 426) і Сирії (Дура-Європос, див.: Clairmont 1963, p. 68-70, fig. 4, cat. NN. 258-264), де вони існують у III – першій половині IV ст. Скляні чаші із Сингідунума за своєю морфологією, ймовірно, є найближчими аналогами черняхівської посудини (Рис. 12: 12, 16). Одна з них походить із контексту, датованого в межах III – середини IV ст., інша – кінцем III – першою половиною IV ст. (Ružić 1994, p. 47, T. XXXV: 7-8, Kat. N. 874, 872). Можна припустити, що до черняхівського середовища такі вироби могли потрапити саме з території Верхньої Мезії.

2.2.7. Чаші, орнаментовані простою геометричною композицією, утвореною однією або кількома шліфованими смугами, що відповідають виробам типів ***Eggers 213***, ***AR 61.B*** або ***IN 104***. Виразним їх екземпляром є чаша з поховання 96 черняхівського могильника Війтенки (Рис. 15: 14). Посудина виготовлена з безбарвного, прозорого скла із зеленим відтінком і численними включеннями бульбашок повітря різних розмірів. У верхній частині її прикрашає горизонтальна рівна вузька (шириною 0,1 см) незаглиблена шліфована смуга, а основний малюнок утворюють навскісні

нерівні вузькі незаглиблені шліфовані смуги, розташовані під кутом одна до одної. Датування цього комплексу М. В. Любичев визначає 360/370-ми – 400/410-ми рр. (Любичев 2019а, с. 194). Поєднання хроноіндикаторів, знайдених у похованні, дійсно свідчить на користь такого висновку. Серед предметів, що супроводжували небіжчика, виявлені роговий одношаровий гребінь із плечиками (Рис. 87: 3), дві бронзові пряжки різновидів В 2 б і В 4 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 87: 7-8), залізна пряжка невизначеного типу [18] (Рис. 87: 9), та оригінальна бронзова фібула із суцільним приймачем, яка знаходить паралелі поміж виробів типу 4 групи І за О. В. Петраускасом (Рис. 87: 2) [19].

Поодинокі знахідки посудин типу Eggers 213 також відомі у ареалі поширення дембчинської групи (Рис. 14: в), зокрема, у похованні з Мешне/Meszne (Рис. 15: 9) та з об'єкту 154 поселення у Дембчино/Dębczyno на території сучасної Польщі (Stawiarska 1999, s. 267, rys. 90, kat. N. 90-91). Датування першого комплексу Т. Став'ярська визначає ступенем C_2 (250/260-ті – 300/320-ті рр.), тоді як знахідку із Дембчино пов'язують із другою половиною III – першою половиною IV ст. (Machajewski 1993, s. 121; Stawiarska 1999, s. 130-131).

Чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені горизонтальними рівними вузькими незаглибленими шліфованими смугами (Рис. 15: 10-11), мабуть, одна із найпопулярніших форм скляного посуду у римських провінціях. Значного поширення на території Імперії вони набули протягом кінця III – першої половини V ст., переважно, в західних її регіонах

[18] Поганий стан збереження артефакту не дозволяє визначити його типологічну атрибуцію.

[19] На думку Р. Г. Шишкіна «ренесанс» одношарових рогових гребенів у черняхівській культурі припадає на другу половину IV ст. (Шишкин 1999, с. 45). Пряжки варіанту В 2 за Є. Л. Гороховським існують з'являються у черняхівських комплексах протягом другої третини IV – першої третини V ст. (Косанівська, Маслівська та Журавська фази), тоді як поширення виробів варіанту В4 припадає головним чином на фінальний етап існування культури – 375/380-ті – 420/430-ті рр. (Гороховский 1988, с. 44-45). За спостереженнями І. О. Гавритухіна, така морфологічна ознака пряжок як розташування гачка, що з'єднує язичок з рамкою «нижче, або навіть трохи попереду тильного зрізу язичка» може вказувати на їхню пізнішу хронологічну позицію, в межах фіналу черняхівської культури (Гавритухин 2007, с. 22). Таке зауваження очевидно стосується і згаданих пряжок із Війтенків. Фібула із суцільним приймачем з поховання 96 у Війтенках, як вважає М. В. Любичев за своїми морфологічними ознаками ближче до артефактів варіанту 2 типу 4 за О. П. Петраускасом (Любичев 2019а, с. 192). Датування таких виробів дослідник (Петраускас 2010, с. 196) пов'язує із ступенем D_1 (360/370-ті – 400/410-ті рр.).

(Cool and Price 1995, p. 88-90; Price and Cottam 1998, p. 117-118, Fig. 48: b; Fünfschilling 2015, S. 331-332). У деяких провінціях, наприклад, у Галлії, вони з'являються і раніше (Foy et al. 2018, p. 105). У східних регіонах Імперії такі вироби отримали значно меншої популярності (Fünfschilling 2015, S. 332). Тим не менше, окремі їх екземпляри тут також відомі (Foy et al. 2018, p. 105).

2.2.8. Скляні чаші, прикрашені накладними краплями кольорового скла (тип ***Isings 96b2a***) [20]. У черняхівській культурі на території України відомі дві цілі посудини цього типу, виявлені у похованні 102 Війтенків (Рис. 15: 13) та похованні 14 Журавки (Рис. 15: 12). Обидві вони виготовлені з майже безбарвного прозорого скла з легким блакитним або зеленуватим відтінком. Вінця посудин вигнуті, їхній край відбитий від склодувної трубки. У чаші з Війтенків край вінець шліфований і має округлу горизонтальну площину. Основну декоративну композицію утворюють накладні краплі темно-синього непрозорого скла. У посудини з Журавки вони формують геометричний орнамент у вигляді двох трикутників, які складаються з чотирьох окремих накладних елементів і розділені між собою поодинокими краплями скла. Чаша з Війтенків оздоблена двома рядами декоративних наліпів, які мають рельєфність як із зовнішнього, так і з внутрішнього боку стінок посудини, що свідчить про застосування обкатки для закріплення орнаменту на її поверхні. Основну композицію доповнюють горизонтальні рівні вузькі (шириною 0,1-0,2 см) незаглиблені шліфовані смуги. У чаші з Журавки дві такі смуги розташовані дещо вище від накладних елементів, а в посудини з Війтенків вони спостерігаються під краєм вінець, на переході від корпусу до вінець, а також у верхній та середній частині виробу, де розділяють орнамент із крапель кольорового скла. Ще одна подібна скляна чаша походить із поховання 70 черняхівського могильника Могошань/Mogoșani в Румунії (Рис. 15: 15). Її декоративна композиція нагадує орнаментальний рисунок посудини із Журавки.

[20] Або група I за класифікацією Е. О. Симоновича (Сымонович 1977, с. 178).

Чаша з Могошань ймовірно є найбільш ранньою знахідкою виробів цього типу, відомою в ареалі черняхівської культури. Датування виявлених у похованні хроноіндикаторів, зокрема, двох срібних двочленних підв'язних прогнутих фібул різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Diaconu 1970, p. 401-402, fig. 12: 8), надає змогу пов'язувати цей комплекс із другою-третьою третинами IV ст. (Гороховский 1988, с. 44). Поховання 102 могильника Війтенки М. В. Любичев відносить до фази Е власної регіональної системи відносної хронології (дніпро-донецького лісостепу), яку він синхронізує з останньою чвертю IV – першою третиною V ст. (Любичев 2019б, с. 98-99). Окремі дослідники також пов'язують датування згаданих знахідок із Війтенків та Журавки з фінальним етапом черняхівської культури (Gavritukhin 2017, p. 103; Петраускас 2021, с. 21) і з нашої точки зору такі висновки не викликають ніяких заперечень.

Скляні посудини, декоровані накладними краплями кольорового скла, відомі в Барбарикумі за межами черняхівського ареалу в незначній кількості (Рис. 16), зокрема, поодинокі знахідки таких виробів походять із пам'яток пшеворської (Кожень/Korzeń, Оталенж/Otałęż, Якушовіце/Jakuszowice, Польща) та вельбарської (Воля-Скромовська/Wola Skromowska, Польща) культур, дембчинської групи (Ґонскі/Gąski, Польща) [21], а також з Ругаланну (Норд Хогстад/Nord Hogstad, Норвегія, див.: Lund Hansen 1987, S. 469) та острова Еланд (Екеторп/Eketorp, Швеція, див.: Näsman 1984, S. 45-49). Час їхнього існування тут пов'язують переважно з IV – першою половиною V ст. (Näsman 1984, S. 146-147).

Дещо більшої популярності скляні посудини, оздоблені накладними краплями кольорового скла, набули серед варварського населення передгірного Криму (Рис. 16), де у похованнях другої половини IV – першої половини V ст. трапляються як напівсферичні чаші, так і конічні кубки, декоровані у такий спосіб (Зайцев и Мордвинцева 2003, с. 57-58, 61-62, рис. 2:

[21] Детальну інформацію див.: Stawiarska 1999, s. 135-137, 273-275, kat. N. 108-112.

10, 10: 17; Шабанов 2011, с. 151-152, 166, рис. 6: 41-43, 12: 27; Gavritukhin et al. 2021, p. 103, fig. 7: 1). Скляна чаша, подібна до черняхівських посудин, виготовлена із зеленої, прозорої скляної маси та прикрашена накладними краплями скла темно-синього кольору, походить із специфічного об'єкту (ями 6 із залишками скляного посуду) могильника Нейзац, датованого IV ст. (Шабанов 2011, с. 151-152, рис. 6: 41).

Значного поширення чаші з накладними краплями кольорового скла наприкінці III – першій половині V ст. набули у римських провінціях (Isings 1957, p. 131-132; Harden et al. 1987, p. 102; Boțan and Aparaschivei 2015, p. 159; Antonaras 2017, p. 62-63, 177). Численні знахідки таких посудин відомі у Британії (Cool and Price 1995, p. 88-89), Північній Галлії [22] (Sennequier 2013, p. 95-96; Fremersdorf 1962; Goethert-Polaschek 1977, S. 54-55, 57-58, 61, Kat. N 188, 200, 210, 233-234, Abb. 19: 200), Північній Італії (Buora 1997, p. 25-26), Паннонії/Іллірику (Barkóczi 1972; Barkóczi 1988, S. 96-100; Leljak 2012, p. 129-130; Lazar 2003, p. 120-122), Мезії / Дакії і Македонії (Ružić 1994, p. 45-48; Antonaras 2017, p. 62-63) та Фракії (Shepherd 1999, p. 372; Boțan and Aparaschivei 2015; Cholakova 2015, p. 140-148), а також у Північному Причорномор'ї (Сорокина 1971; Sazanov 1995; Засецкая 2000; Засецкая 2008, с. 8-27; Голофаст 2001, с. 123-126). Значна кількість, великий ареал поширення та певні морфологічні відмінності виробів цього типу у різних римських провінціях свідчать про існування принаймні декількох центрів їх виготовлення (Boțan and Aparaschivei 2015, p. 159). Деякі дослідники розглядають можливість місцевого виробництва таких посудин у Паннонії та Фракії, а також у Криму (Barkóczi 1988, S. 96-97; Jeremić 2009, p. 145; Gomolka 1979, S. 148; Cholakova 2015, p. 142; Сорокина 1971, с. 100-101). Хоча, на відміну від черняхівських знахідок, чаші, виявлені в нижньодунайських провінціях і Північному Причорномор'ї, виготовлені переважно зі скла різних

[22] При цьому в північно-західних провінціях Імперії переважають посудини, оздоблені накладними краплями скла різного забарвлення: жовтого, зеленого, коричневого, червоного або блакитного кольорів (Fremersdorf 1962, S. 9; Сорокина 1971, с. 99; Antonaras 2017, p. 177).

відтінків зеленого кольору (Barkóczi 1988, S. 96-100, Kat. N 144-156; Ružić 1994, p. 45-48, T. XXXIII: 4-9, XXXIV: 3-6, XXXV: 1-2, 5-6, Kat. N 771, 779, 804-807, 816-818, 835-844, 846-850, 875-876, 884, 938, 940; Jeremić 2009, p. 145-148; Shepherd 1999, p. 372; Cholakova 2015, p. 140-148; Сорокина 1971, с. 85). Цей факт, імовірно, вказує на те, що місце виготовлення черняхівських посудин усе-таки варто шукати за межами цієї області.

2.3. Скляні чаші з оплавленим краєм вінець

Напівсферичні або, рідше, циліндричні тонкостінні видуті посудини, виготовлені зі скляної маси різного кольору та якості. Кольорова гама виробів варіюється від повністю знебарвленого та безбарвного із зеленим або блакитним відтінками до насиченого зеленого і навіть червоно-рубінового. Скляна маса часто містить окремі включення бульбашок різних розмірів, що іноді утворюють невеликі скупчення. Висота посудин у середньому становить близько 6 см (4,4-9 см), а діаметр вінець – близько 8 см (6-9,6 см). Чаші мають рівний прямий або трохи вигнутий назовні профіль вінець, а їхній край оплавлений і часто дещо потовщений назовні. Ще однією характерною морфологічною особливістю цих посудин є накладний кільцевий піддон, хоча у деяких артефактів вона не зустрічається. На дні виробів завжди помітний слід понтії. Переважна кількість артефактів прикрашені накладними нитками скла або так званими відтягнутими ребрами, хоча трапляються й екземпляри без орнаментації. Деякі вироби комбінують вищеописані декоративні прийоми. Накладні деталі переважно виконані із скла одного кольору з основою, а їх рельєфність, що спостерігається лише з зовнішнього боку стінок посудини, свідчить про нанесення декору на поверхню вже готового виробу, а не заготовки, без подальшої його обкатки [23] (аналогії див.: Fünfschilling 2015, S. 77-78, Abb. 73).

[23] Лише одному випадку накладний декор має сліди обкатки, що використовується для закріплення орнаменту на поверхні посудини (Додаток Б, № 389; Рис. 17: 8)

Певною мірою такі чаші можна порівняти із західноєвропейськими посудинами типів Eggers 199, 202, 205-206 (Eggers 1951; Petrauskas 2017, S. 124) або так званими Bodenrippenschale та Fußschale за Г. Рау (Rau 1972), чашами типів Вербковіце/Werbkowice та Векліце/Weklice за Т. Став'ярською (Stawiarska 1999), а також кубками групи II за Е. А. Симоновичем (Сымонович 1977). Попри типологічне розмаїття, черняхівські чаші досить схожі за своєю морфологією та технологією обробки і декорування. Цей факт, а також їх близька хронологічна позиція та спільний ареал поширення дозволяють погодитися із думкою О. В. Петраускаса, який розглядає їх як єдину групу посуду (Petrauskas 2017, p. 124) та припускати їхнє спільне походження (Щепаченко 2023). Залежно від наявності та композиції декору їх можна умовно поділити на кілька типів.

2.3.1. Тип ***Eggers 202*** включає вироби без декору, відомі в ареалі черняхівської культури лише в одному цілому екземплярі, що походить із Великого Самбору (Рис. 17: 1).

2.3.2. Тип ***Вербковіце*** відповідно до типології Т. Став'ярської (Stawiarska 1999, s. 135-137). Охоплює чаші, прикрашені накладною ниткою скла, що в один або кілька витків оперізує виріб у верхній частині. Усі цілі артефакти мають накладний кільцевий піддон. Виразний екземпляр походить із поховання 17-1961 Косанового (Рис. 17: 7). Ще дві цілі подібні чаші виявлені в інших похованнях (23-1961 та 7-1963) цього могильника (Рис. 17: 4-5). Фрагменти, що, можливо, належать таким виробам, виявлені також у Великій Бугаївці (Рис. 40: 15), Війтенках (Рис. 40: 4) та Комарові (Рис. 10: 1, 7-11, 13). Ціла посудина цього типу відома у похованні 298 черняхівського могильника Тиргшор у Румунії (Рис. 17: 11; Stawiarska 2014, p. 120, Kat. N. 86, fig. 36: 86). Уламки подібних виробів також походять із окремих пам'яток на південному заході черняхівського ареалу (Будешть, Молдова і Бейчень/Băiceni, Румунія, див.: Gomolka-Fuchs 1999, S. 135, Abb. 4: 4-6; Vornic 2006, p. 97, fig. 83: 5).

2.3.3. Тип ***Денчень 169*** представлений двома артефактами, що походять із Війтенків (Рис. 17: 8-9). Поверхня цих виробів оздоблена накладною ниткою

скла, що утворює композицію у вигляді зигзагу або синусоїди. У цілого екземпляра орнамент бере початок на дні посудини та охоплює практично весь її корпус. Ще одну цілу форму також виявлено похованні 169 черняхівського могильника Денчень/Dănceni у Молдові (Рис. 17: 10; Рафалович 1986, с. 63-64, табл. XXXI: 10). Близькі їх аналогії належать типу Векліце/Weklice за Т. Став'ярською (Stawiarska 1999, s. 135-137), проте відрізняються наявністю накладного кільцевого піддону (Рис. 18: 3).

2.3.4. Тип ***Черняхів 88*** об'єднує чаші, прикрашені відтягнутими ребрами та накладною ниткою скла, типологічно близькі посудинам типу Eggers 205. Рельєфні ребра оперізують виріб у середній частині, а накладна нитка – під вінцями. Саме накладні декоративні елементи відрізняють черняхівські знахідки від посудин типу Eggers 205, поширених у Центральній та Західній Європі. Відтягнуті деталі гладкі і не мають слідів, залишених внаслідок використання інструменту. Виразним їх екземпляром є чаша із поховання 88 Черняхівського могильника (Рис. 17:13). Фрагменти подібних виробів також відомі у Романківцях (Рис. 17: 14-15). Уламки посудин, оздоблених відтягнутими ребрами, походять із черняхівських поселень Бейчень і Браніште/Branişte у Румунії (Gomolka-Fuchs 1999, S. 132, 135, Abb. 2: 2, 4: 5).

2.3.5. Тип ***Переяслав-Хмельницький 2*** охоплює посудини, що нагадують чаші типу Eggers 206, декоровані довгими слабо профільованими відтягнутими ребрами у придонній частині. Орнамент починається біля дна і сягає середини висоти виробу. Цілі екземпляри таких артефактів походять із Бережанки (Рис. 17: 2) та Переяслава-Хмельницького (Рис. 17: 3). Чаша з поховання 2 Переяслава-Хмельницького також має накладний кільцевий піддон.

2.3.6. Тип ***Привільне 10*** включає напівсферичні чаші із відтягнутим та накладним декором, що утворює наступну композицію. Гладкі невеликі відтягнуті ребра прикрашають посудину у придонній частині, а накладна нитка декілька разів оперізує виріб вище. Один цілий екземпляр походить із поховання 10 могильника Привільне (Рис. 17: 6), ще один – відомий у Румунії,

у похованні 3 могильника Тодірень/Todireni (Рис. 17: 12; Ioniţa 1982, Fig. 27-31). Черняхівські знахідки нагадують пізніші чаші типу Helle (або Eggers 207). Хоча останні, на відміну від східноєвропейських артефактів, не мають накладного кільцевого піддону (Rehren, Brüggler 2015, p. 171).

2.3.7. Тип ***Eggers 199*** представлений чашою із поховання у Рудці (Рис 17: 16). Накладні нитки скла оперізують посудину у середній та придонній частині. На окремих ділянках орнаменту у придонній частині нитки стиснуті між собою, утворюючи композицію у вигляді ланцюжка. Чаша має накладний кільцевий піддон.

Хронологію побутування черняхівських знахідок запропонував О. В. Петраускас (Petrauskas 2017). Переважна кількість закритих комплексів із таким посудом за складом інвентарю, на його думку, належать до другої-третьої чверті IV ст. Хоча деякі знахідки чаш із оплавленим краєм вінець виявлені й у пізнішому контексті, який можна пов'язати із другою половиною IV ст. (Stawiarska 2014, p. 120; Любичев 2019б, с. 96-99; Щепаченко 2023). Так, у похованні 211 могильника Війтенки така посудина знайдена разом із двома бронзовими двочленними підв'язними прогнутими фібулами різновиду Б 2 е за Є. Л. Гороховським (Рис. 93: 3-4) та роговим тришаровим гребенем варіанта 1 типу І за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 93: 2). Останні, як вважає Є. Л. Гороховський з'являються у черняхівській культурі не раніше другої третини IV ст. (Косанівська фаза) та продовжують циркулювати аж до фінального етапу (Журавська фаза) її існування (Гороховский 1988, с. 44-45). Співвідношення висоти та ширини спинки гребеня із Війтенків свідчить на користь пізнішої дати цього артефакту [24]. Поєднання таких хроноіндикаторів дозволяє пов'язувати комплекс із другою половиною IV ст. А у похованні 4 черняхівського могильника Чалик/Cealîc у Молдові разом із чашою цього типу

[24] За спостереженням Р. Г. Шишкіна для рогових гребенів без плечиків «головним хронологічним принципом є тенденція до збільшення висоти голівки (спинки)» (Шишкин 2002, с. 244). Відповідно до розрахунків, здійснених О. В. Петраускасом, коефіцієнт співвідношення висоти і ширини для подібних гребенів, що існують у черняхівській культурі на ступені C_2, у середньому, становить близько 0,33, на ступені C_3 – 0,25-0,45 (у середньому 0,36), а на ступені D_1 – 0,51 і вище (Petrauskas 2017, p. 126). У гребеня із Війтенків він складає 0,53, що дозволяє пов'язувати його із знахідками останньої третини IV – перших десятиліть V ст.

небіжчика супроводжували два рогові тришарові гребені варіантів 1 та 1а типу III за Г. Ф. Нікітіною (Щербакова 1990, с. 143-144, рис. 2: 9-10). Час існування таких виробів, як правило, пов'язують із останньою третиною IV – першою третиною V ст. (Гороховский 1988, с. 44-45; Kazanski and Legoux 1988, p. 26-27; Гавритухин 2007, с. 22; Петраускас 2021, с. 24-25, рис. 6)

Водночас, О. В. Петраускас припускає, що окремі комплекси із подібними чашами (Рудка; Привільне, поховання 10), ймовірно, можуть маркувати у черняхівській культурі перехідний етап між ступенями C_2 і C_3, тобто 250/260-ми – 300/320-ми та 300/320-ми – 350/370-ми рр. (Petrauskas 2017, S. 129).

Чаші з оплавленим краєм вінець поширюються майже на всій території розселення черняхівських племен, хоча найбільша їх концентрація спостерігається у Пруто-Дністровському міжріччі та на півночі ареалу культури (Рис. 11: в). Значна кількість знахідок таких посудин походить із Комарова (Рис. 10: 1, 4, 7-9, 10-11, 13, 15-22). Лише серед опублікованих матеріалів дослідження поселення, чисельність уламків посуду із оплавленим краєм вінець або накладним кільцевим піддоном відповідних діаметрів [25] становить понад 40% усіх артефактів відомих у черняхівській культурі (Щепаченко 2023).

Скляні чаші з оплавленим краєм вінець широко відомі у різних регіонах Барбарикуму за межами черняхівського ареалу (Рис. 18: 1-6), зокрема, у вельбарській та пшеворській культурах, а також у дембчинській групі на території Польщі (Rau 1972, S. 119-123; Stawiarska 1999, s. 118-122, 123-125, 131-141), у західних германців Центральної та Північної Німеччини (Eggers 1951, S. 179-180; Rau 1972, S. 119-123), у Ютландії та на островах Фюн, Зеландія, Борнгольм в межах сучасної Данії, у Сконе, Вестра-Йоталанді та на острові Еланд на території Швеції, а також у Телемарку та Вест-Агдер у Швеції (Lund Hansen 1987, S. 73-76, 78-80, 99; Lund Hansen 2000, S. 323-332).

[25] Діаметри вінець у черняхівських чаш переважно варіюються від 6 до 10 см, а діаметри піддону – від 2,5 до 4 см.

Проте, у Центральній та Північній Європі знахідки таких виробів переважно походять із комплексів, датованих другою половиною II – першими десятиліттями IV ст. [26]. Варто також зауважити про певні типологічні відмінності черняхівських артефактів від посудин, виявлених у центрально- та північноєвропейському Барбарикумі (Рис. 18: 7). Останні переважно представлені виробами типів Eggers 203 та 209. У той час як у черняхівській культурі домінують, головним чином, чаші, ідентичні посудинам типів Вербковіце і Eggers 202 та подібні артефактам типів Векліце і Eggers 205. Дещо вирізняється серед інших ситуація на території сучасної Польщі, де майже однаково трапляються і вироби типів Вербковіце, Векліце, Eggers 205, 202, і чаші, відомі під визначенням Eggers 203 та 209, а також місцеві форми (Eggers 199-201). Проте більшість тут все ж належить посудинам типів Eggers 199-200 і 202-203, мало поширеним або майже невідомим у черняхівській культурі.

Дослідники неодноразово звертали увагу на спільні морфологічні риси деяких форм провінційно-римського посуду і черняхівських чаш із оплавленим краєм вінець (Сымонович 1977, 178; Щапова 1978, с. 239; Petrauskas 2017, S. 129; Rumyantseva and Belikov 2017, p. 260). Справді, останні за способом обробки вінець, рідше, дна і за окремими декоративними прийомами нагадують циліндричні чаші типів Isings 85/AR 98 [27] (Рис. 19: 1-5, 7), досить поширені у північно-західних (Price and Cottam 1998, p. 99-103, fig. 37-38, p. 112, fig. 45; Foy et al. 2018, type IN 54-55, 57, p. 64-65, 68-69; Goethert-Polaschek 1977, Typ 47a, S. 48-49; Rütti 1991, S. 96-99) та дунайських (Fünfschilling 2015, S. 372-375; Barkóczi 1988, Typen 29-30, S. 69-71; Lazar 2003, types 3.6.1-3.6.2, p. 102-104; Чолакова 2006, с. 225, Обр. V: 6, 8) провінціях Імперії, а також у містах Північного Причорномор'я (Сорокина 1965, с. 219-220), і так звані напівсферичні чаші з оплавленим краєм вінець (Рис. 19: 6, 8), відомі, головним чином, у Британії та Галлії (Cool 1995, p. 86-87, fig. 5: 14;

[26] Ступені C_1 і C_2 схеми Еггерса-Годловського та північноєвропейської системи відносної хронології римського періоду.

[27] Останні часто мають трубчастий у перетині кільцевий піддон, відтягнутий із стінки посудини. Подібна конструктивна деталь не зустрічається у черняхівських чаш із оплавленим краєм вінець.

Price and Cottam 1998, p. 112, fig. 45; Foy et al. 2018, type IN 90, 93-97, p. 98-101; Follmann-Schulz 1988, S. 109-111, Taf. 47: 404-413; Hoffmann 2002, Typ C3.7.23.9, S. 120-122). Проте, за формою та орнаментальними композиціями вони мають значно менше спільного. Здебільшого, черняхівські знахідки вирізняються сукупністю ознак, комбінації яких не зустрічаються серед скляного посуду у римських провінціях. Крім того, певні хронологічні розбіжності спостерігаються у датуванні таких виробів (Rumyantseva and Belikov 2017, p. 260). Зокрема, чаші типів Isings 85/AR 98 набувають найбільшого поширення на території Імперії у другій половині II – III ст. (Isings 1957, p. 101-103, Fünfschilling 2015, S. 372-375), а напівсферичні чаші з оплавленим краєм вінець – у першій половині III – на початку IV ст. (Price and Cottam 1998, p. 112; Hoffmann 2002, S. 120-122; Foy та ін. 2018, p. 98-101). У різних регіонах Римської імперії датування цих виробів дещо варіюється у межах зазначених діапазонів, а в окремих провінціях чаші з оплавленим краєм вінець знову набувають своєї популярності у другій половині IV – V ст. (Cool 1995, p. 12-13; Fünfschilling 2015, S. 54).

З огляду на відсутність відповідних паралелей серед синхронних форм скляного посуду за межами розселення черняхівських племен (як у Барбарикумі, так і у римських провінціях) можна зробити висновок, що чаші з оплавленим краєм вінець є оригінальною з погляду типології групою посудин, відомих у IV ст. виключно в області розповсюдження пам’яток даної культурної спільноти. Ці спостереження також дозволяють припустити можливість виготовлення таких виробів у варварському середовищі, зокрема, у Комарові, де уламки цих посудин часто трапляються серед матеріалів дослідження поселення (Щепаченко 2023, с. 110-112). Тим не менш, окремі форми чаш із оплавленим краєм вінець, відкриті у більш ранньому контексті у Барбарикумі та римських провінціях, могли слугувати прототипами черняхівських знахідок (Щепаченко 2023, с. 112-113).

2.4. Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням

Тонкостінні[28] видуті посудини, виготовлені із зеленої (або безбарвної із зеленим відтінком), прозорої скляної маси, що містить численні включення бульбашок різних розмірів. Вінця виробів вигнуті, їх край відбитий від склодувної трубки і згодом шліфований, внаслідок чого має сильно скошену всередину горизонтальну площину. Дно – округле, зазвичай дещо потовщене та увігнуте по центру і має незначну стійку площину діаметром до 2 см. Найпоширенішими серед них є кубки типу ***Eggers 230*** (Рис. 20-22). Як правило, такі вироби прикрашені композицією із трьох або чотирьох горизонтальних рядів шліфованих овальних фасеток різної глибини врізу. Вони мають овальну або круглу форму та іноді додаткового полірові. Ряди таких шліфів оперізують майже весь корпус виробу [29]. Над ними нанесені одна або дві горизонтальні шліфовані смуги. Здебільшого, вони вузькі (шириною 0,1-0,3 см), нерівні та майже незаглиблені. Проте, у деяких екземплярів зустрічаються рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,3-0,8 см (Рис. 21: 5, 7-8; 24: 2). Широка (шириною 0,3-0,7 см) незаглиблена шліфована смуга іноді спостерігається під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудин. На нашу думку, місце розташування останніх радше може вказувати на технологічне походження цих елементів, ніж на естетичне призначення.

Кубки таких форм, також відомі як тип ***Ковалк/Kowalk*** за визначенням Г. Рау або ***Eketorp III*** за У. Несманом (Näsman 1984, S. 49-53) чи ***Straume I*** за класифікацією Е. Штрауме, вперше були виокремлені Х.-Ю. Еггерсом у його списку римських імпортів, знайдених на території центральноєвропейського Барбарикуму, під номером 230 (Eggers 1951, S. 180-181). Власне місце ці посудини отримали і у класифікаційних схемах, запропонованих дослідниками черняхівських старожитностей (наприклад, ***група VI***

[28] Товщина стінок посудин у районі вінець становить 0,1-0,3 см, а у придонній частині – 0,3-0,7 см.
[29] Іноді фасетки також зустрічаються на дні посудин.

Е. О. Симоновича, див.: Сымонович 1977, с. 180-181). Тим не менш, варто зазначити, що перша назва досить вдало закріпилася у науковому середовищі за групою таких скляних виробів.

Сьогодні існують дві типологічні схеми, які пропонують детальніший поділ кубків типу Eggers 230. Перша належить Е. Штрауме і ґрунтується на таких морфологічних особливостях посуду, як товщина стінок та якість або спосіб виконання декору. Дотримуючись цього принципу, дослідниця виділяє серед кубків типу Straume I серії A та B. Перша поєднує тонкостінні (товщина стінок – 0,2-0,4 см) вироби з практично незаглибленим неполірованим та неохайно виконаним декором, а друга – більш товстостінні посудини (товщиною 0,3-0,6 см), прикрашені рівними заглибленими шліфованими смугами та рядами заглиблених шліфованих полірованих фасеток (Straume 1987, S. 28-29). Ця класифікація побудована на матеріалах, що походять, головним чином, з Північної Європи. Черняхівські знахідки у своїй роботі Е. Штрауме використовує лише як приклад для порівняння. Останні проте стали основою ще однієї схеми, запропонованої пізніше О. В. Петраускасом (Петраускас 2016). Дослідник помітив, що кубки цього типу мають певну тенденцію до поділу залежно від своїх метричних характеристик. До того ж виявилося, що засвідчена ним диференціація певною мірою збігається із запропонованою раніше Е. Штрауме. Так, великі посудини групи I типологічної схеми О. В. Петраускаса, із висотою – 13 см і діаметром вінець – 9 см, переважно мають морфологічні риси серії A, а кубки менших розмірів (група II), із висотою – 10,5 см і діаметром вінець – 7 см, частіше поєднують ознаки, характерні для серії B за класифікацією скандинавської дослідниці (Петраускас 2016, с. 96).

Вироби як першої (Рис. 20-21: 1-4, 6, 9; 22), так і другої (Рис. 21: 5, 7-8) серії/групи відомі в ареалі черняхівської культури. Слід однак зазначити, що випадки неохайного виконання декору трапляються серед посудин, які належать до різних типологічних кластерів. Шліфовані незаглиблені смуги в артефактів серії A зазвичай нерівні та уривчасті, а шліфи нерідко виходять за

межі фасеток (Рис. 54: 6; 20: 9-10, 12, 14-15; 21: 4; 22: 2). Останній дефект також нерідко спостерігається і у виробів серії В (Рис. 44: 11).

Кубки типу Eggers 230, ймовірно, одна із найпоширеніших форм скляного посуду у черняхівській культурі. Знахідки таких виробів на всій території розселення черняхівських племен (Рис. 23). Близько тридцяти цілих посудин відомо лише на території України (Рис. 20-22). Крім того, характерні морфологічні особливості такі як товщина стінок, колір і якість скляної маси, своєрідні методи обробки та декорування, а також близькі орнаментальні композиції дозволяють пов'язувати із кубками цього типу значну кількість фрагментованих форм місцевих артефактів (Рис. 41, 43-44).

Загальновизнано, що час найбільшого поширення кубків типу Eggers 230 припадає на другу-третю чверть IV ст. (Гороховский 1988, с. 44; Tejral 1992, S. 235, Abb. 5; Gavritukhin 2011, p. 43, 45; Петраускас 2016, с. 91, 97-98). Хоча пізніші їх варіанти присутні і у закритих комплексах які можна пов'язувати із фінальним етапом існування черняхівської культури (Петраускас 2016, с. 97-98). Так, наприклад, у похованні 1/1961 могильника Жовнине (Біленкові Бурти), такий кубок знайдений разом із роговим тришаровим гребенем, близьким виробам варіанта 1а типу ІІІ за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 98: 2). У похованні ІІІ могильника Вила Ярузькі, окрім скляної посудини типу Eggers 230 небіжчика супроводжували роговий тришаровий гребінь варіанту 1б типу І за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 84: 1) та бронзова двочленна підв'язна прогнута фібула варіанту Б 3 за Є. Л. Гороховським (Рис. 84: 3). Якщо перші існують у черняхівському середовищі протягом Косанівської і Маслівської фаз, то останні – виключно у Маслівській і Журавській фазах (Гороховский 1988, с. 44). З огляду на поєднання таких хроноіндикаторів датування цього комплексу можна визначити в межах другої половини IV ст. Із фінальним етапом розвитку черняхівської культури ймовірно можна пов'язувати поховання 8 із Біленького. Разом із скляним кубком тут виявлені дві срібні пряжки варіанту В 2 Є. Л. Гороховського (Рис. 73: 2-3). Такі вироби трапляються у Косанівській, Маслівській та Журавській фазах (Гороховский 1988, с. 44-45),

але розміщення гачка, який з'єднує язичок із рамкою, нижче його тильного зрізу може вказувати на пізнішу хронологічну позицію цих пряжок, в межах останньої третини IV – першої третини V ст. (Гавритухин 2007, с. 22). Врешті-решт, скляний кубок типу Eggers 230 поєднується із роговим тришаровим гребенем варіанта III 1 а за Г. Ф. Нікітіною у супровідному інвентарі поховання 224 черняхівського могильника Денчень у Румунії (Рафалович, 1986, с. 76-78, табл. XXXIX, XXXVIII, 3-9).

Відповідно до спостережень О. Петраускаса, кубки його групи II мають пізнішу хронологічну позицію і з'являються в черняхівській культурі не раніше середини IV ст. (Петраускас 2016, с. 98). Однак, жодних підстав припускати можливість існування тут кубків типу Eggers 230 раніше другої чверті IV ст., як вважають дослідники, наразі немає.

Широко відомі такі посудини і за межами черняхівського ареалу (Рис. 23): у сарматів Тисо-Дунайської низовини (Kapcsos 2018, tab. 2, fig. 4), у вельбарській та пшеворській культурах, дембчинській групі (див. Stawiarska 199, s. 147-150), у Ютландії, Зеландії та Лолланді (Данія), у Сконе та на острові Готланд (Швеція), а також у Естланні, Вестланні та Тренделагу (Норвегія) [30]. На теренах Польщі, на думку Т. Став'ярської, вони з'являються вже у фінальному відрізку ступеню C_2, тобто близько 300/320-х рр., та зустрічаються тут протягом ступенів C_3 – D_1, іншими словами, аж до перших десятиліть V ст. (Stawiarska 1999, S. 149). Натомість, серединою – другою половиною IV ст. запропонував обмежувати період існування таких виробів у Барбарикумі Г. Рау. Хоча можливості більш раннього датування деяких знахідок (у рамках першої половини IV ст.) дослідник теж не виключає (Rau 1972, S. 134; 2008, S. 222). Окремі скандинавські комплекси із кубками типу Eggers 230 також відносять до останньої третини III – перших десятиліть IV ст., але період їх найбільшого поширення тут пов'язують переважно із ступенями C_3 – D_1 локальної системи відносної хронології (Straume 1987, S. 29-31; Lund Hansen

[30] Детальнішу інформацію про знахідки скляних кубків типу Eggers 230 у Скандинавії див.: Straume 1987, S. 29-31; Lund Hansen 1987, S. 88-89.

1987, S. 88-89). У сарматів Тисо-Дунайської низовини вони відомі виключно у контексті кінця IV – першої половини V ст. (Kapcsos 2018, p. 142). Деякі дослідники, тим не менше, і досі виказують певні сумніви щодо появи таких виробів у Барбарикумі раніше IV ст. (Rau 1972, S. 134; 2008, S. 222; Gavritukhin 2011, p. 46; Vasil'yev 2013, p. 428-430).

Поодинокі екземпляри кубків типу Eggers 230 відомі і на території Римської імперії (Етапль/Étaples, Франція, див.: Arveiller-Dulong, Sennequier, Vanpeene 2003, p. 151, fig. 15: 3; Кельн і могильник Крефелд-Геллеп/Gellep-Stratum, Німеччина, див.: Fremersdorf 1967, Tab. 51; Pirling 1967-1968, S. 35-36, Abb. 4: 2; Інтерциза і Сопіане/Pécs, Угорщина, див.: Barkóczi 1988, S. 105). Проте, дослідники вже неодноразово підкреслювали відсутність паралелей таким виробам серед відомих типів скляного посуду у римських провінціях (Rau 1972, S. 170; Näsman 1984, S. 144; Straume 1987, S. 61, Lund Hansen 1987, S. 157-161; Gomolka-Fuchs 1999, S. 137), пов'язуючи їх знахідки в межах Лімесу із контактами між місцевим населенням та варварськими племенами (Barkóczi 1988, S. 105; Gomolka-Fuchs 1992).

Ідея римського походження кубків типу Eggers 230 свого часу була домінуючою у науковому середовищі. Місцем їх виготовлення вважали як південно-східні регіони Імперії: Причорномор'я (Eggers 1951 S. 62) або Східне Середземномор'я (Ekholm 1956a, 1963, 1965), так і північно-західні провінції (Fremersdorf 1967). Про можливість виготовлення таких кубків у Барбарикумі вперше заговорили лише майже в останній чверті минулого століття (Rau 1972, S. 170; 1974; Näsman 1984, S. 144; Straume 1987, S. 61, Lund Hansen 1987, S. 160-161; Росохатский 1987, с. 145; Gomolka-Fuchs 1999, S. 137). Поява такої точки зору пов'язана, головним чином, із характером розповсюдження цих посудин, знахідки яких, за винятком поодиноких екземплярів, не відомі на території Римської імперії. Сьогодні вона, мабуть, набула найбільшого

визнання (Gavritukhin 2011, p. 42), хоча існують й інші погляди [31]. Місцем локалізації центрів виробництва таких посудин вважають окремі регіони Південно-Східної Європи, зокрема, ареал поширення пам'яток черняхівської культури, (Rau 1972, S. 170; Näsman 1984, S. 144; Straume 1987, S. 61; Lund Hansen 1987, S. 157-161; Gomolka-Fuchs 1999, S. 137; Stjernquist 2004, p. 121), не виключаючи при цьому майстерню в Комарові (Петраускас 2016, с. 92). Тим не менше, незважаючи на значну кількість уламків посуду, прикрашеного шліфованими фасетками, виявлених тут, однозначно стверджувати про можливість кубків типу Eggers 230 виготовлення у Комарові поки що складно (Румянцева 2014б, с. 413; Rumyantseva and Belikov 2017, p. 262).

Окремої уваги заслуговують тонкостінні кубки ***унікальні*** за формою та орнаментальними композиціями. Останні досить близькі за своїми морфологічними рисами та технологічними особливостями посудинам типу Eggers 230 і саме тому ми розглядаємо їх в одному контексті.

Кубок, що за формою та орнаментальним рисунком нагадує вироби варіанту Straume I B 3 (див. розділ 2.5.1) виявлений у похованні 86/2 могильника Війтенки (Рис. 24: 1). Посудина видута із прозорого скла зеленого кольору з численними включеннями бульбашок повітря. Вінця вигнуті, край вінець відбитий від склодувної трубки, ретельно шліфований та має округлу горизонтальну площину. Під вінцями її прикрашають дві вузькі (шириною 0,1 см) горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, а нижче розташовані два горизонтальні ряди вертикальних заглиблених шліфованих полірованих фасеток. Шліфи виконані неохайно, мають різну форму та розмір але нанесені абразивним інструментом одного діаметру. Ще одна фасетка розміщена на дні посудини. Комплекс хроноіндикаторів знайдених разом із скляним кубком, а саме дві бронзові двочленні підв'язні прогнуті фібули різновиду Б 2 е (Рис. 86: 4-5) та бронзову пряжку із срібною накладкою на обоймі серії Г за

[31] Так, наприклад, Т. Став'ярська пропонує шукати центри виробництва кубків типу Eggers 230 у східносередземноморських провінціях Імперії, насамперед у Сиро-Палестинському регіоні (Stawiarska 2014, p. 95).

Е. Л. Гороховським (Рис. 86: 3) можна датувати другою половиною IV ст. (Гороховский 1988, с. 44-45; Любичев 2019б, с. 96-99).

Циліндричний кубок більших розмірів (висота – 11,2 см, діаметр вінець – 10,8 см), виготовлений із зеленої, прозорої скляної маси, походить із поховання 117 Війтенківського могильника (Рис. 24: 2). Вінця виробу вигнуті, їхній край відбитий від склодувної трубки та ретельно шліфований, внаслідок чого має округлу горизонтальну площину. Під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини нанесена рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,5 см. Кубок оздоблений чотирма горизонтальними рядами вертикальних заглиблених шліфованих полірованих овальних фасеток. Шліфи трьох верхніх рядів перекривають одне одного, утворюючи композицію у вигляді стільників. Основний орнамент доповнюють дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,8 та 0,4 см, розташовані під вінцями. Датування цього комплексу М. В. Любичев визначає останньою третиною IV – першими десятиліттями V ст. (Любичев 2019б, с. 96-99). На користь такого висновку свідчить поєднання бронзової двочленної підв'язної прогнутої фібули різновиду Б 3 д (Рис. 90: 7) та бронзової пряжки серії Г за Є. Л. Гороховським (Рис. 90: 5-6), виявлених у похованні (Гороховский 1988, с. 44-45; Петраускас 2021, с. 21-23).

Скляний кубок особливо великих пропорцій (висота – 22,2 см, діаметр вінець – 13 см) сильно ушкоджений іризацією походить із поховання 52 черняхівського могильника Біленьке (Рис. 24: 3). Вінця посудини вигнуті. Край вінець відбитий від склодувної трубки і згодом шліфований. Під вінцями її прикрашають горизонтальні вузькі (шириною 0,1-0,2 см) нерівні незаглиблені шліфовані смуги. Поганий стан збереження артефакту на жаль не дає змоги повністю реконструювати його декоративну композицію. Окрім скляної посудини небіжчика супроводжували кружальна керамічна ваза та роговий тришаровий гребінь варіанта 2а типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 73: 10). За спостереженнями Є. Л. Гороховського такі вироби зустрічаються

переважно у Маслівській фазі хронології черняхівських могильників лісостепової України, тобто у другій половині IV ст. (Гороховский 1988, с. 44).

2.5. Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням

Група поєднує масивні вироби різноманітних форм із товщиною стінок понад 1 см, виготовлені із скла різного за кольором [32] та якістю. Вінця таких посудин сформовані за допомогою шліфування їх краю та внутрішньої поверхні стінок. Шліфований полірований, охайно виконаний декор є ще однією характерною особливістю цих виробів. Велика вага, зумовлена значною товщиною стінок, невідповідність внутрішнього профілю посудини зовнішньому, нерівна внутрішня поверхня, яка у деяких випадках має сліди контакту із стороннім предметом під час її перебування у розігрітому стані, форма та розташування бульбашок повітря у напівпрозорій скляній масі свідчать про дещо інший спосіб виготовлення таких виробів – ймовірно, пресування у форму (для порівняння див.: Price and Cottam 1998, p. 11; Fünfschilling 2015, S. 36-37). Від видутих посудин ці кубки також відрізняє інший спосіб обробки вінець.

До групи товстостінних кубків із шліфованим декором Х.-Ю. Еггерс включив типи 227-238 власної класифікаційної схеми (Eggers 1951, S. 180-181). Деякі з них (типи Eggers 228-230, 237-238) набули поширення у черняхівській культурі, хоча зважаючи на різницю у технології виготовлення таких виробів, окремі типи посуду (Eggers 228-230) ототожнювати із товстостінними кубками, що розглядаються тут, невиправдано. У свою чергу, Г. Рау пов’язував черняхівські форми товстостінних посудин, декорованих шліфованими фасетками, із північнонімецькими і скандинавськими знахідками типів Eggers 233-234 або Кьонігсбрух/Königsbruch (пізніше типи

[32] Кольорова гама виробів варіюється від повністю знебарвленого та безбарвного із різними відтінками зеленого до натурального зеленого.

Дибек/Dybeck та Люнд/Lund) за визначенням самого автора (Rau 1972, S. 135-139; 2008, S. 223). Проте, У. Несман, навпаки, розділяє ці вироби на окремі типи (Eketorp 4-6), зауважуючи, що лише останні два зустрічаються як у Північній, так і у Центральній та Південно-Східній Європі (Näsman 1984, S. 144-145). У групу VII своєї класифікації черняхівського скляного посуду об'єднує такі вироби Е. А. Симонович (Сымонович 1977, с. 181-182). Досить вдалою нам видається типологічна схема, запропонована Е. Штрауме (Straume 1987), яка мабуть найповніше характеризує асортимент товстостінних посудин із холодним декоруванням, відомих в ареалі черняхівської культури. Останні, переважно, представлені кубками варіанту Straume I B 3 і типів Straume VII, VIII та IX, хоча зустрічаються тут і інші товстостінні скляні вироби, унікальні за формою та орнаментальними композиціями, відомі наразі лише у єдиному екземплярі. Детальніша їх класифікація була неодноразово запропонована І. О. Гавритухіним (Гавритухін 1999; 2007; Gavritukhin 2011; 2017).

З огляду на доробки Е. Штрауме та І. О. Гавритухіна за формою та композицією декору можна виокремити декілька типів черняхівських товстостінних посудин.

2.5.1. Варіант ***Straume I B 3***. Масивні циліндричні чаші/кубки [33] (висота в середньому – 7,7 см, діаметр вінець – 8,4 см) виготовлені із зеленої, напівпрозорої скляної маси із численними включеннями бульбашок різних розмірів (Рис. 25: 1-5). Під вінцями вироби прикрашають дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,7-0,8 та 0,3-0,4 см. Нижче розташовані два горизонтальні ряди великих овальних вертикальних заглиблених шліфованих полірованих фасеток. Ще одна фасетка нанесена на дні посудин.

[33] Домінуюча кількість артефактів цього типу володіють метричними ознаками, що наближають їх до категорії чаш. Діаметр вінець таких виробів перевищує їх висоту. Лише окремі посудини мають висоту більшу за діаметр вінець, що відповідає категорії кубків.

Знахідки таких виробів на території України походять із поховання 271 Війтенків (Рис. 25: 1), поховання 86 Оселівки (Рис. 25: 4) і культурного шару поселення Червоний Яр (Рис. 25: 5). Аналогічні посудини виявлені серед супровідного інвентарю черняхівських поховань із Дальнього/Видрина (поховання 12, Радюш и Васильев 2022, с. 213, рис. 7: Р) у Російській Федерації, а також Барчі/Barcea (поховання 23, Ţau, Nicu 2013, p. 62-63, pl. 1: 1), Нікітень/Nichiteni (поховання 18, Şovan 2011, p. 62, pl. 2: 81), Міоркань/Miorcani (поховання 1, Rau 1975a, S. 139-140, Abb. 1, Taf. 44: 1-2) та Текучь/Tecuci (поховання 8, Rau 1975a, S. 139-140, Abb. 1, Taf. 44: 3-4) у Румунії (Рис. 30: а). Кубки цього типу теж відомі у Сконе, Швеція (Борбі/Borrby, див.: Straume 1987, S. 108, Kat. N. 59) та Вестланді, Норвегія (Родал/Rådal, див.: Johansen and Straume 1982-1983, S. 119) (Рис. 30: а).

2.5.2. Тип ***Eggers 237***, ***Straume VII*** або ***Хьогом/Högom*** за І. О. Гавритухіним (Gavritukhin 2017, p. 83, 85) поєднує товстостінні конічні кубки, висотою – 14,8-16 см та діаметром вінець – 9,7-11 см, виготовлені із зеленого, прозорого скла. Поверхню виробів вкривають від чотирьох до шести горизонтальних рядів вертикальних овальних заглиблених шліфованих полірованих фасеток. Над ними, як правило, розташований ряд горизонтальних овальних заглиблених полірованих шліфів меншого розміру. Під вінцями і у придонній частині посудини оперізують горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною до 0,5 см.

Залежно від орнаментальної композиції, Е. Штрауме виокремлює дві серії таких кубків. Серія А включає вироби, прикрашені рядами ізольованих фасеток, а у посудин серії В шліфи, зазвичай, розташовуються досить тісно, перекриваючи одне одного, та утворюють візерунок, що нагадує стільники (Straume 1987, S. 36-37). Водночас, І. О. Гавритухін поділяє кубки типу Хьогом за способом оздоблення придонної частини на серії Горошівці/Goroshevtsy (прикрашені горизонтальною рівною заглибленою смугою) та Еспедален/Espedalen (декоровані рядом горизонтальних овальних шліфованих фасеток). В особливу серію, з огляду на колір скла та своєрідну

декоративну композицію, дослідник виокремлює кубок із поховання 28 могильника Лазо/Slobodzia-Chișcăreni у Молдові (Gavritukhin 2017, p. 83, 85).

Виразні форми таких посудин походять із поховань у Гаврилівці (поховання 5; Рис. 25: 7), Горошівцях (поховання 4; Рис. 25: 6), Кісьоловому (Рис. 25: 8) та Ранжевому (поховання 12; Рис. 25: 9). Вироби цього типу відомі й у південно-західних регіонах поширення черняхівської культури, зокрема, у Бирладі (поховання 84, 112, 506, див.: Palade 2004, p. 114, 116, 140, fig. 166: 3, 177: 2, 268: 1) та Міхелешень/Mihălășeni (поховання 175, 296, 369, 450, див.: Șovan 2005, p. 45-46, 61-62, 93-94, 113-114, 131-132, pl. 62: 13, 95: 17, 162: 15, 260A: 25, 245A: 12). Знахідки аналогічних скляних кубків зафіксовані у Мазовії (Козлувко/Kozłowo-Kozłówko, вельбарська культура, Польща, див.: Stawiarska 1999, s. 299, kat. N 186), а також у Вестланні (Квассхайм/Kvassheim і Овстус/Øvsthus, Норвегія), Естланні (Еспедален/Espedalen, Норвегія), Сконе (Лунд/Lund, Швеція), Вестернорланді (Хьогом/Högom і Квісслебю/Kvissleby, Швеція) та на острові Готланд (Амунде/ Amunde і Хавор/Havor, Швеція) [34] (Рис. 30: б).

2.5.3. Тип ***Eggers 238***, ***Straume VIII*** чи ***Бирлад/Bârlad*** за І. О. Гавритухіним (Gavritukhin 2017, p. 93) охоплює товстостінні конічні кубки, декоровані композицією із рельєфних сильно профільованих шліфованих елементів. Виготовлені вони переважно із безбарвної, прозорої скляної маси із легким зеленуватим відтінком та незначними включеннями бульбашок повітря. Основний рисунок утворюють великі овальні шліфовані медальйони, розташовані у середній частині виробу. Над ними розміщується рельєфний орнаментальний фриз, що відокремлює врізний напис [35], нанесений під вінцями посудини. Композицію доповнюють горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2-0,5 см, що оперізують вироби під

[34] Детальнішу інформацію про знахідки скляних кубків цього типу на території Скандинавії див.: Straume 1987, S. 36-37.

[35] Найпоширенішими є написи давньогрецькою, на кшталт «Пий, та живи вічно!», як демонструє кубок із поховання Б могильника Мелеєшть у Молдові (Федоров 1960, с. 260-261, рис. 11; Кропоткин 1970, с. 111), хоча зустрічаються й екземпляри, оздоблені символами, що просто імітують справжні літери.

вінцями, у верхній та придонній частині. Майже вся зовнішня поверхня посудин, за винятком деяких декоративних елементів, має сліди впливу абразивних інструментів. Шліфування окремих деталей здійснювалося короткими насічками абразиву. Поверхня медальйонів, як правило, додатково полірована.

За формою дна І. О. Гавритухин виокремлює дві серії посудин: із профільованою придонною частиною (серія Малаєшти/Mălăieşti) та чітко окресленою ніжкою (серія Ту/Tu) (Gavritukhin 2017, p. 93).

Знахідок таких виробів у черняхівській культурі на території України наразі відомо досить небагато. Уламки подібних посудин походять із Великої Бугаївки (Рис. 26: 1-4), Западеньки/Западні (Рис. 26: 9), Перегінки (Рис. 26: 8), Попівки (Рис. 26: 10) та Комарова (Рис. 26: 6-7; Румянцева 2014б, с. 422, рис. 5: 67-71). Цілі форми кубків цього типу (Рис. 26: 5) виявлені у похованні Б могильника Мелеєшть/Mălăieşti (Федоров 1960, с. 260-261, рис. 11) у Молдові, а також у похованні 123 Барчі (Pánczél, Dobos 2007, p. 83, Cat. N 37, pl. V/37a-b) у Румунії. Уламки подібних посудин також зафіксовані тут у Бирладі, Міоркань і Точілень/Tocileni (Palade 2004, p. 90, fig. 84: 7, 276: 3; Gomolka-Fuchs 1999, 139, Abb. 7: 1-2; Pánczél and Dobos 2007, p. 83-84, Cat. N 40-41, pl. V/40-41). За межами черняхівського ареалу такі вироби зустрічаються (Рис. 30: в) у пшеворській культурі (Півоніце/Piwonice, Польща, див.: Stawiarska 1999, s. 307-309, kat. N 206), а також у Ютландії (Стіллін/Stilling, Данія), Вестланні (Ту/Tu, Норвегія), Естланні (Люнд/Lunde, Норвегія) та Стокгольмі (Хельгьо/Helgö і Кокторп/Kocktorp, Швеція) [36].

2.5.4. Тип ***Straume IX*** або ***Хебнес/Hebnes*** за І. О. Гавритухіним (Gavritukhin 2017, p. 85). Включає товстостінні конічні кубки із чітко окресленою ніжкою, оздоблені двома рядами вертикальних овальних шліфованих полірованих фасеток. Як і у посудин типу Straume VII, шліфи у кубків цього типу розміщуються досить тісно, утворюючи «стільникову»

[36] Детальнішу інформацію про знахідки скляних кубків цього типу на території Скандинавії див.: Straume 1987, S. 38-39; Lund Hansen 1987, S. 102; Fischer, Victor 2012.

композицію, що вкриває майже всю поверхню виробу. Проте на відміну від попередніх, фасетки таких посудин мають значно більші розміри. Над ними та у придонній частині, зазвичай, розташовані ряди горизонтальних овальних заглиблених полірованих шліфів меншого розміру. Під вінцями посудини оперізує горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга.

Уламки таких артефактів в межах України поки що відомі лише у Комарові (Рис. 27: 1-2; Румянцева 2014б, с. 420, рис. 3: 44, 46). Цілий кубок цього типу походить із поховання IX черняхівського могильника Ізвоаре/Izvoare в Румунії (Рис. 27: 3; Alexianu, Ellis 1995, p. 297, fig. 2: 8). Знахідки аналогічних посудин зафіксовані (Рис. 30: г) у Малопольщі (Якушовиці/Jakuszowice, пшеворська культура, див.: Stawiarska 1999, s. 299, kat. N 187), Вестланні (Хаммре/Hamre, Хебнес/Hebnes, Хугстад/Hogstad, Норвегія) Серланні (Снартемо/Snartemo, Норвегія) та Уппсалі (Утташьоген/Ottarshögen, Швеція) [37].

2.5.5. Варіант ***Straume VII B 3*** або серія ***Сотведт/Søtvedt*** типу ***Лугі/Ługi*** за І. О. Гавритухіним (Gavritukhin 2017, p. 85). Товстостінні конічні кубки (висота – 10,1 см, діаметр вінець – 9 см), виготовлені із безбарвного, прозорого скла із зеленим відтінком та прикрашені двома рядами вертикальних овальних шліфованих полірованих фасеток великих розмірів. Великі вертикальні шліфи розташовані у шаховому порядку та обрамлені рядами овальних горизонтальних заглиблених полірованих фасеток меншого розміру. Під вінцями та у придонній частині посудини оперізують горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,8 і 0,5 см та 0,1-0,2 см.

Цілий кубок такого типу походить із поховання 39 черняхівського могильника Шишаки (Рис. 27: 4). Уламки, що могли належати подібним посудинам, знайдені також у Комарові (Рис. 27: 5; Румянцева 2014б, с. 421, рис. 4: 60) та Головчино (Російська Федерація, Гавритухин 2007, рис. 6: 3; Рис.

[37] Детальнішу інформацію про знахідки скляних кубків типу Straume IX у Скандинавії див.:Straume 1987, S. 40).

27: 6). Кубок, ідентичний черняхівським знахідкам, виявлений у похованні із Сотведт у Норвегії (Straume 1987, S. 99-100, Kat. N 42).

До ***унікальних*** форм черняхівських товстостінних кубків, знайдених на території України, можна зарахувати посудину із поховання 14 Ранжевого (Рис. 24: 4). Остання виготовлена із напівпрозорої скляної маси червоно-рубінового кольору. Її орнаментальна композиція відзначається поєднанням врізного напису та «стільникового» рисунку, утвореного трьома горизонтальними рядами вертикальних овальних шліфованих полірованих фасеток та обмеженого рядами горизонтальних овальних заглиблених полірованих шліфів меншого розміру. Під вінцями, у верхній та придонній частині посудину оперізують горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги.

Оригінальну форму та своєрідний, хоча й простіший, декор має кубок із поховання 60 Журавки (Рис. 24: 5). Його поверхню вкривають три горизонтальних ряди ізольованих вертикальних овальних заглиблених шліфованих полірованих фасеток. Під вінцями посудину оперізує горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга.

Унікальні декоративні композиції, виконані холодним способом, також демонструють деякі знахідки товстостінних виробів із Комарова (Румянцева 2014б, с. 421-424, рис. 35).

Товстостінні кубки із шліфованим декоруванням набули розповсюдження на всій території розселення черняхівських племен (Рис. 30). Не менш як одинадцять цілих посудин відомо лише в межах сучасної України (Рис. 25-27), а виразні морфологічні особливості такі як товщина стінок та своєрідні прийоми обробки і декорування дають можливість пов’язувати із подібними кубками численні уламки скляних виробів (Рис. 28-29).

Час найбільшого поширення таких посудин у черняхівській культурі, як вважається, припадає на фінальний етап її існування, останню чверть IV – першу третину V ст. (Гороховский 1988, с. 45; Петраускас та Пастернак 2003, с. 68-70; Gavritukhin 2017; Петраускас 2021, с. 19-21). Хоча з’являються вони тут дещо раніше, вже у середині IV ст. Одними із перших очевидно виникають

посудини варіанту Straume I B 3. Наприклад, у похованні 18 могильника Нікітень такий кубок виявлений разом із роговим тришаровим гребенем варіанта 1 типу I за Г. Ф. Нікітіною, двома бронзовими двочленними двохпластинчастими фібулами та бронзовою пряжкою різновиду Б 1 а за Є. Л. Гороховським (Şovan 2011, p. 61-62, pl. 1-2). Застібки знаходять найближчі паралелі серед виробів варіанта С 4 за А. Коковським, час існування яких дослідник пов'язує із ступенем C_3 або 300/320-ми – 350/370-ми рр. (Kokowski 1996, s. 159). Розміри гребеня [38] відповідають пропорціям пізніх артефактів цього типу (Petrauskas 2017, p. 126). Тоді як, період побутування пряжок варіанту Б 1 у черняхівській культурі Є. Л. Гороховський обмежує Бережанською та Косанівською фазами (Гороховский 1988, с. 43-44). Поєднання таких хроноіндикаторів дозволяє датувати комплекс знахідок із Нікітень третьою чвертю IV ст. Із Маслівською фазою хронології черняхівських могильників лісостепової України (друга половина IV ст.) Є. Л. Гороховський пов'язує кубок із поховання 60 Журавки (Гороховский 1988, с. 44, рис. 1: 63). Окремі знахідки посудин типів Straume VII і IX, на думку І. О. Гавритухіна, теж можуть бути датовані у межах другої половини IV ст. (Gavritukhin 2017, p. 85). Деякі дослідники не виключають можливості існування черняхівських товстостінних кубків із холодним декоруванням аж до середини V ст. (Gavritukhin 2017, p. 91; Любичев 2019б, с. 21-22, 33). Так, наприклад, із першою половиною V ст. пов'язують посудину серії Сотведт типу Лугі із поховання 39 Шишацького могильника (Gavritukhin 2017, p. 85; Рейда, Гейко та Сапєгін 2018, с. 114).

За спостереженнями різних авторів, знахідки таких кубків у Скандинавії з'являються не раніше IV ст. На думку У. Лунд Хансен, вони зустрічаються лише у комплексах ступеню C_3 місцевої системи відносної хронології (Lund Hansen 1987, S. 102), тоді як Е. Штрауме зауважує, що ці вироби продовжують своє існування і на ступені D_1 (Straume 1987, S. 36-39, 40), а окремі артефакти,

[38] Коефіцієнт співвідношення висоти і ширини спинки гребеня – 0,5.

які мають сліди ремонтування, навіть походять із контексту, датованого ступенем D_2 (Straume 1987, S. 36). На дещо пізнішу хронологічну позицію північноєвропейських знахідок у порівнянні із черняхівськими вказує й І. О. Гавритухін (Gavritukhin 2011, p. 49-51; 2017, p. 85). Період побутування таких кубків на території Польщі Т. Став'ярська пов'язує, головним чином, із ступенями C_3-D_1 центральноєвропейської системи відносної хронології, тобто другою-третьою третинами IV – першими десятиліттями V ст. (Stawiarska 1999, S. 151, 153).

Поодинокі знахідки подібних товстостінних посудин відомі на території Римської імперії (Маргум/Dubravica, Сербія, див.: Каровић 1995-1996, с. 82, Т. II: 8). Тим не менше, останні сильно вирізняються серед синхронних форм провінційно-римського скляного посуду, на що раніше вже звертали свою увагу окремі дослідники (Rau 1972, S. 168-170; Straume 1987, S. 60). Слід також зауважити, що технологія виготовлення посудин шляхом пресування у форму – явище найбільш притаманне раннім етапам розвитку римського склоробного ремесла, що майже втрачає свою популярність наприкінці I – на початку II ст. (Price and Cottam 1998, p. 11-12, 44-59; Fünfschilling 2015, S. 36-37, Abb. 19; Antonaras 2017, p. 12-15). Окремі екземпляри артефактів, створених у такий спосіб, відомі в межах Імперії не пізніше III ст. (Żelazowski 2021). Подібні спостереження можливо теж навести щодо методів глибокого шліфування значної площі зовнішньої поверхні виробів, залучених для декорування окремих типів черняхівських товстостінних посудин (тип Eggers 238). Останні відомі серед провінційно-римського скляного посуду як техніка «високого рельєфу» (Рис. 31: 1-2) та набули поширення тут у I ст. Поодинокі знахідки таких виробів відомі й у контексті, датованому III ст. (Saldern 1991, p. 117-188). Серед пізніших знахідок, оздоблених у такий спосіб, як вважається, могли бути діатрети/*vas diatretum* (Рис. 31: 3), хоча технологія їх виготовлення все ще лишається предметом гострих суперечок [39].

[39] Найбільшого поширення отримала гіпотеза щодо виготовлення таких виробів шляхом вирізання рельєфних елементів із масивної товстостінної заготовки (Weinberg and Stern 2009, p. 91). Окремі артефакти на думку

Відсутність ідентичних аналогів серед синхронних форм скляного посуду у римських провінціях та локалізація за межами Лімесу свого часу стали основними аргументами на користь припущення щодо можливості виробництва у варварському середовищі окремих типів товстостінних посудин, виявлених у Барбарикумі (Rau 1972, S. 168-170; 1974), яке прийшло на зміну уявленням про римське походження таких виробів (Eggers 1951 S. 62). Так, деякі автори вважають, що місце виготовлення кубків типів Straume VII та VIII слід шукати у Південно-Східній Європі (Näsman 1984, S. 144; Straume 1987, S. 62-64; Stjernquist 2004, p. 122, 125-126; Gavritukhin 2011, p. 51, 53). Таке припущення, на думку Е. Штрауме, може бути справедливим і для посудин варіанту Straume I B 3, тоді як кубки типу Straume IX за переконанням дослідниці мають місцеве, скандинавське, походження (Straume 1987, S. 62-64).

Існують й інші точки зору щодо цього питання. Так, наприклад, деякі дослідники вважають, що врізні написи грецькою мовою у оздобленні кубків типу Straume VIII свідчать про виготовлення таких виробів у східних провінціях Імперії (Gomolka-Fuchs 1999, S. 139; Croitoru 2009, p. 218; Gavritukhin 2017, p. 95). Тоді як Т. Став'ярська стверджує про Сиро-Палестинське виробництво товстостінних кубків типів Eggers 233-234, 237, посилаючись на економічні зв'язки регіону із сусіднім Сасанідським Іраном, де значного поширення набули скляні вироби оздоблені схожими декоративними композиціями (Stawiarska 1999, s. 154). Окремі дослідники, тим не менше, справедливо зауважують, що попри однотипну орнаментацію посудини подібні за формою черняхівським на Близькому Сході не відомі (Näsman 1984, S. 144; Gavritukhin 2017, p. 91).

деяких дослідників могли вироблятися із використанням перфорованої проміжної форми із отворами для створення рельєфних деталей на зовнішній поверхні стінок або двошарових заготовок, стінки яких були з'єднані між собою за допомогою містків або стійок, із подальшим шліфуванням декоративних елементів для надання їм необхідного вигляду (Koster and Whitehouse 1989, p. 30; Lierke 1996, p. 60-61; Weinberg and Stern 2009, p. 91-92).

Гіпотеза про виготовлення товстостінних кубків із шліфованим декоруванням у Барбарикумі наразі все ще не є домінуючою у науковому середовищі. Однак, з огляду на переконливу аргументацію, нам вона видається найбільш привабливою.

2.6. Конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець

Видуті тонкостінні (товщина стінок здебільшого не перевищує 0,5 см) посудини, виготовлені із скла різного за кольором та якістю [40]. Вінця виробів вигнуті, їхній край відбитий від склодувної трубки та згодом шліфований або необроблений. Дещо різняться кубки за формою дна, яка може бути округлою чи сплощеною. Декор зазвичай утворюють шліфовані смуги або накладні кольорові елементи, зокрема, краплі та нитки. Деякі посудини комбінують різні способи орнаментації. Досить поширені також неоздоблені вироби.

Широко розповсюджені у римських провінціях, тонкостінні вузькодонні конічні кубки у Барбарикумі стали відомі, насамперед, завдяки археологічним відкриттям в ареалі черняхівської культури (Сымонович 1952, с. 62-70; 1955, с. 282-316; 1957, с. 24; 1964, с. 9-10; Rau 1975b, S. 481-482). Численні нові знахідки таких виробів на території сучасних України, Молдови та Румунії продемонстрували їхню морфологічну неоднорідність. Мабуть, одними з перших на це звернули увагу у своїй роботі М. Казанський та Р. Легу (Kazanski and Legoux 1988). Обравши за основу спосіб декорування виробів та композицію орнаменту, дослідники розділили черняхівські тонкостінні конічні кубки на чотири групи: посудини без декору, прикрашені горизонтальними канелюрами, орнаментовані накладними краплями кольорового скла або скляними нитками, що утворюють композицію у вигляді гірлянд. Зміна прийомів декорування посудин, на думку авторів, тісно пов’язана з їхньою хронологією. Розмаїття методів оздоблення конічних

[40] Кольорова гама виробів варіюється від повністю знебарвленого та безбарвного із різними відтінками зеленого до натурального зеленого

кубків стало основою деяких наступних класифікаційних схем (Croitoru 2009, p. 220-222, type F; Gavritukhin 2017, p. 95-103).

Ще одна морфологічна особливість таких посудин відзначена О. В. Гопкало та розвинена у її власній типологічній схемі конічних кубків (Гопкало 2008, с. 98; 2011, с. 73-74). Залежно від розміру виробів, їх кольору та способу орнаментації дослідниця виокремлює невисокі кубки (заввишки 10-15 см), високі посудини (заввишки 15-24 см), а також форми, виготовлені зі скляної маси пурпурового кольору, та вироби, декоровані накладними краплями синього скла. Збільшення розмірів конічних кубків, як вважає авторка, також тісно пов'язане з їхньою хронологією. Так згідно з тезою О. В. Гопкало (Гопкало 2011а, с. 84), невисокі посудини у черняхівській культурі переважно відомі у другій-третій чверті IV ст., а високі зустрічаються виключно на фінальному етапі її існування (остання чверть IV – перша третина V ст.).

Варто також звернути увагу на класифікаційну схему, порівняно нещодавно представлену І. О. Гавритухіним (Gavritukhin 2017, p. 95-103). Дослідник запропонував розділити конічні кубки залежно від їхнього розміру, форми дна та декору. Так, перша група виробів, або серія Синтана де Муреш/Sântana de Mureş, охоплює великі форми (заввишки більше 16 см) з вузьким сплощеним або дещо увігнутим дном, прикрашені глибокими врізними горизонтальними лініями. Друга група включає посудини з округлим або гострим дном і орнаментом у вигляді горизонтальних врізних смуг. Третя – поєднує конічні форми без декору. Четверта група виробів охоплює кубки, декоровані накладними краплями кольорового скла. П'ята – посудини, орнаментовані композицією, що нагадує аркади з накладних ниток кольорового скла. Дослідник підтвердив гіпотезу, раніше висловлену О. В. Гопкало, а також продемонстрував, що найбільша різноманітність способів оздоблення конічних кубків збігається із фінальною фазою розвитку черняхівської культури, тоді як більш ранні форми посудин переважно не мають декору.

Підсумовуючи, можна відзначити, що розглянуті вище типологічні схеми дуже схожі між собою. Очевидно, що вирішальну роль у класифікації матеріалу за хронологічним принципом дослідники небезпідставно віддають способу декорування та розміру артефактів. З урахуванням постійного активного поповнення джерельної бази суттєві напрацювання наших попередників сьогодні можна доповнити деякими спостереженнями, які обумовлюють наступний поділ черняхівських конічних кубків.

2.6.1. Посудини різних розмірів (висота – 11,4-15,5 см, а діаметр вінець – 7-9,5 см) без декору (Рис. 32: 1-6) або прикрашені горизонтальними рівними незаглибленими смугами (Рис. 32: 7-11), здебільшого відомі як кубки ***групи V*** за класифікацією Е. О. Симоновича (Сымонович 1977, с. 182-183), ***низькі кубки*** за визначенням О. В Гопкало або ***кубки без декору*** за дефініцією І. О. Гавритухіна, ми об'єднали у тип ***Нагірне 2***. Вінця посудин вигнуті. Край вінець відбитий від склодувної трубки та, переважно, необроблений. Додаткове його шліфування зафіксоване лише у окремих екземплярів (Рис. 7, 9-10). Із зовнішнього боку стінок під краєм вінець часто спостерігається широка (шириною до 0,6 см) рівна незаглиблена шліфована смуга.

Знахідки таких кубків відомі у різних регіонах черняхівської культури, проте найбільша їх концентрація спостерігається на південному заході її ареалу, у межиріччі Пруту та Сирету (Рис. 34: а). Датування артефактів, знайдених у закритому контексті, показує, що найбільшого поширення посудини цього типу набувають у черняхівській культурі у другій половині IV ст. [41] (Kazanski and Legoux 1988, p. 24; Гопкало 2011а, с. 84-85; Gavritukhin 2017, p. 101), а окремі їх екземпляри відомі і на фінальному етапі її існування. Зокрема, у похованні 39 черняхівського могильника Лазо у Молдові уламок такого скляного кубка виявлений разом із тришаровим роговим гребенем варіанту 1а типу III за Г. Ф. Нікітіною та бронзовою пряжкою серії Д за

[41] Хоча з'явитися тут такі вироби могли вже у другій-третій чверті IV ст., як вважає І. О. Гавритухін. Саме із цим хронологічним відрізком дослідник пов'язує знахідку конічного кубка без декору із поховання 23 могильника Лецкань/Leţcani в Румунії (Gavritukhin 2017, p. 101).

Є. Л. Гороховським (Левинский 1999, с. 152-155, рис. 33: 2, 6). На думку дослідників, такі вироби у черняхівській культурі зустрічаються лише в останній чверті IV – першій третині V ст. (Гороховский 1988, с. 45; Петраускас 2021, с. 21, 24-25). Відповідно до спостережень О. В. Гопкало та І. О. Гавритухіна, з часом відбуваються зміни у морфології таких виробів і як наслідок на фінальному етапі існування черняхівської культури отримують розповсюдження високі форми конічних кубків (Гопкало 2011а, с. 84-85; Gavritukhin 2017, p. 101). Слід також зауважити, що посудини оздоблені горизонтальними рівними незаглибленими смугами наразі відомі лише у датованому контексті, пов'язаному із останньою чвертю IV – першою третиною V ст. Уламки такого виробу виявлені у зруйнованому в давнину похованні 260 могильника Війтенки (Рис. 32: 9). Втім, саму знахідку та деякі артефакти виявлені у культовому шарі над цим об'єктом В. В. Руснак та В. К. Гогунська пов'язують комплексом предметів, які супроводжували небіжчика (Гогунська та Руснак 2023). Серед них варто відзначити роговий тришаровий гребінь варіанту 1а типу І за Г. Ф. Нікітіною (Гогунська та Руснак 2023, с. 193, рис. 12: 13). Період існування подібних предметів, як відомо, пов'язують із останньою чвертю IV – першою третиною V ст. (Гороховский 1988, с. 45; Петраускас 2021, с. 24-25), що дозволяє визначити датування вищезгаданого комплексу із Війтенків в межах даного хронологічного відрізку.

Черняхівські знахідки таких кубків мають численні паралелі серед синхронних форм скляного посуду у римських провінціях, що неодноразово підкреслювали різні автори (Сымонович 1977, с. 183; Kazanski and Legoux 1988, p. 24; Gomolka-Fuchs 1999, S. 135; Гопкало 2011а, с. 84-85; Gavritukhin 2017, p. 103). Насамперед, це конічні посудини типів Isings 106 a, d, AR 68.1 або 47 c-e за Л. Баркоці (Barkóczi 1988), поширені у різних регіонах Імперії у другій половині IV – першій половині V ст. (Isings 1957, p. 126-131; Fünfschilling 2015, S. 347). Особливої популярності вони набувають у нижньодунайських і балканських провінціях (Barkóczi 1988, S. 82-84; Ružić

1994, p. 51-52; Antonaras 2017, p. 77-79) та у Східному Середземномор'ї (Harden 1936, p. 159-160; Weinberg 1988, p. 87-94; Fünfschilling 2015, S. 347). Можна припустити, що до черняхівського ареалу такі вироби могли потрапити із території Паннонії/Іллірику та Північної Мезії/Дакії.

2.6.2. Тип ***Синтана де Муреш*** включає конічні посудини великих розмірів (висотою у середньому 17,7 см та діаметром вінець – 9,8 см) оздоблені горизонтальними рівними заглибленими смугами (Рис. 33), також відомі як кубки групи ***Гаврилівка 35/Синтана де Муреш*** за Г. Рау (Rau 1972, Fig. 52; Rau 1975b, S. 481-482), посудини ***групи VIII*** за класифікацією Е. О. Симоновича (Сымонович 1977, с. 182-183), кубки типу ***Синтана де Муреш*** у інтерпретації М. Б. Щукіна та Т. А. Щербакової (Щукин и Щербакова 1986, с. 193-194), ***конічні кубки, прикрашені горизонтальними канелюрами***, у термінології М. Казанського та Р. Легу (Kazanski and Legoux 1988, p. 28), або кубки серії ***Синтана-де-Муреш*** та ***кубки з округлим або гострим дном, декоровані горизонтальними врізними смугами*** [42] за визначенням І. О. Гавритухіна (Gavritukhin 2017, p. 95, 101). Вінця посудин вигнуті, їх край відбитий від склодувної трубки і згодом шліфований, внаслідок чого має дещо заокруглену горизонтальну площину [43]. Декор зазвичай розміщується у верхній та середній частині корпусу виробів, проте окремі їх екземпляри майже повністю вкриті оздобленням (Рис. 33: 1, 5, 6). Серед аналізованих артефактів спостерігаються декілька варіантів орнаментальних композицій: a) кубки, прикрашені вузькими горизонтальними рівними заглибленими смугами, шириною 0,1-0,3 см (Рис. 33: 1, 5), b) посудини, оздоблені широкими горизонтальними рівними заглибленими смугами, шириною 0,4-0,6 см (Рис. 33: 2-3, 4, 7) або c) вироби, що поєднують ці декоративні елементи (Рис. 33: 6).

[42] У цьому випадку, видається не зовсім невиправданим та дещо необґрунтованим поділ автором морфологічно близьких посудин, що мають одні й ті самі прийоми обробки та декорування, схожі розміри (на що вказує і сам дослідник: Gavritukhin 2017, p. 95, 101), подібний ареал поширення, а також займають однакову хронологічну позицію.

[43] Із зовнішнього боку стінок під краєм вінець у деяких екземплярів спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,2-0,3 см (Рис. 33: 6-7).

Знахідки таких кубків зустрічаються на всій території розселення черняхівських племен, але дещо більша їх концентрація спостерігається на південний захід від Дністра. (Рис. 34: б). Сьогодні, мабуть, загальновизнано, що період існування цих виробів пов'язаний переважно із фінальним етапом розвитку черняхівської культури (Rau 1975b, S. 481; Tejral 1997, S. 331-334; Gavritukhin 2017, p. 95, 101; Петраускас 2021, с. 21) [44]. Хоча відомі тут і екземпляри, що походять із більш раннього контексту. Так, наприклад, у похованні 1 могильника Нагірне 2, крім скляної посудини небіжка супроводжували бронзова пряжка різновиду Г 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 112: 7) та червонолаковий глек-ойнохоя типу 1 за С. В. Діденко (Рис. 112: 6). Останні, як вважає дослідник, своїм існуванням пов'язані із другою половиною IV – першими десятиліттями V ст. (Діденко 2018, с. 141-142). Натомість період побутування пряжок серії Г Є. Л. Гороховський обмежує Маслівською фазою або другою половиною IV ст. (Гооховский 1988, с. 44). Таке датування, імовірно, можна поширювати і на весь комплекс знахідок, виявлених тут (Vasil'ev 2017, S. 130-133, Tab. 14: 1). Варто зазначити, що кубок із поховання 1 Нагірного 2 (Рис. 33: 5) за своєю декоративною композицією відповідає виробам варіанта а.

Черняхівські тонкостінні конічні кубки оздоблені горизонтальними рівними заглибленими шліфованими смугами знаходять паралелі серед синхронних форм провінційно-римського скляного посуду, що завжди було твердим аргументом на користь їх римського походження. (Сымонович 1952, с. 68; 1977, с. 183; Kazanski and Legoux 1988, p. 28; Gomolka-Fuchs 1999, S. 135, 137; Croitoru 2009, p. 221). Це посудини типів AR 69, Trier 54 або 47 f за Л. Баркоці (Barkóczi 1988). Знахідки таких виробів відомі у різних регіонах Імперії, де зустрічаються переважно у контексті останньої чверті IV – початку V ст. (Barkóczi 1988, S. 85; Lazar 2003, p. 198). У північно-західних провінціях

[44] Деякі дослідники також пропонують більш ранню дату існування (третя чверть IV століття) таких кубків (Kazanski and Legoux 1988, p. 28; Гей и Бажан 1997, с. 154), що, однак, не зовсім узгоджується із сучасними уявленнями про датування закритих комплексів, що містять такі знахідки (див. вище).

вони ймовірно з’являються дещо раніше, вже у другій половині IV ст. (Fünfschilling 2015, S. 348). Найбільшої популярності ці кубки, очевидно, отримали у дунайських та балканських провінціях (Barkóczi 1988, S. 85; Leljak 2012, p. 129, fig. 8: a; Ružić 1994, p. 51-52, Kat. N 973, 1031-1040, 1041-1042; Jeremić, Golubović, Drča 2017, p. 119, Cat. N 8; Lazar 2003, p. 198; Weinberg, Stern 2009, p. 143, fig. 18: 306), а також у Східному Середземномор’ї, де відкриті, принаймні, дві склоробні майстерні, серед продукції яких могли бути такі вироби (Harden 1936, p. 162, pl. V, XVI: 455; Weinberg 1988, p. 93, fig. 4-47: 448-449; Gorin-Rosen, Katsnelson 2007, p. 90-93, fig. 8: 1). Деякі дослідники розглядають майстерні Дакії, Фракії (Stawiarska 2014, p. 65, 97) та Іллірику (Barkóczi 1988, S. 85) як ймовірне місце виробництва цих кубків, у тому числі й артефактів, які побутували у черняхівському середовищі.

Втім, сьогодні існують й інші точки зору щодо їхнього походження. Так, наприклад, І. О. Гавритухін вказав на деякі морфологічні відмінності провінційно-римських і черняхівських знахідок і припустив, що останні виготовлялися у «центрах, де римські ремісники виробляли скляний посуд спеціально для експорту в ареал черняхівської культури». Розміщуватися подібні центри, на думку дослідника, могли як на території Імперії, так і за межами Лімесу (Gavritukhin 2017, p. 95, 101). Уламки таких посудин, виявлені в Комарові, О. В. Петраускас відносить до групи виробів «черняхівського типу», які, на думку дослідника, могли виготовлятися у місцевій майстерні (Петраускас 2014, с. 179-180). Як вважає О. С. Румянцева, високі форми конічних кубків (висота – 15-20 см та діаметр вінець – 8-12,5 см), імовірно, могли бути серед комарівської продукції (Румянцева 2020, с. 175-177). Варто зауважити, що до таких виробів теж належать і посудини типу Синтана де Мureш. Знахідки конічних кубків із шліфованим декором відомі серед опублікованих матеріалів дослідження Комарівської майстерні (Рис. 33: 6-10; Смішко 1964, табл. ІІІ: 4; Румянцева 2014б, с. 425-426, рис. 8: 106-107; Petrauskas and Avramenko 2019, fig. 7: 1). Неможливо не відзначити і досить високу концентрацію таких посудин у черняхівському ареалі у порівнянні із

римськими провінціями [45], яка, тим не менше, може бути і відображенням неоднакового рівня вивчення різних регіонів Імперії. З огляду на представлені факти, місцеве походження цих кубків видається нам цілком ймовірним, хоча й однозначно виключати можливість імпорту таких виробів із римських провінцій наразі неможливо.

2.6.3. Великі ***конічні посудини, декоровані накладними краплями непрозорого кольорового скла***, під однойменною назвою були виокремлені М. Казанським і Р. Легу (Kazanski and Legoux 1988, p. 32), О. В. Гопкало (Гопкало 2011а, с. 73-74) та І. О. Гавритухіним (Gavritukhin 2017, p. 101, 103). Вироби виготовлені переважно із високоякісної безбарвної, прозорої скляної маси із незначними включеннями бульбашок повітря. Накладні елементи зазвичай мають темно-синє забарвлення, але відомі у черняхівській культурі й екземпляри кубків, що поєднують в орнаментальній композиції декілька різних кольорів (Рис. 35: 1). Гарячий спосіб оздоблення таких виробів іноді доповнюється горизонтальними рівними незаглибленими смугами. Вінця посудин вигнуті. Край вінець відбитий від склодувної трубки та згодом шліфований. Із зовнішнього боку стінок під краєм вінець часто спостерігається широка (шириною до 0,6 см) рівна незаглиблена шліфована смуга.

Виразні екземпляри таких кубків походять із поховання 115 у Шишаках (Рис. 35: 1) та випадково відкритого захоронення поблизу Чорнобаївки (Рис. 35: 2). Ще одна конічна посудина, виготовлена із безбарвного, прозорого скла з зеленим відтінком, знайдена у похованні 507 могильника Бирлад у Румунії (Рис. 35: 3). Час існування таких виробів у черняхівській культурі переважно

[45] 28 типологічно визначених форм порівняно з 15 відомими нам у римських провінціях від Великої Британії до Сирії і Єгипту: Колчестер/Colchester, Велика Британія (Cool and Price 1995, p. 90, fig. 5.16: 573), Трір/Trier, Німеччина (Goethert-Polaschek 1977, Form 54, S. 74-75, Abb. 27, Taf. 43: 314), Августа Рауріка/Augst, Швейцарія (Rütti 1991, S. 76, Taf. 67, Kat. N 1451-1452; Fünfschilling 2015, S. 348), Шагвар/Ságvár, Штринці/Štrbinci, Угорщина (Barkóczi 1988, S. 85, Taf. X: 110; Leljak 2012, p. 129, fig. 8: a), Сірмій/Sremska Mitrovica, Тімакум Мінус/Ravna, Наїс/Jagodin Mala, Сербія (Ružić 1994, p. 51-52, T. XXXVIII: 6, XXXIX: 8-10, Kat. N 973, 1031-1040, 1041-1042; Jeremić, Golubović, Drča 2017, p. 119, Pl. III: 8, Cat. N 8); Поетовіо/Ptuj, Словенія (Lazar 2003, p. 198, fig. 52), Афіни/Athens, Греція (Weinberg, Stern 2009, p. 143, fig. 18: 306), Хірбет ель Ніана/Al-Na'ani, Джаламе/al-Jalama (Haifa), Ізраїль (Gorin-Rosen, Katsnelson 2007, p. 90-93, fig. 8: 1; Weinberg and Goldstein 1988, p. 93, fig. 4-47: 448-449), Караніс/Kom Ushim, Єгипет (Harden 1936, class VI.B.I.a, p. 162, PL. V, XVI: 455).

пов’язують останньою чвертю IV – першою третиною V ст. (Гороховский 1988, с. 45; Tejral 1997, S. 331-334; Гопкало 2011а, с. 85; Gavritukhin 2017, p. 101, 103; Петраускас 2021, с. 21). Такий висновок підтверджується і датуванням комплексу знахідок із поховання 115 у Шишаках, де разом із скляною посудиною виявлені срібна та бронзова пряжки серії Ж за Є. Л. Гороховським (Рис. 146-5-6). За спостереженнями дослідника поодинокі екземпляри таких виробів трапляються ще на початку IV ст., але період їх найбільшої популярності припадає на Журавську фазу або останню чверть IV – першу третину V ст. (Гороховский 1999, с. 43, 45).

Конічні кубки, оздоблені накладними краплями кольорового скла, зустрічаються у варварських могильниках передгірного Криму (Рис. 16: б), де їх датують, головним чином, у рамках кінця IV – першої половини V ст. (Шабанов 2023, с. 241, 243). Зокрема, такі посудини виявлені у Красногірському (Нейзац, поховання 115 і 485, див.: Шабанов 2011, с. 152, рис. 6: 42-43), Опушках (поховання 381, див.: Шабанов 2023, рис. 2: 9), Фронтовому (Фронтове 3, поховання 51, див.: Gavritukhin et al. 2021, p. 103, fig. 7: 1) і Суворовому (поховання 51 і 54, див.: Зайцев и Мордвинцева 2003, с. 57-58, 61-62, рис. 2: 10, 10: 17).

Значного поширення у другій половині IV – на початку V ст. конічні кубки, прикрашені накладними краплями кольорового скла, набули у нижньодунайських провінціях Імперії (Barkóczi 1988, S. 101-102; Минчев 1988, с. 49; Jeremić 2009, p. 148), Східному Середземномор’ї (Harden 1936, p. 160, 162; Gorin-Rosen, Jackson-Tal 2008, p. 147; Israeli 2008, p. 383) і античних центрах північного та східного узбережжя Чорного моря (Сорокина 1971, с. 90-94; Sazanov 1995; Голофаст 2001, с. 128-132; Засецкая 2008, с. 27-32; Сорокина 1979, с. 60; Baghaturia-Kner 2009, p. 361-362; Shalikadze and Kakhidze 2009, p. 376). Водночас у північно-західних регіонах Імперії такі вироби майже невідомі (Weinberg, Stern 2009, p. 136).

Деякі дослідники вказують на східносередземноморське походження черняхівських знахідок, пов’язуючи їх виробництво із склоробними центрами

східних регіонів Римської імперії (Boțan and Aparaschivei 2015, p. 167; Gavritukhin 2017, p. 101). Варто зауважити, що поблизу містечка Аль-Джалам неподалік від Хайфи (Ізраїль) відкрита склоробна майстерня, серед продукції якої, як вважається, були конічні кубки, оздоблені накладними краплями кольорового скла. Час її функціонування обмежують другою половиною IV ст. (Weinberg and Goldstein 1988, p. 87-94). Можна припустити, що до черняхівського населення посудини цього типу могли потрапити через посередництво нижньодунайських провінцій або античних центрів Північного Причорномор'я.

2.6.4. Великі конічні кубки, прикрашені накладними нитками кольорового непрозорого скла та скла одного кольору з основою позначені як окремий тип М. Казанським і Р. Легу (***«прикрашені нитками синього скла, що утворюють композицію у вигляді гірлянд»***, див.: Kazanski and Legoux 1988, p. 33), а також К. Кроітору (тип ***F 3***, див.: Croitoru 2009, p. 221-222) та І. О. Гавритухіним (***«декоровані накладними синіми аркадами»***, див.: Gavritukhin 2017, p. 103). Посудини виготовлені з безбарвного, прозорого скла із незначними включеннями бульбашок повітря. Вінця вигнуті, їх край відбитий від склодувної трубки та необроблений. Накладні нитки скла різного кольору утворюють рисунок, що нагадує аркади або гірлянди чи фестони за визначенням різних авторів. Орнамент бере початок із горизонтальної нитки, що оперізую посудину у верхній частині, та вкриває майже всю поверхню виробу, комбінуючи різнобарвні декоративні елементи.

Археологічно цілі форми таких кубків знайдені у похованнях Журавки (поховання 5; Рис. 35: 7) та Косанового (поховання 60-1962; Рис. 35: 8). Ще дві посудини цього типу походять із поховань 114 та 137 черняхівського могильника Барча/Barcea в Румунии (Рис. 35: 9-10; Gomolka-Fuchs 1999, S. 135, Abb. 5: 1-2). Час існування таких виробів у черняхівській культурі дослідники здебільшого пов'язують із фінальним етапом її існування, тобто останньою чвертю IV – першою третиною V ст. (Gomolka-Fuchs 1999, S. 135;

Petrauskas 2003, S. 266-267, Abb. 15; Gavritukhin 2017, p. 103; Петраускас 2021, с. 21).

На думку Г. Гомолки-Фукс ці посудини пов'язані своїм походженням із східними регіонами Імперії (Gomolka-Fuchs 1999, S. 135). Втім, І. О. Гавритухін вказав на відсутність прямих паралелей подібним кубкам як серед провінційно-римських форм скляного посуду так і серед виробів, знайдених у Барбарикумі за межами черняхівського ареалу, та припустив можливість їх виготовлення римськими майстрами «на замовлення», спеціально для носіїв черняхівської культури (Gavritukhin 2017, p. 103). Ідентичних паралелей черняхівським знахідкам наразі не вдалося виявити і нам. Варто зауважити, що за своїми розмірами такі посудини належать до так званих високих конічних кубків, які на думку О. С. Румянцевої могли виготовлятися у Комарівській майстерні (Румянцева 2020, с. 177-178). Зважаючи на цей факт, а також характер розповсюдження таких артефактів, їх місцеве походження нам видається цілком імовірним.

2.7. Яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, декоровані накладними краплями кольорового скла (AR 65)

Скляний кубок усіченої конічної форми, що володіє зазначеними морфологічними характеристиками, походить із поховання 112 черняхівського могильника Шишаки (Рис. 35: 4). Посудина видута із безбарвної скляної маси з зеленуватим відтінком, яка містить численні включення бульбашок повітря. Вінця вигнуті, край вінець відбитий від склодувної трубки та згодом шліфований. Дно сплощене, дещо увігнуте по центру. Декоративну композицію утворюють три горизонтальні ряди накладних крапель непрозорого кольорового скла. У верхньому ряду комбінуються елементи червоно-рубінового та блакитного, у середньому – жовтого, а у нижньому – бірюзового кольорів. Композицію доповнюють

горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,7 та 0,3 см, що оперізують виріб у верхній та придонній частині. Ще одна така смуга, шириною 0,3 см нанесена під краєм вінець.

Датування посудини із поховання 112 Шишацького могильника автори розкопок пам'ятки визначають в межах кінця IV – першої половини V ст. (Рейда, Гейко та Сапєгін 2021, с. 103). Цілком справедливим є зауваження дослідників щодо відсутності прямих паралелей цьому кубку як серед черняхівських старожитностей, так і серед артефактів, відкритих у Барбарикумі поза межами ареалу культури. Аналоги посудини із Шишак автори знаходять у північно-західних регіонах Римської імперії (Рейда, Гейко та Сапєгін 2021, с. 100).

Подібні скляні кубки добре відомі у римських провінціях, як типи AR 65 або Trier 52 b (Рис. 35: 5-6). Особливої популярності вони набули у другій половині IV – першій половині V ст. у Північній та Сіхдній Галлії (Fünfschilling 2015, S. 339-340; Goethert-Polascheck 1977, S. 68-69; Sennequier 2013, p. 95).

2.8. Конічні кубки з оплавленим краєм вінець та суцільною ніжкою, декоровані гарячим способом

Тонкостінні (товщина стінок не перевищує 0,5 см) видуті посудини, виготовлені із скляної маси різного кольору та якості. Вироби мають прямий профіль вінець, край яких оплавлений та іноді сильно потовщений. Стійку площину на дні посудин утворює товста суцільна ніжка, відтягнута із придонної частини виробу. Кубки зазвичай оздоблені гарячим способом. Залежно від способу нанесення та композиції орнаменту можна виокремити декілька типів таких посудин.

Найчисельнішими серед них є кубки прикрашені накладними нитками скла, переважно одного кольору з основою, що утворюють композицію у вигляді трьох великих овальних кілець, також відомі як вироби типу

Косино/Kosino (Kazanski and Legoux 1988, p. 29-30) або серії ***Косино*** типу ***Ізвоаре/Izvoare*** за І. О. Гавритухіним (Gavritukhin 2017, p. 93). Орнамент часто доповнюють накладні краплі скла одного кольору з основою, розміщені між декоративними овалами.

У черняхівській культурі на території України відомий лише один екземпляр такої посудини, що походить із Комарова (Рис. 36: 1; Petrauskas and Šiškin 2024). Кубок видутий із безбарвної, прозорої скляної маси з зеленим відтінком та незначними включеннями бульбашок повітря. Накладні нитки синього непрозорого скла двічі оперізують посудину під вінцями та утворюють три овальні кільця, усередині яких розміщена крапля скла ідентичного кольору. Шляхом завивання за спіраллю нитки забарвленого скла також сформована ніжка на дні виробу. Знахідки із заповнення заглибленої споруди (об’єкт 30), де були виявлені уламки цього кубка, автори дослідження пам’ятки пов’язують головним чином із останньою третиною IV – першою половиною V ст. (Petrauskas and Šiškin 2024). Ще один цілий екземпляр такої посудини (Рис. 36: 2) виявлений у похованні 20 могильника Індепенденца/Independența в Румунії (Mitrea and Preda 1966, p. 53, fig. 134, 267). За межами черняхівського ареалу подібні посудини відомі у Косино (Рис. 36: 6) на Закарпатті та у Торнамера/Tarnaméra (Рис. 36: 7) в Угорщині (Bóna and Nagy 2002).

Хронологію існування черняхівських артефактів дослідники визначають в рамках останньої третини IV – перших десятиліть V ст., у той час як знахідки таких виробів за межами розселення черняхівських племен датують ступенями D_2 та навіть D_3 центральноєвропейської системи відносної хронології або 380/400-ми – 470/480-ми рр. (Kazanski and Legoux 1988, p. 29-30; Gavritukhin 2017 p. 93).

Унікальним поєднанням форми та способу декорування вирізняються посудини із поховання 8 Фурманівки (Рис. 36: 3) та поховання 74 Нагірного 2 (Рис. 36: 4). Кубки виготовлені із безбарвного, прозорого скла з зеленим відтінком шляхом видування заготовки у преформу із наступним наданням

виробу фінального вигляду. Кубок із Фурманівки у середній частині оздоблений вертикальними рельєфними ребрами, а поверхню посудини із Нагірного 2 майже повністю вкриває навскісний рифлений декор. Комплекс знахідок із поховання 8 Фурманівки І. О. Гавритухін відносить до фінального етапу існування черняхівської культури (Gavritukhin 2017 p. 103-104). Крім скляної посудини небіжчика тут супроводжували роговий тришаровий гребінь варіанту 1 а типу ІІІ за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 138: 4), бронзова двочленна підв'язна прогнута фібула, виготовлена із широкого прямокутного бруска, близька за розмірами до виробів варіанту Б 3 за Є. Л. Гороховським (Рис. 138: 2), а також бронзова пряжка різновиду В 2 в за класифікацією дослідника (Рис. 138: 3). Поєднання таких хроноіндикаторів у даному контесті свідчить на користь висновку І. О. Гавритухіна. Час здійснення поховання 74 на могильнику Нагірне 2 встановити важко через брак предметів, які можна залучити для датування цього комплексу. Крім скляного кубка тут виявлене лише намисто (Рис. 120: 2-6), хронологію існування окремих елементів якого можна пов'язувати із другою половиною IV – першими десятиліттями V ст. [46]. Синхронних аналогів таким черняхівським посудинам наразі не відомо (Gavritukhin 2017 p. 103).

2.9. Конічні кубки з відбитим від склодувної трубки краєм вінець та суцільною ніжкою, декоровані гарячим способом (Eggers 195)

За формою та орнаментальною композицією посудини нагадають кубки типу Косино проте відрізняються від останніх способом обробки краю вінець. Знахідки таких виробів виокремлені у серію ***Холмське/Kholmskoye*** типу ***Ізвоаре*** І. О. Гавритухіним (Gavritukhin 2017, p. 93), а також відомі як кубки

[46] Скляні монохромні буси типів IV/3 (2 екз.), VIII/3 (5 екз.), VIII/7 (1 екз.), VIII/9 (1 екз.), XII/2 (1 екз.), XIII/2 (1 екз.), XVII/10 (1 екз.), а також скляна підвіска-медальйон типу XVIII/11 за класифікацією О. В. Гопкало. Час існування артефактів типів XII/2 і XIII/2 охоплює останню третину III – IV ст. (Гопкало 2008, с. 29-30, 32), а виробів типів IV/3 та VIII/9 – другу половину IV ст. (Гопкало 2008, с. 22-23, 25). Підвіски аналогічні до знайденої у похованні 74 Нагірного 2 відомі у контексті, датованому кінцем IV – першою половиною V ст. (Gudkova and Schultze 2017, S. 89-90)

типу ***Eggers 195***. Вінця посудин вигнуті. Край вінець відбитий від склодувної трубки та згодом шліфований, внаслідок чого має рівну горизонтальну площину. Стійку поверхню на дні посудин утворює товста суцільна ніжка, відтягнута із придонної частини виробу.

Цілий кубок такого типу виявлений у похованні 51 черняхівського могильника Холмське (Рис. 36: 8). Посудина виготовлена із зеленої, прозорої скляної маси, сильно ушкодженої іризацією та оздоблена накладними нитками скла одного кольору з основою, що утворюють композицію у вигляді трьох овальних кілець, розділених між собою вертикальними накладними елементами. Ще одна подібна посудина (Рис. 36: 9; Rau 2008, S. 231, Abb. 4: 4, 7: 8) походить із поховання VII могильника Ізвоаре/Izvoare в Румунії.

Час існування таких виробів у черняхівській культурі переважно обмежують ступенем D_1 або 360/370-ми – 400/410-ми рр. (Gavritukhin 2017, p. 93; Петраускас 2021, с. 20-21). Такий висновок підтверджується датуванням хроноіндикаторів, виявлених у похованні VIII могильника Ізвоаре. Разом із скляною посудиною небіжчика тут супроводжували світлоглиняна амфора підтипу F 1 або F 2 за С. В. Діденко, роговий тришаровий гребінь варіанту 2 типу III за Г. Ф. Нікітіною, дві срібні двочленні фібули із суцільним приймачем, бронзова пряжка різновиду Д 2 в за Є. Л. Гороховським та кружальна посудина, що, ймовірно, є місцевим наслідуванням егейським амфорам типу Робінсон M 273 (Vulpe 1957, p. 276-317, fig. 315, 318: 3, 319-320, 327, 328: 4). Датування останніх С. В. Діденко обмежує другою половиною IV ст. (Діденко 2018, с. 101-102), тоді як амфори підтипів 1-2 типу Шелов F, як вважає дослідник вироблялися переважно між 320-ми – 360-ми рр. (Діденко 2018, с. 73). Існування гребенів варіанту III 2 Г. Ф. Нікітіної, головним чином, припадає на другу половину IV ст. (Гороховский 1988, с. 45), а датування пряжки серії Д можна пов’язувати із фінальним етапом розвитку черняхівської культури (Гороховский 1988, с. 45; Петраускас 2021, с 21).

Аналогічний кубок відомий із поховання Салтхаммер/Salthammer у Норвегії (Рис. 36: 10), датування якого визначають ступенем C_3

скандинавської системи відносної хронології або 310/320-ми – 400-ми рр. (Straume 1987, S. 97; Lund Hansen 1987, S. 442). Ідентичних паралелей таким виробам серед провінційно-римських форм скляного посуду нам виявити не вдалося.

2.10. Товстостінні посудини оздоблені накладним шаром кольорового скла

Масивні вироби, виготовлені із зеленого або безбарвного, прозорого скла, прикрашені накладним шаром кольорової непрозорої скляної маси, синього, зеленого або блакитного забарвлення, також відомі як ***двошарові посудини***. Здебільшого це уламки незначних розмірів, іноді оплавлені та деформовані. Деякі артефакти зберегли окремі декоративні елементи. Зазвичай такі вироби прикрашені рівними заглибленими шліфованими смугами та/або заглибленими шліфованими полірованими фасетками чи врізним рельєфним фризом із написом.

Двошарові скляні посудини виявлені у черняхівській культурі у незначній кількості (Рис. 38: а). Знахідки таких виробів зафіксовані у Великій Бугаївці (Рис. 37: 1-5, 9-10, 13), Западні (Рис. 37: 7), Малій Рогані (Рис. 37: 8), Червоному 2 (Рис. 37: 11-12) та Комарові (Рис. 37: 6; Румянцева и др. 2020, рис. 2: 1), а також Точілень/Tocileni у Румунії (Gomolka-Fuchs 1999, S. 137, Abb. 7: 1). Усі вони, за винятком одного екземпляра із поховання 21 могильника Точілень, виявлені поза датованим контекстом. Останній Г. Гомолка-Фухс пов’язує із кінцем IV – початком V ст. (Gomolka-Fuchs 1999, S. 137, 139).

Досить поширені двошарові скляні посудини у Барбарикумі за межами розселення черняхівських племен (Рис. 38: а), зокрема, у вельбарській та пшеворській культурах (Stawiarska 1999, s. 156-158), а також у Ютландії та Зеландії (Данія), Вестланні і Естланні (Норвегія), Вестра-Йоталанді, Сконе,

Уппсалі, Вестернорланді та на острові Готланд (Швеція) [47]. Період їх існування тут визначають, переважно, фіналом пізньоримського часу та епохою Великого переселення народів [48], тобто другою третиною IV – третьою чвертю V ст. (Stawiarska 1999, s. 156-158; Näsman 1984, S. 64; Straume 1987, S. 45; Stjernquist 2004, p. 119-120; Гавритухин 2007, с. 13-14). Аналізуючи хронологію європейських артефактів, окремі дослідники, пропонують датувати черняхівські знахідки «гунським часом» або останньою чвертю IV – першою третиною V ст., «не виключаючи другої його половини» (Петраускас та Пастернак 2003, с. Гавритухин 2007, с. 14).

Серед провінційно-римських форм скляного посуду подібними з технологічної точки зору черняхівським двошаровим посудинам є вироби, виготовлені у техніці камео (Рис. 31: 4; 52: 12-13). Останні набувають найвищої популярності на території Імперії у першій половині I ст. За сучасними реконструкціями, виготовлення таких посудин могло відбуватися у два способи: за допомогою видування заготовки основного кольору у форму «облицьовану» шаром скла іншого забарвлення або шляхом її занурення у розтоплене кольорове скло (Harden 1987, p. 53-55). Методи оздоблення посудин типу діатрета також іноді включають використання двох або більше кольорів (Weinberg 1964; Cermanović-Kuzmanović 1979; Harden 1987, p. 239; Buonopane 2016, fig. 1). Час найбільшого їх поширення у римських провінціях, як вважається припадає на IV ст., хоча окремі знахідки таких виробів відомі й у більш ранньому контексті (Weinberg and Stern 2009, p. 89-92). Прямих аналогів двошаровим посудинам, відкритим у Барбарикумі, серед провінційно-римських типів скляного посуду нам наразі невідомо.

Деякі дослідники вже звертали свою увагу на технологічний зв’язок між товстостінними посудинами із різними варіантами холодного декорування (див. розділ 2.5) та виробами, прикрашеними накладним шаром кольорового

[47] Детальнішу інформацію про знахідки виробів цього типу у Скандинавії див.: Näsman 1984, S. 64; Straume 1987, S. 45; Stjernquist 2004, p. 114-117.

[48] Хоча датування окремих знахідок деякі дослідники пов’язують зі ступенем C_2 (Stawiarska 1999, s. 156; Lund Hansen 1987, S. 261)/

скла (Näsman 1984, S. 144-145; Stjernquist 2004, p. 121-126; Gavritukhin 2017, p. 95). Схожі морфологічні особливості (масивні стінки), однакові прийоми шліфування та близькі орнаментальні композиції цих типів посуду, ймовірно, можуть свідчити про спільну технологічну традицію у їхньому виробництві. Зважаючи на відсутність ідентичних паралелей серед провінційно-римського скляного посуду та характер розповсюдження знахідок товстостінних двошарових посудин, які локалізуються виключно у Барбарикумі, окремі дослідники припускають можливість їх виготовлення за межами Лімесу, зокрема, у Південно-Східній Європі (Näsman 1984, S. 144-145; Stjernquist 2004, p. 124-126). Наразі така гіпотеза видається нам найбільш привабливою, насамперед, з огляду на переконливу аргументацію. Проте існують сьогодні й інші точки зору, автори яких наполягають на римському походженні таких виробів (Gomolka-Fuchs 1999, S. 140; Gavritukhin 2017, p. 95).

2.11. Інші форми скляного посуду

Чаші і кубки майже повністю домінують серед черняхівських скляних посудин. Інші форми посуду – явище доволі рідкісне для черняхівських пам’яток. Переважна частина таких знахідок походить із південно-західних регіонів культури та концентрується ближче до кордонів Римської імперії [49].

Скляний ***флакон*** із сферичним тулубом, циліндричним горлом та сильно вигнутими назовні вінцями виявлений у похованні 58 могильника Оселівка (Рис. 39: 1). Посудина видута із безбарвного, прозорого скла із незначними включеннями бульбашок повітря. Край вінець оплавлений. Стійку площину на дні посудини утворює накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою. На дні помітний слід кріплення понтії. Накладна нитка скла ідентичного забарвлення тричі оперізує шийку виробу. У дослідженні, присвяченому вивченню скляних виробів, виявлених в Оселівці (Ліхтер 1988,

[49] Наприклад, одноручний скляний глек із поховання 501 у Бирладі (Gomolka-Fuchs 1999, S. 135, 137, Abb. 5: 6) чи скляний флакон із поховання 10 у Ізвоаре (Alexianu and Ellis 1987, p. 136).

с. 102), Ю. А. Ліхтер характеризує цю посудину як бальзамарій, хоча на нашу думку, таке визначення не є зовсім коректним. Провінційно-римські бальзамарії або унгвантарії/unguentaria, призначені для зберігання та транспортування косметичних речовин, зазвичай не мають накладного піддону і здебільшого неоздоблені (Fleming 1999, p. 23-24).

На думку Г. Ф. Нікітіної флакон із Оселівки знаходить паралелі серед скляного посуду III ст. у Пантикапеї (Никитина 1988, с. 96), у той час як Ю. А. Ліхтер зауважує, що подібні вироби у Північному Причорномор'ї існують у другій половині III – IV ст. (Ліхтер 1988, с. 102). Поховання 58 Оселівського могильника зруйноване у давнину і, з огляду на відсутність тут хроноіндикаторів, які можна впевнено пов'язувати із його супровідним інвентарем, визначити датування цього комплексу неможливо. Крім скляної посудини, у похованні виявлені керамічний посуд, золотий перстень, уламок бронзової фібули та деякі інші металеві вироби невизначеної форми (Рис. 124: 6-15). Аналогічний флакон, щоправда, дещо більший за своїми розмірами та виготовлений із жовто-зеленого, прозорого скла, походить із поховання 10 могильника Ізвоаре у Румунії (Рис. 39: 3). Датування цього комплексу один із авторів дослідження пам'ятки визначає другою половиною IV ст. (Alexianu and Ellis 1987, p. 136).

Подібні флакони відомі у римських провінціях у другій половині II – першій половині III ст. як типи AR 150 та IN 243-244 (Рис. 39: 4-5). Знахідки таких виробів поширені у різних регіонах Імперії (Fünfschilling 2015, S. 417; Foy et al. 2018, p. 243-245). Втім, синхронних аналогів черняхівським артефактам серед основних форм провінційно-римського скляного посуду нам виявити не вдалося.

Уламок горла скляного флакона виявлений у культурному шарі поселення Війтенки 1 (Рис. 3: 2). Посудина виготовлена із безбарвної, прозорої скляної маси та оздоблена рельєфною накладною ниткою бірюзового, непрозорого скла. На жаль, детальнішу атрибуцію знахідки представити неможливо через незначні розміри фрагменту. Одноручний глечик (Додаток

Б, № 569) разом із кружальним посудом пізньоримського часу знайдені в одному із поховань у Колодрібці, які Є. В. Махно пов’язує із черняхівською культурою (Махно 1960, с. 47). А з культурного шару поселення поблизу Юрківки походить уламок верхньої частини бальзамарія (Додаток Б, № 974). Останні дві знахідки втім не можна однозначно інтерпретувати як черняхівські за браком опублікованої інформації.

2.12. Фрагментовані типологічно невизначені форми посуду

Значний обсяг аналізованої вибірки складають уламки цілих скляних виробів. Деякі з цих знахідок не володіють будь-якими діагностичними особливостями, що майже унеможливлює їх типологічну атрибуцію. Втім інформаційний потенціал таких артефактів на цьому не вичерпується. Інформативні знахідки охоплюють понад 160 уламків скляних виробів, які систематизовані у групи за профільними конструктивними частинами, способом обробки та декорування посудин.

2.12.1. Уламки ***вінець*** відповідно до способу обробки можливо розподілити на фрагменти з *оплавленим* та *відбитим від склодувної трубки* краєм. Перші налічують 13 екземплярів, що походять від різних виробів із діаметрами вінець 7-10 см (Рис. 40). Кольорова гама артефактів варіюється від повністю знебарвленого до натурального зеленого. Окремі фрагменти оздоблені рельєфними накладними нитками скла одного кольору з основою. Оплавлений край вінець зустрічається у різних типів черняхівського скляного посуду (див. підрозділ 2.1, 2.3, 2.8).

Ще 14 зразків мають відбитий від склодувної трубки край вінець, згодом переважно шліфований. Усі вони належать різним посудинам, виготовленим здебільшого із зеленої (або безбарвної із зеленим відтінком), прозорої скляної маси. Більш як половину з них імовірно можна пов’язувати із кубками типу Eggers 230 (Рис. 41: 1-10, див. підрозділ 2.4). Край вінець подібних уламків шліфований та зазвичай має скошену всередину горизонтальну площину, а

поверхня стінок оздоблена вузькими нерівними незаглибленими шліфованими смугами. Реконструйований діаметр вінець таких посудин становить – 7-10 см.

Окремі уламки могли належати чашам і кубкам провінційно-римського походження (Рис. 4: 11, 13-15; див. підрозділ 2.2, 2.6-2.7). Край вінець таких фрагментів шліфований та має округлу горизонтальну площину, а з зовнішнього боку стінок під ним спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга.

2.12.2. Уламки ***дна*** налічують 11 екземплярів. Усі вони походять від різних виробів. Серед них шість мають накладний кільцевий піддон, сформований із нитки скла одного кольору з основою, та очевидно належать посудинам на кшталт чаш із оплавленим краєм вінець (Рис. 42: 2-7, 9, див. підрозділ 2.3), три – походять від вузькодонних конічних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (Рис. 42: 1, 8, 10, див. підрозділ 2.6), а один являє собою суцільну ніжку, відтягнуту із придонної частини виробу (Рис. 42: 11). Остання конструктивна деталь є характерною особливістю деяких конічних черняхівських кубків, прикрашених гарячим способом (див. підрозділ 2.8-2.9).

2.12.3. Уламки, що демонструють лише окремі ***елементи оздоблення***, можна розподілити відповідно до прийомів декорування у дві групи. Перша охоплює вироби прикрашені *холодним способом*, за допомогою шліфування та налічує 97 екземплярів. Основними деталями декоративної композиції у цьому випадку виступають смуги та/або фасетки. Майже дві третини таких артефактів за орнаментальним рисунком, кольором та якістю скла подібні до кубків типу Eggers 230 (Рис. 43, 44: 1-15, 25, 33-40, 42-44). Проте, через незначні розміри цих уламків не можна виключати й інших варіантів їх типологічної атрибуції.

Особливої уваги заслуговують фрагменти видутих скляних посудин, оздоблених декоративною композицією із шліфованих медальйонів. Лише чотири такі артефакти відомі наразі у черняхівській культурі на території України (Рис. 45: 1-3, 5). Усі вони належать окремим посудинам,

виготовленим із скляної маси різного кольору та якості. На жаль, тут такі знахідки поки що не виявлені у закритих комплексах.

Подібні декоративні елементи зустрічаються у різних типів скляного посуду, знайденого у Барбарикумі поза межами черняхівського ареалу (Eggers 1951, Taf. 15: 222; Stawiarska 1999, typ August, s. 142-143; Gavritukhin 2017, type Sopianae, p. 93, fig. 7). Переважно це товстостінні посудини (товщина стінок 0,7 см і більше, Рис. 45: 7; 68: 7), час існування яких пов'язують із ступенями C_3 – D_1 скандинавської системи відносної хронології або другою третиною IV – третьою чвертю V ст. (Straume 1987, S. 39; Gavritukhin 2017, p. 93). Досить поширені такі орнаментальні композиції і серед окремих форм скляного посуду у римських провінціях (Рис. 45: 8-10, див. підрозділ 2.1.4).

Посилаючись на західноєвропейські аналоги, І. О. Гавритухін пропонує пов'язувати черняхівські знахідки із початком доби Великого переселення народів, тобто останньою чвертю IV – першими десятиліттями V ст. (Gavritukhin 2017, p. 93). Проте слід зазначити, що місцеві матеріали на відміну від товстостінних північноєвропейських кубків, представлені тонкостінними видутими посудинами (товщина стінок трохи більше 0,3 см), які, на нашу думку, значно ближчі за своєю морфологією, а також технологією виготовлення і декорування провінційно-римським виробам. Зважаючи на хронологію існування останніх, можна припустити, що до носіїв черняхівської культури такі артефакти могли потрапити вже у кінці III – на початку IV ст.

Деякі уламки за нашими спостереженнями, ймовірно, теж можна ототожнювати із чашами та кубками провінційно-римських форм (Щепаченко 2022, с. 131-132, рис. 11). Поверхню таких посудин, як правило, прикрашають рівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,2 см (Рис. 45: 4, 6, див. підрозділ 2.2, 2.6-2.7).

Друга група включає 24 артефакти, оздоблені *гарячим способом*, під час перебування заготовки у розігрітому стані. Близько 70% (17 екземплярів) із них складають уламки, прикрашені накладними нитками скла (Рис. 46: 1-12, 16, 19). Усі вони належать окремим посудинам. Кольорова гама виробів

варіюється від повністю знебарвленого до натурального зеленого. Декоративні елементи зазвичай рельєфні лише з зовнішнього боку стінок посудин. Домінують переважно нитки скла одного кольору з основою, хоча зустрічаються також і артефакти із поліхромним оздобленням (Рис. 46: 6). Подібні декоративні елементи відомі у різних типів черняхівського скляного посуду (див. підрозділи 2.1, 2.2.7, 2.3, 2.6.4, 2.8-2.9, 2.11).

П’ять фрагментів прикрашені накладними краплями кольорового непрозорого скла темно-синього забарвлення (Рис. 46: 17-18, 20-22). Усі вони належать різним посудинам. Деякі артефакти комбінують гарячий спосіб оздоблення із рівними незаглибленими шліфованими смугами (Рис. 46: 18). Накладні краплі кольорового скла зазвичай зустрічаються у чаш і кубків провінційно-римського походження (див. підрозділ 2.1.8, 2.6.3, 2.7).

Окремі уламки очевидно походять від посудин, оздоблених шляхом видування у преформу (Рис. 46: 23). Кубки декоровані у такий спосіб відомі серед основних форм черняхівського скляного посуду (див. підрозділ 2.1.2, 2.8).

Висновки до розділу 2

Підбиваючи підсумок інформації, проаналізованій у цьому розділі, можна зробити деякі висновки щодо хронології існування та поширення черняхівських скляних посудин.

Скляний посуд з’явився у місцевому варварському середовищі ще на етапі формування черняхівської культури. У другій третині III ст. тут зустрічаються лише поодинокі знахідки циліндричних кубків із оплавленим краєм вінець та трубчастою кільцевою ніжкою (див. підрозділ. 2.1). Але вже наприкінці цього століття типологічне розмаїття черняхівських скляних посудин починає зростає: до черняхівських племен потрапляють напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (див. підрозділ. 2.2), вперше з’являються чаші із оплавленим краєм вінець (див.

підрозділ. 2.3). У другій-третій чверті IV ст. асортимент місцевих форм поповнюється циліндричними кубками із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням (див. підрозділ. 2.4) та товстостінними посудинами із шліфованим краєм вінець, оздобленими холодним способом (див. підрозділ. 2.5). А на фінальному етапі існування черняхівської культури він нараховує понад два десятки типів, включаючи крім двох попередніх груп конічні та яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (див. підрозділ. 2.6-2.7), конічні посудини із суцільною ніжкою, оздоблені гарячим способом (див. підрозділ. 2.8-2.9), та товстостінні вироби, декоровані шаром кольорового скла (див. підрозділ. 2.10).

Вивчення характеру поширення різних типів скляного посуду надає змогу виокремити три моделі їхнього розповсюдження. Перша – об'єднує напівсферичні чаші, конічні кубки та яйцеподібні посудини із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, що знаходять численні паралелі серед основних типів провінційно-римського скляного посуду та за межами черняхівського ареалу поширені, головним чином, на території Імперії [50]. Друга – включає циліндричні кубки із оплавленим краєм вінець та трубчастою ніжкою, чаші із оплавленим краєм вінець та кубки із оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою [51], поширені, головним чином, у зоні розселення східних германців, зокрема у черняхівській, вельбарській та пшеворській культурах і найближчих прилеглих територіях. Знахідки таких виробів наразі не відомі нам у римських провінціях. Третя модель охоплює циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені за допомогою шліфування, товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, а також товстостінні посудини, прикрашені накладним шаром кольорового скла [52], область розповсюдження яких у Барбарикумі обіймає

[50] За незначним виключенням (див. підрозділи 2.2.1 та 2.2.6).

[51] Цій моделі також відповідає характер поширення конічних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблених накладними нитками кольорового скла. Знахідки таких виробів наразі відомі лише в ареалі черняхівської культури (див. підрозділ 2.6.4)

[52] Характер поширення конічних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та суцільною ніжкою, оздоблених гарячим способом, імовірно, теж можна пов'язувати із даною моделлю. Знахідки таких посудин наразі відомі у черняхівській культурі, а також у Норвегії (див. підрозділ. 2.9).

окремі регіони Норвегії, Швеції, Данії, Польщі, Угорщини, України, Молдови, Румунії та Південно-Західної Росії, включаючи переважно території розселення племен дембчинської групи, вельбарської, пшеворської, черняхівської культур та сарматів Тисо-Дунайської низовини. Лише поодинокі знахідки таких виробів відомі у римських провінціях, а їх появу тут пояснюють контактами між місцевими жителями та варварським населенням. Ми вважаємо, що подібні відмінності у циркуляції основних типів черняхівських скляних посудин можуть бути пов’язані із різним походженням цих предметів. Водночас, схожість у характері поширення предметів, включених до однієї моделі, навпаки, може вказувати на спільні центри їх виробництва або розповсюдження.

Окремі результати досліджень представлених у даному розділі наведено у публікаціях (Shchepachenko 2020; 2023; Щепаченко 2023).

РОЗДІЛ 3.
ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ І ДЕКОРУВАННЯ ЧЕРНЯХІВСЬКОГО СКЛЯНОГО ПОСУДУ

Аналіз історії дослідження черняхівських скляних посудин показує, що найбільш актуальними наразі залишаються питання, пов'язані із походженням основних типів місцевого посуду. У попередньому розділі ми окреслили відмінності у моделях їх циркуляції у Барбарикумі та римських провінціях. Ми припускаємо, що вони можуть обумовлюватися різним походженням деяких типів черняхівського скляного посуду, тоді як схожість у характері поширення предметів, включених до однієї моделі, навпаки, може вказувати на спільні центри їх виробництва або розповсюдження. Наступним кроком у пошуках розв'язання цієї проблеми має стати ретельне вивчення технологічних аспектів виробничого процесу, зокрема, детальний аналіз технік виготовлення і прийомів декорування черняхівських скляних посудин, їх використання та поєднання у готових виробах. Висвітленню цих питань і буде присвячено даний розділ.

Сучасні уявлення про скловарний і склообробний процес римського періоду ґрунтуються на вивченні самих артефактів і відомих археологічних структур, пов'язаних із виробництвом сировини та виготовленням посудин, а також істотно доповнюються експериментальними дослідженнями та етнографічними паралелями [1].

3.1. Скло як матеріал

Скло – це неорганічний некристалічний матеріал, що складається з трьох головних компонентів: утворювачу мережі, модифікаторів і стабілізаторів (Henderson 2013, p. 2-3; Scott and Degryse 2014, p. 20). Скло, поширене у

[1] Уривчасту інформацію про виробництво скла та готової продукції, а також організацію склоробної індустрії римського періоду можливо отримати із писемних джерел (Stern 2007; Freestone 2008; Scott and Degryse 2014, p. 16-18; Nößler 2020).

римський та пізньоантичний період, здебільшого виготовлялося на основі соди, вапна та кремнезему, із використанням двох інгредієнтів – піску та мінеральної соди, також відомої як натрон (Freestone 2006; Cholakova 2015, p. 72). Пісок був основним джерелом кремнезему (SiO_2) – головного утворювача мережі у стародавньому склі. Чистий пісок має досить високу температуру плавління (близько 1720 °C), досягти якої в античних скловарних печах без застосування додаткових механізмів, як вважається, було неможливо. Для того, щоб знизити точку розтоплення кремнезему, необхідно було використовувати модифікатори: поташ (K_2O) або соду (Na_2O) (Henderson 2013, p. 2-5; Scott and Degryse 2014, p. 20; Antonaras 2017, p. 5). Припускається, що піски, які володіють найкращими для скловаріння характеристиками, походили із відкладень вздовж східного та південно-східного узбережжя Середземного моря (Freestone 2006, p. 8-11; Henderson 2013, p. 238-241).

У пізньоелліністичний та римський періоди джерелом соди виступав натрон – озерні відкладення багаті карбонатами натрію (Henderson 2013, p. 92-97; Scott and Degryse 2014, p. 21). Походження цих джерел наразі приблизно встановлено – очевидно, одним із головних постачальників натрону цього часу був Єгипет (Freestone 2006, p. 4, 7; Henderson 2013, p. 51-52; Antonaras 2017, p. 5). Великі родовища таких мінералів, використання яких відбувалося вже в античну добу, відомі тут і сьогодні, у 100 км на північний захід від Каїру (долина Ваді Натрун/Wadi El Natrun) та у Західній Дельті Нілу (аль-Барнуй/al-Barnuj).

Важливою складовою скляної маси було вапно (CaO). Оскільки сода знижувала водотривкість матеріалу, воно слугувало стабілізатором, що покращував стійкість скла до природних подразників (Freestone 2006, p. 4, 7; Henderson 2013, p. 3; Antonaras 2017, p. 5). Дослідження ізотопів стронцію свого часу продемонстрували, що найбільш імовірним джерелом оксиду кальцію у римському склі були мушлі морських молюсків (Wedepohl and Baumann 2000). Припускається, що вони могли потрапити до суміші як один із інгредієнтів, у процесі скловаріння. Проте поширеною сьогодні є думка про

відсутність у римських майстрів потреби навмисного залучення вапна як окремого компоненту під час виготовлення скляної маси, оскільки необхідна кількість оксиду кальцію забезпечувалася уламками черепашок у складі морського піску (Freestone 2006, p. 13; Henderson 2013, p.64; Cholakova 2015, p. 72).

Колір скла, отриманого із використанням цих компонентів, насамперед, визначався якістю сировини, тобто, чистотою піску та наявністю забруднюючих домішок, а також умовами випалу скляної маси (Henderson 2013, p. 65-66; Antonaras 2017, p. 5). Зазвичай воно набувало натурального зелено-блакитного або жовто-зеленого забарвлення, що зумовлено природною концентрацією оксиду заліза, який міститься у кремнеземі. Для фарбування скляної маси, як правило, використовували різноманітні оксиди металів (Price and Cottam 1998, p. 15-16; Henderson 2013, p. 68-76). Маніпуляції з пропорціями барвників і температурним режимом випалу давали змогу отримувати широкий спектр прозорих і непрозорих кольорів. Додавання оксиду міді, наприклад, надавало склу різних відтінків зеленого, синього або червоного забарвлення. А оксид свинцю забарвлював матеріал у темно-синій колір. Тоді як для знебарвлення скла застосовувалися сурма чи марганець (Henderson 2013, p. 76-77).

3.2. Геохімічні властивості римського скла та основні характеристики елементного складу черняхівських скляних знахідок

Скло римського періоду, зварене на основі піску, соди і вапна, характеризується низьким вмістом оксидів калію та магнію [2]. Оскільки мінеральна сода є відносно чистою сировиною із порівняно незмінним елементним складом, основним, хоча й не єдиним, джерелом різноманіття хімічного складу римського скла є геохімічні властивості піску, який окрім

[2] Скло, зварене на основі мінеральної соди, вирізнялося низькими концентраціями оксидів калію та магнію – не більше 1,5 % для обох компонентів (Freestone 2006, p. 4; Henderson 2013, p. 92-94).

кремнезему містить численні забруднення (Freestone 2006, p. 13-14). Водночас, не лише геологічні характеристики сировини визначають елементний склад готової продукції. Так, наприклад, концентрації соди чи навіть сурми або марганцю, як вважається, могли обмежуватися відповідно до певного рецепту (Cholakova 2015, p. 73). Деякі зміни у хімії римського скла часто можуть бути спричинені вторинною переробкою склобою та виробничих відходів (Freestone 2015). Врешті-решт, на хімічний склад скляної маси також впливали такі фактори, як згорання палива під час її виготовлення і повторного розігріву, а також взаємодія із тиглями, склодувною трубкою чи іншими інструментами (Cholakova 2015, p. 73).

Аналітичні дослідження елементного складу археологічного скла беруть початок із виокремлення фундаментальних його категорій, виготовлення яких здійснювалося із використанням рослинної золи або мінеральної соди (Sayre, Smith 1961), що, у свою чергу, дозволило окреслити основні хімічні характеристики скла римського періоду (Henderson 2013, p. 92-94).

Значний прогрес у мультидисциплінарному дослідженні римського скла пов’язаний із відкриттям у Східному Середземномор’ї великих центрів, що спеціалізувалися на його виготовленні, та розвитком ідеї «диференційованого виробництва» (Freestone 2006, p. 2-4; Scott and Degryse 2014, p. 17-20). Відповідно до цієї концепції організація склоробної індустрії римського періоду передбачала існування обмеженої кількості первинних, скловарних, центрів, які виробляли сирцеве скло та забезпечували сировиною широку мережу вторинних, склоробних, майстерень, що виготовляли кінцеву продукцію – посуд, віконне скло, прикраси, тощо (Scott and Degryse 2014, p. 20). Попри те, що така гіпотеза не є абсолютно загальноприйнятою (наприклад, див.: Wedepohl and Baumann 2000), сьогодні вона залишається найбільш популярною у науковому середовищі.

Згодом статистичний аналіз і вивчення кореляції вмісту другорядних компонентів скла [3], що потрапили до його складу з піску, дозволили виокремити декілька груп сирцевого матеріалу, кожна з яких пов'язана із певним центром скловаріння [4], та разом із порівняльною оцінкою концентрацій деяких ізотопів [5] надали можливість ідентифікувати геологічні регіони походження сировини чи навіть місце їх виробництва (Freestone 2005, p. OO8.1.5-7; Freestone 2006, p. 13-14; Cholakova 2015, p. 73). П'ять таких груп [6] левантійського та єгипетського походження, що побутували у IV-IX ст. наводить І. Фристоун (Freestone 2003, p. 111-112). Десять серій (груп) сирцевого скла для Середземноморського регіону у І тис. виокремили Д. Фуа та її колеги (Foy et al. 2003). Серед них у пізньоримський та пізньоантичний час на території Імперії добре відомі серії 2.1, 3.2 і 4, виробництво яких сьогодні локалізують на території Єгипту (Cholakova and Rehren 2018). Розширення доступної джерельної бази продемонструвало неоднорідність і варіабельність хімічного складу деяких із них. Так, наприклад, від групи HIMT відокремилися підгрупи без марганцю у якості знебарвлювача (HIT) або із низькими концентраціями небажаних домішок («слабкий» HIMT) у вигляді другорядних оксидів алюмінію, кальцію, заліза і титану (Rosenow and Rehren 2014, p. 181).

Експерименти з вивчення елементного складу черняхівських скляних артефактів, у тому числі й скляного посуду, знайшли відображення у працях М. О. Безбородова, Ю. Л. Щапової та Ю. А. Ліхтер (Безбородов 1964, Щапова 1978, 1983; Лихтер 1998). Однак, деякі висновки цих дослідників сьогодні видаються хибними з огляду на сучасні уявлення про хімію скла та організацію римської склоробної індустрії. Інші результати, що відповідають актуальній системі знань, нещодавно представила О. С. Румянцева (Румянцева, Любичев и Трифонов 2018; Румянцева 2020; Rumyantseva et al.

[3] Таких як оксиди алюмінію, кальцію, калію, магнію, заліза, фосфору, титану та деякі слідові елементи.
[4] Хоча останні могли охоплювати більш як одну первинну майстерню (Freestone 2006, p. 14).
[5] Переважно ізотопи стронцію та неодиму (Brems, Ganio and Degryse 2014, p. 51).
[6] Серед них до періоду, який нас цікавить, належать Левантійська I та HIMT – high iron manganese titanium.

2021). За спостереженнями дослідниці [7] для виготовлення черняхівського скляного посуду використовувалися декілька груп сирцевого скла, знебарвленого за допомогою сурми або марганцю, а також активно впроваджувалися практики міксування сировини із різними знебарвлювачами чи поєднання сирцевого скла із склобоєм. Наведемо короткий опис цих груп.

Перша – включає зразки, що володіють характеристиками, типовими для скла серії 4 за Д. Фуа (Foy et al. 2003), знебарвленого із використанням сурми. Їх вирізняють низькі концентрації оксидів алюмінію, кальцію, заліза, титану, магнію і калію та порівняно високий вміст оксиду натрію [8]. Висока якість сировини, а саме піску бідного на небажані домішки, у поєднанні із сурмою у ролі знебарвлювача, дозволяли отримати прозорий матеріал без натурального відтінку. У північних римських провінціях скло цієї серії широко відоме у період I-III ст. (Foster and Jackson 2010, p. 3070-3071), а як показують черняхівські матеріали, очевидно, продовжувало вироблятися і дещо пізніше (Rumyantseva et al. 2021, p. 338). Місце його виготовлення, як припускають, знаходилося на території Єгипту (Rosenow and Rehren 2014, p. 180). Група зразків, що відповідають серії 4 за Д. Фуа охоплює напівсферичні чаші із відбитим краєм вінець типів Якобень та Eggers 223, 226-229, товстостінні посудини із шліфованим краєм вінець типів Straume VII-VIII, а також двошарові артефакти та уламки виробів із Комарова, подібних за своєю декоративною композицією до чаш групи II за Л. Баркоці (Rumyantseva et al. 2021, p. 338-339, fig. 2: 1).

---

[7] Хімічний склад майже 300 предметів, серед яких готові посудини з різних черняхівських пам'яток (Війтенки, Велика Бугаївка, Горошівці, Журавка, Комарів, Одая, Оселівка) та уламки сирцевого скла з Комарова вдалося проаналізувати завдяки наполегливій праці О. С. Румянцевої. Результати її досліджень частково опубліковані. Елементний склад обраних артефактів вивчався наступними методами: SEM-EDS (Scanning electron microscopy/energy-dispersive X-ray spectrometry) в лабораторії Науково-дослідного інституту очних хвороб ім. Гельмгольца в Москві (основний склад всіх зразків), EPMA (Electron probe micro-analyzer) на мінералогічному факультеті Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова (на вміст P, S, Cl, Ti, Sb, Pb та деяких інших елементів) та LA-ICP-MS (Laser Ablation Inductively Coupled Plasma Mass Spectrometry) в Центрі колективного користування «Геоаналітик» Інституту геології і геохімії Уральського відділу Російської академії наук, м. Єкатеринбург (на вміст мікроелементів, власне для Войтенків і Бугаївки; аналіз зразків з Комарова наразі триває). Точність і достовірність результатів була перевірена за стандартами Музею скла Корнінг (Corning Museum of Glass) A, C, D і NIST 610 і 612. (Rumyantseva et al. 2021 p. 337)

[8] Al_2O_3 – близько 2 %, CaO – 5,2-5,8 %, Fe_2O_3 – 0,3 %, TiO_2 – 0,06 %, MgO – 0,39-0,49 %, K_2O – 0,36-0,41 %, Na_2O – близько 18 % (Foy et al. 2003).

Наступну частину вибірки представляють екземпляри, знебарвлені за допомогою марганцю, що за своїми властивостями відповідають склу групи Левантійська I. Йому притаманні порівняно низькі концентрації оксидів натрію і титану та порівняно високі – алюмінію і кальцію [9]. Левантійська I, ймовірно, об'єднувала кілька виробничих центрів у Сиро-Палестинському регіоні, а період її циркуляції на території Імперії охоплював IV-VII ст. (Freestone 2006, p. 14). Серед виробів цієї групи уламки посудин із оплавленим краєм вінець, напівсферична чаша із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, прикрашена рівними незаглибленими шліфованими смугами у поєднанні із накладними краплями кольорового скла, та конічний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений ідентичними шліфованими смугами (Румянцева, Любичев и Трифонов 2018, с. 187, рис. 4).

Третя група (Mn-1/1a) охоплює зразки із характеристиками подібними до серії 3.2 за Д. Фуа (Foy et al. 2003). Знебарвлене із застосуванням марганцю скло цієї серії вирізняється низьким вмістом оксидів кальцію, алюмінію, титану, заліза та інших небажаних домішок [10], що потрапляли сюди з піском. З огляду на подібність геохімічних властивостей серії 3.2 та сирцевого скла, знебарвленого сурмою, припускають їх спільне, єгипетське, походження (Cholakova and Rehren 2018, p. 57). Серед черняхівського посуду вироби цієї серії представлені, головним чином, товстостінними посудинами з шліфованим краєм вінець типів Straume VII-IX та конічними кубками із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, без декору або оздобленими накладними нитками кольорового скла (Румянцева 2020; Rumyantseva et al. 2021, p. 339-340, fig. 2: 1).

Четверта (Mn-2) – включає екземпляри, знебарвлені за допомогою марганцю, однак, досить неоднорідні за своїм елементним складом. Концентрації небажаних домішок [11] та незначна позитивна кореляція між

[9] Na_2O – 13,22-18,87 %, TiO_2 – менше за 0,10 %, CaO – 8-9 %, Al_2O_3 – 2,5-3 % (Freestone et al. 2000)
[10] CaO – 6,19 %, Al_2O_3 – 1,85 %,TiO_2 – 0,08 %, Fe_2O_3 – 0,55 % (Cholakova, Rehren 2018).
[11] CaO – 6,89 %, Al_2O_3 – 2,49 %, TiO_2 – 0,14 %, Fe_2O_3 – 0,88 % (Rumyantseva et al. 2021, tab. 1)

оксидами кальцію та алюмінію уподібнюють їх до групи скла з Бубастису, позначеної як «слабий» HIMT (Rosenow and Rehren 2014, p. 178, 181). З іншого погляду, черняхівські знахідки розділяють деякі ознаки, притаманні склу серії 2.1 за Д. Фуа (Rumyantseva et al. 2021, p. 340), датованої за європейськими матеріалами VI-VII ст. (Foy et al. 2003; Cholakova, Rehren and Freestone 2016, p. 67). Деякі дослідники ототожнюють ці групи сировини та пов'язують їхнє походження із Єгиптом, припускаючи можливість виготовлення сирцевого скла цього типу раніше за VI ст. (Румянцева и др. 2022, с. 313). Черняхівські артефакти, що належать до цієї групи, переважно включають циліндричні кубки із відбитим краєм вінець типу Eggers 230 та уламки виробів із подібною декоративною композицією. Єдиним виключенням є фрагмент товстостінної посудини із шліфованим краєм вінець варіанту Straume I B 3 (Rumyantseva et al. 2021, p. 340, fig. 3: 1-11).

Скло наступної групи (Mn-3) – теж знебарвлене марганцем – дуже подібне за своїми геохімічними властивостями до попередньої, але відрізняється дещо вищим вмістом оксиду заліза [12]. До неї належать уламки, що можуть бути пов'язані із циліндричними кубками типу Eggers 230 (Rumyantseva et al. 2021, p. 340, fig. 3: 12-15).

Шоста група (Mn-4) скла знебарвленого марганцем володіє характеристиками, типовими для групи HIMT (Freestone et al. 2018), однак, містить найнижчі концентрації небажаних домішок серед можливих для останньої [13]. Відповідно до спостережень О. С. Румянцевої, вона включає уламки товстостінних посудин, а також виробів, подібних за декоративною композицією до циліндричних кубків типу Eggers 230 (Rumyantseva et al. 2021, p. 340, fig. 3: 16-18).

Остання група за основними характеристиками нагадує знебарвлені марганцем серії 3.2 та 2.1 за Д. Фуа, проте вирізняється однаковими концентраціями марганцю і сурми або незначним переважанням останньої.

[12] CaO – 6,63 %, Al_2O_3 – 2,44 %, TiO_2 – 0,15 %, Fe_2O_3 – 1,54 % (Rumyantseva et al. 2021, tab. 1)
[13] CaO – 5,49 %, Al_2O_3 – 2,94 %, TiO_2 – 0,22 %, Fe_2O_3 – 1,35 % (Rumyantseva et al. 2021, tab. 1)

Присутність обох цих компонентів у скляній масі зазвичай вважається маркером вторинної переробки скла (Foster and Jackson 2010; Freestone 2015). Серед зразків, що належать до цієї групи, – одна з унікальних форм циліндричних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням, фрагмент конічного кубка типу Синтана де Муреш, а також уламок товстостінної посудини, оздобленої шліфованими фасетками (Rumyantseva et al. 2021, p. 340-341, fig. 5).

3.3. Виробництво та обробка сировинного скла

Загальновизнаною сьогодні вважається ідея диференціації римського скляного виробництва (див. підрозділ 3.2) на первинне (скловарне) і вторинне (склообробне). Такий поділ однак, як вважають дослідники, міг з'явився набагато раніше, вже в середині II тисячоліття до н. е. (Henderson 2013, p. 167-183; Antonaras 2017, p. 5).

Залишки первинного виробництва, пов'язаного з виготовленням скла із сировинних компонентів, сьогодні відомі, головним чином, у Східному Середземномор'ї. Як свідчать розкопки в Бет Еліезер/Bet Eli'ezer [14] в Ізраїлі (Gorin-Rosen 2000, p. 52-54), процес виготовлення скляної маси здійснювався у великих цегляних печах прямокутної форми. Розміри плавильної камери, де основні компоненти сировини під дією високих температур утворювали скло, досягали 4 м завдовжки і 2 м завширшки (Рис. 47: 1). Процес імовірно тривав від десяти до п'ятнадцяти днів, протягом яких температуру в печі підтримували на рівні 1100 °C. Після його завершення піч піддавалася частковому руйнуванню для вилучення готової скляної маси. Вміст резервуара утворював єдиний злиток скла вагою в кілька тон, який потім розколювався на дрібніші шматки.

[14] У Бет Еліезер відкриті залишки 17 прямокутних скловарних печей, датованих VIII ст. (Scott and Degryse 2014, p. 17).

Залишки печей подібних розмірів, функціонування яких пов’язують із VI-VII ст., виявлені в Аполлонії/Apollonia-Arsuf в Ізраїлі (Gorin-Rosen 2000, p. 54-55; Scott and Degryse 2014, p. 18). У Єгипті залишки первинного виробництва, датовані римським періодом, відомі поблизу Олександрії/Alexandria та у долині Ваді Натрун (Scott and Degryse 2014, p. 18).

На відміну від скловарних печі, призначені для вторинної обробки скла, найчастіше мали круглу або підковоподібну в плані форму (Рис. 47: 3), із зовнішнім діаметром 0,9-1,2 м (Antonaras 2017, p. 9-10). Вони зводилися з цегли або каменю, які скріплювалися за допомогою вапнякового розчину. Залишки схожої конструкції були виявлені в Комарові (Смішко 1965; Rumyantseva and Belikov 2017, p. 258, fig. 2). Вона являє собою круглу в плані споруду з уламків черепиці та пласких цеглин, скріплених сумішшю глини з піском, із зовнішнім діаметром близько 1,1 м (Рис. 47: 2). Збереглася лише нижня частина печі висотою до 0,15 м. Внутрішня її поверхня облицьована подібною сумішшю та вкрита шаром скла.

Сучасні уявлення про інтер’єр таких печей обмежені практично повною відсутністю археологічних свідчень і формуються переважно на підставі епіграфічних матеріалів та етнографічних паралелей (Charleston 1978, p. 10; Taylor and Hill 2008, p. 251; Antonaras 2017, p. 10). Унікальні зображення печей, які використовувалися римськими склодувами, відомі у оздобленні керамічних світильників другої половини I ст., виявлених у Ассерії/Benkovac (Хорватія, Lazar 2003, p. 210-211, fig. 56), Споднє Шкофіє/Spodnje Škofije (Словенія, Price 2005, p. 170, fig. 10: 3), Вогенсі/Voghenza (Італія, Antonaras 2017, p. 8). Як видно на одному із зображень (Рис. 48: 8), це двокамерні конструкції, нижній відсік яких, очевидно, слугував для завантаження палива, а верхній – для розміщення скляної маси. Посилаючись на згадані вище зображення, М. Тейлор і Д. Хілл припускають, що камера згорання і відсік для розігріву скла не були розділені між собою, тому ємності із скляною сировиною перебували під впливом відкритого вогню (Taylor and Hill 2008, p. 250).

Скло розігрівалося в тиглях, роль яких найчастіше виконував керамічний посуд побутового призначення. Хоча посудини, виготовлені спеціально з цією метою, також відомі (Antonaras 2017, p. 9). Тиглі могли розміщуватися на невеликій полиці, розташованій по внутрішньому периметру печі на необхідній висоті. Камеру нагрівання накривав невисокий глиняний купол, який перешкоджав значній втраті тепла. Доступ всередину здійснювався через невеликий отвір у стіні печі, що, ймовірно, знаходився на висоті розміщення тиглів. Використовуючи його, склодув міг наповнювати тиглі сировиною або перевіряти її в'язкість (Antonaras 2017, p. 10-11). Цей отвір також забезпечував зручний доступ для склодувної трубки майстра та розігрівання заготовки посудини в процесі її формування. Після завершення цієї операції виріб необхідно було поступово остудити. Такий процес, званий «відпалом», займав 18-20 годин. Цій меті могли слугувати як окремі споруди, так і спеціальні конструкції, розташовані впритул до плавильної печі, що використовували її залишкове тепло (Antonaras 2017, p. 11).

3.4. Техніки виготовлення посудин

Як правило, розрізняють два принципово різних методи виробництва скляного посуду: формування маси шляхом видування або без його допомоги. Обидва вони ґрунтуються на використанні скла розігрітого до рідкого агрегатного стану.

3.4.1. Формування без допомоги видування

Цей термін охоплює різні техніки виготовлення посудин і використовується радше для їх узагальненого позначення. Маніпуляції із застосуванням різних інструментів і температур під час виробництва скляного посуду нерідко дозволяють досягти схожих результатів, що у деяких випадках практично позбавляє нас можливості точно встановити хід цього процесу (Price and Cottam 1998, p. 11; Fünfschilling 2015, S. 36). Вважається, що для раннього етапу розвитку римської склоробної індустрії характерні різні

варіації двох ключових способів формування виробів без допомоги видування – осідання в/на форму та пресування у форму з ротацією (Fünfschilling 2015, S. 36; Antonaras 2017, p. 13-14).

У першому випадку (Рис. 48: 1), плаский шматок пластичної скляної маси під дією гравітації та необхідних маніпуляцій майстра опускався в/на матрицю заготовки, набуваючи таким чином необхідної форми (Antonaras 2017, p. 13). Стінки посудини при цьому, завдяки поверхневому натягу розігрітого скла, набували рівну, гладку і блискучу зовнішню поверхню, тоді як внутрішня зберігала нерівності внаслідок контакту з поверхнею матриці. Після охолодження виробу такі дефекти могли бути усунені за допомогою шліфування (Cool and Price 1995, p. 13; Price and Cottam 1998, p. 11). Шляхом осідання, найімовірніше, виготовляли посудини переважно відкритих форм, наприклад, ребристі чаші типу Isings 3/AR 2 (Рис. 48: 4) або напівсферичні ємності типів Isings 1/AR 1 і 3 (Рис. 48: 3, 5) (Fünfschilling 2015, S. 36), а також, імовірно, деякі типи поліхромного мозаїчного посуду, як міллефіорі/millefiori або ретічелло/reticello (Cool and Price 1995, p. 13; Antonaras 2017, p. 13-14).

Другий спосіб полягає у формуванні виробу шляхом пресування пластичного скла у відкриту багаточастинну форму (Рис. 48: 2) (Grose 1991, p. 9; Lazar 2003, p. 29; Antonaras 2017, p. 14-15). Остання, як вважається, могла розміщуватися на ротаційному колі. Як зовнішня, так і внутрішня поверхня стінок посудини у цьому випадку має сліди взаємодії з формою. Подібні дефекти, найчастіше, усувалися за допомогою шліфування (внутрішня поверхня) або під час полірування вогнем (зовнішня поверхня) (Grose 1991, p. 9; Antonaras 2017, p. 14). Із застосуванням цієї техніки могли виготовлятися чаші типу AR 16 (Рис. 48: 7), а також так звані посудини з керамічним профілем Isings 2/AR 6 (Рис. 48: 6) (Grose 1991, p. 9, 12; Lazar 2003, p. 29; Fünfschilling 2015, S. 36).

Обидва методи відомі ще з елліністичного часу (Cool and Price 1995, p. 13; Fünfschilling 2015, Abb. 19), а пік їхньої популярності у Римській імперії припадає на період із другої половини I ст. до н. е. до першої третини II ст.

(Grose 1991, p. 9, 12, Cool, Price 1995, p. 14-15; Price and Cottam 1998, p. 11; Lazar 2003, p. 35-44; Weinberg, Stern 2009, p. 33-42; Grose 1991, p. 9, 12). Тим не менш, окремі римські посудини, виготовлені у такий спосіб, трапляються і в пізнішому контексті, аж до кінця III ст., що може свідчити про довготривале існування подібних технік (Grose 1989a, p. 260-261; Fünfschilling 2015, S. 37; Żelazowski 2021).

Деякі морфологічні ознаки окремих типів черняхівського скляного посуду, таких як товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням чи товстостінні посудини оздоблені накладним шаром кольорового скла (див. підрозділи 2.5 і 2.10) наближають їх до римських посудин виготовлених без допомоги видування (Табл. 3). На користь такого припущення свідчать велика вага виробів [15], зумовлена значною товщиною стінок, що унеможливлює їх утримання на склодувній трубці, невідповідність внутрішнього профілю посудин зовнішньому (Рис. 49: 1), нерівна внутрішня поверхня, яка у деяких випадках має сліди контакту із стороннім предметом під час її перебування у розігрітому стані (Рис. 49 3), а також форма і розташування бульбашок повітря у напівпрозорій скляній масі. Проте, варто зазначити, що на час появи товстостінних кубків у черняхівській культурі – середину IV ст. – у римському середовищі, артефакти, виготовлені без допомоги видування, майже невідомі.

3.4.2. Видування

У середині I ст. у римській скляній індустрії набуває поширення видування (Fünfschilling 2015, S. 37; Antonaras 2017, p. 15). Деформовані залишки видутих посудин, виявлені в Єрусалимі, свідчать про те, що подібні властивості скла були відомі стародавнім майстрам у Сиро-Палестинській області вже у першій половині I ст. до н. е. (Israeli 1991, p. 53; Lazar 2003, p. 56-57). Тим не менш, знадобилося майже століття, щоб новий винахід завоював свою популярність. Анастасіос Антонарас називає три чинники, що

[15] Вага деяких екземплярів черняхівських товстостінних посудин сягає понад 0,5 кг.

забезпечили успішний розвиток і панування цього технологічного явища в римському середовищі (Antonaras 2017, p. 16). Перший – це зміна конструкції склоплавильних печей. До третьої чверті I ст. з'являються, добре відомі в римський період, круглі в плані, закриті куполоподібні печі, тоді як раніше формування виробів здійснювалося переважно на відкритому вогні. Другий – винахід склодувної трубки, спочатку керамічної, а згодом металевої. Її використання давало змогу майстру виготовляти великі форми столового й тарного посуду. Третім таким винаходом стало застосування понтії – ще одного металевого стрижня, який використовували для утримання посудин у процесі обробки краю вінець та декорування.

Нова технологія значно прискорила і спростила виробництво скляного посуду. Виготовлення посудин тепер вимагало менших витрат сировини, часу та інших ресурсів, що дало змогу істотно знизити вартість готових виробів, а також збільшити їхню доступність для різних соціальних категорій населення Імперії (Antonaras 2017, p. 17). Крім того, виявлені властивості скла в поєднанні з уявою та імпровізацією стародавніх майстрів зумовили істотне розширення розмаїття і функціонального призначення посудин. Це забезпечило практично повне домінування технології видування у виробництві скляного посуду в римський період із другої третини II ст.

В основі цієї техніки виготовлення виробів лежить використання людського дихання, спрямованого через вузьку (зовнішній діаметр – 1,5-2 см, внутрішній – 0,5 см) склодувну трубку (Рис. 48: 8-9), довжиною близько 1 м, ізольовану від тепла розігрітої заготовки (Lazar 2003; Antonaras 2017, p. 16). Із зібраної на кінці трубки розплавленої скляної маси за допомогою дихання склодув формував порожнину, якій шляхом видування та різноманітних маніпуляцій, наприклад, обкатки, надавав необхідних розмірів і форми (Price and Cottam 1998, p. 11).

Переважну частину черняхівських скляних посудин виготовлено за допомогою видування (Табл. 3; Рис. 49: 5). На це вказують такі технологічні характеристики артефактів, як витягнуті овальні бульбашки повітря та їхній

нерівномірний розподіл усередині скляної маси або ж форма вінець та специфічні методи обробки його краю (Рис. 49: 2, 4).

3.5. Обробка вінець і дна посудин

3.5.1. Вінця

Серед черняхівських скляних посудин можна визначити кілька способів оздоблення верхньої частини виробу після його відокремлення від склодувної трубки, диференціювати які можна залежно від часу їх здійснення (Табл. 4). Так, унаслідок повторного нагрівання вінець ще гарячої заготовки, відокремленої від склодувної трубки за допомогою обрізання, їхній край, потовщуючись, набував краплеподібної форми (Рис. 50: 1) (Price and Cottam 1998, p. 22). Гарячий метод обробки вінець тісно пов'язаний із використанням понтії. Видимою ознакою її застосування є невелика відмітина по центру дна виробів у вигляді кільця або залишків скляної маси (Рис. 51: 11). Оплавлений у такий спосіб край вінець вирізняє циліндричні кубки з трубчастою кільцевою ніжкою, напівсферичні/циліндричні чаші, конічні кубки із суцільною ніжкою, прикрашені гарячим способом (див. підрозділи 2.1, 2.3, 2.8), а також деякі інші форми столового посуду, наприклад, флакони (див. підрозділ 2.11).

У свою чергу відбитий край вінець (Рис. 50: 2-6) є результатом відокремлення заготовки від склодувної трубки вже після її відпалу та охолодження (Price and Cottam 1998, p. 24). Зазвичай, згодом він додатково шліфувався (Рис. 50: 11-12), хоча відомі й екземпляри із необробленим краєм (Рис. 50: 9-10). Вінця посудин із відбитим краєм як правило вигнуті, що можливо пов'язано з процесом формування заготовки ще до її відокремлення від склодувної трубки (Щепаченко 2022, с. 126). До числа таких артефактів можна віднести напівсферичні чаші, циліндричні кубки з холодним декоруванням, конічні кубки, яйцеподібні кубки та конічні кубки із суцільною ніжкою, оздоблені гарячим способом (див. підрозділи 2.2, 2.4, 2.6-2.7, 2.9). Варто зазначити, що специфічною рисою деяких типів черняхівського посуду,

які мають паралелі серед синхронних провінційно-римських виробів (див. підрозділи 2.2, 2.6.1-2.6.3 та 2.7), є горизонтальна рівна широка (шириною 0,3-0,7 см) незаглиблена шліфована смуга, нанесена із зовнішнього боку стінок під краєм вінець [16] (Рис. 50: 13-14).

Вінця товстостінних посудин, виготовлених без допомоги видування, як показують спостереження, сформовані за допомогою шліфування їх краю та внутрішньої поверхні стінок (Рис. 50: 7-8, 15). Здебільшого вони мають вертикальний у перетині профіль та округлену або скошену всередину горизонтальну площину, а з внутрішнього боку стінок під краєм вінець виробів простежується горизонтальна рівна широка (шириною 0,5-1 см) незаглиблена шліфована смуга [17] (Рис. 50: 16). Таким способом оздоблений край вінець у товстостінних кубків, декорованих холодним способом та товстостінних посудин, вкритих шаром кольорового скла (див. підрозділи 2.5 та 2.10).

3.5.2. Дно

Переважна кількість форм черняхівського скляного посуду характеризується простим, округлим, часто нестійким дном, інколи дещо потовщеним, сплощеним або увігнутим по центру (Рис. 51: 1-3). Здебільшого це вироби, оброблені холодним способом, – напівсферичні чаші, циліндричні, конічні та яйцеподібні кубки з відбитим від склодувної трубки краєм вінець (див. підрозділи 2.2, 2.4, 2.6, 2.7), а також деякі типи чаш з оплавленим краєм вінець та товстостінних посудин із холодним декором (див. підрозділи 2.3.1, 2.3.3, 2.5.1-2, 2.5.5).

[16] Ширина такої смуги зазвичай відрізняється від декоративних елементів, які прикрашають поверхню готових посудин. Крім того, вона нерідко комбінується з іншими способами орнаментації виробів, такими як рівні заглиблені шліфовані смуги або накладні краплі кольорового скла. Слід також зазначити, що деякі специфічні відходи зі склоробної майстерні у Комарові, а саме воронкоподібні ковпачки, мають ідентичні рівні незаглиблені шліфовані смуги на зовнішній поверхні в місці колишнього з'єднання з заготовкою (матеріали не опубліковані). Наведені вище факти разом дозволяють нам припустити, що такі елементи скоріше мають технологічне походження, ніж естетичне призначення.

[17] Місце розташування таких елементів радше може вказувати на їх технологічне походження, ніж на естетичне призначення. Подібні деталі також зустрічаються у циліндричних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (див. підрозділ 2.4).

Складнішою конструкцією відрізняються вироби з гарячим методом обробки верхньої частини (Табл. 5). Наприклад, стійку площину на дні циліндричних кубків з оплавленим краєм вінець утворює порожниста трубчаста ніжка, сформована шляхом відтягування зі стінки придонної частини посудини (Рис. 51: 6; див. підрозділ 2.1). Накладний кільцевий піддон із ниток скла одного кольору з основою (Рис. 51: 4-5) часто трапляється у напівсферичних/циліндричних чаш з оплавленим краєм вінець (див. підрозділ 2.3.2, 2.3.4-7), а також у флаконів (див. підрозділ 2.11). Тоді як характерною рисою конічних кубків типу Ізвоаре за І. О. Гавритухіним, прикрашених гарячим способом, і похідних від них форм (див. підрозділи 2.8-2.9), є товста суцільна ніжка, відтягнута з придонної частини виробу (Рис. 51: 7).

Схожу ніжку мають товстостінні кубки типів Straume VIII-IX (Рис. 51: 10), тоді як стійкість іншим товстостінним посудинам (див. підрозділ 2.5) часто надає велика заглиблена шліфована овальна фасетка на дні (Рис. 51: 8-9, 12).

3.6. Прийоми декорування

Дотримуючись традиційного поділу (Щапова 1978, с. 236; Лихтер 1998, с. 45-46), залежно від часу та способу нанесення орнаментальної композиції, серед черняхівського скляного посуду можна виокремити вироби, оздоблені гарячим (Табл. 6) та холодним (Табл. 7) методами. Техніки узагальнені під першою назвою, зазвичай пов’язані з декоруванням посудин під час їх перебування у розігрітому стані. Серед них відомі як використання накладних елементів – ниток або крапель кольорового скла, так і різні маніпуляції безпосередньо із заготовкою виробу, як наприклад, видування у преформу чи відтягування пучків скляної маси.

Найбільшої популярності у черняхівській культурі на території України отримують посудини оздоблені накладними нитками скла (Рис. 52: 1-4). Переважно, це рельєфні декоративні елементи, за незначним виключенням,

виконані із матеріалу одного кольору з основою. Рельєфність таких деталей, як правило, спостерігається лише з зовнішнього боку стінок посуду, що свідчить про нанесення декору на поверхню вже готового виробу, а не заготовки, без подальшої його обкатки [18] (аналогії див.: Fünfschilling 2015, S. 77-78, Abb. 73). Зазвичай, горизонтальні нитки оперізують артефакти у верхній частині або під вінцями, а також утворюють складніші орнаментальні схеми, на кшталт ланцюжка (Рис. 52: 2), сітки (Рис. 52: 4), синусоїди (Рис. 52: 1) або аркад (Рис. 52: 3). Накладні нитки скла одного забарвлення з основою зустрічаються у декоративних композиціях циліндричних кубків з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, чаш із оплавленим краєм вінець та конічних кубків із суцільною ніжкою, оздоблених гарячим способом (див. підрозділи 2.1, 2.3, 2.8-2.9). Тоді як декоруванню конічних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець притаманне застосування двох кольорів – темно-синього, непрозорого та ідентичного до основи (див. підрозділ 2.6.4). Використання поліхромних ниток скла також спостерігається у деяких форм черняхівського скляного посуду, виявленого у Комарові (Рис. 10: 22).

Рельєфні ребра, відтягнуті зі стінок посудин, часто зустрічаються у поєднанні із накладними нитками скла одного кольору з основою. Здебільшого вони мають форму сегментоподібних або напівкруглих у вертикальному перетині виступів, що оперізують вироби у середній або придонній частині (Рис. 52: 5, див. підрозділ. 2.3.4 і 2.3.6). Також відомі екземпляри оздоблені довгими слабо профільованими ребрами, що беруть початок біля дна та сягають середини висоти посудини (Рис. 17: 2-3, див. підрозділ. 2.3.5). Як правило, такі рельєфні деталі гладкі та не мають слідів, що могли залишитися внаслідок використання інструменту [19]. У черняхівській культурі подібні

[18] Лише одному випадку накладний декор має сліди обкатки, що використовується для закріплення орнаменту на поверхні посудини (Рис. 17: 8)

[19] За винятком одного екземпляру з Оселівки (Рис. 46: 14), зокрема, уламку посудини, оздобленої відтягнутими ребрами із паралельними рельєфними слідами на поверхні, розташованими під гострим кутом до стінок виробу.

декоративні елементи наразі відомі лише у чаш із оплавленим краєм вінець (див. підрозділ 2.3).

Накладні краплі кольорового скла у пізньоримський період були популярним прийомом оздоблення деяких римських форм скляного посуду, відомих також і у черняхівській культурі (див. підрозділи 2.2.8, 2.6.3 та 2.7). Серед них зустрічаються декілька варіантів декоративних композицій. Так, окремі краплі можуть бути розміщені у горизонтальний ряд (Рис. 52: 7) або формувати геометричні фігури, зазвичай трикутники (Рис. 52: 6). В орнаментальній схемі великі геометричні деталі часто розмежовуються між собою поодинокими наліпами скляної маси (Рис. 52: 6). У деяких екземплярів такі краплі мають витягнуту овальну форму та майже непомітну рельєфність, що свідчить про нанесення орнаменту на поверхню посудини ще до надання їй фінальної форми (для порівняння див.: Antonaras 2017, p. 22, 177), як наприклад, у конічного кубка із поховання 115 Шишацького могильника (Рис. 35: 1). У той час як декор чаші із поховання 102 Війтенків (Рис. 52: 9), ймовірно, був підданий обкатці після його нанесення на поверхню заготовки, на що вказує незначна рельєфність орнаменту, яка спостерігається з внутрішньої сторони стінок виробу (для порівняння див.: Fünfschilling 2015, S. 80- 83, Abb. 73). Елемент оздоблення ще однієї посудини з культового шару цього могильника (Рис. 52: 10) демонструє сильну рельєфність із зовнішнього боку її стінок та майже не сплавився зі стінками виробу. У такому випадку, накладний декор очевидно наносився на поверхню готової гарячої посудини (Fünfschilling 2015, S. 80-83, Abb. 73). В орнаментальній композиції накладні краплі кольорового скла досить часто поєднуються із горизонтальними рівними незаглибленими смугами (Рис. 35: 1; 15: 12-13).

Домінуючим серед черняхівського скляного посуду оздобленого у такий спосіб є використання накладних елементів темно-синього, непрозорого забарвлення. Хоча трапляються тут і екземпляри прикрашені непрозорими краплями червоно-рубінового (Рис. 35: 1), бірюзового, смарагдово-зеленого та бурштинового (Рис. 35: 4) кольорів. Наліпи кольорового скла за поодиноким

виключенням (див. підрозділ 2.8) зустрічаються лише у черняхівських посудин, які мають паралелі серед синхронних провінційно-римських виробів.

Рельєфні накладні краплі темно-синього забарвлення також зафіксовані в орнаментальній композиції конічного кубка з оплавленим краєм вінець та суцільною ніжкою із Комарова (Рис. 36: 1). Однак, як правило, для декорування таких виробів використовувалася скляна маса за кольором ідентична до основи (див. підрозділ 2.8).

Деякі екземпляри черняхівського посуду оздоблені шляхом видування у преформу (Рис. 9: 1; 36: 2-4). Цей спосіб декорування артефактів характеризується видуванням заготовки виробу у нероз'ємну матрицю із наступним наданням їй необхідної форми та вигляду за допомогою вільного видування та різних маніпуляцій, виконаних майстром (Fünfschilling 2015, S. 83; Antonaras 2017, p. 18-19, 180). Як наслідок, стінки посудини мають рельєфну рифлену поверхню (Рис. 52: 8, 11). Подібна декоративна композиція зустрічається у циліндричних кубків із оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою та конічних кубків із оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою (див. підрозділи 2.1.2 і 2.8), а також часто комбінується із накладними нитками скла одного кольору з основою.

Окремі форми товстостінних черняхівських посудин прикрашені накладним шаром кольорового скла (див. підрозділи 2.10). За аналогією до римських виробів оздоблених у техніці камео (Рис. 52: 12) можливо припустити, що процес декорування черняхівських артефактів охоплював пресування заготовки основного кольору у форму «облицьовану» шаром скла іншого забарвлення або її занурення у розтоплену скляну масу необхідного кольору (Рис. 52: 13). Зазвичай накладний шар непрозорого скла має темно-синє або зелене забарвлення, рідше для декорування таких артефактів використовується скляна маса блакитного кольору (Рис. 37). Деякі вироби поєднують гарячий спосіб оздоблення із різноманітними шліфованими елементами декору, як заглиблені смуги, фасетки, рельєфні фризи або врізні написи.

Холодний спосіб оздоблення пов’язаний із декоруванням виробів вже після їх відпалу та охолодження. Можливо виокремити декілька його технік, що характеризуються видаленням скляної маси шляхом шліфування за допомогою абразивного кола, що обертається, або ручних інструментів. З застосуванням механічних абразивів ймовірно могли бути виконані шліфовані смуги та фасетки, тоді як окремі рельєфні деталі очевидно формувалися з використанням ручної праці.

Шліфовані смуги є мабуть одним із найпоширеніших елементів холодного оздоблення черняхівських скляних посудин. За способом нанесення їх можна розділити на рівні незаглиблені, нерівні незаглиблені та рівні заглиблені. У першому та останньому випадку ідеальний, прямий напрямок шліфованої композиції дозволяє припустити, що процес виконання таких деталей орнаменту включав обертання посудини (для порівняння див.: Whitehouse 2006, p. 50). За нашими спостереженнями, горизонтальні рівні незаглиблені смуги як декоративний елемент зустрічаються лише у окремих типів черняхівського скляного посуду, таких як напівсферичні чаші чи конічні та яйцеподібні кубки із відбитим краєм вінець (Рис. 12, 15, 32 35; див. підрозділи 2.2, 2.6.1-2.6.3, 2.7), які мають паралелі серед синхронних провінційно-римських виробів. На поверхні артефактів вони простежуються як неглибокі прямі довгі паралельні подряпини (Рис. 53: 1-2). Нерівні незаглиблені шліфовані смуги навпаки, переважно, характеризують циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець відомі як тип Eggers 230, виготовлення яких, як припускається, могло відбуватися у Барбарикумі (Рис. 20-22; див. підрозділ 2.4). На стінках посудин вони спостерігаються як уривчасті нерівні неглибокі шліфи (Рис. 53: 4-5). Широкі (шириною 0,3-0,8 см) горизонтальні рівні заглиблені смуги є невід’ємною складовою декоративної композиції товстостінних кубків із шліфованим краєм вінець і товстостінних посудин оздоблених накладним шаром кольорового скла (Рис. 25-29, 37; 53: 8; див. підрозділи 2.5, 2.10), а також часто зустрічаються серед видутих тонкостінних артефактів типу Eggers 230 і

подібних їм (Рис. 21: 5, 7-8; 24: 2; 41: 1, 8-10; див. підрозділ 2.4). Тоді як, вузькі (шириною до 0,3 см) горизонтальні рівні заглиблені смуги зазвичай вирізняють черняхівські чаші, подібні до провінційно-римських форм скляного посуду (Рис. 12: 10; 15: 2; 53: 10-11; див. підрозділ 2.2). Як вузькі, так і широкі рівні заглиблені шліфовані смуги відомі в орнаментальній композиції конічних кубків типу Синтана де Муреш (Рис. 33; 53: 7; див. підрозділ 2.6.2). Варто згадати також короткі вузькі (шириною до 0,1-0,2 см) заглиблені шліфи (Рис. 53: 3,9, 12), виконані за допомогою абразивного кола або ручних інструментів, які трапляються як у напівсферичних чаш із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (Рис. 12: 10; 15: 1-2, 5; див. підрозділ 2.2.1, 2.2.4-5), так і товстостінних виробів, виготовлених без допомоги видування (Рис. 26; див. підрозділ 2.5.3).

Макроскопічний аналіз артефактів свідчить про застосування абразивів різної зернистості для нанесення таких декоративних елементів на стінки посудин. Так, наприклад, нерівні незаглиблені шліфовані смуги очевидно створювалися із використанням грубозернистих матеріалів, на що вказує шорстка, нерівна поверхня оброблених ділянок, вкрита численними вибоїнами (Рис. 3: 4-5). У той час як рівні незаглиблені смуги ймовірно виконувалися за допомогою дрібнозернистих абразивів, про що дозволяє припускати матова поверхня оброблених ділянок, вкрита дрібними густо розташованими неглибокими паралельними подряпинами (Рис. 53: 1-2). Рівні заглиблені деталі оздоблення напевно спершу шліфувалися із застосуванням грубозернистих, а потім ретельно полірувалися із використанням дрібнозернистих абразивів. Паралельні подряпини, які спостерігаються під час збільшення оброблених ділянок поверхні цих виробів, розташовані рідше і мають більший розмір, проте досить неглибокі та майже непомітні неозброєним оком (Рис. 53: 7-8).

Заглиблені фасетки різних розмірів та форм представляють наступну групу шліфованих декоративних елементів. За допомогою макроскопічного аналізу серед них можливо виокремити шліфи із додатковим поліруванням

(Рис. 54: 2, 5, 8-9) та без нього (Рис. 1, 3-4, 6-7). Перші, як і останні, очевидно, наносилися на поверхню виробів із застосуванням грубозернистих абразивів, проте згодом, на відміну від них, полірувалися із використанням дрібнозернистих матеріалів. Зазвичай, полірування здійснювалося в одному напрямку із попереднім шліфуванням, що зменшувало глибину борозенок, які залишалися від застосування грубозернистого абразиву. Проте, окремі артефакти демонструють сліди полірування у перпендикулярному напрямку до борозенок шліфування (Рис. 54: 5), яке, ймовірно, могло виконуватися вручну.

Досить часто спостерігаються випадки неохайного виконання декору, що характеризуються численними паралельними подряпинами на зовнішній поверхні стінок посудин за межами фасеток, які, очевидно, залишилися від необережного використання абразивного інструменту. Подібні виробничі дефекти зафіксовані у артефактів, оздоблених шліфами із додатковим поліруванням (Рис. 54: 9) і без нього (Рис. 54: 3, 6).

Фасетки утворюють різноманітні орнаментальні композиції, часто у поєднанні з іншими шліфованими декоративними елементами, наприклад, смугами. Зазвичай, поверхню артефактів вкривають горизонтальні ряди овальних [20] шліфів, розташованих на певній відстані один від одного (Рис. 20-22) або майже без проміжку (Рис. 24: 1; 25: 1-5; 27: 4-6). Іноді фасетки розміщуються таким чином, що перекривають одна одну, утворюючи орнамент у вигляді так званих стільників (Рис. 25: 6-9; 27: 1-3). Така декоративна композиція в основному є типовою для товстостінних кубків із шліфованим краєм вінець (див. підрозділ. 2.5).

Серед черняхівського скляного посуду шліфовані неполіровані фасетки зафіксовані у напівсферичних чаш та циліндричних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (див. підрозділи 2.2.1, 2.2.3-6 та 2.4), на

[20] Форма фасеток часто залежить від місця їх розташування на корпусі посудини. Так, у верхній частині виробу, де стінки вертикальні, шліфи зазвичай овальні, а у придонній частині, як правило, – круглі, що спричинено викривленням стінок (Rau 1972, S. 131).

поверхні стінок яких вони зазвичай розміщуються у горизонтальних рядах на певній відстані одна від одної. Циліндричні кубки також часто оздоблені шліфами із додатковим поліруванням. У той час як у товстостінних кубків із шліфованим краєм вінець і товстостінних посудин оздоблених накладним шаром кольорового скла, за нашими спостереженнями, зустрічаються виключно поліровані декоративні елементи (див. підрозділи 2.5, 2.10), що утворюють будь-яку з трьох орнаментальних композицій, описаних вище.

Цікаві висновки дозволяє зробити реконструкція можливого діаметру абразивних інструментів (Табл. 8; Рис. 54: 10). Так, наприклад, у циліндричних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець він, переважно, складає 11-15 см. Близькі за своїми розмірами інструменти, діаметром 12-16 см, як показують спостереження, застосовувалися для оздоблення товстостінних посудин із шліфованим краєм вінець. Тоді як, напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець демонструють досить різноманітні показники: 6, 9, 12 та 14 см.

Процес виконання окремих декоративних елементів, виявлених у черняхівських скляних посудин, очевидно, був дещо більш трудомісткий та, ймовірно, включав використання не лише механічних пристроїв, а й застосування ручної праці. Серед них виокремлюються рельєфні фризи, врізні написи і так звані медальйони. Подібні елементи часто поєднуються в орнаментальній композиції з іншими шліфованими деталями – фасетками та смугами, що добре видно на прикладі товстостінних кубків типу Eggers 238 або Straume VIII (див. підрозділ 2.5.3). Майже вся зовнішня поверхня таких артефактів, за винятком окремих елементів декору, має сліди впливу різних абразивних інструментів. Шліфування окремих деталей, напевно, здійснювалося короткими насічками абразиву вручну. Рельєфні елементи оздоблення, ймовірно, спершу шліфувалися із застосуванням грубозернистих, а потім ретельно полірувалися із використанням дрібнозернистих матеріалів, про що свідчить характер розташування та глибина паралельних борозенок,

які спостерігаються під час збільшення оброблених ділянок поверхні цих виробів та майже непомітні неозброєним оком (Рис. 53: 6, 9, 12).

Схожі шліфовані деталі декору, насамперед, медальйони також трапляються у деяких уламків черняхівського скляного посуду, що знаходять паралелі серед провінційно-римських виробів (див. підрозділ 2.2.3). Головним чином, це тонкостінні видуті посудини подібні до напівсферичних чаш групи II за Л. Баркоці або типу e за К. Клермонтом чи Аугст за Т. Ставярською. Спосіб їх оздоблення однак сильно відрізняється від кубків типу Eggers 238 або Straume VIII, передусім, відсутністю сильнопрофільованих рельєфних декоративних елементів. Водночас, медальйони, що складають основу їх орнаментальної композиції, створені шляхом поєднання заглиблених шліфованих смуг та фасеток із додатковим поліруванням (Рис. 53: 12).

3.7. Технологічні традиції у виготовленні та декоруванні черняхівського скляного посуду

Навіть стислий огляд технологічних та морфологічних характеристик черняхівських артефактів демонструє широкий спектр технік обробки скла, що застосовувалися у процесі виробництва та оздоблення посудин. Поєднання їх в одному виробі – не просто випадкова комбінація, а усвідомлений вибір склороба, що визначався впливом його соціокультурного середовища, як дозволяє стверджувати концепція технологічних рішень. У роботах Ю. Л. Щапової (Щапова 1983) та Ю. А. Ліхтер (Лихтер 1998) такий вплив отримав назву школи[21], тоді як А. Чолакова (Cholakova 2015) називає його ремісничою або технологічною традицією.

Перші спроби класифікації черняхівського скляного посуду за технологічними характеристиками виробів здійснила Ю. Л. Щапова. Вивчаючи свого часу матеріали досліджень склоробної майстерні в Комарові,

[21] Втім, варто зазначити, що джерелом такого впливу дослідниці вважають виключно матеріалістичну економічну раціональність, що не узгоджується з ідеями концепції технологічних рішень.

уламки знайдених тут скляних посудин залежно від способу їх виготовлення, декорування та хімічного складу сировини вона розділила на дві групи (Щапова 1978, с. 236-240). Перша об'єднувала тонкостінні (товщиною 0,1-0,2 см) вироби з оплавленим краєм вінець, декоровані гарячим способом, які, на думку дослідниці, мали численні аналоги серед знахідок у римських провінціях, датованих II-III ст. Хімічні властивості таких артефактів відповідали складу оплавленої скляної маси, що вкривала окремі конструктивні деталі печі, виявленої під час розкопок М. Ю. Смішка, а деякі з уламків цього посуду демонстрували виробничі дефекти. Ці спостереження спонукали дослідницю до висновку, що саме такі вироби виготовлялися в Комарові. Друга група включала товстостінні посудини (товщиною 0,4-1 см) з різними варіантами шліфованої орнаментації, які, як вважає Ю. Л. Щапова, знаходять багато аналогів в різних точках Європи та Середземномор'я та були завезені до Комарова.

Ідеї своєї попередниці розвинула у власному дисертаційному дослідженні, присвяченому вивченню черняхівських скляних артефактів, Ю. А. Ліхтер. Як видно з її публікацій (Лихтер 1998; Likhter 2000), дослідниця виокремлює тринадцять схем виготовлення та декорування скляних посудин, які вона пов'язує із двома технологічними традиціями (школами). Перша охоплює виготовлення посуду шляхом видування та декорування виробів гарячим способом. Подібні артефакти, за припущенням Ю. А. Ліхтер, могли бути продукцією майстерень у Комарові та деяких античних центрах Північного Причорномор'я. Друга – включала формування за допомогою видування або без нього та оздоблення шляхом шліфування поверхні виробів. Виконання таких операцій вимагало розподілу праці, що, на думку дослідниці, могли організувати лише в умовах великого масового виробництва, яке розміщувалося у Римі, Константинополі чи інших великих містах римських провінцій.

Протягом останньої чверті XX – перших десятиліть XXI ст. усе більшої популярності набуває гіпотеза про можливість виробництва за межами Імперії

деяких типів скляного посуду, виявленого у Барбарикумі (див. підрозділи 2.4-2.5, 2.10). Насамперед, це кубки, відомі під визначенням Eggers 230, 237-238 чи Straume I, VII-IX, виготовлені шляхом видування або формування та оздоблені холодним способом, які широко представлені й у черняхівській культурі. У своїх дослідженнях О. С. Румянцева вже досить чітко проводить межу між так званими варварськими кубками, що володіють зазначеними технологічними та морфологічними характеристиками і локалізуються за межами Лімесу, та класичними пізньоантичними виробами, виготовленими за допомогою видування, типовими для провінційно-римської матеріальної культури, виокремлюючи щонайменше дві технологічні традиції у виробництві та декоруванні черняхівських посудин (Румянцева, Любичев и Трифонов 2018).

Ще на етапі характеристики окремих технік виготовлення та оздоблення черняхівських артефактів виявилося очевидним, що деякі з них утворюють стійкі комбінації, існування яких, як бачимо, неодноразово підкреслювали різні автори. Так, наприклад, різноманітні способи гарячого декорування виробів переважно поєднуються із оплавленим краєм вінець, накладним кільцевим піддоном або трубчастою кільцевою ніжкою. У той час, як шліфовані деталі орнаменту зустрічаються виключно у посудин із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і товстостінних артефактів із шліфованим краєм вінець.

Застосування мережевого аналізу [22] для вивчення таких комбінацій дозволяє виокремити три технологічні традиції у виготовленні та декоруванні черняхівського скляного посуду (Рис. 55). Так, напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені вузькими горизонтальними рівними

[22] Вузли були позначені як типи посуду (див. розділ 2), а ребра – як техніки виготовлення, обробки та декорування артефактів. До аналізу були залучені лише техніки, що зафіксовані не менш як у двох окремих типів виробів. Деякі характеристики посудин, такі як виготовлення шляхом видування та проста, округла форма дна, що об'єднують значну кількість аналізованих артефактів, приховані на графі для отримання виразнішої картини мережевої моделі. Більшість вузлів розподіляються у три кластери, які маркують групи виробів, пов'язаних використанням однакових технологічних прийомів.

незаглибленими шліфованими смугами, накладними краплями кольорового скла або без декору та яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (див. підрозділи 2.2, 2.6-2.7) представляють першу традицію (Рис. 56). Вироби об'єднують однакові метод виготовлення та спосіб обробки вінець, край яких, як правило, додатково шліфований та має округлену горизонтальну площину. З зовнішнього боку стінок посудин під краєм вінець часто спостерігається широка (шириною до 0,6 см) рівна незаглиблена шліфована смуга, що ймовірно має технологічне походження. Невід'ємною складовою декоративної композиції таких артефактів є вузькі (шириною 0,1-0,3 см) горизонтальні рівні незаглиблені смуги, які іноді поєднуються з накладними елементами, як краплі кольорового скла чи нитки одного забарвлення з основою.

Другу традицію представляють циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, чаші з оплавленим краєм вінець та конічні кубки з оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою (Рис. 57, див. підрозділи 2.3, 2.3, 2.8). Вироби виготовлені шляхом видування та комбінують гарячий спосіб формування вінець і дна із використанням для оздоблення накладних ниток скла одного кольору з основою. Деякі типи таких посудин поєднують у своїй орнаментальній композиції накладні елементи різного забарвлення (див. підрозділи 2.1.1 та 2.8) або декоровані за допомогою видування у преформу (див. підрозділи 2.1.2 та 2.8). На дні артефактів часто спостерігаються сліди застосування понтії.

Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням (див. підрозділ 2.5) належать до третьої технологічної традиції (Рис. 58). Крім способу виготовлення та методу обробки вінець їх об'єднують однакові декоративні елементи – широкі (шириною 0,3-0,8 см) горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги та заглиблені шліфовані поліровані фасетки.

Мережевий граф також демонструє зв'язок циліндричних кубків типу Eggers 230 і окремих виробів подібних їм (див. підрозділ 2.4) та товстостінних посудин оздоблених накладним шаром кольорового скла (див. підрозділ 2.10)

із третьою технологічною традицією (Рис. 55). Такий зв'язок засвідчується подібними технологічними деталями, як широка (шириною 0,5-1 см) горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, що спостерігається з внутрішнього боку стінок виробів під краєм вінець, широкі горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги і заглиблені шліфовані поліровані фасетки [23], які об'єднують ці типи посуду. Його існування підтверджують і деякі артефакти (Рис. 24), що комбінують методи оздоблення та декоративні композиції притаманні як циліндричним кубкам із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, так і товстостінним кубкам із шліфованим краєм вінець та товстостінним двошаровим посудинам. Так, наприклад, скляний кубок із поховання 86/2 (Рис. 24: 1) у Війтенках наслідує форму та декоративну композицію товстостінних чаш варіанту Straume I B 3, але виготовлений на відміну від останніх шляхом видування. У такий самий спосіб видута скляна посудина із поховання 117 цього могильника (Рис. 24: 2), оздоблена широкими горизонтальними рівними заглибленими шліфованими смугами та заглибленими шліфованими полірованими овальними фасетками, що утворюють орнамент у вигляді стільників, характерний для виробів типу Straume VII A, виготовлених без допомоги видування. Подібну декоративну композицію демонструє скляний кубок із поховання 14 у Ранжевому (Рис. 24: 4), хоча за своєю формою та врізним рельєфним написом посудину можна віднести до виробів типу Straume VIII. Тапі артефакти відомі й у Барбарикумі за межами розселення черняхівських племен у пшеворській культурі (Півоніце/Piwonice, Польща, кубок типу Straume VIII оздоблений накладним шаром кольорового скла, див.: Stawiarska 1999, s.307-309, kat. N 206), у Вестланні (Ту/Tu, Норвегія, кубок типу Straume VIII оздоблений накладним шаром кольорового скла, див.: Straume 1987, S. 100-101, Kat. N 44) та Уппсалі

[23] Варто зазначити, що реконструкція діаметрів абразивного кола засвідчує використання інструментів схожих розмірів (11-15 та 12-16 см) для оздоблення циліндричних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і товстостінних посудин із шліфованим краєм вінець (див. підрозділ 3.6). Подібні спостереження можуть бути ще одним аргументом на користь гіпотези про спільне походження цих типів посуду.

(Утташьоген/Ottarshögen, кубок типу Straume IX оздоблений накладним шаром кольорового скла, Швеція, див.: Straume 1987, S. 112, Kat. N 72).

Поза межами виділених кластерів залишилися два типи черняхівських посудин: конічні кубки з відбитим від склодувної трубки краєм вінець, прикрашені накладними нитками кольорового скла (див. підрозділ 2.6.4), і конічні кубки з відбитим від склодувної трубки краєм вінець та суцільною ніжкою, декоровані гарячим способом (див. підрозділ 2.9). Перші, за своїми морфологічними характеристиками близькі до виробів другої та першої технологічних традицій, однак, не мають аналогів серед синхронних форм провінційно-римського скляного посуду, а область їх розповсюдження обмежується виключно ареалом черняхівської культури. Натомість останні поширені не лише в межах розселення черняхівських племен, а й на півночі Європи, зокрема, у Норвегії, та теж не знаходять ідентичних паралелей на території Імперії.

На жаль, сьогодні археометричні дослідження охопили все ще досить незначну вибірку черняхівського скляного посуду і будь-які висновки щодо використання різних груп сировини для виготовлення виробів окремих технологічних традицій будуть мати спекулятивний характер. Можна лише зазначити, що за сучасними спостереженнями усі традиції об’єднують використання сирцевого скла серії 3.2 за Д. Фуа та ознаки міксування сировини із різними знебарвлювачами або вторинної переробки склобою. До того ж комплекс технік, пов’язаних із виготовленням і декоруванням посудин, видається значно консервативнішою складовою виробництва, що, на нашу думку, краще відображає його соціокультурний характер у порівнянні із використанням різних груп сирцевого скла, моделі застосування якого могли змінюватися відповідно до його популярності чи доступності на ринку, тощо.

3.8. Технологічні традиції та моделі розповсюдження основних типів черняхівського скляного посуду

Цікаві результати демонструють спостереження за характером поширення виробів різних технологічних традицій. Зокрема, виявилося, що розповсюдження скляних посудин кожної традиції тісно пов'язане з однією із моделей виокремлених нами у попередньому розділі. Так, вироби першої – знаходять численні паралелі серед синхронних типів скляного посуду на території Імперії та відомі переважно у римських провінціях. Артефакти, пов'язані із другою традицією, поширені, головним чином, у зоні розселення східних германців, зокрема у черняхівській, вельбарській та пшеворській культурах і найближчих прилеглих територіях та наразі не відомі нам у римських провінціях. Тоді як, область розповсюдження посудин третьої технологічної традиції охоплює окремі регіони Норвегії, Швеції, Данії, Польщі, Угорщини, України, Молдови, Румунії та Південно-Західної Росії, включаючи переважно території розселення племен дембчинської групи, вельбарської, пшеворської, черняхівської культур та сарматів Тисо-Дунайської низовини. За поодиноким виключенням знахідки таких виробів теж не відомі у римських провінціях.

Висновки до розділу 3

Детальний аналіз технік виготовлення і прийомів декорування черняхівських скляних посудин, зокрема, вивчення їх використання давніми майстрами та поєднання у різних видах готової продукції, надає можливість пов'язувати виробництво основних типів місцевого скляного посуду із трьома технологічними традиціями. Перша – включає напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені вузькими горизонтальними рівними незаглибленими шліфованими смугами, накладними краплями кольорового

скла або без декору та яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець. Другу – представляють циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, чаші з оплавленим краєм вінець та конічні кубки з оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою, оздоблені гарячим способом. Третя традиція охоплює циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням, товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець, оздоблені холодним способом та товстостінні посудини, прикрашені накладним шаром кольорового скла.

Важливо підкреслити, що кожна із цих технологічних традицій відповідає одній із трьох моделей розповсюдження основних типів черняхівського скляного посуду, про які йшла мова у попередньому розділі. Так, до першої традиції належать виключно артефакти, що мають паралелі серед синхронних типів скляного посуду у римських провінціях. Знахідки посудин, пов’язаних із другою технологічною традицією, концентруються переважно в області розселення східних германців – в межах поширення пам’яток черняхівської, вельбарської, пшеворської культур, а також масломенчської групи. Вироби третьої технологічної традиції, головним чином, локалізуються у Барбарикумі, де відомі у черняхівській культурі на території сучасних України, Росії, Молдови та Румунії, у сарматів на сході Угорщини, вельбарській та пшеворській культурах у Північній та Центральній Польщі, а також у Данії (переважно Ютландія, Зеландія та Лолланд), побережних регіонах на заході та південному сході Норвегії і на сході та півдні Швеції, включаючи острови Еланд та Готланд.

Окремі результати досліджень представлених у даному розділі наведено у публікації (Щепаченко 2022).

РОЗДІЛ 4.
ПОХОДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ СКЛЯНОГО ПОСУДУ У ЧЕРНЯХІВСЬКІЙ КУЛЬТУРІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

4.1. Напрями та динаміка надходження скляних посудин

Питання походження артефактів є однією з найбільш актуальних і складних проблем у вивченні скляного посуду римського періоду. Певною мірою це пов'язано як із сильною уніфікацією його форм, так і з специфікою організації римського склоробної індустрії загалом. Як вже було зазначено вище (див. підрозділ 3.3), сьогодні прийнято припускати існування диференціації такого виробництва на первинне – скловарне та вторинне – склоробне. Сирцеве (сировинне) скло виготовлялося в обмеженому колі скловарних центрів, звідки поширювалося широкою мережею склоробних майстерень, що виробляли готову продукцію. У такому випадку, хімічний склад скляної маси готових виробів вказує лише на геологічні властивості сировини, яка використовувалася для її приготування у первинних скловарних центрах, що зводить майже нанівець потенціал археометричних досліджень у вивченні походження посуду (Cool and Price 1995, p. 224; Scott and Degryse 2014, p. 22-23). Певні труднощі у визначенні асортименту продукції досліджених склоробних майстерень часто зумовлені активним використанням склобою, серед якого досить важко виокремити місцеві вироби (Rumyantseva and Belikov 2017, p. 259-260), а також вторинною переробкою відбракованих посудин, що безпосередньо пов'язані з локальним виробництвом (Cool and Price 1995, p. 224).

На думку Х. Кул та Дж. Прайс, найбільш вичерпними джерелами вивчення циркуляції скляних виробів у межах Імперії є письмові свідчення, епіграфічні матеріали, моделі поширення різних типів посуду та характер продукції склоробних майстерень (Cool and Price 1995, p. 224). Ми вважаємо, що деякі з таких джерел можуть бути залучені у вивченні походження

черняхівських знахідок. На жаль, перша їх категорія, що належить до часу існування черняхівської культури, майже не містить необхідної нам інформації. Тому представлені у нашому дослідженні реконструкції ґрунтуються насамперед на вивченні характеру поширення окремих типів посуду в ареалі черняхівської культури та за її межами, порівнянні методів їх виготовлення і прийомів декорування, а також дослідженні продукції найближчих склоробних майстерень.

Ще від часів формування дискурсу щодо римських артефактів за межами Імперії, скляний посуд у варварському середовищі вважався дослідниками виключно предметом римського імпорту (Eggers 1951, S. 59-62; Wheeler 1954, p. 3; Ekholm 1963; 1965; Сміленко 1952, с 70; Сымонович 1957, с. 28-30; 1964, с. 11; 1977, с. 184-185; Diaconu 1965, p. 106-108). Основними підставами для виникнення такої гіпотези очевидно були уявлення про високу технологічність виробничого процесу, пов'язаного з варінням сировини та виготовленням скляних посудин, що потребував залучення кваліфікованих спеціалістів, а також відносна рідкість розповсюдження таких артефактів на території європейського Барбарикуму у порівнянні із римськими провінціями. Зрештою, систематизація накопиченого матеріалу і поява перших каталогів знахідок скляного посуду поза межами Лімесу (Eggers 1951; Кропоткин 1970; Rau 1972; Straume 1987; Lund Hansen 1987) та залучення до наукового обігу матеріалів дослідження нових провінційно-римських центрів (Isings 1957; Fremersdorf 1958, 1959, 1962, 1967, 1970; Clairmont 1963; Doppelfeld 1966; Barkóczi 1968) значною мірою вплинули на еволюцію таких поглядів.

На початку 70-х років минулого століття питання про можливість виготовлення скляних посудин у Барбарикумі вперше стало об'єктом окремої дискусії, що розвивається і до тепер [1] (Кропоткин 1970, с. 32; Rau 1972, S. 168-170; 1974; Rumyantseva et al. 2021). Важливу роль у її виникненні, без сумніву, відіграла публікація перших результатів розкопок склоробної майстерні,

[1] Детальний огляд для кожного типу скляних посудин див. у розділі 2.

виявленої у Комарові, на відстані понад 300 км від найближчої ділянки римського кордону (Смішко 1964).

Одним із перших свої сумніви щодо римського походження товстостінних кубків, оздоблених шліфованими фасетками (типи Сакрау II, Ковалк та Кьонігсбрух/Лугі за визначенням автора), висловив Г. Рау (Rau 1972, S. 168-170; 1974). Значною мірою вони визначаються морфологічними особливостями та характером поширення цих посудин, знахідки яких, за винятком поодиноких екземплярів, не відомі на території Імперії. Надалі відсутність прямих аналогів серед основних форм скляного посуду у римських провінціях та локалізація за межами Лімесу стали головними аргументами на користь припущення про можливість виготовлення у Барбарикумі скляних кубків типів Eggers 230, 237/Straume I, VII-IX (Näsman 1984, S. 144-145; Straume 1987, S. 61-64; Lund Hansen 1987, S. 160-161; Gomolka-Fuchs 1999, S. 137; Stjernquist 2004, p. 121-124; Gavritukhin 2011, p. 42, 51, 53; Gavritukhin 2017, p. 95, 101). До категорії посудин, виробництво яких могло здійснюватися на варварських землях, на нашу думку, можна додати ще декілька груп черняхівських артефактів, як наприклад, чаші та кубки з оплавленим краєм вінець (див. нижче).

Попередній аналіз хронології та поширення, а також прийомів виготовлення і декорування скляних посудин пізньоримського часу – початку доби Великого переселення народів, знайдених на території України, надає можливість виокремлювати, щонайменше, три технологічні традиції у їх виробництві, які мають різне походження.

4.1.1. Вироби першої технологічної традиції та їх походження

Останні включають напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені вузькими горизонтальними рівними незаглибленими шліфованими смугами, накладними краплями кольорового скла або без декору та яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (Рис. 56; див. підрозділи 2.1, 2.6.1, 2.6.3, 2.7), що знаходять численні паралелі серед

синхронних типів скляного посуду у римських провінціях та відомі переважно на території Імперії. Логічним, у такому випадку, було б припустити, що вони є римськими за своїм походженням.

Втім, в рамках вищезгаданої дискусії постає важлива і водночас складна проблема: а що власне ми можемо вважати «римським»? У до- та ранньоісторичних дослідженнях це, у першу чергу, територіальне питання, відповідь на яке, зазвичай, знаходиться досить елементарно. «Римський» означає виготовлений в межах Імперії (Schreiber 2018, S. 61; Rau 1972, S. 168; Voß and Erdrich 2003, S. 143-144).

Тим не менше реальна ситуація видається не такою вже й простою. Так, У. Фос та М. Ердріх зауважують, що виробництво деяких імпортних товарів, знайдених у Барбарикумі, у римських провінціях не завжди вдається задокументувати археологічно (Voß and Erdrich 2003, S. 143-144). За таких обставин «римський» також часто визначається як чужий для варварського стилю та технологій (Eggers 1951, S. 10-11, Lund-Hansen 1987, S. 16-17). Втім, завдяки сучасним археологічним дослідженням вже не вперше засвідчується поширення у варварському середовищі окремих технологій, які раніше вважалися виключно римськими [2], а перелік предметів, унікальних для матеріальної культури населення Барбарикуму, постійно скорочується. До того ж, у деяких його регіонах, розташованих поблизу Лімесу, товари, виготовлені на території Імперії, є майже невід'ємною частиною побуту місцевих жителів (Popa 2015, S. 67-170; Ardeleanu 2016; Droberjar 2022).

Використання дихотомії «свій-чужий» для характеристики імпортних предметів у Барбарикумі, на думку С. Шрайбера, демонструє значно глибший зміст поняття «римський», яке визначається не лише розміщенням артефактів у просторі, а й специфічними їх ознаками, формування яких зумовлене виробничими традиціями чи естетичними вподобаннями певного культурного середовища (Schreiber 2018, S. 44). У такому випадку, за неможливості

[2] Як, наприклад, залишки склоробного виробництва у Комарові в ареалі черняхівської культури.

локалізувати місце виготовлення предмету, свідченням його римського походження можуть слугувати певні технологічні та стилістичні характеристики, за умови якщо вони ідентичні або хоча б подібні відповідним характеристикам виробів, досить поширених у римських провінціях, та не збігаються з ознаками об'єктів місцевої матеріальної культури, близьких за своїм функціональним призначенням (Voß and Erdrich 2003, S. 143-144).

Ще однією важливою проблемою, є існування варварських імітацій римських предметів. Виготовлені за іншою технологією [3] вони наслідують стилістичні особливості останніх. І якщо імітації з різних матеріалів (як, наприклад, керамічні наслідування скляного або металевого посуду, див. Рис. 68: 1-6) досить просто відрізнити від оригіналу, то деякі інші варварські вироби є у прямому розумінні цього слова копіями римських (копії римських денарів, виготовлених способом лиття, так звані денарії флаті / *denarii flati*, або плакування, так звані денарії субаераті / *denarii subaerati*, див.: Dymowski 2021; Awianowicz, Dymowski and Myzgin 2022.). Тому самі собою стилістичні ознаки не завжди дозволяють беззаперечно пов'язувати речі із римським походженням.

Низку проблем в інтерпретації артефактів як римських наводить Стефан Шрайбер (Schreiber 2018, S. 64). Серед них, до прикладу: чи можуть вважатися такими предмети, виготовлені римськими майстрами у Барбарикумі, або виробництво яких здійснювалося з сировини, добутої на варварських територіях. В рамках цієї дискусії варто згадати і припущення про можливість виготовлення римськими майстрами товарів «на замовлення» варварів, виключно для поширення за межами Лімесу, яке використовується деякими дослідниками у визначенні походження окремих типів черняхівських скляних посудин (Gavritukhin 2017; Rumyantseva and Belikov 2017, p. 262). Зазвичай, ніякої аргументації на користь цього твердження автори не надають. Тоді як на противагу такому припущенню можна навести висновок Д. Інгемарка,

[3] А іноді навіть і за схожою технологією.

відповідно до спостережень якого асортимент римських імпортних товарів, доступних варварським племенам на півночі Великої Британії, визначався тенденціями у використанні та виробництві скляного посуду на території Імперії (Ingemark 2014, p. 179). Втім, не виключено, що на континенті ситуація могла скластися інакше.

Підсумовуючи сказане вище, можна зауважити, що чітких критеріїв для атрибуції артефактів, виявлених у варварському середовищі, як римських за своїм походженням наразі все ще не сформувалося. Зазвичай вони визначаються інтуїтивно, залежно від певного контексту чи обставин. А найбільш популярними з них залишаються просторові (місце виготовлення), технологічні та стилістичні характеристики предметів. У такому випадку лише дві умови дозволяють порівняно впевнено пов'язувати окремі типи скляних посудин, знайдених у Барбарикумі, із римським походженням: якщо їхнє виробництво на території Імперії задокументоване археологічно чи за інформацією з писемних джерел або ж якщо вони знаходять ідентичні/подібні паралелі серед розповсюджених синхронних форм скляного посуду у римських провінціях. Водночас важливо, щоб така схожість між артефактами виявлялася виключно у поєднанні однакових технологічних рішень та подібних декоративних композицій.

Цим умовам відповідають усі вироби першої технологічної традиції (див. вище), яку можна схарактеризувати як «римську» за своїм походженням. Деякі з них, наприклад, посудини типів Eggers 213 і 216 або чаші, оздоблені накладними краплями темно-синього скла трапляються майже у кожному куточку Імперії, інші – локалізуються в окремих її регіонах. Так, чаші типів Якобень і Eggers 223, 226-229 та конічні кубки без декору або прикрашені горизонтальними рівними незаглибленими смугами (тип Нагірне 2), концентруються у Північних Паннонії (Іллірику) та Мезії (Дакії), тоді як вироби типів IN 110/117 та AR 65/Trier 52 b відомі, головним чином, у Північній Галлії та долині Рейну. Із Східним Середземномор'ям пов'язують походження конічних кубків, оздоблених накладними краплями скляної маси

темно-синього забарвлення. Окремі черняхівські знахідки (див. підрозділи 2.2.3 і 2.2.4) знаходять паралелі у Салоніках (Греція), Коловраті (Сербія) та Аугусті Рауріці (Швейцарія). Аналізуючи моделі розповсюдження цих виробів на території Імперії та за її межами, можна припустити, що переважна кількість таких артефактів могли потрапити до черняхівського середовища через посередництво нижньодунайських провінцій або античних центрів Північного Причорномор'я [4].

Своїм походженням із Римською імперією також, імовірно, можуть бути пов'язані конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені горизонтальними рівними заглибленими шліфованими смугами, відомі як тип Синтана де Муреш. Хоча деякі дослідники припускають можливість їх виготовлення і у Барбарикумі (Straume 1987, S. 58; Петраускас 2014, с. 179-180)

Одним із основних механізмів, які забезпечували доступ варварського населення до римських скляних виробів, ще Х.-Ю. Еггерс вважав торгівлю. Власне кажучи, зміст самого терміну «римський імпорт», запровадженого німецьким дослідником та досить поширеного у науковій літературі протягом другої половини XX ст. (Wheeller 1953; Ekholm 1963; Кропоткин 1970; Kunow 1983; Lund Hansen 1987), передбачає комерційний характер походження римських предметів у Барбарикумі. Відображенням переважно економічних контактів місцевих варварів із Римською імперією тривалий час вважали і черняхівський скляний посуд (Сміленко 1952; Сымонович 1964; Кропоткин 1970; Магомедов 2001).

Мабуть, одним із перших підкреслив роль некомерційних шляхів надходження скляних предметів на територію Барбарикуму У. Ньосман (Näsman 1984, p.). На думку дослідника, окремі екземпляри римських посудин могли потрапити до населення Скандинавії внаслідок дипломатичних контактів із представниками Імперії чи разом із варварами, які проходили

[4] Зокрема, чаші типу Eggers 216 та конічні кубки, прикрашені накладними краплями кольорового скла.

військову службу у римських провінціях. Тим не менш, ключовою У. Ньосман вважав торгівлю у прикордонних населених пунктах у долині Рейну за участю західних германців, через посередництво яких скляні вироби проникали на північ.

Об'ємний розділ своєї монографії присвятила вивченню економічних контактів скандинавського населення із жителями римських провінцій У. Лунд Хансен (Lund Hansen 1987, S. 216-238). Вона продемонструвала, що на початку пізньоримського часу сформувався морський транспортний зв'язок між Зеландією та північно-західними провінціями Імперії, який у найближчі два століття сприяв розвитку віддаленої торгівлі із варварами [5]. Втім, на думку У. Лунд Хансен, механізм надходження римських товарів до місцевого варварського середовища неможливо пояснити виключно однією з відомих моделей. Комерційний обмін, за її переконанням, у даному випадку був лише одним із складових елементів цього процесу поряд із дипломатичними контактами чи транспортуванням артефактів їх безпосередніми власниками у якості особистого майна, придбаного під час перебування на території Імперії, чи військового трофею. Поміж тим, розрізнити предмети, що потрапили до варварського населення неоднаковим шляхом, як зауважує дослідниця, нерідко досить важко.

Відтак, У. Лунд Хансен припустила, що різним етапам римського періоду у Скандинавії мають бути притаманні неоднакові співвідношення цих моделей (Lund Hansen 1987, S. 216-238). Наприклад, у ранньоримський час, як вважає дослідниця, імпортні товари потрапляли до місцевого середовища переважно некомерційним шляхом, тоді як у пізньоримський – домінувала контрольована торгівля на віддалені відстані. Паралельно із нею римські предмети, швидше за все, поширювалися й у якості подарунків, що зміцнювали політичні зв'язки, або військової здобичі чи особистої власності,

[5] Не виключає дослідниця й існування контактів через континент за посередництва германців, що проживали ближче до Лімесу.

проте виокремити їх серед великого масиву імпортних виробів цього періоду майже неможливо.

Незначну роль у надходженні скляних посудин до області розселення носіїв пшеворської та вельбарської культур надає торгівлі Т. Став'ярська. За переконанням дослідниці, лише найбільш масово представлені у місцевому середовищі типи посуду могли потрапити сюди таким шляхом, інші ж – своїм походженням здебільшого пов'язані із некомерційними формами обміну (Stawiarska 1999, s. 189).

Стверджувати про існування єдиного універсального механізму поширення римських скляних виробів в області розселення черняхівських племен, на нашу думку, наразі було б помилковим. Очевидно, на різних етапах розвитку черняхівської культури переважали окремі шляхи надходження посудин. Так, можна припустити, що на ранніх етапах її існування, тобто у період Скіфських/Готських війн (238-271 рр.), скляний посуд міг потрапити до місцевого середовища разом із учасниками цих подій у якості військового трофею або викупів. Тоді як розповсюдження комерційного обміну між римлянами і варварами під час військового протистояння навпаки видається малоймовірним.

Протягом другої-третьої чверті IV ст., разом із стабілізацією політичних відносин між Імперією та готами, римський скляний посуд вперше масово з'являється у місцевому варварському середовищі. Очевидно, вагому роль у цьому процесі відігравав комерційний обмін/торгівля. Ще Т. Став'ярська зазначила, що одним із свідчень економічних контактів із римськими провінціями можливо вважати масовий характер поширення у варварському середовищі деяких типів скляного посуду. Яскравим прикладом такого явища у черняхівській культурі можуть слугувати конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець варіантів a та d типу Isings 106 або 1 типу AR 68 (тип Нагірне 2). Лише цілих артефактів цього типу, датованих в межах третьої чверті IV ст., наразі відомо тринадцять в ареалі розповсюдження її пам'яток (Рис. 34: а). Поява тут порівняно великої кількості стандартизованих

посудин, виготовлених на території Імперії, дійсно може вказувати на комерційний характер походження таких виробів. Втім, не виключено, що готські племена могли отримувати скляний посуд і у якості субсидій, передбачених союзним договором із римлянами (див. нижче). Врешті-решт, деякі із цих предметів могли з'явитися у черняхівській культурі разом із місцевими вихідцями, що проходили військову службу на території Імперії.

Досить цікавим видається функціональний і типологічний склад місцевого набору скляних посудин римського походження у порівнянні із асортиментом синхронних форм скляного посуду найближчих регіонів Імперії. Як добре видно із другого розділу черняхівські артефакти представлені виключно виробами для споживання напоїв (чаші та кубки), тоді як у римських провінціях у цей час поширені скляні предмети різноманітного функціонального призначення – чаші та кубки, одноручні й дворучні глеки різних розмірів та форм, флакони, бальзамарії та амфориски (Рис. 59). Деякі відмінності між наборами скляного посуду у місцевих варварів та на території Імперії спостерігаються й у типологічному різноманітті артефактів. Так, наприклад, у черняхівській культурі не відомі знахідки конічних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою типів Isings 109b/AR 70, Isings 109c/AR 72 (Рис. 59: 28), посудин типу Isings 107a, оздоблених шляхом видування у преформу (Рис. 59: 29), та напівсферичних чаш із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і кільцевим накладним піддоном або трубчастою ніжкою типу Isings 108, досить поширених у Іллірику (Паннонії), Дакії (Мезії) та Фракії протягом другої половини IV – початку V ст. (Barkóczi 1988, S. 73-74, 79-81, 95; Ružić 1994, p. 47, 50-51; Минчев 1988, с. 47-48).

Існування подібних відмінностей дозволяє припустити, що комплекс римських скляних посудин у черняхівському середовищі формувався шляхом усвідомленого вільного вибору місцевим населенням посуду конкретних форм і типів серед широкого асортименту доступних товарів. На думку деяких дослідників, це явище можна вважати однією з фундаментальних ознак

комерційного обміну/торгівлі (Lund Hansen 1987, S. 248-249; Ingemark 2014, p. 185-186).

Втім, швидше за все, обирали їх не лише варвари. Насамперед, мова йде про порубіжну торгівлю, що як видно із писемних джерел, відбувалася в обмеженій кількості населених пунктів на кордонах Імперії (Магомедов 2001, с. 142; Щукин 2005, с. 221). Очевидно, що механізм її функціонування суттєво відрізнявся від внутрішнього ринку у римських провінціях. А відповідно й іншим був асортимент товарів, доступних варварам на порубіжжі Імперії. У такому випадку, утворення черняхівського комплексу скляних посудин римського походження, імовірно, можна вважати результатом подвійної селекції. Перший її етап пов'язаний із формуванням вибірки товарів, поширених на внутрішньому ринку, за участю римських торговців, які контактували із варварами. Цілком можливо, що її асортимент визначався запитом черняхівських племен на конкретні види продукції, виготовленої на території Імперії. Тоді як, лише наступний етап такої селекції можна схарактеризувати як вибір варварами скляних посудин із набору форм, представлених у попередній вибірці.

Водночас, цікавим видається і те, що на відміну від північноєвропейського Брабарикуму, де у пізньоримський час поширені переважно яскраво оздоблені поліхромні артефакти або вироби унікальних типів, маловідомих навіть на території Імперії (Lund Hansen 1987, S. 248-249), більшість скляних посудин римського походження у черняхівській культурі представлені звичайними утилітарними формами, буденними за мірками населення римських провінцій.

Безумовним свідченням економічних контактів місцевого населення із жителями римських провінцій є знахідки сирцевого скла у Комарові (Рис. 60: 6). Разом із склобоєм вони, як вважає О. С. Румянцева, формували сировинну базу майстерні з виготовлення скляного посуду, виявленої тут ще у середині минулого століття (Румянцева и Щербаков 2016; Rumyantseva and Belikov 2017). Очевидно, що необхідність імпорту римського сирцевого скла

передусім визначалася потребами місцевого виробництва. Як демонструють датування цих груп сировини на території Імперії такий процес точно мав місце між другою третиною IV та серединою V ст. (Румянцева и др. 2022, с. 322). Втім, не можна виключати імпорту сирцевого скла у Комарів і раніше. Наразі розкопана тільки незначна частина цього унікального черняхівського поселення, а об'єктом вивчення елементного складу стали лише 40 уламків [6] необробленої скляної маси. Цілком можливо, що сучасні уявлення про асортимент сировини, яку обробляли у Комарові зміняться вже у найближчому майбутньому.

4.1.2. Посуд, виробництво якого могло здійснюватися у варварському середовищі

4.1.2.1. Вироби другої технологічної традиції та їх походження

Деякі типи скляних посудин, об'єднаних нами у цю групу, ймовірно, могли виготовлятися у Комарівській склоробній майстерні на Середньому Дністрі.

Черняхівське поселення поблизу с. Комарів Дністровського (раніше Кельменецького) району Чернівецької області (Рис 60: 1) відкрите А. П. Чернишом у 1950 році. За більш ніж пів століття пам'ятка тричі привертала увагу різних дослідників. Перші її розкопки відбулися у 1956-1957 рр. під керівництвом М. Ю. Смішка і продовжилися у 1962, 1965 та 1969 рр. За підрахунками О. В. Петраускаса під час виконання цих робіт виявлені близько 40 об'єктів різного часу, а серед них і залишки склоробного виробництва пізньоримського періоду (Петраускас 2014, с. 166). У 1974 році дослідження Комарова поновилися експедицією МДУ імені М. В. Ломоносова із Ю. Л. Щаповою на чолі. Протягом одного польового сезону археологи відкрили дві житлові споруди та гончарний горн. На цьому дослідження поселення на деякий час перервалися. Лише у 2012 року, після досить довгої паузи, над вивченням пам'ятки почала працювати спільна експедиція

[6] Сотні яких відомі за результатами розкопок останніх десяти років (наприклад, див. Petrauskas and Šiškin 2024).

Інституту археології Національної академії наук України та Рятівної археологічної служби. Під керівництвом О. В. Петраускаса ця робоча група продовжує розкопки Комарівського археологічного комплексу і сьогодні. Станом на 2017 рік на території поселення проведені масштабні геофізичні дослідження та вивчено понад 60 об'єктів пізньоримського періоду, а поряд із ним виявлений синхронний могильник, де відкрито шість поховань (Petrauskas and Avramenko 2019, p. 69-70).

Існування склоробної майстерні у Комарові засвідчується залишками круглої склоплавильної печі, знахідками уламків глиняних конструкцій вкритих шаром скляної маси, шматків сирцевого скла, так званих ковпачків та інших видів виробничих відходів (Rumyantseva and Belikov 2017, p. 258). Будова круглої споруди, інтерпретованої як піч для розігрівання сировинного скла, детальніше була описана вище (див. підрозділ 3.3) та мало чим відрізняється від своїх аналогів, виявлених у римських провінціях (Рис. 47: 2-3; Румянцева 2014а, с. 184-185; Rumyantseva and Belikov 2017, p. 258).

Унікальними знахідками є уламки керамічних форм із рельєфними трикутними у перетині ребрами на внутрішній поверхні, що ймовірно використовувалися для виготовлення виробів із рифленим оздобленням. Деякі з них збереглися майже повністю (Рис. 60: 2-5). Одна являє собою циліндричну посудину, яка дещо звужується донизу, висотою – 10,1 см, діаметром краю – 10,6 см та діаметром дна – 8 см. Друга подібна форма дещо менша за своїми розмірами: висота – 6,5 см, діаметр краю – 7 см, діаметр дна – 6 см (Смішко 1956, с. 12-14). Зважаючи на те, що посудини нероз'ємні, О. С. Румянцева припустила, що такі матриці застосовувалися на первинному етапі виготовлення виробів, ще до надання їм фінального розміру, під час процесу відомого як видування у преформу (Румянцева 2017, с. 194).

Важливим свідченням обробки скла у Комарові є знахідки необробленої сировини, які представлені уламками неправильної форми із гострими краями (Рис. 60: 6). У колекції домінують шматки безбарвного скла та скла натуральних кольорів. Порівняно із ними кількість кольорових уламків

сирцевого скла доволі незначна. Останні здебільшого застосовувалися для оздоблення виробів, виготовлення окремих конструктивних деталей посуду або, можливо, намистин та гральних жетонів, тоді як знебарвлена (чи з натуральним забарвленням) сировина зазвичай використовувалася для виробництва посуду [7] (Румянцева 2014а, с. 188).

Сирцеве скло з Комарова зварене на основі соди із застосуванням піску з різних джерел. За висновками О. С. Румянцевої, серед комарівського матеріалу зафіксовано чотири групи сировинного скла (Румянцева и др. 2022). Одна з них знебарвлена за допомогою сурми та близька за своїми хімічними властивостями склу серії 4 за Д. Фуа, інші три – з використанням марганцю і демонструють характеристики подібні до зафіксованих у сировини Левантійської I групи, серій 3.2 та 2.1 за Д. Фуа відповідно.

Результати вивчення елементного складу комарівського сирцевого скла повністю узгоджуються з загальновизнаними уявленнями про особливості пізньоантичного скляного виробництва у римських провінціях. Різниця у хімічних властивостях піску, використаного у його виробництві, як вважає дослідниця, дозволяє стверджувати, що місцева майстерня працювала на сировині, імпортованій із римських провінцій. Це припущення також підтверджується результатами геохімічних досліджень стронцію, високі концентрації якого характеризують скло, де джерелом кальцію виступають мушлі морських молюсків (Румянцева и Щербаков 2016, с. 310). Щоправда, характер сировинної бази Комарівської майстерні й досі є предметом гострої дискусії. Так, наприклад, можливість використання місцевих ресурсів у поєднанні з імпортною содою для виготовлення сирцевого скла, припущену ще Ю. Л. Щаповою (Щапова 1978, с. 234), наразі обстоює О. В. Петраускас (Петраускас 2014, с. 172; Petrauskas and Avramenko 2019, p. 74, 78). Тим не менше, гіпотеза О. С. Румянцевої з огляду на сучасні уявлення про

[7] Хоча посудини, виготовлені із кольорового скла, у Комарові також відомі (Petrauskas and Šiškin 2024)

диференціацію римської склоробної індустрії на скловарну і склообробну складові (див. підрозділ 3.3) нам наразі видається більш виправданою.

Виразним екземпляром відходів виробництва посуду є так звані ковпачки (Рис. 60: 7-8; 61) – уламки заготовок, що прилягають безпосередньо до склодувної трубки (Румянцева 2014а, с. 188). Зазвичай вони мають циліндричну (Рис. 60: 7), рідше, лійчасту форму (Рис. 61: 4-8). Відходи першого типу могли утворюватися під час виготовлення будь-яких форм посуду (Рис. 61: 1-2), тоді як ковпачки другого типу, як правило, з'являлися у результаті видування виробів відкритих форм (Рис. 61: 3; Amrein 2001, p. 23, 35; Fünfschilling 2015, S. 26-28, Abb. 6). Серед інших відходів – обрізки скляних ниток різного забарвлення, які могли бути використані для оздоблення посуду, краплі скла та оплавлені шматки скляної маси (Рис. 60: 9). Останні, ймовірно, є пробами, за допомогою яких майстер визначав в'язкість розігрітої сировини. Здебільшого вони універсальні для будь-яких етапів виробництва та не дають уявлення про його характер чи продукцію (Румянцева 2014а, с. 190).

Хронологія існування Комарівської майстерні є предметом окремої дискусії серед дослідників. Так, наприклад, Ю. Л. Щапова вважала, що асортимент місцевої продукції дозволяє визначити датування виробничого комплексу у Комарові в межах третьої чверті III ст., а час його функціонування, на думку дослідниці, обмежувався періодом не більше десяти років (Щапова 1978, с. 241-242). Тоді як, О. В. Петраускас, зауважуючи про нетипово велику кількість товстостінних посудин із шліфованим декором, виявлених на поселенні, припускає, що існування майстерні охоплювало ширший діапазон часу (Петраускас 2014, с. 179-180). З огляду на конструкцію печі та датування різних груп сировини за матеріалами римських провінцій, О. С. Румянцева наводить два варіанти хронології функціонування майстерні: друга половина III – третя чверть IV ст. або друга-третя чверть IV ст. (Rumyantseva and Belikov 2017, p. 261-262). Щоправда, останнім часом дослідниця змінила свою думку на користь останнього (Румянцева и др. 2022,

с. 322). Не виключають дослідники і тривалішої активності виробничого комплексу в Комарові (Петраускас 2014, с. 179; 2016, с. 92; Rumiantseva et al. 2021, p. 342; Petrauskas and Šiškin 2024). Зважаючи на чітку та досить переконливу аргументацію, остання гіпотеза О. С. Румянцевої щодо хронології функціонування Комарівської майстерні наразі видається нам найбільш вірогідною.

Тривалий період її діяльності не узгоджується із роботою тільки однієї печі для розігріву скла. Хоча археологічні дослідження у римських провінціях демонструють, що такі споруди часто неодноразово ремонтувалися (наприклад, див: Antonaras 2014), хронологічний відрізок функціонування індивідуальної печі, гадаємо, навряд чи охоплював більше десяти років [8]. Як пам'ятаємо, саме таким часом обмежила діяльність місцевої майстерні Ю. Л. Щапова. Нам такий висновок все ж видається передчасним. Нагадаємо, що лише незначна частина Комарівського поселення сьогодні досліджена розкопками і, досить імовірно, що відкриття нових подібних об'єктів – справа майбутнього.

На нашу думку, можливої діяльності склоробів у Комарові і раніше другої третини IV ст. теж відкидати не варто. Уламки скляних посудин, що могли належати циліндричним кубкам із оплавленим краєм вінець та кільцевою трубчастою ніжкою, період існування яких обмежується кінцем II – першою половиною III ст. (див. підрозділ 2.1), систематично трапляються серед матеріалів дослідження Комарівського поселення (Рис. 12: 12, 14, 23-24). Цілком можливо, що такі посудини могли бути серед продукції місцевої майстерні. Втім, не можна виключати і їх належності до категорії імпортованого склобою, призначеного для вторинної переробки [9].

[8] Очевидних слідів ремонтування склообробної печі у Комарові за документацією М. Ю. Смішка (Смішко 1965) не спостерігається.

[9] Зважаючи на практику використання склобою комарівськими майстрами (Румянцева 2014а, с. 193-194; Rumyantseva and Belikov 2017, p. 259), О. С. Румянцева припускає, що принаймні певна частина місцевих матеріалів були призначені для вторинної переробки та могли потрапити до Комарова як сировина у вигляді склобою або як готові вироби (Румянцева 2014а, с. 194). Ця обставина серйозно ускладнює визначення асортименту продукції майстерні (Rumyantseva and Belikov 2017, p. 260).

Як і питання хронології функціонування склоробної майстерні у Комарові, проблема визначення асортименту її продукції, очевидно не отримає розв'язання до завершення комплексних польових досліджень цієї пам'ятки. Тим не менше, окремі спроби окреслити набір скляних виробів, що виготовлялися тут, здійснювали різні дослідники.

Так, порівнюючи геохімічні характеристики уламків посуду з Комарова та скляної маси з залишків печі, Ю. Л. Щапова дійшла висновку, що у майстерні виготовлялися тонкостінні (товщина 0,1-0,2 см) вироби, з оплавленим краєм вінець, слідами застосування понтії, оздоблені гарячим способом (із використанням форми чи накладних елементів) або без декору (Щапова 1978, с. 236, 238, рис. 1). Дослідниця також припустила, що серед комарівської продукції можливо були буси, прясла та віконне скло (Щапова 1978, с. 239-240).

Подібних висновків доходить і О. С. Румянцева (Rumyantseva and Belikov 2017, p. 260). На її думку, специфіка відходів місцевого виробництва, зокрема форма ковпачків та численні знахідки ниток, дозволяє стверджувати, що серед продукції майстерні були невеликі посудини відкритих форм, оздоблені накладними декоративними елементами. З огляду на значну кількість уламків посуду з оплавленим краєм вінець, виявлених у Комарові, дослідниця припускає, що принаймні частина подібних артефактів була виготовлена тут [10]. Такі вироби, як вона вважає, могли бути представлені чашами типів Isings 85/AR 98, Isings 96/AR 60 та Eggers 199-200, 202. Безперечно серед комарівської продукції були посудини, оздоблені рифленим декором, про що свідчать не лише знахідки керамічних форм, а й виробничих відходів із залишками такої орнаментальної композиції (Румянцева 2017, с. 196). За спостереженнями О. С. Румянцевої, у Комарові також могли виготовлятися вироби із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, зокрема, конічні гостродонні кубки великих розмірів (висотою – 15-20 см та

[10] Що підтверджується і поодинокими фрагментами бракованих посудин (Rumyantseva and Belikov 2017, p. 260).

діаметром вінець – 8-12,5 см), що засвідчується знахідками специфічних ковпачків (Румянцева 2020). До дрібних предметів місцевого походження теж можливо включити намистини та гральні жетони, але питання про виробництво тут віконного скла, на думку дослідниці, є досить дискусійним (Румянцева 2014а, с. 195).

Одноступеневий характер організації майстерні у Комарові, підкреслювала Ю. А. Ліхтер, на думку якої виготовлення і декорування розігрітих виробів тут здійснювалося безпосередньо біля печі, а серед комарівської продукції могли бути скляний посуд, прикрашений накладними елементами, буси та пряслиця (Лихтер 1998, с. 49-50)

Можливість виробництва у Комарові видутих посудин, оздоблених гарячим способом, не викликає жодних сумнівів у О. В. Петраускаса, який утім вважає, що і місцеве походження посуду черняхівського типу, зокрема, циліндричних кубків типу Eggers 230, товстостінних посудин типів Straume VII-IX та конічних артефактів типу Синтана де Муреш, теж виключати не можна (Петраускас 2014, с. 179-180).

Питання про можливість виготовлення останніх у Комарові заслуговує особливої уваги. Думку щодо виробництва товстостінних кубків, оздоблених шліфованими фасетками (типи Eggers 227-230, 237/Straume I, VII-IX), у майстернях подібних Комарівській на південному сході Європи ще на початку 70-х років минулого століття висловив Г. Рау (Rau 1972, S. 127, 168-170; 1974). За припущенням дослідника окрім осередку обробки скла у Комарові існувала майстерня з виконання холодного декору. Проте, вже наприкінці цього десятиліття Ю. Л. Щапова досить аргументовано заперечила можливість виготовлення тут таких посудин (Щапова 1978, с. 239-240). У свою чергу, позицію радянської дослідниці підтримала Ю. А. Ліхтер, яка зауважила, що виготовлення товстостінних кубків, оздоблених шліфованими фасетками, передбачало необхідність двоступеневого поділу праці між спеціалістами з обробки скла та нанесення декору. Як вважала дослідниця, ця модель не

відповідала характеру організації комарівського виробництва (Лихтер 1998, с. 48).

Пізніше, з огляду на оновлену інформацію щодо хронології функціонування майстерні (Румянцева 2014а, с. 195), до питання про можливість виготовлення цих посудин у Комарові повернувся О. В. Петраускас. На його думку, висока концентрація уламків такого посуду тут, у порівнянні із ординарними черняхівськими поселеннями, може свідчити на користь цієї гіпотези (Петраускас 2014, с. 179-180; Петраускас 2016, с. 92). Тим не менше, абсолютно справедливим у цьому випадку нам видається зауваження О. С. Румянцевої, що навіть попри значну кількість артефактів, прикрашених шліфованими фасетками, виявлених у Комарові, жодних археологічних доказів їхнього виробництва тут наразі немає (Румянцева 2014, с. 413; Rumyantseva and Belikov 2017, p. 262).

Аналізуючи міркування різних авторів та порівнюючи їх із нашими власними спостереженнями, можемо припустити, що серед черняхівського скляного посуду із комарівською продукцією досить імовірно можливо пов’язувати циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою (Рис. 8: 1-4; 9: 1-2, див. підрозділ 2.1), чаші з оплавленим краєм вінець (Рис. 17, див. підрозділ 2.3), а також конічні кубки з оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою, відтягнутою із стінки придонної частини виробів (Рис. 36: 1-7, див. підрозділи 2.1 і 2.8). На користь такої гіпотези, як ми вважаємо, свідчать схожі, якщо не ідентичні, комбінації прийомів виготовлення, обробки і декорування цих артефактів (ланцюжки операцій), що дозволяють об’єднувати їх у спільну (другу) технологічну традицію (див. підрозділ 3.7.2), подібний ареал поширення таких типів посуду у Барбарикумі [11], а також систематична фіксація уламків згаданих посудин серед матеріалів дослідження Комарівської майстерні.

[11] Нагадаємо, що знахідки таких виробів концентруються переважно в області розселення східних германців – в ареалах черняхівської, вельбарської, пшеворської культур, а також масломенчської групи (Рис. 11).

Крім того, зауваження О. С. Румянцевої щодо можливості виготовлення у Комарові конічних посудин із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (Румянцева 2020) дозволяють припустити, що виробництво великих конічних кубків, декорованих накладними нитками кольорового скла, які поширені виключно в ареалі черняхівської культури (Рис. 35: 7-10; див. підрозділ 2.6.4), теж могло здійснюватися тут.

У межах доступної наразі інформації Комарівська майстерня видається нам найбільш перспективною на роль місця виготовлення вищезгаданих типів черняхівського скляного посуду, проте беззаперечно вважати, що вона була єдиним осередком їх виробництва, за браком археологічних джерел на даний момент невиправдано. Цілком імовірно, що майбутні польові дослідження відкриють світу нові центри професіоналізованої обробки скла за межами Лімесу.

4.1.2.2. Вироби третьої технологічної традиції та їхнє походження

Як бачимо, виробництво циліндричних кубків типу Eggers 230 і товстостінних посудин типів Straume VII-IX наразі навряд чи можливо пов’язувати із Комарівською майстернею. Отже, можна припускати існування у Барбарикумі іншого центру (центрів) обробки скла, що працював за власними виробничими стандартами, зумовленими інакшим соціокультурним середовищем. Його продукція вирізняється серед інших черняхівських посудин не лише своєрідними стилістичними, морфологічними і технологічними рисами, але й особливостями розповсюдження (див. підрозділ 3.7.2). Локалізація такого виробництва все ще лишається предметом здогадок і, тим не менше, численні знахідки посуду, нетипового для римського матеріального комплексу, у Барбарикумі дозволяють припускати наявність більш як одного центру виготовлення подібних предметів (Rau 1972, S. 168).

Серед черняхівського скляного посуду останні, на нашу думку, можуть бути представлені циліндричними кубками із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і окремими виробами подібними їм (Рис. 20-22; 24: 1-3, див. підрозділ 2.4), товстостінними кубками із шліфованим краєм вінець та

холодним декоруванням (Рис. 24: 4-5; 25-29, див. підрозділ 2.5), а також товстостінними посудинами, оздобленими накладним шаром кольорового скла (Рис. 37; див. підрозділ 2.10). Зважаючи на деякі морфологічні особливості та подібний ареал поширення у Барбарикумі, можна припустити, що до виробів третьої технологічної традиції могли належати і конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та суцільною ніжкою, прикрашені накладними нитками скла одного кольору з основою (Рис. 36: 8-10, див. підрозділ 2.9).

4.2. Динаміка циркуляції скляного посуду та історико-культурні процеси в регіоні

Звертаючись до реконструкції історичної дійсності з використанням археологічної інформації варто пам’ятати, що історичні події та зміни у матеріальній культурі знаходяться у різних площинах і не завжди відповідають одне одному (Щукин 2005, с. 236). Свого часу «коротка» хронологія існування римських предметів у Барбарикумі завоювала панівну позицію у науковому середовищі (Eggers 1951; Hedeager 1978; Lund Hansen 1987), яку досить міцно утримує і сьогодні. Аналізуючи датування черняхівських скляних посудин римського походження та їхніх синхронних аналогів на території Імперії (Рис. 62), можна припустити, що період між виготовленням цих виробів та надходженням до варварських племен, імовірно, був досить незначним. Втім, безсумнівно, що скляний посуд до того як опинитися у похованнях певний час перебував у побутовому користуванні місцевого населення. У різних артефактів такий процес очевидно відбувався неоднаково. Наприклад, на думку О. В. Шарова, у римських предметів, що потрапили до Барбарикуму, він міг тривати щонайменше 20 років – упродовж активної діяльності одного покоління живої культури (Шаров 2018, с. 184).

Період існування будь-яких археологічних артефактів у живій культурі охоплює декілька стадій: виникнення, найбільшого поширення та поступового

падіння популярності (Cool and Price 1995, p. 211). Враховуючи, що деякі форми черняхівських скляних посудин представлені виключно поодинокими знахідками, визначити хронологічні рамки таких стадій можливо лише для окремих типів посуду.

Досить обмежена кількість місцевих скляних посудин римського походження, у порівнянні з іншими формами імпорту, такими як монети чи керамічний посуд, обумовлює спекулятивний характер представлених нижче реконструкцій взаємовідносин черняхівських племен із населенням на території Імперії, внаслідок чого деякі історичні події та культурні процеси відомі за писемними чи нумізматичними джерелами не знаходять відображення у їхньому розповсюдженні.

Періодизацію побутування виробів різних технологічних традицій у черняхівській культурі можна розділити на декілька етапів.

4.2.1. Перший етап або друга-третя чверть III ст.

Уже на стадії формування черняхівської культури скляний посуд з'являється у поховальних пам'ятках Волині та Західного Поділля. Серед найбільш ранніх знахідок, які можна впевнено інтерпретувати як черняхівські – циліндричний кубок із оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою з поховання 265 Чернелива-Руського (; Рис. 8: 1) та подібна посудина, оздоблена рифленим декором, випадково знайдена поблизу с. Колки (Рис. 9: 1). Обидва вироби належать до другої технологічної традиції, а уламки найближчих їх аналогів походять із Комарова (Рис. 10: 12, 14, 23-24). Цілком імовірно, такі кубки могли виготовлятися й у Комарівській майстерні, що дозволяє припустити можливість існування тут місцевого виробництва вже на початку III ст., а можливо і раніше [12].

4.2.2. Другий етап або остання третина III – перші десятиліття IV ст.

Як відомо, період між 230-ми – 270-ми рр. в історії Римської імперії позначився політичною і економічною нестабільністю, пов'язаною з низкою

[12] З огляду на датування знахідок аналогічних посудин у вельбарській та пшеворській культурах на території Польші (Stawiarska 1999, s. 116-120).

внутрішніх кризових явищ, таких як відсутність міцної центральної влади (епоха солдатських імператорів), сепаратний рух у північно-західних (Галльська імперія) і східних провінціях (Пальміра Зенобійська), та зовнішніх факторів, серед яких невдалий перебіг конфлікту із Сасанідами на Сході, вторгнення аламанів та падіння Ретійського лімесу, а також регулярні рейди варварських племен Центральної та Східної Європи на чолі з готами на територію нижньодунайських, балканських та малоазійських провінцій. Учасники останніх подій, також знайомих під назвою Скіфські або Готські війни (Ременников 1954; Рейда 2017), як вважається, відіграли важливу роль і у формуванні черняхівської культури, що засвідчується поширенням у місцевому середовищі уламків римських дипломів, деталей костюму, прикрас, елементів військової амуніції, предметів культу, а також монет, в тому числі ауреусів та бронзових емісій карбування балканських та малоазійських міст (Магомедов, 2001, с. 134-139; Мызгин 2018).

Напевно, напередодні або під час цих подій з території Північних Мезії та Фракії, які, очевидно, були транзитними пунктами для виробів із північно-західних регіонів Імперії, до черняхівських племен могли потрапити скляні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типів Eggers 216 та IN 110, знайдені у похованнях Чернелива-Руського (Рис. 12: 1) та Ружичанки (Рис. 12: 2). Декілька посудин, відомих під визначенням Eggers 216, також виявлені на південному-заході черняхівського ареалу у Румунії: у тілоспаленні з Тиргшору та культурному шарі поселення Поєнешть (Gomolka-Fuchs 1999, S. 132).

4.2.3. Третій етап або друга-третя чверть IV ст.

У другій третині IV ст. завершується формування «класичної» черняхівської культури: межі її ареалу розширюються на південь та схід, певної уніфікації зазнають поховальний обряд і будівничі традиції населення, а основні компоненти матеріального комплексу (керамічний посуд, деталі одягу, прикраси) набувають спільних морфологічних та стилістичних рис.

Очевидно, деякою стабілізацією, що сприяла пожвавленню економічних контактів, характеризуються взаємовідносини Імперії та варварських племен Східної Європи у цей період. У 328 році в районі Сучідави через Дунай був зведений стаціонарний кам'яний міст, що поєднав римський та готський береги. А у 332 р. Костянтин I уклав із готами постійний договір, за умовами якого вони, як федерати Імперії, зобов'язувалися не пропускати інші варварські племена до її кордонів та поставляти до римської армії свої військові загони. Взамін готи отримували щорічні виплати дорогоцінними металами, одягом і продуктами. Цілком можливо, що у такий спосіб до черняхівського населення могли потрапити і окремі форми скляного посуду. Як вважається, договір також сприяв розвитку регулярної торгівлі (Магомедов 2001, с. 141; Вольфрам 2003, с. 94-95; Щукин 2005, с. 200-201).

Письмові джерела надають обмаль інформації про економічні контакти римлян із варварськими племенами Нижнього Подунав'я. Про наявність статті щодо врегулювання торгівельних відносин в умовах договору між Констянтином та готами 332 року, зміст якого лише у загальних рисах встановлюється опосередковано (Вольфрам 2003, с. 95), можливо тільки здогадуватися з огляду на значну кількість римських товарів, що надходили до черняхівського середовища у другій-третій чверті IV ст. (Гопкало 2008, с. 108-110; Діденко 2018, с. 165-176). Втім, важливу роль комерційного обміну/торгівлі з населенням римських провінцій у житті місцевих варварів добре демонструє договір 369 року між Атанаріхом і Валентом, відповідно до умов якого після чотирьох років обмежень [13] готам надавали можливість здійснювати торгівельні операції у двох прикордонних пунктах на Дунаї: Дафні та Новіодунумі (Магомедов 2001, с. 142; Щукин 2005, с. 221).

Археологічні матеріали засвідчують, що предметом римського імпорту окрім скляних посудин очевидно були керамічний столовий посуд, прикраси,

[13] Обмеження торгівельних операцій, запроваджені імператорською владою під час конфлікту з готами у 366-369 рр., як зазначається, негативно вплинули на рівень життя варварського населення (Магомедов 2001, с. 142).

зброя та вино (Магомедов 2001, с. 107). На популярність останнього у місцевому варварському середовищі вказують численні знахідки амфорної тари з різних регіонів Чорноморського узбережжя та Середземномор'я (Діденко 2018). За інформацією з письмових джерел із римських провінцій готи отримували також одяг і деякі види продуктів харчування: сіль, оливкову олію та зерно (Корсунский 1965, с. 58), яке до 367-369 рр. також щорічно потрапляло до готського населення Нижнього Дунаю у якості субсидій (Велков 1955, с. 253).

Еквівалентом обміну/торгівлі черняхівських племен із римськими провінціями довго вважалися переважно продукти місцевого землеробства (Брайчевський 1964, с. 238-240; Винокур 1972, с. 48; Шишкін 1999, с. 136-137), хоча деякі дослідники не надавали експорту зерна вирішального значення (Рикман 1975, с. 228; Магомедов 2001, с. 106-107, Мызгин 2011) або ж взагалі заперечували його існування, підкреслюючи, що рівень соціально-економічного розвитку черняхівського населення був недостатнім для створення надлишкового продукту, орієнтованого на експорт (Кропоткин 1967, с. 112-113; Тиханова 1974, с. 69; Rawn 2003, p. 62-63). Нам його роль у комерційному обміні місцевого населення із жителями Імперії теж видається мінімальною. З писемних джерел відомо, що в обмін на імпортні товари варвари часто продавали рабів, худобу та вичинені шкіри (Магомедов 2001, с. 107; Rawn 2003, p. 63). Крім того, носії черняхівської культури, імовірно, брали активну участь у транзитній торгівлі (Kazanski 1992; Магомедов 2001, с. 109-110; Щукин 2005, с. 209-219). На південь, до античних центрів із Балтійського узбережжя та лісової зони через посередництво черняхівського населення могли експортуватися бурштин та хутра, а у зворотному напрямку, до північних сусідів, рухалися товари, виготовлені на території Імперії.

Розвиток взаємодії черняхівських племен із римськими провінціями у різних сферах політичного та економічного життя на цьому етапі засвідчується зростаючим розповсюдженням чаш із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, позначених у літературі як типи 12.2 за А. Антонарасом,

Якобень та Eggers 223, 226-229, що проникають у Середнє Побужжя та Середнє і Нижнє Подніпров'я. Знахідки таких виробів походять із поховань Чернелива-Руського (Рис. 12: 10), Косанового (Рис. 15: 2), Гаврилівки (Рис. 15: 1) та Великої Бугаївки (Рис. 12: 11). Найбільшого поширення в цей час набувають чаші з оплавленим краєм вінець, що представляють другу технологічну традицію, хоча поодинокі їх знахідки у черняхівській культурі трапляються як дещо раніше, так і пізніше [14]. Виробництво принаймні певної частини таких виробів, як вважається, здійснювалося у Комарові. У другій третині IV ст. у черняхівському середовищі вперше з'являються циліндричні кубки типу Eggers 230, що надає можливість припускати формування у цей період нового центру (центрів) обробки скла у Барбарикумі, пов'язаного із третьою технологічною традицією [15].

4.2.4. Четвертий етап або друга половина IV ст.

Новий виток розвитку економічних контактів носіїв черняхівської культури із населенням римських провінцій, очевидно, відобразився у поширенні в закритих комплексах третьої чверті IV ст. [16] конічних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2. Знахідки таких виробів концентруються, головним чином, у межиріччі Пруту та Сирету (Рис. 34: а). До черняхівського населення вони могли потрапили із північних провінцій діоцезів Іліріку та Дакії, де вони отримують значної популярності у другій половині IV ст. [17] (див. підрозділ 2.6.1).

Особливого поширення у цей період набувають циліндричні кубки типу Eggers 230, знахідки яких трапляються на всій території розселення черняхівських племен, а разом із тим зростає їхнє типологічне розмаїття

[14] На думку О. В. Петраускаса, окремі комплекси із такими посудинами (Рудка; Привільне, п. 10), ймовірно, можуть маркувати у черняхівській культурі перехідний етап між ступенями C_2 і C_3 (Petrauskas 2017, S. 129).
[15] Хоча деякі датування деяких знахідок кубків типу Eggers 230 з території сучасної Польщі можуть вказувати на існування таких центрів вже на фінальному відрізку ступеню C_2 (Stawiarska 1999, S. 149). Втім, подібне припущення наразі видається досить дискусійним.
[16] Поодинокі їх екземпляри відомі тут і у більш ранньому контексті, як наприклад Лецкань (Gavritukhin 2017, p. 101).
[17] Розповсюдження в ареалі черняхівської культури порівняно великої кількості стандартизованого посуду, виготовленого на території Імперії, може вперше з моменту підписання договору із готами у 332 році засвідчувати комерційний характер надходження римських скляних виробів до місцевого варварського середовища.

(Петраускас 2016). Водночас, видозмінюються техніки виробництва і декорування предметів третьої технологічної традиції: з'являються товстостінні форми посуду із шліфованим краєм вінець, виготовлені без допомоги видування [18], а також нові варіанти оздоблення посудин, зокрема, широкі рівні заглиблені шліфовані смуги та шліфовані поліровані фасетки (Щепаченко 2022). Вироби другої технологічної традиції у цей час представлені поодинокими знахідками чаш із оплавленим краєм вінець, що походять із периферійних регіонів черняхівського ареалу [19].

4.2.5. П'ятий етап або остання третина IV – перші десятиліття V ст.

Початок фінальної стадії існування черняхівської культури зазвичай пов'язують із вторгненням гунів у Східну Європу між 369-376 рр. (Магомедов 2001, с. 143-147; Щукин 2005, с. 235-254) Тривалий час вважалося, що серія катастрофічних подій періоду гунської навали крок за кроком призвели до її колапсу. Тим не менше, сучасні археологічні дослідження демонструють, що в останній чверті IV – першій третині V ст. життя продовжувалося на значній кількості черняхівських поселень, а прихід гунів майже не вплинув на існуючі економічні зв'язки місцевого населення із сусідніми регіонами та античним світом (Gavritukhin 2017; Діденко 2018, с. 177; Любичев 2019б, с. 99, 102, 188-189; Lyubichev, Myzgin 2020; Петраускас 2021; Shchepachenko 2023).

На період між 370-ми – 410-ми рр. припадає найбільше типологічне розмаїття черняхівського скляного посуду. Серед виробів римського походження набувають популярності напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені накладними краплями кольорового скла або простими лінійними шліфованими композиціями (тип Eggers 213), добре відомі у різних регіонах Імперії протягом IV – першої половини V ст. (див. підрозділ 2.2.7-8). Знахідки таких виробів походять із поховань

[18] Наприклад, кубки варіанту Straume I B 3 із поховань Оселівки та Війтенків (Рис. 25: 1-4) або товстостінна посудина із поховання 60 Журавського могильника (Рис. 24: 5).
[19] Поховання 110 і 211 могильника Війтенки (Рис. 17: 8) на сході України, поховання 4 могильника Чалик (Щербакова 1990, с. 143-144, рис. 3: 6) у Молдові та 298 Могошань (Stawiarska 2014, p. 119, Kat. N. 80, fig. 36: 80) у Південній Румунії.

черняхівських могильників Війтенки і Журавка (Рис. 15: 12-13) у Центральній та Східній Україні, а також Могошань у Південній Румунії (Diaconu 1970, p. 401-402, fig. 5: 15). Продовжують своє існування на цьому етапі конічні посудини варіантів a та d типу Isings 106 (включаючи тип Нагірне 2), асортимент яких поповнюється великими виробами, оздобленими рівними незаглибленими шліфованими смугами та накладними краплями кольорового скла. Останні, як вважається, пов'язані своїм походженням із Східним Середземномор'ям. Можна припустити, що до черняхівського населення такі посудини могли потрапити не лише через посередництво нижньодунайських провінцій, а й з античних центрів Північного Причорномор'я, де знахідки подібних виробів теж добре відомі [20]. Знову з'являються у черняхівському ареалі посудини, виготовлені у північно-західних регіонах Імперії, зокрема, конічні та яйцеподібні кубки, прикрашені накладними краплями скла синього, червоного, блакитного, зеленого і янтарного кольорів із поховань 112 та 115 Шишацького могильника (Рис. 35: 1, 4).

Набувають поширення у цей період конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені горизонтальними рівними заглибленими шліфованими смугами, відомі як тип Синтана де Муреш. Хоча за своїми морфологічними і стилістичними ознаками вони досить близькі до виробів, що походять із римських провінцій, серед яких знаходять поодинокі ідентичні паралелі, деякі дослідники припускають можливість їх виготовлення і за межами Імперії (див. підрозділ 2.6.2).

В останній чверті IV ст. з'являються великі конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, декоровані накладними нитками кольорового скла, походження яких, зважаючи на деякі морфологічні особливості та поширення виключно у черняхівському ареалі, ймовірно, можна пов'язувати із Комарівською майстернею. Такі вироби виявлені у похованнях Косанівського (Рис. 35: 8) і Журавського (Рис. 35: 7) могильників у

[20] Насамперед, у варварських могильниках передгірного Криму (Зайцев и Мордвинцева 2003, с. 57-58, 61-62; Шабанов 2011, с. 152; Gavritukhin et al. 2021, p. 103; Шабанов 2023).

Центральній Україні та могильника Барча на сході Румунії (Ţau and Nicu 2013, p. 65, Pl. 1: 5-6). До другої технологічної традиції належать конічні посудини із оплавленим краєм вінець та суцільною ніжкою, оздоблені гарячим способом, час існування яких у черняхівській культурі визначають останньою чвертю IV – першою третиною V ст. (див. підрозділ 2.8). Останні теж могли бути одним із видів комарівської продукції. Знахідки таких виробів концентруються у південно-західній частині черняхівського ареалу, а уламки археологічно цілої посудини цього типу нещодавно відкриті в одному із заглиблених об'єктів поселення у Комарові (Petrauskas and Šiškin 2024).

Очевидно, завдяки технологічним новаціям 350-х рр. значного розповсюдження в останній третині IV ст. отримують різні форми товстостінного посуду третьої технологічної традиції, зокрема, кубки типів Straume VII-IX і двошарові посудини. Як правило, вони виступають одним із головних хронологічних маркерів гунського часу (Gavritukhin 2017; Петраускас 2021). На піку поширення у цей час також перебувають кубки типу Eggers 230. Можна припустити, що однією з передумов зростання популярності та розширення асортименту виробів третьої технологічної традиції у черняхівському середовищі могли бути певні обмеження римсько-варварських економічних контактів, запроваджені імператором Валентом після збройного протистояння із дунайськими готами у 367-369 рр. Втім, на думку І. О. Гавритухіна, уже у наприкінці 370-х рр. внаслідок перемоги готів над військом імператора під Адріанополем (378 р.) контроль римлян над нижньодунайським Лімесом послабшав та більше не становив серйозної перепони для переміщення носіїв черняхівської культури на територію Імперії. За таких обставин, постачання римських товарів до варварських племен, що проживали на північ від Нижнього Дунаю могло здійснюватися через посередництво готів, які оселилися на його правому березі (Gavritukhin 2017, p. 105).

4.2.6. Шостий етап або перша половина V ст.

Період існування більшості типів черняхівських скляних посудин, відомих на попередньому етапі, охоплює першу третину V ст. Однак, верхню межу датування окремих черняхівських комплексів (наприклад, поховання 112 і 115 Шишацького могильника) деякі дослідники пов'язують із серединою цього століття [21] (Рейда, Гейко та Сапєгін 2021; Рейда, Гейко та Сапєгін 2016). Скляний посуд, знайдений у складі супровідного інвентарю таких поховань, очевидно, перебував на завершальній стадії своєї циркуляції у живій культурі. Будь-які надходження скляних посудин до області розселення черняхівських племен, принаймні на території України, напевно вже не відбуваються після 430-х рр.

4.3. Функції скляного посуду у черняхівському суспільстві

4.3.1. Контекст знахідок

Важливу роль у розумінні сприйняття скляного посуду у місцевому варварському середовищі відіграє вивчення контексту знахідок. Скляні вироби виявлені у складі заупокійного інвентарю у похованнях та у культовому шарі черняхівських могильників, а також часто трапляються у заповненні об'єктів та культурних нашаруваннях черняхівських поселень. Майже 87 % таких артефактів походять із поховального контексту (Рис. 65: 1). Третина з них (35 %) знайдені у похованнях, інші (65 %) – у культовому шарі (Рис. 65: 2). Більш як половина (57 %) цих знахідок мають сліди перебування у вогнищі (Рис. 65: 3). Переважно, вони походять із культового шару могильників, де висока концентрація оплавлених предметів (81 %) поза межами комплексів може пояснюватися умовами його формування [22].

[21] Горизонт знахідок першої половини V ст. також зафіксований і на черняхівських пам'ятках Середнього Подніпров'я. Ці артефакти О. В. Петраускас пов'язує із окремим етапом існування черняхівської культури у регіоні, який позначає ступенями D_1/D_2 (Петраускас 2018, с. 36).

[22] На думку деяких дослідників культовий шар черняхівських могильників переважно формувався з залишків зруйнованих у давнину тілопокладень та кремаційних поховань, знищених сучасною сільськогосподарською діяльністю (Петраускас 1993; Петраускас 2002; Шультце и Любичев 2015)

Близько 55 % артефактів, виявлених у похованнях, можливо порівняно впевнено пов’язувати із супровідним інвентарем. Майже дві третини з них (61 %) походять з інгумацій, решта (39 %) – з кремацій (Рис. 66: 1), де вони трапляються, головним чином, серед залишків безурнових тілоспалень [23]. За аналогією до схеми, представленої К. Г. Варачовою для керамічних кубків (Варачова 2019, с. 124-125), можна визначити декілька варіацій розміщення скляних посудин у могильній ямі черняхівських тілопокладень відносно кістяка та іншого посуду (Рис. 66: 2). У першому випадку скляний кубок/чаша розташовувався окремо (35 випадків) біля голови (80 %), кистей рук (14 %) або ступнів (6 %) небіжчика (Рис. 66: 3). У другому (31 випадок) – у скупченні керамічного посуду (Рис. 66: 3): в одній із посудин (84 %) або поряд (16 %). Зазвичай група таких предметів знаходилася у зоні черепа (47 %) або нижніх кінцівок (39 %), рідше – уздовж кістяка (14 %). Домінуючим для черняхівських інгумацій у різних регіонах культури напевно можна вважати розташування скляного посуду поблизу черепа небіжчика або в одній із посудин супровідного інвентарю. Частіше за все скляні чаші або кубки розміщувалися у кружальній триручній посудині (38 %) чи вазі без ручок (19 %), рідше у мисці-вазі, мисках відкритого та закритого типу та інших (Рис. 67: 4).

Лише 12 % аналізованих артефактів виявлені у побутовому контексті (Рис. 65: 1). Близько трьох чвертей із них (77 %) походять із культурного шару поселень і майже одна чверть (23 %) – із заповнення об’єктів (Рис. 65: 2). Здебільшого знахідки скляних посудин фіксуються у верхніх прошарках заповнення заглиблених споруд, куди вони очевидно могли потрапити внаслідок затікання котловану таких об’єктів культурним шаром.

На відміну від предметів, що походять із поховального контексту, тільки 5 % скляних артефактів, виявлених на поселеннях, демонструють ознаки

[23] На жаль, знахідки такого походження теж не можна впевнено пов’язувати із супровідним інвентарем, оскільки до складу тілоспалень вони могли потрапити із культового шару під час збирання решток поховального вогнища.

повторного впливу високих температур (Рис. 65: 3). У деяких випадках походження оплавлених уламків скляних посудин тут, імовірно, можна пов'язувати із культовим шаром сусіднього могильника, як наприклад, у Війтенках [24].

За нашими підрахунками у черняхівській культурі на території України наразі відомо не менш як 230 окремих форм[25] скляного посуду. Серед них 171 посудина походить із поховального контексту, 59 – з побутового. Таке співвідношення (3 : 1) навряд чи можна вважати справедливим, насамперед, з огляду на різний рівень вивчення черняхівських могильників та поселень. Останні рідко досліджувалися великими площами, а переважна їх кількість відомі лише за розвідками чи відкриті випадково. Відповідність подібних розрахунків реаліям живої культури також обмежуються різним станом збереження артефактів, що проявляється у відмінностях між співвідношенням інформативних та малоінформативних предметів із поховальних пам'яток (30 % і 70 % відповідно), де переважають оплавлені і деформовані уламки, та поселень (54 % і 46 % відповідно), де оплавлені вироби трапляються дуже рідко (Рис. 67: 1). Врешті-решт кількісні оцінки ускладнюються різною доступністю матеріалів для вивчення (див. підрозділ 1.2.3).

Цікаві результати демонструють спостереження за відсотковим співвідношенням посуду різних технологічних традицій (Рис. 67: 2). Так, за нашими підрахунками у поховальному контексті переважають вироби третьої традиції (49 %), а посудини першої та другої – складають 21 % і 25 % відповідно. Інша ситуація спостерігається на поселеннях, де домінує посуд третьої (64 %) і другої (27 %) традицій, а предмети римського походження зустрічаються лише у 7 % випадків. Ці спостереження демонструють, що вироби третьої технологічної традиції значною мірою переважали у черняхівському середовищі, навіть попри коротший період існування (Рис. 64)

[24] Могильник Війтенки розташований на південно-західному схилі мокрої балки Козача, дещо вище за однойменне поселення Війтенки 1. Цілком можливо припустити, що ерозія ґрунту вище по схилу балки могла призвести до потрапляння знахідок з культового шару могильника у межі сусіднього поселення.
[25] Статистичні розрахунки включають лише типологічно визначені та інформативні артефакти.

порівняно із основними типами скляного посуду інших традицій (Рис. 62-63). Можна припустити, що подібна картина обумовлюється широкою доступністю таких посудин для місцевого населення у порівнянні із виробами другої традиції та предметами римського походження. Досить цікавими видаються і відмінності у розповсюдженні останніх на поселеннях та у могильниках, які, на нашу думку, можна пояснити різницею у використанні однакових предметів у побутовому контексті та поховальних практиках черняхівського населення[26]. Такі розбіжності, ми вважаємо, можуть вказувати на особливу роль римських скляних посудин у місцевому варварському середовищі.

4.3.2. Сприйняття скляного посуду носіями черняхівської культури

Одним із ключових інструментів, залучених нами для розв'язання цього питання, стала система моделювання поведінки представників сегментарних суспільств із різними видами скляних артефактів, нещодавно представлена С. Ньосслером (Nößler 2020). Працюючи над вивченням ролі скляних посудин у житті населення європейського Барбарикуму римського періоду, німецький дослідник виокремлює три етапи знайомства місцевих жителів з предметами, виготовленими із скла (Табл. 10). Перший етап включає п'ять рівнів сприйняття скляних виробів: використання за призначенням (нульовий рівень), модифікація (перший рівень), імітація (другий рівень), ремонт (третій рівень) і модернізація (четвертий рівень).

Цілком логічно, що однією з основних функцій скляного посуду у варварському середовищі, насамперед, вважається використання за призначенням (Pánczél and Dobos 2007, p. 76). Таке твердження можна визнати справедливим і для черняхівського суспільства, про що свідчать знахідки скляних посудин у складі так званого питного сервізу у поховальному контексті (див. нижче).

[26] Варто зауважити, що подібні відмінності у використанні предметів у побутовому та поховальному контекстах іноді спостерігаються і серед інших категорій матеріального комплексу черняхівської культури, наприклад, керамічного посуду (Шультце и Любичев 2010, с. 36-37).

Модифікація ж передбачає механічні зміни властивостей предмету, здійснені навмисно, зокрема, фрагментацію, шліфування, перфорацію та інші. Як правило, вони пов'язані із його новим функціональним призначенням. Яскравим прикладом цього процесу, на думку С. Ньосслера, є «віконні» посудини – керамічні ємності із вставками уламків скляного посуду, відомі у центрально- та північноєвропейському Барбарикумі у III-IV ст. (Nößler 2020, S. 277). Схожі артефакти трапляються і в ареалі черняхівської культури. Так, наприклад, у похованні 17 могильника Оселівка виявлена кружальна миска відкритого типу із вставкою фрагменту скляної посудини у дні (Додаток Б, № 690). Із розкопок Маслівського могильника походить керамічний глек, оздоблений подібною інкрустацією у дні (Додаток Б, № 639), а ще дві ліпні миски з вставками уламків скляного посуду у дні знайдені у Рижавці (Додаток Б, №№ 760-762).

Модифікацією, імовірно, слід вважати використання черняхівських скляних посудин у якості світильників. Випадки подібного застосування уламків посуду зафіксовані у похованнях 91 і 93 Великої Бугаївки (Петраускас и Шишкин 2013, с. 40). Роль таких приладів тут виконували фрагменти придонної частини і дна скляних кубків (Рис. 28: 27; 42: 1), гострі краї яких були ретушовані для надання виробам необхідної форми. На внутрішніх стінках дна тонкостінної конічної посудини із поховання 93 збереглися сліди білого нальоту і кіптяви, що надало підстави авторам дослідження могильника висунути подібне припущення. Такий спосіб використання скляного посуду сьогодні досить маловідомий у черняхівському середовищі [27]. Можливо просто через те, що раніше подібні особливості з різних причин не потрапили до уваги археологів. Варто зазначити, що практика експлуатації залишків керамічних посудин для схожих цілей теж неодноразово зафіксована у поховальних комплексах Великої Бугаївки (Петраускас и Шишкин 2013).

[27] Ще одна посудина із слідами кіптяви на стінках, очевидно, спеціально призначена для використання у якості освітлюючого пристрою, виявлена у похованні 8 Комарівського могильника (Петраускас та ін. 2018).

Імітація або скевоморфізм пов’язана з копіюванням чи наслідуванням певних характеристик скляних посудин із застосуванням інших матеріалів або технологій. Зазвичай, об’єктом наслідування стають форма, декоративні елементи та орнаментальна композиція оригінальних виробів. Керамічні імітації скляного посуду протягом римського періоду були поширені у різних регіонах Барбарикуму (Hegewisch 2005; Mistewicz 2006), в тому числі й у черняхівській культурі (Сымонович 1978, с. 180, 183; Магомедов 2001, с. 54; Варачева 2011, с. 61; Варачева 2014, с. 292). Здебільшого, місцеві глиняні кубки наслідують форму черняхівських скляних посудин і лише зрідка точно відтворюють їх декоративні композиції (Рис. 68: 1-2). Зазвичай у оздобленні таких керамічних імітацій домінують своєрідні стилістичні мотиви, типові для локального середовища (Рис. 68: 3-6).

Деякі екземпляри скляного посуду, знайденого у Барбарикумі, демонструють сліди механічного ремонтування. Такий процес С. Ньосслер позначив як окремий рівень сприйняття скляних виробів (Nößler 2020, S. 281). Дослідник виокремлює дві різні техніки ремонту, спрямовані на відновлення зовнішнього вигляду посудини або її функціональності. У першому випадку, відсутній уламок скла замінявся припасованим шматком листового металу, закріпленого за допомогою заклепок і, можливо, смоли (Рис. 68: 7, 9). У другому випадку відповідні фрагменти скла з’єднувалися між собою металевими смужками, закріпленими із використанням заклепок (Рис. 68: 8).

За даними Е. Штрауме відомо щонайменше 15 цілих або фрагментованих посудин із слідами ремонтування, що концентруються, переважно, на південному заході Швеції (Straume 1987, S. 51-52). Зауважимо, що скляний кубок, відремонтований за допомогою вставки з листового металу, також походить із поховання II черняхівського могильника Апахіда/Apahida на північному заході Румунії (Рис. 68: 7).

Четвертий рівень – модернізація – характеризується створенням додаткового оздоблення скляних виробів із використанням інших матеріалів (наприклад, дорогоцінних металів) або технологій (Nößler 2020, S. 281, 285).

При цьому, такі зміни пов’язані лише із стилістичними властивостями посудин та не впливають на їхнє функціональне призначення.

Другий етап схеми С. Ньосслера (Табл. 10) охоплює такі рівні як спрощена обробка скляної маси – виготовлення прикрас (п’ятий рівень) та виробництво посуду низької якості і нескладних форм (шостий рівень). Він передбачає ознайомлення з фізичними властивостями цього матеріалу, а також набуття примітивних навиків його обробки. На цьому етапі, як вважає дослідник, скляні посудини стають доступнішими для варварського населення і з категорії престижних речей потрапляють у категорію цінних, але загальнодоступних, предметів (Nößler 2020, S. 285-287).

Останній, третій (Табл. 10), етап (сьомий рівень) пов’язаний із професіоналізованим виробництвом скляного посуду «римської» якості та масовим поширенням таких предметів у побуті населення (Nößler 2020, S. 287-288).

На жаль, дослідник не наводить критеріїв оцінки якості посудин та складності їхнього виготовлення, тож досить важко визначитися який із двох останніх рівнів розуміння скла краще характеризує виробництво у Комарові. Тим не менше, значне розповсюдження скляного посуду у черняхівській культурі на території України у порівнянні з її попередниками у цьому регіоні дозволяє ототожнювати специфіку його сприйняття у місцевому середовищі щонайменше з другим етапом за С. Ньосслером [28].

Як зазначає сам дослідник, виокремлені ним рівні характеризують населення окремих регіонів європейського Барбарикуму у різні хронологічні відрізки римського періоду (Nößler 2020, S. 288-291). І досить цікаво, що принаймні шість із них (нульовий-третій, п’ятий-шостий) зафіксовані у черняхівській культурі, протягом порівняно короткого проміжку часу. На нашу думку, це демонструє непростий характер соціальних відносин у

[28] На користь такого припущення також може свідчити зауваження Ш. Панчеля та А. Добоса, які характеризують скляний посуд із пам’яток черняхівської культури Північної Румунії як «речі дорогі, але не виняткові» (Pánczél and Dobos 2007, p. 76).

місцевому середовищі та свідчить про складну ієрархічну структуру черняхівського суспільства, де різні прошарки населення очевидно мали неоднаковий доступ до цінних імпортних товарів, насамперед, скляного посуду.

4.3.3. Скляний посуд у складі «питного» сервізу

Абсолютну більшість черняхівських скляних посудин становлять вироби призначені для вживання напоїв, зокрема чаші та кубки. Цікаво, що домінування предметів цієї категорії спостерігається й у інших регіонах Барбарикуму протягом II-V ст. (van Lith, Randsborg 1985, p. 453; Lund Hansen 1987; Stawiarska 1999). Такий дисбаланс може пояснюватися як преференціями місцевого населення так і впливом римських традицій [29]. За спостереженнями різних дослідників саме на IV ст. припадає період найбільшого поширення на території Імперії столового посуду для подання та споживання напоїв, тоді як асортимент виробів іншого функціонального призначення у порівнянні з I-III ст. сильно скорочується (van Lith, Randsborg 1985, p. 463; Cool and Price 1995, p. 235; Antonaras 2017, p. 195-196). Втім, варто зауважити, що значну частку асортименту римських столових посудин становлять скляні флакони та глечики різних форм, натомість, у черняхівському середовищі вони майже не відомі (Рис. 59).

Як вважає Б. В. Магомедов, скляний посуд був невід'ємною складовою частиною черняхівського питного сервізу (Магомедов 1999а). Останній, на думку деяких дослідників, своєю ґенезою пов'язаний із «князівськими похованнями» Центральної Європи (Bierbrauer 1989, S. 45-47; Магомедов 1999а; Магомедов 2001, с. 32), де стандартний набір предметів для споживання напоїв переважно поєднує бронзовий казанок типу Хеммор/Hemmoor або/та дерев'яне цеберко, бронзовий таз, бронзовий черпак/цідилку, скляну або срібну чашу/кубок (Bemmann 2014, Abb. 7). Натомість, черняхівський сервіз

[29] Наприклад, домінування кубків та чаш у похованнях римського періоду північноєвропейського Барбарикуму, на думку Д. Інгемарка, може бути пов'язано із спрощеною адаптацією римських звичаїв споживання напоїв місцевим варварським населенням (Ingemark 2014, p. 193).

являє собою спрощену адаптацію центральноєвропейського і відрізняється здебільшого кількістю та якістю посудин (Bierbrauer 1989, S. 45-47; Магомедов 2001, с. 33). Як вважається, такий набір включає [30] кругову триручну вазу/миску-вазу, яка, за припущенням Б. В. Магомедова, могла виконувати роль бронзового посуду, призначеного для змішування вина з водою за античною традицією (Магомедов, 2001, с. 50-51), круговий глек – посудину для розливу вина і керамічний або скляний кубок/чашу – ємність для його вживання (Магомедов 2001, с. 32-33; Рейда, Гейко та Сапєгін 2015, с. 32).

За нашими спостереженнями, серед непорушених черняхівських інгумацій північної орієнтації на території України скляні вироби зустрічаються у наступних комбінаціях посуду для споживання напоїв (Рис. 67: 3): повний питний набір [31] (48 %), скляний кубок/чаша і одноручний глек (22 %), скляний кубок/чаша і ємність для змішування рідини (22 %). У деяких випадках (8 %) такий сервіз представлений виключно скляною посудиною. У 14 похованнях (39 %) цей набір доповнюється керамічний кубком. Наявність декількох кубків іноді пояснюють звичаєм застосування окремих посудин для споживання різних напоїв (Werner 1950, S. 168).

Серед посуду для розливу рідини найбільшою популярністю очевидно користувалися одноручні кружальні глеки (84 %), рідше трапляються їх ліпні імітації (8 %) або глечики без ручок (8 %). Роль ємностей для змішування, ймовірно, могли виконувати не лише триручні посудини, а й інші види керамічного посуду. Певною мірою на це може вказувати систематичне розміщення скляних кубків/чаш у черняхівських похованнях усередині кружальних ваз, мисок-ваз, а іноді звичайних мисок великих пропорцій чи навіть ліпних виробів (Рис. 67: 4).

[30] М. В. Любичев та Е. Шультце відносять до черняхівського питного сервізу не лише керамічні кубки, глеки, вази чи триручні посудини, але й горщики та миски закритого і відкритого типів (Шультце и Любичев 2018, с. 122). Така атрибуція видається нам не зовсім вірною, оскільки останні три категорії посуду за своїм функціональним призначенням не пов’язані із споживанням напоїв.

[31] Скляний кубок/чаша, посудина для розливу і ємність для змішування рідини.

Інша ситуація спостерігається у тілопокладеннях західної орієнтації (Рис. 67: 3). Лише чверть поховань (24 %) тут супроводжуються поєднанням скляної посудини та кружального глека, тоді як решта [32] (76 %) містили виключно скляний кубок або чашу. Останній, як вважає Б. В. Магомедов, у такому випадку міг повністю заміняти питний сервіз (Магомедов 1999а).

Специфіка обряду тілоспалення небіжчиків у черняхівській культурі [33] майже унеможливлює об'єктивну оцінку кількісного та якісного складу супровідних речей кремаційних поховань. Тим не менше, варто відзначити цікаве спостереження О. В. Петраускаса, відповідно до якого комплекси поховального інвентарю тілопокладень, орієнтованих головою на північ, і тілоспалень часто майже ідентичні між собою (Петраускас, 2002, с. 40-65). З огляду на це можна припустити, що питні сервізи у кремаціях та інгумаціях північної орієнтації теж поділяли спільні риси.

4.3.4. Скляний посуд як маркер високого соціального рангу

За спостереженнями О. В. Гопкало скляні посудини зустрічаються у черняхівських похованнях різних статевих і вікових груп. Майже 80 % інгумацій, що супроводжувалися скляним кубком або чашою, належали дорослим особам, серед яких помітне незначне домінування небіжчиків чоловічої статі [34]. Цікавими також видаються результати аналізу статево-вікового розподілу знахідок черняхівських керамічних кубків. Відповідно до висновків К. Г. Варачової такі вироби переважно походять із жіночих та дитячих поховань (Варачова 2019, с. 127).

За нашими розрахунками скляний посуд у черняхівських інгумаціях на території України розподіляється майже порівну між похованнями різних

[32] За виключенням поховання 115 із Шишак, де небіжчика супроводжував повний питний сервіз (Рис. 146: 8-13).

[33] За припущенням О. В. Петраускаса, не всі залишки поховального вогнища поміщали у поховання. Дрібні фрагменти перепалених кісток та інвентарю, як вважає дослідник, часто залишалися на місці спалення небіжчика, тоді як лише найбільші залишки, ймовірно, потрапляли в саме поховання (Петраускас, 2002, с. 58-60).

[34] Відповідно до розрахунків дослідниці 29 поховань (41 %) належали особам чоловічої статі, 19 (28 %) – жіночої (Гопкало 2015, с. 68, рис. 2).

статевих і вікових груп [35] (Рис. 69: 1). Знахідки скляних посудин переважають у тілопокладеннях дорослих (69 %), де зафіксовані у 20 похованнях чоловічої і 20 – жіночої статі.

Серед визначальних ознак поховань східногерманської знаті зазвичай наводять низку критеріїв таких як складна конструкція та незвичайні розміри могили, її розміщення відносно інших поховань, наявність серед супровідного інвентарю виробів з дорогоцінних металів, а також предметів римського походження (Schulz 1953; Schlüter 1970; Gebühr 1974; Bierbrauer 1989; Bemmann 2014). Деякі з них, не без певних сумнівів, намагалися використати у пошуках представників верхівки черняхівського суспільства (Bierbrauer 1989, S. 70-75; Магомедов 2001, с. 30-31). Окремі дослідники докладали зусиль для адаптації таких ознак відповідно до реалій місцевого варварського середовища (Rawn 2003; Гопкало 2016) або навіть висували власні соціально значущі критерії (Кравченко 1987).

Як предмет римського імпорту скляний посуд завжди вважався одним із показників високого соціального статусу небіжчиків [36]. Тим не менше, статистичні розрахунки дозволяють припустити, що його розміщення у могилі навряд чи може бути самостійним показником високого рангу покійника [37]. Лише окремі черняхівські комплекси з території України, що супроводжувалися скляним кубком або чашою, можуть претендувати на роль елітарних поховань відповідно до критеріїв запропонованих різними авторами [38] (Табл. 9), інші ж демонструють набір поховального інвентарю типовий для значної частки стандартних черняхівських тілопокладень.

[35] Стать і вік небіжчиків вдалося встановити у 58 з 93 аналізованих поховань. У 37 випадках вони відповідають результатам антропологічного визначення, у 21 – реконструйовані за складом супровідного інвентарю відповідно до ознак, запропонованих О. В. Гопкало (Гопкало 2011б, табл. 2)

[36] За переконанням Н. М. Кравченко, скляні посудини у черняхівських похованнях були пов'язані із категорією «підношень» – відчуженої частки суспільного майна громади (Кравченко 1987, с. 211-212), тоді як, на думку О. В. Гопкало, вони належали до особистих речей, які власник набував ще за свого життя (Гопкало 2016, с. 77).

[37] Подібних висновків доходять і деякі румунські дослідники (Pánczél and Dobos 2007, p. 76).

[38] Варто зазначити, що такі критерії на даний час виокремлені лише для черняхівських інгумацій північної орієнтації, тож надалі мова ведеться виключно про них.

Результати статистичного аналізу також засвідчують, що широкий доступ до скляного посуду мали не тільки представники місцевої верхівки. Не виключено, однак, що саме вони могли утримувати контроль за надходженням посудин у своїх руках та перерозподіляти імпортні престижні товари між різними соціальними групами [39]. На думку Д. Інгемарка, такий процес, пов'язаний із монополізацією контролю над зовнішньою торгівлею та обміном, був одним із шляхів здобуття впливу та політичної влади локальними варварськими елітами (Ingemark 2014, p. 187-188).

У цьому контексті, вартим уваги видається припущення Л. Грумези щодо неоднакової матеріальної цінності різних типів черняхівського скляного посуду у місцевому варварському середовищі (Grumeza 2022a, S. 214-216, Abb. 1: 1). Так, працюючи над реконструкцією соціальних груп у похованнях могильника Бирлад у Румунії, до представників еліти локальної громади дослідниця зараховує небіжчиків, тілопокладення яких розміщувалися у поховальних конструкціях значних розмірів і супроводжувалися м'ясною жертовною їжею, не менш як сімома керамічними посудинами та престижними предметами римського походження [40], у тому числі і скляним посудом. Натомість, у могили представників другої, «нижчої» за своїм рангом, соціальної групи, на її думку, поміщали від трьох до шести керамічних посудин і скляні кубки типів Straume I та VII, що, як вважається, своїм походженням не пов'язані із Римською імперією [41].

Про існування у носіїв черняхівської культури деяких відмінностей у доступі до скляного посуду різних технологічних традицій можливо судити, насамперед, з огляду на неоднаковий обсяг розповсюдження таких виробів. До прикладу, нагадаємо, що чаші та кубки римського походження (першої традиції) у черняхівській культурі на території України складають лише 7 %

[39] Про що, наприклад, може свідчити різний рівень сприйняття скляних посудин у черняхівському суспільстві (див. підрозділ 4.3.2).

[40] Прикраси та деталі одягу чи обладунку з дорогоцінних металів, набір гральних фішок, керамічний та металевий столовий посуд, тощо.

[41] Цікаво, що трохи раніше певні сумніви щодо приналежності до категорії престижних товарів кубків типу Eggers 230, вивчаючи сарматські поховання Паннонської рівнини, також висловив Н. Капчош (Kapcsos 2018, p. 143).

знахідок у побутовому контексті і 21 % – у поховальному. Тож цілком логічно було б припустити, що матеріальна цінність таких предметів у черняхівському суспільстві була вищою ніж у виробів інших технологічних традицій.

Проте, очевидних археологічних доказів на користь такої гіпотези серед місцевих матеріалів нам наразі виявити не вдалося. Скляний посуд римського походження трапляється як у черняхівських тілопокладеннях, які можливо вважати елітарними відповідно до критеріїв, згаданих вище (Табл. 9), так і в інгумаціях, що супроводжувалися стандартним набором поховального інвентарю. Подібна ситуація спостерігається і для скляних посудин другої та третьої технологічних традицій, де поодинокі поховання теж виявляють ознаки елітарних. Тим не менше, ця гіпотеза видається нам досить цікавою та перспективною. Можливо пошук археологічних її підтверджень – справа майбутніх досліджень і сьогодні не дає очікуваних результатів лише через недоліки існуючих критеріїв оцінки соціального рангу небіжчиків.

Висновки до розділу 4

Аналізуючи хронологію та розповсюдження посуду різних технологічних традицій ми спробували орієнтовно визначити географічну локалізацію основних виробників черняхівських скляних посудин. Так, чаші та кубки, що представляють першу технологічну традицію, своїм походженням пов’язані із Римською імперією. Переважна кількість цих артефактів очевидно надходили до місцевого варварського середовища через посередництво нижньодунайських провінцій або античних центрів Північного Причорномор’я.

До черняхівських племен скляні посудини, виготовлені на території Імперії, вперше потрапили напередодні або під час Готських/Скіфських війн (Рис. 62). Як наслідок, поодинокі знахідки таких виробів з’являються у закритих комплексах останньої третини III – перших десятиліть IV ст. Кількість скляних посудин римського походження стрімко зростає у

похованнях другої половини IV ст., що, ймовірно, можна пов’язувати із попереднім періодом стабілізації взаємовідносин між Імперією та варварами у 330-х – 360-х рр. (Рис. 62). Нова хвиля розповсюдження римських товарів у черняхівській культурі збігається із фінальним етапом її існування (Рис. 62). Однією з передумов їх надходження, напевно, стала втрата римлянами контролю над нижньодунайським Лімесом після перемоги готів у битві під Адріанополем.

Навряд чи можна припускати наявність універсального механізму поширення римських скляних виробів в області розселення черняхівських племен. Так, у період грабіжницьких походів варварів на чолі із готами на територію Імперії, скляний посуд міг потрапити до місцевого середовища разом із учасниками цих подій у якості військового трофею або викупів. Водночас, розповсюдження комерційного обміну між римлянами і варварськими племенами під час воєнного протистояння навпаки видається малоймовірним. Тоді як, протягом другої-третьої чверті IV ст., римський скляний посуд масово з’являється у носіїв черняхівської культури, ймовірно, як результат взаємних контактів із жителями провінцій економічного або політичного характеру. Наприкінці IV – у першій третині V ст. відстежити домінування окремих шляхів надходження досить важко. Нижньодунайський Лімес у цей час не становив серйозної перепони для переміщення місцевого населення на територію Імперії. За таких обставин, постачання римських товарів до черняхівських племен, що проживали на північ від Нижнього Дунаю могло здійснюватися через посередництво готів, які оселилися на його правому березі.

Втім, порівняно із виробами інших технологічних традицій скляні посудини римського походження поширюються у місцевому середовищі у значно меншій кількості, що, ймовірно, обумовлювало високу матеріальну цінність або специфічні соціальні функції таких предметів. Подібні особливості, на нашу думку, можуть проявлятися у нерівномірному

розповсюдженні римських артефактів на території розселення носіїв черняхівської культури у поховальному та побутовому контексті.

Походження виробів другої технологічної традиції, як демонструє їх картографування, напевно, можна пов'язувати із східними германцями. Частина цих посудин, на нашу думку, виготовлялася майстернею у Комарові в ареалі черняхівської культури. Комплексне вивчення цієї унікальної пам'ятки, яка наразі лише частково досліджувалася розкопками, є надзвичайно важливим для розуміння характеру організації, обсягів та асортименту виробництва посудин другої технологічної традиції. Тим не менше, можливість існування інших склоробних центрів, що виготовляли подібну продукцію, теж видається нам цілком вірогідною.

Перші знахідки таких посудин у черняхівській культурі з'явилися вже на етапі її формування у другій-третій чверті III ст. (Рис. 63). Можна припустити, що виробничі центри, які виготовляли продукцію цього типу працювали вже напередодні її виникнення. На початку IV ст. у місцевому середовищі з'являються чаші із оплавленим краєм вінець, які отримують значної популярності у другій-третій чверті цього століття (Рис. 63). На фінальному етапі існування черняхівської культури вироби другої технологічної традиції очевидно були представлені конічними кубками із оплавленим краєм вінець та суцільної ніжкою, а також можливо конічними кубками із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздобленими накладними нитками кольорового скла (Рис. 63).

У побутовому та поховальному контексті, знахідки черняхівських скляних посудин другої технологічної традиції розподіляються досить рівномірно. Хоча їх загальна кількість у порівнянні із виробами третьої традиції є вдвічі меншою на поселеннях та майже втричі – на могильниках.

Локалізувати центри виробництва скляних посудин третьої технологічної традиції наразі неможливо. Втім, з огляду на відсутність таких виробів серед синхронних типів скляного посуду у римських провінціях,

найбільш імовірною видається можливість їх розміщення на території Барбарикуму.

Виникають вони очевидно десь між 300-ми і 330-ми рр., що засвідчується розповсюдженням у закритих комплексах другої третини IV ст. циліндричних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 230 (Рис. 64). Уже у середині цього століття відбуваються деякі зміни у технології виробництва і декорування предметів третьої технологічної традиції, зокрема, їх асортимент поповнюється товстостінними формами посуду із шліфованим краєм вінець, виготовленими без допомоги видування. З'являються також і нові методи оздоблення посудин: розповсюдження набувають такі декоративні елементи як широкі рівні заглиблені шліфовані смуги та шліфовані полірovані фасетки. Технологічні новації середини IV ст. очевидно сприяли подальшому зростанню типологічної різноманітності продукції третьої технологічної традиції. Як наслідок, у похованнях фінального етапу черняхівської культури поширюються кубки типів Straume VII-IX та двошарові посудини (Рис. 64). Можна також припустити, що однією з передумов зростання популярності та розширення асортименту виробів третьої традиції у черняхівському середовищі могли бути обмеження римсько-варварських економічних контактів, запроваджені імператором Валентом після збройного протистояння із дунайськими готами у 367-369 рр.

Нагадаємо також, що продукція цих склообробних центрів поширюється як у східних, так і у північних германців. Можна припустити, що їх виробничі потужності значною мірою перевищували можливості осередків виготовлення посудин другої технологічної традиції. Тож цілком логічним у такому випадку видається домінування виробів третьої традиції серед інших типів черняхівського скляного посуду як у побутовому, так і у поховальному контексті.

Однією із основних функцій скляного посуду у місцевому варварському середовищі можна вважати використання за призначенням. Абсолютну більшість таких виробів становлять предмети для вживання напоїв, зокрема,

чаші та кубки. Останні є невід'ємним елементом місцевого питного сервізу, до складу якого крім скляних предметів, зазвичай, включають керамічні посудини для розливу та змішування рідини.

Тим не менше трапляються тут й інші способи застосування подібних скляних артефактів. Різні варіанти використання посуду носіями черняхівської культури охоплюють, щонайменше, шість (застосування за призначенням, модифікація, скевоморфізм, ремонт, виготовлення прикрас та посудин простих форм, масове виробництво посуду) із семи рівнів сприйняття скляних виробів варварським населенням за С. Ньосслером. Спостерігаються вони, головним чином, протягом існування «класичної» черняхівської культури, тобто між другою третиною IV – першою третиною V ст., коли масового поширення у місцевому варварському середовищі набувають скляні посудини різних технологічних традицій. Тож малоймовірним видається, що такі розбіжності відображають хронологічні відмінності у використанні скляного посуду на різних етапах її розвитку. Поєднання цих варіантів в межах єдиної археологічної спільноти, на нашу думку, свідчить про складну ієрархічну структуру черняхівського суспільства, де різні прошарки населення очевидно мали неоднаковий доступ до цінних імпортних товарів, у тому числі і скляного посуду.

Хоча статистичні розрахунки надають можливість стверджувати, що доступ до скляного посуду мали не тільки представники місцевої верхівки, з огляду на представлені вище спостереження, можна припустити, що саме вони контролювали основні механізми надходження скляних посудин. За таких обставин, контроль за розподілом імпортних престижних товарів між різними соціальними групами черняхівського суспільства, міг бути одним із шляхів здобуття політичного впливу місцевими варварськими елітами. Тоді як, обмеження доступу до скляних посудин – одним із варіантів соціального покарання.

Окремі результати досліджень представлених у даному розділі наведено у публікаціях (Shchepachenko 2023; Щепаченко 2022; 2023).

Висновки

Скляний посуд має неабиякий інформаційний потенціал у дослідженні історико-культурних процесів у східноєвропейському Барбарикумі. Знахідки таких виробів завжди вважалися важливим джерелом вивчення взаємодії варварських племен із римським світом. Водночас, скляні посудини можна назвати одним із маркерів міжрегіональних контактів і за межами Лімесу. Визначальною залишається роль таких предметів як хроноіндикаторів у датуванні матеріального комплексу черняхівського культури, а їх розміщення у похованнях вбачають одним із показників соціальної нерівності у варварському суспільстві.

Огляд історії вивчення черняхівських скляних посудин демонструє, що найбільш актуальними наразі залишаються питання, пов'язані з походженням таких виробів та їх використанням у місцевому варварському середовищі. Ретельне дослідження технологічних аспектів виготовлення і декорування посудин, детальний аналіз хронології та поширення основних типів черняхівського скляного посуду за межами ареалу культури і переосмислення доступної інформації в рамках концепції технологічних рішень дозволяє нам зробити ще один маленький крок вперед на шляху до розв'язання першої проблеми.

Наразі можливо припускати існування, щонайменше, трьох технологічних традицій у виробництві черняхівських скляних посудин. Перша – об'єднує напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені вузькими горизонтальними рівними незаглибленими шліфованими смугами, накладними краплями кольорового скла або без декору та яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, виготовлені на території Римської імперії (Рис. 56). Напевно, до неї належать і конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, прикрашені горизонтальними рівними

заглибленими шліфованими смугами (Рис. 33), хоча деякі дослідники припускають можливість їх виробництва і у черняхівському середовищі.

Друга технологічна традиція включає циліндричні кубки із оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, чаші з оплавленим краєм вінець, конічні кубки з оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою та, можливо, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені накладними нитками кольорового скла (Рис. 57; 35: 7-10). Її походження, ймовірно, можна пов'язувати із майстернею у Комарові. Хоча остання, на нашу думку, навряд чи була єдиним центром виготовлення цих типів посуду.

Третя технологічна традиція охоплює циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець, товстостінні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла і, можливо, конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та суцільною ніжкою (Рис. 58). Локалізація центрів виготовлення цієї продукції все ще залишається предметом припущень. Тим не менше, з огляду на відсутність паралелей таким виробам серед синхронних форм скляного посуду у римських провінціях та їх концентрацію за межами Лімесу, цілком імовірною видається можливість розміщення подібних виробничих осередків у Барбарикумі.

Артефакти третьої технологічної традиції домінують серед основних типів місцевих скляних посудин як у поховальному, так і у побутовому контексті (Рис. 67: 2), що мабуть можна пов'язувати із широкою доступністю таких виробів для черняхівського населення. У значно меншій кількості, як демонструють наші статистичні розрахунки, надходили до місцевих варварських племен скляні посудини римського походження. Це, ймовірно, обумовлювало високу матеріальну цінність або специфічні соціальні функції таких предметів у черняхівському суспільстві у порівнянні із виробами інших технологічних традицій, які, на нашу думку, можуть пояснювати нерівномірне розповсюдження артефактів, виготовлених на території Імперії, у поховальному та побутовому контексті.

Останні могли потрапити до черняхівського населення як комерційним шляхом, так і у якості подарунків, що мали зміцнювати дипломатичні зв'язки, субсидій, які були важливою складовою політичних союзів між готами та Римською імперією, військової здобичі чи особистого майна представників місцевих варварських племен, що проходили службу у допоміжних підрозділах римської армії. Очевидно, на різних етапах розвитку черняхівської культури співвідношення таких механізмів було неоднаковим. Втім, з огляду на те, що у місцевому варварському середовищі скляні посудини римського походження поширюються переважно у другій-третій третині IV ст., тобто протягом періоду порівняно мирних контактів між Імперією та готами, можна припустити, що, здебільшого, ці предмети були надбані ненасильницьким шляхом.

Вивчення хронології поширення основних типів черняхівського скляного посуду дозволяє виокремлювати шість етапів його циркуляції у місцевому варварському середовищі, кожен із яких характеризується специфічним співвідношенням виробів різних технологічних традицій. Перший етап, друга-третя третина III ст., пов'язаний із формуванням черняхівської культури та розповсюдженням циліндричних кубків із оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, що належать до другої технологічної традиції. Можна припустити, що виробничі центри, які виготовляли продукцію цього типу вже існували напередодні виникнення даної археологічної спільноти. Така гіпотеза, очевидно може стосуватися і склоробної майстерні в Комарові.

Другий етап (остання третина III – перші десятиліття IV ст.) позначився поширенням напівсферичних чаш із відбитим від склодувної трубки краєм вінець римського походження, які могли потрапити до черняхівських племен під час подій Скіфських або Готських війн у якості військової здобичі.

Третій етап або друга-третя чверть IV ст. характеризується завершенням процесу формування «класичної» черняхівської культури та стабілізацією взаємовідносин між Римською Імперією і варварськими племенами. Розвиток

політичних та економічних зв'язків місцевого населення із римськими провінціями у цей період засвідчується розповсюдженням нових типів (Якобень, Eggers 223, 226-229) напівсферичних скляних чаш із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, що проникають у Середнє Побужжя та Середнє і Нижнє Подніпров'я. З огляду на відсутність серйозних конфліктів між готами та Імперією, можна припустити, що римські товари протягом цього періоду переважно надходили до черняхівських племен ненасильницьким шляхом. Значного поширення у цей час набувають чаші з оплавленим краєм вінець, що представляють другу технологічну традицію. Виробництво принаймні певної частини таких виробів, як вважається, здійснювалося у Комарові. У другій третині IV ст. у черняхівському середовищі з'являються циліндричні кубки типу Eggers 230, що надає можливість припускати формування у 300-х – 330-х рр. нових центрів обробки скла у Барбарикумі, пов'язаних із третьою технологічною традицією.

Четвертий етап (друга половина IV ст.) пов'язаний із розповсюдженням тут конічних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2, виготовлених на території Імперії, та зростаючою популярністю у місцевого населення посудин типу Eggers 230. Водночас, видозмінюються техніки виробництва і декорування предметів третьої технологічної традиції, зокрема, з'являються товстостінні форми посуду із шліфованим краєм вінець, виготовлені без допомоги видування, а також нові варіанти оздоблення посудин. Вироби другої технологічної традиції у черняхівському середовищі протягом цього періоду представлені поодинокими знахідками чаш із оплавленим краєм вінець.

П'ятий етап або остання третина IV – перші десятиліття V ст. відповідає фінальній стадії існування черняхівської культури та позначився найбільшим типологічним розмаїттям місцевих форм скляного посуду. Серед предметів римських за своїм походженням отримують поширення напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені накладними краплями кольорового скла або простими лінійними шліфованими композиціями (тип

Eggers 213), а також продовжують своє існування конічні посудини типу Isings 106 асортимент яких поповнюється виробами більших розмірів, прикрашеними рівними незаглибленими шліфованими смугами та накладними краплями кольорового скла. Набувають популярності у цей період конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, декоровані горизонтальними рівними заглибленими шліфованими смугами, відомі як тип Синтана де Муреш. Вироби другої технологічної традиції на даному етапі включають конічні посудини із оплавленим краєм вінець та суцільною ніжкою, оздоблені гарячим способом, які могли бути одним із видів комарівської продукції. В останній чверті IV ст. з'являються великі конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, декоровані накладними нитками кольорового скла, походження яких, ймовірно, теж можна пов'язувати із виробничими осередками другої технологічної традиції. Найбільшого розповсюдження у цей час отримують різні форми товстостінних кубків третьої технологічної традиції (типи Straume I B 3, VII, VIII, IX, двошарові посудини), проте не втрачають своєї популярності і посудини типу Eggers 230.

До шостого етапу ми включили окремі скляні посудини, що походять із закритих комплексів першої половини V ст. (наприклад, поховання 112 і 115 Шишацького могильника). Втім, можна припустити, що такі вироби могли потрапити до місцевих варварських племен не пізніше його першої третини та опинилися у похованнях на фінальній стадії свого функціонування у живій культурі. Хоча існування черняхівських пам'яток, як вважають деякі дослідники, подекуди тривало аж до середини V ст., після 430-х рр. скляний посуд очевидно припиняє надходити до місцевого населення, що можливо порівняно впевнено стверджувати принаймні для черняхівської культури на території України.

Накопичення нових знахідок скляного посуду, а протягом останніх тридцяти років досліджень їхня кількість зросла майже втричі, надає можливість не лише верифікувати та деталізувати існуючі уявлення про

типологію і хронологію основних типів посудин, але й звернутися до вивчення їх соціальної функції у черняхівському суспільстві. Зокрема, це стало можливим і завдяки переоцінці інформаційного потенціалу сучасної джерельної бази та застосуванню ефективніших інструментів статистичного аналізу фрагментованих артефактів. Надзвичайно результативним у вивченні цього питання виявилося використання системи моделювання поведінки із різними видами скляних предметів у варварських суспільствах римського періоду, запропонованої С. Ньосслером (Табл. 10).

Оскільки абсолютну більшість місцевих форм скляного посуду становлять кубки та чаші цілком логічно припустити, що одна із основних функцій черняхівських скляних посудин полягає у використанні за призначенням, тобто для вживання напоїв. Вони є важливою складовою місцевого питного сервізу, поширеного у черняхівських похованнях. Крім скляних предметів до його складу, зазвичай, включають керамічні посудини для розливу та змішування рідини.

Втім спостерігаються у черняхівському середовищі й інші способи застосування скляних виробів, наприклад, у якості світильників чи для оздоблення керамічного посуду. Деякі представники черняхівського населення, очевидно, були знайомі й із технологією обробки скляної маси та брали участь у виготовленні скляних посудин та прикрас. Співіснування таких різних варіантів сприйняття скляних посудин серед носіїв єдиної археологічної спільноти надає можливість стверджувати про непростий характер соціальних відносин у місцевому варварському середовищі та свідчить про складну ієрархічну структуру черняхівського суспільства, де різні прошарки населення очевидно мали неоднаковий доступ до цінних імпортних товарів, у тому числі і скляного посуду.

Останній, імовірно, міг виконувати роль одного із важелів регуляції соціальних відносин у місцевому варварському середовищі. Так, з огляду на паралельне існування серед черняхівського населення різних варіантів поведінки із скляними предметами, можна припустити існування системи

перерозподілу імпортних престижних товарів (у тому числі і скляного посуду) між різними соціальними групами черняхівського суспільства, основні механізми якої очевидно контролювалися представниками місцевої верхівки. Утримання їх в руках локальних варварських еліт імовірно забезпечувалося шляхом монополізації контролю над зовнішніми контактами племен, зокрема, міжрегіональною торгівлею та обміном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Любичев, М. В., Мызгин, К. В. и Варачева К. Г., 2006. Отчет о работе Германо-Славянской экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2005 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 2005/156).

Любичев, М. В., Мызгин, К. В. и Варачева, К. Г., 2009. Отчет о работе Германо-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2008 году. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 2008/92).

Любичев, М. В., Мызгин, К. В. и Варачева, К. Г., 2010. Отчет о работе Германо-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2009 году. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 2009/147).

Любичев, М. В., Мызгин, К. В. и Варачева, К. Г., 2011. Отчет о работе Германо-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2010 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 2010/51).

Любичев, М. В., Мызгин, К. В. и Варачева, К. Г., 2013. Отчет о работе Германо-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2012 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 2012/100).

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. и Шультце, Э., 2014. Отчет о работе Германо-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2013 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 2013/74).

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. и Шультце, Э., 2016. Отчет об исследовании археологического комплекса позднеримского времени Войтенки в 2015 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, номер не надано)

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шультце, Э., Филатов, Д. А. и Руснак, В. В., 2018. Отчет о работе Германо-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2017 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, номер не надано).

Любичев, М. В., Руснак, В. В., Варачова, К. Г., Шультце, Е., Гогунська, В. К., Щепаченко, В. І., Філатова, М. Ю. та Філатов, Д. О., 2021. Звіт про роботу Германо-Слов'янської археологічної експедиції Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на археологічному комплексі черняхівської культури Війтенки та у Богодухівському районі у 2020 році (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, номер не надано).

Моргунов, Ю. Ю., 1978. Отчет о работе Посульской разведочной группы Института археологии академии наук СССР в 1978 г. на территории Сумской и Полтавской областей УССР. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 1978/31).

Петраускас, О. В., Авраменко, М. О., Карлсен, Х.-Й., Шишкін, Р. Г. та Милян, Т. Р., 2018. Звіт про роботи Комарівської експедиції у 2018 р. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, номер не надано).

Петраускас, О. В., Шишкин, Р. Г. и Бабенко, Р. В., 2007. Отчет о раскопках могильника черняховской культуры Червоне-2, Ставищанского р-на, Киевской обл. в 2006 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, номер не надано).

Петраускас, О. В., Шишкин, Р. Г. и Коваль, А. А., 2010. Отчет о раскопках могильника черняховской культуры Червоне-2, Ставищанского р-на, Киевской обл. в 2009 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, номер не надано).

Росохацкий, А. А., 1989. Отчет о работе Шаболатской археологической экспедиции в 1989 году (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 1989/262).

Сикорский, М. И., Махно, Е. В. и Бузян, Г. Н., 1980. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1980 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 1980/109).

Сикорский, М. И., Махно, Е. В. и Бузян, Г. Н., 1982. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции 1982 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 1982/117).

Сикорский, М. И., Махно, Е. В. и Бузян, Г. Н., 1983. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1983 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 1983/157).

Сикорский, М. И., Махно, Е. В. и Бузян, Г. Н., 1984. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции 1984 г. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 1984/150).

Сикорский, М. И., Махно, Е. В. и Бузян, Г. Н., 1985. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции 1985 года. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 1985/125).

Смішко, М. Ю., 1956. Звіт про дослідження поселення 3 – 4 ст. із слідами скляного виробництва біля с. Комарове Чернівецької обл. в 1965 р. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 1965/68)

Смішко, М. Ю., 1956. Звіт про розкопки поселення першої половини І тисячоліття н. е. біля с. Комарів Кельменецького р-ну, Чернівецької обл. в 1956 р. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 1957/37)

Шрамко, І. Б., Голубєва, І. В., Задніков, С. А. та Пеляшенко, К. Ю., 2009. Звіт про наукові археологічні експертизи в Харківській області та в м. Харків в 2009 році. (*Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України*, 2009/102).

Alexianu, M. and Ellis, L., 1987. Date noi asupra necropolei de tip Sîntana de Mureş de la Izvoare-Piatra Neamţ. *Memoria antiguitatis 1983-1985*, XV-XVII, pp. 127-149.

Alexianu, M. and Ellis, L., 1995. La tombe IX de Izvoare, dép. de Niamt, appartenant a la culture de Sântana de Mures – Černjachov. *Arheolologia Moldovei*, XVIII, pp. 295-302.

Amrein, H., 2001. *L'atelier de verriers d'Avenches. L'artisanat du verre au milieu du Ier siècle apres J.-C.* (Cahiers d'archéologie romande, 87). Lausanne: Cahiers d'archéologie romande.

Antonaras, A. Ch., 2017. *Glassware and Glassworking in Thessaloniki 1st Century BC – 6th Century AD.* Oxford: Archaeopress Archaeology.

Antonaras, A., 2010. Roman and Early Christian Mold-Blown Vessels from Thessaloniki and its Region, from the 1st to the 5th Century AD. In: C. Fontaine-Hodiamont, ed. *D'Ennion au Val Saint-Lambert. Le verre soufflé-moulé. Actes des 23e Rencontres de l'Association française pour l'Archéologie du Verre. Colloque international Bruxelles-Namur 17-19 octobre 2008* (Scientia Artis, 5), Bruxelles: IRPA, pp. 241-252.

Antonaras, A., 2014. An Early Christian Glass Workshop at 45, Vasileos Irakleiou Street in the Centre of Thessaloniki. In: D. Keller, J. Price and C. Jackson, eds. *Neighbours and Successors of Rome Traditions of glass production and use in Europe and the Middle East in the later 1st millennium AD*. Oxford: Oxbow Books, pp. 95-113.

Ardeleanu, M., 2016. Roman imports from north-western Romania. Statistic view and historical notes. In: V. Bârcă, ed. *Orbis Romanus and Barbaricum. The Barbarians around the Province of Dacia and Their Relations with the Roman Empire.* Cluj-Napoca: Mega Publishing House, pp. 111-130.

Arveiller-Dulong, V., Sennequier, G. and Vanpeene, N., 2003. Verreries du Nord-Ouest de la Gaule: Productions et importations. In: D. Foy and M.-D. Nenna, eds. *Échanges et commerce du verre dans le monde antique: actes du colloque de l'Association Française pour l'Archéologie du Verre Aix-en-Provence et Marseille,*

7-9 juin 2001 (Monographies Instrumentum, 24), Montagnac: Monique Mergoil, pp. 147-160.

Awianowicz, B., Dymowski and A., Myzgin, K., 2022. The Counterfeit Roman Imperial Denarii. In: M. Olędzki and A. Dubicki, eds. *Rome and the Barbarians. An Interplay between Two Worlds*. Łódź: Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, pp. 129-144.

Baghaturia-Kner, E., 2009. Late Antique/Early Byzantine Glass Vessels from the Cemeteries of Kodori and Machara Valleys (Georgia). In: E. Lafli, ed. *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean (Colloqvia Anatolica et Aegaea. Acta Congressus Communis Omnium Gentium Smyrnae, II)*. Izmir: Dokuz Eylül University Faculty of Arts Department of Archaeology, pp. 355-368.

Barkóczi, L., 1968. Die datierten Glasfunde aus dem 3. – 4. Jahrhunderts von Brigetio. *Folia Archaeologica*, 19, pp. 59-86.

Barkóczi, L., 1972. Spätrömische Glasbecher mit aufgelegten Nuppen aus Pannonien. *Folia Archaeologica*, 23, pp. 69-94.

Barkóczi, L., 1986. A 3. század első feléből származó vésett díszű üvegek Pannóniában (Geschliffene Gläser aus der ersten Hälfte des 3. Jhs in Pannonien). *Archaeologiai Értesítő*, 113, pp. 166-189.

Barkóczi, L., 1988. *Pannonische Glasfunde in Ungarn*. (Studia Archaeologica, 9), Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bemmann, J., 2014. Mitteldeutschland und das Gallische Sonderreich 260-274: Eine liebgewonnene These auf dem Prüfstand. *Kölner Jahrbuch*, 47, pp. 179-213.

Bierbrauer, V., 1989. Ostgermanische oberschichtgräber der römischen kaiserzeit und des frühen mittelalters. *Archeologia Baltica*, VIII, pp. 38-106.

Binford, L. R. and Binford, S. R., 1966. A Preliminary Analysis of Functional Variability in the Mousterian of Levallois Facies. *American Anthropologist*, 68 (2), pp. 238-295.

Bóna, I., Nagy, M., 2002. *Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet*, vol. 1, (Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae). Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Boțan, S.-P. and Aparaschivei, D., 2015. Late Roman Blob-Decorated Glassware from Scythia Minor. *Quaderni friulani di archeologia*, 25, pp. 159-172.

Brems, D., Ganio, M. and Degryse, P., 2014. The Sr-Nd isotopic fingerprint of sand raw materials. In: P. Degryse, ed. *Glass Making in the Greco-Roman World*. Leuven: Leuven University Press, 2014, pp. 51-68.

Broholm, H. C., 1953. To jydske gravpladser fra yngre romersk jernalder: undersøgte og beskrevne. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, pp. 63-116.

Bücker, C., 2012. Verres de l'Antiquité tardive et du haut Moyen Âge dans le Breisgau (Haut-Rhin, Allemagne). In: H. Cabart, ed. *Le Verre en Lorraine et dans les régions voisines. Actes du colloque de l'Association Française pour l'Archéologie du Verre, Metz, 18 et 19 novembre 2011* (Monographies Instrumentum, 42). Montagnac: Monique Mergoil, pp. 179-196.

Buonopane, A., 2016. La prima edizione della "coppa Trivulzio" con alcune osservazioni in margine a cil, v, 6532 e Pais, Supplementa Italica, 1083,2. In: J. Bonetto, M. S. Busana, A. R. Ghiotto, M. Salvadori and P. Zanovello, eds. I mille volti del passato.Scritti in onore di Francesca Ghedini. Roma: Edizioni Quasar di Severino Tognon srl, pp. 817-824.

Buora, M., 1997. Una produzione artigianale di un vetraio a Sevegliano (Agro di Aquileia, Italia settentrionale) nel IV sec. d. C. *Journal of Glass Studies*, 39, pp. 23-31.

Calvi, M. C., 1968. *I Vetri Romani del Museo di Aquileia* (Pubblicazioni dell'Associazione Nazionale per Aquileia, 7). Aquileia: Associazione Nazionale per Aquileia.

Cermanović-Kuzmanović, A., 1979. The Komini Diatretum. *Journal of Glass Studies*, pp. 51-53.

Cermanović-Kuzmanović, A., 1992. Einige Typen der Glasgefässe aus der römischen Nekropole in Kolovrat bei Prijepolje. *Zbornik Narodnog muzeja*, XIV-1, Beograd, pp. 387-390.

Charleston, R. J., 1978. Glass Furnaces Through the Ages. *Journal of Glass Studies*, 20, pp. 9-33.

Cholakova, A. and Rehren, T., 2018. A Late Antique manganese-decolourised glass composition: Interpreting patterns and mechanisms of distribution. In: D. Rosenow, M. Phelps, A. Meek. and I. Freestone, eds. *Things that Travelled: Mediterranean Glass in the First Millennium CE*. London: UCL Press, pp. 46-71.

Cholakova, A. I., 2015. *Networks of Distribution at the Margins of the Empire. Late Antique Glass Vessels from the Lower Danube Region*. Ph.D. thesis, University College London.

Cholakova, A., Rehren, T. and Freestone, I. C., 2016. Compositional identification of 6th c. AD glass from the Lower Danube. *Journal of Archaeological Science: Reports*, 7, pp. 625-632

Clairmont, C. W., 1963. The Glass Vessels. In: A. Perkins, ed. *The Excavations at Dura-Europos Conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters. Final Report IV, Part V.* New Haven: Dura-Europos publications.

Cool, H. E. M. and Baxter, M., 1996. Quantifying glass assemblages. In: *Annales du 13e Congrès de l'Association International pour l'Histoire du Verre (Pays Bas, 28 Août – 1 Septembre 1995)*, Lochem, pp. 93-101.

Cool, H. E. M. and Price, J., 1995. *Roman Vessel Glass from Excavations in Colchester, 1971-85*. (Colchester Archaeological Report, 8), Colchester: Colchester Archaeological Trust Ltd.

Cool, H. E. M., 1995. Glass Vessels of the Fourth and Early Fifth Century in Roman Britain. In: D. Foy, ed. *Le verre de l'Antiquité tardive et du Haut Moyen Âge. Typologie – Chronologie – Diffusion. Association Française pour l'Archéologie du Verre, VIIIe rencontre, Guiry-en-Venix, 18-19 novembre 1993.* Musée archéologique départemental du Val d'Oise, pp. 11-26.

Croitoru, C., 2009. Brief considerations on glass beakers discovered in the Sântana de Mures environment between the Carpathians and Prut River. In: O. Țentea and I. C. Opriș, eds. *Near and Beyond the Roman Frontier. Proceedings of the Colloquium*

held in Târgovişte, 16-17 October 2008 (Supplementum Cercetări Arheologice, XVI), Bucharest: The Centre for Roman Military Studies, pp. 213-245.

Cynkałowski, A., 1961. *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne.

Czurda-Ruth, B., 1989. Zu den römischen Gläsern aus den Hanghäusern von Ephesus. *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte,* 22, pp. 129-140.

Daszkiewicz, M. and Karlsen, H.-J., 2021. Possibilities and Limitations of Using pXRF in Analysis of Ancient Glasses – an Example of 3rd and 4th Century AD Glasses Found in Komariv, Ukraine. In: M. Hegewisch, M. Daszkiewicz and G. Schneider, eds. *Using pXRF for the Analysis of Ancient Pottery. An Expert Workshop in Berlin 2014.* Berlin: Druckerei Kühne & Partner GmbH & Co. KG, pp. 321-330.

Dévai, K., 2021. The tradition of facet-cut bowlsfrom Pannonia – New fragments from Brigetio. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae,* 72/2, pp. 253-265.

Diaconu, G., 1965. *Tîrgşor. Necropola din secolele III-IV e. n.* Bucureşti: Editura Academiai Republicii populare Române.

Diaconu, G., 1970. *Mogosani – Necropola din sec. IV e. n.* Tîrgovişte: Muzeul Judeţean Dîmboviţa.

Dobres, M.-A. and Hoffman, C. R., 1994. Social agency and the dynamics of prehistoric technology. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 1, pp. 211-258.

Doppelfeld, O., 1966. *Römisches und fränkisches Glas in Köln*. Köln: Greven Verlag

Droberjar, E., 2022. Rom und die Markomannen. Formen der Interaktionam Beispiel des Marbod-Reiches. In: M. Olędzki and A. Dubicki, eds. Rome and the Barbarians. An Interplay between Two Worlds. Łódź: Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, pp. 41-64.

Dymowski, A., 2021. Barbarian copies of Roman Imperial denarii. In: R. Ciołek and R. Chowaniec, eds. *Aleksanderia. Studies on Items, Ideas and History Dedicated to*

Professor Aleksander Bursche on the Occasion of his 65th Birthday. Wiesbaden: Harrasowitz, pp. 111-116.

Ebert, M., 1913. Ausgrabungen bei dem „Gorodok Nikolajewka“ am Dnjepr, Gouv. Cherson. *Praehistorische Zeitschrift*, V, pp. 80-148.

Eggers, H. J., 2006. *Einführung in die Vorgeschichte*. Berlin: Scrîpvaz.

Eggers, H.-J., 1951. *Der Römische Import im Freien Germanien*. Hamburg: Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte.

Eggers, H.-J., 1955. Zur absoluten Chronologie der Römischen Kaiserzeit im Freien Germanien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 2, pp. 196-252.

Eggert, M., 2008. *Prähistorische Archäologie: Konzepte und Methoden*. Tübingen: UTB.

Ekholm, G., 1956. Orientalische Gläser in Skandinavien während der Kaiser- und frühen Merowingerzeit. *Acta Archaeologica*, 27, pp. 35-59.

Ekholm, G., 1963. Scandinavian glass vessels of Oriental origin from the first to the sixth century. *Journal of Glass Studies*, 5, pp. 29-37.

Ekholm, G., 1965. *Als orientalisch angenommene Gläser Skandinaviens aus dem ersten bis aus dem sechsten Jahrhundert n. Chr.* (Antikvariskt arkiv, 26). Stockholm.

Emandi, E. I., 1976. Descoperiri arheologice din secolele IV-V n. e. în bazinul superior al Șomuzului Mare (jud. Suceava). *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 27 (3), pp. 379-392.

Fleming, S. J., 1999, *Roman Glass: Reflections on Cultural Change*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology.

Follmann-Schulz, A.-B., 1988. *Die römischen Gläser aus Bonn.* (Beihefte der Bonner Jahrbücher, 46). Köln: Rheinland-Verl., Bonn: Habelt.

Follmann-Schulz, A.-B., 1989. Ein römischer Grabfund des 4. Jahrhunderts n. Chr. aus Zülpich- Enzen, Rheinland. K*ölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 22, pp. 49-68.

Foster, H. E. and Jackson, C. M., 2010. The composition of late Romano-British colourless vessel glass: glass production and consumption. *Journal of Archaeological Science*, 37 (12), pp. 3068-3080.

Foy, D., Labaune-Jean, F., Leblond, C., Pruvot, C. M., Marty, M. T., Massart, C., Munier, C., Robin, L. and Roussel-Ode, J., 2018. *Verres incolores de l`Antiquité Romaine en Gaule et aux Marges de la Gaule. Volume 2. Typologie et analyses.* (Archaeopress Roman Archaeology, 42).

Foy, D., Picon, M., Vichy, M. and Thirion-Merle, V., 2003. Caractérisation des verres de la fin de l'Antiquité en Méditerranée occidentale: l'émergence de nouveaux courants commerciaux. In: Foy D. and Nenna M.-D., eds. *Échanges et commerce du verre dans le monde antique. Actes du colloque de l'Association Française pour l'Archéologie du Verre. Aixen-Provence et Marceille, 7-9 juin 2001*. Montagnac: Éditions Monique Mergoil, pp. 41-85.

Foy, D., Thirion-Merle, V. and Vichy, M., 2004. Contribution à l'étude des verres antiques décolorés à l'antimoine. *Revue d Archéométrie*, 28 (1), pp. 169-177.

Freestone, I. C., 2003. Primary glass sources in the mid-first millennium A.D. In: *Annales du 15e congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre (New York – Corning, 2001)*, Bristol: J. W. Arrowsmith Ltd, pp. 111-115.

Freestone, I. C., 2005. The Provenance of Ancient Glass through Compositional Analysis. In: P. B. Vandiver, J. L. Mass and A. Murray, eds. *Materials Issues in Art and Archaeology VII* (Materials Research Society symposia proceedings, 852, Warrendale, 2005), pp. OO8.1.1-OO8.1.13.

Freestone, I. C., 2006. Glass production in Late Antiquity and the Early Islamic period: a geochemical perspective. *Geological Society London Special Publications*, 257 (1), pp. 201-216.

Freestone, I. C., 2015. The Recycling and Reuse of Roman Glass: Analytical Approaches. *Journal of Glass Studies,* 57. pp. 29-40.

Freestone, I. C., Degryse, P., Lankton, J., Gratuze, B. and Schneider, J., 2018. HIMT glass composition and commodity branding in the primary glass industry. In: D.

Rosenow, M. Phelps, A. Meek and I. Freestone, eds. *Things that Travelled: Mediterranean Glass in the First Millennium CE*. London: UCL Press, pp. 159-190.

Freestone, I., 2008. Pliny on Roman glassmaking. In M. Martinon-Torres and Th. Rehren, eds. Archaeology, History and Science: Integrating Approaches to Ancient Materials. Walnut Creek: Left Coast press, pp. 77-100.

Fremersdorf, F., 1958. *Das naturfarbene sogenannte blaugrüne Glas in Köln.* (Die Denkmäler des römischen Köln, 4), Köln: Verlag der Löwe Köln – Dr. Hans Reykers.

Fremersdorf, F., 1959. *Römische Gläser mit Fadenauflage in Köln. Schlangenfadengläser und Verwandtes*. (Die Denkmäler des römischen Köln, 5), Köln: Verlag der Löwe Köln – Dr. Hans Reykers.

Fremersdorf, F., 1962. *Die römischen Gläser mit aufgelegten Nuppen.* (Die Denkmäler des römischen Köln, 7), Köln: Verlag der Löwe Köln – Dr. Hans Reykers

Fremersdorf, F., 1967. *Die römischen Gläser mit Schliff, Bemalung und Goldauflagen aus Köln.* (Die Denkmäler des römischen Köln, 8), Köln: Verlag der Löwe Köln – Dr. Hans Reykers.

Fremersdorf, F., 1970. Seltene Varianten steilwandiger römischer Glasbecher des 3. Jahrh. Aus Köln. *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte,* 11, pp. 59-72.

Fünfschilling, S., 2015. *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst. Kommentierter Formenkatalog und ausgewählte Neufunde 1981-2010 aus Augusta Raurica. Text und Formenkatalog*. (Forschungen in Augst, 51). Augst: Museum Augusta Raurica.

Gavritukhin, I., 2002. Double-plate fibels of subgroup I. *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve,* XLIV, pp. 113-184.

Gavritukhin, I., 2011. Cut Glass Beakers within the Context of Studies in the Connections between the South of Eastern Europe and Scandinavia in the Late Period of Roman Influence and the Great Migration Period. In: I., Khrapunov and F.-F. Stylegar, eds. *Inter ambo maria. Contacts between Skandinavia and the Crimea in the Roman Period*. Kristinsand-Simferopol: “Dolya” Publishing House, pp. 39-69.

Gavritukhin, I., 2017. Glass Vessels of the Final of the Chernyakhov Culture. In: *Na hranicích impéria. Extra fines imperii. Jaroslavu Tejralovi k 80. Narozeninám*. Brno: Archeologický Ústav Akademie Věd ČR, pp. 83-109.

Gavritukhin, I., Golofast, L., Mastykova, A., Sviridov, A., Sukhanov, E. and Yazikov, S., 2021. The Cemetery of Frontovoe 3. New Data on the Culture of the Crimea in the Roman and Early Great Migration Periods. *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied*, 68 (1), pp. 87-117.

Gebühr, M., 1974. Zur Definition älterkaiserzeitlicher Fürstengräber vom Lübsow-Typ. *Prähistorische Zeitschrift*, 49, pp. 82-128.

Godłowski, K., 1970. *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Goethert-Polaschek, K., 1977. *Katalog der römischen Gläser des Rheinischen Landesmuseums Trier.* (Trierer Grabungen und Forschungen, 9). Mainz am Rhein: Von Zabern.

Gomolka, G., 1979. Die spätantiken und frühmittelalterlichen Gläser aus Iatrus, in Iatrus-Krivina. *Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau, 1. Ergebnisse der Ausgrabungen 1966-1973*. Berlin, pp. 145-166.

Gomolka-Fuchs, G. 1999. Gläser der Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur aus Rumänien und der Republik Moldavien. In: G. Gomolka-Fuchs, ed. *Die Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, pp. 129-142.

Gomolka-Fuchs, G., 1992. Die römisch-byzantinischen Glasfunde das Karasura in Bulgarien. *Zeitschrift für Archeologie*, 26 (2), pp. 261-268.

Gorin-Rosen, Y. and Jackson-Tal, R., 2008. Chapter 9: Area F: The Glass Finds. In V. Tzaferis and S. Israeli. Paneas – Volume I: The Roman to Early Islamic Periods. Excavations in Area A, B, E, F, and H. (Israel Antiquities Authority Reports, 37), pp. 141–154.

Gorin-Rosen, Y. and Katsnelson, N., 2007. Local Glass Production in the Late Roman – Early Byzantine Periods in Light of the Glass Finds from Khirbet el-Niʿana. Atiqot, 57, pp. 73-154.

Gorin-Rosen, Y., 2000. The Ancient Glass Industry in Israel Summary of the Finds and New Discoveries. In: M.-D. Nenna, ed. *La Route du verre. Ateliers primaires et secondaires du second millénaire av. J.-C. au Moyen Âge. Colloque organisé en 1989 par l'Association française pour l'Archéologie du Verre*. Lyon : Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux, pp. 49-63.

Gould, R. A., 1974. Some Current Problems in Ethnoarchaeology. In: C. B. Donnan and C. W. Clewlow (Jr.), eds. *Ethnoarchaeology. Monography IV*. Los Angeles: University of California, Institute of Archaeology, pp. 29-48.

Gould, R. A., 1978. *Explorations in Ethnoarchaeology*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Grose, D. F., 1984. Glass Forming Methods in Classical Antiquity: Some Considerations. *Journal of Glass Studies*, 26, pp. 25-34.

Grose, D. F., 1989. *Early ancient glass: core-formed, rod-formed, and cast vessels and objects from the late Bronze Age to the early Roman Empire, 1600 B.C. to A.D. 50*. New York: Hudson Hills Press in association with the Toledo Museum of Art.

Grose, D. F., 1991. Early Imperial Roman cast glass: the translucent coloured and colourless fine wares. In M. Newby and K. S. Painter, eds. *Roman glass: two centuries of art and invention* (Society of Antiquaries of London Occasional Papers, 13). London: Society of Antiquaries of London, pp. 1-18.

Grumeza, L., 2022a. Sântana de Mureş-Černjachov-Kultur Östlich der Karpaten: ein Zusammenfassender Überblick. In: L. Grumeza, ed. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Rumänien, Band 2, Kreis Vaslui*. Cluj-Napoca: Editura Mega, pp. 211-222

Grumeza, L., 2022b. Weniger ist mehr: Glas in der Sântana de Mureş-Černjachov Kultur (Kreis Vaslui/Ostrumänien). *Praehistorische Zeitschrift*, 97 (2), pp. 624-635.

Gudkova, A. V. and Schultze, E., 2017. *Gräberfeld und Siedlung Nagornoe 2. Ein Fundplatz der Sântana de Mureş-Černjachov-Kultur an der Unteren Donau*. (Archäologie in Eurasien, 35). Bonn: Habelt-Verlag.

Harden, D. B., 1936. *Roman Glass from Karanis Found by the University of Michigan, Archaeological Expedition in Egypt, 1924-1929*. (University of Michigan Studies, Humanistic Series, 41). Michigan: University of Michigan Press.

Harden, D. B., 1987. *Glass of the Caesars*. Milan: Olivetti.

Hegewisch, M., 2005. Germanische Adaptionen römischer Importgefäße. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 86, pp. 197-348.

Henderson, J., 2013. *Ancient glass: an interdisciplinary exploration*. Cambridge: University Press.

Hodder, I., 1982. *Symbolic and structural archaeology*. Cambridge: University Press.

Hodder, I., 1989. This is not an article about material culture as text. Journal of Anthropological Archaeology, 8 (3), pp. 250-269.

Hoffmann, B., 2000. Glas vom äußeren Limes: Ein Überblick. In: *Annales du 14e Congrès de l'Association International pour l'Histoire du Verre*, (Venezia – Milano, 1998). Lochem, pp. 172-174.

Hoffmann, B., 2002. *Römisches Glas aus Baden-Württemberg*. Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag.

Höpken C. and Schäfer F., 2006. Glashütten und Werkstätten in Köln. In: G. Creemers, B. Demarsin and P. Cosyns, eds. *Roman Glass in Germania Inferior. Interregional Comparisons and Recent Results: Proceedings of the International Conference, Held in the Gallo-Roman Museum in Tongeren (May 13th, 2005)*. Tongeren: Tongeren Gallo-romeins museum, 2006, pp. 53-63.

Ingemark, D., 2014. *Glass, alcohol and power in Roman Iron Age Scotland*. Edinburgh: National Museums of Scotland.

Ioniţă, I., 1982. *Din istoria si cavilizatia Dacilor Liberi*. Iasi: Editura Junimea.

Ioniţă, I., 1993-1994. Eine Glasschale mit Eingeritztem Wabenmuster und Facettenschliff von Iacobeni (kr. Iaşi), Dacia, XXXVII/XXXIX, pp. 151-162.

Ioniță, I., 2000. Vase de sticlă romane la dacii liberi (secolele II-III p.Chr.), *Istro*s, X, pp. 325-362.

Isings, C., 1957. *Roman Glass from Dated Finds*. (Archaeologica Traiectina, II). Groningen; Djakarta.

Israeli, Y., 1991. The Invention of Blowing. In: M. Newby and K. Painter, eds. Roman Glass: Two Centuries of Art and Invention. London: Society of Antiquaries of London, pp. 46-55.

Israeli, Y., 2008. Chapter 7. The Glass Vessels. In: J. Patrich, ed. *Archaeological Excavations at Caesarea Maritima Areas CC, KK and NN. Final Report. Volume I: The Objects*. Jerusalem: Israel Exploration Society, pp. 367-418.

Jahn, M., 1953. *Die Abgrenzung von Kulturgruppen und Völkern in der Vorgeschichte*. Akademie-Verlag.

Jeremić, G., 2009. *Saldum. Roman and Early Byzantine Fortification*. Belgrade: Altanova.

Jeremić, G., Golubović, S. and Drča, S. 2017. Unpublished glass findings from the eastern necropolis of Naissus (Jagodin Mala, Niš). Starinar, 67, pp. 109-130.

Johansen, E. and Straume, E., 1982-1983. Rådalsglasset-glemt og gjenfunnet. *MindreAlv. Ǎrbor for Fredrikstad Museum*, I, pp. 104-123.

Kapcsos, N., 2018, The Grave (?) in Seitin from Another Perspective. A Necropolis and Many Questions. *Ziridava: Studia Archaeologica*, 32, pp. 139-155.

Kasanski, M. and Legoux, R., 1988. Contribution à l'étude des témoignages archéologiques des Goths en Europe orientale à l'époque des Grandes Migrations: la chronologie de la culture de Černjahov récente. *Archéologie Médiévale*, XVIII, pp.7-53.

Kazanski, M., 1992. Les arctoi gentes et ‘l’empire’ d’Hermanaric. *Germania*, 70 (1), pp. 75-122.

Kelley, R. L., 1999. Hunter-Gatherer Foraging and Colonization of the Western Hemisphere. Anthropologie, 37(1), pp. 143-153.

Kilian, L., 1960. Zum Aussagewert von Fund- und Kulturprovinzen. *Światowit*, 23, pp. 41-85.

Kokowski, A., 1996. O tak zwanych blaszanych fibulach z półokrągłą płytą na główce i rombowatą nóżką. In: A. Kokowski, ed. *Studia Gothica. In memoriam*

Ryszard Wołągiewicz, I. Lublin: Uniwersytet Marie Curie-Skłodowskiej, 1996, pp. 153-184.

Kokowski, A., 2004. Romerske glasbægre i Barbaricum. H. J. Eggers type 189 i mellem- og Nordeuropa. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 2001, pp. 35-41.

Koster, A. and Whitehouse, D., 1989. Early Roman Cage Cups. *Journal of Glass Studies*, 31, pp. 25-33.

Kunow, J., 1983. *Der römische Import in der Germania libera bis zu den Markomannenkriegen. Studien zu Bronze- und Glasgefäßen*. (Göttinger Schriften zur Vor- und Frühgeschichte. Bd. 21). Neumünster: Wachholtz.

Lazar, I. 2003. *Rimsko steklo Slovenije (The Roman Glass of Slovenia)*. Ljubljana: Založba ZRC.

Lechtman, H., 1977. Style in Technology: Some Early Thoughts. In: H. Lechtman and R. S Merrill, eds. *Material Culture: Styles, Organization, and Dynamics of Technology*. St. Paul, West Publishing Co., pp. 3-20.

Lelarge, S., 2012. Le mobilier en verre de la nécropole de Nempont-Saint-Firmin (Pas-de-Calais). In: V. Arveiller and H. Cabart, ed. *Le verre en Lorraine et dans les régions voisines, Actes du colloque de l'Association française pour l'Archéologie du Verre, Metz 18 et 19-11-2011*. (Monographie Instrumentum, 42), Montagnac: Monique Mergoil, pp. 109-134.

Leljak, M., 2012. Typology of the Roman Glass Vessels from the Croatian Part of the Province Pannonia. *Haemus journal*, 1, pp. 121-133.

Lemonnier, P., 1986. The study of material culture today: Toward an anthropology of technical systems. *Journal of Anthropological Archaeology*, 5 (2), pp. 147-186.

Lemonnier, P., 1993. *Technological Choices. Transformation in Material Cultures Since the Neolithic*. London: Routledge.

Lenfers, S., 2019. *Die Glasfunde einer Siedlung der Černjachov-Sântana-de-Mureș-Kultur bei Komariv, Oblast Tscherniwzi, Ukraine. Der Versuch einer typologischen Aufarbeitung der Gläser aus den Ausgrabungen der 1950er und 1960er Jahre*. Freie wissenschaftliche Arbeit zu Erlangung eines Mastergrades im Fachbereich

Geschichts- und Kulturwissenschaften der Freien Universität Berlin im Masterstudiengang Prähistorische Archäologie.

Lierke, R., 1996. Glass vessels made on a turning wheel in Roman times (survey). In: *Annales du 13e Congrès de l'Association International pour l'Histoire du Verre (Pays Bas, 28 Août – 1 Septembre 1995)*, Lochem, pp. 55-62.

Lierke, R., 2009. *Die nicht-geblasenen antiken Glasgefäß (The non-blown ancient glass vessels)*. Offenbach/Main: Deutsche Glastechnische Gesellschaft.

Likhter, J. A., 2000. Glass of the Chernyakhov Culture. In: *Annales du 14e Congrès de l'Association International pour l'Histoire du Verre*, (Venezia – Milano, 1998). Lochem, pp. 192-194.

Lund Hansen, U., 1987. *Römischer Import im Norden*. København: Det Kongelige nordiske Oldskriftselskab.

Lund Hansen, U., 2000. Die Glasbecher. In: P. Ethelberg et al. Skovgårde. *Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. n. Chr. auf Seeland*. (Nordiske Fortidsminder, Seria B 19). København: Det Kongelige nordiske Oldskriftselskab, pp. 320-347.

Lyubichev, M. and Myzgin, K., 2020. Migration-Period Culture and Changes in the East European Forest-Steppe Zone. In: A. Bursche, J. Hines and A. Zapolska, eds. *The Migration Period between the Oder and the Vistula*. Volume 2, Leiden/Boston: Brill, pp. 731-770.

Machajewski, H., 1993 *Materiały do badań nad obrządkiem pogrzebowym ludności grupy dębczyńskiej*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Mansur, E., Alonso Lima, M. and Maigrot, Y., 2014. Traceology Today. An Introduction. In: E. Mansur, M. Alonso Lima and Y. Maigrot, eds. Traceology Today: Methodological Issues in the Old World and the Americas (British Archaeological Reports: International Series, 2643), Oxford: Archaeopress, pp. 3-6.

Marreiros, J., Mazzucco, N., Gibaja, J. and Bicho, N., 2015. Macro and Micro Evidences from the Past: the State of the Art of Archeological Use-wear Studies. In: J. Marreiros, N. Bicho and J. Gibaja, eds. *Use-Wear and Residue Analysis in*

Archaeology, Manuals in Archaeological Method, Theory and Technique. Switzerland: Springer, pp. 159-170.

Martinón-Torres, M. and Killick, 2015. Archaeological theories and archaeological sciences. In: A. Gardner, M. Lake and U. Sommer, eds. The Oxford Handbook of Archaeological Theory. Oxford: University Press, pp. 1-17.

Mistewicz, A., 2006: Gliniana miseczka naśladująca naczynie szklane z cmentarzyska kultury przeworskiej w Dąbku, pow. Mławski. In: A. Bursche, R. Ciołek and R. Chowaniec, ed. *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski III* (Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Polen. Supplementum, 3), Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, pp. 157-175.

Mitre, B. and Preda, C., 1966. *Necropole din secolul al IV-lea e. n. în Muntenia*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Moirin, A., 2009. La vaisselle en verre issue de contextes du IIIe siècle dans le Cher (France). In: K. Janssens, P. Degryse, P. Cosyns, J. Caen and L. Van't dack, eds. *Annales du 17e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre* (Antwerpp, 2006). Brussel: Academic and Scientific Publishers NV, pp. 189-198.

Näsman, U., 1984. *Glas och handel i senromersk tid och folkvandringstid. En studie kring glas från Eketorp-II, Öland, Sverige*. Uppsala: Institutionen för Arkeologi.

Natuniewicz-Sekuła, M. and Okulicz-Kozaryn, J., 2011. *Weklice. A Cemetery of Wielbark Culture on the Eastern Margin of Vistula Delta (Excavations 1984-2004)*. Warszawa: Fundacja Monumenta Archaeologica Barbarica.

Newton, R., Davidson, S., 1996. *Conservation of Glass*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Niculescu, Ch., 1993. The cremation graves from the cemetery of Tirgşor (third — fourth centuries A. D.). *Dacia*, XXXVII, pp. 197–220.

Nößler, S., 2020. Römisches Glas im eurasischen Barbaricum. *Das Altertum*, 2020, 65, pp. 269-298.

Palade, V., 2004. *Aşezarea şi necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârşitul secolului al III-lea – a doua jumătate a secolului al V-lea)*. (Arheologia Moldovei, 27). Bucureşti: Editura ARC 2000.

Pánczél, S. and Dobos, A., 2007. Facet cut glass vessels of the late 3rd to 5th century AD. Analysis of finds from north danubian Romania. In: C. Cosma, ed. *Funerary Offerings and Votive Depositions in Europe's 1st Millennium AD. Cultural Artefacts and Local Identities.* Cluj-Napoca: Editura Mega, pp. 67-98.

Petrauskas, O. and Avramenko, M., 2019. The Settlement Komariv-Glass-Production Centre in the European Barbaricum: a Cultural and Natural Environment. *Plural. History, Culture, Society*, 7 (2), pp. 68-91.

Petrauskas, O. and Šiškin, R., 2024. Glass-production workshop of the Hunnic times near Komariv on the Dniester River. *Archaeologia Polona*, in print.

Petrauskas, O. V., 2003. Die Gräberfelder der Černjachov-Kultur von Kosanovo und Gavrilovka – eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 84, pp. 224-362.

Petrauskas, O. V., 2017. Übergang von der Stufe C2 zu C3 in der Černjachiv-Kultur (auf dem Beispiel der Glasschalen mit Ringboden). *Ephemeris Napocensis*, 27, pp. 123-154.

Petrauskas, Shyshkin 2024, in print

Pirling, R., 1966. *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep. Vol. 2*. Berlin: Gebrüder Mann Verlag.

Pirling, R., 1967-1968. Neue Funde römischer Gläser aus Krefeld-Gellep. *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 9, pp. 34-42.

Pirling, R., 1974. *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep: 1960 – 63. Vol. 2.* Berlin: Gebrüder Mann Verlag.

Pollak, M., 1993. *Spätantike Grabfunde aus Favianis/Mautern.* (Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, 28). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Popa, A., 2015. *Untersuchungen zu den Römisch-Barbarischen Kontakten Östlich der Römischen Provinz Dacia.* (Antiquitas, 3. Abhandlungen zur Vor- und Frühgeschichte, zur Klassischen und Provinzial-Römischen Archäologie und zur Geschichte des Altertums). Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Price, J., 2005. Glass-Working and glassworkers in cities and towns. In: A. M. Mahon and J. Price, eds. *Roman Working Lives and Urban Living*. Chippenham: Oxbow Books, pp. 167-190.

Price, J., 2006. Glass in Settlements and Burials in Roman Britain. In: G. Creemers, B. Demarsin and P. Cosyns, eds. *Roman Glass in Germania Inferior. Interregional Comparisons and Recent Results: Proceedings of the International Conference, Held in the Gallo-Roman Museum in Tongeren (May 13th, 2005)*. Tongeren: Tongeren Gallo-romeins museum, 2006, pp. 42-48.

Price, J., Cottam, S. 1998. *Romano-British Glass Vessels: a Handbook.* (Practical Handbooks in Archaeology, 14). York: Council for British Archaeology.

Prior, J. D., 2014. Methods and Difficulties in Quantifying Archaeological Vessel Glass Assemblages. In: H. Platts, J. Pearce, C. Barron, J. Lundock and J. Yoo, eds. *Theoretical Roman Archaeology Conference 2013: Proceedings of the Twenty-Third Annual Theoretical Roman Archaeology Conference (King's College, London 2013)*. Oxford: Oxbow Books, pp. 105-121.

Rau, G., 1972. Körpergräber mit Glasbeigaben des 4. Nachchristlichen Jahrhunderts im Oder-Weichsel-Raum. *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 3, pp. 109-214.

Rau, G., 1973. Facettschliffgläser und die Chronologie der Spätkaiserzeit. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 3, pp. 441-446.

Rau, G., 1974. Zur Provenienzfrage spätantiker Gläser. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 4, pp. 371-378.

Rau, G., 1975a. Spätkaiserzeitliche Glasbecher vom Typ Sakrau II aus der Moldau. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 5, pp. 139-142.

Rau, G., 1975b. Spätantike Glasfunde im Karpatenraum. *Zeitschrift für Ostforschung*, 24, pp. 464-485.

Rau, G., 2008. Spätantike Facettschliffgläser in Nord- und Osteuropa. *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 40, pp. 221-240.

Rawn, M., 2003. *Death ritual and Germanic social structure (c. AD 200 – 600)*. (British Archaeological Reports: International Series, 1164). Oxford: Archaeopress.

Rehren, Th. and Brüggler, M., 2015. Composition and Production of Late Antique Glass Bowls type Helle. *Journal of Archaeological Science: Reports,* 3, p. 171-180.

Roffia, E., 2015. Vases Gravés à Décor Géometrique à Brixia (Italie). In: I. Lazan, ed. ANNALES du 19e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre (Piran, 17th – 21st September 2012), Koper, pp. 235-243.

Rosenow, D. and Rehren, Th., 2014. Herding cats – Roman to Late Antique Glass Groups From Bubastis, Northern Egypt. *Journal of Archaeological Science*, 49 (1), pp. 170-184.

Rumiantseva, O. and Belikov, C., 2017. A Late Roman Glass Workshop at Komarov (Middle Dniester) and the Problem of the Origin of "Barbarian" Facet Cut Beakers. In: S. Wolf and A. de Pury-Gysel, eds. *Annales du 20e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre (Friburg/Romont, 7-11 septembre 2015).* Romont: Verlag Marie Leidorf GmbH, pp. 257-266.

Rumiantseva, O., Lyubitchev, M., Petrauskas, O., Cherviakhovskaia, M., Khanin, D. and Trifonov, A., 2021. "Barbarian" Beakers with Facet Cut Decoration: Composition, Origin, Social and Cultural Context. In: O. Sevindik, ed. *Annales du 21e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre (İstanbul, 03-07 Septembre 2018)*, Istanbul: Vadi Grafik Tasarim ve Reklamcilik Ltd. Şti., pp. 333-348.

Rütti, B., 1991. *Die römischern Gläser aus Augst und Kaiseraugst.* (Forschungen in Augst, 13/2). Augst: Römermuseum Augst.

Ružić, M. A., 1994. *Rimsko staklo u Srbiji*. Beograd: Univerzitetu Beogradu, Filozofski Fakultet.

Sackett, J. R., 1982. Approaches to Style in Lithic Archaeology. *Journal of Anthropological Archaeology*, 1, 59-112.

Sackett, J. R., 1990. Style and Ethnicity in Archaeology: The Case for Isochrestism. In: M. Conkey and C. Hastorf, eds. *The Uses of Style in Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 32-43.

Saldern, A. von, 1964. Ancient Glass in Split. *Journal of Glass Studies*, 6, pp. 42-46.

Saldern, A. von, 1991. Roman glass with decoration cut in high-relief. In: M. Newby and K. Painter, eds. *Roman Glass: Two Centuries of Art and Invention.* London: Society of Antiquaries of London, pp. 111-121.

Saranović-Svetec, V., 1986. *Antičko staklo u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije.* Novi Sad: Vojvođanski Muzej.

Sayre, E. V. and Smith, R.W., 1961. Compositional Categories of Ancient Glass. *Science*, 133, pp. 1824-1826.

Sazanov, A., 1995. Verres à décor de pastilles bleues provenant des fouilles de la Mer Noire: typologie et chronologie.

Schlüter, W., 1970. Versuch einer sozialen Differenzierung der jungkaiserzeitlichen Körpergräbergruppe von Haßleben-Leuna anhand einer Analyse der Grabbefunde. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen*, 6, pp. 117-145.

Schreiber, S. 2018. *Wandernde Dinge als Assemblagen. Wandernde Dinge als Assemblagen. Neo-materialistische Perspektiven zum ‚römischen Import' im, mitteldeutschen Barbaricum'*. (Berlin Studies of the Ancient World, 52). Berlin: Edition Topoi.

Schuler, F., 1959. Ancient Glassmaking Techniques. The Moulding Process. *Archaeology*, 12 (1), pp. 47-52.

Schulz, W., 1953 *Leuna. Ein germanischer Bestattungsplatz der spätrömischen Kaiserzeit.* (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte, 1). Berlin: Akademie Verlag.

Scott, R. B and Degryse, P., 2014. The archaeology and archaeometry of natron glass making. In: P. Degryse, ed. *Glass Making in the Greco-Roman World*. Leuven: Leuven University Press, 2014, pp. 15-26.

Seibel, F., 1998. *Technologie und Fertigungstechniken römischer Glashütten am Beispiel der Ausgrabungen im Hambacher Forst: aktualistische Vergleiche und Modelle*. Berlin: Galda und Wilch Verlag.

Semenov, S. A., 1964. *Prehistoric Technology*. London: Londres, Cory, Adams and Mackay.

Sennequier, G., 2013. *La verrerie romaine en Haute-Normandie (co-édition Verre et Histoire)*. (Monographies Instrumentum, 45). Montagnac: Monique Mergoil.

Shalikadze, T. and Kakhidze, E., 2009. Early Byzantine Glass Vessels from the Southwestern Littoral of Georgia. In: E. Lafli, ed. *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean (Colloqvia Anatolica et Aegaea. Acta Congressus Communis Omnium Gentium Smyrnae, II)*. Izmir: Dokuz Eylül University Faculty of Arts Department of Archaeology, p. 369-377.

Shchepachenko, V., 2020. Glasschalen vom Typ Weklice aus den Gräbern 110 und 211 des spätkaiserzeitlich-/frühvölkerwanderungszeitlichen Gräberfeldes Vojtenki 1. *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied*, 67-1, pp. 77-101.

Shchepachenko, V., 2023. Early Migration Period Glassware in Chernyakhiv Culture. Networks of Distribution (Based on Glass Finds from Viitenky and Velyka Buhaivka Burial Grounds). *Slovenská archeológia*, LXXI-2. pp. 345–376.

Shepherd, J. D., 1999. Section Tree. The Glass. In: A. G. Poulter, R. K. Falkner and J. D. Shepherd, eds. *Nicopolis ad Istrum: a Roman to early Byzantine city: the pottery and the glass*. London: Leicester University Press for the Society of Antiquaries of London, p. 299-378.

Sillar, B. and Tite, M. S., 2000. The Challenge of 'Technological Choices' for Materials Science Approaches in Archaeology. Archaeometry, 42 (1), pp. 2-20.

Simonenko, A. V., 2003. Glass and Faience Vessels from Sarmatian Graves of North Pontic Region. *Journal of Glass Studies*, 45, p. 41-58

Skorupka, T., 2006. Kielich szklany z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Kowalewku, pow. Obornick. In: A. Bursche, R. Ciołek and R. Chowaniec, ed. *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski III* (Corpus der römischen Funde im

europäischen Barbaricum. Polen. Supplementum, 3), Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, pp. 93-96.

Şovan, O., 2005. *Necropola de tip Sântana de Mureş – Černeachov de la Mihălăşeni (jud. Botoşani)*. Târgovişte: Editura Cetatea de Scaun.

Şovan, O., 2011. Necropola din secolele IV-V de la Nichiteni (com. Cotusca, jud. Botosani). *Acta Musei Tutovensis*, 6, p. 67-76.

Spânu, D., Dima, M., Frînculeasa, A., Kraus, S. and Pernicka, E., 2018. *Tezaurul de orfevru de la Mălăieştii de Jos (The Mălăieştii de Jos Silver Craftsman's Hoard).* Târgovişte: Cetatea de scaun.

Stawiarska, T. 2014. *Roman and Early Byzantine Glass from Romania and Nothern Bulgaria. Archaeological and technological study*. (Bibliotheca Antiqua, XXIV) Warsaw: Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences.

Stawiarska, T., 1999. *Naczynia szklane okresu rzymskiego z terenu Polski*. Warszawa: Scientia.

Stern, E. M., 1999. Roman Glassblowing in a Cultural Context. *American Journal of Archaeology*, 103 (3), pp. 441-484.

Stern, E. M., 2010. Audacis plebeia toreumata vitri. Souffler le verre dans les moules. In: C. Fontaine-Hodiamont, ed. *D'Ennion au Val Saint-Lambert. Le verre soufflé-moulé. Actes des 23e Rencontres de l'Association Française pour l'Archéologie du Verre. Colloque international Bruxelles-Namur 17-19 octobre 2008.* (Scientia Artis, 5). Bruxelles: IRPA. pp. 25-38.

Stjernquist, B., 2004. A Magnificent Glass Bowl from Uppåkra. In: L. Larsson, ed. *Continuity for Centuries. A Ceremonial Building and its Context at Uppåkra, Southern Sweden.* (Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8, 48), Stockholm: Almqvist & Wiksell International, pp. 103 – 151.

Straume, E. 1987. *Gläser mit Facettenschliff aus skandinavischen Gräbern des 4. und 5. Jahrhunderts n. Chr.* Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning.

Šubić, Z., 1976. Tipološki in kronološki pregled rimskega stakla v Poetovioni. *Arheološki vestnik*, XXV, pp. 39-61.

Țau, S. and Nicu, M., 2013. Recipiente de sticlă necropola birituală de la Barcea (secolul IV d. Hr) (jud. Galaţi). *Acta Musei Tutovensis*, VIII, pp. 62-72.

Taylor, M. and Hill, D., 2008. Experiments in the Reconstruction of Roman Wood-Fired Glassworking Furnaces. *Journal of Glass Studies*, 50, pp. 249-270.

Tejral, J., 1986. Fremde Einflüsse und kulturelle Veränderungen nördlich der mittleren Donau zu Beginn der Völkerwanderungszeit. *Archaeologia Baltica*, VII, pp. 175-238.

Tejral, J., 1992. Einige Bemerkungen zur Chronologie der späten römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa. In: K. Godłowski and R. Madyda-Legutko, eds. *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latenezeit bis zum Frühmittelalter*. Krakow: Secesja, pp. 227-248.

Tejral, J., 1997. Neue Aspekte der frühvölkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonauraum. In: J. Tejral, H. Friesinger and M. Kazanski, eds. *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum*, Brno: Spisy Archeologického ústavu AV ČR, pp. 321-362.

Tikhanova, M. A., Shcheglova, O. A., Shchukin, M. B. and Sharov, O.V., 1999. The structure of the Lepesovka settlement. In: G. Gomolka-Fuchs, ed. *Die Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, pp. 91-99.

van Lith, S. M. E. and Randsborg, K. 1985. Roman glass in the West. A social study. *Berichten Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 35, pp. 413-533.

Vasil'ev, A. A., 2017. 4.3 Chronologie der Nekropole Nagornoe 2. In: A. V. Gudkova and E. Schultze. *Gräberfeld und Siedlung Nagornoe 2. Ein Fundplatz der Sântana de Mureş-Černjachov-Kultur an der Unteren Donau*. (Archäologie in Eurasien, 35). Bonn: Habelt-Verlag. pp. 125-133

Vasil'yev, A., 2013. Thin-Walled Glass Beakers with Wide Mouth and Decoration of Cut Ovals (Eggers 223, 224, 226, 228). In: I. Khrapunov and F.-A. Stylegar, ed. *Inter Ambo Maria: Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea*. Kristiansand-Simferopol: Dolya Publishing House, pp. 420-434.

Vornic, V., 2006. *Aşezarea şi necropola de tip Sântana de Mureş-Cernjachov de la Budeşti*. Chișinău: Pontos.

Voß, H.-U. and Erdrich, M., 2003. Römischer Import. § 2. Archäologisches. In: Von H. Beck, D. Geuenich and H. Steuer, ed. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. *Band 2*. Berlin und New York: De Gruyter, pp. 143-158.

Voß, H.-U., Erdrich, M., Keiling, H., Parschau, J., Lasr, R., Leube, A., von Richthofen, J., Schultze and Stange, H., 1998. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland, 3. Bundesland Macklenburg-Vorpommern*. Bonn. Dr. Rudolf Habelt GMBH.

Vulpe, R., 1957. *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne.

Wahle, E. 1941. *Zur ethnischen Deutung frühgeschichtlicher Kulturprovinzen. Grenzen der frühgeschichtlichen Erkenntnis I.* (Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philosophisch–historische Klasse. Jahrgang 1940/41, 2). Heidelberg, 1941.

Wedepohl, K. H. and Baumann, A., 2000. The Use of Marine Molluskan Shells for Roman Glass and Local Raw Glass Production in the Eifel Area (Western Germany). *The Science of Nature*, 87 (3), pp. 129-132.

Weinberg, G. D. and Goldstein, S. M., 1988. The Glass Vessels. In G. D. Weinberg, ed. *Excavations at Jalame. Site of a Glass Factory in Late Roman Palestine*. Columbia: MO, pp. 38-102.

Weinberg, G. D. and Stern, E. M., 2009. *Vessel Glass. The Athenian Agora, 34*. Princeton: The American School of Classical Studies at Athens.

Weinberg, G. D., 1964. Vasa Diatreta in Greece. *Journal of Glass Studies*, 6, pp. 47-55

Werner, J. 1950. Römische Trinkgefässe in germanischen Gräbern der. Kaiserzeit. In: *Ur- und Frühgeschichte als historische Wissenschaft. Festschrift E. Wahle.* Heidelberg, pp. 168-176.

Wheeler, R. E. M., 1954. Rome beyond the Imperial Frontiers. London: G. Bell and Sons, Ltd.

Whitehouse, D. 2006. Price, R. W. (ed.). Glass. A Pocket Dictionary of Terms Commonly Used to Describe Glass and Glassmaking. New York: The Corning Museum of Glass.

Żelazowski, J., 2021. The Prestige of Glass in Barbarian Contexts of the Princely Graves from Wrocław-Zakrzów. In: R. Ciołek and R. Chowaniec, eds. *Aleksanderia. Studies on Items, Ideas and History. Dedicated to Professor Aleksander Bursche on the Occasion of his 65th Birthday*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, pp. 435-442.

Алексеева, Е. М. и Арсеньева, Т. М., 1966. Стеклоделие Танаиса. *Советская археология*, 2, с. 176-188.

Арсеньева, Т. М. и Науменко, С. А., 1992. *Усадьбы Танаиса*. Москва: Институт Археологии Росийської академии наук.

Бажан И. А. и Гей О. А. Относительная хронология могильников черняховской культуры. В: М. Б. Щукин, ред. *Проблемы хронологии эпохи Латена и римского времени*. Санкт-Петербург: Научно-археологическое объединение «Ойум» ВМЦ, 1992, с. 122-157.

Бакуменко, К. І., Бейдін, Г. В., Григорянц, М. М. та Дідик, В. В., 2002. Нові зразки скляних виробів пізньоримської доби із верхніх водозборів Сіверського Дінця та Ворскли (за матеріалами розвідок та випадкових знахідок). *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1, с. 81-84.

Баран, В. Д., 1964. Памятники черняховской культуры Западного Буга. В: Б. А. Рыбаков и Э. А. Сымонович, ред. *Древности эпохи сложения восточного славянства.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 116), Москва: Наука, с. 213-252.

Безбородов, М. А., 1964. Исследование стекол из стеклоделательной мастерской III—IV вв. у с. Комарово. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 5, с. 81-85.

Бірбрауер, Ф., 1995. Готи в I-VII ст.: територія розселення та просування за археологічними джерелами. *Археологія*, 2, с. 32-51.

Бокій, Н. М. та Козир, І. А., 2005. Пам'ятки черняхівської культури на пограниччі степу і лісостепу Дніпровського Правобережжя (за матеріалами Кіровоградщини). *Наукові записки. Серія: Історичні науки,* 9, с. 30-45.

Брайчевская, А. Т., 1960. Черняховские памятники Надпорожья (по материалам раскопок и разведок И. М. Фещенко, А. В. Бодянского и автора. В: Б. А. Рыбаков, ред. *Черняховская культура*. (Материалы и исследования по археологии СССР, 82), Москва: Наука, с. 148-191

Брайчевський, М. Ю., 1964. *Біля джерел слов'янської державності (соціально-економічний розвиток черняхівських племен)*. Київ: Наукова думка.

Бруяко, И. В., Левинский, А. Н. и Росохатский, А. А., 1992. Новые находки стеклянных кубков из могильников черняховской культуры Днестровско-Прутского Междуречья. В: В. И. Гросу, ред. *Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдовы*. Кишинев, с. 149-159.

Варачева, К. Г., 2013. Глиняные кубки конической формы на памятниках черняховской культуры. В: Е. В. Вдовиченков, ред. *Материалы VIII Международной археологической конференции студентов и аспирантов «Проблемы археологии Восточной Европы».* Ростов-на-Дону: Издательство Южного федерального университета, с. 168-172.

Варачева, К. Г., 2014. К вопросу о распространении глиняных кубков усечено-конической формы в черняховской культуре (погребение 125 могильника Войтенки). *Stratum plus*, 4, с. 285-298.

Варачева, К. Г., 2011. Место стеклянных и глиняных кубков в «сервизе» погребений на могильниках черняховской культуры Днепро-Донецкой лесостепи. В: О. В. Петраускас та Р. Г. Шишкин, ред. *Черняхівська культура: матеріали досліджень* (Oium, 1). Київ – Луцьк, с. 61-65.

Варачова, К. Г., 2019. Про окремі типи глиняних келихів черняхівської культури. *Археологія*, 2, с. 124-133.

Велков, В., 1955. Сведенията на Темистий за Тракия. *Българска академия на науките, Археологически институт, Известия*, кн. XIX, с. 247-256.

Винокур, І. С., 1972. *Історія та культура черняхівських племен Дністро-Дніпровського межиріччя II–V ст. н. е.* Київ: Наукова думка.

Винокур, И. С., 1964. Памятники Волынской группы полей погребений у сел Маркуши и Иванковцы. В: Б. А. Рыбаков и Э. А. Сымонович, ред. *Древности эпохи сложения восточного славянства.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 116), Москва: Наука, с. 176-185.

Винокур, И. С., 1979. Ружичанский могильник. В: Э. А. Сымонович, ред. *Могильники черняховской культуры*, Москва: Наука, с. 112-135

Висоцька, Т. М., 1964. Про виробництво скла в пізньоантичному Криму. *Археологія,* XVI, с. 7-20

Войнаровський, В., 2005. Сучасний стан та проблеми археологічного дослідження пам'яток римського часу Північної Буковини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 9, с. 174-193.

Вольфрам, Х., 2003. *Готы. От истоков до середины VI века (опыт исторической этнографии).* Санкт-Петербург: Ювента.

Воляник, В. К., 1974. Могильник черняхівської культури у верхів'ях ріки Горинь. *Археологія*, 13, Київ, с. 65-79.

Гавритухин, И. О., 1999. Хронологические индикаторы финала черняховской культуры. В: М. Е. Левада, ред. *Сто лет черняховской культуре*. Київ: Бібліотека Vita Antiqua, с. 48-86.

Гавритухин, И. О., 2007. Днепровское лесостепное Левобережье. Финал черняховской культуры. В: И. О. Гавритухин и А. М. Обломский, ред. *Восточная Европа в середине I тыс. н. э.* (Раннеславянский мир, 9). Москва, с. 9-24.

Гей, О. А. и Бажан, И. А., 1997. *Хронология эпохи «готских походов» (на территории Восточной Европы и Кавказа)*. Москва: Институт археологии Российской академии наук, 1997.

Гейко, А. В., Рейда, Р. М. та Сапєгін, С. В., 2016. Науково-рятівні розкопки Шишацького могильника. В: О. Б. Супруненко, ред. *Старожитності Лівобережного Подніпров'я*. Київ: Центр пам'яткознавства Національної

академії наук України, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, с. 140-149.

Герета, І. П., 1995. Нові пам'ятки Західного Поділля в світлі проблем черняхівської культури. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 6, с. 144-163.

Герета, І., 2007. *Могильник черняхівської культури в с. Біла на Тернопільщині.* Тернопіль: Меркьюрі-Тернопіль.

Гогунська, В. К. та Руснак, В. В., 2023. Методика дослідження зруйнованих поховань та досвід реконструкції процесу руйнації (на прикладі поховання 260 могильника черняхівської культури Війтенки). В: Я. І. Онищук та Б. Бартецькі, ред. Готський шлях: спільна історична реконструкція та віртуальна подорож в минуле. Збірник наукових статей. Луцьк: ФОП Петринка О. Я., с. 185-207.

Голофаст, Л. А., 2001. Стекло ранневизантийского Херсонеса. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, VIII, с. 97-260.

Гончаров, В. К. та Махно, Є. В., 1957. Могильник черняхівського типу біля Переяслав-Хмельницького. *Археологія*, XI, с. 124-144.

Гопкало, О. В., 2008. *Бусы и подвески черняховской культуры*. Київ: Інститут археології Національної академії наук України.

Гопкало, О. В., 2011а. Относительная хронология мужских погребений черняховской культуры. К постановке проблемы. В: О. В. Петраускас та Р. Г. Шишкин, ред. *Черняхівська культура: матеріали досліджень* (Oium, 1), Київ – Луцьк, 2011, с. 66-96.

Гопкало, О. В., 2011б. Мужской и женский черняховский костюм (по данным погребений с антропологическими определениями). *Stratum plus,* 4, с. 179-207.

Гопкало, О. В., 2012. Черняховский могильник Ружичанка. В: А. М. Воронцов и И. О. Гавритухин, ред. *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпоху римских влияний и Великого переселения народов. Конференция 3.* Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 330-400.

Гопкало, О. В., 2015. Стеклянные изделия в ареале культуры Сынтана- де-Муреш/Черняхов (социологический аспект). В: П. Г. Гайдуков, ред. *Стекло*

Восточной Европы с древности до начала XX в. Санкт-Петербург: Нестор-История, с. 65-81.

Гопкало, О. В., 2016. Социальная стратификация носителей культуры Черняхов–Сынтана-де-Муреш. *Краткие сообщения Института археологии*, 244, с. 65-82.

Гороховский, Е. Л., 1988. Хронология черняховских могильников Лесостепной Украины. В: В. Д. Баран, ред. *Труды V Международного конгресса археологов-славистов, Киев, 18-25 сентября 1985 года*. Киев: Наукова думка, с. 34-46.

Гудкова, А. В. и Фокеев, М. М., 1984. *Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I – IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка.

Гудкова, А. В., 1987. Могильник IV в. н. э. в с. Беленькое. В: Т. Л. Самойлова, ред. *Новые исследования по археологии Северного Причерноморья*. Киев, 1987, с. 56-66.

Гудкова, А. В., 1999. I – IV вв. в Северо-Западном Причерноморье (культура оседлого населения). *Stratum plus*, 4, с. 235-404.

Ґерета, І. П., 2013. *Чернелево-Руський могильник* (Oium, 3). Київ – Тернопіль.

Демидко, С. Ю., 2019. Гончарна майстерня черняхівського поселення Лісові Гринівці 2: хронологічні нюанси матеріалів пам’ятки та об’єктів. В: О. В. Петраускас, О. В. Гопкало та С. А. Горбаненко, ред. *Старожитності варварських племен у першій половині І тис. н. е. До 90-річчя В. Д. Барана* (Oium, 6), Київ: Інститут археології Національної академії наук України, с. 212-229.

Демидко, С. Ю., Строцень, Б. С. та Щепаченко, В. І., 2024. Скляні кубки із поховань могильника Лісові Гринівці у Південному Побужжі. *Археологія*, 2, у друці.

Діденко, С. В., 2018. *Античний керамічний імпорт у черняхівській культурі на території України.* Кандидат історичних наук. Інститут археології Національної академії наук України.

Жаров, Г. В. та Терпиловський, Р. В., 2011. Нові пам’ятки черняхівської культури у межиріччі Удаю та Сули. В: О. В. Петраускас та Р. Г. Шишкин, ред. *Черняхівська культура: матеріали досліджень* (Oium, 1), Київ – Луцьк, 2011, с. 166-177.

Зайцев, Ю. П. и Мордвинцева, В. И., 2003. Исследование могильника у с. Суворово в 2001 г. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, X, с. 57-77.

Засецкая, И. П., 2000. О двух классификациях стеклянных сосудов с декором из напаянных капель и нитей синего стекла. *Нижневолжский Археологический Вестник*, 3, с. 209-238.

Засецкая, И. П., 2008. Стеклянная посуда некрополя Боспора второй половины IV – рубежа VI-VII вв. н.э. (из собрания Государственного Эрмитажа). *Боспорские исследования*, XX, с. 5-208.

Казанский, М. М., 2011. Радагайс и конец черняховской культуры. В: О. В. Петраускас та Р. Г. Шишкин, ред. *Черняхівська культура: матеріали досліджень* (Oium, 1), Київ – Луцьк, 2011,, с. 22-32.

Каровић, Г., 1995-1996. Римско стакло Маргума. *Viminacium,* 10, pp. 75-104/

Клейн, Л. С., 2015, *Время в археологии*. Санкт-Петербург: Евразия.

Корсунский, А. Р., 1965. О социальном строе вестготов в IV в. *Вестник древней истории*, 3, с. 54-74.

Костенко, А. та Нестеренко, О., 2017. *Чорнобаївка: вчора, сьогодні, завтра (до 235-ї річниці заснування села)*. Херсон-Чорнобаївка.

Кравченко, А. А., 1967. Могильник черняховской культуры у с. Фрунзовка. В: Б. А. Рыбаков и Э. А. Сымонович, ред. История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры. (Материалы и исследования по археологии СССР, 139). Москва: Наука, с. 160-164.

Кравченко, Н. М., 1967. Косановский могильник (по материалам раскопок В. П. Петрова и Н. М. Кравченко). В: Б. А. Рыбаков и Э. А. Сымонович, ред. История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры.

(Материалы и исследования по археологии СССР, 139). Москва: Наука, с. 77-135.

Кравченко, Н. М., 1973. Пам’ятки черняхівської культури на Пороссі. *Археологія*, VIII, с. 99-108

Кравченко, Н. М., 1987. О методике социологического анализа погребального обряда черняховской культуры. В: С. В. Смирнов, ред. *Исследование социально-исторических проблем в археологии*. Київ: Наукова думка, с. 209-227.

Кравченко, Н. М., Петраускас, О. В., Шишкин, Р. Г. та Петраускас, А. В., 2007. *Памятники археологии позднеримского времени Правобережной Киевщины*. Киев: КНТ.

Кропоткин, В. В. 1970. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н.э. – V в. н.э.). Свод археологических источников, Д1-27.

Кропоткин, В. В., 1967. *Экономические связи Восточной Европы в I тысячелетии нашей эры*. Москва: Наука.

Кухаренко, Ю. В., 1955. Поселение и могильник полей погребений в селе Привольном (по материалам раскопок Днепростроевкой археологической экспедиции). *Советская археология*, XXII, с. 125-152.

Кухаренко, Ю. В., 1975. Баївський могильник (За матеріалами розкопок В. П. Петрова і А. П. Каліщука). *Археологія*, 18, с. 53-61

Кухаренко, Ю. В., 1980. *Могильник Брест Тришин*. Москва: Наука.

Левинский, А. Н., 1990. Раскопки на черняховском поселении Гура-Кэинарулуй 1. *Археологические исследования в Молдавии в 1985 г.*, с. 176-193

Левинский, А. Н., 1999. Лазо – могильник финальной фазы черняховской культуры в Молдове. *Stratum plus*, 4, с. 121-166.

Лихтер, Ю. А., 1987. Стекло черняховской культуры. Кандидат исторических наук. Московский государственный университет.

Лихтер, Ю. А., 1994. Стеклянная посуда черняховской культуры. В: Т. Н. Дмитриева, В. А. Хршановский и А. И. Тафинцев, ред. *Вещь в контексте*

культуры. Материалы научной конференции. Февраль 1994 г. Санкт-Петербург: Институт истории материальной культуры, с. 91-92.

Лихтер, Ю. А., 1998. 1998. Стекло черняховской культуры. *Российская археология*, 2, с. 41-53.

Ліхтер, Ю. А. та Гопкало, О. В., 2007. Скляний посуд з поселення Теремці. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*, 15, с. 188-196.

Луцкевич, І. Н., 1948. Матеріали до карти поширення пам'яток культури полів поховань на території Харківської області. *Археологія*, II, с. 164-178.

Любичев, М. В. 2019б. *Ранняя история днепро-донецкой лесостепи I – V веков. Часть 1.* (Ostrogothica-Serie, 2.) Харьков: Естет Принт.

Любичев, М. В., 2005. Поселения черняховской культуры Шлях 2 и Халимоновка на Мже. *Древности*, 6, с. 276-287.

Любичев, М. В., 2019а. Два погребения с «неординарными» хроноиндикаторами из могильника черняховской культуры Войтенки 1. В: И. О. Гавритухин и А. М. Воронцов, ред. *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов. Конференция 4, часть 2.* Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 191-209.

Любичев, М. В., Мизгін, К. В. та Варачова, К. Г. 2014. *Практикум з основ археології. Навчально-методичний посібник для студентів 1 курсу історичного факультету для практичних занять з курсу «Основи археології»*. Харків: С.А.М.

Магомедов, Б. В., 1979. Каборга IV (раскопки 1973–1974 гг.) В: Э. А. Сымонович, ред. *Могильники черняховской культуры*, Москва: Наука, с. 24-62.

Магомедов, Б. В., 1999а. Обычай ритуальных пиров у племён черняховской культуры и его отражение в погребальном обряде. В: *Проблемы истории и археологии Украины. Тезисы докладов научной конференции. Харьков, 21-23 октября 1999 г.* Харьков, с. 54-55.

Магомедов, Б. В., 1999б. Могильник Курники на Южном Буге. Stratum plus, 4, с. 102-121.

Магомедов, Б. В., 2007. Ольвія і варвари в пізньоантичний період. *Археологія*, 4, с. 47-54.

Магомедов, Б. В., 2020. Город Ольвия: черняховский горизонт. Керамика из фондов Института археологии НАНУ. *Stratum Plus*, 4, с. 219-226.

Магомедов, Б. В., Диденко, С. В. и Милашевский, А. С., 2017. Могильник черняховской культуры у с. Легедзине (работы 2015 г.). *Археологія і давня історія України*, с. 97-115.

Магомедов, Б., 2001. *Черняховская культура. Проблема этноса*. (Monumenta Studia Gothica, I). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Магомедов, Гудим-Левкович 1991, с. 98-99, рис. 2: 19.

Махно, Е. В., 1960. Памятники черняховской культуры на территории УССР (Материалы к составлению археологической карты). В: Б. А. Рыбаков *Черняховская культура.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 82), Москва: Наука, с. 9-83.

Мизгін, К. В., 2015. До питання критики нумізматичних джерел (на прикладі вивчення знахідок античних монет на території Східноєвропейського Барбарикуму). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Серія «Історія»*, 50, с. 179-188.

Минчев, А., 1988. Антично стъкло от Западното Черноморие (I–VI вв.). II. Чаши. *Известия на народния музей Варна,* 24 (39). с. 35-59.

Мызгин, К. В. и Дымовский, А., 2014. Приток римских денариев I-II веков нашей эры на территорию черняховской культуры в свете хронологической структуры и территориального распределения монетных кладок. В: О. В. Петраускас, С. А. Горбаненко, ред. *Черняхівська культура. До 120-річчя від дня народження В. П. Петрова* (Oium, 4). Київ: Інститут археології Національної академії наук України, с. 82-95.

Мызгин, К. В. и Филатов, Д. А., 2020. Поселение позднеримского времени у с. Огульцы. В: М. В. Любичев и К. В. Мызгин, ред. *Inter Orientem et Occidentem.*

Сборник статей к 65-летию доктора Эрдмуте Шультце и 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции (Ostrogothica-Serie: Bände, 3). Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, с. 514-563.

Мызгин, К. В., 2011. К проблеме источников поступлений римских монет I-II вв. к носителям черняховской культуры, В: О. В. Петраускас та Р. Г. Шишкин, ред. *Черняхівська культура: матеріали досліджень* (Oium, 1). Київ – Луцьк, с. 140-145.

Мызгин, К. В., 2018. Ауреусы, антонинианы и провинциальная бронза. Готские войны III в. и черняховская культура в свете монетных находок. В: М. В. Любичев, К. В. Мызгин, ред. *Хронология и монетные находки позднеримского времени и эпохи Великого переселения народов. Актуальные археологические исследования в Центральной и Восточной Европе.* Ostrogothica-Serie (Hefte), 3. Харьков: Водный спектр Джи-Эм-Пи, с. 36-55.

Мызгин, К. В., 2019. Античные монеты как источник по культурной и ранней истории днепро-донецкой лесостепи I – V вв. В: М. В. Любичев. *Ранняя история днепро-донецкой лесостепи I – V веков.* (Ostrogothica-Serie: Bände, 2), часть 2, Харьков: Естет-Принт, с. 8-15.

Некрасова, А. Н., 2006. Памятники черняховской культуры Днепровского Левобережья. В: Р. В. Терпиловский, ред. *Готы и Рим.* Київ: Бібліотека Vita Antiqua, с. 87-200.

Некрасова, Г. М., 1985. Охоронні розкопки черняхівського могильника поблизу м. Суми. *Археологія*, 50, с. 75-80.

Никитина, Г. Ф., 1969. Гребни черняховской культуры. *Советская археология*, 1, с. 147-159.

Никитина, Г. Ф., 1988. Могильник у с. Оселивка Кельменецкого района Черновицкой обл. В: В. В. Кропоткин, ред. *Могильники черняховской культуры.* Москва: Наука, с. 5-97.

Никитина, Г. Ф., 1996. *Могильники черняховской культуры в Северной Буковине и Бессарабии.* Москва: Наука.

Никитина, Г. Ф., 2008. *Черняховская культура Поднестровья (по результатам анализа археологических источников).* Москва: Таус, 2008.

Петраускас, О. В. и Синица, Е. В., 2010 Фибулы «щиткового типа» черняховской культуры. В: О. Щеглова, М. Казанский, В. Новаковский, ред. *Germania – Sarmatia. Древности Центральной и Восточной Европы эпохи римского влияния и переселения народов*, II. Калининград – Курск, 2010, с. 243–263.

Петраускас, О. В. и Цындровская, Л. А., 2002. *Находки черняховской культуры вблизи Жовнино.* Киев: Институт археологии Национальной академии наук Украины.

Петраускас, О. В. и Шишкин, Р. Г., 2010. Могильник и поселение у с. Великая Бугаевка и их место в системе древностей позднеримского времени и эпохи Великого переселения народов в Среднем Поднепровье. В: А. М. Воронцов и И. О. Гавритухин, ред. *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов, часть 2.* Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 19-32.

Петраускас, О. В. и Шишкин, Р. Г., 2010. Могильник и поселение у с. Великая Бугаевка и их место в системе древностей позднеримского времени и эпохи Великого переселения народов в Среднем Поднепровье. В: А. М. Воронцов и И. О. Гавритухин, ред. *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов. Часть 2.* Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 19-32.

Петраускас, О. В. и Шишкин, Р. Г., 2013. *Могильник и поселение черняховской культуры у с. Великая Бугаевка (археологический источник)*. (Oium, 2). Киев: Институт археологии Национальной академии наук Украины, Институт исторического образования Национального педагогического университета имени Н. П. Драгоманова.

Петраускас, О. В. та Пастернак, В. В., 2003. Скляні посудини могильника чсрняхівської культури Велика Бугаївка в Середньому Подніпров'ї. *Археологія*, 4, с. 65-77.

Петраускас, О. В., 1993. Про «культовий шар» і поховання з трупоспаленнями на могильниках черняхівської культури. *Археологія*, 2, с. 36-51.

Петраускас, О. В., 1997. Могильник черняховской культуры в г. Каневе – ул. Пушкина. In: A. Kokowski, ed. *Studia Gothica,* II. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, pp. 189-220.

Петраускас, О. В., 2002. Типи археологічних комплексів трупоспалень черняхівської культури (територія поширення, етнокультурні особливості та хронологія). *Археологія*, 3, с. 40-65.

Петраускас, О. В., 2010. Фібули «воїнського типу» черняхівської культури (за матеріалами пам'яток України). *Археологія і давня історія України*, 2. с. 191-207.

Петраускас, О. В., 2014. Деякі підсумки досліджень комплексу пам'яток пізньоримського часу біля с. Комарів. В: О. В. Петраускас, С. А. Горбаненко, ред. *Черняхівська культура. До 120-річчя від дня народження В. П. Петрова* (Oium, 4). Київ: Інститут археології Національної академії наук України, с. 165-183.

Петраускас, О. В., 2016. Скляні посудини типу Eggers/230 в черняхівській культурі: хронологічний аспект. В: О. В. Петраускас, С. А. Горбаненко та О. В. Гопкало, ред. *Черняхівська культура: до 85-річчя від дня народження І. С. Винокура* (Oium, 5). Київ: Інститут археології Національної академії наук України, с. 89-106.

Петраускас, О. В., 2020. Шарнірні пряжки черняхівської культури (за матеріалами пам'яток України). В: М. В. Любичев и К. В. Мызгин, ред. *Inter Orientem et Occidentem. Сборник статей к 65-летию доктора Эрдмуте Шультце и 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции* (Ostrogothica-Serie: Bände, 3). Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, с. 237-269.

Петраускас, О. В., 2021. Черняхівська культура та гуни (за матеріалами археологічних пам'яток України). *Археологія*, 2, с. 15-32.

Петров, В. П., 1964. Черняховский могильник (по материалам раскопок В. В. Хвойки в 1900-1901 гг.). В: Б. А. Рыбаков и Э. А. Сымонович, ред. *Древности эпохи сложения восточного славянства.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 116), Москва: Наука, с. 53-117.

Пономаренко, О. В., 2013. Комплекс знахідок черняхівської культури з колекції Конотопського краєзнавчого музею. *Конотопський краєзнавчий збірник*, 1, с. 256-258.

Пукліна, О. О., 2018. Скляні фіали римського часу з Ольвії. *Археологія і давня історія України*, 3 (28), с. 68-77.

Рафалович, И. А., 1986. *Данчены: могильник черняховской культуры III – IV вв. н. э.* Кишинев: Штиница.

Рейда , Р. М., Гейко А. В. та Сапєгін, С. В., 2015. «Потойбічний бенкет»: набори глеків у похованнях черняхівської культури. *Археологія*, 1, с. 30-39.

Рейда, Р. М., 2017. Скіфські війни: три етапи. В: А. В. Скиба та С. А. Горбаненко, ред. *Європейська археологія I тисячоліття н. е.* Київ: Інститут археології Національної академії наук України, с. 9-19.

Рейда, Р. М., Гейко, А. В. та Сапєгін, С. В., 2016. Поховання 115 Шишацького могильника зі скляним орнаментованим кубком. : О. В. Петраускас, С. А. Горбаненко та О. В. Гопкало, ред. *Черняхівська культура: до 85-річчя від дня народження І. С. Винокура* (Oium, 5). Київ: Інститут археології Національної академії наук України, с. 20-28.

Рейда, Р. М., Гейко, А. В. та Сапєгін, С. В., 2018. Деякі хроноіндикатори другої половини IV – V ст. з Шишацького могильника. В: М. В. Любичев, К. В. Мызгин, ред. *Хронология и монетные находки позднеримского времени и эпохи Великого переселения народов. Актуальные археологические исследования в Центральной и Восточной Европе.* Ostrogothica-Serie (Hefte), 3. Харьков: Водный спектр Джи-Эм-Пи, с. 111-120.

Рейда, Р. М., Гейко, А. В. та Сапєгін, С. В., 2021. Стеклянный кубок с эклектическими признаками из погребения 112 Шишацкого могильника. *Археологія*, 4, с. 95-109.

Ременников, А. М, 1954. *Борьба племен Северного Причерноморья с Римом в III веке*. (Причерноморье в античную эпоху, 6). Москва.

Рикман, Э. А., 1972. Вопрос датировки импортных вещей в памятниках племен черняховской культуры Днестровско-Прутского междуречья. *Советская археология*, 4, с. 84-101.

Рикман, Э. А., 1975. *Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры*. Москва: Наука.

Романова, Г. А., 1988. Вилы Яругские. В: В. В. Кропоткин, ред. *Могильники черняховской культуры.* Москва: Наука, с. 133–142.

Росохатский, А. А., 1987. Стеклянные кубки из памятников черняховской культуры степной зоны междуречья Днестра и Дуная. В: Т. Л. Самойлова, ред. *Новые исследования по археологии Северного Причерноморья*. Київ, с. 143-150.

Рудинський, М. Я., 1930. Кантамирівські могили римської доби. *Записки Всеукраїнського археологічного комітету*, том 1. Київ, с. 127-158.

Румянцева, О. С. 2014а. Стекольная мастерская в Комарове: характер и особенности производственного комплекса. В: О. В. Петраускас, С. А. Горбаненко, ред. *Черняхівська культура. До 120-річчя від дня народження В. П. Петрова* (Oium, 4). Київ: Інститут археології Національної академії наук України, с. 184-197.

Румянцева, О. С. и Щербаков, И. Б., 2016. Стекло сырец с поселения Комаров на Среднем Днестре: химический состав и данные о характере и хронологии стеклоделательного комплекса позднеримского времени. *Stratum plus*, 4, с. 299-318.

Румянцева, О. С., 2014б. Стеклянные сосуды со шлифованным декором и хронология поселения Комаров. В: А. М. Обломский, ред. *Проблемы взаимодействия населения Восточной Европы в эпоху Великого переселения народов.* (Раннеславянский мир, 15), Москва: Институт археологии Российской академии наук, с. 401-435.

Румянцева, О. С., 2016. Литое стекло с поселения черняховской культуры Комаров: престижная посуда или сырье стеклоделательной мастерской? *Краткие сообщения Института Археологии*, 245, с. 203-218.

Румянцева, О. С., 2017. Рифленые формы и находки рифленого стекла с поселения черняховской культуры Комаров: к вопросу о хронологии и видах продукции стекольной мастерской. В: В. Е. Родинкова и О. С. Румянцева, ред. *Европа от Латена до Средневековья: варварский мир и рождение славянских культур: К 60-летию А. М. Обломского.* (Раннеславянский мир, 19), Москва: Институт археологии Российской академии наук, с. 193-204.

Румянцева, О. С., 2020. Конические кубки в ареале черняховской культуры: коллекция Исторического музея и отходы мастерской в Комарове. В: И. В. Рукавишникова и О. А. Радюш, ред. *Древние памятники, культуры и прогресс. A caelo usque ad centrum. A potentia ad actum. Ad honores.* Москва: Институт археологии Российской академии наук, с. 172-179.

Румянцева, О. С., Воронятов, С. В. и Трифонов, А. А., 2020. Стеклянный шар из собрания Государственного Эрмитажа (раскопки С.С. Гамченко 1913 г.). В: А. М. Обломский, ред. *История вещей – история веща. К 60-летнему юбилею И. О. Гавритухина.* Москва: Институт археологии Российской академии наук, с. 104-109.

Румянцева, О. С., Любичев, М. В. и Трифонов, А. А. 2018. Химический состав стекла археологического комплекса Войтенки 1 и происхождение сосудов черняховской культуры (предварительные итоги исследований). В: М. В. Любичев и К. В. Мызгин, ред. *Inter Orientem et Occidentem. Сборник статей к 65-летию доктора Эрдмуте Шультце и 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции* (Ostrogothica-Serie: Bände, 3). Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, с. 182-208.

Румянцева, О. С., Любичев, М. В., Петраускас, О. В., Трифонов, А. А., Ханин, Д. А. и Червяковская, М. В., 2020. Цветное стекло с памятников черняховской культуры и технологические традиции провинциально-римских стеклоделов. В: М. В. Любичев и К. В. Мызгин, ред. *Inter Orientem et Occidentem. Сборник*

статей к 65-летию доктора Эрдмуте Шультце и 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции (Ostrogothica-Serie: Bände, 3). Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, с. 324-351.

Румянцева, О. С., Трифонов, А. А., Ханин, Д. А., Червяковская, М. В. и Червяковский, В. С., 2022. Стекло-сырец из Комарова: происхождение, хронология, практики стеклоделов. В: З. Х. Албегова, Д.С. Коробов и А. В. Мастыкова, ред. *Эпоха всадников на Северном Кавказе: к 90-летию Веры Борисовны Ковалевской.* Москва: Институт археологии Российской академии наук, с. 299-324.

Руснак, В. В. и Филатов, Д. А., 2019. Опыт изучения разрушенных погребений (по материалам могильника черняховской культуры Войтенки I). В: О. В. Петраускас, О. В. Гопкало та С. А. Горбаненко, ред. *Старожитності варварських племен у першій половині I тис. н. е. До 90-річчя В. Д. Барана* (Oium, 6), Київ: Інститут археології Національної академії наук України, с. 181-204.

Рутковская, Л. М., 1979. Археологические памятники IV—VI вв. в районе Кременчугского моря (Украина). *Slovenská archeológia*, 27. s. 317-364.

Симоненко, А. В. и Сикоза, Д. Н., 2020. Terminus ante quem позднескифской культуры Нижнего Днепра. В: М. В. Любичев и К. В. Мызгин, ред. *Inter Orientem et Occidentem. Сборник статей к 65-летию доктора Эрдмуте Шультце и 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции* (Ostrogothica-Serie: Bände, 3). Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, с. 288-301.

Смиленко, А. Т. и Брайчевский, М. Ю., 1967. Черняховское поселение в селе Леськи близ города Черкассы. В: Б. А. Рыбаков и Э. А. Сымонович, ред. *История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 139). Москва: Наука, с. 35-61

Смиленко, А. Т., 1979. Погребения в с. Башмачка. В: Э. А. Сымонович, ред. *Могильники черняховской культуры*, Москва: Наука, с. 13-23

Смирнова, Г. И., 1964 Поселение у с. Незвисько в первые века новой эры. В: Б. А. Рыбаков и Э. А. Сымонович, ред. *Древности эпохи сложения восточного славянства.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 116), Москва: Наука, с. 196-212.

Сміленко, А. Т., 1952. Про деякі датуючі речі в культурі полів поховань. *Археологія*, VI, с. 51-73.

Сон, Н. О, 1988. Скляні посудини з Тіри. *Археологія*, 63, с. 47-54.

Сорокина, Н. П., 1965. Стеклянные сосуды из Танаиса. В: Д. Б. Шелов, ред. *Древности Нижнего Дона*. Москва: Наука, с. 202-238.

Сорокина, Н. П., 1971. О стеклянных сосудах с каплями синего стекла из Причерноморья. *Советская археология*, 4, с. 85-101.

Сорокина, Н. П., 1979. Стеклянные сосуды IV-V вв. и хронология цебельдинских могильников. *Краткие сообщения института археологии*, 158, с. 57-67.

Сорокина, Н. П., 1982. Стеклянная посуда как источник по истории экономических связей Причерноморья и локального стеклоделия первых веков н. э. *Труды Государственного исторического музея*, 54, с. 40-42.

Сымонович, Э. А. 1960. Раскопки могильника у овчарни совхоза Приднепровского на Нижнем Днепре. В: Б. А. Рыбаков *Черняховская культура.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 82), Москва: Наука, с. 192-238.

Сымонович, Э. А. 1979. Коблевский и Ранжевский могильники около г. Одессы. В: Э. А. Сымонович, ред. *Могильники черняховской культуры*, Москва: Наука, с. 63-111.

Сымонович, Э. А., 1952. Погребения V – VI вв. н. э. у с. Данилова Балка. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 48, с. 62-70.

Сымонович, Э. А., 1955. Памятники черняховской культуры степного Поднепровьяю. *Советская археология*, 24, с. 282-316.

Сымонович, Э. А., 1957. Стеклянная посуда середины I тысячелетия нашей эры с Нижнего Днепра. *Краткие сообщения Института Истории Материальной Культуры*, 69, с. 22-30.

Сымонович, Э. А., 1963. Работы на черняховских памятниках в Приднепровье, *Краткие сообщения Института Археологии*, 94, с. 80-87.

Сымонович, Э. А., 1964. Стеклянные кубки из Журавки. *Краткие сообщения Института Археологии*, 102, с. 8-12.

Сымонович, Э. А., 1966. Стеклянный кубок с надписью из-под Одессы. *Вестник древней истории*, 1, с. 105-109.

Сымонович, Э. А., 1967. Итоги исследований черняховских памятников в Северном Причерноморье. В: Б. А. Рыбаков и Э. А. Сымонович, ред. *История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 139). Москва: Наука, с. 205-237.

Сымонович, Э. А., 1977. Стеклянная посуда из поднепровско-причерноморских памятников черняховской культуры. *Советская археология*, 1, с. 176-186.

Сымонович, Э. А., 1988. Придунайский могильник Фурмановка. В: В. В. Кропоткин, ред. *Могильники черняховской культуры.* Москва: Наука, с. 164-167.

Тиханова, М. А., 1974. К вопросу об обмене и торговле в эпоху черняховской культуры. *Краткие сообщения Института Археологии*, 138, с. 66-73.

Федоров, Г. Б., 1960. Малаештский могильник. В: Б. А. Рыбаков *Черняховская культура.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 82), Москва: Наука, с. 253-312.

Храбан, Г. Е., 1964. Черняховские памятники в Уманском районе Черкасской области. В: Б. А. Рыбаков и Э. А. Сымонович, ред. *Древности эпохи сложения восточного славянства.* (Материалы и исследования по археологии СССР, 116), Москва: Наука, с. 257-269.

Храпунов, И. Н., 2002. *Могильник Дружное (III – IV вв. н. э.).* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Чолакова, А., 2006. Римски стъклени съдове от България (I – III В.). В: Р. Т. Иванов, ред. *Археология на Българските земи*. София: Иврай, с. 209-244.

Чорний, А. М., 2015. Скляний посуд черняхівської культури (історіографічний аспект). *Археологія*, 1, с. 125-144.

Шабанов, С. Б., 2011. Стеклянные сосуды из могильника Нейзац (по материалам раскопок 1996-2011 гг.). *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XVII, с. 141-191.

Шабанов, С. Б., 2020. Стеклянные сосуды римского времени из могильника Опушки в Крыму (по материалам раскопок 2003-2019 гг.). *Проблемы истории, филологии, культуры*, 2, с. 110-134.

Шабанов, С. Б., 2023. Стеклянные сосуды с каплями синего стекла из предгорного Крыма. В: И. Н. Храпунов, ред. *Крым в сарматскую эпоху (II в. до н. э. – IV в. н. э.). IX. Сборник научных статей*. Севастополь: Альбатрос, с. 234-250.

Шаров О. В. Хронология могильников Ружичанка, Косаново, Данчены и проблема датировки черняховской керамики. В: М. Б. Щукин, ред. *Проблемы хронологии Латена и римского времени*. Санкт-Петербург, 1992, с. 158-207.

Шаров, О. В., 2018. Хронология позднеримского времени европейского Барбарикума через призму соотношения «живой» и «мертвой» культур прошлого. В: М. Т. Кашуба и Е. Кайзер, ред. *Принципы и методы датирования в археологии (неолит – средние века)*. Санкт-Петербург: Институт истории материальной культуры, с. 171-205.

Шелов, Д. Б., 1978. Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология. *Краткие сообщения Института Археологии*, 156, с. 16-21.

Шишкин, Р. Г., 1999. Классификация и типология трехслойных гребней черняховской культуры. В: *Сто років вивчення культур полів поховань на Україні*. *Тези доповідей*. Київ, с. 43-48.

Шишкин, Р. Г., 2002. Хронологические признаки трехслойных гребней черняховской культуры. В: *Сучасні проблеми археології.* Київ: Інститут археології Національної академії наук України, с. 244-246.

Шишкін, Р. Г., 1999. Господарсько-економічна модель черняхівської культури (за матеріалами Середнього Подніпров'я). *Археологія*, 5, с. 129-139.

Шультце, Э. и Любичев, М. 2012. Хронология могильника черняховской культуры Войтенки 1 (Восточная Украина) (по материалам раскопок 2005-2009 гг.). В: А. М. Воронцов и И. О. Гавритухин, ред. *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов. Конференция 3*. Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 409-463.

Шультце, Э. и Любичев, М. В., 2010. Керамика из могильника и поселения Войтенки 1: сравнительный анализ. *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов. Конференция 2. Часть 2.* Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 33-62.

Шультце, Э. и Любичев, М. В., 2015. Культовый слой могильника черняховской культуры Войтенки (Восточная Украина): спектр находок и возможности интерпретации. В: А. М. Воронцов и И. О. Гавритухин, ред. *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов. Часть 1.* Тула: Государственный музей-заповедник «Куликово поле», с. 231-255.

Шультце, Э. и Любичев, М. В., 2018. Группа погребений-ингумаций в северо-западной части могильника черняховской культуры Войтенки: вопросы хронологии. В: М. В. Любичев и К. В. Мызгин, ред. *Inter Orientem et Occidentem. Сборник статей к 65-летию доктора Эрдмуте Шультце и 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции* (Ostrogothica-Serie: Bände, 3). Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, с. 121-145.

Щапова, Л., 1983. *Очерки истории древнего стеклоделия*. Москва: Московский государственный университет.

Щапова, Л., 1989. Древнее стекло. Морфология, технология, химический состав. Учебное пособие. Москва: Московский государственный университет.

Щапова, Ю. Л., 1978. Мастерская по производству стекла у с. Комарово (III – IV вв.). *Советская археология*, 3, с. 230-242.

Щепаченко, В. І., 2022. Скляний посуд пізньоримського часу з Війтенків: технологічний аспект. *Археологія*, 1, с. 121-153.

Щепаченко, В. І., 2023. Скляні чаші з оплавленим краєм вінець у черняхівській культурі: проблема походження. *Археологія*, 2, с. 98-136.

Щербакова, Т. А., 1990. Могильник черняховской культуры у с. Чалык. *Археологические исследования в Молдове в 1985 г.* Кишинев, с. 141-162.

Щукин, М. Б. и Щербакова, Т. А., 1986. К хронологии могильника Данчень. В: И. А. Рафалович. *Данчень. Могильник черняховской культуры III-IV вв. н.е.*, Кишинев: Штиница, с. 177-214.

Щукин, М. Б., 1976. О начальной дате черняховской культуры. *Prace Archeologiczne*, 22, pp. 303-317.

Щукин, М. Б., 2005. *Готский путь. (готы, Рим и черняховская культура).* Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета.

Яценко, Е. Г., 2006. Стеклянные чаши-фиалы второй половины II – середины III в. н. э. из Танаиса. В: Д. В. Журавлев, ред. *Северное Причерноморье в эпоху античности и средневековья*. (Труды Государственного исторического музея, 159). Москва: Государственный исторический музей, с. 130-152.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у виданнях, включених до переліку фахових видань України з присвоєнням категорії «А» (індексованих науково-метричними базами Scopus та/або Web of Science):

1. Щепаченко, В. І., 2022. Скляний посуд пізньоримського часу з Війтенків: технологічний аспект. *Археологія*, 1, с. 121-153. DOI: 10.15407/arheologia2022.01.121
2. Щепаченко, В. І., 2023. Скляні чаші з оплавленим краєм вінець у черняхівській культурі: проблема походження. *Археологія,* 2. с. 98-136. DOI: 10.15407/arheologia2023.02.098

Публікації у зарубіжних виданнях, індексованих науково-метричними базами Scopus та/або Web of Science:

3. Shchepachenko, V., 2020. Glasschalen vom Typ Weklice aus den Gräbern 110 und 211 des spätkaiserzeitlich-/frühvölkerwanderungszeitlichen Gräberfeldes Vojtenki 1. *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied,* 67-1. pp. 77-101. DOI: 10.31577/szausav.2020.67.4
4. Shchepachenko, V., 2023. Early Migration Period Glassware in Chernyakhiv Culture. Networks of Distribution (Based on Glass Finds from Viitenky and Velyka Buhaivka Burial Grounds). *Slovenská archeológia*, LXXI-2. pp. 345-376. DOI: 10.31577/slovarch.2023.71.12

ДОДАТОК Б
КАТАЛОГ ЗНАХІДОК ЧЕРНЯХІВСЬКИХ СКЛЯНИХ ПОСУДИН НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

1. **Августинівка** (с. Августинівка, Верхньо-Хортицький р-н, Дніпропетровська обл.), поселення

1940, Фещенко І. М.

1) Скляна посудина (культурний шар) – фр-ти, оплавлені, деформовані.

Джерело: Брайчевська 1960, с. 148-191; Кропоткин 1970, с. 104, Кат. № 923.

2. **Баїв** (с. Баїв , Луцький р-н, Волинська обл.), могильник

1964-1965, Петров В. П., Калищук А. П.

2) Скляна посудина (поховання 8) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовтий, прозорий.

Джерело: Кухаренко 1975, с. 54.

3) Скляна посудина (поховання 31) – фр-т, оплавлений, деформований.

Джерело: Кухаренко 1975, с. 59-60.

3. **Башмачка** (с. Башмачка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.), могильник

1967-1972, Сміленко А. Т.

4) Скляна посудина (поховання 1) – фр-т стінки з декором, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка.

Джерело: Смиленко 1979, с. 13.

5) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, рельєфна з зовнішнього боку стінок посудини, товщиною – 3 см, *параметри*: товщина – 0,18-0,2 см. (Рис. 46: 2)

Джерело: Смиленко 1979, с. 17, рис. 3: 11.

4. **Бережанка** (с. Бережанка, Лановецький р-н, Тернопільська обл.), могильник

1971-1972, Воляник В. К.; 1972, Баран В. Д.

6) Скляна посудина (поховання 5) – напівсферична чаша, ціла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* округле, *декор* – вузькі відтягнуті ребра (шість) оперізують виріб у придонній частині, сягаючи середини висоти, *параметри*: висота – 7 см, діаметр вінець –

9,5 см. Група: скляні чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Переяслав-Хмельницький 2 (Рис. 17: 2)

Джерело: Воляник 1974, с. 72-74, рис. 7: 7; Petrauskas 2017, S. 130, N. 3, Taf. V: 10, VI: 10.

5. **Біла** (с. Біла, Тернопільський р-н, Тернопільська обл.), могильник

1985-1986, Герета І. П.

7) Скляна посудина (поховання 3) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *декор* – накладні нитки скла одного кольору з основою, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, товщиною – 0,1-0,3 см, *параметри*: товщина – 0,2. Група: скляні чаші із оплавленим краєм вінець. (Рис. 46: 1).

Джерело: Герета 2007, с. 14-18, рис. 3: 7.

6. **Біленьке** (с. Біленьке, Білгород-Дністровський р-н, Одеська обл.), могильник

1972-1973, Симонович Е. О.; 1982, Гудкова О. В.

8) Скляна посудина (поховання 8) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, вкрита молочно-білою патиною іризації, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, *декор* – під вінцями посудину оперізують дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди незаглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 11,5 см, діаметр вінець – 8,5 см, товщина – 0,2-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 1).

Джерело: Гудкова 1987, с. 59, рис. 3: 4; Росохатский 1987, с. 145, 147; рис. 1: 1-3.

9) Скляна посудина (поховання 47) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, вкрита молочно-білою патиною іризації, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, *декор* – під вінцями посудину оперізує горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,2 см, нижче розташовані три горизонтальні ряди незаглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 10,7 см, діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,1-0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 2).

Джерело: Бруяко, Левинский и Росохатский 1992, с. 149, рис. 1: 1; Петраускас 2016, с. 98-99, табл. 1: 6.

10) Скляна посудина (поховання 51) – конічний кубок, цілий, с*кляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований, *дно* сплощене, дещо увігнуте, *декор* – п'ять горизонтальних рівних незаглиблених шліфованих смуг, шириною 0,2-0,3 см, оперізують посудину під вінцями (дві), у середній (дві) та придонній (одна) частині, *параметри*: висота – 13,2 см, діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,15-0,35 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2. (Рис. 32: 7).

Джерело: Бруяко, Левинский и Росохатский 1992, с. 151-152, рис. 1: 4.

11) Скляна посудина (поховання 52) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* сильно ушкоджена іризацією, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований, *дно* округле, *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2-0,3 см, оперізують посудину під вінцями, загальну декоративну композицію встановити неможливо, *параметри*: висота – 22,2 см, діаметр вінець – 13 см, товщина (придонна частина) – 0,5-1,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням (Рис. 24: 3).

Джерело: Бруяко, Левинский и Росохатский 1992, с. 152, рис. 1: 9.

12) Скляна посудина (поховання 61) – конічний кубок, цілий, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *декор* – десять горизонтальних рівних заглиблених шліфованих смуг, шириною 0,2-0,3 см, оперізують посудину під вінцями (одна), у верхній (три), у середній (три) та придонній (три) частині, *параметри*: висота – 19,4 см, діаметр вінець – 12,5 см, товщина – 0,32-0,45 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш. (Рис. 33: 1).

Джерело: Gavritukhin 2017, fig. 9: 9; інформація І. О. Гавритухіна.

13) Скляна посудина (поховання 100) – конічний кубок, цілий, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, , *дно* сплощене, дещо увігнуте, потовщене, *параметри*: висота – 14,4 см, діаметр вінець – 9,5 см, товщина – 0,2-0,1-0,4 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2. (Рис. 32: 1).

Джерело: Росохатский 1989, табл. 27-29; ФО-67, інформація І. О. Гавритухіна.

14) Скляна посудина (поховання 199) – напівсферична чаша, *вінця* край оплавлений, *дно* накладний кільцевий піддон, декор – накладні нитки скла одного кольору з основою. Група: чаші з оплавленим краєм вінець.

Джерело: матеріали неопубліковані, інформація І. О. Гавритухіна.

7. **Борисів-1** (с. Борисів, Фастівський р-н, Київська обл.), поселення

1994, Шишкін Р. Г.; 2003, Пастернак В. В.

15) Скляний виріб (культурний шар) – фр-ти оплавлені, деформовані.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 12-13.

8. **Боромля-І** (с. Боромля, Тростянецький р-н, Сумська обл.), могильник

1987-1991, Некрасова А. М, Терпиловский Р. В.

16) Скляна посудина (поховання 1) – фр-ти, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Некрасова 2006, с. 88.

9. **Велика Бугаївка** (с. Велика Бугаївка, Васильківський р-н, Київська обл.), поселення

1995-1996, 1998-2005, Петраускас О. В.

17) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки. (Рис. 44: 15).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 74, рис. 214: 2, табл. 40: 680; Номер за ПО – 6-50/2003.

18) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – чотири заглиблені шліфовані овальні фасетки. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 19).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 372, рис. 219: 12, № 592.

19) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, шириною 0,5 см, *параметри*: товщина – 0,2-0,35 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш. (Рис. 33: 11).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 80, рис. 194: 3, № 537.

10. **Велика Бугаївка** (с. Велика Бугаївка, Васильківський р-н, Київська обл.), могильник

1995-1996, 1998-2005, Петраускас О. В.

20) Скляна посудина (поховання 3) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,35-0,42 см.

Джерело: Номер за ПО 27-А/1995

21) Скляна посудина (поховання 5) – фр-т вінець, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, вкрита дрібними тріщинами, *скляна маса* містить поодинокі включення дрібних бульбашок, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуга, шириною 0,4 та 0,2 см, оперізують виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 41: 12).

Джерело: Номер за ПО – 33/1995.

22) Скляний виріб (поховання 7) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6-73/2005

23) Скляна посудина (поховання 11) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, дещо пошкоджена іризацією, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – три накладні краплі синього, непрозорого скла рельєфні з зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: товщина – 0,25-0,3 см. (Рис. 46: 21).

Джерело: Номер за ПО – 71/1995.

24) Скляна посудина (поховання 11) – фр-т стінки з декором, *скляна маса* містить включення окремих бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,6 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 25).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 21, рис. 80: 2, табл. 35 № 66; Номер за ПО – 66/1995.

25) Скляна посудина (поховання 19) – фр-т дна, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 1 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 22-23, рис. 83: 20, табл. 35 № 176; Номер за ПО – 29-2/1996.

26) Скляна посудина (поховання 20) – напівсферична чаша, фрагментована (деякі уламки оплавлені, деформовані), *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями вкрита тріщинами, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, край *вінець* оплавлений, *декор* –

накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,1 см, тричі оперізує виріб у середній частині, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: діаметр вінець – 7,7 см, товщина – 0,3-0,05 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Вербковіце. (Рис. 40: 10).

Джерело: Номер за ПО – 33-34, 40/с.2-1996.

27) Скляний виріб (поховання 24) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 48-3/1996.

28) Скляний виріб (поховання 29) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 66-6/1998.

29) Скляна посудина (поховання 91) – фр-т дна [1], *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, прозорий, *дно* округле, *декор* – два горизонтальні ряди заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток різних розмірів, які перекривають одна одну, нижче розміщується горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,25 см, *параметри*: товщина – 0,4-1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 27).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 40, рис. 122: 3, табл. 35, № 435; Номер за ПО – 10а-24/2001.

30) Скляна посудина (поховання 93) – конічний кубок, фр-т дна, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, внутрішня поверхня стінок має сліди кіптяви, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *дно* округле, потовщене, *параметри*: товщина – 0,1-0,4 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець. (Рис. 42: 1).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 40, рис. 124: 4, табл. 35: № 420; Номер за ПО – 2а-20/2001.

31) Скляна посудина (поховання 100) – напівсферична чаша, фрагментована (окремі уламки оплавлені та деформовані), *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями складчаста, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний, із блакитнувато-зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається горизонтальна рівна незаглиблена

[1] Край фрагметну ретушований, можливо, для надання йому необхідної форми.

шліфована смуга, шириною 0,1 см, *дно* округле, *декор* – у верхній частині посудину оперізує горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,15-0,2 см, нижче розташовані два горизонтальні ряди заглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток, а ряд горизонтальних заглиблених шліфованих неполірованих вузьких овальних фасеток меншого розміру оперізує посудину у придонній частині, *параметри*: висота – 8,9 см, діаметр вінець – 11 см, товщина – 0,15-0,3 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Eggers 223-226, 229. (Рис. 12: 11).

Джерело: Номер за ПО – 7-30/2001.

32) Скляний виріб (поховання 100) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 9-30/2001.

33) Скляний виріб (поховання 108) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 15-32/2001.

34) Скляний виріб (поховання 111) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 8-37/2001.

35) Скляна посудина (поховання 111) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 45-46, табл. 37: 513, 36: 515, 42: 519, 36: 522, 41: 531, 41: 528; Номер за ПО – 16, 18, 21, 24, 5-37/2001.

36) Скляний виріб (поховання 116) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 47-48, табл. 37: 564; Номер за ПО – 42-10/2002.

37) Скляний виріб (поховання 118) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 13-42/2002.

38) Скляний виріб (поховання 126) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 13-45/2002.

39) Скляний виріб (поховання 128) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 7а-37/2003.

40) Скляний виріб (поховання 128) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5а-37/2003.

41) Скляна посудина (поховання 135) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,15 см.

Джерело: Номер за ПО – 28-51/2003.

42) Скляна посудина (поховання 145) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – накладний шар синього, непрозорого скла, *параметри*: висота – 8,9 см, діаметр вінець – 11 см, товщина – 0,15-0,3 см. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 57, рис. 167: 2, табл. 40: 640; Номер за ПО – 11а-16/2003.

43) Скляний виріб (поховання 148) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 26-61/2004.

44) Скляна посудина (поховання 163) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 61, табл. 42: 919, 965; Номер за ПО – 14а-70/2005.

45) Скляний виріб (поховання 165) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 61, табл. 40: 916; Номер за ПО – 18-70/2005.

46) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 76-2/1995.

47) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 67, табл. 36: 12; Номер за ПО – 12-А/1995.

48) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, табл. 39: 25; Номер за ПО – 25-А/1995.

49) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, табл. 39: 28; Номер за ПО – 28-А/1995.

50) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 67, табл. 41: 99; Номер за ПО – 100-1/1995.

51) Скляний виріб (культовий шар – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 69, табл. 41: 203; Номер за ПО – 56-2/1996.

52) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 70, табл. 41: 282; Номер за ПО – 8-10/1999.

53) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – рівна заглиблена шліфована смуга, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 70, табл. 41: 291; Номер за ПО – 10-11/1999.

54) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,15-0,2 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 71, табл. 41: 314; Номер за ПО – 13-15/1999.

55) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 72, табл. 41: 358; Номер за ПО – 6-13/2000.

56) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 72, табл. 41: 363; Номер за ПО – 12-17а/2000.

57) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* пурпуровий, непрозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 72, табл. 42: 364; Номер за ПО – 2-17а/2000.

58) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,25 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 72, табл. 41: 366; Номер за ПО – 4-17а/2000.

59) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,5 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 72, табл. 39: 368; Номер за ПО – 6-17а/2000.

60) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* жовтий, прозорий, *декор* – накладний шар синього, непрозорого скла. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 10).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 72, табл. 35: 371; Номер за ПО – 9-17а/2000.

61) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – шліфована смуга та заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 72, табл. 39: 406; Номер за ПО – 3-22/2000.

62) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 73, табл. 341: 494; Номер за ПО – 4-34/2001.

63) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 74, табл. 42: 536; Номер за ПО – 2-3/2001.

64) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 74, табл. 40: 583; Номер за ПО – 2-43/2002.

65) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 78, табл. 40: 814; Номер за ПО – 21-61/2004.

66) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* –заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 77, табл. 40: 854; Номер за ПО – 3-64/2004.

67) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладний шар синього, непрозорого скла. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 9).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 77, табл. 37: 863; Номер за ПО – 17-65/2004.

68) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* –заглиблена шліфована овальна фасетка.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 77, табл. 37: 885; Номер за ПО – 27-65/2004.

69) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т.

Джерело: Номер за ПО – 8-73/2005.

70) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,5 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 79, табл. 37: 939; Номер за ПО – 3-73/2005.

71) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,6-0,7 см.

Джерело: Петраускас , Шишкин 2013, с. 79, табл. 37: 940; Номер за ПО – 2-73/2005.

72) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний з зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 26-А/1995.

73) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 10-А/1995.

74) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 107-1/1995.

75) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 88-1/1995.

76) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 106-1/1995.

77) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 65-А/1995.

78) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 113-А/1995.

79) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 83-1/1995.

80) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 78-1/1995.

81) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 46-А/1995.

82) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 86-1/1995.

83) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із блакитнуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 135-А/1995.

84) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 112-1/1995.

85) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 21-А/1995.

86) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 16-А/1995.

87) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 53-А/1995.

88) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 89-1/1995.

89) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 89-1/1995.

90) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 140-А/1995.

91) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,5 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 79, табл. 37: 939; Номер за ПО – 74-1/1995.

92) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 95-1/1995.

93) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 4-А/1995.

94) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 92-1/1995.

95) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 67-А/1995.

96) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 38-А/1995.

97) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 20-А/1995.

98) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 13-А/1995.

99) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – відвал-А/1995.

100) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 31-А/1995.

101) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 80-1/1995.

102) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 111-1/1995.

103) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 29-А/1995.

104) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: Номер за ПО – 49-А/1995.

105) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Номер за ПО – 113-1/1995.

106) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 11-А/1995.

107) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: Номер за ПО – 8-А/1995.

108) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 61-А/1995.

109) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* темно-червоний, непрозорий, *параметри*: товщина – 0,45-0,55 см.

Джерело: Номер за ПО – 35-А/1995.

110) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* темно-червоний, непрозорий, *параметри*: товщина – 0,45-0,55 см.

Джерело: Номер за ПО – 24-А/1995.

111) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 31-2/1996.

112) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,32 см.

Джерело: Номер за ПО – 10-2/1996.

113) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* синій, непрозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-2/1996.

114) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-2/1996.

115) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 41-2/1996.

116) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* бзелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,48, 0,5 см.

Джерело: Номер за ПО – 60-2/1996.

117) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,52 см.

Джерело: Номер за ПО – 43-3/1996.

118) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 47-3/1996.

119) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 27-2/1996.

120) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 58-5/1998.

121) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 45-5/1998.

122) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* рубіновий, непрозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5-4/1998.

123) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 46-5/1998.

124) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 40-5/1998.

125) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-4/1998.

126) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 55-4/1998.

127) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 47-48-5/1998.

128) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 19-4/1998.

129) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 9-6/1998.

130) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,25 см.

Джерело: Номер за ПО – 50-8/1998.

131) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-11/1999.

132) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 20-15/1999.

133) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-15/1999.

134) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,5 см.

Джерело: Номер за ПО – 16-15/1999.

135) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 9-11/1999.

136) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2-17/1999.

137) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 9-15/1999.

138) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 6-15/1999.

139) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,15-0,2 см.

Джерело: Номер за ПО – 2-12/1999.

140) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-17/1999.

141) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6-10/1999.

142) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 12-15/1999.

143) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5-12/1999.

144) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см.

Джерело: Номер за ПО – 25-15/1999.

145) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 26-15/1999.

146) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 27-15/1999.

147) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,32 см.

Джерело: Номер за ПО – 4-12/1999.

148) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,27-0,29 см.

Джерело: Номер за ПО – 1-16/1999.

149) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 7-11/1999.

150) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2-16/1999.

151) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 22-15/1999.

152) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 19-15/1999.

153) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,25-0,3 см.

Джерело: Номер за ПО – 4-17/1999.

154) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 7-13/2000.

155) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5-12а/2000.

156) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – ??-21/2000.

157) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-15/1999.

158) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2-18/2000.

159) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 10-17а/2000.

160) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-17а/2000.

161) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-20/2000.

162) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,45-0,6 см.

Джерело: Номер за ПО – 1-17а/2000.

163) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-12а/2000.

164) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-13/2000.

165) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5-13/2000.

166) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2-12а/2000.

167) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1а-3/2001.

168) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 7-34/2001.

169) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-25/2001.

170) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 21-30/2001.

171) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2-35/2001.

172) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5-34/2001.

173) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 19-30/2001.

174) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6а-24/2001.

175) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 4а-20/2001.

176) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 4-39/2002.

177) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 18-30/2001.

178) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 17-30/2001.

179) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-28/2001.

180) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,32 см.

Джерело: Номер за ПО – 2-32/2001.

181) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,35 см.

Джерело: Номер за ПО – 7а-24/2001.

182) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-42/2002.

183) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 7-43/2002.

184) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6-42/2002.

185) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5-45/2002.

186) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-43/2002.

187) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-46/2002.

188) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 8-43/2002.

189) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 15-45/2002.

190) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 4-42/2002.

191) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Номер за ПО – 4-43/2002.

192) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-43/2002.

193) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,22-0,25 см.

Джерело: Номер за ПО – 1-45/2002.

194) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2-0,22 см.

Джерело: Номер за ПО – 5-42/2002.

195) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-62/2004.

196) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 8-61/2004.

197) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 32-61/2004.

198) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 4-64/2004.

199) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 10-61/2004.

200) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6-61/2004.

201) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* темно-червоний, непрозорий, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см.

Джерело: Номер за ПО – 5-60/2004.

202) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 22-61/2004.

203) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6-65/2004.

204) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-61/2004.

205) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 34а-61/2004.

206) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 7-61/2004.

207) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 21-65/2004.

208) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 9-61/2004.

209) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 24-61/2004.

210) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,32-0,38 см.

Джерело: Номер за ПО – 2-61/2004.

211) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 4-60/2004.

212) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6-60/2004.

213) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 4-65/2004.

214) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 30-61/2004.

215) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 33-61/2004.

216) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 10-65/2004.

217) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1а-16/2003.

218) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-46а/2003.

219) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,1 см.

Джерело: Номер за ПО – 19а-37/2003.

220) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 9-50/2003.

221) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 16а-37/2003.

222) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2-49/2003.

223) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2а-46/2003.

224) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина –0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 3-16/2003.

225) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина –0,5-0,55 см.

Джерело: Номер за ПО – 5-16/2003.

226) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1а-43/2003.

227) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 13-60/2003.

228) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2а-16/2003.

229) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина –0,2 см.

Джерело: Номер за ПО – 2-53/2003.

230) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,32 см.

Джерело: Номер за ПО – 3-50/2003.

231) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 11а-37/2003.

232) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5-53/2003.

233) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 12-51/2003

234) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* темно-червоний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,12-0,18 см.

Джерело: Номер за ПО – 5-50/2003.

235) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2-0,32 см.

Джерело: Номер за ПО – 3-59/2003.

236) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 14-51/2003.

237) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 23а-37/2003.

238) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 15-50/2003.

239) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2-50/2003.

240) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-50/2003.

241) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 14а-37/2003.

242) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,15 см.

Джерело: Номер за ПО – 13а-37/2003.

243) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-51/2003.

244) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6-70/2005.

245) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 11-70/2005.

246) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5-67/2005

247) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 9-70/2005.

248) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 14-70/2005.

249) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 4-73/2005.

250) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 10-73/2005.

251) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 17-70/2005.

252) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 10-70/2005.

253) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,7-0,75 см.

Джерело: Номер за ПО – 3-72/2005.

254) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із блакитнуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Номер за ПО – 8-73/2005.

255) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 7-73/2005.

256) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 7-70/2005.

257) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6-67/2005.

258) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 6-67/2005.

259) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 3-70/2005.

260) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-74/2005.

261) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 1-68/2005.

262) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 2-72/2005.

263) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 5-70/2005.

264) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,18 см.

Джерело: Номер за ПО – 14-70/2005.

265) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Номер за ПО – 22-70/2005.

266) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладний шар темно-синього, непрозорого скла. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла.

Джерело: Номер за ПО – 73-5/2005.

267) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована

овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,7-0,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням.

Джерело: Номер за ПО – 18а-70/2005.

268) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – накладні краплі синього, непрозорого скла?

Джерело: Номер за ПО – 72-5/2005.

269) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, дещо пошкоджена іризацією, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – три накладні краплі синього, непрозорого скла. (Рис. 46: 20).

Джерело: Номер за ПО – 5-15/1999.

270) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,37 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 15).

Джерело: Номер за ПО – 7-15/1999.

271) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, ушкоджена іризацією, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,27-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?.

Джерело: Номер за ПО – 3-12/1999.

272) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *декор* – горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною – 0,18-0,2 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,18-0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 41: 3).

Джерело: Номер за ПО – 7-10/1999.

273) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий,

декор – рельєфний сильно профільований шліфований декоративний елемент («медальйон»), поверхня якого має сліди додаткового полірування, а зовнішній його край оздоблений короткими горизонтальними заглибленими неполірованими шліфами. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Eggers 238/Straume VIII. (Рис. 26: 1).

Джерело: Номер за ПО – 39-2/1996.

274) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, оперізують виріб у верхній частині, між ними розташовується рельєфний врізний фриз, виконаний із використанням рівних заглиблених шліфів, шириною 0,1-0,2 см, та заглиблених шліфованих овальних вертикальних фасеток, *параметри*: товщина – 0,7-0,9 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Eggers 238/Straume VIII. (Рис. 26: 3).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 73, рис. 194: 1, табл. 35: 492; Номер за ПО – 2-34/2001.

275) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – рельєфний сильно профільований шліфований декоративний елемент («медальйон»), *параметри*: товщина – 1-1,2 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Eggers 238/Straume VIII. (Рис. 26: 2).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 73, рис. 194: 1, табл. 35: 491; Номер за ПО – 1-34/2001.

276) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладний шар синього, непрозорого скла. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла.

Джерело: Номер за ПО – 34/1995.

277) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,33 см, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,8 і 0,2 см, оперізують виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,3-0,45 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 1).

Джерело: Номер за ПО – 105/1995.

278) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – вузька заглиблена шліфована полірована фасетка, *параметри*: товщина – 0,25-0,28 см. (Рис. 44: 22).

Джерело: Номер за ПО – 11/1998.

279) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 9).

Джерело: Номер за ПО – 6-34/2001.

280) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – вузька заглиблена шліфована неполірована фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 44: 17).

Джерело: Номер за ПО – 1-30/2001.

281) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,7 см, оперізують виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 41: 1).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, рис. 185: 3, табл. 34: 59; Номер за ПО – 59-А/1995.

282) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* червоно-рубіновий, прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 17).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, рис. 185: 11, табл. 34: 63; Номер за ПО – 63-А/1995.

283) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – вузька заглиблена шліфована фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 44: 20).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, рис. 185: 9, табл. 34: 48; Номер за ПО – 48-А/1995.

284) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – дві вузькі заглиблені шліфовані фасетки, *параметри*: товщина – 0,4 см. (Рис. 44: 21).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, рис. 185: 8, табл. 38: 68; Номер за ПО – 68-А/1995.

285) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 1,2 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 15).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, рис. 185: 10, табл. 38: 103; Номер за ПО – 104-1/1995.

286) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 27).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, рис. 185: 7, табл. 36: 14; Номер за ПО – 14-А/1995.

287) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом (Рис. 43: 23).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, рис. 185: 6, табл. 38: 7; Номер за ПО – 7-А/1995.

288) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,35 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 22).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, рис. 185: 5, табл. 39: 47; Номер за ПО – 47-А/1995.

289) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладний шар темно-синього, непрозорого скла, рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,5 см. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 1).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 66, рис. 185: 4, табл. 35: 79; Номер за ПО – 79-1/1995.

290) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,5 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 3).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 68, рис. 187: 4, табл. 34: 200; Номер за ПО – 53-2/1996.

291) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – чотири заглиблені шліфовані овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 44: 19).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 69, рис. 188: 22, табл. 35: 227; Номер за ПО – 20-6/1998.

292) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 24).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 69, рис. 188: 18, табл. 34: 248; Номер за ПО – 41-5/1998.

293) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 44: 18).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 69, рис. 188: 27, табл. 34: 258; Номер за ПО – 51-9/1998.

294) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – накладний шар темно-синього, непрозорого скла, рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,35 см, заглиблена

шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,8 см. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 2).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 70, рис. 191: 11, табл. 35: 300; Номер за ПО – 1-12/1999.

295) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, край *вінець* відбитий від склодувної трубки, *декор* – горизонтальна шліфована смуга, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 70, рис. 191: 3, табл. 41: 331; Номер за ПО – 8-15/1999.

296) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,6 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розміщується заглиблена шліфована овальна горизонтальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,5 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 4).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 70, рис. 191: 5, табл. 35: 295; Номер за ПО – 5-11/1999.

297) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,4-0,28 см. (Рис. 40: 1).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 70, рис. 191: 2, табл. 34: 319; Номер за ПО – 18-15/1999.

298) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – дві вузькі заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 44: 16).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 71, рис. 191: 12, табл. 41: 284; Номер за ПО – 2-10/1999.

299) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *декор* – вузька заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,35 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 71, рис. 191: 6, табл. 38: 306; Номер за ПО – 1-14/1999.

300) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – вузька заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,2 см. (Рис. 44: 26).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 71, рис. 191: 16, табл. 34: 276; Номер за ПО – 1-8/1999.

301) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,5 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 71, рис. 191: 8, табл. 37: 312; Номер за ПО – 11-15/1999.

302) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – видування у преформу?, *параметри*: товщина – 0,5 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 72, табл. 34: 354; Номер за ПО – 2-13/2000.

303) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, оперізує виріб у придонній частині, *параметри*: товщина – 0,9 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 32).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 73, рис. 194: 8, табл. 41: 457; Номер за ПО – 17-30/2001.

304) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,45 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 28).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 73, рис. 194: 5, табл. 38: 501; Номер за ПО – 3-35/2001.

305) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,25 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 74, рис. 198: 26, табл. 38: 555; Номер за ПО – 42-1/2002.

306) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, край *вінець* відбитий від склодувної трубки, *декор* – накладна нитка зеленого непрозорого скла?, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 74, рис. 198: 8, табл. 38: 592; Номер за ПО – 43-11/2002.

307) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т.

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 74, табл. 41: 620; Номер за ПО – 7-46/2002.

308) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані полірована овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників,

параметри: товщина – 0,4 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 18).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 74, рис. 198: 12, табл. 41: 620; Номер за ПО – 45-15/2002.

309) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,1 см, оперізує виріб, *параметри*: товщина – 0,15 см. (Рис. 45: 6).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 74, рис. 198: 5, табл. 41: 594; Номер за ПО – 44-2/2002.

310) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,4 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,4 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 2).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 75, рис. 201: 12, табл. 40: 632; Номер за ПО – 3а-16/2003.

311) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із жовтуватим відтінком, прозорий, *декор* – горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 та 0,15 см, оперізують виріб у верхній частині, між ними розташовується рельєфний врізний фриз, виконаний із використанням рівних заглиблених шліфів, шириною 0,1-0,2 см, та заглиблених шліфованих овальних вертикальних фасеток, *параметри*: діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,4-0,3 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Eggers 238/Straume VIII?. (Рис. 26: 4).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 75, рис. 201: 11, табл. 35: 696; Номер за ПО – 5-51/2003.

312) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – сім заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, що розміщуються тісно одна до одної, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,8-1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 20).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 77, рис. 203: 8, табл. 39: 852; Номер за ПО – 1-64/2004.

313) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладний шар темно-синього,

непрозорого скла, рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, *параметри*: товщина – 0,6 см. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 3).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 77, рис. 203: 9, табл. 35: 794; Номер за ПО – 1а-60/2004.

314) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 26).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 79, рис. 205: 8, табл. 38: 905; Номер за ПО – 4-70/2005.

315) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – накладний шар блакитного, непрозорого скла, рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, *параметри*: товщина – 0,4 см. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 4).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 79, рис. 206: 10, табл. 35: 938; Номер за ПО – 8а-73/2005.

316) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 21).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 79, рис. 206: 15, табл. 38: 891; Номер за ПО – 1-67/2005.

317) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *декор* – горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною – 0,1 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 41: 2).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 79, рис. 205: 4, табл. 34: 963; Номер за ПО – 2-тр. 4/2005.

318) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 20).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 79, рис. 205: 7, табл. 38: 906; Номер за ПО – 2-70/2005.

319) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – накладний шар блакитного, непрозорого скла, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 13).

Джерело: Петраускас и Шишкин 2013, с. 72, рис, табл. 35: 362; Номер за ПО – 11/17а-2000.

11. **Велика Вільшанка - 7** (с. Велика Вільшанка, Обухівський р-н, Київська обл.), поселення

1988, Петраускас О. В.

320) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,8 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розміщується заглиблена шліфована горизонтальна овальна фасетка, а під нею дві заглиблені шліфовані вертикальні овальні фасетки більшого розміру, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: діаметр вінець – 9,4 см, товщина – 0,4 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 5).

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 17, рис. 11: 3.

12. **Велика Писарівка** (с. Велика Писарівка, Велико-Писарівський р-н, Сумська обл.), могильник

1941, Луцкевич І. Н.

321) Фр-ти скляних посудин.

Джерело: Луцкевич 1948, с. 165; Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 971.

13. **Великий Самбір** (с. Великий Самбір, Конотопський р-н, Сумська обл.), могильник

1975-1976, Моргунов Ю. Ю.

322) Скляна посудина (культовий шар) – напівсферична чаша, ціла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних та великих овалдьних бульбашок повітря, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *параметри*: висота – 5,6 см, діаметр вінець – 7 см, товщина – 0,3-0,2 см. Група: чаші із оплавленим краєм вінець, тип: Eggers 202 (Рис. 17: 1).

Джерело: Моргунов 1978, с. 10-11; Пономаренко 2013, с. 256-258; Petrauskas 2017, S. 133, N. 18, Taf. IV: 2, VIII: 1.

14. **Вила Ярузькі** (с. Вила Ярузькі, Могилів-Подільський/Чернівецький р-н, Вінницька обл.), могильник

1926, Щербаковский Д.; 1953, Артамонов М. І., Білецький В. Д.

323) Скляна посудина (поховання ІІІ) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, *декор* – під вінцями посудину оперізують дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди незаглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 11 см, діаметр вінець – 6,9 см, товщина – 0,2-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 3).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103; Романова 1988, с. 133-138, рис. 7: 13; Петраускас 2016, с. 99, табл. 2: 3.

15. **Війтенки 1** (с. Війтенки, Богодухівський/Валківський р-н, Харківська обл.), поселення

1975, Дегтярь А. К., 2004-нині, Любичев М. В.

324) Скляний виріб (яма 10Б) – фр-т, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 47п/2015.

325) Скляна посудина (об’єкт 30) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 70п/2018.

326) Скляна посудина (споруда 1) – фр-т стінки з декором, *поверхня* дещо ушкоджена іризацією, *колір* світло-зелений, прозорий, *декор* – 13 заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток (три ряди), що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,4-0,6 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 29).

Джерело: номер за ПО – 412п/2004.

327) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані полірувані

овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,4-0,6 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 7).

Джерело: номер за ПО – 36п/2004.

328) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, ушкоджений аналізом, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: номер за ПО – 37п/2004.

329) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т дна, *поверхня* сильно ушкоджена іризацією, *колір* світло-зелений, прозорий, *дно* округле, *декор* – п'ять заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, ще одна ідентична фасетка розміщується на дні посудини, *параметри*: товщина – 1,9-2,2 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 26).

Джерело: номер за ПО – 171п/2004.

330) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т дна, *поверхня* частково ушкоджена аналізом, *колір* безбарвний, прозорий, *дно* округле, *декор* – рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,1 см, дві заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 23).

Джерело: номер за ПО – 289п/2004.

331) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, ушкоджений аналізом, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см.

Джерело: номер за ПО – 290п/2004.

332) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить незначні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – шість заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток (три ряди), *параметри*: товщина – 0,35-0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 43: 3).

Джерело: номер за ПО – 9п/2005.

333) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, ушкоджений аналізом, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см.

Джерело: номер за ПО – 13п/2005.

334) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить незначні включення бульбашок повітря різних

розмірів, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,2 см. (Рис. 44: 23).

Джерело: номер за ПО – 14п/2005.

335) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, ушкоджений аналізом, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: номер за ПО – 65п/2006.

336) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить скупчення бульбашок повітря під краєм вінець, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий, край *вінець* оплавлений, *параметри*: діаметр вінець – 7 см, товщина – 0,5-0,2 см. (Рис. 40: 15).

Джерело: номер за ПО – 10п/2007.

337) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, ушкоджений аналізом, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 2п/2008.

338) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить незначні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки (сліди полірування мають інший напрям), *параметри*: товщина – 0,5-0,55 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?. (Рис. 43: 14).

Джерело: номер за ПО – 8п/2009.

339) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить незначні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – чотири заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,2-0,25 см. (Рис. 44: 24).

Джерело: номер за ПО – 33п/2010.

340) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т горла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить незначні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – накладна нитка блакитного, непрозорого скла оперізує виріб у місці з'єднання з плечем, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: діаметр горла – 2,5 см, товщина – 0,23-0,8 см. (Рис. 39: 2). Група: інші форми посуду (флакон).

Джерело: номер за ПО – 41п/2010.

341) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, *скляна маса* містить поодинокі включення великих круглих бульбашок повітря, колір зелений, прозорий (дещо мутнуватий), край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,7 см, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,5 і 0,4 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розміщуються дві заглиблені шліфовані поліровані вертикальні овальні фасетки, *параметри*: діаметр вінець – 8,8 см, товщина – 0,5-1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Straume I B 3. (Рис. 25: 2).
Джерело: номер за ПО – 6п/2011.

342) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,5-0,7 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?. (Рис. 43: 8).
Джерело: номер за ПО – 7п/2011.

343) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,5 і 0,25 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розміщується заглиблена шліфована полірована вертикальна овальна фасетка, *параметри*: діаметр вінець – 9,5 см, товщина – 0,3-0,35 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230 (Рис. 41: 8).
Джерело: номер за ПО – 36п/2013.

344) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.
Джерело: номер за ПО – 37п/2013.

345) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, кожна з яких оточена рівною заглибленою

шліфованою смугою, утворюють композицію у вигляді так званих медальйонів, поверхня між ними теж демонструє сліди шліфування, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 45: 1).
Джерело: номер за ПО – 62п/2016.

346) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – вісім заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток, утворюють три ряди, що оперізують придонну частину виробу, *параметри*: товщина – 0,25-0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 43: 4).
Джерело: номер за ПО – 41п/2018.

347) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т дна, *поверхня* рівна, гладка, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *дно* округле, *декор* – три заглиблені шліфовані полірованні вертикальні овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,6-0,63 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 24).
Джерело: номер за ПО – 44п/2019.

348) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – рельєфне вертикальне ребро, відтягнуте із стінки посудини, має сліди від застосування інструменту, *параметри*: товщина – 0,15 см. Група: чаші із оплавленим краєм вінець. (Рис. 46: 15).
Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 81, рис. 1: 10, 2: 2.

349) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,1 см.
Джерело: номер за ПО – 171п/2010.

350) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, *колір* безбарвний із рожевим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.
Джерело: номер за ПО – 22п/2011.

351) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.
Джерело: номер за ПО – 28п/2011.

16. **Війтенки** (с. Війтенки, Богодухівський/Валківський р-н, Харківська обл.), могильник

352) Скляна посудина (поховання 7) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,5 см.

Джерело: номер за ПО – 104м/2005.

353) Скляна посудина (поховання 13) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовто-зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см.

Джерело: номер за ПО – 109м/2005.

354) Скляний виріб (поховання 21) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 150м/2005.

355) Скляний виріб (поховання 26) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 199м/2005.

356) Скляна посудина (поховання 26) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: номер за ПО – 200м/2005.

357) Скляний виріб (поховання 26) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 216м/2005.

358) Скляна посудина (поховання 26) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,6 см.

Джерело: номер за ПО – 217м/2005.

359) Скляний виріб (поховання 31) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 31м/2006.

360) Скляний виріб (поховання 38) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 33м/2006.

361) Скляна посудина (поховання 32) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,6-0,7 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?. (Рис. 43: 12).

Джерело: номер за ПО – 45м/2006.

362) Скляний виріб (поховання 46) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 96м/2006.

363) Скляний виріб (поховання 48) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовтий, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 98м/2006.

364) Скляний виріб (яма 1) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 104м/2006.

365) Скляний виріб (поховання 54) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий із включеннями синього, непрозорого.

Джерело: номер за ПО – 65м/2007.

366) Скляний виріб (поховання 54) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 119м/2007.

367) Скляна посудина (поховання 75) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см.

Джерело: номер за ПО – 53м/2008.

368) Скляна посудина (поховання 86/2) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, виробничий дефект у придонній частині, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,3-0,35 см, *дно* округле, *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,1-0,15 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розташовані два ряди заглиблених шліфованих полірованих овальних фасеток (перший – 9, другий – 6), ще одна подібна фасетка виявлена на дні посудини, *параметри*: висота – 6,5-6,9 см, діаметр вінець – 6,7 см, товщина – 0,3-0,8 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом (Рис. 24: 1).

Джерело: номер за ПО – 160м/2008.

369) Скляна посудина (поховання 101) – фр-ти вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря, *колір* фіолетово-червоний, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *параметри*: діаметр вінець – 9,5 см, товщина – 0,3-0,1 см. (Рис. 40: 2).

Джерело: номер за ПО – 26м/2009.

370) Скляна посудина (поховання 96) – напівсферична чаша, фрагментована, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,1-0,2 см, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, оперізує виріб у верхній частині, шириною 0,1 см, нижче зліва направо розміщуються дванадцять навскісних нерівних незаглиблених шліфованих смуг, шириною 0,1-0,15 см, а під ними ще дванадцять ідентичних навскісних смуг спрямованих у протилежному напрямку, *параметри*: висота – 6,8-7 см, діаметр вінець – 7,5 см, товщина – 0,2-0,3 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Eggers 213 (Рис. 15: 14).

Джерело: номер за ПО – 54м/2009.

371) Скляна посудина (поховання 102) – напівсферична чаша, фрагментована, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,4-0,5 см, *дно* округле, *декор* – шість горизонтальних рівних незаглиблених шліфованих смуг, шириною 0,15-0,2 см, оперізують виріб під вінцями (одна), у верхній (три) та придонній (дві) частинах, а у середній та придонній частині поверхню посудини вкривають два ряди накладних крапель темно-синього, непрозорого скла, рельєфних як із зовнішнього, так і з внутрішнього боку стінок чаші, *параметри*: висота – 8 см, діаметр вінець – 12 см, товщина – 0,18-0,3 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: чаші, оздоблені накладними краплями кольорового скла (Рис. 15: 13).

Джерело: номер за ПО – 86м/2009.

372) Скляна посудина (поховання 102 і 115) – конічний кубок, фр-ти вінець і дна, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина дещо скошена назовні), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, *дно* округле, *декор* – чотири горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,2 см, оперізують виріб під вінцями (три) та у придонній (одна)

частинах, *параметри*: діаметр вінець – 9 см, товщина – 0,2-0,08-0,3 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2 (Рис. 32: 10).

Джерело: номер за ПО – 87м/2009 + 62м/2010.

373) Скляна посудина (поховання 110) – фр-т вінець, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, утворює композицію у вигляді синусоїди, *параметри*: товщина – 0,25-0,2 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Векліце (Рис. 17: 9).

Джерело: номер за ПО – 95м/2009.

374) Скляна посудина (поховання 117) – циліндричний кубок, фрагментований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями сильно ушкоджена іризацією, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,35 см, *дно* округле, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,8 і 0,4 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розташовані три ряди заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, ще один ряд заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток дещо більшого розміру, оперізує кубок у придонній частині, *параметри*: висота – 11,2 см, діаметр вінець – 10,8 см, товщина – 0,3-0,8 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом (Рис. 24: 2).

Джерело: номер за ПО – 13м/2010.

375) Скляна посудина (поховання 121) – фр-ти дна, *поверхня* сильно ушкоджена іризацією, *колір* безбарвний, прозорий, *дно* має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,7-0,9 см, *параметри*: діаметр піддону – 3,5 см, товщина – 0,2-0,5 см. (Рис. 42: 5).

Джерело: номер за ПО – 48м/2010.

376) Скляна посудина (поховання 148) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: номер за ПО – 43м/2012.

377) Скляний виріб (поховання 158) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий та синій, непрозорий.

Джерело: номер за ПО – 36м/2013.

378) Скляний виріб (поховання 163) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 64м/2013.

379) Скляний виріб (поховання 173) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 111м/2013.

380) Скляний виріб (поховання 177) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий та синій, непрозорий.

Джерело: номер за ПО – 153м/2013.

381) Скляна посудина (поховання 183) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: номер за ПО – 179м/2013.

382) Скляний виріб (поховання 183) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 205м/2013.

383) Скляний виріб (поховання 184) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 226м/2013.

384) Скляний виріб (поховання 175) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 235м/2013.

385) Скляний виріб (поховання 173) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 357м/2013.

386) Скляна посудина (поховання 190) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,27 см.

Джерело: номер за ПО – 360м/2013.

387) Скляна посудина (поховання 206) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,2 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розміщуються дві заглиблені шліфовані неполіровані вертикальні овальні фасетки (два ряди), *параметри*: діаметр вінець – 9,5 см, товщина – 0,11-0,32 см. Група: циліндричні

кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230 (Рис. 22: 2).

Джерело: номер за ПО – 170м/2014.

388) Скляна посудина (поховання 211) – напівсферична чаша, ціла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має слід від понтії, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, утворює композицію у вигляді синусоїди, що бере початок на дні посудини та вкриває майже увесь її корпус, нитка рельєфна як із зовнішнього, так і з внутрішнього боку стінок чаші, *параметри*: висота – 5,8-6 см, діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,25-0,2-0,4 см. Група: чаші із оплавленим краєм вінець, тип: Векліце (Рис. 17: 8).

Джерело: номер за ПО – 40м/2015.

389) Скляний виріб (поховання 223) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 37м/2017.

390) Скляна посудина (поховання 260) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,15 та 0,17 см, оперізують виріб під вінцями, *параметри*: діаметр вінець – 10 см, товщина – 0,15-0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230 (Рис. 41: 6).

Джерело: номер за ПО – 150м/2020.

391) Скляна посудина (поховання 260) – конічний кубок, фр-ти вінець і середньої частини корпусу посудини, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина дещо скошена назовні), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,4 см, *декор* – чотири горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2-0,25 см, оперізують виріб під вінцями (одна) та у середній (три) частинах, *параметри*: діаметр вінець – 9 см, товщина – 0,25-0,06 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2 (Рис. 32: 9).

Джерело: номер за ПО – 171-173, 176-178м/2020.

392) Скляний виріб (поховання 255) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 183м/2020.

393) Скляна посудина (поховання 271) – циліндричний кубок/чаша, цілий, *поверхня* рівна, гладка, матова (внутрішня поверхня має сліди контакту із сторонніми предметами під час перебування у розігрітому стані), *скляна маса* містить окремі включення дрібних та великих круглих бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,5 см, *дно* округле, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,7 і 0,35 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розташовані два ряди заглиблених шліфованих полірованих овальних фасеток (1-й ряд – 8, 2-й – 6), ще одна подібна фасетка виявлена на дні посудини, *параметри*: висота – 7,5-8 см, діаметр вінець – 8,3 см, товщина – 0,5-1,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Straume I B 3. (Рис. 25: 1).

Джерело: номер за ПО – не надано (розкопки 2021 року).

394) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 96м/2005.

395) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 99м/2005.

396) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із блакитнуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,1 см.

Джерело: номер за ПО – 103м/2005.

397) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: номер за ПО – 131м/2005.

398) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 135м/2005.

399) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 136м/2005.

400) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 137м/2005.

401) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,6-0,7 см.

Джерело: номер за ПО – 142м/2005.

402) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 144м/2005.

403) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 149м/2005.

404) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 151м/2005.

405) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,7 см.

Джерело: номер за ПО – 157м/2005.

406) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 163м/2005.

407) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, ушкоджена аналізом, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений (горизонтальна його площина має сліди шліфування). (Рис. 40: 5).

Джерело: номер за ПО – 165м/2005.

408) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 174м/2005.

409) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: номер за ПО – 175м/2005.

410) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовто-зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 181м/2005.

411) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 207м/2005.

412) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см.

Джерело: номер за ПО – 1м/2006.

413) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 9м/2006.

414) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,5 см.

Джерело: номер за ПО – 18м/2006.

415) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовто-зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 19м/2006.

416) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із жовто-зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2-0,15 см.

Джерело: номер за ПО – 24м/2006.

417) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,8 см.

Джерело: номер за ПО – 32м/2006.

418) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 47м/2006.

419) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, ушкоджений аналізом, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, *параметри*: товщина – 0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: номер за ПО – 48м/2006.

420) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовто-зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 64м/2006.

421) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* світло-зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 65м/2006.

422) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 91м/2006.

423) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: номер за ПО – 99м/2006.

424) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см.

Джерело: номер за ПО – 102м/2006.

425) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 25м/2007.

426) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, ушкоджений аналізом, *поверхня* рівна, гладка, *скляна маса* містить скупчення дрібних бульбашок повітря, *колір* світло-зелений, прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані полірованні вертикальні овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,7-1,2 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Straume I B 3. (Рис. 25: 3).

Джерело: номер за ПО – 84м/2007.

427) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 15м/2008.

428) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 22м/2008.

429) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 1м/2009.

430) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 2м/2009.

431) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 37м/2009.

432) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 38м/2009.

433) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, ушкоджений аналізом, *поверхня* рівна, гладка, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* синій, майже непрозорий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2 см. (Рис. 46: 11).

Джерело: номер за ПО – 88м/2010.

434) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,7 см.

Джерело: номер за ПО – 17м/2011.

435) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *поверхня* вкрита щільною чорною патиною, що перешкоджає встановленню реального забарвлення, *колір* темно-зелений?/жовто-бурштиновий?, прозорий, *параметри*: товщина – 0,5-0,6 см.

Джерело: номер за ПО – 9м/2012.

436) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 45м/2012.

437) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: номер за ПО – 50м/2012.

438) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 52м/2012.

439) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями складчаста, *скляна маса* містить численні включення дрібних бульбашок повітря, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,4-0,75 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 16).

Джерело: номер за ПО – 9м/2013.

440) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 54м/2013.

441) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: номер за ПО – 63м/2013.

442) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,5 см.

Джерело: номер за ПО – 67м/2013.

443) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 108м/2013.

444) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 142м/2013.

445) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: номер за ПО – 143м/2013.

446) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 164м/2013.

447) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 166м/2013.

448) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *вінця* дещо загнуті всередину, край оплавлений, *параметри*: діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,3-0,2 см. (Рис. 40: 3).

Джерело: номер за ПО – 168м/2013.

449) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 176м/2013.

450) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 343м/2013.

451) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 4м/2014.

452) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см.

Джерело: номер за ПО – 13м/2014.

453) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 14м/2014.

454) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 16м/2014.

455) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 17м/2014.

456) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см.

Джерело: номер за ПО – 117м/2014.

457) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, оплавлений, деформований *поверхня* рівна, гладка, місцями сильно ушкоджена іризацією, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,8 см, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,8 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,55-0,6 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 7).

Джерело: номер за ПО – 1м/2017.

458) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,6-0,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 22).

Джерело: номер за ПО – 4м/2017.

459) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 9м/2017.

460) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 17м/2017.

461) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 28м/2017.

462) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* не містить видимих включень, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – накладна крапля темно-синього, непрозорого скла, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: товщина – 0,2 см. (Рис. 46: 17).

Джерело: номер за ПО – 2м/2018.

463) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 4м/2018.

464) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 9м/2018.

465) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий та синій, непрозорий.

Джерело: номер за ПО – 5м/2019.

466) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,6 см.

Джерело: номер за ПО – 17м/2019.

467) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 28м/2019.

468) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями складчаста, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,2-0,27 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: номер за ПО – 30м/2019.

469) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 31м/2019.

470) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,7-0,77 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 13).

Джерело: номер за ПО – 29м/2019.

471) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 21м/2020.

472) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,35-0,38 см.

Джерело: номер за ПО – 32м/2020.

473) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 34м/2020.

474) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,35-0,4 см.

Джерело: номер за ПО – 41м/2020.

475) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 65м/2020.

476) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 66м/2020.

477) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями складчаста, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – три шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,15-0,18 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 18).

Джерело: номер за ПО – 75м/2020.

478) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,7-0,76 см.

Джерело: номер за ПО – 89м/2020.

479) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями складчаста, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, *декор* – три шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,24-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 17).

Джерело: номер за ПО – 125м/2020.

480) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – заглиблена овальна фасетка, сліди абразиву досить вирізняються з поміж інших (можливо створені ручним інструментом), *параметри*: товщина – 0,25-0,28 см. (Рис. 44: 28).

Джерело: номер за ПО – 126м/2020

481) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, оплавлений, деформований *поверхня* складчаста, ушкоджена іризацією, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, край *вінець* оплавлений, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою тричі оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,4-0,2 см. Група: скляні чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Вербковіце? (Рис. 40: 4).

Джерело: номер за ПО – 128м/2020.

482) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 132м/2020.

483) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 166м/2020.

17. **Вікторівка-II** (с. Вікторівка, Березівський р-н, Одеська обл.), поселення не пізніше 1977

484) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,24-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 25).

Джерело: Сымонович 1977, рис. 1: 8.

18. **Волоське** (с. Волоське, Дніпровський р-н, Дніпропетровської обл.), могильник

1958

485) Скляний виріб – фр-т, оплавлений, деформований.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, Кат. № 914.

19. **Воскресенське 1** (с. Воскресенське, Прилуцький/Варвинський р-н, Чернігівська обл.), поселення

2003, Жаров Г. В., Терпиловський Р. В.

486) Скляна посудина (будівля 2) – фр-т вінець, край *вінець* оплавлений, *параметри*: товщина – 0,25-0,15 см. (Рис. 40: 6).

Джерело: Жаров та Терпиловський 2011, с. 170; Рис. 4: 21.

20. **Воскресенське 1** (с. Воскресенське, Прилуцький/Варвинський р-н, Чернігівська обл.), могильник

2003, Жаров Г. В., Терпиловський Р. В.

487) Скляна посудина (поховання 3) – фр-т стінки з декором, *декор* – накладна крапля темно-синього, непрозорого скла, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: товщина – 0,1 см. (Рис. 46: 22).

Джерело: Жаров та Терпиловський 2011, с. 172; Рис. 8: 2.

21. **Гаврилівка** (с. Гаврилівка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.), могильник

1952-1954, 1956, Симонович Е. О.

488) Скляна посудина (поховання 5) – конічний кубок, цілий, *поверхня* ушкоджена іризацією, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований, *дно* округле, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,3 см, оперізують виріб під вінцями та у придонній частині, у верхній частині корпус посудини оздоблений рядом заглиблених шліфованих горизонтальних овальних фасеток, тоді як майже всю поверхню виробу вкривають чотири ряди заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: висота – 14,8 см, діаметр вінець – 10,5 см, товщина (вінця) – 0,7 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Straume VII A. (Рис. 25: 7).

Джерело: Сымонович 1955, с. 303, рис. 11: 5; Сымонович 1957, с. 24, рис. 4: 8, 5: 1; Сымонович 1977, рис. 1: 23; Кропоткин 1970, с. 108, рис. 75: 7, Кат. № 983.

489) Скляна посудина (поховання 8) – фр-т.

Джерело: Сымонович 1955, с. 294.

490) Скляна посудина (поховання 35) – конічний кубок, цілий, *колір* світло-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,4 см, оперізують посудину у верхній та середній частині, *параметри*: висота – 17,4 см, діаметр вінець – 9,2 см, товщина – 0,15 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш. (Рис. 33: 4).

Джерело: Сымонович 1960, с. 206-207, Табл. IX: 14; Сымонович 1957, с. 24, Рис. 4: 10, Рис. 5: 3; Кропоткин 1970, с. 108, рис. 75: 9, Кат. № 983.

491) Скляна посудина (поховання 47) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,45-0,6 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 25).

Джерело: Сымонович 1960, с. 208; Сымонович 1957, с. 23, рис. 4: 2; Кропоткин 1970, с. 108, Кат. № 983.

492) Скляна посудина (поховання 68) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Сымонович 1960, с. 211-212; Кропоткин 1970, с. 108, Кат. № 983.

493) Скляна посудина (поховання 79) – фр-т вінець, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,5 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,3-0,5 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 6).

Джерело: Сымонович 1960, с. 212-214; Сымонович 1957, рис. 4: 1; Кропоткин 1970, с. 108, Кат. № 983.

494) Скляна посудина (поховання 82) – напівсферична чаша, фрагментована, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, дещо сплощене, *декор* – основну декоративну композицію, два горизонтальні ряди п’ятикутників, що стикаються вершинами тупих кутів, утворюють вузькі короткі заглиблені шліфи, у кожному із цих п’ятикутників розміщується заглиблена шліфована овальна фасетка, дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, оперізують виріб у придонній частині, а нижче нанесений ряд заглиблених шліфованих горизонтальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 9 см, діаметр вінець – 11 см, товщина – 0,3 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Якобень. (Рис. 15: 1).

Джерело: Сымонович 1960, с. 216-218, табл. IX: 12; Сымонович 1977, рис. 1: 6; Кропоткин 1970, с. 108, Кат. № 983.

495) Скляна посудина (поховання 93) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – сім заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: товщина – 0,6-0,7 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 16).

Джерело: Сымонович 1960, с. 220, табл. X: 18; Сымонович 1977, рис. 1: 26.

496) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – сім заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток (три ряди), що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 19).

Джерело: Сымонович 1957, с. 24, рис. 4: 6.

22. **Главані I** (с. Главані, Арцизький р-н, Одеська обл.), поселення

1979, Ізмаїльська археологічна експедиція

497) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т вінець, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *декор* – горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною – 0,1 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,15-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 41: 7).

Джерело: Росохатский 1987, с. 148, рис. 2: 7.

498) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т дна, *декор* – сім заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: товщина – 1-1,1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 21).

Джерело: Росохатский 1987, с. 148, рис. 2: 8.

23. **Гнатки** (с. Гнатки, Староконстянтинівський р-н, Хмельницька обл.), могильник

1959, Ягодзинський М. І.; 1963, Кравченко Н. М.

499) Скляна посудина (поховання) – циліндричний кубок, цілий, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – під вінцями посудину оперізує дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди

шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 12,3 см, діаметр вінець – 9,4 см, товщина – 0,2-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 21: 6).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 109, рис. 77: 5, Кат. № 989; Петраускас 2016, с. 99, табл. 3: 1.

24. **Горошівці** (с. Горошевці, Заставнівський р-н, Чернівецька обл.), могильник
не пізніше 1996, Нікітіна Г. Ф.

500) Скляна посудина (поховання 4) – конічний кубок, цілий, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований (має рівну горизонтальну площину), *дно* округле, дещо сплощене, потовщене, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною – 0,4 см, оперізує виріб під вінцями, у верхній та у придонній частинах корпус посудини оздоблений рядом заглиблених шліфованих горизонтальних овальних фасеток, а поверхню виробу між ними вкривають чотири ряди заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: висота – 15,6 см, діаметр вінець – 10,6 см, товщина – 0,4-1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Straume VII A. (Рис. 25: 6).

Джерело: Никитина 1996, с. 56-57, рис. 4, табл. 2: 16, Rumyantseva 2021, fig. 2: 20.

25. **Грушівка** (с. Грушівка, Криворізький р-н, Дніпропетровська обл.), поселення
не пізніше 1967, Симонович Е. О.

501) Скляна посудина (споруда) – фр-т.

Джерело: Сымонович 1967, с. 66.

26. **Данилова Балка** (с. Данилова Балка, Голованівський/Ульяновський р-н, Кіровоградська обл.), могильник
1913, Гамченко С. С.; 1949, Симонович Е. А.

502) Скляна посудина (поховання 3) – конічний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* безбарвний із зеленим, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* сплощене, дещо увігнуте по центру, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,5 см, оперізують посудину у верхній та середній частині, *параметри*: висота – 18 см, діаметр вінець – 10 см, товщина – 0,2 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш. (Рис. 33: 2).

Джерело: Сымонович 1952, с. 67; Кропоткин 1970, с. 105, рис. 71: 6, 76: 10, Кат. № 942; Румянцева, Воронятов и Трифонов 2020, с. 104-109, рис. 2: 1.

503) Скляна посудина (поховання 17-1978) – фр-т стінки з декором, *декор* – накладна крапля темно-синього, непрозорого скла, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини.

Джерело: Казанский 2011, с. 23, рис. 2: 12.

27. **Дерев'яна** (с. Дерев'яна, Обухівський р-н, Київська обл.), могильник 1959-1961, Симонович Е. О.; 1969-1989, Кравченко Н. М.

504) Скляна посудина (поховання 3-1959) – фр-т стінки з декором, *декор* – сім заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 13).

Джерело: Сымонович 1963, с. 84, рис. 25: 4; Кропоткин 1970, с. 104, Кат. № 932.

505) Скляний виріб (поховання 23) – фр-т, оплавлений, деформований.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 338.

506) Скляна посудина (поховання 29) – фр-ти.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 339.

507) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розміщується заглиблена шліфована овальна фасетка *параметри*: діаметр вінець – 9,5 см, товщина – 0,4 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 12).

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 342, рис. 23: 10.

28. **Дубіна 1** (с. Дубіна, Роменський р-н, Сумська обл.), могильник 2003, Жаров Г. В., Терпиловський Р. В.

508) Скляна посудина (поховання 3) – фр-т стінки з декором, *декор* – чотири заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 11).

Джерело: Жаров та Терпиловський 2011, с. 175; рис. 10: 7.

509) Скляна посудина (поховання 9) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,3 см, *параметри*: товщина – 0,2 см. (Рис. 46: 7).

Джерело: Жаров та Терпиловський 2011, с. 176; рис. 11: 6-7.

510) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – сім заглиблених шліфованих полірованих овальних фасеток, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,6-0,7 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 9).

Джерело: Жаров та Терпиловський 2011, с. 174; рис. 11: 12.

29. **Думанів** (с. Думанів, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.), могильник
1978-1983, Кропоткін В. В.

511) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – дві рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2-0,3 см, *параметри*: товщина – 0,7-1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 10).

Джерело: Гавритухин 2007, рис. 6: 8.

512) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – дві рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 1 і 0,3 см, *параметри*: товщина – 1,2 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 14).

Джерело: Гавритухин 2007, рис. 6: 9.

513) Скляна посудина (поховання 37) – фр-т, оплавлений, деформований.

Джерело: Гавритухин 2007, рис. 6: 10.

30. **Жовнине – Урочище Біленкові Бурти** (с. Жовнине, Золотоніський р-н, Черкаська обл.), могильник
1961-1969, Дяденко В. Д.

514) Скляна посудина (поховання 1-1961) – циліндричний кубок, цілий, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *декор* – під вінцями посудину оперізує дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2-0,3 см, нижче розташовані три горизонтальні ряди шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 9,4 см, діаметр вінець – 6,2 см, товщина – 0,1 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 8).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 109, рис. 76: 9, Рутковская 1979, рис. 3: 1-6; Петраускас и Цындровская 2002, с. 6-8, рис. 1: 5; Петраускас 2016, табл. 4: 3.

31. **Жовнине – Урочище Пристань** (с. Жовнине, Золотоніський р-н, Черкаська обл.), могильник

1969, 1971-1973, Рутковська Л. М.

515) Скляна посудина (поховання 17) – фр-т.

Джерело: Рутковская 1979, с. 326.

32. **Жуківці** (с. Жуківці, Обухівський р-н, Київська обл.), поселення

1956, Махно Є. В.

516) Уламки скляних посудин (культурний шар).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 104, Кат. № 933.

33. **Журавка/Журавка-Вільшанська** (с. Журавка, Шполянський/Вільшанський р-н, Черкаська обл.), могильник

1963, Симонович Е. О.

517) Скляна посудина (поховання 5) – конічний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, необроблений, *дно* сплощене, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,5 см, накладні нитки скла кольорового скла (темно-синій, прозорий) та скла одного кольору з основою, товщиною 0,3-0,5 см, утворюють композицію у вигляді аркад або фестонів, *параметри*: висота – 16 см, діаметр вінець – 10 см, товщина – 0,2 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: кубки оздоблені накладними нитками кольорового скла. (Рис. 35: 8).

Джерело: Сымонович 1964, с. 9, рис. 1: 2; Кропоткин 1970, с. 109, рис. 77: 1, Кат. № 993; Румянцева 2020, с. 172-173, рис. 1: 3.

518) Скляна посудина (поховання 10) – циліндричний кубок, цілий, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *декор* – під вінцями посудину оперізує горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,1 см, нижче розташовані три горизонтальні ряди шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 10,5 см, діаметр вінець – 7,2 см, товщина – 0,1 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 6).

Джерело: Сымонович 1964, с. 9, рис. 1: 4; Кропоткин 1970, с. 109, рис. 77: 2, Кат. № 993; Петраускас 2016, рис. 3: 10.

519) Скляна посудина (поховання 14) – напівсферична чаша, ціла, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *декор* – горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,2 см, оперізує виріб у верхній частині, а нижче розміщуються дві групи накладних крапель синього, непрозорого скла, рельєфних із зовнішнього боку стінок чаші, що утворюють композицію у вигляді трикутників, розміщених вершиною вниз, які розмежовуються між собою окремими наліпами скла дещо більшого розміру, *параметри*: висота – 5 см, діаметр вінець – 8,1 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: чаші, оздоблені накладними краплями кольорового скла (Рис. 15: 12).

Джерело: Сымонович 1964, с. 9, рис. 1: 1; Кропоткин 1970, с. 109-110, рис. 71: 1, 77: 4, Кат. № 993.

520) Скляна посудина (поховання 19) – конічний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, необроблений, *дно* округле, *параметри*: висота – 11,4 см, діаметр вінець – 7,2 см, товщина – 0,1 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2. (Рис. 32: 5).

Джерело: Сымонович 1964, с. 9, рис. 1: 3; Кропоткин 1970, с. 109, Кат. № 993; Румянцева 2020, с. 172-173, рис. 1: 2.

521) Скляна посудина (поховання 60) – конічний кубок, цілий, *поверхня* ушкоджена іризацією, край *вінець* шліфований, *дно* округле, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, оперізує виріб під вінцями, нижче розміщуються три ряди заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 12,8 см, діаметр вінець – 10 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 24: 5).

Джерело: Сымонович 1964, с. 9, рис. 2; Кропоткин 1970, с. 109, рис. 77: 1, Кат. № 993.

34. **Завадівка** (с. Завадівка, Білоцерківський/Корсунь-Шевченківський р-н, Київської обл.), могильник

1959, Брайчевський М. Ю., Кравченко Н. М.

522) Скляна посудина (поховання 2) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2-0,3 см, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: товщина – 0,2-0,4 см. (Рис. 46: 12).

Джерело: Кравченко 1973, с. 101-102, рис. 7: 5; Petrauskas 2017, Taf. IX/2, Kat. N 19.

35. **Западенька/Западня** (с. Западня, Зміївський р-н, Харківська обл.), поселення

523) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – дві горизонтальні рівні незаглиблені? шліфовані смуги, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 45: 4).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 81, рис. 1: 7, 2: 4.

524) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – шліфовані смуги, утворюють композицію, що нагадує так звані медальйони, *параметри*: товщина – 0,4 см. (Рис. 45: 3).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 82, рис. 1: 11, 2: 4.

525) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – накладний шар синього, непрозорого скла, короткі рівні заглиблені шліфовані смуги, що утворюють композицію у вигляді так званої ялинки, *параметри*: товщина – 0,8 см. (Рис. 37: 7).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 83, рис. 1: 16, 2:4.

526) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, рельєфний врізний фриз, виконаний із використанням рівних заглиблених шліфів та заглиблених шліфованих овальних вертикальних фасеток, *параметри*: товщина – 0,5-0,6 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Eggers 238/Straume VIII. (Рис. 26: 9).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 83, рис. 1: 6, 2:4.

527) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – три заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 8).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 83, рис. 1: 13, 2:4.

36. **Золочів** (с. Золочів, Богодухівський/Золочівський р-н, Харківська обл.), могильник

2008, Шрамко І. Б.

528) Скляна посудина (поховання) – конічний кубок, фрагментований, *колір* безбарвний із зеленим, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *декор* – горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш.

Джерело: Шрамко, Голубева, Задніков, Пеляшенко 2009.

37. **Каборга IV** (с. Осетрівка, Очаківський р-н, Миколаївська обл.), могильник

1973-1974, Бураков А. В., Отрешко В. М., Буйських С. Б., Магомедов Б. В.

529) Скляна посудина (поховання 1) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Магомедов 1979, с. 24-25.

530) Скляний виріб (поховання 1) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Магомедов 1979, с. 24-25.

531) Скляний виріб (поховання 4) – фр-ти, оплавлені, деформовані, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Магомедов 1979, с. 32-33.

532) Скляний виріб (поховання 5) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Магомедов 1979, с. 33-35.

533) Скляний виріб (поховання 22) – фр-ти, оплавлені, деформовані.

Джерело: Магомедов 1979, с. 46.

534) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *дно* суцільний піддон-ніжка, *параметри*: діаметр ніжки – 4,4 см, товщина – 0,8-1,7 см. (Рис. 42: 11).

Джерело: Магомедов 1979, с. 53, табл. XVIII: 6, 7.

38. **Кам’яна-Дніпровська** (Кам'янка-Дніпровська, Василівський р-н, Запорізька обл.), могильник

1952-1953, Симонович Е. О.

535) Скляна посудина (поховання 89) – фр-ти.

Джерело: Сымонович 1955, с. 283.

536) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *колір* безбарвний, прозорий, *дно* має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,4 см, *параметри*: діаметр піддону – 4 см, товщина – 0,2-0,25 см. (Рис. 42: 4).

Джерело: Сымонович 1957, с. 22, рис. 4: 7; Кропоткин 1970, с. 104, Кат. № 925.

39. **Комарівка** (с. Комарівка, Бориспільський р-н, Київська обл.), поселення

1965, Куйбишев А. І.

537) Скляна посудина (житло) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, оперізує виріб під вінцями, нижче розміщується ряд шліфованих овальних фасеток. Група: циліндричні кубки із

відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Кропоткин 1970, с. 104, Кат. № 934.

40. **Канів** (Канів, Черкаська обл.), могильник

1991, Петраускас О. В.

538) Скляна посудина (поховання 7) – фр-ти, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,1 см.

Джерело: Петраускас 1997, с. 191.

539) Скляний виріб (поховання 9) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 191.

540) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* жовтий, прозорий, *декор* – шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Петраускас 1997, с. 200, рис. 17: 1.

541) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *декор* – рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, оперізує виріб у придонній частині, *параметри*: товщина – 0,9-1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 28).

Джерело: Петраускас 1997, с. 199-200, рис. 17: 10.

542) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовтий, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

543) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовтий, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

544) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовтий, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

545) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

546) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

547) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовтий, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

548) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовтий, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

549) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

550) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

551) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Петраускас 1997, с. 201-205.

41. **Кантемирівка** (с. Кантемирівка, Полтавський р-н, Полтавська обл.), могильник
1924, Рудинський М. Я.; 1948, Махно Є. В.

552) Скляна посудина (поховання) – конічний кубок, фр-ти, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *декор* – чотири горизонтальні рівні заглиблені? шліфовані смуги, оперізують виріб під вінцями (одна), у верхній (одна), середній (одна) та придонній (одна) частинах, *параметри*: діаметр вінець – 12,7 см, товщина – 0,4-0,3 см.. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш?

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 966; Gavritukhin 2017, fig. 8: 15, Гопкало 2011, рис. 4: 3.

42. **Кісьолове** (Одеса, Одеська обл.), могильник
1938-1940, Раєвський К. О.

553) Скляна посудина (поховання) – конічний кубок, цілий, край *вінець* шліфований, *дно* округле, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,3 см, оперізують виріб під вінцями та у придонній частині, у верхній частині корпус посудини оздоблений рядом заглиблених шліфованих горизонтальних овальних

фасеток, тоді як майже всю поверхню виробу вкривають п’ять рядів заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: висота – 15,7+ см, діаметр вінець – 9,7 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Straume VII A. (Рис. 25: 8).

Джерело: Гудкова 1999, с. 365, рис. 60: 17.

554) Уламки скляних посудин (культовий шар).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 106-107, Кат. № 962.

43. **Коблеве** (с. Коблеве, Миколаївський/Березанський р-н, Миколаївська обл.), поселення

1965, 1969, Симонович Е. О.

555) Уламки скляних посудин (культурний шар).

Джерело: Сымонович 1979, с. 63-111, рис. 14: 16-18; Кропоткин 1970, с. 106, Кат. № 959.

44. **Коблеве** (с. Коблеве, Миколаївський/Березанський р-н, Миколаївська обл.), могильник

1965, 1969, Симонович Е. О

556) Скляний виріб (поховання 5) – фр-ти.

Джерело: Сымонович 1979, с. 71.

557) Скляна посудина (поховання 7) – фр-т.

Джерело: Сымонович 1979, с. 71.

558) Скляна посудина (поховання 8) – фр-т.

Джерело: Сымонович 1979, с. 71.

559) Скляний виріб (поховання 10) – фр-т, оплавлений, деформований.

Джерело: Сымонович 1979, с. 69.

560) Скляна посудина (поховання 12) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Сымонович 1979, с. 71, 76.

561) Скляна посудина (поховання 25) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *декор* – горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною – 0,1-0,2 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розміщується горизонтальний ряд із трьох шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: діаметр вінець – 9,9 см, товщина – 0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 23: 4).

Джерело: Сымонович 1979, с. 90, рис. 14: 3.

562) Скляний виріб (поховання 34) – фр-т, оплавлений, деформований.

Джерело: Сымонович 1979, с. 92.

563) Скляна посудина (поховання 40) – фр-т.

Джерело: Сымонович 1979, с. 92.

564) Уламки скляних посудин (культурний шар).

Джерело: Сымонович 1979, с. 63-111, рис. 14: 16-18; Кропоткин 1970, с. 106, Кат. № 959.

45. **Ков'яги** (с. Ков'яги, Богодухівський/Валківський р-н, Харківська обл.), поселення

565) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною –0,3 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: діаметр вінець – 7,2 см, товщина – 0,25 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 41: 10).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 82, рис. 1: 5, 2: 1.

566) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,6 см. (Рис. 44: 27).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 83, рис. 1: 17, 2: 1.

46. **Колки** (с. Колки, Луцький р-н, Луцька обл.)

1939, Цинкаловський О. М.

567) Скляна посудина (поховання?) – циліндричний кубок, цілий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* має трубчасту кільцеву ніжку?, відтягнуту із стінки придонної частини посудини, *декор* – видування у преформу, поверхня вкрита навскісним рифленням, накладна нитка скла одного кольору з основою, оперізує виріб у верхній частині, *параметри*: висота – 12 см, діаметр вінець – 6 см, діаметр ніжки – 3 см. Група: циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, тип: Eggers 193?. (Рис. 9: 1).

Джерело: Cynkałowski 1961, s. 116, Tab. XVIII; Кропоткин 1970, с. 103, рис. 75: 4, Кат. № 913.

47. **Колодрібка** (с. Колодрібка, Заліщицький р-н, Тернопільська обл.)

568) Скляна посудина (випадкова знахідка) – кубок, цілий?, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – шліфовані вертикальні овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників.

Джерело: Махно 1960, с. 47; Кропоткин 1970, с. 108, Кат. № 977.

569) Скляна посудина (випадкова знахідка) – одноручний глек?, цілий?

Джерело: Махно 1960, с. 47; Кропоткин 1970, с. 108, Кат. № 977.

48. **Компанійці** (с. Григоро-Бригадирівка, Кобеляцький р-н, Полтавська обл.), могильник

1960-1965, Махно Є. В.

570) Скляний виріб (поховання 15) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 107.

571) Скляний виріб (поховання 19) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 107.

572) Скляна посудина (поховання 27) – фр-т стінки з декором, *декор* – шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,4-0,6 см. (Рис. 28: 30).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 107, рис. 61: 21.

573) Скляна посудина (поховання 27) – фр-т стінки з декором, *декор* – дві рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,5+ і 0,3 см, *параметри*: товщина – 0,6 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 28: 31).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 107, рис. 61: 22.

574) Скляна посудина (поховання 44) – фр-т, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 109.

575) Скляна посудина (поховання 56) – фр-т.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 109-110.

576) Скляний виріб (поховання 71) – фр-ти, оплавлені, деформовані, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 110.

577) Скляна посудина (поховання 124) – циліндричний кубок, цілий, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *параметри*: висота – 12 см, діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,2-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 4).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 113, рис. 75: 7; Петраускас 2016, с. 100-101, табл. 5: 1.

578) Скляна посудина (поховання 164) – фр-ти.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 115.

579) Скляна посудина (поховання 224) – фр-т стінки з декором, *декор* – шліфована овальна фасетка.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, с. 116, рис. 83: 4.

580) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,8 і 0,3 см, оперізують виріб під вінцями, а нижче розміщуються дві заглиблені шліфовані вертикальні овальні фасетки, *параметри*: діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,6-0,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 2).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, рис. 56: 26.

581) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *колір* зелений, прозорий, *дно* округле, *декор* – три заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 1,2-1,7 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 26).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 968; Некрасова 2006, рис. 56: 27.

49. **Косанове** (с. Косанове, Гайсинський р-н, Вінницька обл.), могильник

1961-1964, Кравченко Н. М.

582) Скляна посудина (поховання 17-1961) – напівсферична чаша, фрагментована, *колір* світло-зелений, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,3-0,4 см, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, двічі оперізує виріб у верхній частині, *параметри*: висота – 6,2 см, діаметр вінець – 8,7 см, діаметр піддону – 2,8 см, товщина – 0,3-0,2-0,4 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Вербковіце. (Рис. 17: 7).

Джерело: Petrauskas 2003, S. 313-314, № 36, Abb. 41.

583) Скляна посудина (поховання 21-1961) – напівсферична чаша, ціла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), *дно* округле, дещо сплощене, *декор* – дві горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною

0,1 см, оперізують виріб під вінцями та у верхній частині, основну декоративну композицію, два горизонтальні ряди п’ятикутників, що стикаються вершинами тупих кутів, утворюють вузькі короткі заглиблені шліфи, у кожному із цих п’ятикутників розміщується заглиблена шліфована неполірована вертикальна овальна фасетка, чотири горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,15 см, оперізують виріб у придонній частині, а між ними розміщується ряд вузьких заглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток меншого розміру, *параметри*: висота – 10,6-11,2 см, діаметр вінець – 11,6 см, товщина – 0,15-0,3 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Якобень. (Рис. 15: 2).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, рис. 75: 3, Кат. № 912; Фонди АМ ІА НАНУ, номер за ФО – АМ 1375 (3566).

584) Скляна посудина (поховання 22-1961) – циліндричний кубок, цілий, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *декор* – під вінцями посудину оперізують дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 13,2 см, діаметр вінець – 9 см, товщина – 0,2-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 21: 1).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, рис. 75: 1, Кат. № 912; Петраускас 2016, с. 101, табл. 6: 2, Кат. № 8.

585) Скляна посудина (поховання 23-1961) – напівсферична чаша, ціла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок різних розмірів, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має слід від понтії, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,22-0,35 см,, піддон нерівний та дещо зміщений відносно центру посудини, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,1 см, двічі оперізує виріб у середній частині, рельєфна із зовнішнього боку стінок чаші, *параметри*: висота – 5,9-6,1 см, діаметр вінець – 7,4 см, діаметр піддону – 3,25×3,4 см, товщина – 0,35-0,3-0,4 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Вербковіце. (Рис. 17: 4).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, рис. 39: 5, Кат. № 912; Фонди АМ ІА НАНУ, номер за ФО – АА1375 (3557).

586) Скляна посудина (поховання 7-1963) – напівсферична чаша, ціла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі скупчення бульбашок різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має слід від понтії, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,3 см, піддон має ледь помітну рельєфність, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,05- 0,2 см, сім разів оперізує виріб під вінцями та у верхній частині, рельєфна із зовнішнього боку стінок чаші, *параметри*: висота – 4,4 см, діаметр вінець – 6 см, діаметр піддону – 2,5 см, товщина – 0,3-0,15 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Вербковіце. (Рис. 17: 5).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, рис. 39: 4, 71: 7;Кат. № 912; Фонди АМ ІА НАНУ, номер за ФО – АА1375 (3552).

587) Скляна посудина (поховання 60-1962) – конічний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *декор* – накладна нитка темно-синього, прозорого скла, товщиною 0,6 см, накладні нитки скла кольорового скла (темно-синій, прозорий), товщиною 0,3-0,6 см, утворюють композицію у вигляді аркад або фестонів, *параметри*: висота – 14,8 см, діаметр вінець – 9,2 см, товщина – 0,2-0,3 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: кубки оздоблені накладними нитками кольорового скла. (Рис. 35: 9).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, рис. 72: 14, 75: 2, Кат. № 912; Petrauskas 2003, S. 328, Abb. 58: 3.

588) Скляна посудина (поховання 14-1964) – фр-т.

Джерело: Кравченко Н. М. 1967, с. 100-101.

589) Скляна посудина (поховання 36) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблені шліфовані овальні фасетки.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, Кат. № 912.

50. **Кринички** (с. Кринички, Балтський р-н, Одеська обл.), поселення 1909, Гамченко С. С.; 1957-1958, Криничанський загін Південно-Руської експедиції ІІМК АН СРСР

590) Скляна посудина (культурний шар) – фр-ти, *колір* жовтий, прозорий.

Джерело: Сымонович 1960, с. 239-252.

51. **Курники** (с. Курники, Вінницький/Тиврівський р-н, Вінницька обл.), могильник

1983-1984, Магомедов Б. В.

591) Скляна посудина (поховання 4) – циліндричний кубок, придонна частина, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – сім шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток (збереглися), що розміщуються у три горизонтальні ряди, *параметри*: товщина – 0,25-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 12).

Джерело: Магомедов 1999б, с. 104-105, рис. 6; Фонди ВОКМ, номер за ФО – не встановлено.

592) Скляна посудина (поховання 5) – циліндричний кубок, вінця і частково корпус, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *декор* – під вінцями посудину оперізують дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, нижче збереглися чотири шліфовані неполіровані вертикальні овальні фасетки, розміщені у три горизонтальні ряди, *параметри*: діаметр вінець – 9 см, товщина – 0,16-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 23: 3).

Джерело: Магомедов 1999б, с. 106-106, рис. 7: 1, 4; Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5749.

593) Скляний виріб (яма 2) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5742.

594) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі скупчення бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 35).

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5747.

595) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями складчаста, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,35-

0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 30).

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5745.

596) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5746.

597) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – шліфована неполірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,25-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 44).

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5748.

598) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря, *колір* безбарвний із жовтуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-1,1 см.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5740.

599) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5744.

600) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі скупчення бульбашок повітря, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – шліфована неполірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,18-0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 31). Імовірно одна посудина із № 601.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5750.

601) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі скупчення бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,2-0,22 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 29). Імовірно одна посудина із № 600.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5751.

602) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий,

декор – рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,8 см, *параметри*: товщина – 0,38-0,42 см. (Рис. 44: 29).

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5752.

603) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5753.

604) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5754.

605) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2-0,25 см.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5755.

606) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5743.

607) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані полірованні овальні фасетки (сліди полірування мають інший напрям), *параметри*: товщина – 0,5-0,6 см. (Рис. 44: 30).

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5741.

608) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* гладка, місцями складчаста, *колір* безбарвний з зеленуватим відтінком, прозорий, *дно* округле, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга оперізує виріб у придонній частині, над нею нанесена заглиблена шліфована полірована горизонтальна овальна фасетка, а вище розміщуються дві заглиблені шліфовані полірованні овальні фасетки, що перекривають одна одну, *параметри*: товщина – 0,6-0,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 20).

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – 5739.

52. **Кут** (с. Кут, Нікопольский р-н, Дніпропетровська обл., затоплене Каховським водосховищем), поселення

1950, Симонович Е. О.

609) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – видування у преформу?, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, Кат. № 915; Сымонович 1967, с. 71; Сымонович 1957, с. 25, рис. 4: 4; 5: 2.

610) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *параметри*: діаметр вінець – 6,5 см, товщина – 0,1 см. (Рис. 41: 11).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, Кат. № 915; Сымонович 1967, с. 73; Сымонович 1957, с. 25, рис. 4: 5.

611) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* жовтий, прозорий, край *вінець* шліфований, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,6 і 0,3 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: діаметр вінець – 11 см, товщина – 0,4 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 3).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, Кат. № 915; Сымонович 1967,с. 74; Рис. 8: 8; Сымонович 1957, с. 24, рис. 4: 3.

53. **Лісові Гринівці 2** (с. Лісові Гринівці, Хмельницький р-н, Хмельницька обл.), поселення

1990-1999, Демидко С. Ю.

612) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т дна, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* не містить видимих включень, *колір* зелено-блакитний, прозорий, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має слід від понтії, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,22-0,35 см, складеної за спіраллю у два витки, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2-0,4 см, утворює композицію у вигляді синусоїди, рельєфна як із зовнішнього, так і з внутрішнього боку стінок посудини, *параметри*: вдіаметр піддону – 3,2 см, товщина – 0,12-0,3 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець. (Рис. 42: 7).

Джерело: Демидко 2019, с. 220, рис. 19: 1; Фонди ХмОКМ, номер за ФО – А2504.

54. **Лісові Гринівці 3а** (с. Лісові Гринівці, Хмельницький р-н, Хмельницька обл.), могильник

2010, Строцень Б. С., Демидко С. Ю.

613) Скляна посудина (поховання 7) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, дещо увігнуте

по центру, потовщене, *декор* – під вінцями посудину оперізують дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,25 см, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди заглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток (1-й ряд – 14, 2-й – 13, 3-й – 11, 4-й – 8), *параметри*: висота – 10-10,2 см, діаметр вінець – 7,65 см, товщина – 0,35-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 15).

Джерело: Фонди ХмОКМ, номер за ФО – А3061.

614) Скляна посудина (поховання 13) – циліндричний кубок, фрагментований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – під вінцями посудину оперізують дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,15-0,2 см, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток (1-й ряд – 14, 2-й – 13, 3-й – 11, 4-й – 7), *параметри*: висота – 12,6 см, діаметр вінець – 9,5 см, товщина – 0,15-0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 21: 2).

Джерело: Фонди ЗРКМ, номер за ФО – АК-978, КН-25258.

615) Скляна посудина (поховання 18) – конічний кубок, фрагментований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить включення поодиноких дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зелено-блакитнуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), *дно* округле, дещо сплощене, потовщене, *декор* – вісім горизонтальних рівних заглиблених шліфованих смуг, шириною 0,15-0,2 та 0,4 см (1-а – 0,4 см, 2-а – 0,2 см, 3-я – 0,2 см, 4-а – 0,4 см, 5-а – 0,2 см, 6-а – 0,4 см, 7-а – 0,15 см, 8-а – 0,4 см) оперізують виріб під вінцями (дві), у верхній (п’ять) та придонній (одна) частині, *параметри*: висота – 15 см, діаметр вінець – 7,5 см, товщина – 0,3-0,5 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш. (Рис. 33: 6).

Джерело: Фонди ЗРКМ, номер за ІО – 21.

55. **Легедзине** (с. Легедзине, Звенигородський р-н, Черкаська обл.), могильник 2008-2011, 2015, Магомедов Б. В., Діденко С. В., Мілашевський О. С.

616) Скляна посудина (поховання 72) – фр-т.

Джерело: Магомедов, Диденко и Милашевский 2017, с. 105.

617) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 36).

Джерело: Магомедов, Диденко и Милашевский 2017, с. 108, рис. 11: 22.

618) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – чотири шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 33).

Джерело: Магомедов, Диденко и Милашевский 2017, с. 108, рис. 11: 23.

619) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – чотири шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 32).

Джерело: Магомедов, Диденко и Милашевский 2017, с. 108, рис. 11: 24.

620) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 37).

Джерело: Магомедов, Диденко и Милашевский 2017, с. 108, рис. 11: 25.

621) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – дві шліфовані вертикальні овальні фасетки, кожна з яких оточена нерівною незаглибленою шліфованою смугою, утворюють композицію у вигляді так званих медальйонів, між якими розміщуються вузька шліфована вертикальна овальна фасетка, нижче нанесені дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, *параметри*: товщина – 0,4 см. (Рис. 45: 2).

Джерело: Магомедов, Диденко и Милашевский 2017, с. 108, рис. 11: 21.

56. **Лепесівка** (с. Лепесівка, Шепетівський р-н, Хмельницької обл.), поселення 1957-1961, Тіханова М. О.

622) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – рівна заглиблена шліфована смуга, шліфовані овальні фасетки.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 109, Кат. № 990.

623) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – шліфовані овальні фасетки.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 109, Кат. № 990.

624) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т дна, *декор* – ряд заглиблених шліфованих овальних фасеток у придонній частині виробу, ще одна ідентична фасетка виявлена на дні посдуини. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 39).
Джерело: Tikhanova, Shcheglova, Shchukin, Sharov 1999, p. 93, fig. 2: 2.

57. **Леськи** (с. Леськи, Черкаський р-н, Черкаська обл.), поселення
1956, Брайчевський М. Ю.

625) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки. (Рис. 44: 31).
Джерело: Смиленко и Брайчевский 1967, с. 59, рис. 16: 10.

58. **Лука-Врублівецька** (с. Лука Врублівецька, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., нині затоплене), поселення
1946-1955, Тіханова О. М.

626) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою.
Джерело: Кропоткин 1970, с. 109, Кат. № 991.

627) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – шліфовані овальні фасетки.
Джерело: Махно 1960, с. 9-83; Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 970.

59. **Максимівка** (с. Максимівка, Кременчуцький/Градижський р-н, Полтавська обл.), поселення
1959, Махно Є. В., Костюченко І. П.

628) Уламки скляних посудин (культурний шар).
Джерело: Махно 1960, с. 9-83; Кропоткин 1970, с. 107, Кат. № 970.

60. **Мала Рогань** (с. Мала Рогань, Харківський р-н, Харківська обл.)

629) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *дно* округле, *декор* – накладний шар темно-синього, непрозорого скла, чотири заглиблені шліфовані овальні фасетки, ще одна ідентична фасетка розміщується на дні, *параметри*: товщина – 1 см. Група: товстостінні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 8).
Джерело: Гавритухин 2007, с. 13, рис. 4: 25.

61. **Малополовецьке-2** (с. Малополовецьке, Фастівський р-н, Київська обл.), поселення

1991, Шишкін Р. Г.

630) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т вінець, *колір* зелений, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *параметри*: діаметр вінець – 8,8 см, товщина – 0,4-0,15 см. (Рис. 40: 7).

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 134, рис. 10: 4.

62. **Маркуші** (с. Маркуші, Бердичівський р-н, Житомирська обл.), поселення

1959-1961, Тіханова М. О.

631) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2-0,3 см, утворює композицію подібну до напівкола. (Рис. 46: 10).

Джерело: Винокур 1964, с. 179, рис. 4: 13.

63. **Маслове** (с. Маслове, Шполянський/Златопільський р-н, Черкаська обл.), могильник

1926, 1928-1929, Смолічев П. І., Гамченко С. С.

632) Скляна посудина (поховання в кв. C) – фр-т.

Джерело: Петров 1964, с. 125; Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 995.

633) Скляна посудина (поховання в кв. D) – фр-т, оплавлений, деформований.

Джерело: Петров 1964, с. 125; Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 995.

634) Скляна посудина (поховання в кв. E) – фр-т.

Джерело: Петров 1964, с. 126; Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 995.

635) Скляна посудина (поховання в кв. F) – фр-т.

Джерело: Петров 1964, с. 126; Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 995.

636) Скляна посудина (поховання в кв. H) – фр-т.

Джерело: Петров 1964, с. 126; Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 995.

637) Скляна посудина (поховання в кв. D) – фр-т.

Джерело: Петров 1964, с. 126; Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 995.

638) Скляна посудина (поховання 4) – фр-т.

Джерело: Петров 1964, с. 128-129; Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 995.

639) Скляна посудина – керамічний глек із вставкою (уламок скляної посудини) у дні.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 129, кат. № 1263.

64. **Мошанець** (с. Мошанець, Дністровський р-н, Чернівецька обл.), поселення

640) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,7-0,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 27).

Джерело: Войнаровський 2005, рис. 7: 11.

65. **Нагірне 2** (с. Нагірне, Ізмаїльський р-н, Одеська обл.), поселення

1966-1987, Гудкова О. В.

641) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – шість заглиблених шліфованих овальних фасеток (два ряди), *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 40).

Джерело: Росохатский 1987, с. 146, рис. 2: 2.

642) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *декор* – три накладні краплі синього, непрозорого скла, рельєфні із зовнішнього боку стінок посудини, об'єднані у трикутник, *параметри*: товщина – 0,1 см.

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 12, Abb. 8: 6.

66. **Нагірне 2** (с. Нагірне, Ізмаїльський р-н, Одеська обл.), могильник

1985-1986, Гудкова О. В., Росохатський О. А., Фокєєв М. М.; 1989-1993, Гудкова О. В.; 2003, Фокєєв М. М.

643) Скляна посудина (поховання 1/4) – конічний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований, *дно* округле, потовщене, *декор* – 14 горизонтальних рівних заглиблених шліфованих смуг, шириною 0,1-0,3 см оперізують майже увесь корпус виробу, *параметри*: висота – 16,2 см, діаметр вінець – 8,3 см, товщина – 0,2-0,4-0,6 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш. (Рис. 33: 5).

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83, Taf. 2: 6, Бруяко, Левинский и Росохатский 1992, рис. 2: 1, с. 152.

644) Скляна посудина (поховання 7) – конічний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря різних

розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, необроблений, під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,6-0,7 см, *дно* округле, потовщене, *декор* – сім горизонтальних рівних незаглиблених шліфованих смуг, шириною 0,2 см, оперізують виріб під вінцями (одна), у верхній (три) та середній (три) частинах, *параметри*: висота – 15,5 см, діаметр вінець – 9,2 см, товщина – 0,2-0,4 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2. (Рис. 32: 11).

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83; Taf 3: 4; Фонди ІІКМП, номер за ФО – А571.

645) Скляна посудина (поховання 10) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – під вінцями посудину оперізує горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,1-0,2 см, нижче розташовані три горизонтальні ряди заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 9 см, діаметр вінець – 6,2 см, товщина – 0,15-0,25 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 11).

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83; Taf. 10: 3; Фонди ІІКМП, номер за ФО – А244.

646) Скляна посудина (поховання 17) – конічний кубок, цілий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, потовщене, *параметри*: висота – 13,8 см, діаметр вінець – 8,3 см, товщина – 0,25-0,5-0,87 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2. (Рис. 32: 3).

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83; Taf. 18: 4.

647) Скляна посудина (поховання 18) – конічний кубок, фрагментований, *декор* – заглиблені шліфовані вертикальні овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: висота – 14,3 см, діаметр вінець – 8,3см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням.

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83; Taf. 20: 3.

648) Скляна посудина (поховання 33) – конічний кубок, фрагментований, *дно* має суцільну ніжку, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2 см, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, оперізує виріб у верхній частині, нитка оздоблена насічками, *параметри*: висота – 11 см, діаметр вінець – 9 см, товщина – 0,2-0,4-1,3 см.

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83; Taf 32: 3.

649) Скляна посудина (поховання 36) – конічний кубок, придонна частина і дно, *дно* округле, *параметри*: висота – 15+ см, товщина – 0,12 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2. (Рис. 32: 2).

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83; Taf. 27: 13.

650) Скляна посудина (поховання 67) – конічний кубок, фрагментований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, необроблений, *дно* округле, дещо сплощене, потовщене, *параметри*: висота – 12,6 см, діаметр вінець – 8,3 см, товщина – 0,15-0,7 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2. (Рис. 32: 4).

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83; Taf 57: 2; Фонди ІІКМП, номер за ФО – А660.

651) Скляна посудина (поховання 74) – дзвоноподібний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* має суцільну ніжку сформовану із стінки придонної частини виробу, *декор* – видування у преформу, поверхня вкрита навскісним рифленням, накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,35-0,45 см, оперізує посудину у верхній частині, нитка рельєфна із зовнішнього боку стінок кубка, *параметри*: висота – 16-16,3 см, діаметр вінець – 11,9 см, товщина – 0,35-0,2-2,4 см. Група: конічні кубки з оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою, оздоблені гарячим способом. (Рис. 36: 4).

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83; Taf. 60: 7, Фонди ІІКМП, номер за ФО – А659.

652) Скляна посудина (поховання 78) – конічний кубок, фрагментований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями вкрита сріблястою патиною іризації, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, необроблений, *дно* округле, *декор* – три горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, оперізують виріб під вінцями (одна), у верхній (одна) та середній (одна) частинах, *параметри*: висота – 13 см, діаметр вінець – 7 см, товщина – 0,1 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2. (Рис. 32: 8).

Джерело: Gudkova and Schultze 2017, S. 79-83; Taf. 59: 8; Фонди ІІКМП, номер за ФО – А661.

67. **Місцезнаходження невідоме**

Хавлюк П. І.

653) Скляна посудина (поховання?) – циліндричний кубок, фрагментований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини, спостерігається горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,05 см, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – під вінцями посудину оперізує горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,1-0,15 см, нижче розташовані три горизонтальні ряди шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 10 см, діаметр вінець – 6,3 см, товщина – 0,1-0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 10).
Джерело: зібрання АМ ВДПУ.

68. **Незвисько** (с. Незвисько, Коломийський р-н, Івано-Франківська обл.), поселення
1926, Козловський Л.; 1951, 1953, Смішко М. Ю., Черниш Є. К.; 1954, 1956-1957, Смірнова Г. І., Черниш Є. К.

654) Уламки скляних посудин (культурний шар).
Джерело: Смирнова 1964, с. 206.

69. **Миколаївка-Казацьке** (с. Миколаївка, Бериславський р-н, Херсонська обл.), могильник
1912, Еберт М.; 1966-1971, Симонович Е. О.

655) Скляна посудина (поховання 1Н) – циліндричний кубок, цілий, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – під вінцями посудину оперізує горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 11,2 см, діаметр вінець – 9 см, товщина – 0,2-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 21: 8).
Джерело: Ebert 1913, S. 80-148; Кропоткин 1970, с. 109, рис. 78: 2, Кат. № 985; Симоненко и Сикоза 2020, с. 288-301, рис. 1: 2д.

656) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розміщуються три заглиблені шліфовані горизонтальні овальні фасетки (ряд) та п’ять заглиблених шліфованих вертикальних

овальних фасеток (два ряди), що перекривають одна одну, утворюючи стільники, *параметри*: діаметр вінець – 10 см, товщина – 0,4-0,5 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 1).

Джерело: Симоненко и Сикоза 2020, с. 288-301, рис. 2: 3.

70. **Микільське** (с. Микільське-на-Дніпрі, Дніпровський р-н, Дніпропетровська обл.), поселення

1941, Фещенко І. М.; 1950-1953, Єфименко П. П.

657) Скляна посудина (житло 7) – фр-т вінець, *вінця*, край *вінець* оплавлений, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою двічі оперізує виріб у верхній частині. (Рис. 40: 8).

Джерело: Брайчевская 1960, с. 158-159, табл. 1: 3-4; Кропоткин 1970, с. 103, кат. № 916.

71. **Обухів 1** (Обухів, Київська обл.), поселення

1972, 1974, 1977, 1983-1985, 1988-1992, Кравченко Н. М.

658) Скляна посудина (об'єкт 17) – фр-т стінки з декором, *колір* жовтий, прозорий, *декор* – шліфовані овальні фасетки.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 190.

659) Скляна посудина (об'єкт 21) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,25-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 6).

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 196, рис. 60: 3.

660) Скляна посудина (об'єкт 21) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – чотири заглиблені шліфовані овальні фасетки (два ряди), *параметри*: товщина – 0,4-0,6 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 5).

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 196, рис. 60: 5.

661) Скляна посудина (об'єкт 24) – фр-т вінець, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *декор* – під вінцями посудину оперізують дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,2 см, нижче розташовані дві шліфовані неполіровані вертикальні овальні фасетки (два ряди), *параметри*: діаметр вінець – 11 см, товщина – 0,2-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 21: 9).

Джерело: Петраускас 2016, с. 102-103, табл. 7: 2.

662) Скляна посудина (об'єкт 27) – фр-т вінець, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,7 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розміщуються заглиблена шліфована полірована вертикальна овальна фасетка, *параметри*: діаметр вінець – 13,2 см, товщина – 0,5 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 6).

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 204, рис. 76: 5.

663) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,6-0,7 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 33).

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 211, рис. 92: 12.

664) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 211, рис. 94: 3.

665) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 211, рис. 94: 2.

666) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 211, рис. 94: 4.

667) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований, *декор* – чотири заглиблені шліфовані овальні фасетки, (два ряди), що перекривають одна одну, горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,4 см, оперізує виріб у придонній частині, *параметри*: товщина – 1-1,5 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 22).

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 212, рис. 97: 10.

668) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – чотири заглиблені шліфовані овальні фасетки (два ряди), *параметри*: товщина – 0,3-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 214, рис. 100: 12.

72. **Обухів 1а** (Обухів, Київська обл.), могильник

1977-1978, 1981, 1983-1984, 1988, 1991-1992, Кравченко Н. М.

669) Скляна посудина (поховання 7) – фр-т, оплавлений, деформовний, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 377.

670) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* оплавлений, *параметри*: товщина – 0,4-0,3 см. (Рис. 40: 9).

Джерело: Petrauskas 2017, S. 123-154, Taf. V/7, Kat. N. 8.

671) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 389.

672) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний, прозорий.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 389.

673) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний, прозорий.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 389.

674) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *декор* – шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 38).

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 390, рис. 27: 4.

675) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *декор* – три шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 390, рис. 27: 5.

676) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 390.

677) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний із блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 390.

678) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформовний, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 390, рис. 27: 2.

679) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 390

680) Скляний виріб (культовий шар) – фр-ти, оплавлені, деформовані, *колір* – жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 390

681) Скляний виріб (культовий шар) – фр-ти, оплавлені, деформовані, *колір* – жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 390

682) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – шліфовані овальні фасетки.

Джерело: Кравченко та ін. 2007, с. 390.

73. **Огульці** (Огульці, Богодухівський р-н, Харківська обл.), поселення
2007-2008, Мизгін К. В.

683) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,8-1 см. (Рис. 44: 34).

Джерело: Гавритухин 2007, с. 17, рис. 7: 14.

684) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний, прозорий, *декор* – три горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 (дві) і 0,5 см, *параметри*: товщина – 0,3-0,35 см.

Джерело: Мызгин и Филатов 2020, с. 528, рис. 12: 9.

74. **Одая** (с. Чуньків, Заставнівський р-н, Чернівецька обл.), могильник
1987-1988, Нікітіна Г. Ф.

685) Скляна посудина (поховання 2) – фр-т, *параметри*: товщина – 0,1-0,2 см.

Джерело: Никитина 1996, с. 9, табл. 1: 3.

686) Скляна посудина (поховання 23) – конічний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, необроблений, *дно* сплощене, потовщене, *параметри*: висота – 11,7 см, діаметр

вінець – 8 см, товщина – 0,15-0,3-0,5 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2. (Рис. 32: 6).

Джерело: Никитина 1996, с. 16, рис. 6; Румянцева 2020, с. 172-173, рис. 1: 1.

75. **Оселівка** (с. Оселівка, Дністровський/Кельменецький р-н, Чернівецька обл.), могильник

1969, Нікітіна Г. Ф.

687) Скляна посудина (поховання 22/72) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *декор* – рельєфне ребро, відтягнуте із стінки посудини, має сліди від використання інструменту, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см. Група: чаші із оплавленим краєм вінець, тип: Eggers 203?(Рис. 46: 14).

Джерело: Лихтер 1988, с. 106, рис. 4: 2. Фонди ЧОКМ.

688) Скляна посудина (поховання 15) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, *декор* – під вінцями посудину оперізують дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,5 см, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди заглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток (1-й ряд– 12, 2-й – 12, 3-й – 11, 4-й – 8), ще одна ідентична фасетка зафіксована на дні, *параметри*: висота – 10,5-10,7 см, діаметр вінець – 7,8 см, товщина – 0,3-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 21: 7).

Джерело: Лихтер 1988, с. 101, 107, рис. 1; Фонди ЧОКМ, номер за ФО – 1м/1973.

689) Скляна посудина (поховання 17) – фр-т.

Джерело: Никитина 1988, с. 23, 27.

690) Скляний виріб (поховання 18) – кружальна керамічна миска відкритого типу із вставкою (уламок скляного виробу) у дні.

Джерело: Никитина 1988, с. 23, 27.

691) Скляна посудина (поховання 86) – циліндричний кубок/чаша, цілий, *поверхня* рівна, гладка, матова (внутрішня поверхня має сліди контакту із сторонніми предметами під час перебування у розігрітому стані), *скляна маса* містить окремі включення дрібних та великих круглих бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий (дещо мутний), край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина рівна), під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,7 см, *дно* округле, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,6 і

0,5 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розташовані два ряди заглиблених шліфованих полірованих овальних фасеток (1-й ряд – 7, 2-й – 6), ще одна подібна фасетка виявлена на дні посудини, *параметри*: висота – 7,5-7,7 см, діаметр вінець – 8,2 см, товщина – 0,5-2,1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Straume I B 3. (Рис. 25: 4).

Джерело: Лихтер 1988, с. 101, 107, рис. 2; Фонди ЧОКМ, номер за ФО – 1м1977.

692) Скляна посудина (поховання 58) – флакон із сферичним корпусом і високим вузьким горлом, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,3-0,4 см, складеної за спіраллю у два витки, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,1-0,7 см, тричі оперізує шийку виробу, нитка рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: висота – 12,8-13 см, діаметр вінець – 3,6 см, діаметр горла – 2,12-2,22 см, найбільший діаметр корпусу – 7,2 см, діаметр піддону – 3,3 см, товщина – 0,2-0,15 см. Група: інші форми посуду (флакон). (Рис. 39: 1).

Джерело: Лихтер 1988, с. 102, рис. 3; Фонди ЧОКМ, номер за ФО – б/н1975.

693) Скляна посудина (поховання 40) – фр-ти.

Джерело: Никитина 1988, с. 42.

694) Скляна посудина (поховання 41) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,5 см, *параметри*: товщина – 1,3 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 16).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 5: 6.

695) Скляна посудина (поховання 42) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,1 см.

Джерело: Никитина 1988, с. 42-43, Ліхтер 1988, с. 106-110.

696) Скляна посудина (поховання 59) – фр-т.

Джерело: Никитина 1988, с. 57.

697) Скляна посудина (поховання 66) – фр-т.

Джерело: Никитина 1988, с. 61.

698) Скляний виріб (поховання 74) – фр-ти, оплавлені, деформовані.

Джерело: Никитина 1988, с. 69.

699) Скляна посудина (поховання 13) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – дві шліфовані

овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 34).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 4.

700) Скляна посудина (поховання 89) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 44: 36).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 6.

701) Скляна посудина (поховання 71) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,23 см. (Рис. 44: 32).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 7.

702) Скляна посудина (поховання 62) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,31 см. (Рис. 44: 37).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 8.

703) Скляна посудина (поховання 68) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* червоний, прозорий, *дно* округле, *декор* – рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, *параметри*: товщина – 0,6 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 4).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 10.

704) Скляна посудина (поховання 89) – фр-т, *колір* – безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

705) Скляна посудина (поховання 89) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,55 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

706) Скляна посудина (поховання 36) – фр-т, *колір* – безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,15 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

707) Скляна посудина (поховання 47) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,27 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

708) Скляна посудина (поховання 57) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

709) Скляна посудина (поховання 54) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,42 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

710) Скляна посудина (поховання 38) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,08 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

711) Скляна посудина (поховання 64) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* – безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,47 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

712) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *декор* – рельєфне ребро, відтягнуте із стінки виробу, *параметри*: товщина – 0,18-0,38 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Черняхів 88? (Рис. 46: 13).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110 , рис. 4: 1.

713) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 1,2 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 10).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 5: 1.

714) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 1,32 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 7).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 5: 2.

715) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *декор* – чотири заглиблені шліфовані овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,6-1,03 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис.29: 9).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 5: 3.

716) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*:

товщина – 1,43 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 13).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 5: 4.

717) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,65 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 12).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 1.

718) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 і 0,4 см, оперізують виріб під вінцями, а нижче розміщується заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: діаметр вінець – 9 см, товщина – 0,3-0,35 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 41: 9).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 2.

719) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – дві шліфовані овальні фасетки (два ряди), *параметри*: товщина – 0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 2).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 3.

720) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,32 см. (Рис. 44: 35).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 5.

721) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – шліфована смуга, дві шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3 см. (Рис. 44: 38).

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 6: 9.

722) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *колір* – зелений, прозорий.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110, рис. 5: 5

723) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* блакитний, прозорий, *декор* – шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,17 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

724) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,46 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

725) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,06-0,26 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

726) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,27 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

727) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *колір* безбарвний із блакитнуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 1,25 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

728) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – шліфована смуга, *параметри*: товщина – 0,58 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110

729) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 1,1 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

730) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* блакитний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,33 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

731) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,23 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

732) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,25 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

733) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

734) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,37 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

735) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,17 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

736) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* блакитний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,29 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

737) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* блакитний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,29 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

738) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,27 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

739) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,43 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

740) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,7 см.

Джерело: Ліхтер 1988, с. 106-110.

76. **Паланка** (с. Паланка, Уманський р-н, Черкаська обл.), поселення

1961, Храбан Г. Ю.

741) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, оплавлений, деформований.

Джерело: Храбан 1964, с. 263; Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 996.

77. **Перегінка** (с. Перегінка, Хмельницький р-н, Хмельницька обл.)

742) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *декор* – горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, оперізують виріб у верхній частині, між ними розміщується рельєфний врізний фриз, виконаний із використанням рівних заглиблених шліфів, шириною 0,2 і 0,5 см, та заглиблених шліфованих овальних вертикальних фасеток, *параметри*: товщина – 0,6 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Eggers 238/Straume VIII. (Рис. 26: 8).

Джерело: інформація О. Г. Погорільця, рисунок О. В. Петраускаса.

78. **Переяслав-Хмельницький** (Переяслав, Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл.), могильник

1951-1952, 1954, Гончаров В. К., Махно Є. В.

743) Скляна посудина (поховання 2) – напівсферична чаша, ціла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, вкрита молочно-білою патиною іризації, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, край *вінець* оплавлений, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має слід від понтії, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,6 см, нитка сплощена, *декор* – дванадцять довгих слабопрофільованих рельєфних ребер, оперізують посудину у придонній частині, *параметри*: висота – 6,5 см, діаметр вінець – 9 см, діаметр піддону – 4 см, товщина – 0,4-0,2 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Переяслав-Хмельницький 2. (Рис. 17: 3).

Джерело: Гончаров та Махно 1957, с. 130-132, табл. II: 16; Кропоткин 1977, с. 104, рис. 75: 12, 76: 6, Кат. № 937; Petrauskas 2017, S. 132, N. 10, Taf. XIV: 2.

744) Скляна посудина (поховання 5) – напівсферична чаша, фрагментована, *поверхня* сильно ушкоджена іризацією, *колір* безбарвний, прозорий, *дно* округле, *декор* – видування у преформу? поверхню вкривають рельєфні ввігнуті елементи?, *параметри*: висота – 8,2 см, діаметр вінець – 12,5 см.

Джерело: Гончаров та Махно 1957, с. 133-134, табл. II: 10; Кропоткин 1977, с. 104, рис. 75: 5, Кат. № 937; Сымонович 1977, с. 180, рис. 1: 7.

745) Скляна посудина (поховання 7) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Гончаров та Махно 1957, с. 141.

746) Скляна посудина (поховання 8) – фр-ти, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Гончаров та Махно 1957, с. 140-141.

79. **Попівка 2** (с. Попівка, Вінницький р-н, Вінницька обл.), поселення

2019, Петраускас О. В.

747) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, *скляна маса* містить поодинокі включення дрібних бульбашок поовітря, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – рельєфний профільований шліфований декоративний елемент («медальйон»), поверхня якого має сліди додаткового полірування. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Eggers 238/Straume VIII. (Рис. 26: 10).

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – А9099.

748) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – п’ять заглиблених шліфованих полірованих

овальних фасеток, *параметри*: товщина – 1-1,3 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 15).

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – А9095.

80. **Попівка 2** (с. Попівка, Вінницький р-н, Вінницька обл.), могильник

2019, Петраускас О. В.

749) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, *колір* зелений (смарагдовий), прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані поліровані овальні вертикальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,7-0,88 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 19).

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – А9090.

750) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4-0,7 см.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – А9087.

751) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – А9069.

81. **Привільне** (с. Привільне, Запорізький/Верхньохортицький р-н, Запорізької обл.), могильник

1929, Козловська В., Козар П. А.

752) Скляна посудина (поховання 10) – напівсферична чаша, фрагментована, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями вкрита рельєфною патиною іризації, *скляна маса* не містить видимих включень, *колір* червоно-рубіновий, прозорий, край *вінець* оплавлений, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,25-0,3 см, піддон нерівний, *декор* – вісім рельєфних ребер, відтягнутих із стінки виробу, оперізують посудину у придонній частині, накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,1 см, сім разів оперізує чашу у середній частині, нитка рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: висота – 5,8-6,1 см, діаметр вінець – 8 см, діаметр піддону – 3×3,5 см, товщина – 0,3-0,1-0,25 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Привільне 10. (Рис. 17: 6).

Джерело: Кухаренко 1955, с. 136-138; Сымонович 1977, с. 178, рис. 1: 3; Petrauskas 2017, S. , Taf. XV/4; Фонди НМІУ.

753) Скляна посудина (поховання 17) – фр-т дна.

Джерело: Курхаренко 1955, с. 139-140.

82. **Ранжеве** (с. Ранжеве, Одеський/Лиманський р-н, Одеська обл.), могильник 1962-1964, Симонович Е. О.

754) Скляна посудина (поховання 12) – конічний кубок, цілий, *поверхня* ушкоджена іризацією, *колір* зелений, прозорий, край *вінець* шліфований, *дно* округле, потовщене, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,3 см, оперізують виріб під вінцями та у придонній частині, у верхній частині корпус посудини оздоблений рядом заглиблених шліфованих горизонтальних овальних фасеток, тоді як майже всю поверхню виробу вкривають п’ять рядів заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: висота – 14,8 см, діаметр вінець – 11 см, товщина (вінця) – 0,5 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Straume VII A. (Рис. 25: 9).

Джерело: Сымонович 1979, с. 106, рис. 29: 3; Сымонович 1967, рис. 18: 25; Кропоткин 1970, с. 107, рис. 72: 18, Кат. № 963.

755) Скляна посудина (поховання 14) – конічний кубок, цілий, *колір* червоно-рубіновий, прозорий, край *вінець* шліфований, *дно* сплощене, потовщене, профільоване *декор* – три горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною – 0,3-0,5 см, оперізують виріб під вінцями, у верхній та придонній частині, у верхній частині спостерігається рельєфний врізний напис (ΠΙΕ ZHCAIC TIANOIKI – «Пий та поживай із усім домом (сім’єю)»), виконаний із використанням рівних заглиблених шліфів, шириною 0,1-0,2 см, нижче розміщується рід заглиблених горизонтальних овальних шліфів, ідентичний ряд знаходиться і у придонній частині виробу, поверхню посудини між ними вкривають три ряди заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: висота – 15,7 см, діаметр вінець – 11,5 см, товщина (вінця) – 0,4 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням (Рис. 24: 4).

Джерело: Сымонович 1979, с. 106-107, рис. 29: 1; Сымонович 1967, рис. 18: 16; Кропоткин 1970, с. 107, рис. 72: 19, Кат. № 963; Сымонович 1977, рис. 1: 25; Сымонович 1966, с. 106-109.

756) Скляна посудина (поховання 18) – конічний кубок, цілий, *колір* безбарвний із жовтуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* сплощене, дещо увігнуте по центру, *декор* – три горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,4 см, оперізують посудину у верхній (одна) та середній (дві) частині,

параметри: висота – 20 см, діаметр вінець – 11,4 см, товщина – 0,2-0,3 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш. (Рис. 33: 3). Джерело: Сымонович 1979, с. 110, рис. 24: 4, 26; Сымонович 1967, рис. 18: 26; Кропоткин 1970, с. 107, рис. 72: 17, Кат. № 963; Сымонович 1977, рис. 1.

83. **Ріпнів II** (с. Ріпнів, Золочівський/Каменсько-Бузький р-н, Львівська обл.), поселення

1957-1960, Баран В. Д.

757) Скляна посудина (житло 21) – фр-т дна.

Джерело: Баран 1964, с. 234.

758) П’ять уламків скляних посудин, оздоблених шліфованими овальними фасетками.

Джерело: Баран 1964, с. 244; Кропоткин 1970, с. 106, Кат. № 957.

84. **Рижавка** (с. Рижавка, Уманський р-н, Черкаська обл.), поселення

1952, 1962, 1965-1967, Кропоткін В. В.

759) Уламки скляних посудин, оздоблених шліфованими овальними фасетками.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 999.

760) Скляна посудина – ліпна керамічна миска із вставкою (уламок скляної посудини, *колір* безбарвний, прозорий) у дні.

Джерело: Кропоиткин 1970, с. 129, кат. № 1264.

761) Скляна посудина – ліпна керамічна миска із вставкою (уламок скляної посудини, *колір* безбарвний, прозорий) у дні.

Джерело: Кропоиткин 1970, с. 129, кат. № 1264.

85. **Романівка** (с. Романівка, Тернопільський/Теребовлянський р-н, Тернопільська обл.), могильник

не пізніше 1995, Герета І. П.

762) Скляна посудина (поховання 1) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, *декор* – під вінцями посудину оперізують дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,2 см, нижче розташовані три горизонтальні ряди шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток (1-й ряд – 11, 2-й – 10, 3-й – 10), ще одна ідентична фасетка

розміщується на дні посудини, *параметри*: висота – 11,6 см, діаметр вінець – 7,8-7,9 см, товщина – 0,2-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 16).

Джерело: Герета 1995, с. 148, рис. 4; Фонди ТОКМ, номер за ФО – А3706.

86. **Романківці** (с. Романківці, Дністровський/Сокирянський р-н, Чернівецька обл.), могильник

1974, Нікітіна Г. Ф.

763) Скляна посудина (поховання 2) – фр-т вінець, край *вінець* оплавлений. (Рис. 40: 13).

Джерело: Никитина 2008, рис. 12: 1.

764) Скляна посудина (поховання 4) – фр-т вінець, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *декор* – рельєфне ребро, відтягнуте із стінки виробу, накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,1 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: діаметр вінець – 5 см?, товщина – 0,2-0,1-0,2 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Черняхів 88? (Рис. 17: 14).

Джерело: Никитина 1996, с. 74-75, рис. 5: 1, табл. 1; Никитина 2008, с. 77-78, рис. 12: 2; Petrauskas 2017, S. 132, N. 13, Taf. XVI: 3.

765) Скляна посудина (поховання 9) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – рельєфне ребро, відтягнуте із стінки виробу, накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,2 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Черняхів 88? (Рис. 17: 15).

Джерело: Никитина 1996, с. 76, рис. 5: 2; Никитина 2008, с. 77-78, рис. 12: 3.

766) Скляна посудина (поховання 9) – фр-ти стінки з декором, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – накладні нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,2-0,5 см, утворюють композицію у вигляді сітки, *параметри*: товщина – 0,1-0,2 см. (Рис. 46: 8).

Джерело: Никитина 1996, с. 76, рис. 5: 3; Никитина 2008, с. 77, рис. 12: 4-7.

767) Скляна посудина (поховання 10) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2 см, *параметри*: товщина – 0,1-0,3 см. (Рис. 46: 3).

Джерело: Никитина 1996, с. 76-77, Никитина 2008, с. 77, рис. 12: 8.

768) Скляна посудина (поховання 14) – фр-т стінки з декором, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3-0,5 см. (Рис. 44: 39).

Джерело: Никитина 2008, с. 78, рис. 12: 10.

769) Скляна посудина (поховання 14) – фр-т стінки з декором, *декор* – три заглиблені шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,6 см. (Рис. 44: 40).

Джерело: Никитина 2008, с. 78, рис. 12: 9.

770) Скляний виріб (поховання 21) – фр-т, оплавлений, деформований.

Джерело: Никитина 1996, с. 79.

771) Скляна посудина (поховання 24) – фр-т вінець, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2-0,3 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,3-0,2 см. (Рис. 40: 12).

Джерело: Никитина 1996, с. 80, рис. 5: 4; Никитина 2008, с. 77-78, рис. 12: 11; Petrauskas 2017, S. 132, N. 13, Taf. XVI: 5.

772) Скляна посудина (поховання 24) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладні нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,2-0,5 см, утворюють композицію у вигляді сітки, *параметри*: товщина – 0,1-0,2 см. (Рис. 46: 9).

Джерело: Никитина 1996, с. 80, рис. 5: 5-7; Никитина 2008, с. 77, рис. 12-12-14.

773) Скляна посудина (поховання 28) – фр-ти.

Джерело: Никитина 1996, с. 81.

774) Скляна посудина (поховання 54) – фр-ти, оплавлені, деформовані.

Джерело: Никитина 1996, с. 86.

775) Скляна посудина (поховання 56) – фр-т дна, *колір* зелений, прозорий, *дно* округле, має слід від понтії, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,5 см, нитка дещо сплощена, *параметри*: діаметр піддону – 3 см, товщина – 0,1-0,2 см. (Рис. 42: 6).

Джерело: Никитина 1996, с. 86, рис. 5: 8; Никитина 2008, с. 77-78, рис. 12: 115; Petrauskas 2017, S. 132, N. 13, Taf. XVI: 14.

776) Скляна посудина (поховання 57) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – три шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 45).

Джерело: Никитина 1996, с.87; Никитина 2008, с. 78, рис. 12: 17.

777) Скляна посудина (поховання 57) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,6 і 0,3 см, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 42).

Джерело: Никитина 1996, с.87; Никитина 2008, с. 78, рис. 12: 18.

778) Скляний виріб (поховання 59) – фр-ти, оплавлені, деформовані.

Джерело: Никитина 1996, с. 88.

779) Скляна посудина (поховання 60) – фр-т.

Джерело: Никитина 1996, с. 88.

780) Скляна посудина (поховання 69) – фр-т.

Джерело: Никитина 1996, с. 89.

781) Скляна посудина (поховання 70) – фр-т вінець, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: Никитина 1996, с. 89.

782) Скляна посудина (поховання 101) – фр-т.

Джерело: Никитина 1996, с. 95.

783) Скляна посудина (поховання 101) – фр-т.

Джерело: Никитина 1996, с. 95.

784) Скляна посудина (поховання 102) – фр-т.

Джерело: Никитина 1996, с. 96.

785) Скляна посудина (поховання 105) – напівсферична чаша, ціла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований, *дно* округле, *декор* – нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, утворюють композицію у вигляді п’яти кіл розділених чотирма ідентичними вертикальними смугами, що вкривають корпус виробу, всередині кожного із кіл знаходиться шліфована неполірована овальна фасетка, ще одне ідентичне коло розміщується на дні посудини, *параметри*: висота – 6,9 см, діаметр вінець – 10,1 см, товщина – 0,1-0,3 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Романківці 105 (Рис. 12: 3).

Джерело: Никитина 1996, с.96-99; рис. 8, табл. 45: 4.

786) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 43).

Джерело: Никитина 1996, с. 93; Никитина 2008, с.78, рис. 12: 19.

787) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 41).

Джерело: Никитина 1996, с. 96; Никитина 2008, с.78, рис. 12: 20.

87. **Ромашки** (с. Ромашки, Рокитянський р-н, Київська обл.), поселення
1959, Симонович Е. О.

788) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т.

Джерело: Сымонович 1964, с. 9; Кропоткин 1970, с. 105, Кат. № 939.

88. **Ромашки** (с. Ромашки, Рокитянський р-н, Київська обл.), могильник
1999, Хвойка В.В.

789) Уламки скляних посудин.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 105, Кат. № 938.

89. **Рудка** (с. Рудка, Кременецький р-н, Тернопільська обл.), окреме поховання
1936, Цинкаловський О. М.

790) Скляна посудина (поховання) – напівсферична чаша, ціла, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелено-блакитний, прозорий, *вінця* вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має слід від понтії, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,7 см, нитка сплощена, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,1-0,2 см двічі оперізує виріб у верхній частині, накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,1-0,2 см, тричі оперізує чашу у придонній частині, у деяких місцях нитки стиснуті одна до одної, утворюючи композицію у вигляді ланцюжка, *параметри*: висота – 7,6 см, діаметр вінець – 9,5 см, діаметр піддону – 3 см, товщина – 0,3-0,1-0,2 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Eggers 199. (Рис. 17: 16).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 108, рис. 71:3, Кат. № 978; Rau 1972, S. 179, Fig. 73, Kat. N. 42; Petrauskas 2017, S. 132-133, N. 14, Taf. IV: 12.

90. **Ружичанка** (с. Ружичанка, Хмельницький р-н, Хмельницька обл.), могильник
1964-1966, Винокур І. С.

791) Скляна посудина (поховання 11) – напівсферична чаша, фрагментована, дно відсутнє, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігаються паралельні подряпини, *декор* – горизонтальна рівна незаглиблена

шліфована смуга, шириною 0,1 см, оперізує виріб у верхній частині, нижче, накладні нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,2 см, стиснуті між собою, утворюють композицію у вигляді латинської літери Х, накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,1-0,2 см, виявлена у придонній частині, *параметри*: діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,1-0,21 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: IN 107/110 (Рис. 12: 2).

Джерело: Винокур 1979, с. 114, рис. 7: 1; Гопкало 2012, с. 344, рис. 1: 5, Фонди КПДІМЗ, номер за ФО – 5737-5738.

91. **Свердликове** (с. Свердликове, Голованівський р-н, Кіровоградська обл.), могильник

1985, Бокій Н. В.

792) Скляна посудина (поховання 5) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, вкрита молочно-білою патиною іризації, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,15-0,2 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 10,9 см, діаметр вінець – 7,5 см, товщина – 0,2-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 14).

Джерело: Бокій та Козир 2005, с. 39, табл. II: 6; Фонди АМ ЦДУ, номер за ФО – АМБ-202.

92. **Скитка** (с. Скитка, Липовецький р-н, Вінницька обл.), могильник

1975, Хавлюк П. І.

793) Скляна посудина (поховання 12) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, вкрита молочно-білою патиною іризації, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток (1-й ряд – 11, 2-й – 10, 3-й – 10, 4-й – 8), *параметри*: висота – 11,2 см, діаметр вінець – 7 см, товщина – 0,25-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим

від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 13).

Джерело: Петраускас 2016, с. 104, табл. 9: 5; Фонди ВОКМ, номер за ФО – А7757, КВ70630.

794) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: Фонди ВОКМ, номер за ФО – А7707.

93. **Слободище** (с. Слободище, Бердичівський р-н, Житомирська обл.), поселення

1955, Винокур І. С.

795) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із жовтим, прозорий, *декор* – п’ять шліфованих овальних вертикальних фасеток (два ряди), *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230 (Рис. 43: 11).

Джерело: Махно 1960, с. 24-25; Кропоткин 1970, с. 103, кат. № 920; Сымонович 1977, рис. 1: 9.

94. **Соснова** (с. Соснова, Бориспільський/Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл.), поселення

1978-1985, Махно Є. В., Сікорський М. І.

796) Скляна посудина (споруда 5) – фр-т стінки з декором, *декор* – сім заглиблених шліфованих овальних вертикальних фасеток (три ряди), *параметри*: товщина – 0,35-0,45 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230 (Рис. 43: 1).

Джерело: Сикорский., Махно, Бузян 1984, табл. 4.

797) Скляна посудина (споруда 1) – фр-т стінки з декором, *декор* – чотири заглиблені шліфовані овальні вертикальні фасетки (два ряди), що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см. (Рис. 44: 41).

Джерело: Сикорский., Махно, Бузян 1980, рис. 14, 18-19.

798) Скляна посудина (споруда 4) – фр-т стінки з декором, *декор* – дві заглиблені шліфовані овальні вертикальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3-0,5 см. (Рис. 44: 42).

Джерело: Сикорский., Махно, Бузян 1983, табл. 29-33.

799) Уламки скляних посудин (споруда 4).

Джерело: Сикорский., Махно, Бузян 1983, с. 49.

95. **Соснова** (с. Соснова, Бориспільський/Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл.), могильник

1982, Махно Є. В., Сікорський М. І.

800) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – три горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, накладна крапля синього непрозорого скла, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: товщина – 0,1 см. (Рис. 46: 18).

Джерело: Сикорский., Махно, Бузян 1982, табл. 4.

801) Скляна посудина (культувий шар) – фр-т.

Джерело: Сикорский., Махно, Бузян 1985, табл. 15.

802) Уламки скляних посудин (культовий шар).

Джерело: Сикорский., Махно, Бузян 1983, с. 42.

96. **Стецівка** (с. Стецівка, Черскаський/Звенигородський р-н, Черкаська обл.), могильник

1972, Махно Є. В., Магомедов Б. В.

803) Скляна посудина (поховання 10) – циліндричний кубок, фрагментований, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,2 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 13,8 см, діаметр вінець – 9,5 см, товщина – 0,2-0,3-0,5 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 21: 3).

Джерело: Петраускас 2016, с. 104-105, рис. 2: 8.

97. **Суми-Сад** (Суми, Сумська обл.), могильник

1983-1984, Некрасова Г. М.

804) Скляна посудина (поховання 1) – циліндричний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, вкрита молочно-білою патиною іризації, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований, *дно* округле, *декор* – горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,2-0,3 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розташовані три горизонтальні ряди шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 10 см, діаметр вінець – 7,6 см, товщина – 0,25-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 5).

Джерело: Некрасова 1985, с. 75, рис. 2: 6, Петраускас 2016, с. 105-106, рис. 3: 9.

805) Скляна посудина (поховання 3) – циліндричний кубок, фрагментований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, *декор* – горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,1-0,2 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розташовані три горизонтальні ряди шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток (1-й ряд – 8, 2-й – 7, 3-й – 4?), *параметри*: висота – 9,3-9,6 см, діаметр вінець – 6,4 см, товщина – 0,2-0,65 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 9).

Джерело: Фонди СОКМ.

98. **Теремці** (Теремці, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл., затоплене Бакотською затокою), поселення

1979-1980, Баран В. Д.

806) Скляна посудина (житло 19) – фр-т дна, *колір* зелений, прозорий, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має слід від понтії, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,4 см, нитка дещо сплощена, *параметри*: діаметр піддону – 3,8 см, товщина – 0,25-0,46 см. (Рис. 42: 3).

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-192, рис. 1: 7.

807) Скляна посудина (житло 3) – фр-т дна, *колір* безбарвний із блакитнуватим відтінком, прозорий, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має слід від понтії, має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,3 см, нитка дещо сплощена, *параметри*: діаметр піддону – 3,7 см, товщина – 0,4-0,5 см. (Рис. 42: 2).

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-192, рис. 1: 6.

808) Скляна посудина (житло 20) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, край *вінець* оплавлений, *параметри*: діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,4-0,15 см. (Рис. 40: 11).

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-192, рис. 1: 2.

809) Скляна посудина (яма 37) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *параметри*: діаметр вінець – 10 см, товщина – 0,3-0,17 см. (Рис. 40: 14).

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-192, рис. 1: 3.

810) Скляна посудина (яма 32) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, край *вінець* оплавлений, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2 см, двічі оперізує виріб під вінцями, нитка рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: діаметр вінець – 10 см, товщина – 0,2 см. (Рис. 46: 23).

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-192, рис. 1: 4.

811) Скляна посудина (житло 5) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – шліфована смуга, шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,16-0,34 см.

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-192.

812) Скляна посудина (житло 20) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – шліфовані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-192.

813) Скляна посудина (споруда 1) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – накладні нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,2-0,6 см, утворюють композицію у вигляді сітки, нитки рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: товщина – 0,15-0,26 см. (Рис. 46: 4).

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-192, рис. 1: 1.

814) Скляна посудина (яма 32) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – видування у преформу?, *параметри*: товщина – 0,09 см.

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 193-194.

815) Скляна посудина (житло 14) – фр-т вінець, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, край *вінець* оплавлений, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2 см, двічі оперізує виріб під вінцями, нитка рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: діаметр вінець – 7,5 см, товщина – 0,2 см. (Рис. 46: 23).

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 196, рис. 1: 9.

816) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т дна, *колір* зелений, прозорий, *дно* округле, товщиною 0,2 см, двічі оперізує виріб під вінцями, нитка рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: товщина – 0,43 см. (Рис. 42: 10).

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-193, рис. 1: 8.

817) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою,

товщиною 0,2 см, двічі оперізує посудину, нитки рельєфна із зовнішнього боку стінок виробу, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см. (Рис. 46: 19).

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 191-192, рис. 1: 5.

818) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,29-0,4 см.

Джерело: Ліхтер та Гопкало 2007, с. 195.

99. **Тілігуло-Березанка** (с. Березанка, Миколаївський/Березанський р-н, Миколаївська обл.), поселення

не пізніше 1977, Симонович Е. О.

819) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см.

Джерело: Сымонович 1977, рис. 1: 20.

100. **Тимченки** (с. Тимченки, Зміївський р-н, Харківська обл.), поселення

820) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, оперізують виріб під вінцями, нижче зафіксована заглиблена шліфована овальна вертикальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,32 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 43: 46).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 82, рис. 1: 1, 2: 3.

821) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – шість заглиблених шліфованих овальних фасеток (два ряди), фасетки верхнього ряду перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,9 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 17).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 83, рис. 1: 2, 2: 3.

822) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – шість заглиблених шліфованих овальних фасеток (три ряди), *параметри*: товщина – 0,8-1,3 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 21).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 82-83, рис. 1: 3, 2: 3.

823) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,2 см, заглиблена шліфована горизонтальна

фасетка, заглиблена шліфована вертикальна фасетка дещо більшого розміру, *параметри*: товщина – 0,7-1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 8).

Джерело: Любичев 2019, табл. 72, рис. 143: I, 10.

101. **Успенка** (с. Успенка, Олександрійський р-н, Кіровоградської обл.), поселення

1961, Кропоткін В. В.

824) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 105, Кат. № 943.

825) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 105, Кат. № 943.

102. **Феськи** (с. Феськи, Богодухівський/Золочівський, р-н, Харківська обл.), поселення

826) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – п’ять заглиблених шліфованих овальних фасеток (два ряди), *параметри*: товщина – 1,5-1,8 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 23).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 82, рис. 1: 4, 2: 5.

103. **Федорівка** (с. Федорівка, Запорізький р-н, Запорізької обл.), поселення

1949, Бодянський О. В.

827) Уламки скляних посудин (культурний шар).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 104, Кат. № 928.

104. **Фрунзівка** (смт. Захарівка, Роздільнянський р-н, Одеська обл.), могильник

1954, Кравченко А. А.

828) Скляна посудина (поховання) – фр-ти стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – основну декоративну композицію, два горизонтальні ряди п’ятикутників, що стикаються вершинами тупих кутів, утворюють вузькі короткі заглиблені шліфи, у кожному із цих п’ятикутників розміщується заглиблена шліфована овальна фасетка (композиція зберіглася частково), три горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, оперізують виріб у придонній частині, а між ними

нанесений ряд вузьких заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: товщина – 0,7 см?. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Якобень? (Рис. 15: 5).

Джерело: Кравченко А. А. 1967, с. 160-162, рис. 2: 6; Кропоткин 1970, с. 107, рис. 72: 16, Кат. № 964.

105. **Фурманівка** (с. Фурманівка, Ізмаїльський р-н, Одеська обл.), могильник 1973-1975, Симонович Е. О.

829) Скляна посудина (поховання 8) – конічний кубок, цілий, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* має суцільну ніжку сформовану із стінки придонної частини виробу, має слід від понтії?, *декор* – видування у преформу, поверхня виробу у середній частині вкрита довгими вертикальними слабопрофільованими ребрами, *параметри*: висота –10,5 см, діаметр вінець – 8,6 см, товщина – 0,35-0,25-0,5 см. Група: конічні кубки з оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою, оздоблені гарячим способом. (Рис. 36: 3).

Джерело: Росохатский 1987, с. 147, рис. 1: 4; Сымонович 1988, с.152, рис. 8: 5.

830) Скляний виріб (поховання 18) – фр-т, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Сымонович 1988, с.154-157.

831) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, *параметри*: товщина – 0,6-0,7 см. (Рис. 42: 12).

Джерело: Росохатский 1987, с. 147, рис. 1: 12.

106. **Хлопків 1** (с. Хлопків, Броварський р-н, Київської обл.), поселення 1981-1984, Костенко Ю. В., Баран В. Д., Некрасова А. М.

832) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т дна, *дно* округле, *декор* – два горизонтальні ряди заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, під ними розміщується ряд заглиблених шліфованих горизонтальних овальних фасеток, а у придонній частині посудину оперізують дві рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1 см, *параметри*: товщина – 0,5-1,2 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 25).

Джерело: Гавритухин 2007, рис. 6: 14; Любичев 2019, табл. 72, рис. 143: I, 2.

107. **Холмське** (с. Холмське, Болградський р-н, Одеська обл.), могильник 1977-1978, Гудкова О. В., Фокєєв М. М.

833) Скляна посудина (поховання 14) – конічний кубок, фр-т дна, *колір* жовтий, прозорий, *дно* округле, потовщене, *параметри*: товщина – 0,15-0,2 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець. (Рис. 42: 8).

Джерело: Росохатский 1987, с. 146; рис. 1: 8.

834) Скляна посудина (поховання 51) – конічний кубок, деформований, фрагментований, відсутня частина вінець, *поверхня* сильно ушкоджена іризацією, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (має рівну горизонтальну площину), *дно* має суцільну ніжку сформовану із стінки придонної частини виробу, *декор* – накладні нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,3-0,5 см, утворюють композицію у вигляді трьох вертикальних овальних кілець, розділених між собою вертикальними накладними елементами, *параметри*: висота – 15 см, діаметр вінець –10 см, товщина – 0,5-0,4-1,8 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і суцільною ніжкою, оздоблені гарячим способом. (Рис. 36: 8).

Джерело: Росохатский 1987, с. 146; Гудкова и Фокеев 1999, с. 70-71, рис. 21: 1. Gavritukhin 2017, fig. 6: 15.

108. **Холмське III** (с. Холмське, Болградський р-н, Одеська обл.), поселення 1977-1978, Гудкова О. В., Фокєєв М. М.

835) Скляна посудина (поховання) – фр-ти, *декор* – шліфовані смуги, шліфовані фасетки, *параметри*: діаметр вінець – 8 см, товщина – 0,3 см.

Джерело: Росохатский 1987, с. 147, рис. 2: 3-6.

109. **Червоне - 2** (с. Червоне, Білоцерківський р-н, Київська обл.), могильник 2006-2009, 2012, Петраускас О. В.

836) Скляна посудина (поховання 5) – циліндричний кубок, фрагментований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, дещо увігнуте по центру, має виробничий дефект, *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,2 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розташовані чотири горизонтальні ряди заглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток (1-й ряд – 14, 2-й – 13, 3-й – 10, 4-й – 7), *параметри*: висота – 12,2-13,4 см, діаметр вінець – 9,6 см, товщина – 0,25-0,42 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 21: 4).

Джерело: Петраускас 2016, с. 106, табл. 10: 2; Номер за ПО – 17-1/06.

837) Скляна посудина (поховання 17?) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 14).

Джерело: Номер за ПО – 41-1/06.

838) Скляний виріб (поховання 17?) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 40-1/06.

839) Скляна посудина (поховання 20) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *параметри*: товщина – 0,1-0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230 (Рис. 41: 5).

Джерело: номер за ПО – 13-3/08.

840) Скляна посудина (поховання 20) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,15-0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Номер за ПО – 6-3/08.

841) Скляна посудина (поховання 22) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* зелений, прозорий, *декор* – нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,15-0,2 см, оперізує виріб під вінцями, *параметри*: товщина – 0,17 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Номер за ПО – 15-4(3)/08.

842) Скляна посудина (поховання 22) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3 см.

Джерело: Номер за ПО – 16-3/08.

843) Скляний виріб (поховання 23) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 37-7/2012.

844) Скляна посудина (поховання 25) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки (два ряди), *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 9).

Джерело: Номер за ПО – 1-7/08.

845) Скляний виріб (поховання 25) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 6-7/08.

846) Скляна посудина (поховання 25) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 5-7/08.

847) Скляний виріб (поховання 27) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 36-3/08.

848) Скляна посудина (поховання 30) – конічний кубок, фрагментований, дно відсутнє, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить включення окремих бульбашок повітря різного розміру, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,2 см, *декор* – три горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,4 см оперізують виріб під вінцями (одна), у верхній (одна) та середній (одна) частинах, *параметри*: діаметр вінець – 8,7 см, товщина – 0,25-0,15-0,2 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Синтана де Муреш. (Рис. 33: 7).

Джерело: номер за ПО – 3-6/09.

849) Скляна посудина (поховання 42) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки (два ряди), *параметри*: товщина – 0,47-0,6 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 10).

Джерело: Номер за ПО – 3-25/09.

850) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий, *декор* – горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,2 см, *параметри*: товщина – 0,1 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Нагірне 2?

Джерело: Номер за ПО – 4-15/09.

851) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, місцями рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – дві нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,2 см, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Номер за ПО – 24-9/09.

852) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, місцями рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – три заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Номер за ПО – 8-22/09.

853) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – три вузькі заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3-0,32 см. (Рис. 44: 43).

Джерело: Номер за ПО – 3-22/09.

854) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить включення окремих бульбашок повітря різного розміру, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,5 см, *параметри*: товщина – 0,32-0,2 см. (Рис. 41: 14).

Джерело: номер за ПО – 12-22/09.

855) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями складчаста, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим

відтінком, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, оточена рівною заглибленою шліфованою смугою, шириною 0,2 см, утворює композицію у вигляді так званих медальйонів, дві рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,2 см, що ймовірно демонструють подібний декоративний елемент, *параметри*: товщина – 0,3-0,33 см. (Рис. 45: 5).

Джерело: номер за ПО – 5-3/08.

856) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладний шар темно-синього, непрозорого скла. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 12).

Джерело: номер за ПО – 4-4/08.

857) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована неполірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,25-0,28 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 2).

Джерело: Номер за ПО – 25-3/08.

858) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 1).

Джерело: Номер за ПО – 14-3/08.

859) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 7).

Джерело: Номер за ПО – 2-3/08.

860) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* складчаста, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2-0,4 см, двічі оперізує

виріб, рельєфна із зовнішнього боку стінок посудини, *параметри*: товщина – 0,2 см. (Рис. 46: 5).

Джерело: Номер за ПО – 48-7/12.

861) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки (сліди полірування мають інший напрям), *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 4).

Джерело: Номер за ПО – 17-7/12.

862) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована неполірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,25-0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230?

Джерело: Номер за ПО – 44-7/12.

863) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована неполірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 5).

Джерело: Номер за ПО – 3-7/12.

864) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована неполірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,5-0,53 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 11).

Джерело: Номер за ПО – 23-7/12.

865) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3-0,32 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 3).

Джерело: Номер за ПО – 40-3/08.

866) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладний шар синього, непрозорого скла. Група: товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. (Рис. 37: 11).

Джерело: номер за ПО – 3-4/08.

867) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – дві заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки, *параметри*: товщина – 0,6-0,7 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 12).

Джерело: Номер за ПО – 8/08.

868) Скляна посудина (поховання 13) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *декор* – горизонтальна нерівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,1 см, оперізує виріб під вінцями, нижче розміщується шліфована неполірована вертикальна овальна фасетка, *параметри*: діаметр вінець – 9 см, товщина – 0,2-0,18 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 22: 1).

Джерело: Номер за ПО – 7-2/06+11-2/06+12-2/06.

869) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована неполірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,3 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 13).

Джерело: Номер за ПО – 11-1/06.

870) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,28 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 6).

Джерело: Номер за ПО – 5-1/06.

871) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, *колір*

жовто-зелений, прозорий, *декор* – шліфована неполірована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,2-0,22 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 8).

Джерело: Номер за ПО – 19-1/06.

872) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить поодинокі включення дрібних бульбашок повітря, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,5 см, *параметри*: товщина – 0,3-0,2 см. (Рис. 41: 15).

Джерело: номер за ПО – 14-1/06.

873) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т дна, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* зелено-блакитний, прозорий, *дно* має накладний кільцевий піддон із нитки скла одного кольору з основою, товщиною 0,4 см, *параметри*: діаметр піддону – 3 см, товщина – 0,25 см. (Рис. 42: 9).

Джерело: номер за ПО – 6-1/06.

874) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігаються паралельні подряпини, *параметри*: товщина – 0,12-0,13 см. (Рис. 41: 13).

Джерело: номер за ПО – 27-1/06.

875) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, оплавлений, деформований, *поверхня* рівна, гладка, місцями вкрита патиною іризації, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,4 см, оперізує виріб у придонній частині, вище розміщуються дві заглиблені шліфовані полірованні вертикальні овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 1-1,1 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 18).

Джерело: номер за ПО – 22-1/06.

876) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована полірована овальна фасетка, *параметри*:

товщина – 1,2-1,3 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 24).

Джерело: номер за ПО – 20-1/06.

877) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить скупчення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* зелений, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *декор* – дві горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,18-0,2 см, оперізують виріб під вінцями, *параметри*: діаметр вінець – 8,5 см, товщина – 0,15-0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 41: 4).

Джерело: Номер за ПО – 39-1/06.

878) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 15-22/09.

879) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 19-9/09.

880) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,75-0,8 см.

Джерело: Номер за ПО – 11-9/09.

881) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 16-22/09.

882) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,47-0,5 см.

Джерело: Номер за ПО – 6-22/09.

883) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зелено-жовтуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4-0,3 см.

Джерело: Номер за ПО – 14-22/09.

884) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 9-9/09.

885) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Номер за ПО – 18-9/09.

886) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см.

Джерело: Номер за ПО – 23-9/09.

887) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* жовто-зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4-0,5 см.

Джерело: Номер за ПО – 17-9/09.

888) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 8-9/09.

889) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 12-3/08.

890) Скляний виріб (культовий шар) – фр-ти, оплавлені, деформовані, *колір* синій, непрозорий.

Джерело: номер за ПО – 19-3/08.

891) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 3-3/08.

892) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 46-7/2012.

893) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 49-7/2012.

894) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,18-0,2 см.

Джерело: Номер за ПО – 2-33/2012.

895) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,21 см.

Джерело: Номер за ПО – 20-7/2012.

896) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,6-0,7 см.

Джерело: Номер за ПО – 45-7/2012.

897) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 6-7/2012.

898) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 38-7/2012.

899) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 25-7/2012.

900) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 11-7/2012.

901) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовто-зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 12-7/2012.

902) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 8-7/2012.

903) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 22-7/2012.

904) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із жовто-зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 55-7/2012.

905) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 54-7/2012.

906) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* синій, непрозорий.

Джерело: номер за ПО – 43-7/2012.

907) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2-0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 51-7/2012.

908) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 35-1/06.

909) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 25-1/06.

910) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 38-1/06.

911) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий, *параметри*: товщина – 0,1-0,3 см.

Джерело: Номер за ПО – 37-1/06.

912) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 3-2/06.

913) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 9-1/06.

914) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 1-2/06.

915) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 10-2/06.

916) Скляна посудина (культовий шар) – фр-ти, оплавлені, деформовані, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,32-0,35 см.

Джерело: Номер за ПО – 16-1/06.

917) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,3-0,25 см.

Джерело: Номер за ПО – 2-1/06.

918) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 32-1/06.

919) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,4 см.

Джерело: Номер за ПО – 12-1/06.

920) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 36-1/06.

921) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 34-1/06.

922) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 7-1/06.

923) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 42-1/06.

924) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *параметри*: товщина – 0,15-0,2 см.

Джерело: Номер за ПО – 1-4/08.

925) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 9-6/08.

926) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 7-6/08.

927) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелено-блакитний, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 10-6/08.

928) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2-0,3 см.

Джерело: Номер за ПО – 24-3/08.

929) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний з зеленим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 13-6/08.

930) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* безбарвний з зеленуватим відтінком, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 10-3/08.

931) Скляний виріб (культовий шар) – фр-т, оплавлений, деформований, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: номер за ПО – 6-4/08.

110. **Червона Слобода** (с. Червона Слобода, Черкаський р-н, Черкаська обл.), поселення

1958, Симонович Е. О.

932) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,6 см.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 1000; Сымонович 1977, рис. 1: 12.

111. **Червоний Яр** (с. Червоний Яр, Конотопський р-н, Сумська обл.), поселення

1961, Симонович Е. О.

933) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т вінець, *колір* жовто-зелений, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,8 і 0,3 см, оперізують виріб під вінцями, нижче розміщується заглиблена шліфована вертикальна овальна фасетка, *параметри*: діаметр вінець –10,2 см, товщина – 0,6-0,9 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Straume I B 3. (Рис. 25: 5).

Джерело: Сымонович 1964, с. 13; Сымонович 1977, рис. 1: 22; Кропоткин 1970, с. 107, рис. 77: 3, Кат. № 972.

112. **Черемушне** (с. Черемушне, Зміївський р-н, Харківська обл.), поселення

934) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,9 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 14).

Джерело: Бакуменко та ін. 2002, с. 83, рис. 1: 14, 2:6.

113. **Чернелів-Руський** (с. Чернелів-Руський, Тернопільський р-н, Тернопільська обл.), могильник

1973-2000, Герета І. П.

935) Скляна посудина (поховання 96) – напівсферична чаша, фрагментована, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,1 см, *дно* округле, потовщене, *декор* – п’ять горизонтальних рівних незаглиблених шліфованих смуг, шириною 0,1-0,12 см, оперізують

виріб під вінцями (одна), у верхній (одна), середній (дві) та придонній (одна) частинах, у верхній частині корпус посудини оздоблений рядом вузьких заглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток, ряд заглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток вкриває поверхню чаші у придонній частині, а ряд ідентичних горизонтальних фасеток розміщується на дні, *параметри*: висота – 4,6 см, діаметр вінець – 8,2-8,3 см, товщина – 0,15-0,2-0,35 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Eggers 216. (Рис. 12: 1).

Джерело: Ґерета 2013, с. 44, рис. 57: 2; Фонди ТОКМ.

936) Скляний виріб (поховання 112) – фр-т, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 48.

937) Скляний виріб (поховання 115) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 48.

938) Скляний виріб (поховання 116) – фр-т, *колір* безбарвний з жовтим відтінком, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 49-50.

939) Скляний виріб (поховання 117) – фр-т, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 50.

940) Скляний виріб (поховання 117) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 50.

941) Скляний виріб (поховання 122) – фр-т, оплавлений, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 51.

942) Скляний виріб (поховання 135) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 54-55.

943) Скляний виріб (поховання 143/культовий шар) – фр-т, *колір* безбарвний, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 56-57.

944) Скляна посудина (поховання 155) – фр-т вінець, *поверхня* ушкоджена іризацією, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини спостерігається рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,4 см, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,5 і 0,3 см, оперізують виріб під вінцями, дві заглиблені шліфовані поліровані вертикальні овальні фасетки, що перекривають одна одну, утворюючи композицію у вигляді стільників, *параметри*: товщина – 0,5 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 5).

Джерело: Ґерета 2013, с. 59, рис. 91: 20; Фонди ТОКМ.

945) Скляна посудина (поховання 164) – фр-т, *колір* зелений, прозорий, *параметри*: товщина – 0,2 см.

Джерело: Ґерета 2013, с. 61, рис. 94: 8.

946) Скляний виріб (поховання 168) – фр-т.

Джерело: Ґерета 2013, с. 62.

947) Скляний виріб (поховання 181) – фр-т, оплавлений, *колір* зелений, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 64.

948) Скляний виріб (поховання 209) – фр-т, оплавлений, *колір* жовто-зелений, прозорий.

Джерело: Ґерета 2013, с. 69.

949) Скляна посудина (поховання 264) – фр-ти стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, вкрита молочно білою патиною іризації, *колір* безбарвний із блакитнуватим відтінком, прозорий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2-0,4 см, рельєфна як із зовнішнього так і з внутрішнього боку стінок посудини, накладна нитка блакитного, прозорого скла, товщиною 0,3-0,5 см, рельєфна із зовнішнього боку стінок виробу, *параметри*: товщина – 0,07-0,3 см. (Рис. 46: 6).

Джерело: Ґерета 2013, с. 80-81, рис. 131: 6; Фонди ТОКМ, номер за ФО – 192.

950) Скляна посудина (поховання 265) – циліндричний кубок, фрагментований, фр-ти вінець і придонної частини, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі скупчення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зелено-блакитним відтінком, прозорий, *вінця* дещо вигнуті назовні, край оплавлений, *дно* має трубчасту кільцеву ніжку, відтягнуту із стінки придонної частини посудини, має слід від понтії, *параметри*: діаметр вінець – 6 см, діаметр ніжки – 2,4-2,5 см, товщина – 0,07-0,3-0,4 см. Група: циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, тип: Eggers 192/194. (Рис. 8: 1).

Джерело: Ґерета 2013, с. 81-83, рис. 133: 4; Фонди ТОКМ, номер за ФО – А6949.

951) Скляна посудина (поховання 298) – фр-ти стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, вкрита молочно білою патиною іризації, *колір* безбарвний із блакитнуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,1-0,2 см, утворює композицію у вигляді ланцюжка, нитка рельєфна із зовнішнього боку стінок виробу, *параметри*: товщина – 0,07-0,25 см. (Рис. 46: 16).

Джерело: Ґерета 2013, с. 89-90, рис. 151: 7; Фонди ТОКМ, номер за ФО – А206

952) Скляна посудина (поховання 301) – фр-т стінки з декором, *декор* – рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 1,1 см, заглиблена шліфована овальна фасетка, *параметри*: товщина – 0,4 см. (Рис. 44: 44).

Джерело: Ґерета 2013, с. 90-91, рис. 153: 3.

953) Скляна посудина (поховання 304) – фр-т стінки з декором, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить окремі включення дрібних бульбашок повітря, колір безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – п'ять заглиблених шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням. (Рис. 29: 11).

Джерело: Ґерета 2013, с. 92, рис. 155: 4; Фонди ТОКМ.

954) Скляна посудина (поховання 310) – напівсферична чаша, фрагментована, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря різних розмірів, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина скошена всередину), *дно* округле, *декор* – п'ять горизонтальних нерівних заглиблених шліфованих смуг, шириною 0,1-0,15 см, оперізують виріб у середній (дві) та придонній (три) частинах, у верхній частині корпус посудини оздоблений горизонтальним рядом вузьких заглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток, у середній частині - горизонтальним рядом заглиблених шліфованих неполірованих вертикальних овальних фасеток, а у придонній частині – рядом заглиблених неполірованих горизонтальних овальних шліфів меншого розміру, *параметри*: висота – 10,8 см, діаметр вінець – 11,2 см, товщина – 0,12-0,2 см. Група: напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: Антонарас 12.2. (Рис. 12: 10).

Джерело: Ґерета 2013, с. 93-94, рис. 159: 4; Фонди ТОКМ.

955) Скляна посудина (поховання 311) – фр-т стінки з декором, *колір* жовто-зелений, прозорий, *декор* – шліфована овальна фасетка.

Джерело: Ґерета 2013, с. 94, рис. 158: 4.

956) Скляна посудина (поховання 315) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із блакитним відтінком, прозорий, *декор* – шліфовані овальні фасетки.

Джерело: Ґерета 2013, с. 96-97, рис. 162: 4.

114. **Черняхів** (с. Черняхів, Обухівський р-н, Київська обл.), могильник
1900-1901, Хвойка В. В.; 1959, 1961-1962, Симонович Е. О.

957) Скляна посудина (поховання 14) – фр-т.

Джерело: Петров 1964, с. 74.

958) Скляна посудина (поховання 88) – напівсферична чаша, ціла, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті назовні, край оплавлений, *декор* – шість рельєфних ребер, відтягнутих із стінки виробу, вкривають поверхню виробу у середній частині, накладна нитка скла одного кольору з основою, товщиною 0,2 см, двічі оперізує виріб під вінцями, *параметри*: висота – 9 см, діаметр вінець – 9,6 см, діаметр піддону – 3,5 см. Група: чаші з оплавленим краєм вінець, тип: Черняхів 88? (Рис. 17: 13).
Джерело: Петров 1964, с. 103-104, рис. 9: 2; Кропоткин 1970, с. 105, рис. 76: 3, Кат. № 940; Petrauskas 2017, S. 130, N. 4, Taf. IV: 13.

959) Скляний виріб (поховання 109) – фр-т, оплавлений.
Джерело: Петров 1964, с. 78.

960) Скляна посудина (поховання 160) – циліндричний кубок, цілий, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, дещо увігнуте по центру, *декор* – під вінцями посудину оперізує горизонтальна рівна заглиблена шліфована смуга, шириною 0,4 см, нижче розташовані три горизонтальні ряди заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток (1-й – 14, 2-й – 12, 3-й – 8), *параметри*: висота – 11 см, діаметр вінець – 11 см, товщина – 0,2 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 21: 5).
Джерело: Сміленко 1952, с. 61-62; Петров 1964, с.с. 103-104; рис. 9: 1; Кропоткин 1970, с. 105, рис. 76: 1, Кат. № 940.

961) Скляний виріб (поховання 211) – фр-т, оплавлений.
Джерело: Петров 1964, с. 82-83.

962) Скляна посудина (поховання 225) – циліндричний кубок, цілий, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *декор* – три горизонтальні ряди шліфованих полірованих вертикальних овальних фасеток, *параметри*: висота – 10,5 см, діаметр вінець – 6,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230. (Рис. 20: 7).
Джерело: Сміленко 1952, с. 62, табл. III: 2; Петров 1964, с. 103; рис. 9: 3; Кропоткин 1970, с. 105, Кат. № 940.

963) Скляна посудина (поховання) – фр-т.
Джерело: Сымонович 1967, с. 13-14.

964) Скляна посудина – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – шліфовані овальні фасетки.
Джерело: Кропоткін 1970, с. 105, Кат. № 940.

965) Скляна посудина – фр-т стінки з декором, *колір* зелений, прозорий, *декор* – накладна нитка скла одного кольору з основою.

Джерело: Кропоткін 1970, с. 105, Кат. № 940.

966) Уламки скляних посудин.

Джерело: Кропоткін 1970, с. 105, Кат. № 940.

115. **Черняхів – Урочище Дубіна** (с. Черняхів, Обухівський р-н, Київська обл.), поселення

1959, Симонович Е. О.

967) Скляна посудина (поховання) – фр-т.

Джерело: Кропоткін 1970, с. 105, Кат. № 941.

116. **Чорнобаївка** (с. Чорнобаївка, Херсонський р-н, Херсонська обл.), окреме поховання

2008

968) Скляна посудина (поховання) – конічний кубок, фрагментований, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, місцями вкрита сріблястою патиною іризації, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, *дно* округле, *декор* – горизонтальний ряд накладних крапель синього непрозорого скла (групи по три елементи, що утворюють трикутник, розміщений вершиною вниз). Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: оздоблені накладними краплями кольорового скла (Рис. 35: 2).

Джерело: Костенко та Нестеренко 2017, с. 19.

117. **Шершні** (с. Шершні, Вінницький/раніше Тиврівський р-н, Вінницька обл.), поселення

1982-1983, Магомедов Б. В., Гудим-Левкович О. М.

969) Скляна посудина (культовий шар) – фр-т стінки з декором, *декор* – три заглиблені шліфовані овальні фасетки. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230? (Рис. 44: 45)

Джерело: Магомедов, Гудим-Левкович 1991, с. 98-99, рис. 2: 19.

118. **Шишаки** (с. Шишаки, Миргородський р-н, Полтавська обл.), могильник

2009-2010, 2012-2015, Рейда Р. М., Гейко А. В., Сапєгін С. В.

970) Скляна посудина (поховання 39) – конічний кубок, цілий, *колір* безбарвний із зеленим відтінком, прозорий, край *вінець* шліфований (горизонтальна його площина округлена), *дно* сплощене, профільоване, *декор* – дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,8 та 0,5 см, оперізують виріб під вінцями, у верхній та придонній частинах, корпус посудини оздоблений рядами заглиблених шліфованих горизонтальних овальних фасеток, тоді як майже всю поверхню виробу вкривають два ряди великих заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток, розміщених у шаховому порядку, у придонній частині посудину оперізують дві горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги, шириною 0,1-0,2 см, *параметри*: висота – 10,1 см, діаметр вінець – 9 см, товщина – 0,5-1,2 см. Група: товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням, тип: Сотведт типу Лугі за І. О. Гавритухіним. (Рис. 27: 4).

Джерело: Гейко, Рейда та Сапєгін 2016, с. 141-142, рис. 1: 2.

971) Скляна посудина (поховання 112) – кубок усіченої конічної форми, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *скляна маса* містить численні включення бульбашок повітря, *колір* безбарвний із жовтим відтінком, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 0,3 см, *дно* сплощене, дещо увігнуте по центру, *декор* – декоративну композицію утворюють три горизонтальні ряди накладних крапель непрозорого кольорового скла, у верхньому ряду комбінуються елементи червоно-рубінового та блакитного, у середньому – жовтого, а у нижньому – бірюзового кольорів; композицію доповнюють горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,7 та 0,3 см, що оперізують виріб у верхній та придонній частині, *параметри*: висота – 12,5 см, діаметр вінець – 12 см, товщина – 0,28-0,3 см. Група: яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, декоровані накладними краплями кольорового скла, тип: AR 65 (Рис. 35: 4).

Джерело: Рейда, Гейко та Сапєгін 2021, с. 97-98, рис. 1-4.

972) Скляна посудина (поховання 115) – конічний кубок, цілий, *поверхня* рівна, гладка, блискуча, *колір* безбарвний, прозорий, *вінця* вигнуті, край відбитий від склодувної трубки, шліфований (горизонтальна його площина округлена), під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини спостерігається горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга, шириною 1 см, *дно* округле, *декор* – три горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги, шириною 0,6, 0,4 та 0,2 см, оперізують виріб у верхній, середній та придонній частинах, у верхній частині поверхня посудини оздоблена рядом накладних крапель темно-синього і червоно-рубінового, непрозорого забарвлення (дві групи по сім

крапель рельєфних із зовнішнього боку стінок посудини, що формують трикутник, розміщений вершиною вниз, розділені накладними краплями більшого розміру), *параметри*: висота – 18 см, діаметр вінець – 11,3 см, товщина – 0,35-0,3-0,4 см. Група: конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип: оздоблені накладними краплями кольорового скла (Рис. 35: 1).

Джерело: Рейда, Гейко та Сапєгін 2016, с. 20-23, рис. 2: 4.

119. **Шлях 2** (с. Шлях, Богодухівський р-н, Харківська обл.), поселення 2001-2002, Любичев М. В.

973) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т стінки з декором, *колір* безбарвний із зеленуватим відтінком, прозорий, *декор* – п’ять заглиблених шліфованих вертикальних овальних фасеток (два ряди), *параметри*: товщина – 0,3-0,4 см. Група: циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені холодним способом, тип: Eggers 230 (Рис. 43: 10).

Джерело: Любичев 2005, с. 284, рис. 5: 16.

120. **Юрківка** (с. Юрківка, Уманський р-н, Черкаська обл.), поселення 1961, Храбан Г. Є.

974) Скляна посудина (культурний шар) – фр-т бальзамарія.

Джерело: Кропоткин 1970, с. 110, Кат. № 1001.

121. **Ягнятин** (с. Ягнятин, Бердичівський р-н, Житомирської обл.), поселення 1946-1947, Махно Є. В.

975) Уламки скляних посудин (культурний шар).

Джерело: Кропоткин 1970, с. 103, Кат. № 921.

ДОДАТОК В
КАТАЛОГ ЧЕРНЯХІВСЬКИХ ПОХОВАНЬ, ЩО МІСТИЛИ СКЛЯНИЙ ПОСУД У СКЛАДІ СУПРОВІДНОГО ІНВЕНТАРЮ

Баїв (с. Баїв, Луцький р-н, Волинська обл.), могильник
1964-1965, Петров В. П., Калищук А. П.
32 поховання (13 тілопокладень, 19 тілоспалень)

1. Поховання 8

Ямна кремація, глибина 0,4 м, серед залишків тілоспалення знайдений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламок бронзового виробу – металева пластинка зігнута у кільце (Рис. 70: 2);
3) Уламок кружальної керамічної вази (Рис. 70: 1).

Література: Кухаренко 1975, с. 54, рис. 5: 14-15.

Башмачка (с. Башмачка, Солонянський р-н, Дніпропетровська обл.), могильник
1967-1972, Брайчевська (Сміленко) А. Т.
6 поховань (тілоспалення)

2. Поховання 1

Урнова кремація із залишками дерев'яної конструкції (Рис. 70: 13), у насипу кургану, глибина 0,25 м, серед залишків тілоспалення знайдений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини (Рис. 46: 2);
2) Уламок скляної посудини;
3) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
4) Уламок залізного виробу – залізна серпоподібна пластинка (Рис. 70: 9);
5) Бронзовий штифт тришарового рогового гребеня (Рис.70: 7);
6) Уламок бронзового виробу – прямокутна пластинка з двома отворами (Рис. 70: 10);
7) Уламок бронзового виробу кулястої форми;
8) Уламок скляного грального жетона;
9) Ліпний керамічний горщик – урна (Рис 70: 12);
10) Уламок керамічного пряслиця (Рис. 70: 5);
11) Уламки ліпного керамічного горщика;
12) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 70: 11);
13) Уламки кружального керамічного кубка (Рис. 70: 3);
14) Уламки кружального керамічного кубка (Рис. 70: 6);
15) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 70: 4);
16) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 70: 8);
17) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу;
18) Уламки кружальних керамічних посудин;
19) Жертовна їжа: уламки кісток дрібної рогатої худоби.

Література: Смиленко 1979, с. 13-20, рис. 3: 8, 11-14, 4, 5: 1-2, 4, 6-8, 6, 7.

Бережанка (с. Бережанка, Лановецький р-н, Тернопільська обл.), могильник
1971-1972, Воляник В. К.; 1972, Баран В. Д.
9 поховань (6 тілопокладень, 3 тілоспалення)

3. ***Поховання 5***

Інгумація (Рис. 71: 1), глибина 1 м, розміри 2,14×1 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із відхиленням на захід. У кружальній триручній посудині біля ніг небіжчика знаходилися скляна чаша та ліпний керамічний кубок.

1) Напівсферична скляна чаша з оплавленим краєм вінець, оздоблена гарячим способом (Рис. 17: 2);
2) Бронзова фібула двочленна підв'язна різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 71: 8)
3) Бронзова фібула двочленна підв'язна різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 71: 9)
4) Намисто (Рис. 71: 5-7): буси скляні монохромні типів II/1 (1 екз.), II/15 (4 екз.), II/17 (2 екз.), X/2 (5 екз.), XIV/20 (1 екз.), XVI/10 (1екз.), XVII/4 (2 екз.) за О. В. Гопкало, буси сердолікові типу 1 (11 екз.) за О. В. Гопкало, намистина бурштинова типу II/1а (1 екз.) за О. В. Гопкало;
5) Намисто: буси скляні;
6) 37 бронзових підвісок-ємностей – «відерця»: типу II/3 за О. В. Гопкало (Рис.71: 2-4);
7) Керамічне пряслице (Рис. 71: 11);
8) Керамічне пряслице (Рис. 71: 12);
9) Уламок керамічного пряслиця (Рис. 71: 10);
10) Уламок керамічного пряслиця (Рис. 71: 13);
11) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 71: 25);
12) Ліпний керамічний кубок (Рис. 71: 19);
13) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 17: 20);
14) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 71: 21);
15) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 71: 17);
16) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 71: 18);
17) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 71: 24);
18) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 71: 22);
19) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 71: 23);
20) Кружальний керамічний горщик (Рис. 71: 14);
21) Кружальний керамічний горщик (Рис. 71: 15);
22) Кружальний керамічний горщик (Рис. 71: 16);
23) Три камінці;
24) Шматок ладану.

Література: Воляник 1974, с. 72-74, рис. 2: *1*, 5: *4-5*, 6: *3*, *5-6*, 7, 8, 9: *2*; Petrauskas 2017, S. 130, N. 3, Taf. V: 10, VI: 10.

Біла (с. Біла, Тернопільський р-н, Тернопільська обл.), могильник
1985-1986, Герета І. П.
7 поховань (5 тілопокладень, 2 тілоспалення)

4. ***Поховання 3***

Урнова кремація (Рис. 72: 1), глибина 0,65 м, серед залишків тілоспалення знайдений уламок скляної чаші.

1) Уламок скляної чаші, оздобленої гарячим способом (Рис. 46: 1);

2) Бронзова фібула двочленна підв'язна різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 72: 2);
3) Скляна намистина монохромна типу II/7 за О. В. Гопкало (Рис. 72: 5);
4) Бронзова підвіска-ємність – ромбовидна пластина типу II/11 за О. В. Гопкало (Рис. 72: 4);
5) Бронзовий ніж (Рис. 72: 6);
6) Кружальний керамічний кубок (Рис. 72: 8);
7) Кружальний керамічний кубок (Рис. 72: 9);
8) Кружальний керамічний одноручний глек – урна (Рис. 72: 6);
9) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 72: 7);
10) Кружальний керамічний горщик (Рис. 72: 10);
11) Кружальний керамічний горщик (Рис. 72: 11).

Література: Герета 2007, с. 14-18, рис. 3.

Біленьке (с. Біленьке, Білгород-Дністровський р-н, Одеська обл.), могильник
1972-1973, Симонович Е. О.; 1982, Гудкова О. В.
матеріали опубліковані лише частково

5. Поховання 8

Інгумація (Рис. 73: 1), глибина 2 м, розміри 2,1×1,25 м, у катакомбі розміщувався кістяк витягнутий на спині, орієнтований головою на захід. Поблизу правого плеча небіжчика знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений холодним способом? типу Eggers 230/Straume I (Рис. 20: 1);
2) Срібна (метал білого кольору) пряжка з обоймою серії В або Д за Є. Л. Гороховським (Рис. 73: 2);
3) Срібна (метал білого кольору) пряжка з обоймою серії В або Д за Є. Л. Гороховським (Рис. 73: 3).

Література: Гудкова 1987, с. 59, рис. 3; Росохатский 1987, с. 145, 147, рис. 1: 1-3; Петраускас 2016, с. 98, табл. 1: *1-3*.

6. Поховання 47

Інгумація, у катакомбі розміщувався кістяк витягнутий на спині, орієнтований головою на захід. Серед супровідного інвентарю знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений холодним способом типу Eggers 230/Straume I (Рис. 20: 2);
2) Срібна (метал білого кольору) фібула двочленна підв'язна різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис.73: 8);
3) Срібна (метал білого кольору) фібула двочленна підв'язна різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 73: 9).

Література: Росохатский 1987, с. 145, 147, рис. 1: *1-3*; Бруяко, Левинский и Росохатский 1992, с. 149, рис. 1: *1-3*; Петраускас 2016, с. 98-99, табл. 1: *4-6*.

7. Поховання 51

Інгумація, у катакомбі розміщувався кістяк витягнутий на спині, орієнтований головою на захід. Ліворуч від черепа зафіксований скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений рівними незаглибленими шліфованими смугами типу Нагірне 2 (Рис. 32: 7);
2) Срібна (метал білого кольору) пряжка з обоймою різновиду В 2 в за Є. Л. Гороховським (Рис. 73: 4);
3) Бронзова пряжка з обоймою різновиду Д 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 73: 5);
4) Срібна (метал білого кольору) пряжка з обоймою різновиду Д 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 73: 6);
5) Срібна (метал білого кольору) пряжка з обоймою різновиду Д 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 73: 7);
6) Кістяний гольник;
7) Голка;
8) Шило.

Література: Бруяко, Левинский и Росохатский 1992, с. 151-152, рис. 1: *4-8*.

8. Поховання 52

Інгумація, у катакомбі розміщувався кістяк витягнутий на спині, орієнтований головою на захід. Серед супровідного інвентарю знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений холодним способом (Рис. 24: 3);
2) Тришаровий роговий гребінь варіанта 2а типу ІІІ за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 73: 10);
3) Кружальна керамічна ваза (Рис. 73: 11).

Література: Бруяко, Левинский и Росохатский 1992, с. 152, рис. 1: *9-11*.

9. Поховання 100

Інгумація. Серед супровідного інвентарю знаходився скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2 (Рис. 32: 1);
2) Уламки рогового тришарового гребеня варіанту 2 типу ІІІ за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 74: 1);
3) Залізний ніж (Рис. 74: 2);
4) Світлоглиняна амфора типу Шелов F підтипу F 3 за С. В. Діденко (Рис. 74: 3);
5) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 74: 4);
6) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 74: 6);
7) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 74: 5);
8) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 74: 7);
9) Ліпний керамічний горщик (Рис. 74: 8);
10) Ліпний керамічний горщик (Рис. 74: 9);
11) Ліпний керамічний горщик (Рис. 74: 10).

Література: Діденко 2018, рис. 79: *1-10*, 56: *5*.

Боромля-І (с. Боромля, Тростянецький р-н, Сумська обл.), могильник
1987-1991, Некрасова А. Н., Терпиловський Р. В.
48 поховань (47 тілопокладень, одне трупоспалення)

10. Поховання 1

Інгумація (Рис. 72: 12), зруйнована сучасними земляними роботами, глибина 0,5 м, розміри 1,6×0,9 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. Збереглися in situ уламки черепа та кістки лівої руки. Біля лівого плеча зафіксовані уламки скляної посудини.

1) Уламки скляної посудини;
2) Кружальний керамічний дворучний глек (Рис. 72: 13);
3) Уламки кружального керамічного горщика (Рис. 72: 14).

Література: Некрасова 2006, с. 88, рис. 3.

Велика Бугаївка (с. Велика Бугаївка, Васильківський р-н, Київська обл.), могильник
1995-1996, 1998-2005, Петраускас О. В., Шишкін Р. Г.
156 поховань (75 тілопокладень/81 тілоспалення)

11. Поховання 3

Ямна кремація (Рис. 75: 1), глибина 0,5-0,7 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 75: 2-4).

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 19, рис. 74: *1-5*.

12. Поховання 5

Ямна кремація (Рис. 75: 5), глибина 0,5-1,1 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 75: 7-15);
3) Уламок ліпної керамічної посудини (Рис. 75: 6).

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 19, рис. 75: *1-12*.

13. Поховання 20

Ямна кремація (Рис. 76: 1), глибина 0,4-0,7 м, чотири скупчення знахідок. У різних скупченнях зафіксовані оплавлені уламки скляної посудини.

1) Уламки скляної *чаші* з оплавленим краєм вінець, оздобленої гарячим способом, типу Вербковіце, оплавлені, деформовані (Рис. 40: 10);
2) Уламки рогового тришарового гребеня варіанта 1 типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 76: 2);
3) Керамічне пряслице (Рис. 76: 7);
4) Бронзова підвіска-ємність – «відерце» типу II/3 за О. В. Гопкало (Рис. 76: 3);
5) Намисто: Уламки сердолікових намистин типу V/2 (1 екз.), V/3 (1 екз.), V/4 (1 екз.) за О. В. Гопкало (Рис. 76: 4-6);
6) Уламок кружального керамічного кубка (Рис. 76: 16);
7) Уламки кружального керамічного кубка (Рис. 76: 14);
8) Уламки кружального керамічного глека без ручок (Рис. 76: 9);
9) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 76: 20);
10) Уламки кружальної керамічної вази (Рис. 76: 15);
11) Уламки кружальної керамічної кружки (Рис. 76: 11);
12) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 76: 10);

13) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 76: 13);
14) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 76: 21);
15) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 76: 22);
16) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 76: 12);
17) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 76: 8);
18) Уламки кружального керамічного горщика (Рис. 76: 19);
19) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 76: 17-18).

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 24, рис. 84-88.

14. Поховання 24

Урнова кремація (Рис. 82: 1), глибина 0,41 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляної посудини.

1) Уламки скляного виробу, оплавлені, деформовані;
2) Кружальна керамічна миска (Рис. 82: 2);
3) Кружальний керамічний горщик – урна (Рис. 82: 2);
4) Уламки кружального керамічного посуду.

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 25-26, рис. 91: 6-9.

15. Поховання 91

Інгумація (Рис. 77: 1), глибина 1,09 м, кістяк дитини витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. За головою небіжчика поряд із посудом знаходився уламок скляного кубка.

1) Уламок придонної частини і дна товстостінного скляного кубка, оздобленого холодним способом (Рис. 28: 27);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 1а типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 77: 3);
3) Залізний ніж (Рис. 77: 2);
4) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 77: 6);
5) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 77: 10);
6) Кружальний керамічний горщик (кубок?) (Рис. 77: 11);
7) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 77: 7);
8) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 77: 8);
9) Кружальний керамічний горщик (Рис. 77: 4);
10) Кружальний керамічний горщик (Рис. 77: 5);
11) Кружальний керамічний горщик (Рис. 77: 9);
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 77: 12).

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 40, рис. 122-123.

16. Поховання 93

Інгумація (Рис. 78: 1), глибина 0,9-0,95 м, кістяк дитини витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. Уламок скляного посуду знаходився серед скупчення посудин на схід від нижніх кінцівок небіжчика.

1) Уламок придонної частини і дна конічного скляного кубка (Рис. 42: 1);
2) Бронзова фібула двочленна підв’язна, відсутній пружинний апарат, різновиду Б 3 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 78: 3);
3) Залізний ніж (Рис. 78: 2);

4) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 78: 4);
5) Кружальний керамічний горщик (Рис. 78: 5);
6) Кружальний керамічний горщик (Рис. 78: 6);
7) Кружальний керамічний горщик (Рис. 78: 7);
8) Залишки жертовної їжі.

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 40-41, рис. 124.

17. Поховання 100

Ямна кремація (Рис. 79: 1) дорослої особи і дитини, глибина 0,25-0,7 м, чотири скупчення знахідок. У різних скупченнях зафіксовані оплавлені уламки скляної посудини.

1) Уламки напівсферичної скляної чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 223, 226-229 (Рис. 12: 11);
2) Уламки тришарового рогового гребеня варіанту 2 типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 79: 11a-b);
3) Уламок підвіски із поперечного зрізу рогу (Рис. 79: 16);
4) Уламки бронзового виробу – окуття з зігнутої навпіл пластини (Рис. 79: 14-15);
5) Уламок бронзової голки (Рис. 79: 13);
6) Уламок залізного виробу;
7) Керамічне пряслице (Рис. 79: 17);
8) Керамічне пряслице (Рис. 79: 18);
9) Кам’яний жетон (Рис. 79: 12);
10) Намисто (Рис. 79: 2-10): буси сердолікові типів V/1 (7 екз.), V/3 (2 екз.) за О. В. Гопкало, намистина скляна монохромна;
11) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 79: 20);
12) Кружальний керамічний кубок (Рис. 79: 19);
13) Кружальний керамічний кубок (Рис. 79: 23);
14) Уламки кружального керамічного дворучного глека (Рис. 79: 22);
15) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 79: 21);
16) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 79: 25);
17) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 79: 26);
18) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 79: 27);
19) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 79: 28);
20) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 79: 24);
21) Залишки жертовної їжі.

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 42-43, рис. 127-129.

18. Поховання 108

Урнова кремація (Рис. 80: 1), глибина 0,4-0,63 м, серед залишків тілоспалення знайдений уламок оплавленого скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований.
2) Бронзова фібула двочленна підв’язна різновиду Б 1 в за Є. Л. Гороховським (Рис. 80: 11);
3) Уламки рогового тришарового гребеня варіанту 1а типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 80: 13);

4) Залізний ніж (Рис. 80: 12);
5) Керамічне пряслице (Рис. 80: 2);
6) Керамічне пряслице (Рис. 80: 3);
7) Підвіска-мушля (Рис. 80: 5);
8) Намисто (Рис. 80: 4, 6-10): скляні буси монохромні типів II/14 (1 екз.), II/15 (1 екз.), X/3 (2 екз.), X/4 (2 екз.), XIV/15 (1 екз.) за О. В. Гопкало, глиняна намистина;
9) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 80: 18);
10) Уламки кружальної керамічної вази (Рис. 80: 17);
11) Уламки кружального керамічного кубка (Рис. 80: 15-16);
12) Уламки кружального керамічного кубка (Рис. 80: 26);
13) Уламки кружального керамічного горщика – урна (Рис. 80: 19);
14) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 80: 27);
15) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 80: 25);
16) Уламки кружальної керамічної вази (Рис. 80: 20);
17) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 80: 24);
18) Уламки кружальної керамічної миски (Рис. 80: 28);
19) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 80: 14, 21-23).

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 44-45, рис. 133-135.

19. Поховання 111

Урнова кремація дорослого молодого чоловіка (Рис. 81: 1-1а), глибина 0,15-0,39 м, два скупчення знахідок, в одному із скупчень зафіксований уламки оплавленої скляної посудини.

1) Уламки скляної посудини, оплавлені, деформовані;
2) Намисто: буси сердолікові (Рис. 81: 8-13) типів 1 (1 екз.), 3 (5 екз.), намистина скляна монохромна типу XVII/6 за О. В. Гопкало (Рис. 81: 7);
3) Бронзова пряжка різновиду А 1 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 81: 2);
4) Уламок бронзової голки (Рис. 81: 4);
5) Уламок срібної (метал білого кольору) фібули – голка (Рис. 81: 5);
6) Уламок бронзової фібули (Рис. 81: 3);
7) Бронзова клюкоподібна шпилька (Рис. 81: 6);
8) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 81: 14);
9) Уламки кружального керамічного глека без ручок (Рис. 81: 26);
10) Уламок кружального керамічного одноручного глека/кружки (Рис. 81: 20);
11) Уламок кружального керамічного кубка (Рис. 81: 21);
12) Уламок кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 81: 22);
13) Уламок кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 81: 18);
14) Уламок кружальної керамічної миски (Рис. 81: 17);
15) Уламок кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 81: 19);
16) Уламок кружальної керамічної миски-вази (Рис. 81: 15);
17) Уламки кружального керамічного горщика (Рис. 81: 24-25);
18) Кружальний керамічний горщик – урна (Рис. 81: 16);
19) Уламок кружальної керамічної посудини (Рис. 81: 28);
20) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 81: 27, 29).

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 45-46, рис. 136-138.

20. Поховання 116

Ямна кремація дитини або підлітка (Рис. 75: 16), глибина 0,2-0,28 м, серед залишків тілоспалення знаходився уламок оплавленого скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований (Рис. 75: 17);
2) Керамічне прясло (Рис. 75: 23);
3) Уламок рогового тришарового гребеня (Рис. 75: 19);
4) Дві залізні підвіски-ємності типу II/2 за О. В. Гопкало (Рис. 75: 18);
5) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 75: 22)
6) Кружальний керамічний кубок-мисочка (Рис. 75: 20);
7) Уламок кружального керамічного одноручного глека/вази (Рис. 75: 21);
8) Уламки кружального керамічного посуду.

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 47-48, рис. 140: 2-8.

21. Поховання 118

Ямна кремація дорослого чоловіка (Рис. 82: 5), глибина 0,26-0,37 м, серед залишків тілоспалення знаходився уламок оплавленого скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Намисто (Рис. 82: 3-4): намистина скляна монохромна, намистина сердолікова типу 3 (2 екз.) за О. В. Гопкало;
3) Уламок кружальної керамічної миски;
4) Уламок кружальної керамічної вази;
5) Уламки кружального керамічного глека;
6) Уламок днища кружальної керамічної посудини;
7) Уламки кружального керамічного посуду.

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 48, рис. 143: 8-10.

22. Поховання 128

Кремація (Рис. 82: 6), зруйнована сучасною оранкою, глибина 0,29-0,46 м. Серед залишків тілоспалення знайдений уламок оплавленого скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Намистина сердолікова типу 3 за О. В. Гопкало (Рис. 82: 8);
3) Уламки кружальної керамічної вази (Рис. 82: 7);
4) Уламки керамічного кружального посуду.

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 51, рис. 150: 1-5.

23. Поховання 135

Ямна кремація (Рис. 82: 9-9а), дещо пошкоджена сучасними земляними роботами, глибина 0,09-0,22 м. Серед залишків тілоспалення знайдений уламок оплавленого скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Уламки тришарового рогового гребеня (Рис. 82: 10-11);
3) Уламки кружального керамічного кубка (Рис. 82: 17);
4) Уламки кружального керамічного кубка (Рис. 82: 19);
5) Уламки кружальної керамічної вази (Рис. 82: 22);
6) Уламки кружальної керамічної миски-вази (Рис. 82: 16);
7) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 82: 12);

8) Уламки кружального керамічного горщика (Рис. 82: 13);
9) Уламки кружального керамічного горщика (Рис. 82: 18);
10) Уламки кружального керамічного горщика (Рис. 82: 14, 21);
11) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 82: 15, 20).

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 55, рис. 160-161.

24. Поховання 148

Урнова кремація (Рис. 83: 1), глибина 0,19-0,22 м, два скупчення знахідок. В урні зафіксовані уламки оплавленого скляного виробу.

1) Уламки скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Уламок бронзової фібули, двочленної, підв'язної, різновиду Б 3 г (Рис. 83: 3);
3) Бронзова пряжка, без язичка серії В за Є. Л. Гороховським (Рис. 83: 4);
4) Уламок залізної шпори (Рис. 83: 2);
5) Уламок кружального керамічного глечика (Рис. 83: 9);
6) Уламок кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 83: 6, 8);
7) Уламок кружальної керамічної миски (Рис. 83: 7);
8) Уламки кружального керамічного дворучного глека – урна (Рис. 83: 12);
9) Кружальний керамічний горщик (Рис. 83: 10);
10) Кружальний керамічний горщик (Рис. 83: 11).

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 58-59, рис. 171-172.

25. Поховання 163

Ямна кремація (Рис. 82: 23), глибина 0,3-0,34 м, серед залишків тілоспалення знайдені уламки оплавленої скляної посудини.

1) Уламки скляної посудини, оплавлені, деформовані;
2) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 82: 24-25).

Література: Петраускас и Шишкин 2013, с. 61, рис. 177: 3-5.

Вила Ярузькі (с. Вила Ярузькі, Могилів-Подільський/Чернівецький р-н, Вінницька обл.), могильник

1926, Щербаковський Д.; 1953, Артамонов М. І., Білецький В. Д.; 1960, Хавлюк П. І.

п'ять поховань (чотири тілопокладення, одне тілоспалення)

26. Поховання III

Інгумація, глибина 3 м, кістяк дитини витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. В одній із посудин супровідного інвентарю розміщувався скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений холодним способом, типу Eggers 230 (Рис. 20: 3);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 1б типу І за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 84: 1);
3) Бронзова фібула двочленна підв'язна різновиду Б 3 е за Є. Л. Гороховським (Рис. 84: 3);
4) Бронзова фібула двочленна підв'язна різновиду Б 3 е за Є. Л. Гороховським;
5) Керамічне пряслице (Рис. 84: 2);
6) Кружальний керамічний кубок (Рис.84: 12);
7) Кружальна керамічна ваза (Рис. 84: 4);
8) Кружальна миска закритого типу (Рис. 84: 10);

9) Кружальна миска закритого типу (Рис. 84: 11);
10) Кружальна миска відкритого типу (Рис. 84: 5);
11) Кружальна миска відкритого типу (Рис. 84: 6);
12) Кружальна миска відкритого типу (Рис. 84: 9);
13) Кружальний керамічний горщик (Рис. 84: 7);
14) Кружальний керамічний горщик (Рис. 84: 8);
15) Кружальний керамічний горщик (Рис. 84: 13).

Література: Романова 1988, с. 135-138, рис. 7.

Війтенки (с. Війтенки, Богодухівський/Валківський р-н, Харківська обл.),
могильник
2005-нині, Любичев М. В.
273 поховання

27. Поховання 7

Ямна кремація (Рис. 85: 1), глибина 0,2-0,35 м, серед залишків тілоспалення знайдений уламок оплавленої скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламок кружальної керамічної вази (Рис. 85: 2);
3) Уламок кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 85: 3);
4) Уламок кружальної керамічної посудини (Рис. 85: 4).

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2006, с. 43, рис. 139: 1-3.

28. Поховання 31

Урнова кремація (Рис. 85: 5), глибина 0,17-0,46 м, серед залишків тілоспалення знайдений уламок оплавленого скляного виробу.

1) Уламок оплавленого скляного виробу;
2) Уламок кружального керамічного глека (Рис. 85: 9);
3) Уламки кружальної керамічної миски-вази (Рис. 85: 11);
4) Уламок кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 85: 7);
5) Уламок кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 85: 8);
6) Уламок кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 85: 6);
7) Уламок кружальної керамічної миски (Рис. 85: 10);
8) Уламки кружальних керамічних горщиків (Рис. 85: 12-16);
9) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 85: 17-21).

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2006, с. 28-29, рис. 156-158.

29. Поховання 86/2

Інгумація (Рис. 86: 1), глибина 1,29-1,36 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк, витягнутий на спині, орієнтований головою на захід. Над правою кистю небіжчика зафіксований скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений холодним способом (Рис. 24: 1);
2) Тришаровий роговий гребінь (Рис. 86: 2);
3) Бронзова фібула двочленна підв’язна різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 86: 4);

4) Бронзова фібула двочленна підв'язна різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 86: 5);

5) Бронзова пряжка з обоймою із накладкою з металу білого кольору різновиду Г 3 в за Є. Л. Гороховським (Рис. 86: 3);

6) Намисто: скляні монохромні буси типів II/2 (Рис. 86: 9, 103 екз.), II/7 (Рис. 86: 8, 23 екз.), сердолікові буси типу 1 (Рис. 86: 10-11, 3 екз.), коралові буси типу 1 (Рис. 86: 12-13, 2 екз.) за О. В. Гопкало;

7) Бронзова клюкоподібна шпилька (Рис. 86: 7);

8) Керамічне пряслице (Рис. 86: 6).

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2009, с. 44-48, рис. 217, 221-222, 269.

30. Поховання 96

Інгумація (Рис. 87: 1), глибина 1,77-1,86 м, розміри 2,62×1,98 м, у могильній ямі із підбоєм, над керамічним посудом, розміщувався кістяк, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на захід. В одній із посудин, триручній вазі, знаходилася скляна чаша.

1) Напівсферична скляна чаша із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 213 (Рис. 15: 14);

2) Роговий одношаровий гребінь (Рис. 87: 3);

3) Бронзова фібула із суцільним приймачем типу 4 групи 1 за О. В. Петраускасом (Рис. 87: 2);

4) Бронзова пряжка з обоймою різновиду В 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 87: 7);

5) Бронзова пряжка з обоймою різновиду В 4 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 87: 8);

6) Залізна пряжка (Рис. 87: 9);

7) Намисто: скляні буси монохромні типу II/2 (2 екз.; Рис. 87: 5), бурштинова намистина типу I/а за О. В. Гопкало (Рис. 87: 4);

8) Бронзові підвіски-ємності – «відерця» типу II/3 (3 екз.) О. В. Гопкало (Рис. 87: 6);

9) Залізний ніж (Рис. 87: 16);

10) Уламки залізного виробу – стрижень (Рис. 87: 12-15);

11) Бронзова голка (Рис. 87: 10);

12) Кістяні вироби – гостроконечні стрижні (Рис. 87: 11);

13) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 87: 27);

14) Кружальний керамічний кубок (Рис. 87: 18);

15) Кружальний керамічний кубок (Рис. 87: 26);

16) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 87: 17);

17) Кружальний керамічний глек без ручок (Рис. 87: 22);

18) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 87: 23);

19) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 87: 29);

20) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 87: 25);

21) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 87: 31);

22) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 87: 19);

23) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 87: 28);

24) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 87: 30);

25) Кружальний керамічний горщик (Рис. 87: 20);
26) Кружальний керамічний горщик (Рис. 87: 21);
27) Кружальний керамічний горщик (Рис. 87: 24);
28) Кружальний керамічний горщик;
29) Жертовна їжа: уламки кісток птаха та дрібної рогатої худоби.

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2010, с. 50-54, рис. 108-122.

31. Поховання 101

Інгумація (Рис. 88: 1), глибина 1,45-1,6 м, розміри 3,2×1,95 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на захід. В одній із посудин, триручній вазі, знаходилася скляна чаша.

1) Скляна чаша із оплавленим краєм вінець (Рис. 40: 2);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанту 2 типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 88: 3);
3) Бронзова фібула із суцільним приймачем варіанта 1 типу 1 за О. В. Петраускасом та Є. В. Синицею (Рис. 88: 2);
4) Бронзова пряжка з обоймою різновиду З 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 88: 4);
5) Бронзова пряжка з обоймою різновиду З 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 88: 5);
6) Бронзова голка (Рис. 88: 6);
7) Залізне шило (Рис. 88: 7);
8) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 88: 16);
9) Кружальна керамічна тривуха посудина (Рис. 88: 20);
10) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 88: 11);
11) Кружальний керамічний кубок (Рис. 88: 19);
12) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 88: 9);
13) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 88: 10);
14) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 88: 13);
15) Кружальна керамічна ваза (Рис. 88: 12);
16) Кружальна керамічна ваза (Рис. 88: 21);
17) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 88: 8);
18) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 88: 22);
19) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 88: 23);
20) Кружальний керамічний горщик (Рис. 88: 14);
21) Кружальний керамічний горщик (Рис. 88: 15);
22) Кружальний керамічний горщик (Рис. 88: 17);
23) Кружальний керамічний горщик (Рис. 88: 18)
24) Жертовна їжа: уламки кісток птаха та дрібної рогатої худоби.

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2010, с. 54-57, рис. 148-163.

32. Поховання 102

Інгумація, зруйнована у давнину (Рис. 89: 1), глибина 1,92-1,98 м, у могильній ямі з підбоєм. У заповненні ями зафіксовані уламки двох скляних посудин. Можливо припустити, що принаймні одна з них походить із поховання.

1) Напівсферична скляна чаша із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблена накладними краплями кольорового скла, типу Isings 96b2a (Рис. 15: 13);
2) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2 (Рис. 32: 10);
3) Уламок рогового тришарового гребеня типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 89: 3);
4) Срібна (метал білого кольору) пряжка різновиду Ж 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 89: 2);
5) Намисто: скляні буси монохромні буси II/2 (5 екз.; Рис. 89: 5-9), сердолікові буси типу 1 (10 екз.; Рис. 89: 15-24), коралові буси типу 1 (5 екз.; Рис. 89: 10-14) за О. В. Гопкало;
6) Керамічне пряслице (Рис. 89: 4);
7) Кружальна керамічна ваза (Рис. 89: 30);
8) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 89: 26);
9) Уламок кружальної керамічної миски (Рис. 89: 29);
10) Кружальний керамічний горщик (Рис. 89: 25);
11) Кружальний керамічний горщик (Рис. 89: 27);
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 89: 28);
13) Жертовна їжа: уламки кісток птаха та дрібної рогатої худоби.

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2010, с. 42-43, рис. 164-174.

33. Поховання 110

Урнова кремація (Рис. 86: 14), глибина 0,28-0,39 м, біля однієї з посудин знаходився оплавлений уламок скляної чаші.

1) Уламок скляної чаші з оплавленим краєм вінець типу Данчени 169, оплавлений, деформований (Рис. 17: 9);
2) Уламок рогового тришарового гребеня – бронзова заклепка (Рис. 86: 16).
3) Оплавлена сердолікова намистина типу 1 за О. В. Гопкало (Рис. 86: 15);
4) Керамічне пряслице (Рис. 86: 17);
5) Керамічне пряслице (Рис. 86: 18);
6) Кружальний керамічний горщик – урна 1 (Рис. 86: 20);
7) Кружальний керамічний кубок – урна 2 (Рис. 86: 19);

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2010, с. 40-41, рис. 201-205.

34. Поховання 117

Інгумація (Рис. 90: 1), глибина 1,4 м, розміри 2,2×1,95 м, у могильній ямі з підбоєм розміщувався кістяк, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. Біля правої кисті небіжчика виявлені уламки скляного кубка.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений холодним способом (Рис. 24: 2);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 2 типу II за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 90: 4);
3) Бронзова фібула двочленна прогнута підв'язна різновиду Б 3 е за Є. Л. Гороховським (Рис. 90: 7);
4) Бронзова пряжка з обоймою різновиду Г 3 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 90: 6);
5) Бронзова пряжка різновиду Г 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 90: 5);
6) Бронзовий виріб – пластинка із двома заклепками (Рис. 90: 3);

7) Бурштинова намистина типу III/б за О. В. Гопкало (Рис. 90: 2);
8) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 90: 12);
9) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 90: 11);
10) Кружальний керамічний кубок (Рис. 90: 9);
11) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 90: 8);
12) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 90: 17);
13) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 90: 10);
14) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 90: 14);
15) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 90: 13);
16) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 90: 18);
17) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 90: 19);
18) Кружальний керамічний горщик (Рис. 90: 15);
19) Кружальний керамічний горщик (Рис. 90: 16);
20) Кружальний керамічний горщик (Рис. 90: 20);
21) Жертовна їжа: уламки кісток дрібної рогатої худоби.

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2011, с. 48-50, рис. 134-146.

35. Поховання 121

Інгумація (Рис. 91: 1), глибина 1,45-1,5 м, розміри 2,3×1,65 м, у могильній ямі з підбоєм та дерев'яним перекриттям розміщувався кістяк, витягнутий на спині, орієнтований головою на захід із незначним відхиленням на північ. У районі черепа небіжчика виявлені уламки скляної посудини.

1) Уламки скляної чаші з оплавленим краєм вінець (Рис. 42: 5);
2) Роговий тришаровий гребінь варіант 1 типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 91: 3);
3) Бронзова фібула двочленна підв'язна різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 91: 2);
4) Бронзова пряжка з обоймою різновиду В 3 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 91: 5);
5) Намисто (Рис. 91: 7-13): сердолікові буси типу 1 (7 екз.) за О. В. Гопкало;
6) Керамічне пряслице (Рис. 91: 6);
7) Бронзова голка (Рис. 91: 4);
8) Кружальний керамічний глек без ручок (Рис. 91: 14).

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2011, с. 48-50, рис. 159-165.

36. Поховання 148

Ямна кремація (Рис. 85: 22), глибина 0,28-0,32 м, серед залишків тілоспалення знайдений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини.

Джерело: Любичев, Мызгин и Варачева 2013, с. 56, рис. 206.

37. Поховання 158

Ямна кремація (Рис. 85: 23), глибина 0,34-0,39 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований.

Джерело: Любичев и др. 2014, с. 40, рис. 173.

38. Поховання 163

Ямна кремація (Рис. 85: 24), глибина 0,29-0,36 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований.

Джерело: Любичев и др. 2014, с. 40, рис. 182.

39. Поховання 173

Ямна кремація (Рис. 92: 1), глибина 0,24-0,38 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламки скляного виробу, оплавлені, деформовані.
2) Оплавлена сердолікова намистина типу 1 за О. В. Гопкало (Рис. 92: 2);
3) Уламок керамічного пряслиця (Рис. 92: 3);
4) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 92: 10);
5) Уламки кружальної керамічної миски-вази (Рис. 92: 6);
6) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 92: 7);
7) Уламок кружального керамічного горщика (Рис. 92: 4);
8) Уламок кружального керамічного горщика (Рис. 92: 5);
9) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 92: 8-9).

Джерело: Любичев и др. 2014, с. 47-48, рис. 208-211.

40. Поховання 177

Урнова кремація (Рис. 92: 11), глибина 0,31-0,42 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламки скляного виробу, оплавлені, деформовані.
2) Бронзова фібула двочленна підв’язна різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 92: 13);
3) Скляна намистина;
4) Сердолікова намистина типу 1 за О. В. Гопкало (Рис. 92: 14);
5) Бронзовий оплавок;
6) Кружальний керамічний горщик (Рис. 92: 16);
7) Уламок кружального керамічного горщика (Рис. 92: 15).

Джерело: Любичев и др. 2014, с. 50-51, рис. 224-226.

41. Поховання 184

Ямна кремація (Рис. 92: 17), глибина 0,48-0,62 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Уламок залізного виробу;
3) Уламок кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 92: 18);
4) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 92: 19-20).

Джерело: Любичев и др. 2014, с. 57, рис. 260-261.

42. Поховання 190

Ямна кремація (Рис. 92: 21), глибина 0,17-0,42 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;

2) Оплавок металу білого кольору;
3) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 92: 22-23).

Джерело: Любичев и др. 2014, с. 61, рис. 288-289.

43. Поховання 211

Інгумація (Рис. 93: 1), глибина 1,09-1,16 м, розміри 2,1×1,65 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. У одній із посудин, триручній вазі, розташованій біля ступней небіжчика, знаходилася скляна чаша.

1) Скляна чаша із оплавленим краєм вінець типу Данчени 169 (Рис. 17: 8);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 1 типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 93: 2);
3) Бронзова фібула двочленна підв'язна різновиду Б 2 е за Є. Л. Гороховським (Рис. 93: 3);
4) Бронзова фібула двочленна підв'язна типу різновиду Б 2 е за Є. Л. Гороховським (Рис. 93: 4);
5) Намисто: скляні буси монохромні типів (Рис. 93: 6-9) II/26 (1 екз.); XIII/1 (1 екз.); II/1-2 (1 екз.); XIV/11 (1 екз.), сердолікові буси (Рис. 93: 10-11) типу 3 (2 екз.) за О. В. Гопкало;
6) Підвіска-мушля морського молюска Cyrtaea (Рис. 93: 12);
7) Підвіска-астрагал (Рис. 93: 15);
8) Підвіска-ікло (Рис. 93: 13);
9) Підвіска із нижньої щелепи сімейства псових (Рис. 93: 14);
10) Керамічне пряслице (Рис. 93: 5);
11) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 93: 19);
12) Кружальний керамічний глек без ручок (Рис. 93: 18);
13) Уламки кружального керамічного кубка (Рис. 93: 20);
14) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 93: 16);
15) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 93: 17);
16) Жертовна їжа: залишки шкарлупи яєць.

Джерело: Любичев и др. 2016, с. 54-59, рис. 181-190.

44. Поховання 223

Урнова кремація (Рис. 94: 1), глибина 0,31-0,64 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Керамічне пряслице (Рис. 94: 3);
3) Керамічне пряслице (Рис. 94: 4);
4) Керамічне пряслице (Рис. 94: 5);
5) Скляна намистина поліхромна (Рис. 94: 17);
6) Уламок підвіски із поперечного зрізу рогу (Рис. 94: 2);
7) Залізний ніж (Рис. 94: 15);
8) Залізний ніж – підвіска? (Рис. 94: 16);
9) Залізний виріб – деталі скриньки (Рис. 94: 6);
10) Залізний виріб;
11) Вісім залізних підвісок-ємностей – «відерце» типів 2 і 6 за О. В. Гопкало (Рис. 94: 7-14);

12) Кружальний керамічний горщик – урна (Рис. 94: 18);
13) Уламки кружальних керамічних посудин.

Джерело: Любичев и др. 2018, с. 66-69, рис. 130-137.

45. Поховання 255

Урнова кремація (Рис. 94: 19), глибина 0,32-0,62 м, серед залишків тілоспалення зафіксований уламок оплавленого скляного виробу.

1) Уламки рогового тришарового гребеня (Рис. 94: 21);
2) Уламок скляного виробу, оплавлені, деформовані.
3) Уламок залізного виробу – стрижень;
4) Уламок залізного виробу;
5) Залізний ніж (Рис. 94: 20);
6) Намисто: намистина скляна поліхромна типу X/6 (1 екз.; Рис. 94: 22), буси сердолікові типів 3 (2 екз.; Рис. 94: 23-24) та 1 (2 екз.; Рис. 94: 25-26) за О. В. Гопкало;
7) Залізна пряжка з обоймою серії В за Є. Л. Гороховським (Рис. 94: 31);
8) Камінь;
9) Кружальний керамічний горщик – урна (Рис. 94: 32);
10) Ліпний керамічний кубок (Рис. 94: 30);
11) Уламки кружальної керамічної вази (Рис. 94: 27-29);
12) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 94: 28).

Джерело: Любичев та ін. 2021, с. 91-94, рис. 130-137.

Гаврилівка (с. Гаврилівка, Нововоронцовський р-н, Херсонська обл.), могильник

1952-1954, 1956, Симонович Е. О.

26 поховань (16 тілопокладень і 10 тілоспалень)

46. Поховання 5

Інгумація (Рис. 95: 1), глибина 1,09-1,16 м, розміри 2,1×1,65 м, у могильній ямі із заплечиками та дерев'яним перекриттям над керамічним посудом розміщувався кістяк дорослого чоловіка, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. У одній із посудин, розташованій біля лівої плечової кістки небіжчика знаходився скляний кубок.

1) Товстостінний скляний кубок із шліфованим краєм вінець, оздоблений холодним способом, типу Straume VIIA (Рис. 25: 7);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 1а типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 95: 3);
3) Бронзова фібула двочленна підв'язна різновиду Б 3 е за Є. Л. Гороховським (Рис. 95: 9);
4) Бронзова пряжка (Рис. 95: 4);
5) Бронзова пряжка різновиду Ж 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 95: 5);
6) Бронзова пряжка різновиду З 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 95: 6);
7) Бронзова пряжка з обоймою різновиду Ж 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 95: 7);
8) Уламки виробу із металу білого кольору – деталі скрині? (Рис. 95: 2);
9) Кістяний гольник (Рис. 95: 8);

10) Залізний ніж (Рис. 95: 10);
11) Уламки шила;
12) Жертовна їжа: уламки кісток дрібної рогатої худоби, а також кісток риби, птахів та яєчна шкарлупа.
13) Ліпний керамічний горщик (Рис. 95: 18);
14) Ліпна керамічна миска (Рис. 95: 11);
15) Кружальна керамічна ваза (Рис. 95: 16);
16) Кружальна керамічна ваза (Рис. 95: 20);
17) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 95: 17);
18) Кружальний керамічний кубок (Рис. 95: 13);
19) Кружальний керамічний одноручний глек-кружка (Рис. 95: 15);
20) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 95: 19);
21) Кружальний керамічний горщик (Рис. 95: 12);
22) Кружальний керамічний горщик (Рис. 95: 14);

Література: Сымонович 1955, с. 303, рис. 11: *1-11*, 14: *1-9*.

47. Поховання 8

Кремація, серед залишків тілоспалення знайдений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини;
2) Залізний ніж (Рис. 96: 1);
3) Оплавлені скляні жетони (Рис. 96: 2);
4) Уламки ліпного керамічного горщика (Рис. 96: 3);

Література: Сымонович 1955, с. 294, рис. 10: *2*, 13: *14*; 13а: *11*.

48. Поховання 35

Інгумація (Рис. 96: 4), зруйнована у давнину, глибина 2,75 м, у північному кутку могильній ямі знаходився непотривожений скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Синтана де Муреш (Рис. 33: 4);
2) Уламки тришарового рогового гребеня;
3) Бронзова пряжка серії 3 за Є. Л. Гороховським (Рис. 96: 6);
4) Бронзова пряжка серії 3 за Є. Л. Гороховським;
5) Бронзова пряжка серії 3 за Є. Л. Гороховським (Рис. 96: 5);
6) Скляна намистина монохромна типу II/15 за О. В. Гопкало (Рис. 96: 7);
7) Уламки залізного виробу – ножа?;
8) Уламок ліпного керамічного горщика;
9) Уламок кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 96: 8);
10) Уламок кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 96: 9);
11) Жертовна їжа: кістки дрібної рогатої худоби та птаха.

Література: Сымонович 1960, с. 206-207, рис. 12, табл. VI: *3-4*, XIV: *4, 10, 15*.

49. Поховання 68

Інгумація (Рис. 96: 1), глибина 1,6 м, розміри 2,1×1,65 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослої жінки, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ з незначним відхиленням на схід. У одній із посудин, розташованій на північний захід від черепа небіжчика знаходилася скляна посудина.

1) Уламки скляної посудини;
2) Бронзова фібула двочленна підв’язна (Рис. 96: 11);
3) Бронзова фібула двочленна підв’язна (Рис. 96: 12);
4) Керамічне пряслице (Рис. 96: 10);
5) Ліпний керамічний горщик (Рис. 96: 14);
6) Ліпний керамічний горщик (Рис. 96: 15);
7) Ліпний керамічний горщик;
8) Уламок ліпного керамічного горщика;
9) Ліпна керамічна миска відкритого типу (Рис. 96: 16);
10) Кружальний керамічний червонолаковий одноручний глек (Рис. 96: 13);
11) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 96: 17);
12) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу;
13) Жертовна їжа: кістки свині.

Література: Сымонович 1960, с. 211-212, рис. 18, табл. II: *2, 6*, III: *1, 4*, VII: *10*, VIII: *5*, IX: *15*, XII: *3*, XIII: *3-4.*

Гнатки (с. Гнатки, Староконстянтинівський р-н, Хмельницька обл.), могильник
1959, Ягодзинський М. І.; 1963, Кравченко Н. М.
одне поховання

50. Поховання

Інгумація, глибина 1 м, північної орієнтації. Серед супровідного інвентарю зафіксований скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений холодним способом, типу Eggers 230/Straume I (Рис. 21: 6);
2) Роговий тришаровий гребінь;
3) Бронзові пряжки;
4) Фібула;
5) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 97: 4);
6) Кружальний керамічний глек без ручок (Рис. 97: 1);
7) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 97: 5);
8) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 97: 2);
9) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 97: 3).

Література: Петраускас 2015, с. 99, табл. 3.

Горошівці (с. Горошівці, Чернівецький/Заставнівський р-н, Чернівецька обл.),
могильник
Нікітіна Г. Ф.
13 поховань (13 тілопокладень)

51. Поховання 4

Інгумація (Рис. 97: 6), глибина 1,18 м, розміри 2,05×0,75 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на схід. На правому плечі небіжчика розміщувався скляний кубок.

1) Товстостінний скляний кубок із шліфованим краєм вінець, оздоблений холодним способом, типу Straume VIIB (Рис. 25: 6);
2) Уламки рогового тришарового гребеня;
3) Бронзова пряжка серії Є за Є. Л. Гороховським (Рис. 97: 7);
4) Бронзова пряжка серії В за Є. Л. Гороховським (Рис. 97: 8);
5) Залізне вістря стріли (Рис. 97: 10);
6) Залізний ніж (Рис. 97: 9);
7) Уламки залізного виробу (Рис. 97: 11);
8) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 97: 13);
9) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 97: 14);
10) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 97: 15);
11) Кружальний керамічний одноручний глек-кружка (Рис. 97: 16);
12) Кружальний керамічний одноручний глек-кружка;
13) Кружальний керамічний горщик (Рис. 97: 12);
14) Кружальний керамічний горщик (Рис. 97: 17);
15) Жертовна їжа: кістки дрібної рогатої худоби.

Література: Никитина 1996, с. 56-57, рис. 4, табл. 2-3.

Данилова Балка (с. Данилова Балка, Голованівський р-н, Кіровоградська обл.), могильник
1913, Гамченко С. С.

52. Поховання 3

Інгумація, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослого чоловіка, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на захід. Праворуч від черепа виявлений скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Синтана де Мureш (Рис. 33: 2).

Література: Сымонович 1952, с. 67-68.

Дерев'яна (с. Дерев'яна, Обухівський р-н, Київська обл.), могильник
1959-1961, Симонович Е. О.; 1969-1989, Кравченко Н. М.
42 поховання (31 тілопокладення, 10 тілоспалень, один кенотаф)

53. Поховання 23

Ямна кремація, глибина 0,52-0,72 м, серед залишків тілоспалення виявлений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Уламок намистини;
3) Уламки ліпного та кружального керамічного посуду.

Література: Кравченко та ін. 2007, с. 338, рис. 16: *3*.

Жовнине, урочище Біленкові Бурти (с. Жовнине, Золотоніський р-н, Черкаська обл.), могильник
1961-1969, Дяденко В. Д.
п'ять поховань (інгумації)

54. Поховання 1/1961

Інгумація (Рис. 98: 1), частково зруйнована сучасним підмивом Дніпра, глибина 1,4-1,8 м, кістяк дитини витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на захід. У одній із посудин (ваза) встановлених біля ступнів небіжчика знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений холодним способом, типу Eggers 230/Straume I (Рис. 20: 8);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 1а типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 98: 2);
3) Фібула підв'язна
4) Фібула підв'язна
5) Намисто: 21 скляна монохромна намистина;
6) Сім камінців
7) Кружальна керамічна ваза (Рис. 98: 7);
8) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 98: 6);
9) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 98: 4);
10) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 98: 5);
11) Кружальна керамічна миска
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 98: 3);
13) Кружальний керамічний горщик
14) Кружальний керамічний горщик
15) Жертовна їжа: кістки свині та яєчна шкарлупа.

Література: Рутковская 1979, рис. 3: *1-6*; Петраускас и Цындровская 2002, с. 6-8, рис. 1.

Завадівка (с. Завадівка, Білоцерківський/Корсунь-Шевченківський р-н, Київської обл.), могильник

1959, Брайчевський М. Ю., Кравченко Н. М.

сім поховань (два тілопокладення, три тілоспалення, два – невідомо)

55. Поховання 2

Ямна кремація (Рис. 99: 1), глибина 0,5 м, серед залишків тілоспалення виявлені уламки скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оздобленої гарячим способом (Рис. 46: 12);
2) Уламок тришарового рогового гребеня (Рис. 99: 5);
3) Бронзова серії B? за Є. Л. Гороховським (Рис. 99: 3);
4) Бронзова голка (Рис. 99: 4);
5) Бронзовий виріб – пластина (Рис. X: 1);
6) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 99: 13);
7) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 99: 7);
8) Кружальна керамічна ваза (Рис. 99: 12);
9) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 99: 9);
10) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 99: 10);
11) Уламки кружального керамічного одноручного глека (Рис. 99: 8);
12) Кружальний керамічний кубок (Рис. 99: 16);

13) Уламки ліпного керамічного горщика (Рис. 99: 14);
14) Уламки ліпного керамічного горщика (Рис. 99: 15);
15) Уламки кружального керамічного посуду (Рис. 99: 6, 11).

Література: Кравченко 1973, с. 102-103, рис. 6-7; Petrauskas 2017, S. 133, Taf. IX, Kat. N 19.

Каборга IV (с. Осетрівка, Очаківський р-н, Миколаївська обл.), могильник
1973-1974, Бураков А. В., Отрешко В. М., Буйських С. Б., Магомедов Б. В.
27 поховань (18 тілопокладень і дев'ять тілоспалень)

56. Поховання 1

Ямна кремація (Рис. 102: 1), глибина 0,6 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини;
2) Срібна підвіска – пластина зігнута у напівкільце;
3) Намисто: дві сердолікові намистини типу 1 за О. В. Гопкало (Рис. 102: 2-3);
4) Уламки скляних виробів (намисто?) оплавлені, деформовані;
5) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 102: 4);
6) Уламки кружального керамічного одноручного глека (Рис. 102: 11);
7) Уламки кружальної керамічної вази (Рис. 102: 9);
8) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 102: 5);
9) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 102: 7);
10) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 102: 10);
11) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 102: 6);
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 102: 8).

Література: Магомедов 1979, с. 24-25, табл. III, IV: *1-2*.

57. Поховання 4

Ямна кремація, зруйнована сучасною оранкою. Серед залишків тілоспалення знайдені оплавлені уламки скляного виробу.

1) Уламки скляного виробу, оплавлені, деформовані;
2) Уламки бронзової фібули (Рис. 100: 2);
3) Уламок бронзової пряжки серії Г? за Є. Л. Гороховським (Рис. 100: 3);
4) Срібна (метал білого кольору) пряжка, оплавлена, деформована (Рис. 100: 4);
5) Уламки світлоглиняної вузькогорлої амфори типу Шелов F підтипу F1 за С. В. Діденко (Рис. 100: 5-6);
6) Залізний стрижень (Рис. 100: 1);
7) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 100: 14);
8) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 100: 21)
9) Уламки кружального керамічного одноручного глека (Рис. 100: 7);
10) Уламки кружального керамічного кубка (Рис. 100: 18);
11) Уламки кружальної керамічної червонолакової тарілки варіанта 1 за С В. Діденко (Рис. 100: 12);
12) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 100: 19);
13) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 100: 20);
14) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 100: 13);

15) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 100: 15);
16) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 100: 16);
17) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 100: 17);
18) Уламки кружального керамічного горщика (Рис. 100: 8, 10);
19) Уламки кружального керамічного горщика (Рис. 100: 9, 11).

Література: Магомедов 1979, с. 26-33, табл., IV: *8-11*, V.

58. Поховання 5

Ямна кремація (Рис. X:), глибина 0,75 м, два скупчення залишків тілоспалення розміщувалися поблизу ями. У шарі попелу на її дні виявлений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Уламок рогового тришарового гребеня;
3) Бронзова пряжка з обоймою різновиду В 5 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 101: 2);
4) Бронзова пряжка з обоймою серії 3 за Є. Л. гороховським (Рис. 101: 9);
5) Три бронзові підвіски-ємності – «відерця» типу II/3 за О. В. Гопкало (Рис. 101: 10-12);
6) Уламок бронзової голки;
7) Бронзовий ніж (Рис. 101: 13);
8) Уламок залізного ножа (Рис. 101: 8);
9) Бронзове шило (Рис. 101: 7);
10) Два бронзові вироби – кільця з дроту (Рис. 101: 3-4);
11) Два кістяні вироби – кільця з широкої пластини (Рис. 101: 5-6);
12) Уламки світлоглиняної амфори типу Шелов F (Рис. 101: 27);
13) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 101: 32);
14) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 101: 29);
15) Кружальний керамічний одноручний червонолискований глек (Рис. 101: 31);
16) Кружальний керамічний одноручний червонолаковий глек типу 4 за С. В. Діденко (Рис. 101: 28);
17) Ліпний керамічний кубок (Рис. 101: 14);
18) Ліпний керамічний кубок (Рис. 101: 15);
19) Ліпний керамічний кубок (Рис. 101: 25);
20) Кружальний керамічний кубок (Рис. 101: 30);
21) Кружальна керамічна ваза – цеберко? (Рис. 101: 26);
22) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 101: 16);
23) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 101: 22);
24) Уламки кружальної керамічної червонолакової миски варіанта 1 типу 2 за С. В. Діденко (Рис. 101: 19);
25) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 101: 20);
26) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 101: 18);
27) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 101: 17);
28) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 101: 21);
29) Кружальна керамічна миска (Рис. 101: 23);
30) Кружальний керамічний горщик (Рис. 101: 24).

Література: Магомедов 1979, с. 33-35, табл., VI, VII, VIII: *10-12*.

59. Поховання 22

Ямна кремація, зруйнована сучасною оранкою. Серед залишків тілоспалення виявлені оплавлені уламки скляного виробу.

1) Уламки скляного виробу, оплавлені, деформовані;
2) Уламок тришарового рогового гребеня;
3) Уламки сердолікової намистини.
4) Уламки кружальної керамічної посудини (Рис. 102: 12);
5) Уламки кружальної керамічної вази (Рис. 102: 16);
6) Уламки кружальної керамічної миски з відкритого типу (Рис. 102: 13);
7) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 102: 15);
8) Уламки кружальної керамічної посудини (Рис. 102: 14);
9) Уламки кружального керамічного посуду.

Література: Магомедов 1979, с. 46, табл., XIV: *19-23*.

Кам'янка-Дніровська (Кам'янка-Дніпровська, Василівський р-н, Запорізька обл.), могильник
1952-1953, Симонович Е. О.
дев'ять поховань (одне тілопокладення і вісім тілоспалень)

60. Поховання 89

Ямна кремція (Рис. 103: 1), серед залишків тілоспалення виявлені уламки скляної посудини.

1) Уламки скляної посудини;
2) Уламки рогового тришарового гребеня;
3) Уламки кружального керамічного червонолакового глека (Рис. 103: 3);
4) Уламки кружальної керамічної миски-вази (Рис. 103: 4);
5) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 103: 5);
6) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 103: 2).

Література: Сымонович 1955, с. 283, рис. 3: *5, 7-11*.

Канів (Канів, Черкаська обл.), могильник
1991, Петраускас О. В.
25 поховань (21 тілопокладення і чотири тілоспалення)

61. Поховання 7

Інгумація, зруйнована у давнину, глибина 0,83-0,9 м, розміри 1,2×0,5 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дитини, орієнтований головою на захід. Праворуч від голови небіжчика зафіксовані уламки скляної посудини.

1) Уламки скляної посудини.

Література: Петраускас 1997, с. 191.

Кісьолове (Одеса), могильник
1938-1940, Раєвський К. О.
одне поховання

62. Поховання

Інгумація, серед супровідного інвентарю у похованні виявлений скляний кубок.

1) Конічний товстостінний скляний кубок із шліфованим краєм вінець та холодним оздобленням варіанту Straume VII A (Рис. 25: 8);
2) Уламки кружального керамічного червонолакового глека;
3) Залізний наконечник списа.

Література: Гудкова 1999, с. 365, рис. 60: *17*.

Коблеве (с. Коблеве, Миколаївський/Березанський р-н, Миколаївська обл.), могильник
1965, 1969, Симонович Е. О.
58 поховань (50 тілопокладень і вісім тілоспалень)

63. Поховання 10

Ямна кремація, глибина 0,2 м, серед залишків тілоспалення виявлений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Уламок залізного виробу – стрижня;
3) Уламки кружального керамічного посуду.

Література: Сымонович 1979, с. 69, рис. 1: *3*.

Компанійці (с. Григоро-Бригадирівка, Кобеляцький р-н, Полтавська обл.), могильник
1960-1965, Махно Є. В.
117 поховань (37 тілопокладень та 80 тілоспалень)

64. Поховання 15

Урнова кремація (Рис. 103: 6), глибина 0,3 м, серед залишків тілоспалення виявлений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Уламки рогового тришарового гребеня (Рис. 103: 7);
3) Уламок бронзової фібули (Рис. 103: 8);
4) Бронзова деталь поясної гарнітури – накладка (Рис. 103: 12);
5) Залізний ніж (Рис. 103: 11);
6) Залізне шило (Рис. 103: 9);
7) Залізне шило (Рис. 103: 10);
8) Кружальний керамічний горщик – урна (Рис. 103: 13);
9) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 103: 14);
10) Уламки кружального керамічного посуду.

Література: Некрасова 2006, с. 107, рис. 60: *1-9*.

65. Поховання 19

Ямна кремація (Рис. 103: 15), глибина 0,4 м, серед залишків тілоспалення знайдений оплавлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Залізний ніж (Рис. 103: 19);
3) Бронзова деталь поясної гарнітури – накладка (Рис. 103: 18);
4) Бронзова голка (Рис. 103: 17);

5) Кружальний керамічний кубок (Рис. 103: 16);
6) Уламки кружального керамічного посуду.

Література: Некрасова 2006, с. 107, рис. 61: *1-5*.

66. Поховання 27

Ямна кремація (Рис. 104: 1), глибина 0,2 м, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламки скляної посудини.

1) Уламки скляної посудини, товстостінного кубка із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням (Рис. 28: 30-31);
2) Скляний жетон (Рис. 104: 2);
3) Уламки кружального керамічного посуду.

Література: Некрасова 2006, с. 107, рис. 61: *20-23*.

67. Поховання 44

Ямна кремація (Рис. 104: 3), глибина 0,2 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини;
2) Намисто: дві сердолікові намистини типу 1 за О. В. Гопкало (Рис. 104: 4-5);
3) Уламок залізного виробу – заклепка (Рис. 104: 6);
4) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 104: 7);
5) Уламки кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 104: 8).

Література: Некрасова 2006, с. 109, рис. 64: *3-8*.

68. Поховання 56

Ямна кремація (Рис. 104: 9), глибина 0,4 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини;
2) Уламок скляної поліхромної намистини типу III/8 за О. В. Гопкало (Рис. 104: 10);
3) Ліпний керамічний горщик (Рис. 104: 12);
4) Ліпний керамічний горщик (Рис. 104: 15);
5) Ліпний керамічний горщик (Рис. 104: 16);
6) Ліпний керамічний горщик (Рис. 104: 17);
7) Ліпний керамічний горщик (Рис. 104: 18);
8) Кружальний керамічний кубок (Рис. 104: 13);
9) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 104: 11);
10) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 104: 14).

Література: Некрасова 2006, с. 109-110, рис. 66: *1-10*.

69. Поховання 124

Інгумація (Рис. 105: 1), глибина 1,7 м, розміри 2 × 1,2 м, у могильній ямі з підбоєм розміщувався кістяк, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. Зліва від ступнів небіжчика знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним оздобленням, тип Eggers 230 (Рис. 20: 4);
2) Залізний ніж (Рис. 105: 7);

3) Ліпний керамічний горщик (Рис. 105: 3);
4) Ліпний керамічний горщик (Рис. 105: 4);
5) Кружальний керамічний дворучний глек (Рис. 105: 2);
6) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 105: 6);
7) Кружальна керамічна посудина (Рис. 105: 5);
8) Жертовна їжа: уламки кісток великої рогатої худоби.

Література: Некрасова 2006, с. 113, рис. 75: *1-8*.

70. Поховання 164

Ямна кремація (Рис. 106: 1), глибина 0,9 м, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламки скляної посудини.

1) Уламки скляної посудини;
2) Намисто: три сердолікові намистини типу 1 за О. В. Гопкало (Рис. 106: 2-4);
3) Залізний виріб – закручений у спіраль дріт та стрижень (Рис. 106: 6);
4) Керамічне пряслице (Рис. 106: 5);
5) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 106: 17);
6) Кружальна керамічна дворучна посудина (Рис. 106: 11);
7) Кружальний керамічний кубок (Рис. 106: 8);
8) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 106: 9);
9) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 106: 10);
10) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 106: 13);
11) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 106: 16);
12) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 106: 19);
13) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 106: 14);
14) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 106: 18);
15) Кружальна керамічна посудина;
16) Ліпний керамічний горщик (Рис. 106: 12);
17) Ліпна керамічна миска (Рис. 106: 15);
18) Ліпний керамічний кубок (Рис. 106: 7).

Література: Некрасова 2006, с. 115, рис. 79.

Косанове (с. Косанове, Гайсинський р-н, Вінницька обл.), могильник
1961-1964, Кравченко Н. М.
57 поховань (39 тілопокладень і 18 тілоспалень)

71. Поховання 17-1961

Інгумація (Рис. 105: 8), глибина 0,7 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослої жінки, витягнутий на спині, орієнтований головою на захід. Праворуч від черепа знаходилася скляна чаша.

1) Скляна чаша із оплавленим краєм вінець типу Вербковіце (Рис. 17: 7);
2) Бронзова двочленна прогнута фібула із суцільним приймачем типу 6 групи 2 за О. В. Петраускасом (Рис. 105: 10);
3) Бронзова двочленна прогнута фібула із суцільним приймачем типу 6 групи 2 за О. В. Петраускасом;
4) Намисто: скляні буси, сердолікові буси, коралові буси (Рис. 105: 9);

5) Бронзова підвіска-ємність – «відерце» типу II/3 за О. В. Гопкало (Рис. 105: 11);
6) Уламки кружального керамічного одноручного глека (Рис. X: 12).

Література: Кравченко Н. М. 1967, с. 94, табл. IX: *5*, XIV: *23*, XV: *12*, XVI: 7, XVII: *5*, XIX: *9*; Petrauskas 2003, S. 313-314, Abb. 41; Petrauskas 2017, S. 131, Taf. XI.

72. Поховання 21-1961

Інгумація (Рис. 108: 1), глибина 1 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослого чоловіка, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. Серед супровідного інвентарю виявлена скляна посудина.

1) Напівсферична скляна чаша із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, тип Якобень (Рис. 15: 2);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанту 2 типу II за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 108: 2);
3) Бронзова двочленна прогнута фібула із суцільним приймачем варіанта 2 типу 1 за О. В. Петраускасом та Є. В. Синицею (Рис. 108: 4);
4) Бронзова пряжка серії В або Д за Є. Л. Гороховським (Рис. 108: 6);
5) Сердолікова намистина типу 1 за О. В. Гопкало (Рис. 108: 3);
6) Залізна пряжка (Рис. 108: 5);
7) Кружальний керамічний глек без ручок (Рис. 108: 13);
8) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 108: 10);
9) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 108: 12);
10) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 108: 7);
11) Кружальна керамічна миска;
12) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 108: 11);
13) Ліпний керамічний горщик (Рис. 108: 8);
14) Ліпний керамічний горщик (Рис. 108: 9);
15) Уламки граніту;
16) Жертовна їжа: кістки свині.

Література: Кравченко Н. М. 1967, с. 87, рис. 4: 9, табл. IV: *4*, VI: *13*, *16*, IX: *25*, X: *7*, *20*, XI: *2*, XIV: *20*, XV: *1*, *4*, *5*, *6*, XVII: *3*; Petrauskas 2003, S. 316-317, Abb. 43a: 1, 43b, 43c.

73. Поховання 22-1961

Інгумація (Рис. 109: 1), глибина 0,85 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослої жінки, витягнутий на спині, орієнтований головою на захід. Праворуч від черепа знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 21: 1);
2) Срібна двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 109: 2);
3) Срібна двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 109: 3);
4) Срібна двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 109: 4);

5) Намисто (Рис. 109: 5): скляна намистина монохромна типу II/10, сердолікові буси типу 1 (6 екз.) за О. В. Гопкало, коралові буси.
6) Кружальний керамічний одноручний глек.

Література: Кравченко Н. М. 1967, с. 94-95, табл. IX: *2-3, 23*, XIV: *2*, XIX: *10*; Petrauskas 2003, S. 317-318, Abb. 44.

74. Поховання 23-1961

Інгумація (Рис. 110: 1), глибина 0,9 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослої жінки, витягнутий на спині, орієнтований головою на захід. Зліва від черепа знаходилася скляна чаша.

1) Скляна чаша із оплавленим краєм вінець типу Вербковіце (Рис 17: 4);
2) Срібна двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 110: 4);
3) Срібна двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 110: 5);
4) Бронзова пряжка з обоймою різновиду В 1 б (Рис. 110: 3);
5) Намисто (Рис. 110: 2): сердолікові буси типу 1 (6 екз.) за О. В. Гопкало;
6) Ліпний керамічний одноручний глек (Рис. 110: 6).

Література: Кравченко Н. М. 1967, с. 95, табл. I: *3*, IX: *22*, X: *11*, XIV: *17*, XIX: *11*; Petrauskas 2003, S. 318-319, Abb. 45; Petrauskas 2017, S. 131, Taf. XIII.

75. Поховання 60-1962

Інгумація (Рис. 109: 6), глибина 1,4 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослого чоловіка, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. У мисці, розміщеній у скупченні посуду за головою, знайдений скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений накладними нитками кольорового скла (Рис. 35: 8);
2) Уламки рогового тришарового гребеня варіанту 1 типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 109: 7);
3) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 109: 8);
4) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 109: 11);
5) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 109: 12);
6) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 109: 13);
7) Кружальний керамічний горщик (Рис. 109: 9);
8) Кружальний керамічний горщик (Рис. 109: 10);
9) Жертовна їжа: кістки великої рогатої худоби.

Література: Кравченко Н. М. 1967, с. 88, табл. III: *11*, IV: *10*, VII: *8*, XI: *7*, XIII: *5-6*, XV: *9*, XVIII: *1*, Petrauskas 2003, S. 328, Abb. 58.

76. Поховання 7-1963

Інгумація (Рис. 107: 1), глибина 1,1 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослого чоловіка, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. У мисці, розміщеній у скупченні посуду поблизу правого плеча, виявлена скляна чаша.

1) Скляна чаша з оплавленим краєм вінець типу Вербковіце (Рис. 17: 5);

2) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 107: 2);
3) Уламок залізної фібули (Рис. 107: 3);
4) Уламок залізної пряжки (Рис. 107: 4);
5) Дві залізні підвіски-ємності – «відерця» типу II/2 за О. В. Гопкало (Рис. 107: 5)
6) Дві бронзові підвіски-ємності – «відерця» типу II/3 за О. В. Гопкало (Рис. 107: 5);
7) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 107: 10)
8) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 107: 6);
9) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 107: 8);
10) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 107: 9);
11) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 107: 11);
12) Ліпний керамічний горщик (Рис. 107: 7).

Література: Кравченко Н. М. 1967, с. 88, табл. VI: *5*, IX: *28, 33*, X: *23*, XIII: *2, 8*, XV: *11*, XVI: *6-7*, XVIII: *3*; Petrauskas 2003, S. 335-336, Abb. 66; Petrauskas 2017, S. 131, Taf. XII.

77. Поховання 14-1964

Ямна кремація (Рис. 110: 1), глибина 0,45 м, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламки рогового тришарового гребеня;
3) Срібний виріб – кільце (Рис. 110: 9);
4) Уламок глиняного пряслиця (Рис. 110: 8);
5) Уламки світлоглиняної амфори;
6) Уламки ліпної керамічної посудини;
7) Уламки кружальної керамічної триручної посудини;
8) Уламки кружальної керамічної триручної посудини;
9) Уламки кружального керамічного посуду.

Література: Кравченко Н. М. 1967, с. 100-101, табл. XII: *20*, XVI: *10*, XX: *20*.

Курники (с. Курники, Вінницький/Тиврівський р-н, Вінницька обл.), могильник
1983-1984, Магомедов Б. В., Гудим-Левкович О. М.
27 поховань (інгумації)

78. Поховання 4

Інгумація (Рис. 111: 1), зруйнована у давнину, глибина 2,3 м, у могильній ямі розміщувався кістяк підлітка, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. У заповненні об'єкту виявлені уламки скляного кубка, який очевидно належав похованню.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 230 (Рис. 20: 12);
2) Срібна двочленна двохпластинчаста фібула варіанту 1 групи А за А. Коковським або варіації Одобеску підгрупи I за І. О. Гавритухіним (Рис. 111: 3);

3) Срібна двочленна двохпластинчаста фібула варіанту 1 групи А за А. Коковським або варіації Одобеску підгрупи І за І. О. Гавритухіним (Рис. 111: 4);
4) Керамічне пряслице (Рис. 111: 2);
5) Намисто: сердолікові буси типу (4 екз.);
6) Уламки залізного виробу – деталі скриньки?
7) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 111: 5).

Література: Магомедов 1999б, с. 104-105, рис. 6.

Легедзине (с. Легедзине, Звенигородський р-н, Черкаська обл.), могильник
2008-2011, 2015, Магомедов Б. В., Діденко С. В., Мілашевський О. С.
73 поховання (30 тілопокладень, 43 тілоспалень)

79. Поховання 72

Ямна кремація (Рис. 112: 1), глибина 0,75 м, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламок кружального керамічного глека (Рис. 112: 2);
3) Уламок кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 112: 3);
4) Уламок кружальної керамічної миски відкритого типу (Рис. 112: 4);
5) Уламок ручки кружальної керамічної вази;
6) Уламок ліпної керамічної посудини.

Література: Магомедов, Диденко и Милашевский 2017, с. 104-105, рис. 7: 6-9.

Лісові Гринівці 3а (с. Лісові Гринівці, Хмельницький р-н, Хмельницька обл.), могильник
2010, Строцень Б. С., Демидко С. Ю.
19 поховань

80. Поховання 7

Інгумація (Рис. 113: 1), зруйнована у давнину, глибина 1,3 м, у могильній ямі простої конструкції, орієнтованій по лінії південний-захід – північний схід, розміщувалися залишки кістяків дорослої жінки і дитини. У заповненні об'єкту виявлений скляний кубок, який очевидно належав похованню.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 20: 15);
2) Бронзова пряжка різновиду Е 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 113: 2);
3) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 113: 3).

Література: Демидко, Строцень та Щепаченко 2024, у друці.

81. Поховання 13

Інгумація (Рис. 113: 4), глибина 1,57 м, розміри 2,3×1,3 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослої жінки витягнутий на спині, орієнтований головою на захід із незначним відхиленням на північ. Праворуч від черепа зафіксований скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 21: 2);

2) Срібна двочленна двохпластинчаста фібула варіанту 1 групи А за А. Коковським або варіації Одобеску підгрупи І за І. О. Гавритухіним (Рис. 113: 7);
3) Срібна двочленна двохпластинчаста фібула варіанту 1 групи А за А. Коковським або варіації Одобеску підгрупи І за І. О. Гавритухіним (Рис. 113: 8);
4) Срібна пряжка із обоймою різновиду а варіанта 1 серії В або Д за Є. Л. Гороховським (Рис. 113: 6);
5) Кістяний футляр для голок (Рис. 113: 5).

Література: Демидко, Строцень та Щепаченко 2024, у друці.

82. Поховання 18

Інгумація (Рис. 114: 1), зруйнована у давнину, глибина 1,6 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії південний-захід – північний схід, розміщувалися залишки кістяку дитини. Під черепом *in situ* розміщувався скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Синтана де Муреш (Рис. 33: 6);
2) Срібна пряжка з обоймою різновиду Ж 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 114: 4);
3) Срібна пряжка з обоймою різновиду Ж 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 114: 5);
4) Бурштинова намистина варианта б типу 1 подгруппи 1 за О. В. Гопкало (Рис. 114: 3);
5) Срібна підвіска-ємність – ромбовидна закрита ємність (Рис. 114: 2);
6) Ліпний керамічний одноручний глек (Рис. 114: 6).

Література: Демидко, Строцень та Щепаченко 2024, у друці.

Маслове (с. Маслове, Шполянський/Златопольський р-н, Черкасська обл.), могильник

1926, 1928-1929, Смолічев П. І., Гамченко С. С.

91 поховання (29 тілопокладення та 62 тілоспалення)

83. Поховання в кв. C

Ямна кремація, глибина 0,4 м, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини;
2) Бронзова пряжка;
3) Шматок граніту.

Література: Петров 1964, с. 125.

84. Поховання в кв. D

Ямна кремація, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Бронзова пряжка з обоймою;
3) Намистина сердолікова;
4) Керамічне пряслице;

5) Бронзовий виріб;
6) Кружальна керамічна миска;
7) Шматок граніту.

Література: Петров 1964, с. 125.

85. Поховання в кв. E

Ямна кремація, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини;
2) Уламок фібули;
3) Шматок граніту.

Література: Петров 1964, с. 126.

86. Поховання в кв. F

Ямна кремація, глибина 0,3 м, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини;
2) Уламки керамічної посудини;
3) Шматок граніту.

Література: Петров 1964, с. 126.

87. Поховання в кв. H

Ямна кремація, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини;
2) Уламки кружального керамічного посуду;
3) Шматок граніту.

Література: Петров 1964, с. 126.

88. Поховання в кв. D

Ямна кремація, серед залишків тілоспалення зафіксовані уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини;
2) Уламок бронзової фібули;
3) Скляна намистина;
4) Сердолікова намистина;
5) Шматок граніту.

Література: Петров 1964, с. 126.

Нагірне 2 (с. Нагірне, Ізмаїльський р-н, Одеська обл.), могильник
1985-1986; 1989-1993; 2003; Гудкова О. В., Росохатський О. А., Фокєєв М. М.;
Гудкова О. В.; Фокєєв М. М.

89. Поховання 1 (4)

Інгумація (Рис. 112: 5), глибина 0,3 м, розміри 1,85×0,5 м, у могильній ямі розміщувався кістяк витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. На правій гомілці розміщувався скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Синтана де Муреш (Рис. 33: 5);
2) Бронзова пряжка різновиду Г 2 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 112: 7);
3) Залізне шило (Рис. 112: 8);
4) Кружальний керамічний червонолаковий одноручний глек-ойнохоя типу 1 за С. В. Діденко (Рис. 112: 6);
5) Точильний камінь (Рис. 112: 9).

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 189-190, Taf. 2.

90. Поховання 7

Інгумація (Рис. 112: 10), зруйнована у давнину, глибина 0,5 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії захід-схід, розміщувалися залишки кістяку дитини. Праворуч від черепа виявлений скляний кубок, зафіксований in situ.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2 (Рис. 32: 11).

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 191, Taf. 3: 3-4.

91. Поховання 10

Інгумація (Рис. 115: 1), глибина 0,2 м, розміри 1,5×0,45 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дитини витягнутий на спині, орієнтований головою на північ. На черепі розміщувався скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 20: 11);
2) Уламок світлоглиняної амфори типу Шелов F (Рис. 115: 9);
3) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 115: 7);
4) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 3 е за Є. Л. Гороховським (Рис. 115: 8);
5) Намисто: три скляні намистини (Рис. 115: 2-4);
6) Керамічне пряслице (Рис. 115: 5);
7) Керамічне пряслице (Рис. 115: 6);
8) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 115: 11);
9) Кружальний керамічний кубок (Рис. 115: 10);
10) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 115: 14);
11) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 115: 15);
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 115: 12);
13) Кружальний керамічний горщик (Рис. 115: 13);
14) Три шматки пісковику;

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 194-195, Taf. 10-11.

92. Поховання 17

Інгумація (Рис. 116: 1), глибина 0,5 м, розміри 1,3×0,7 м, у могильній ямі простої конструкції, орієнтованій по лінії північ – південь, розміщувався кістяк дитини. У одноручній вазі у скупченні посуду біля ніг небіжчика виявлений скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2 (Рис. 32: 3);

2) Бронзова двочленна прогнута підв’язна фібула різновиду Б 3 е? за Є. Л. Гороховським (Рис. 116: 2);
3) Бронзова пряжка з обоймою різновиду Д 1 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 116: 3);
4) Намисто: сердолікова намистина типу 1 (1 екз., Рис. 116: 15), бурштинові буси типу 1а (3 екз., Рис. 116: 14), скляні монохромні буси (Рис. 116: 9-13) типів ІІ/15 (2 екз,) ХІІ/2а (1 екз.), ХІІ/13 (2 екз.), ХІV/11 (1 екз.), скляні поліхромні буси (Рис. 116: 6-8) типів ІХ/1б (1 екз.), Х/8 (2 екз), ХІ/3 (1 екз.) за О. В. Гопкало;
5) Дві підвіски-мушлі морського молюска *Murex* (Рис. 116: 17);
6) Залізна підвіска-ємність – «відерце» типу 2 за О. В. Гопкало (Рис. 116: 16);
7) Скляне пряслице (Рис. 116: 4);
8) Уламок залізного ножа (Рис. 116: 5);
9) Кружальна керамічна одноручна ваза (Рис. 116: 18);
10) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 116: 21);
11) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 116: 19);
12) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 116: 20);
13) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 116: 23);
14) Кружальний керамічний горщик (Рис. 116: 22);
15) Кружальний керамічний горщик (Рис. 116: 24);
16) Залишки органічної тканини;
17) П’ять камінців.

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 199-200, Taf. 18-19.

93. Поховання 18

Інгумація (Рис. 117: 1), глибина 0,9 м, розміри 2,25×1 м, у могильній ямі із заплечиками, розміщувався кістяк витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на захід. У мисці-вазі у скупченні посуду біля ніг небіжчика виявлений скляний кубок.

1) Товстостінний скляний кубок із шліфованим крам вінець та холодним декоруванням;
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 1а типу ІІІ за Г. Ф. Нікітною (Рис. 117: 6);
3) Бронзова двочленна прогнута підв’язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 117: 2);
4) Бронзове шило (Рис. 117: 4);
5) Бронзові ножиці (Рис. 117: 5);
6) Бронзовий ніж (Рис. 117: 3);
7) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 117: 9);
8) Кружальний керамічний червонолаковий глек-ойнохоя типу 2 за С. В. Діденко (Рис. 117: 8)
9) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 117: 7);
10) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 117: 11);
11) Кружальна керамічна червонолакова миска варіанта 3 типу 2 за С. В. Діденко (Рис. 117: 12);
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 117: 10);
13) Кружальний керамічний горщик (Рис. 117: 13);

14) Жертовна їжа: кітки дрібної рогатої худоби.

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 200-201, Taf. 20-21.

94. Поховання 33

Інгумація (Рис. 118: 1), глибина 2,2 м, розміри 3,2×0,8 м, у могильній ямі із заплечиками та дерев'яною конструкцією, розміщувався кістяк дорослого чоловіка витягнутий на спині, орієнтований головою на захід із незначним відхиленням на північ. Праворуч від черепа знаходився скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із суцільною ніжкою типу Ізвоаре за І. О. Гавритухіним;
2) Два залізні вироби (Рис. 118: 2);

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 207-208, Taf. 32.

95. Поховання 36

Інгумація (Рис. 118: 1), глибина 0,4 м, розміри 2,05×0,7 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослого чоловіка витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на схід. У вазі праворуч від черепа знаходився скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2 (Рис. 32: 2);
2) Уламок рогового тришарового гребеня (Рис. 118: 6);
3) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 118: 5);
4) Бронзова пряжка серії В? за Є. Л. Гороховським (Рис. 118: 4);
5) Залізне шило (Рис. 118: 7);
6) Кружальна керамічна ваза (Рис. 118: 13);
7) Кружальний керамічний одноручний глек-ойнохоя типу 1 за С. В. Діденко (Рис. 118: 14);
8) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 118: 8);
9) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 118: 10);
10) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 118: 9);
11) Кружальний керамічний горщик (Рис. 118: 11);
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 118: 12);
13) Жертовна їжа: кістки птаха, кістки риби, уламки яєчної шкарлупи.

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 209-210, Taf. 27: *7-13*, 28.

96. Поховання 67

Інгумація (Рис. 119: 1), глибина 1,35 м, розміри 2,15×1,25 м, у могильній ямі із заплечиками розміщувався кістяк дитини витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на схід. У вазі в скупченні посуду праворуч від черепа знаходився скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2 (Рис. 32: 4);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 2 типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 119: 18);

3) Срібна двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 119: 8);
4) Срібна двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 119: 9);
5) Намисто: сердолікові буси (Рис. 119: 7) типу 1 (4 екз.), бурштинова намистина, скляні буси монохромні (Рис. 119: 5-6) типів VIII/3б (1 екз.), XII/2б (3 екз.) за О. В. Гопкало;
6) Підвіска з мушлі морського молюска *Murex* (Рис. 119: 17);
7) Рогова пірамідальна підвіска (Рис. 119: 10);
8) Рогова пірамідальна підвіска (Рис. 119: 11);
9) Дві мушлі прісноводних молюсків (Рис. 119: 15-16);
10) Залізний виріб – кільце (Рис. 119: 12);
11) Залізний виріб – кільце (Рис. 119: 13);
12) Уламок залізного ножа (Рис. 119: 14);
13) Уламок бронзової голки (Рис. 119: 4);
14) Керамічне прясло (Рис. 119: 2);
15) Керамічне прясло (Рис. 119: 3);
16) Кружальний керамічний червонолаковий одноручний глек типу 6 за С. В. Діденко (Рис. 119: 24);
17) Кружальна керамічна червонолакова чаша типу 3 за С. В. Діденко (Рис. 119: 27);
18) Кружальна керамічна ваза (Рис. 119: 25);
19) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 119: 22);
20) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 119: 26);
21) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 119: 23);
22) Кружальний керамічний горщик (Рис. 119: 20);
23) Кружальний керамічний горщик (Рис. 119: 21);
24) Ліпний керамічний горщик (Рис. 119: 19);
25) Два шматки пісковика;
26) Жертовна їжа: уламки яєчної шкарлупи.

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 223-224, Taf. 55: *1*, 56-57.

97. Поховання 74

Інгумація (Рис. 120: 1), глибина 0,95 м, розміри 2×1,25 м, у могильній ямі із заплечиками розміщувався кістяк дитини витягнутий на спині, орієнтований головою на захід із незначним відхиленням на північ. За черепом виявлений скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою (Рис. 36: 4);
2) Намисто: скляні буси монохромні (Рис. 120: 4-6) типів IV/3 (2), VIII/3 (5), VIII/7 (1), VIII/9 (1), XII/2 (1), XIII/2 (1), XVII/10 (1), сердолікова намистина типу 1 (Рис. 120: 3), скляні буси невизначеного типу, дископодібна скляна підвіска типу XVIII/11-12 (Рис. 120: 2) за О. В. Гопкало.

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 226 Taf. 60: *1-7*.

98. Поховання 78

Інгумація (Рис. 120: 7), глибина 1,6 м, розміри 1,1×0,75 м, у могильній ямі із заплечиками розміщувався кістяк дитини? витягнутий на спині, орієнтований головою на захід із відхиленням на північ. У районі черепа знаходився скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2 (Рис. 32: 8).

Література: Gudkova and Schultze 2017, S. 228 Taf. 59: *7-8*.

Миколаївка-Казацьке (с. Миколаївка, Березівський/Миколаївський р-н, Одеська обл.), могильник

1912, Еберт М.; 1966-1971, Симонович Е. О.

99. Поховання 1Н

Інгумація (Рис. 120: 8), у могильній ямі із підбоєм розміщувався кістяк дорослої жінки із немовлям, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із відхиленням на захід. У районі черепа знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 21: 8);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 3 типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 120: 10);
3) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула із ніжкою, що розширюється (Рис. 120: 9);
4) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула із ніжкою, що розширюється;
5) Намисто: сердолікова намистина, бурштинові буси (6 екз.), скляні буси монохромні (58 екз.), скляна намистина поліхромна, буси із природних мінералів (8 екз.;), бронзова намистина-пронизь (Рис. 120: 11);
6) Підвіска мушля морського молюска;
7) Кружальний керамічний горщик (Рис. 120: 12);
8) Ліпна керамічна миска відкритого типу (Рис. 120: 14);
9) Ліпний керамічний горщик (Рис. 120: 13);
10) Уламок скла.

Література: Ebert 1913, S. 86-88, Abb. 96; Симоненко и Сикоза 2020, с. 289-290, рис. 1: 2.

Одая (с. Чуньків, Заставнівський р-н, Чернівецька обл.), могильник

1987-1988, Нікітіна Г. Ф.

30 поховань (26 тілопокладень і чотири тілоспалення)

100.Поховання 23

Інгумація (Рис. 121: 1), зруйнована у давнину, глибина 2,5 м, у могильній ямі із залишками дерев'яної конструкції, орієнтованій по лінії північ – південь, розміщувалися залишки кістяку дорослого чоловіка. У заповненні об'єкту виявлений скляний кубок, що очевидно належав похованню.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2 (Рис. 32: 6);
2) Срібна шпора (Рис. 121: 4);
3) Срібна шпора (Рис. 121: 5);

4) Уламок залізного виробу (Рис. 121: 2);
5) Уламок залізного виробу (Рис. 121: 3);
6) Кружальна керамічна миска закритого типу(Рис. 121: 11);
7) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 121: 9);
8) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 121: 10);
9) Кружальний керамічний червоноглиняний кубок;
10) Кружальний керамічний глек;
11) Кружальний керамічний горщик (Рис. 121: 6);
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 121: 7);
13) Кружальний керамічний горщик (Рис. 121: 8).

Література: Никиина 1996, с. 16-17, рис. 6, табл. 17, 18: 6-13.

Оселівка (с. Оселівка, Дністровський/Кельменецький р-н, Чернііівецька обл.), могильник
1969, Нікітіна Г. Ф.
89 поховань (20 тілопокладень, 68 тілоспалень і один кенотаф)

101. Поховання 15

Інгумація (Рис. 122: 1), зруйнована у давнину, глибина 1,55 м, у могильній ямі із кам'яною конструкцією, орієнтованій по лінії північ – південь, розміщувалися залишки кістяку дитини. Біля черепа виявлений скляний кубок, який очевидно розміщувався *in situ*.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 21: 7);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 1 типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 122: 3);
3) Бронзовий виріб – пластина із заклепкою (Рис. 122: 2);
4) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 122: 4);
5) Кружальний керамічний кубок (Рис. 122: 8);
6) Уламок кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 122: 5);
7) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 122: 6);
8) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 122: 7);
9) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 122: 10);
10) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 122: 11);
11) Кружальний керамічний горщик (Рис. 122: 9);
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 122: 12);
13) Жертовна їжа: кістки дрібної рогатої худоби і птаха.

Література: Никитина 1988, с. 19-23, табл. 8-9.

102. Поховання 38

Урнова кремація (Рис. 122: 13), глибина 0,78 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламок бронзового виробу, оплавлений, деформований;
3) Скляна намистина, оплавлена, деформована;
4) Два камінці;
5) Кружальний керамічний горщик (Рис. 122: 14);

6) Уламки кружального керамічного глека;
7) Уламки кружальної керамічної триручної посудини;
8) Уламки кружального керамічного посуду;
9) Жертовна їжа: кістки птаха.

Література: Никитина 1988, с. 39-42, табл. 21: *1*.

103.Поховання 40

Інгумація (Рис. 123: 1), зруйнована у давнину, глибина 1,32 м, у могильній ямі розміщувалися залишки кістяку орієнтованого, ймовірно, головою на північ. У різних шарах заповнення котловану ями виявлені уламки скляної посудини.

1) Два уламки скляної посудини;
2) Уламки рогового тришарового гребеня варіанта 1 типу І за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 123: 3);
3) Бронзова пряжка серії Ж? за Є. Л. Гороховським (Рис. 123: 2).

Література: Никитина 1988, с. 42, табл. 22: *А*.

104.Поховання 41

Інгумація (Рис. 123: 4), зруйнована у давнину, глибина 1,16 м, у могильній ямі розміщувалися залишки кістяку орієнтованого, ймовірно, головою на північ із незначним відхиленням на захід. У заповненні об'єкту виявлений уламок скляної посудини, що напевно належав похованню.

1) Уламок товстостінного скляного кубка із шліфованим краєм вінець і холодним декоруванням (Рис. 29: 16);
2) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 123: 7);
3) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 123: 8);
4) Намисто: скляні буси монохромні (Рис. 123: 5-6а) типів I/5 (1 екз.), XVII/12 (42 екз.), намистина сердолікова типу 1 (Рис. 123: 9) за О. В. Гопкало;
5) Залізний виріб – пластина із заклепками (Рис. 123: 10).

Література: Никитина 1988, с. 42, табл. 22: *Б.*

105.Поховання 42

Ямна кремація (Рис. 124: 1) у дерев'яній конструкції?, глибина 0,55 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламок рогового тришарового гребеня;
3) Залізний виріб – пластина із заклепкою (Рис. 124: 2);
4) Залізний ключ (Рис. 124: 3);
5) Керамічне пряслице (Рис. 124: 3);
6) Жертовна їжа: кістки дрібної рогатої худоби і птаха.

Література: Никитина 1988, с. 42-45, табл. 23: *А*

106.Поховання 47

Ямна кремація, глибина 0,73 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;

Література: Никитина 1988, с. 45-48, табл. 25: *Б.*

107. Поховання 54

Ямна кремація, глибина 1 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламок залізного виробу – стрижень;
3) Уламок залізного виробу – дріт.

Література: Никитина 1988, с. 51, табл. 28: *Б.*

108. Поховання 57

Урнова кремація, глибина 0,54 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламок кружального керамічного горщика – урна.

Література: Никитина 1988, с. 53, табл. 29: *Б.*

109. Поховання 58

Інгумація (Рис. 124: 5), зруйнована у давнину, глибина 2,55 м, у могильній ямі із кам'яною конструкцією, орієнтованій по лінії північний-захід – південний-схід, розміщувалися залишки кістяку дитини. Біля черепа виявлений скляний кубок, який очевидно розміщувався *in situ*.

1) Скляний флакон (Рис. 39: 1);
2) Золотий перстень із скляною вставкою (Рис. 124: 6);
3) Уламок бронзової підв'язної фібули (Рис. 124: 8);
4) Уламок бронзового виробу – дріт (Рис. 124: 7);
5) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу (Рис. 124: 9);
6) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 124: 10);
7) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 124: 14);
8) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 124: 12);
9) Уламок кружальної керамічної миски (Рис. 124: 13);
10) Кружальний керамічний горщик (Рис. 124: 11);
11) Кружальний керамічний горщик (Рис. 124: 15);
12) Жертовна їжа: кістки дрібної та великої рогатої худоби.

Література: Никитина 1988, с. 53-57, табл. 30-31.

110. Поховання 64

Ямна кремація (Рис. 122: 15), глибина 0,53 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок скляної посудини, оплавлений, деформований;
2) Уламки керамічного посуду.

Література: Никитина 1988, с. 57, 61, табл. 34: *Б.*

111. Поховання 74

Ямна кремація (Рис. 124: 16), яма із кам'яною конструкцією, глибина 0,58 м, серед залишків тілоспалення виявлені уламки скляного виробу.

1) Уламки скляного виробу, оплавлені, деформовані;
2) Уламок бронзової пряжки (Рис. 124: 19);
3) Два уламки бронзового виробу – пластина (Рис. 124: 20, 22);
4) Уламок бронзового виробу – заклепка;
5) Уламок бронзової голки;
6) Уламки бронзових виробів (Рис. 124: 17-18);
7) Залізний цвях (Рис. 124: 21);
8) Уламок залізного виробу – стрижень;
9) Уламки кружальної керамічної миски закритого типу;
10) Уламки керамічного посуду.

Література: Никитина 1988, с. 69, табл. 41: *Б.*

112.Поховання 86

Кенотаф (Рис. 125: 1), глибина 0,95 м, розміри 2,15×1 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії північний-захід – південний-схід, розміщувався поховальний інвентар. У триручній посудині знаходився скляний кубок.

1) Товстостінний скляний кубок із шліфованим краєм вінець і холодним декоруванням типу Straume I B 3 (Рис. 25: 4);
2) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 125: 9);
3) Кружальний керамічний кубок (Рис. 125: 2);
4) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 125: 5);
5) Посудина імітація? світлоглиняної амфори типу Шелов D підтип 5 за С. В. Діденко (Рис. 125: 3);
6) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 125: 6);
7) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 125: 8);
8) Кружальна керамічна миска відритого типу (Рис. 125: 7);
9) Уламки кружальної керамічної миски;
10) Кружальний керамічний горщик (Рис. 125: 4).

Література: Никитина 1988, с. 79, табл. 48.

Переяслав-Хмельницький (Переяслав, Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл.), могильник

1951-1952, 1954, Гончаров В. К., Махно Є. В.

42 поховання (19 тілопокладень, 21 тілоспалення і два кенотафа)

113.Поховання 2-1952

Інгумація (Рис. 126: 1), зруйнована у давнину, глибина 1,5 м, у могильній ямі розміщувалися залишки кістяку. У скупченні посуду ліворуч від кістяку, всередині триручної посудини виявлена скляна чаша.

1) Скляна чаша із оплавленим краєм вінець типу Переяслав-Хмельницький 2 (Рис. 17: 3);
2) Роговий тришаровий гребінь унікальної форми (Рис. 126: 2);
3) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 126: 3);
4) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 126: 5);

5) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 126: 8);
6) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 126: 4);
7) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 126: 9);
8) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 126: 10);
9) Уламки кружальної керамічної миски;
10) Кружальний керамічний горщик (Рис. 126: 6);
11) Кружальний керамічний горщик (Рис. 126: 7).

Література: Гончаров та Махно 1957, с. 130-132, рис. 1, табл. I: *2-8, 16*; Petrauskas 2017, S. 132, Taf. XIV.

114. Поховання 5-1952

Інгумація (Рис. 127: 1), глибина 3,6 м, розміри 2,2×0,9 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувалися залишки кістяку, орієнтованого головою на північ. У скупченні посуду за черепом, всередині триручної посудини виявлена скляна посудина.

1) Уламки скляної посудини;
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 2 типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 127: 5);
3) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула (Рис. 127: 4);
4) Бурштинова намистина;
5) Залізне вістря стріли (Рис. 127: 2);
6) Залізна шпора (Рис. 127: 3);
7) Залізний ніж;
8) Гральні скляні жетони (Рис. 127: 1): білі (11 екз.) та чорні (11 екз.);
9) Бронзовий виріб – деталь скриньки (Рис. 127: 7);
10) Срібний виріб – деталь скриньки (Рис. 127: 6);
11) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 127: 9);
12) Кружальний керамічний кубок (Рис. 127: 11);
13) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 127: 8);
14) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 127: 10).

Література: Гончаров та Махно 1957, с. 133-134, рис. 1, табл. II: *1-13.*

Привільне (с. Привільне, Запорізький/Верхньохортицький р-н, Запорізька обл.), могильник
1929, Козловська В., Козар П. А.
28 поховань (десять тілопокладень і 18 тілоспалень)

115. Поховання 10

Інгумація (Рис. 128: 1), глибина 1,6 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувалися кістяк, орієнтований головою на північ. У скупченні посуду ліворуч від черепа, всередині ліпного горщика виявлена скляна посудина.

1) Скляна чаша із оплавленим краєм вінець типу Привільне 10 (Рис. 17: 6);
2) Тришаровий роговий гребінь варіанта 2а типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 128: 1).
3) Бронзова двочленна прогнута фібула із суцільним приймачем варіанту 1 типу 7 групи 2 за О. В. Петраускасом (Рис. 128: 2);
4) Бронзова двочленна прогнута фібула із суцільним приймачем;

5) Намисто: сердолікові буси (Рис. 128: 6-8, 9-19) типу 1 (14 екз.), скляна намистина монохромна (Рис. 128: 5, 20) невизначеного типу (2 екз.), скляна намистина поліхромна (Рис. 128: 3) типу IX/8 (1 екз.) за О. В. Гопкало, бурштинова намистина (Рис. 128: 4);
6) Дві срібні підвіски – кільця з дроту (Рис. 128: 23-24);
7) Бронзовий виріб – кільце х дроту (Рис. 128: 21);
8) Кістяний виріб – кільце (Рис. 128: 22);
9) Кістяний виріб – пластинка;
10) Підвіска із ікла тварини (Рис. 128: 32);
11) Підвіска із мушлі морських молюсків *Cauri* (Рис. 128: 30);
12) Підвіска із мушель морських молюсків *Cauri* (Рис. 128: 31);
13) Підвіска із скляних намистин (Рис. 128: 33);
14) Чотири бурштинові грибоподібні підвіски типу VIII/2 за О. В. Гопкало (Рис. 128: 25-28);
15) Чотири скляні жетони (Рис. 128: 29);
16) Ліпний керамічний одноручний глек (Рис, 128: 37);
17) Кружальна керамічна ваза (Рис. 128: 36);
18) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 128: 25);
19) Ліпний керамічний горщик (Рис. 128: 34);
20) Уламки ліпного керамічного горщика;
21) Уламок ліпної керамічної посудини.

Література: Кухаренко 1955, с. 136-138, табл. 2; Petrauskas 2017, S. 132, Taf. 15.

116. Поховання 17

Урнова кремація, глибина 0,6 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляної посудини.

1) Уламок дна скляної посудини;
2) Кружальна керамічна миска закритого типу.

Література: Кухаренко 1955, с. 139-140.

Ранжеве (с. Ранжеве, Одеський/Лиманський р-н, Одеська обл.), могильник
1962-1964, Симонович Е. О.
20 поховань (інгумації)

117. Поховання 12

Інгумація (Рис. 127: 12), зруйноване у давнину, глибина 2,97 м, розміри 2,2×0,9 м, у могильній ямі із дерев'яною конструкцією та кам'яним перекриттям, орієнтованій по лінії північний захід – південний схід, розміщувалися залишки кістяку. У районі черепа виявлений скляний кубок, зафіксований *in situ*.

1) Товстостінний скляний кубок із шліфованим краєм вінець і холодним декоруванням типу Straume VII (Рис. 25: 9);
2) Два залізні цвяхи (Рис. 127: 13-14).

Література: Сымонович 1979, с. 106, рис. 25: *5-6*, 26: *VI*, 27: *I*, 29: *3*.

118. Поховання 14

Інгумація (Рис. 129: 1), глибина 3 м, у могильній ямі із зеплечиками і кам'яним перекриттям розміщувався кістяк дорослої жінки, витягнутий на спині, орієнтований головою на захід із незначним відхиленням на північ. Праворуч від черепа знаходився скляний кубок.

1) Товстостінний скляний кубок із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням (Рис. 24: 4);
2) Срібна двочленна двопластинчаста фібула варіанта D2 за А. Коковським (Рис. 129: 4);
3) Срібна двочленна двопластинчаста фібула варіанта D2 за А. Коковським (Рис. 129: 5);
4) Срібна пряжка із обоймою різновиду В 2 в за Є. Л. Гороховським (Рис. 129: 3);
5) Срібні деталі скриньки (Рис. 129: 2);
6) Мушлі місцевих морських молюсків (15 екз.).

Література: Сымонович 1979, с. 106-108, рис. 21: *1-4*, 25: *7-8, 12-13*, 27: *III*, 28: *2*, 29: *1*.

119. Поховання 18

Інгумація (Рис. 126: 11), глибина 1,83 м, у могильній ямі із зеплечиками і кам'яним перекриттям розміщувався кістяк дорослого чоловіка, витягнутий на спині, орієнтований головою на захід. Праворуч від черепа знаходився скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Синтана де Муреш.

Література: Сымонович 1979, с. 110, рис. 24: *4*, 26: *II*.

Романківці (с. Романківці, Дністровський/Сокирянський р-н, Чернівецька обл.), могильник
1974, Нікітіна Г. Ф.
106 поховань

120. Поховання 4

Інгумація (Рис. 130: 1), зруйнована у давнину, глибина 1,5 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії захід – схід, виявлені залишки кістяка. На різних рівнях заповнення об'єкту зафіксовані уламки скляної посудини, що очевидно належала похованню.

1) Уламки скляної чаші із оплавленим краєм вінець типу Черняхів 88 (Рис. 17: 14);
2) Бурштинова намистина типу II/1 а за О. В. Гопкало (Рис. 130: 2).

Література: Никитина 1996, с. 74-75, рис. 5: 1, табл. 1.

121. Поховання 9

Інгумація (Рис. 130: 5), зруйнована у давнину, глибина 1,55 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії захід – схід, виявлені залишки кістяка, витягнутого на спині, головою на захід. На різних рівнях заповнення об'єкту зафіксовані уламки двох скляних посудин, одна з яких швидше за все належала похованню.

1) Уламки скляної чаші із оплавленим краєм вінець типу Черняхів 88 (Рис. 17: 15);

2) Уламки скляної посудини, оздобленої накладними нитками скла одного кольору з основою (Рис. 46: 8);
3) Бронзова пряжка серії Ж за Є. Л. Гороховським (Рис. 130: 3);
4) Намистина сердолікова типу 1 за О. В. Гопкало (Рис. 130: 4);
5) Намистина коралова.

Література: Никитина 1996, с. 76, рис. 5: 2-3, табл. 6.

122. Поховання 10

Інгумація (Рис. 130: 6), зруйнована у давнину, глибина 1,4 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії захід – схід, виявлені залишки кістяка дорослої жінки. На різних рівнях заповнення об'єкту зафіксовані уламки скляної посудини, що, вірогідно, належала похованню.

1) Уламки скляної посудини, оздобленої накладною ниткою скла одного кольору з основою (Рис. 46: 3).

Література: Никитина 1996, с. 76-77, табл. 5.

123. Поховання 14

Інгумація (Рис. 130: 7), зруйнована у давнину, глибина 0,9 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії північний захід – південний схід, розміщувалися залишки кістяка дитини. На різних рівнях заповнення об'єкту зафіксовані уламки скляної посудини, що, вірогідно, належала похованню.

1) Уламок скляної посудини, оздобленої шліфованими фасетками (Рис. 44: 39-40);
2) Уламок бронзової фібули (Рис. 130: 9);
3) Намисто: бурштинові буси (Рис. 130: 8, 10) типу I/1а (2 екз.), скляна намистина монохромна типу I/1б (Рис. 130: 11), скляна намистина поліхромна типу X/7 (Рис. 130: 12) за О. В. Гопкало;
4) Уламок бронзового виробу;
5) Уламки кружального керамічного горщика (Рис. 130: 13);
6) Уламки кружальної керамічної миски (Рис. 130: 14);
7) Уламки кружального посуду.

Література: Никитина 1996, с. 77-78, табл. 7.

124. Поховання 24

Інгумація (Рис. 131: 1), зруйнована у давнину, глибина 2,48 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії південний захід – північний схід, розміщувалися залишки кістяка дорослого чоловіка. На різних рівнях заповнення об'єкту зафіксовані уламки двох скляних посудин. Очевидно, принаймні одна з них належить до поховального інвентарю.

1) Уламок скляної посудини із оплавленим краєм вінець, оздобленої накладною ниткою скла одного кольору з основою (Рис. 40: 12);
2) Уламки скляної посудини, оздобленої накладною ниткою скла одного кольору з основою (Рис. 46: 9).

Література: Никитина 1996, с. 80, рис. 5: 4-7, табл. 13.

125. Поховання 54

Ямна кремація (Рис. 131: 2), глибина 0,3 м, серед залишків тілоспалення виявлені уламки скляної посудини.

1) Уламки скляної посудини, оплавлені, деформовані;
2) Сердолікова намистина типу 1 за О. В. Гопкало (Рис. 131: 3).

Література: Никитина 1996, с. 86, табл. 26.

126. Поховання 56

Інгумація (Рис. 131: 4), зруйнована у давнину, глибина 1,47 м, у могильній ямі із дерев'яною конструкцією, орієнтованій по лінії північний захід – південний схід, розміщувалися залишки кістяка дитини. Біля голови небіжчика in situ зафіксована скляна посудина.

1) Уламок дна скляної чаші із оплавленим краєм вінець (Рис. 42: 6);
2) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 131: 5);
3) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула (Рис. 131:6);
4) Намисто: скляні буси монохромні (Рис. 131: 10-14, 16-19) типів I/1б (1 екз.), II/10 (1 екз.), II/17 (1 екз.), III/2 (1 екз.), XII/2 (70 екз.), XII/14 (1 екз.), XV/1 (1 екз.), невизначений тип (1 екз.), скляні буси поліхромні (Рис. 131: 8-9) типів III/5 (1 екз.), XIII/4а (1 екз.), сердолікова намистина (Рис. 131: 15) типу 1 за О. В. Гопкало;
5) Бурштинова грибоподібна підвіска типу VIII/2а за О. В. Гопкало (Рис. 131: 20);
6) Уламок бронзового виробу – пластина із отвором (Рис. 131: 7, 21);
7) Кружальний керамічний горщик (Рис. 131: 22).

Література: Никитина 1996, с. 86-87, табл. 27.

127. Поховання 57

Інгумація (Рис. 132: 1), зруйнована у давнину, глибина 1,92 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії північний захід – південний схід, розміщувалися залишки кістяка дорослого чоловіка, витягнутого на спині та орієнтованого головою на захід із незначним відхиленням на північ. На різних рівнях заповнення об'єкту зафіксовані уламки скляної посудини, що, вірогідно, належала похованню.

1) Уламки скляної посудини, оздобленої холодним способом (Рис. 43: 42, 45);
2) Бронзове шило із кістяним руків'ям (Рис. 132: 4);
3) Кістяний виріб – пластина (Рис. 132: 3);
4) Рогова пірамідальна підвіска (Рис. 132: 5);
5) Кістяний виріб – сегмент із отвором (Рис. 132: 6);
6) Бронзова пряжка різновиду В 2 в за Є. Л. Гороховським (Рис. 132: 2);
7) Намисто: скляні буси монохромні (Рис. 132: 7-9, 11-19) типів I/1б (7 екз.), II/1 (3 екз.), II/7 (1 екз.), II/14 (1 екз.), II/17 (1 екз.), III/2 (1 екз.), XII/2а (38 екз.), XII/15 (1 екз.), невизначений тип (1 екз.), сердолікові буси (Рис. 132: 10, 20-22) типів 1 (3 екз.) і 2 (1 екз.), скляна намистина поліхромна типу III/6 (1 екз.) за О. В. Гопкало.

Література: Никитина 1996, с. 87, табл. 28.

128. Поховання 102

Ямна кремація (Рис. 132: 23), глибина 0,4 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований.

Література: Никитина 1996, с. 96, табл. 43.

129. Поховання 105

Інгумація (Рис. 133: 1), зруйнована у давнину, глибина 2,02 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії північний захід – південний схід, розміщувалися залишки кістяка, витягнутого на спині та орієнтованого головою на північ. У скупченні посуду біля ніг небіжчика всередині триручної посудини виявлена скляна чаша.

1) Напівсферична скляна чаша із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Романківці 105 (Рис. 12: 3);
2) Тришаровий роговий гребінь варіанта 2а типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 133: 6);
3) Бронзова пряжка серій Ж або З за Є. Л. Гороховським (Рис. 133: 3);
4) Керамічне пряслице (Рис. 133: 2);
5) Виріб (Рис. 133: 5);
6) Уламок бронзової голки (Рис. 133: 4);
7) Уламки кружальної керамічної триручної посудини (Рис. 133: 8);
8) Уламки кружального керамічного одноручного глека (Рис. 133: 10);
9) Уламки кружальної керамічної миски відритого типу (Рис. 133: 9);
10) Уламки кружальної керамічної вази (Рис. 133: 11);
11) Кружальний керамічний горщик (Рис. 133: 7);
12) Жертовна їжа: кістки дрібної рогатої худоби.

Література: Никитина 1996, с. 96-98, рис. 8, табл. 47.

Романівка (с. Романівка, Тернопільський/Теребовлянський р-н, Тернопільська обл.), могильник

Герета І. П.

Два поховання (інгумації)

130. Поховання 1

Інгумація, кістяк орієнтований головою на північ. Серед супровідного інвентарю виявлений скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 20: 16);
2) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 132: 31);
3) Кружальна керамічна ваза (Рис. 132: 28);
4) Кружальна керамічна ваза (Рис. 132: 29);
5) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 132: 30);
6) Кружальний керамічний горщик (Рис. 132: 24);
7) Кружальний керамічний горщик (Рис. 132: 25);
8) Кружальний керамічний горщик (Рис. 132: 26);
9) Кружальний керамічний горщик (Рис. 132: 27).

Література: Герета 1995, с. 148, рис. 4.

Рудка (с. Рудка, Кременецький р-н, Тернопільська обл.), могильник

1936, Цинкаловський О.
одне поховання (інгумація)

131. Поховання

Інгумація (Рис. 134: 1), глибина 2,1 м, розміри 2,5×1,1 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк, орієнтований головою на північ. У скупченні посуду за черепом, всередині бронзового казанка виявлена скляна чаша.

1) Скляна чаша із оплавленим краєм вінець типу Eggers 199 (Рис. 17: 16);
2) Срібна двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 г за Є. Л. Гороховським (Рис. 134: 2);
3) Два скляних гральних жетони (Рис. 134: 5);
4) Срібна шпора (Рис. 134: 3);
5) Срібна шпора (Рис. 134: 4);
6) Срібний ніж (Рис. 134: 6);
7) Бронзова посудина типу Eggers 82 (Рис. 134: 13);
8) Бронзовий казанок типу Eggers 62 (Рис. 134: 10);
9) Кружальний керамічний кубок (Рис. 134: 17);
10) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 134: 8);
11) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 134: 11);
12) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 134: 12);
13) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 134: 7);
14) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 134: 14);
15) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 134: 15);
16) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 134: 16);
17) Керамічна триручна посудина (Рис. 134: 9);
18) Жертовна їжа: кістки свині.

Література: Кухаренко 1980, с. 83-86, рис. 23, табл. XXXI-XXXII.

Ружичанка (с. Ружичанка, Хмельницький р-н, Хмельницька обл.), могильник
1964-1966, Винокур І. С.
73 поховання (34 тілопокладення, 38 тілоспалень та один кенотаф)

132. Поховання 11

Інгумація, зруйнована у давнину, глибина 0,9 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії північний захід – південний схід, розміщувалися залишки кістяка дорослого чоловіка. У заповненні об'єкту зафіксовані уламки скляної посудини, яку можна пов'язувати із супровідним інвентарем.

1) Напівсферична скляна чаша із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу IN 107/110 (Рис. 12: 2);
2) Залізний виріб – замок? (Рис. 135: 7);
3) Уламок залізної ручки щита (Рис. 135: 1);
4) Залізне шило (Рис. 135: 5);
5) Залізне шило (Рис. 135: 6);
6) Три залізні ключі (Рис. 135: 2-4).

Література: Винокур 1979, с. 114, рис. 7; Гопкало 2012, с. 344, ил. 10.

Свердликове (с. Свердликове, Голованівський р-н, Кіровоградська обл.), могильник
1985, Бокій Н. В.
п’ять поховань (інгумації)

133. Поховання 5

Інгумація (Рис. 110: 1), глибина 1,75 м, розміри 1,4×0,75 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувалися залишки кістяку дитини, орієнтований головою на захід із незначним відхиленням на північ. Праворуч від черепа виявлений скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 20: 14);
2) Залишки дерев’яного предмету.

Література: Бокій та Козир 2005, с. 39, табл. II: 5-6.

Скитка (с. Скитка, Липовецький р-н, Вінницька обл.), могильник
1975, Хавлюк П. І.

134. Поховання 12

Інгумація (Рис. 135: 8), глибина 1,3 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк підлітка, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на схід. Праворуч від правого плеча знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 20: 13);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 1 типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 135: 9);
3) Бронзова двочленна прогнута підв’язна фібула різновиду Б 2 е? за Є. Л. Гороховським (Рис. 135: 11);
4) Бронзова двочленна прогнута підв’язна фібула різновиду Б 2 е? за Є. Л. Гороховським;
5) Бронзова пряжка з обоймою різновиду Г 3 в за Є. Л. Гороховським (Рис. 135: 10);
6) Намисто (Рис. 135: 12): скляні буси поліхромні типів I/1a (1 екз.), X/8 (1 екз.), невизначеного типу (1 екз) за О. В. Гопкало та «ще 17 намистин у тому числі і бурштинові» (Гопкало 2008, с. 191, фото 4);
7) Підвіска з мушлі морського молюска *Murex* (Рис. 135: 13);
8) Керамічне пряслице (Рис. 135: 15);
9) Кістяний гольник (Рис. 135: 14);
10) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 135: 19);
11) Кружальний керамічний кубок (Рис. 135: 16);
12) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 135: 17);
13) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 135: 18);
14) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 135: 21);
15) Кружальний керамічний горщик (Рис. 135: 20);
16) Жертовна їжа: кістки птаха та яєчна шкарлупа.

Література: Петраускас 2016, с. 104, табл. 9.

Суми-Сад (Суми, Сумська обл.), могильник
1983-1984, Некрасова Г. М.
вісім поховань (інгумації)

135. Поховання 1

Кенотаф (Рис. 136: 1), глибина 1,9 м, розміри 1,7×1,1 м, у могильній ямі, орієнтованій по лінії північний-захід – південний-схід, розміщувався поховальний інвентар. У триручній посудині знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 20: 5);
2) Уламки залізного ключа (Рис. 136: 2);
3) Залізний виріб – деталі скрині (Рис. 136: 3);
4) Кружальна керамічна триручна посудина (Рис. 136: 7);
5) Кружальний керамічний глек без ручок (Рис. 136: 4);
6) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 136: 5);
7) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 136: 6);
8) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 136: 9);
9) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 136: 12);
10) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 136: 18);
11) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 136: 10);
12) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 136: 11);
13) Кружальний керамічний горщик (Рис. 136: 13);
14) Кружальний керамічний горщик (Рис. 136: 14);
15) Кружальний керамічний горщик (Рис. 136: 15);
16) Кружальний керамічний горщик (Рис. 136: 16);
17) Кружальний керамічний горщик (Рис. 136: 17);
18) Кружальний керамічний горщик (кубок?) (Рис. 136: 8);
19) Жертовна їжа: кістки дрібної рогатої худоби.

Література: Некрасова 1985, с. 75, рис. 2.

136. Поховання 3

Інгумація, зруйнована сучасними будівельними роботами, глибина 1,8 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк підлітка, витягнутий на спині, орієнтований головою на північ із незначним відхиленням на схід. У скупченні посуду ліворуч від небіжчика всередині вази знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 20: 9);
2) Кружальна керамічна ваза (Рис. 136: 20);
3) Кружальна керамічна ваза (Рис. 136: 21);
4) Кружальна миска відкритого типу (Рис. 136: 19);
5) Кружальна миска закритого типу (Рис. 136: 22);
6) Кружальний керамічний горщик (Рис. 136: 23);
7) Кружальний керамічний горщик (Рис. 136: 24);
8) Кружальний керамічний горщик;
9) Кружальний керамічний горщик;
10) Кружальний керамічний горщик;

11) Жертовна їжа: кістки тварини.

Література: Некрасова 1985, с. 76, рис. 1: 3-9.

Фрунзівка (смт. Захарівка, Роздільнянський р-н, Одеська обл.), могильник
1954, Кравченко А. А.

137. Поховання

Інгумація, зруйнована сучасними будівельними роботами, глибина 2,15 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк підлітка, витягнутий на спині, орієнтований головою на південний схід. У районі черепа виявлені уламки скляної чаші.

1) Напівсферична скляна чаша із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Якобень (Рис. 15: 5);
2) Уламок бронзовою двочленної прогнутої підв'язної фібули варіанта Б 2 за Є. Л. Гороховським (Рис. 137: 1);
3) Бронзова пряжка з обоймою різновиду Г 3 в за Є. Л. Гороховським (Рис. 137: 3);
4) Бронзова пряжка різновиду Г 3 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 137: 1);
5) Світлоглиняна амфора? (Рис. 137: 4).

Література: Кравченко А. А. 1967, с. 160-161, рис. 1: *2*, 2: *1-5*.

Фурманівка (с. Фурманівка, Ізмаїльський р-н, Одеська обл.)
1973-1975, Симонович Е. О.
25 поховань (22 тілопокладення і три тілоспалення)

138. Поховання 8

Інгумація (Рис. 138: 1), глибина 2,6 м, у могильній ямі із підбоєм та дерев'яною конструкцією розміщувався кістяк дорослого чоловіка, витягнутий на спині і орієнтований головою на північ із відхиленням на схід. У скупченні посуду біля ніг небіжчика знаходився скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою (Рис. 36: 3);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 1а типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 138: 4);
3) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула варіанту Б 3? за Є. Л. Гороховським (Рис. 138: 2);
4) Бронзова пряжка серії Е за Є. Л. Гороховським (Рис. 138: 3);
5) Кістяний гольник;
6) Уламки залізної голки;
7) Кружальна керамічна ваза (Рис. 138: 10);
8) Кружальний керамічний червонолаковий одноручний глек-ойнохоя типу 1 за С. В. Діденко (Рис. 138: 13);
9) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 138: 9);
10) Кружальна керамічна одноручна ваза/кружка (Рис. 138: 7);
11) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 138: 6);
12) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 138: 12);

13) Кружальний керамічний горщик (Рис. 138: 11);
14) Кружальний керамічний горщик (Рис. 138: 8);
15) Кружальний керамічний горщик (Рис. 138: 5);
16) Жертовна їжа; кістки тварини.

Література: Сымонович 1988, с. 152, рис. 8.

Холмське (с. Холмське, Болградський р-н, Одеська обл.), могильник
1977-1978, Гудкова О. В., Фокєєв М. М.
56 поховань (інгумації)

139. Поховання 14

Інгумація (Рис. 139: 1), глибина 1,85 м, розміри 1,8×0,8 м, у могильній ямі із заплечиками розміщувався кістяк, витягнутий на спині і орієнтований головою на північ із відхиленням на захід. Усередині одноручного глека, розташованого біля правої плечової кістки небіжчика виявлені уламки скляного кубка.

1) Уламок дна конічного скляного кубка із відбитим від склодувно трубки краєм вінець (Рис. 42: 8);
2) Уламки рогового тришарового гребеня варіанта 1а типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 139: 2);
3) Бронзова пряжка серії Ж за Є. Л. Гороховським (Рис. 139: 4);
4) Срібна пряжка з обоймою серії Д за Є. Л. Гороховським (Рис. 139: 3);
5) Уламки залізного ножа;
6) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 139: 9);
7) Кружальний керамічний одноручний глек/ваза (Рис. 139: 5);
8) Кружальна керамічна ваза (Рис. 139: 6);
9) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 139: 12);
10) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 139: 7);
11) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 139: 8);
12) Кружальний керамічний горщик (Рис. 139: 10);
13) Кружальний керамічний горщик (Рис. 139: 11);
14) Кістки тварини (жертовна їжа?).

Література: Гудкова и Фокеев 1984, с. 63, рис. 20: *1-13*.

140. Поховання 51

Інгумація (Рис. 137: 5), глибина 1,95 м, розміри 2,3×1.15 м, у могильній ямі із заплечиками розміщувався кістяк, витягнутий на спині і орієнтований головою на захід. Праворуч від черепа виявлений скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і суцільною ніжкою (Рис. 36: 8).

Література: Гудкова и Фокеев 1984, с. 70, рис. 21: *1-2*.

Червоне - 2 (с. Червоне, Бучачський р-н, Київська обл.), могильник
1984, Березанська С. С.; 2005-2009, 2012, Петраускас О. В.
60 поховань

141. Поховання 5

Інгумація (Рис. 140: 1), глибина 1,3 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослого чоловіка, витягнутий на спині і орієнтований головою на захід із незначним відхиленням на північ. Ліворуч від черепа виявлений скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 21: 4).

Література: Петраускас 2016, с. 106, табл. 10.

142. Поховання 13

Інгумація (Рис. 140: 2), глибина 1,66 м, у могильній ямі простої конструкції, орієнтованій по лінії захід – схід, розміщувалися залишки кістяку дорослої жінки. У заповненні об'єкту зафіксовані уламки скляного кубка, який очевидно належав похованню.

1) Уламки циліндричного скляного кубка із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 23: 1);
2) Уламок бронзової фібули (Рис. Х:).

Література: Петраускас, Шишкин та Бабенко 2007, с. 16-17, 43, рис. 15.

143. Поховання 30

Інгумація (Рис. 140: 3), зруйнована у давнину, глибина 2,18 м, у могильній ямі простої конструкції, орієнтованій по лінії захід – схід, розміщувалися залишки кістяку. У заповненні об'єкту зафіксовані уламки скляного кубка, який очевидно належав похованню.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Синтана де Мureш (Рис. 33: 7);

Література: Петраускас, Шишкін та Коваль 2010, с. 7-8, рис. 9.

Чернелів-Руський (с. Чернелів-Руський, Тернопільський р-н, Тернопільська обл.), могильник
1973-2000, Герета І. П.
288 поховань (інгумації)

144. Поховання 96

Інгумація (Рис. 141: 1), зруйнована у давнину, глибина 1,2 м, у могильній ямі простої конструкції, орієнтованій по лінії північ – південь, розміщувалися залишки кістяку дитини. У скупченні посуду в районі черепа всередині миски виявлена скляна чаша.

1) Напівсферична скляна чаша із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 16 (Рис. 12: 1);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 2а типу І за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 141: 3);
3) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду А 5 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 141: 6);
4) Бронзова голка (Рис. 141: 4);
5) Бронзова підвіска – зігнута вдвоє пластина (Рис. 141: 2);
6) Бронзова підвіска – зігнута вдвоє пластина (Рис. 141: 5);
7) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 141: 7);
8) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 141: 8);

9) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 141: 9);
10) Ліпний керамічний горщик (Рис. 141: 10).

Література: Ґерета 2013, с. 44, рис. 57.

145. Поховання 155

Інгумація (Рис. 141: 11), зруйнована у давнину, глибина 2,3 м, у могильній ямі простої конструкції, орієнтованій по лінії північний захід – південний схід, розміщувалися залишки кістяку дитини. У заповненні об'єкту виявлені уламки скляного кубка, що, вірогідно, належав до супровідного інвентарю.

1) Уламки товстостінного скляного кубка із шліфованим краєм вінець та холодним оздобленням (Рис. 29: 5);
2) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 141: 12).

Література: Ґерета 2013, с. 59-60, рис. 91: *19-21*.

146. Поховання 264

Інгумація (Рис. 142: 1), зруйнована у давнину, глибина 2 м, у могильній ямі простої конструкції, орієнтованій по лінії північ – південь, розміщувалися залишки кістяку. У заповненні об'єкту виявлені уламки скляної посудини, яка належала похованню.

1) Уламки скляної посудини, оздобленої накладними нитками кольорового скла (Рис. 46: 6);
2) Роговий тришаровий гребінь варіанта 2а типу III за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 142: 2);
3) Уламок бронзового виробу – пластинка (Рис. 142: 6);
4) Уламок бронзового виробу – пластинка (Рис. 142: 7);
5) Намисто: скляні буси монохромні (Рис. 142: 3-4) типу VIII/10 (1 екз.), скляна намистина поліхромна (Рис. 142: 5).
6) Керамічне пряслице (Рис. 142: 8);
7) Керамічне пряслице (Рис. 142: 9);
8) Керамічне пряслице (Рис. 142: 10);
9) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 142: 12);
10) Ліпна керамічна миска відкритого типу (Рис. 142: 11);
11) Уламки кружального посуду (Рис. 142: 13-15).

Література: Ґерета 2013, с. 80-81, рис. 131-132.

147. Поховання 265

Інгумація (Рис. 143: 1), зруйнована у давнину, глибина 2,8 м, у могильній ямі із кам'яною конструкцією, орієнтованій по лінії північ – південь, розміщувалися залишки кістяку. У заповненні об'єкту виявлені уламки скляної посудини, яка належала похованню.

1) Циліндричний скляний кубок із оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою (Рис. 8: 1);
2) Золотий ауреус Марції Отацилії Севери (244-249 рр.) (Рис. 143: 7)
3) Роговий тришаровий гребінь варіанта 2 типу I за Г. Ф. Нікітіною (Рис. 143: 8);
4) Срібна двочленна прогнута підв'язна різновиду А 1 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 143: 9);

5) Срібна двочленна прогнута підв’язна різновиду А 1 а за Є. Л. Гороховським (Рис. 143: 11);
6) Срібна одночленна прогнута підв’язна подібна описаним вище (Рис. 143: 10);
7) Бронзова омегоподібна шарнірна пряжка із обоймою підтипу 1 за О. В. Петраускасом (Рис. 143: 12);
8) Бронзова омегоподібна шарнірна пряжка із обоймою підтипу 1 за О. В. Петраускасом (Рис. 143: 13);
9) Бронзова омегоподібна шарнірна пряжка із обоймою підтипу 1 за О. В. Петраускасом (Рис. 143: 14);
10) Бронзове вістря дротика (Рис. 143: 2);
11) Бронзове вістря дротика (Рис. 143: 3);
12) Бронзове вістря дротика (Рис. 143: 4);
13) Бронзове вістря дротика (Рис. 143: 5);
14) Бронзове вістря дротика (Рис. 143: 6);
15) Бронзова голка (Рис. 143: 17);
16) Кам’яний брусок – точильний ? (Рис. 143: 21);
17) Бронзовий виріб – деталі окуття дерев’яної посудини (Рис. 143: 22);
18) Три залізні підвіски ємності – «відерця» (Рис. 143: 18, 20);
19) Уламок бронзової підвіски-ємності – «відерця» (Рис. 143: 19);
20) Бронзовий виріб – цвяшок (Рис. 143: 16);
21) Уламок бронзової посудини (Рис. 143: 29);
22) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 143: 25);
23) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 143: 26);
24) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 143: 27);
25) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 143: 28);
26) Ліпний керамічний горщик (Рис. 143: 23);
27) Уламки кружального посуду (Рис. 143: 24).
28) Жертовна їжа?: кістки тварини.

Література: Ґерета 2013, с. 81, рис. 133-136.

148. Поховання 298

Інгумація (Рис. 144: 1), зруйнована у давнину, глибина 1,85 м, у могильній ямі із кам’яною конструкцією, орієнтованій по лінії північ – південь, розміщувалися залишки кістяку. У заповненні об’єкту виявлені уламки скляної посудини, яка належала похованню.

1) Уламки скляної посудини із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздобленої накладними нитками скла одного кольору з основою (Рис. 46: 16);
2) Срібна одночленна прогнута фібула із суцільним приймачем варіанта 1 типу 1 групи 1 за О. В. Петраускасом (Рис. 144: 11);
3) Бронзова голка (Рис. 144: 10);
4) Уламки срібної підвіски-ємності (Рис. 144: 2);
5) Уламки срібної підвіски-ємності (Рис. 144: 3);
6) Бронзовий цвях;
7) Бурштинова намистина типу І/1б за О. В. Гопкало(Рис. 144: 3);
8) Уламки срібного виробу – окуття дерев’яної чаші (Рис. 144: 5-9);
9) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 144: 14);

10) Кружальний керамічний одноручний глек (Рис. 144: 16);
11) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 144: 15);
12) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 144: 17);
13) Ліпний керамічний горщик (Рис. 144: 12);
14) Ліпна керамічна миска відкритого типу (Рис. 144: 13).

Література: Ґерета 2013, с. 89-90, рис. 150-151.

149. Поховання 304

Інгумація (Рис. 144: 18), зруйнована у давнину, глибина 2 м, у могильній ямі конструкції, орієнтованій по лінії північ – південь, розміщувалися залишки кістяку дитини. У заповненні об'єкту виявлені уламки скляної посудини, яка належала похованню.

1) Уламки товстостінної скляної посудини із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням (Рис. 29: 11);
2) Намисто: скляні буси монохромні (Рис. 144:) типів II/13 (1 екз.), II/15 (1 екз.), XIII/1 (7 екз.) за О. В. Гопкало;
3) Уламок кружального керамічного горщика (Рис. 144: 19);
4) Уламки кружального керамічного посуду;
5) Уламки ліпного керамічного посуду.

Література: Ґерета 2013, с. 91, рис. 150-151.

150. Поховання 310

Інгумація (Рис. 145: 1), зруйнована у давнину, глибина 2 м, у могильній ямі конструкції, орієнтованій по лінії північний захід – південний схід, розміщувалися залишки кістяку, витягнутого на спині і орієнтованого головою на захід із незначним відхиленням на північ. Біля правою плечової кістки *in situ* зафіксована скляна чаша.

1) Напівсферична скляна чаша із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу 12 за А. Антонарасом (Рис. 12: 10);
2) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 145: 2);
3) Бронзова двочленна прогнута підв'язна фібула різновиду Б 2 б за Є. Л. Гороховським (Рис. 145: 3);
4) Намисто: скляні буси монохромні (Рис. 145: 4) типів XIV/2 (36 екз.), XIII/I (1 екз.) за О. В. Гопкало;
5) Керамічне пряслице (Рис. 145: 5).

Література: Ґерета 2013, с. 93-94, рис. 15.

Черняхів (с. Черняхів, Обухівський р-н, Київська обл.), могильник
1900-1901, Хвойка В. В.; Симонович Е. О.
275 поховань

151. Поховання 88

Ямна кремація, глибина 2,15 м, всередині триручної посудини розміщувалася скляна чаша.

1) Скляна чаша із оплавленим краєм вінець типу Черняхів 88 (Рис. 17: 13);
2) Кружальна керамічна триручна посудина;
3) Кружальний керамічний горщик;

4) Кружальний керамічна посудина.

Література: Петров 1964, с. 77.

152. Поховання 109

Ямна кремація, глибина 0,95 м, серед залишків тілоспалення виявлений уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Уламки бронзових виробів;
3) Сім (вісім?) кружальних керамічних посудин.

Література: Петров 1964, с. 78.

153. Поховання 160

Інгумація, глибина 3 м, у могильній ямі розміщувався кістяк, витягнутий на спині та орієнтований головою на південний захід.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 21: 5);
2) Срібна монета;
3) Золота монета;
4) Срібна двочленна двопластинчаста фібула групи А за А. Коковським (Рис. 145: 6);
5) Срібна двочленна двопластинчаста фібула групи А за А. Коковським (Рис. 145: 7);
6) Намисто: скляні, сердолікові та бурштинові буси;
7) Кістяний виріб – кільце.

Література: Петров 1964, с. 80.

154. Поховання 211

Урнова кремація, глибина 0,95 м, в урні разом із залишками тілоспалення знаходився уламок скляного виробу.

1) Уламок скляного виробу, оплавлений, деформований;
2) Кружальна керамічна ваза;
3) Кружальний керамічний дворучний глек;
4) Декілька намистин.

Література: Петров 1964, с. 82-83.

155. Поховання 225

Ямна кремація, глибина 0,25 м, в одній із посудин супровідного інвентарю знаходився скляний кубок.

1) Циліндричний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і холодним декоруванням типу Eggers 230 (Рис. 20: 7);
2) Роговий тришаровий гребінь;
3) Срібна пряжка;
4) Два срібні вироби – пластини;
5) П’ять керамічних посудин;
6) Жертовна їжа: кістки дрібної рогатої худоби.

Література: Петров 1964, с. 82-83.

Чорнобаївка (с. Чорнобаївка, Херсонський р-н, Херсонська обл.), могильник
2008
одне поховання

156. Поховання

Інгумація, зруйнована у давнину, у могильній ямі розміщувалися залишки дорослої жінки.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений накладними краплями кольорового скла (Рис. 35: 2).

Література: Костенко та Нестеренко 2017, с. 18-20.

Шишаки (с. Шишаки, Миргородський р-н, Полтавська обл.), могильник
2009-2010, 2012-2015, Рейда Р. М., Гейко А. В., Сапєгін С. В.
150 поховань

157. Поховання 39

Інгумація (Рис. 146: 1), розміри 1,9×0,85 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослої жінки, витягнутий на спині і орієнтований головою на захід. Біля правої кисті небіжчика виявлений скляний кубок.

1) Товстостінний скляний кубок із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням серії Сотведт типу Лугі (Рис. 27: 4);
2) Срібна монета (Рис. 146: 2);
3) Залишки тканини (Рис. 146: 3).

Література: Гейко, Рейда та Сапєгін 2016, с. 141-142, рис. 1.

158. Поховання 112

Інгумація (Рис. 146: 4), глибина 2,17 м, розміри 2,4×1,12 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк дорослої жінки, витягнутий на спині і орієнтований головою на захід із незначним відхиленням на південь. Біля правої кисті небіжчика виявлений скляний кубок.

1) Яйцеподібний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу AR 65 (Рис. 35: 4).

Література: Рейда, Гейко та Сапєгін 2021.

159. Поховання 115

Інгумація (Рис. 146: 14), глибина 2,52 м, розміри 2,23×1,05 м, у могильній ямі простої конструкції розміщувався кістяк, витягнутий на спині і орієнтований головою на захід із відхиленням на південь. У скупченні посуду біля черепа небіжчика у мисці-вазі виявлений скляний кубок.

1) Конічний скляний кубок із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблений накладними краплями кольорового скла (Рис. 35: 1);
2) Уламки тришарового рогового гребеня (Рис. 146: 7);
3) Срібна пряжка серії Д за Є. Л. Гороховським (Рис. 146: 5);
4) Срібна пряжка серії Д за Є. Л. Гороховським (Рис. 146: 6);
5) Кружальна керамічна миска-ваза (Рис. 146: 11);

6) Кружальний керамічний глек (Рис. 146: 9);
7) Кружальна керамічна миска закритого типу (Рис. 146: 8);
8) Кружальна керамічна миска відкритого типу (Рис. 146: 10);
9) Кружальний керамічний горщик (Рис. 146: 13).

Література: Рейда, Гейко та Сапєгін 2016.

ДОДАТОК Г
ТАБЛИЦІ

Список таблиць

Табл. 1. Періодизація історії вивчення скляного посуду у черняхівській культурі на території України.

Табл. 2. Типологічний асортимент черняхівських скляних посудин, виявлених на території України, та кодування типів.

Табл. 3. Техніки виготовлення черняхівських скляних посудин, виявлених на території України.

Табл. 4. Методи обробки краю вінець у черняхівських скляних посудин, виявлених на території України.

Табл. 5. Методи обробки дна у черняхівських скляних посудин, виявлених на території України.

Табл. 6. Техніки гарячого оздоблення черняхівських скляних посудин, виявлених на території України.

Табл. 7. Інструменти та методи холодного декорування черняхівських скляних посудин, виявлених на території України.

Табл. 8. Реконструкція можливого діаметру абразивних інструментів у черняхівських скляних посудин, оздоблених холодним способом.

Табл. 9. Черняхівські поховання із скляними посудинами у складі супровідного інвентарю, які за критеріями Н. М. Кравченко, Ф. Бірбрауера та/або О. В. Гопкало можливо віднести до категорії елітарних.

Табл. 10. Етапи знайомства та рівні розуміння скляних предметів представниками сегментарних варварських суспільств римського періоду за С. Ньосслером (Nößler 2020).

Етап	Хронологічні межі	Діячі	Археологічні дослідження	Головні риси
1	1900-1950	–	вивчення поодиноких черняхівських пам'яток у різних регіонах України	локальне накопичення знахідок, визначення їх датування та культурного контексту
2	1951-1980	Е. О. Симонович, Є. В. Махно, В. В. Кропоткін, Н. М. Кравченко	масштабні польові дослідження у Середньому та Ніжньому Подніпров'ї, Північному Причорномор'ї, Середньому Побужжі та Середньому Подністров'ї; виявлення залишків склоробної майстерні у Комарові	масове накопичення матеріалу та залучення до наукового обігу значних об'ємів зібраної інформації; каталогізація та систематизація знахідок; скляний посуд вперше стає об'єктом спеціалізованого вивчення; черняхівські скляні посудини привертають увагу зарубіжних дослідників
3	1975-1989	Ю. Л. Щапова, Ю. А. Ліхтер	поодинокі рятівні дослідження під час інфраструктурного будівництва локального масштабу	розвиток аналітичних досліджень черняхівських скляних виробів
4	1989-2011	О. В. Петраускас, І. О. Гавритухін	вивчення поодиноких черняхівських пам'яток у різних регіонах України	зростання ролі скляних посудин як хроноіндикатора для абсолютного датування відносних етапів розвитку черняхівського матеріального комплексу
5	2012-нині	О. В. Петраускас, О. С. Румянцева	відновлення польових досліджень Комарівського поселення	вивчення сировинної бази, характеру організації та асортименту продукції склоробної майстерні у Комарові; вивчення соціальної функції скляних посудин у черняхівському суспільстві

Табл. 1

Код	Група	Тип
A-1	Циліндричні кубки з оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою	Eggers 192, 194
A-2		Eggers 193 та похідні
B-1	Напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець	Eggers 216
B-2		IN 107/110
B-3		Романківці 105
B-4		12.2 за А. Антонарасом
B-5		Якобень
B-6		Eggers 223, 226-229
B-7		Eggers 213
B-8		Чаші оздоблені накладними краплями кольорового скла
C-1	Чаші з оплавленим краєм вінець	Eggers 202
C-2		Вербковіце
C-3		Денчень 169
C-4		Черняхів 88
C-5		Переяслав-Хмельницький 2
C-6		Привільне
C-7		Eggers 199
D	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230
E-1	Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням	варіант Straume I B 3
E-2		Straume VII
E-3		Eggers 238/Straume VIII
E-4		Straume IX
E-5		серія Сотведт типу Лугі за І. О. Гавритухіним
F-1	Конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець	Нагірне 2
F-2		Синтана де Муреш
F-3		Кубки оздоблені накладними краплями кольорового скла
F-4		Кубки оздоблені накладними нитками кольорового скла
G	Яйцеподібні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, прикрашені накладними краплями кольорового скла	AR 65
H-1	Конічні кубки з оплавленим краєм вінець на суцільній ніжці, оздоблені гарячим способом	серія Косино типу Ізвоаре за І. О. Гавритухіним
H-2	Конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець на суцільній ніжці, оздоблені гарячим способом	Eggers 195
I	Товстостінні посудини, прикрашені накладним шаром кольорового скла	
J	Інші форми посуду	

Табл. 2

Метод	Техніка виготовлення	Типи посуду (Код)
Виготвлення без допомоги видування	осідання в/на форму	–
	пресування у форму	E-1, E-2, E-3, E-4, E-5, I
Видування	видування	A-1, A-2, B-1, B-2, B-3, B-4, B-5, B-6, B-7, B-8, C-1, C-2, C-3, C-4, C-5, C-6, C-7, D, F-1, F-2, F-3, F-4, G, H-1, H-2, J

Табл. 3

Форма дна	Додаткові операції	Типи посудин (Код)
Просте, округле (Рис. 51: 1), сплощене (Рис. 51: 2) або дещо увігнуте (Рис. 51: 3)	–	B-1, B-2, B-3, B-4, B-5, B-6, B-7, B-8, D, F-1, F-2, F-3, F-4, G
	використання понтії (Рис. 51: 11)	C-1, C-3
Накладний кільцевий піддон (Рис. 51: 4-5)	накладання нитки скла одного кольору з основою	C-2, C-4, C-5, C-6, C-7
Трубчаста кільцева ніжка, відтягнута із стінок придонної частини посудини (Рис. 51: 6)	маніпуляції із стінками заготовки	A-1, A-2
Суцільна ніжка, відтягнута із стінок придонної частини посудини (Рис. 51: 7)	маніпуляції із стінками заготовки	H-1, H-2
Округле, сильно потовщене, рельєфні профільовані елементи (Рис. 51: 8-10)	шліфування	E-1, E-2, E-3, E-4, E-5, I

Табл. 5

Спосіб обробки	Відокремлення заготовки від скловдувної трубки	Додаткові операції	Результат	Додаткові операції	Результат	Додаткові операції	Результат	Типи посудин (Код)
Гарячий	під час перебування у розплавленому стані	–	оплавлений край	–	–	–	–	A-1, A-2, C-1, C-2, C-3, C-4, C-5, C-6, C-7, H-1
Холодний	після охолодження	шліфування у майбутньому місці відокремлення заготовки від скловдувної трубки	1) відбитий від скловдувної трубки край, 2) горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудини (Рис. 50: 13-14)	–	–	–	–	F-1, F-4
		–	відбитий від скловдувної трубки край	шліфування краю	округлена горизонтальна площина краю	–	–	B-1, B-2, B-3, B-4, B-5, B-6, B-7, B-8, F-1, F-2, F-3, G
					скошена всередину горизонтальна площина краю	–	–	D, H-2
			відбитий від скловдувної трубки край			шліфування	горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини (Рис. 50: 16)	D
			край сформований шляхом шліфування		округлена горизонтальна площина краю	шліфування	горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудини (Рис. 50: 16)	E-1, E-2, E-3, E-4, E-5

Табл. 4

Декоративний елемент	Спосіб оздоблення	Додаткові операції	Вид на поверхні стінок посудини	Типи посудин (Код)
Нитки скла одного кольору з основою	створення накладної композиції	–	рельєфні з зовнішнього боку стінок посудини	A-1, A-2, C-2, C-3, C-4, C-6, C-7, H-1, H-2
		стискання ниток між собою (Рис. 52: 2)	рельєфні з зовнішнього боку стінок посудини	B-2, C-7
		обкатка	рельєфні з обох боків стінок посудини	C-3
Нитки кольорового скла	створення накладної композиції	–	рельєфні з зовнішнього боку стінок посудини	F-4, H-1
Краплі кольорового скла	створення накладної композиції	–	рельєфні з зовнішнього боку стінок посудини (Рис. 52: 10)	B-8, F-3, G
		обкатка	рельєфні з обох боків стінок посудини (Рис. 52: 9)	B-8
		нанесення елементів до надання виробу фінальної форми (Рис. 52: 6)	рельєфність майже не спостерігається	B-8, F-3, G
Відтягнуті рельєфні ребра	маніпуляції із стінками посудини	–	рельєфні з зовнішнього боку стінок посудини	C-4, C-5, C-6, H-1
Рельєфна рифлена поверхня	видування у преформу (Рис. 52: 8)	–	рельєфні з обох боків стінок посудини	H-1
		ротація	рельєфні з обох боків стінок посудини	A-2, H-1
Накладний шар кольорового скла	пресування у форму вкриту шаром кольорового скла (Рис. 52: 13)	шліфування	–	I
	занурення у розтоплену кольорову скляну масу			

Табл. 6

Інструмент	Тип абразиву	Основні операції	Декоративний елемент	Додаткові операції	Типи посудин (Код)
Абразив зафіксований?	дрібнозернистий	шліфування під час ротації посудини, зафіксованої у необхідному положенні?	вузькі горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги (Рис. 53: 1-2)	–	B-1, B-2, B-3, B-4, B-5, B-6, B-7, B-8, F-1, F-3, G
Абразив зафіксований?	дрібнозернистий?	шліфування під час ротації посудини, зафіксованої у необхідному положенні?	вузькі горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги (Рис. 53: 10-11)	–	B-4, B-5, F-2
Абразив зафіксований?	грубозернистий + дрібнозернистий	шліфування під час ротації посудини, зафіксованої у необхідному положенні?	широкі горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги (Рис. 53: 7-8)	полірування	D, E-1, E-2, E-3, E-4, E-5, F-2, I
Абразивне коло, що обертається	грубозернистий	шліфування без фіксації заготовки	вузькі горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги (Рис. 53: 4-5)	–	D
	грубозернистий	шліфування без фіксації заготовки	заглиблені шліфовані овальні фасетки (Рис. 54)	–	B-1, B-3, B-4, B-5, B-6, D
	грубозернистий + дрібнозернистий	шліфування без фіксації заготовки		полірування	D, E-1, E-2, E-3, E-4, E-5, I
Абразивне коло або ручний абразивний інструмент	грубозернистий	шліфування без фіксації заготовки	короткі вузькі рівні заглиблені шліфи (Рис. 53: 3)	–	B-1, B-4, B-5
	грубозернистий + дрібнозернистий	шліфування без фіксації заготовки	рельєфні сильнопрофільовані шліфовані елементи (Рис. 53: 9, 12)	полірування	E-3, I

Табл. 7

Номер за каталогом	Назва	Група	Тип	Діаметр
1	2	3	4	5
954	Чернелів-Руський, п. 310	Напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець	Antonaras 12.2	9
935	Чернелів-Руський, п. 96	Напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець	Eggers 216	6
31	Велика Бугаївка, п. 100	Напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець	Eggers 223, 226-229	12
793	Скитка, п. 12	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	15
591	Курники, п. 4	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	12
748	Попівка, КШ	Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням	_	15
871	Червоне, КШ	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230?	11
868	Червоне, КШ	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230?	12
844	Червоне, КШ	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230?	12
861	Червоне, КШ	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230?	12
583	Косанове, п. 21	Напівсферичні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець	Якобень	14
792	Свердликове, п. 5	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	14
762	Романівка, п. 1	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	13

Табл. 8. Початок

Табл. 8. Закінчення

1	2	3	4	5
653	Невідомо	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	11
394	Війтенки, п. 271	Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням	Straume IB3	12
369	Війтенки, п. 86/2	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	–	12
333	Війтенки 1, КШ	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	14
327	Війтенки 1, КШ	Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням	–	12
339	Війтенки 1, КШ	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230?	13
330	Війтенки 1, КШ	Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням	–	14
427	Війтенки, КШ	Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням	Straume IB3	16
388	Війтенки, п. 206	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	13
347	Війтенки 1, КШ	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	10
471	Війтенки, КШ	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230?	12
375	Війтенки, п. 117	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	–	11
688	Оселівка, п. 15	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	11
691	Оселівка, п. 86	Товстостінні кубки із шліфованим краєм вінець та холодним декоруванням	Straume IB3	20
613	Лісові Гринівці, п. 7	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	15
614	Лісові Гринівці, п. 13	Циліндричні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець та холодним декоруванням	Eggers 230	15

No.	Назва	No. Поховання	Стать	Особлива могильна конструкція	Кількість керамічних посудин	Скляна посудина (Технологічна традиція)	Деталі одягу/спорядження із дорогоцінних металів	Предмети римського походження	М'ясна їжа
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бережанка	5	жіноча	_	12	1 (друга)	_	шматок ладану?	_
2	Велика Бугаївка	91	дитина	_	_	1 (третя)	_	_	_
3	Велика Бугаївка	93	дитина	_	_	1	_	_	1
4	Вила Ярузькі	III	жіноча	_	10	1 (третя)	_	_	_
5	Війтенки	96	_	підбій	16	1 (перша)	_	_	1
6	Війтенки	101	чоловіча?	_	16	1 (друга)	_	_	1
7	Війтенки	117	чоловіча?	підбій	13	1 (третя)	_	_	1
8	Гаврилівка	5	_	залишки дерев'яної конструкції	10	1 (третя)	_	_	1
9	Гаврилівка	68	_	_	8	1	_	червонолакова керамічна посудина	1
10	Горошівці	4	чоловіча	_	7	1 (третя)	_	_	_
11	Косанове	21-1961	_	_	7	1 (перша)	_	_	1

Табл. 9. Початок

Табл. 9. Закінчення

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12	Косанове	60-1962	_	_	6	1 (друга)	_	_	1
13	Нагірне 2	3	_	_	3	1 (перша)	_	червонолакова керамічна посудина	_
14	Нагірне 2	18	чоловіча	заплечики	8	1 (третя)	_	бронзовий ніж, бронзові ножиці, бронзове шило	1
15	Нагірне 2	36	_	_	7	1 (перша)	_	червонолакова керамічна посудина	_
16	Нагірне 2	67	жіноча	_	9	1 (перша)	срібна фібула (2)	червонолакова керамічна посудина (2)	_
17	Оселівка	86	_	_	9	1 (третя)	_	_	_
18	Переяслав-Хмельницький	5	чоловіча	_	4	1 (перша?)	_	набір скляних гральних жетонів	1
19	Романівка	1	_	_	8	1 (третя)	_	_	_
20	Рудка	_	чоловіча	_	9	1 (друга)	срібна фібула, срібні шпори, срібний ніж	бронзова посудина (2), набір скляних жетонів	1
21	Суми-Сад	1	_	_	15	1 (третя)	_	_	1
22	Фурманівка	8	_	_	9	1 (друга)	_	червонолакова керамічна посудина	1
23	Холмське	14	_	_	8	1	срібна пряжка	_	_

Знайомство	Рівні розуміння
1. Екзотика (невідомий матеріал)	-1) зберігання та спостереження
2. Престиж (добре відомі предмети із рідкісного, але цінного матеріалу)	0) використання за призначенням
	1) модифікація,
	2) імітація
	3) ремонт
	4) модернізація
3. Загальна обізнаність (цінні, але загальнодоступні предмети)	5) проста обробка: виготовлення прикрас
	6) зародження виробництва посуду
4. Буденність (широке використання предметів різного призначення у побуті)	7) професіоналізація виготовлення скляних виробів

Табл. 10

ДОДАТОК Д
ІЛЮСТРАЦІЇ

Список ілюстрацій

Рис. 1. Робота автора над зібранням матеріалів для джерельної бази дослідження. *1-2, 4 – Ізмаїльський історико-культурний музей Подунав'я, 3 – Вінницький обласний краєзнавчий музей, 5 – Навчальна науково-дослідна лабораторія археологічних досліджень історичного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова, 6 – Археологічний музей імені Нінель Бокій (ЦДУ імені Володимира Винниченка). Фото автора.*

Рис. 2. Знахідки скляних посудин в ареалі черняхівської культури: а) – на території України, б) – в межах кордонів інших держав. Біла уривчаста смуга позначає межі розповсюдження пам'яток черняхівської культури, червона смуга маркує Римський лімес, помаранчева – сучасні адміністративні кордони держав. Номери на рисунку відповідають зазначеним у Додатку А.

Рис. 3. Динаміка накопичення матеріалу (1) та його залучення до наукового обігу (2).

Рис. 4. Кількісне співвідношення різних інформаційних категорій знахідок.

Рис. 5. Умовні позначення, що використовуються у рисунках скляного посуду (1) та основні конструктивні елементи посудин (2). а – кут та розмір шліфованої площини, що вкриває край вінець або внутрішню поверхню посудини, оперізуючи її по колу; б – нерівні незаглиблені шліфовані смуги, зафіксовані на зовнішній поверхні виробу (декоративний елемент); в – рівні незаглиблені шліфовані смуги, що оперізують зовнішню поверхню посудини (декоративний елемент); г – рівні заглиблені шліфовані смуги, що оперізують зовнішню поверхню виробу (декоративний елемент); ґ – поверхня шліфованих фасеток без додаткової обробки (полірування); д – полірована поверхня шліфованих фасеток; е – поверхня оплавлених скляних виробів; є – бульбашки повітря у внутрішній структурі скляної маси.

Рис. 6. Хронологічні схеми, які фігурують у дослідженні.

Рис. 7. Поділ на профільні зони для основних форм римського (А) та черняхівського (Б) скляного посуду. *А – за Cool, Baxter 1996, Б – рисунок автора.*

Рис. 8. Циліндричні скляні кубки із оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою типів Eggers 192, 194 (1-4), дзвоноподібні скляні кубки або так звані Glockenbechern із римських провінцій (5-8) та склянки типів I-II за І. Н. Храпуновим (9-12). *1 – Чернелів-Руський, пох. 265 (рисунок автора), 2-4 – Масломенч/Masłomęcz, PL, пох. 474 (за Kokowski 2004), 5 – Ульпіана/Грачаница, RS (за Ružić 1994), 6 – Маргум/Пожаревац, RS (за Каровић 1995-1996), 7 – Барг Касл/Burgh Castle, депонент, GB (за Price 2006), 8 – Крефелд-*

Геллеп/Gellep-Stratum, DE, пох. 1830 (за Pirling 1974), 9 – Нейзац/Красногірське, скупчення над мог. 148 (за Шабанов 2011), 10 – Опушки 1, поховання 2 (за Шабанов 2020), 11 – Дружное, мог. 3 (за Храпунов 2002), 12 – Нейзац/Красногірське, мог. 4 (за Шабанов 2011).

Рис. 9. Циліндричний скляний кубок із оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою, оздоблений шляхом видування у преформу (1), скляний кубок типу Eggers 193 (2) та скляні посудини типів AR 67 (3) і AR 194/Trier 53 b (4) із римських провінцій. *1 – Колки (за Кропоткин 1970), 2 - Ковалевко/Kowalewko, PL, пох. 376 (за Skorupka 2006), 3 – Nempont-Saint-Firmin, Rue du Warnier, FR (за Lelarge 2012), 4 – Крефелд-Геллеп/Gellep-Stratum, DE, пох. 1232(за Pirling 1966).*

Рис. 10. Уламки скляних посудин із Комарова. *1, 4, 15, 18 – за Lenfers 2019; 2-3, 5-6 – Румянцева 2017; 7, 21 – Rumyantseva, Belikov 2017; 8, 10, 24 – Смішко 1964; 9, 11, 13, 16-17, 19-20, 22 – Petrauskas 2017; 12, 14, 23 – Petrauskas, Avramenko 2019.*

Рис. 11. Моделі розповсюдження циліндричних скляних кубків із оплавленим краєм вінець і трубчастою кільцевою ніжкою типів Eggers 192, 194 (а), Eggers 193 (б), скляних чаш із оплавленим краєм вінець (в), конічних кубків із оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою серії Косино типу Ізвоаре за І. О. Гавритухіним (г) та конічних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблених накладними нитками кольорового скла (д). Біла уривчаста смуга позначає межі розповсюдження пам'яток черняхівської культури, червона смуга маркує Римський лімес.

1 – Ковалевко/Kowalewko (PL), 2 – Мсцишевиці/Mściszewice (PL), 3 – Янов Поморський/Janów Pomorski (PL), 4 – Половіте/Połowite (PL), 5 – Лавиці/Ławice (PL), 6 – Торнамера/Tarnaméra (HU), 7 – Надколе/Nadkole (PL), 8 – Ростолти/Rostołty (PL), 9 – Косино, 10 – Масломенч/Masłomęcz (PL), 11 – Колки, 12 – Біла, 13 – Чернелів-Руський, 14 – Бережанка, 15 – Лісові Гринівці 2, 16 – Рудка, 17 – Оселівка, 18 – Теремці, 19-20 – Комарів, 21 – Романківці, 22 – Міхелешень/Mihălăşeni (RO), 23 – Браніште/Braniște (RO), 24 – Тодірень/Todireni (RO), 25 – Бейчень/Băiceni (RO), 26 – Яси-Ніколіна/Iaşi-Nicolina (RO), 27 – Тиргшор/Tîrgşor (RO), 28 – Барча/Barcea (RO), 29 – Індепенденца/Independența (RO), 30 – Нагірне 2, 31 – Чалик/Cealîc (MD), 32 – Фурманівка, 33 – Біленьке, 34 – Денчень/Dăncени (MD), 35 – Будешть/Budeşti (MD), 36 – Косанове, 37 – Червоне - 2, 38 – Велика Бугаївка, 39 – Черняхів, 40 – Журавка-Вільшанська, 41 – Переяслав-Хмельницький, 42 – Великий Самбір, 43 – Війтенки 1, 44 – Війтенки, 45 – Кам'янка-Дніпровська, 46 – Привільне.

Рис. 12. Напівсферичні скляні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типів Eggers 216 (1, 4, 7), IN 110, 117 (2, 5, 8), Романківці (3, 6, 9), 12.2 за А. Антонарасом (10, 13, 15) та Eggers 223, 226-229 (11-12, 14, 16-17). *1 – Чернелів-Руський, пох. 96 (рисунок автора), 2 – Ружичанка, пох. 11 (рисунок автора), 3 – Романківці, пох. 105 (за Никитина 1996), 4 –*

Тиргшор/Tîrgşor, RO, пох. 67 (за Niculescu 1993), 5 – Селонже/Selongey, FR (за Foy et al. 2018), 6 – Августа Рауріка/Augst, CH (за Rütti 1991), 7 – Поянешть/Poieneşti, RO, яма 1234 (за Spanu et al. 2018), 8 – Нідербібер/Niederbieber, DE (за Hoffman 2000), 9 – Коловрат/Kolovrat, RS (за Cermanović-Kuzmanović 1992), 10 – Чернелів-Руський, пох. 310 (рисунок автора), 11 – Велика Бугаївка, пох. 100 (рисунок автора), 12, 16 – Сінгідунум/Београдска тврђава, RS (за Ružić 1994), 13, 15 – Салоніки/Thessaloniki, GR (за Antonaras 2017), 14 – Комарів (за Румянцева 2014б), Нейзац/Красногірське, склеп 139 (за Шабанов 2011).

Рис. 13. Моделі розповсюдження напівсферичних чаш із відбитим від склодувної трубка краєм вінець типів Eggers 216 (а), IN 110, 117 (б), Романківці (в). Біла уривчаста смуга позначає межі розповсюдження пам'яток черняхівської культури, червона смуга маркує Римський лімес.

1 – Селонже/Selongey (FR), 2 – Августа Рауріка/Augst (CH), 3 – Нідербібер/Niederbieber (DE), 4 – Хайна/Haina (DE), 5 – Хевен/Häven (DE), 6 – Льойна/Leuna (DE), 7 – Кляйн-Кьоріс/Klein-Köris (DE), 8 – Любошиці/Luboszyce (PL), 9 – Кросно/Krosno (PL), 10 – Бяленцино /Białęcino (PL), 11 – Страже/Stráže (SK), 12 – Пельґжимово/Pielgrzymowo (PL), 13 – Коловрат/Kolovrat (RS), 14 – Островани/Ostrovany (SK), 15 – Метесару/Mătăsaru (RO), 16 – Тиргшор/Tîrgşor (RO), 17 – Чернелів-Руський, 18 – Ружичанка, 19 – Романківці, 20 – Поянешть/Poieneşti (RO), 21 – Семенівка, 22 – Тіра/Білгород-Дністровський, 23 – Ольвія/Парутина, 24 – Танаїс/Недвиговка.

Рис. 14. Моделі розповсюдження напівсферичних чаш із відбитим від склодувної трубка краєм вінець типів Якобень (а), Eggers 223, 226-229 (б), Eggers 213 (в). Біла уривчаста смуга позначає межі розповсюдження пам'яток черняхівської культури, червона смуга маркує Римський лімес.

1 – Леркенфельдт/Laerkenfeldt (DK), 2 – Родвєд/Rådved (DK), 3 – Сігерстед/Sigersted (DK), 4 – Врангструп/Vrangstrup (DK), 5 – Варпелев/Varpelev (DK), 6 – Коббео/Kobbeå (DK), 7 – Мешне/Meszne (PL), 8 – Редліно/Redlino (PL), 9 – Дембчино/Dębczyno (PL), 10 – Прущ Гданьський/Pruszcz Gdański (PL), 11 – Закшув/Zakrzów (PL), 12 – Флафіаніс/Маутерн-Ост (AT), 13 – Брігеціо/Komárom-Szony (HU), 14 – Саварія/Szombathely (HU), 15 – Поетовіо/Ptuj (SI), 16 – Сінгідунум/Београдска тврђава (RS), 17 – Карасура/Чирпан (BG), 18 – Комарів, 19 – Якобень/Iacobeni (RO), 20 – Косанове, 21 – Фрунзівка, 22 – Велика Бугаївка, 23 – Вийтенки, 24 – Гаврилівка, 25 – Нейзац/Красногірське.

Рис. 15. Напівсферичні скляні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типів Якобень (1-8), Eggers 213 (9-11, 14), Isings 96 b 2 (12-13, 15). *1 – Гаврилівка, пох. 82 (за Petrauskas 2003), 2 – Косанове, пох. 21-1961 (рисунок автора), 3 – Флафіаніс/Mautern an der*

Donau, AT, пох. 149 (за Bemmann 2014), 4 – Врангструп/Vrangstrup, DK (за Straume 1987), 5 – Фрунзівка, пох. (за Кравченко А. А. 1967), 6 – Саварія/Szombathely, HU (за Barkóczi 1988), 7 – Поетовіо/Ptuj, SI (за Ioniţa 1993-1994), 8 – Якобень/Iacobeni, RO, пох. 20 (за Ioniţa 1994-1995), 9 – Мешне/Meszne, PL, пох. (за Rau 1972), 10 – Marseille (Bouches-du-Rhone), Jules Verne, FR (за Foy et al. 2018), 11 – Брігеціо/Komárom-Szony, HU (за Barkoczi 1986), 12 – Журавка, пох. 14 (за Сорокина 1971), 13 – Вийтенки, пох. 102 (рисунок автора), 14 – Вийтенки, пох. 96 (рисунок автора), 15 - Могошань/Mogoşani, RO, пох. 70 (за Diaconu 1970).

Рис. 16. Моделі розповсюдження напівсферичних чаш (а) та конічних кубків (б) із відбитим від склодувної трубка краєм вінець, оздоблених накладними краплями кольорового скла і знахідки уламки скляних посудин, прикрашених у подібний спосіб (в). Біла уривчаста смуга позначає межі розповсюдження пам'яток черняхівської культури, червона смуга маркує Римський лімес.

1 – Норд Хогстад/Nord Hogstad (NO), 2 – Екеторп/Eketorp (SE), 3 – Ґонскі/Gąski (PL), 4 – Кожень/Korzeń (PL), 5 – Воля-Скромовська/Wola Skromowska (PL), 6 – Якушовіце/Jakuszowice (PL), 7 – Оталенж/Otałęż (PL), 8 – Могошань/Mogoşani (RO), 9 – Бирлад/Bîrlad, Valea Seacă (RO), 10 – Нагірне 2, 11 – Конгаз/Congaz (MD), 12 – Будешть/Budeşti (MD), 13 – Велика Бугаївка, 14 – Журавка, 15 – Соснова, 16 – Воскресенське, 17 – Чорнобаївка, 18 – Шишаки, 19 – Вийтенки, 20 – Скалисте, 21 – Опушки, 22 – Нейзац/Красногірське, 23 – Фронтове 3, 24 – Церковний Холм/Церковный Холм (GE), 25 – Мрамба (GE), 26 – Ціхісдзірі/Tsikhisdziri (GE).

Рис. 17. Черняхівські скляні чаші із оплавленим краєм вінець. *1 – Великий Самбір, пох. (за Petrauskas 2017), 2 – Бережанка, пох. 5 (за Petrauskas 2017), 3 – Переяслав-Хмельницький, пох. 2 (за Petrauskas 2017), 4 – Косанове, пох. 23-1961 (рисунок автора), 5 – Косанове, пох. 7-1963 (рисунок автора), 6 – Привільне, пох. 10 (рисунок автора), 7 – Косанове, пох. 17-1961 (за Petrauskas 2003), 8 – Вийтенки, пох. 211 (рисунок автора), 9 – Вийтенки, пох. 110 (рисунок автора), 10 – Денчень/Dănceni, MD, пох. 169 (фото В. Ворнік), 11 – Тиргшор/Tîrgşor, RO, пох. 298 (за Stawiarska 2014), 12 – Тодирень/Todireni, RO, пох. 3 (за Ioniţa 1982), 13 – Черняхів, пох. 88 (за Rau 1972), 14 – Романківці, пох. 4 (за Никитина 1996), 15 – Романківці, пох. 9 (за Никитина 2008), 16 – Рудка, пох. (за Rau 1972).*

Рис. 18. Скляні чаші з оплавленим краєм вінець, виявлені на території Барбарикуму (1-6) та їхні типологічні відмінності (7). *1, 2 – Сковгаар/Skovgårde, DK, пох. 8 (за Lund Hansen 2000), 3 – Векліце/Weklice, PL, пох. 82 (за: Natuniewicz-Sekuła,Okulicz-Kozaryn 2011), 4 – Варпелев/Varpelev, DK, пох. (фото Р. Фортуна і К. Урсем, Національний музей Данії), 5 – Пулхлеб/Półchleb, PL, пох. 5 (за Rau 1972), 6 – Хощно/Choszczno, PL, пох. 1 (за Rau 1972).*

Рис. 19. Скляні чаші із оплавленим краєм вінець із римських провінцій. *1 – Трір/Trier, St. Matthias, DE, пох. 234 (за Goethert-Polaschek 1977), 2 – Далмація, HU (after: Barkoczi 1988), 3 – Понпп'єрр/Pontpierre (Moselle), FR, споруда 8, (за Foy et al. 2018), 4 – Шемпетре/Šempeter, SI, пох. 6 (за Lazar 2003), 5 – Колчестер/Colchester, GB, споруда 118 (за Cool, Price 1995), 6, 8 – Бонн/Bonn, Münsterplatz, DE (за Follmann-Schulz 1988), 7 – Поетовіо/Ptuj, пох. 38 (after: Lazar 2003).*

Рис. 20. Циліндричні скляні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 230. *1 – Біленьке, пох 8. (за Росохатский 1987), 2 – Біленьке, пох. 47 (за Петраускас 2016), 3 – Вила Ярузькі, пох. III (за Петраускас 2016), 4 – Компанійці, пох. 124 (за Некрасова 2006), 5 – Суми-Сад, пох. 1 (за Некрасова 1985), 6 – Журавка, пох. 10 (за Сымонович 1964), 7 – Черняхов, пох. 225 (за Петров 1964), 8 – Жовнине (Біленкові Бурти), пох. 1/1961 (за Рутковская 1979), 9 – Суми-Сад, пох. 3 (рисунок автора), 10 – місцезнаходження не встановлено, розкопки П. І. Хавлюка (рисунок автора), 11 – Нагірне 2, пох. 10 (рисунок автора), 12 – Курники, пох. 4 (рисунок автора), 13 – Скитка, пох. 12 (рисунок автора), 14 – Свердликове, пох 5 (рисунок автора), 15 – Лісові Гринівці 3а, пох. 7 (рисунок автора), 16 – Романівка, пох. 1 (рисунок автора).*

Рис. 21. Циліндричні скляні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 230. *1 – Косанове, пох. 22-1961 (за Петраускас 2016), 2 – Лісові Гринівці 3а, пох. 13 (рисунок автора), 3 – Стеціівка, пох. 10 (за Петраускас 2016), 4 – Червоне 2, пох. 5 (рисунок автора), 5 – Черняхів, пох. 160 (за Сміленко 1952), 6 – Гнатки, пох. (за Петраускас 2016), 7 – Оселівка, пох. 15 (за Петраускас 2016), 8 – Миколаївка-Казацьке, пох. 1Н (за Ebert 1913), 9 – Обухів 1, об'єкт 24 (за Петраускас 2016).*

Рис. 22. Циліндричні скляні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 230. *1 – Червоне 2, КШ (рисунок автора), 2 – Війтенки, пох. 206 (рисунок автора), 3 – Курники, пох. 5 (рисунок автора), 4 – Коблеве, пох 25 (за Сымонович 1979).*

Рис. 23. Модель розповсюдження циліндричних скляних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Eggers 230. Біла уривчаста смуга позначає межі розповсюдження пам'яток черняхівської культури, червона смуга маркує Римський лімес.

1 – Холанн/Häland (NO), 2 – Вестлі/Vestly (NO), 3 – Фойно/Foyna (NO), 4 – Румельтвердч/Rommeltverdt (NO), 5 – Айде/Eide (NO), 6 – Вен/Ven (NO), 7 – Гімсан/Gimsan (NO), 8 – Галлем/Hallem (NO), 9 – Твейтане/Tveitane (NO), 10 – Осло/Oslo (NO), 11 – Гунстад/Hunstad (NO), 12 – Саетран/Saetrang (NO), 13 – Томмельстад/Tommelstad (NO), 14 – Ворнум/Hvornum (DK), 15 – Меарлозего/Merlosegaard (DK), 16 – Стрьобю/Strøby (DK), 17 – Хойруп/Højrup (DK), 18 – О(ьо)рслев/Ørslev (DK), 19 – Тофте/Tofte (DK), 20 – Форстад/Forestad (SE), 21 – Валлебер'я/Valleberga (SE), 22 – Валстенарум/Vallstenarum

(SE), 23 – Крефельд/Krefeld-Gallep (DE), 24 – Кьольн/Köln (DE), 25 – Іглиці/Iglice (PL), 26 – Борковиці/Borkowice (PL), 27 – Дембчино/Dębczyno (PL), 28 – Ковалькі/Kowalki (PL), 29 – Своловo/Swołowo (PL), 30 – Клещево/Kleszczewo (PL), 31 – Вельбарк/Wielbark-Malbork (PL), 32 – Борниці/Bornice (PL), 33 – Козлувко/Kozłowo-Kozłówko (PL), 34 – Неданово/Niedanowo (PL), 35 – Модла/Modła (PL), 36 – Вітково/Witkowo (PL), 37 – Круша-Замкова/Krusza Zamkowa (PL), 38 – Правікув/Prawików (PL), 39 – Півоніце/Piwonice (PL), 40 – Ждждарув/Żdżarów (PL), 41 – Костелець-на-Гані/Kostelec na Hané (CZ), 42 – Жабінець/Żabiniec (PL), 43 – Отальонжка/Otalążka (PL), 44 – Ґрудек/Gródek nad Bugiem (PL), 45 – Зофіполе/Zofipole (PL), 46 – Якушовиці/Jakuszowice (PL), 47 – Печ/Pécs (HU), 48 – Інтерциза/Dunaújváros (HU), 49 – Торнаміра/Tarnaméra-Urakdűlője (HU), 50 – Егер/Eger (HU), 51 – Тісафьолдвар/Tiszaföldvár-Téglagyár (HU), 52 – Кенгель/Kengyel-Csorcsányér (HU), 53 – Болештя/Balástya-Vilmaszállásicsatorna (HU), 54 – Шандорфальва/Sándorfalva-Eperjes (HU), 55 – Худмезьорвашархей/Hódmezővásárhely-Franciszti (HU), 56 – Уфьольдек/Óföldeák-Ürmös (HU), 57 – Орошхаза/Orosháza (HU), 58 – Шейтін/Şeitin-Imaş/Nimaş (RO), 59 – Могошань/Mogoşani (RO), 60 – Спанцов/Spanţov (RO), 61 – Копузу/Copuzu (RO), 62 – П'єтраселе/Pietroasele (RO), 63 – Александру Одобеску/Alexandru Odobescu (RO), 64 – Барча/Barcea (RO), 65 – Полочин/Polocin (RO), 66 – Бирлад/Bîrlad, Valea Seacă (RO), 67 – Лунка/Lunca (RO), 68 – Богданешть/Bogdăneşti (RO), 69 – Нагірне 2, 70 – Главані I, 71 – Біленьке, 72 – Денчень/Dănceni (MD), 73 – Будешть/Budeşti (MD), 74 – Чоклтені/Ciocîlteni (MD), 75 – Міхелешень/Mihălăşeni (RO), 76 – Оселівка, 77 – Комарів, 78 – Теремці, 79 – Романківці, 80 – Вила Ярузькі, 81 – Романівка, 82 – Лепесівка, 83 – Лісові Гринівці 3а, 84 – Гнатки, 85 – Курники, 86 – Косанове, 87 – Скитка, 88 – Слободище, 89 – Комарівка, 90 – Велика Бугаївка, 91 – Обухів 1, 92 – Черняхів, 93 – Червоне - 2, 94 – Легедзине, 95 – Свердлікове, 96 – Стецівка, 97 – Журавка-Вільшанська, 98 – Канів, 99 – Соснова, 100 – Жовнине (Біленкові Бурти), 101 – Коблеве, 102 – Миколаївка-Казацьке, 103 – Компанійці, 104 – Ков'яги, 105 – Війтенки 1 та Війтенки, 106 – Шлях 2, 107 – Тимченки, 108 – Суми-Сад, 109 – Алмалик-Дере, 110 – Дружне, 111 – Опушки, 112 – Нейзац/Красногірське.

Рис. 24. Унікальні форми циліндричних скляних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець (1-3) та товстостінних скляних кубків із шліфованим краєм вінець (4-5). *1 – Війтенки, пох. 86/2 (рисунок автора), 2 – Війтенки, пох. 117 (рисунок автора), 3 – Біленьке, пох. 52 (за Бруяко, Левинский и Росохатский 1992), 4 – Ранжеве, пох. 14 (за Сымонович 1967), 5 – Журавка, пох. 60 (Сымонович 1964).*

Рис. 25. Товстостінні скляні кубки із шліфованим краєм вінець типів Straume I B 3 (1-5) та VII (6-9). *1 – Війтенки, пох. 271 (рисунок автора), 2 – Війтенки 1, КШ (рисунок автора), 3*

– Війтенки, КШ (рисунок автора), 4 – Оселівка, пох. 86 (рисунок автора), 5 – Червоний Яр, КШ (за Сымонович 1977), 6 – Горошівці, пох. 4 (за Никитина 1996), 7 – Гавриліка, пох. 5 (за Сымонович 1957), 8 – Кісьолеве, пох. (за Гудкова 1999), 9 – Ранжеве, пох. 12 (за Сымонович 1967).

Рис. 26. Товстостінні скляні кубки із шліфованим краєм вінець типу Eggers 238/Straume VIII. *1 – Велика Бугаївка, КШ (рисунок автора), 2-4 – Велика Бугаївка, КШ (за Петраускас и Шишкин 2013), 5 – Барча/Barcea, RO, пох. 123 (за Gomolka-Fuchs 1999), 6-7 – Комарів (за Румянцева 2014б), 8 – Перегінка (рисунок О. В. Петраускаса), 9 – Западня, КШ (за Бакуменко та ін. 2002), 10 – Попівка 2, КШ (рисунок автора).*

Рис. 27. Товстостінні скляні кубки із шліфованим краєм вінець типів Straume IX і серії Сотведт типу Лугі за І. О. Гавритухіним. *1, 2, 5 – Комарів (за Румянцева 2014б), 3 – Ізвоаре/Izvoare, RO, пох. IX (за Alexianu, Ellis 1995), 4 – Шишаки, пох. 39 (за Гейко, Рейда та Сапєгін 2016), 6 – Головчино, RU (за Гавритухин 2007).*

Рис. 28. Товстостінні скляні кубки із шліфованим краєм вінець. *1-4, 15, 17-18, 20, 32 – Велика Бугаївка, КШ (1 – рисунок автора, інші – Петраускас и Шишкин 2013), 5 – Велика Вільшанка-7, КШ (за Кравченко та ін. 2007), 6 – Гаврилівка, пох. 79 (за Сымонович 1957), 7 – Війтенки, КШ (рисунок автора), 8 – Западня, КШ (за Бакуменко та ін. 2002), 9 – Дубіна 1, КШ (за Жаров та Терпиловський 2011), 10, 14 – Думанів, КШ (за Гавритухин 2007), 11 - Дубіна 1, пох. 3 (за Жаров та Терпиловський 2011), 12 – Дерев'яна, КШ (за Кравченко та ін. 2007), 13 – Дерев'яна, пох. 3-1959 (за Сымонович 1963), 16 – Гаврилівка, пох. 93 (за Сымонович 1960), 19 – Гаврилівка, КШ (за Сымонович 1957), 21 – Главані І, КШ (за Росохатский 1987), 22 – Війтенки, КШ (рисунок автора), 23 – Війтенки 1, КШ (рисунок автора), 24 – Війтенки 1, КШ (рисунок автора), 25 – Гаврилівка, пох. 47 (за Сымонович 1957), 26 – Війтенки 1, КШ (рисунок автора), 27 – Велика Бугаївка, пох. 91 (за Петраускас и Шишкин 2013), 28 – Канів, КШ (за Петраускас 1997), 29 – Війтенки 1, споруда 1 (рисунок автора), 30-31 – Компанійці, пох. 27 (за Некрасова 2006).*

Рис. 29. Товстостінні скляні кубки із шліфованим краєм вінець. *1 – Миколаївка-Казацьке, КШ (за Симоненко и Сикоза 2020), 2, 26 – Компанійці, КШ (за Некрасова 2006), 3 – Кут, КШ (за Сымонович 1957), 4 – Оселівка, пох. 68 (за Ліхтер 1988), 5 – Чернелів-Руський, пох. 155 (рисунок автора), 6 – Обухів 1, об'єкт 27 (за Кравченко та ін. 2007), 7, 9-10, 12-13 – Оселівка, КШ (за Ліхтер 1988), 8 – Тимченки, КШ (за Любичев 2019б), 11 – Чернелів-Руський, пох. 304 (рисунок автора), 14 – Черемушне, КШ (за Бакуменко та ін. 2002), 15 – Попівка 2, КШ (рисунок автора), 16 – Оселівка, пох. 41 (за Ліхтер 1988), 17, 21 – Тимченки, КШ (за Бакуменко та ін. 2002), 18, 24 – Червоне 2, КШ (рисунок автора), 19 – Попівка 1, КШ (рисунок автора), 20 – Курники, КШ (рисунок автора), 22 – Обухів 1, КШ (за Кравченко*

та ін. 2007), 23 – Феськи, КШ (за Бакуменко та ін. 2002), 25 – Хлопків 1, КШ (за Гавритухин 2007), 27 – Мошанець, КШ (за Войнаровський 2005).

Рис. 30. Моделі розповсюдження товстостінних скляних кубків із шліфованим краєм вінець типів Straume I B 3 (а), VII (б), VIII 1 (в), IX (г), серії Сотведт типу Лугі за І. О. Гавритухіним (д) та знахідки товстостінних посудин невизначеного типу (е). Біла уривчаста смуга позначає межі розповсюдження пам'яток черняхівської культури, червона смуга маркує Римський лімес.

1 – Хаммре/Hamre (NO), 2 – Родал/Rådal (NO), 3 – Овстус/Øvsthus (NO), 4 – Хебнес/Hebnes (NO), 5 – Ту/Tu (NO), 6 – Хугстад/Hogstad (NO), 7 – Квассхайм/Kvassheim, 8 – Снартемо/Snartemo (NO), 9 – Люнд/Lunde (NO), 10 – Сотведт/Søtvedt (NO), 11 – Еспедален/Espedalen (NO), 12 – Хьогом/Högom (SE), 13 – Квісслебю/Kvissleby (SE), 14 – Утташьоген/Ottarshögen (SE), 15 – Коктorп/Kocktorp (SE), 16 – Хельгьо/Helgö (SE), 17 – Амунде/Amunde (SE), 18 – Хавор/Havor (SE), 19 – Стіллін/Stilling (DK), 20 – Лунд/Lund (SE), 21 – Борбі/Borrby (SE), 22 – Славка-Велика/Sławka Wielka (PL), 23 – Пельґжимово/Pielgrzymowo (PL), 24 – Козлувко/Kozłowo-Kozłówko (PL), 25 – Недановo/Niedanowo (PL), 26 – Модла/Modła (PL), 27 – Кіткі/Kitki (PL), 28 – Півоніце/Piwonice (PL), 29 – Турава/Turawa (PL), 30 – Кавенчин/Warszawa-Kawęczyn (PL), 31 – Ленґоніці/Łęgonice (PL), 32 – Якушовиці/Jakuszowice (PL), 33 – Чернелів-Руський, 34 – Перегінка, 35 – Думанів, 36 – Горошівці, 37 – Оселівка, 38 – Комарів, 39 – Міоркань/Miorcani (RO), 40 – Нікітень/Nichiteni (RO), 41 – Точілень/Tocileni (RO), 42 – Міхелешень/Mihălășeni (RO), 43 – Куконештій-Век/Cuconeştii Vechi (RO), 44 – Мелеєшть/Mălăieşti (MD), 45 – Препеліца XII/Prepeliţa (MD), 46 – Лазо/Slobozia-Chişcăreni (MD), 47 – Будешть/Budeşti (MD), 48 – Ізвоаре/Izvoare (RO), 49 – Поянешть/Poieneşti (Ro), 50 – Бирлад/Bîrlad, Valea Seacă (RO), 51 – Тігеч/Tigheci (MD), 52 – Чалик/Cealîc (MD), 53 – Главані I, 54 – Нагірне 2, 55 – Текучь/Tecuci (RO), 56 – Барча/Barcea (RO), 57 – Тиргшор/Tîrgşor (RO), 58 – Могошань/Mogoşani (RO), 59 – Келераші/Călăraşi (RO), 60 – Кісьолеве, 61 – Ранжеве, 62 – Курники, 63 – Попівка 2, 64 – Миколаївка-Казацьке, 65 – Гаврилівка, 66 – Журавка-Вільшанська, 67 – Канів, 68 – Велика Бугаївка, 69 – Велика Вільшанка-7, 70 – Обухів 1, 71 – Дерев'яна, 72 – Чевоне - 2, 73 – Хлопків 1, 74 – Соснова, 75 – Дубіна 1, 76 – Червоний Яр, 77 – Шишаки, 78 – Компанійці, 79 – Кут, 80 – Западня, 81 – Вийтенки 1, 82 – Вийтенки, 83 – Тимченки, 84 – Черемушне, 85 – Феськи, 86 – Головчино (RU), 87 – Хохлово 2 (RU), 88 – Дальний/Выдрин (RU).

Рис. 31. Римські прототипи черняхівських товстостінних скляних кубків. *1 – Рим/Rome, IT (за Harden 1987), 2 – Ензен/Enzen (Zülpich), DE (за Follmann-Schulz 1989), 3 – Трір/Trier, DE,*

пох. 200 (за Goethert-Polaschek 1977), 4 – Портландська ваза (Рим?) / The Portland Vase (Rome?), IT (за Harden 1987).

Рис. 32. Конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Нагірне 2. *1 – Біленьке, пох. 100 (за Діденко 2018), 2 – Нагірне 2, пох. 36 (за Gudkova, Schultze 2017), 3 – Нагірне 2, пох. 17 (за Gudkova, Schultze 2017), 4 – Нагірне 2, пох. 67 (рисунок автора), 5 – Журавка, пох. 19 (за Румянцева 2020), 6 – Одая, пох. 23 (за Румянцева 2020), 7 – Біленьке, пох. 51 (за Бруяко, Левинский и Росохатский 1992), 8 – Нагірне 2, пох. 78 (рисунок автора), 9 – Вийтенки, пох. 260 (рисунок автора), 10 – Вийтенки, пох. 102 і 115 (рисунок автора), 11 – Нагірне 2, пох. 7 (рисунок автора).*

Рис. 33. Конічні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типу Синтана де Муреш. *1 – Біленьке, пох. 61 (за Gavritukhin 2017), 2 – Данилова балка, пох. 3 (за Сымонович 1952), 3 – Ранжеве, пох. 18 (за Сымонович 1977), 4 – Гаврилівка, пох. 35 (за Сымонович 1960), 5 – Нагірне 2, пох. 1/4 (за Бруяко, Левинский и Росохатский 1992), 6 – Лісові Гринівці 3а, пох. 18 (рисунок автора), 7 – Червоне 2, пох. 30 (рисунок автора), 8-10 – Комарів (8 – за Смішко 1964, 9 – за Петраускас 2014, 10 – за Румянцева 2014б), 11 – Велика Бугаївка, КШ (за Петраускас и Шишкин 2013).*

Рис. 34. Моделі розповсюдження конічних скляних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець типів Нагірне 2 (а) та Синтана де Муреш (б). Біла уривчаста смуга позначає межі розповсюдження пам'яток черняхівської культури, червона смуга маркує Римський лімес.

1 – Синтана де Муреш/Sântana de Mureş (RO), 2 – Могошань/Mogoşani (RO), 3 – Тиргшор/Tîrgşor (RO), 4 – Мітрень/Mitreni (RO), 5 – Боанка/Boanca (RO), 6 – Геросень/Gheräseni (RO), 7 – Барча/Barcea (RO), 8 – Нагірне 2, 9 – Полочин/Polocin (RO), 10 – Кирліджі/Cârligi (RO), 11 – Біленьке, 12 – Ранжеве, 13 – Будешть/Budeşti (MD), 14 – Мелеєшть/Mălăieşti (MD), 15 – Мертінешть/Mărtineşti (RO), 16 – Бревічень/Brăviceni (MD), 17 – Лецкань/Leţcani (RO), 18 – Лазо/Slobozia-Chişcăreni (MD), 19 – Міхелешень/Mihălăşeni (RO), 20 – Одая, 21 – Комарів, 22 – Лісові Гринівці 3а, 23 – Данилова Балка, 24 – Гаврилівка, 25 – Журавка, 26 – Велика Бугаївка, 27 – Червоне - 2, 28 – Кантемирівка, 29 – Вийтенки, 30 – Золочів.

Рис. 35. Конічні скляні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, оздоблені накладними краплями кольорового скла (1-3), яйцеподібні скляні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, прикрашені накладними краплями кольорового скла (4-6) та конічні скляні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, декоровані накладними нитками кольорового скла (7-10). *1 – Шишаки, пох. 115 (за Рейда, Гейко та Сапєгін 2016), 2 – Чорнобаївка, пох. (за Костенко та Нестеренко 2017), 3 – Бирлад/Bîrlad,*

Valea Seacă, RO, пох. 507 (за Grumeza 2022b), 4 – Шишаки, пох. 112 (за Рейда, Гейко та Сапєгін 2021), 5 – Rouen, Rue du Renard, FR (за Sennequier 2013), 6 – Trier, DE (за Goethert-Polaschek 1977), 8 – Журавка, пох. 5 (за Румянцева 2020), 9 – Косанове, пох. 60-1962 (за Кропоткин 1970), 10 – Барча/Barcea, RO, пох. 114 (за Gomolka-Fuchs 1999), 11 – Барча/Barcea, RO, пох. 137 (за Gomolka-Fuchs 1999).

Рис. 36. Конічні скляні кубки із оплавленим краєм вінець і суцільною ніжкою серії Косино типу Ізвоаре за І. О. Гавритухіним (1-7) та конічні скляні кубки із відбитим від склодувною трубки краєм вінець і суцільною ніжкою типу Eggers 195 (8-10). *1 – Комарів, об'єкт 30 (за Petrauskas, Shyskin 2024), 2 – Індепенденца/Independenţa, RO, пох. 20 (за Mitrea, Preda 1966), 3 – Фурманівка, пох. 8 (за Магомедов 2001), 4 – Нагірне 2, пох. 74 (рисунок автора), 5 – Моара/Moara, RO, пох. 1 (за Emandi 1976), 6 – Косино (за Bóna, Nagy 2002), 7 – Торнамера/Tarnaméra, HU (за Bóna, Nagy 2002), 8 – Холмське, пох. 51 (за Gavritukhin 2017), 9 – Ізвоаре/Izvoare, RO, пох. VII (за Rau 2008), 10 – Салтхаммер/Salthammer, NO, (за Straume 1987).*

Рис. 37. Товстостінні скляні посудини, оздоблені накладним шаром кольорового скла. *1-5, 9-10, 13 – Велика Бугаївка, КШ (рисунки і фото автора), 6 – Комарів, КШ (за Румянцева и др. 2020), 7 – Западня, КШ (за Бакуменко та ін. 2002), 8 – Мала Рогань (за Гавритухин 2007), 11-12 – Червоне 2, КШ (фото автора).*

Рис. 38. Моделі розповсюдження товстостінних скляних посудин, оздоблених накладним шаром кольорового скла (а) та конічних кубків із відбитим від склодувної трубки краєм вінець і суцільною ніжкою серії Холмське типу Ізвоаре за І. О. Гавритухіним (б). Біла уривчаста смуга позначає межі розповсюдження пам'яток черняхівської культури, червона смуга маркує Римський лімес.

1 – Ту/Tu (NO), 2 – Саннес/Sandnes (NO), 3 – Твайтане/Tveitane (NO), 4 – Мееле/Mæle (NO), 5 – Упедал/Opedal (NO), 6 – Скайм/Skaim (NO), 7 – Евебьо/Evebø (NO), 8 – Салтхаммер/Salthammer (NO), 9 – Еспедален/Espedalen (NO), 10 – Валбі/Valby (NO), 11 – Геуген/Haugen (NO), 12 – Уллерьон/Ullerön (SE), 13 – Скоттсунд/Skottsund (SE), 14 – Утташьоген/Ottarshögen (SE), 15 – Денкірке/Dankirke (DK), 16 – Хімлінгойе/Himlingøje (DK), 17 – Уппакра/Uppåkra (SE), 18 – АббеторпAbbetorp (SE), 19 – Тиберйя/Triberga (SE), 20 – Екеторп/Eketorp (SE), 21 – Халб'енс-Бйегес/Hallbjens-Bjärges (SE), 22 – Ґонскі/Gąski (PL), 23 – Журань/Žuráň (CZ), 24 – Вроцлав-Закшув/Wrocław-Zakrzów (PL), 25 – Півоніце/Piwonice (PL), 26 – Опатув/Opatów (PL), 27 – Масломенч/Masłomęcz (PL), 28 – Комарів, 29 – Точілень/Tocileni (RO), 30 – Ізвоаре/Izvoare (RO), 31 – Холмське, 32 – Червоне - 2, 33 – Велика Бугаївка, 34 – Западня, 35 – Мала Рогань.

Рис. 39. Черняхівські скляні флакони (1-2) і уламок бальзамарія? (3) та їх аналоги у римських провінціях (4-5). *1 – Оселівка, пох. 58 (рисунок автора), 2 – Ізвоаре/Izvoare, RO, пох. X (за Alexianu, Ellis 1987), 3 – Війтенки 1, КШ (рисунок автора), 4 – Аванш/Avenches (canton du Vaud) Necropole d`En Chaplix, CH, пох. 50 (за Foy et al. 2018), 5 – Інтерциза/Dunaújváros, HU, (за Barkóczi 1988).*

Рис. 40. Уламки скляних посудин із оплавленим краєм вінець. *1 – Велика Бугаївка, КШ (за Петраускас и Шишкин 2013), 2 – Війтенки, пох. 101 (рисунок автора), 3-5 – Війтенки, КШ (рисунок автора), 6 – Воскресенське, КШ (за Жаров та Терпиловський 2011), 7 – Малополовецьке 2, КШ (за Кравченко та ін. 2007), 8 – Микільське на Дніпрі, житло 7 (за Брайчевская 1960), 9 – Обухів 1а, КШ (за Petrauskas 2017), 10 – Велика Бугаївка, пох. 5 (рисунок автора), 11 – Теремці, житло 20 (за Ліхтер та Гопкало 2007), 12 – Романківці, пох. 24 (за Никитина 1996), 13 – Романківці, пох. 2 (за Никитина 2008), 14 – Теремці, яма 37 (за Ліхтер та Гопкало 2007), 15 – Війтенки 1, КШ (рисунок автора), 16 – Теремці, яма 32 (за Ліхтер та Гопкало 2007).*

Рис. 41. Уламки скляних посудин із відбитим від склодувної трубки краєм вінець. *1-3 – Велика Бугаївка, КШ (1-2 – за Петраускас и Шишкин 2013, 3 – рисунок автора), 4, 13-15 – Червоне 2, КШ (рисунок автора), 5 – Червоне 2, пох. 20 (рисунок автора), 6 – Війтенки, пох. 260 (рисунок автора), 7 – Главані I, КШ (за Росохатский 1987), 8 – Війтенки 1, КШ (рисунок автора), 9 – Оселівка, КШ (за Ліхтер 1988), 10 – Ков'яги, КШ (за Бакуменко та ін. 2002), 11 – Кут, КШ (за Сымонович 1957), 12 – Велика Бугаївка, пох. 5 (рисунок автора).*

Рис. 42. Уламки дна скляних посудин. *1 – Велика Бугаївка, пох. 93 (рисунок автора), 2-3 – Теремці, житла 3 і 19 (за Ліхтер та Гопкало 2007), 4 – Кам'янка Дніпровська, КШ (за Сымонович 1957), 5 – Війтенки, пох. 121 (рисунок автора), 6 – Романківці, пох. 56 (за Никитина 1996), 7 – Лісові Гринівці 2, КШ (рисунок автора), 8 – Холмське, пох. 14 (за Росохатский 1987), 9 – Червоне 2, КШ (рисунок автора), 10 – Теремці, КШ (за Ліхтер та Гопкало 2007), 11 – Каборга IV, КШ (за Магомедов 1979), 12 – Фурманівка, КШ (за Росохатский 1987).*

Рис. 43. Уламки скляних посудин, оздоблених холодним способом. *1 – Соснова, споруда 5 (за Сикорский, Махно, Бузян 1984), 2 – Оселівка, КШ (за Ліхтер 1988), 3-4, 7-8, 14 – Війтенки 1, КШ (рисунок автора), 5-6 – Обухів 1, об'єкт 21 (за Кравченко та ін. 2007), 25 – Велика Бугаївка, пох. 11 (за Петраускас и Шишкин 2013), 9, 15, 20-24, 26-28 – Велика Бугаївка, КШ (9, 15 – рисунок автора, інші – за Петраускас и Шишкин 2013), 10 – Шлях, КШ (за Любичев 2019б), 11 – Слободище, КШ (за Сымонович 1977), 12-13, 16-18 – Війтенки, КШ (рисунок автора), 19 – Велика Бугаївка (поселення), КШ (за Петраускас, Шишкін 2013), 29-31, 35, 44 – Курники, КШ (рисунок автора), 32-33, 36-37 – Легедзине (за*

Магомедов, Диденко и Милашевский 2017), 34 – Оселівка, пох. 13 (за Ліхтер 1988), 38 – Обухів 1а, КШ (за Кравченко та ін. 2007), 39 – Лепесівка, житло III (за Tikhanova, Shcheglova, Shchukin, Sharov 1999), 40 – Нагірне 2 (поселення), КШ (за Gudkova, Schultze 2017), 41-43 – Романківці, КШ (за Никитина 2008), 42, 45 – Романківці, пох. 57 (за Никитина 2008), 46 – Тимченки, КШ (за Бакуменко та ін. 2002).

Рис. 44. Уламки скляних посудин, оздоблених холодним способом. *1-8, 11-13, 43 – Червоне 2, КШ (рисунок автора), 9 – Червоне 2, пох. 25 (рисунок автора), 10 – Червоне 2, пох. 42 (рисунок автора), 14 – Червоне 2, пох. 17 (рисунок автора), 15 – Велика Бугаївка (поселення), КШ (за Петраускас и Шишкин 2013), 16-22, 26 – Велика Бугаївка, КШ (за Петраускас и Шишкин 2013), 23-24 – Вийтенки 1, КШ (рисунок автора), 28 – Вийтенки, КШ (рисунок автора), 25 – Вікторовка II, КШ (за Сымонович 1977), 27 – Ков'яги, КШ (за Бакуменко та ін. 2002), 29-30 – Курники, КШ (рисунок автора), 31 – Леськи, КШ (за Смиленко и Брайчевский 1967), 32 – Оселівка, пох. 71 (за Ліхтер 1988), 33 – Обухів 1, КШ (за Кравченко та ін. 2007), 34 – Огульці, КШ (за Мызгин и Филатов 2020), 35, 38 – Оселівка, КШ (за Ліхтер 1988), 36-37 – Оселівка, пох. 89 і 62 (за Ліхтер 1988), 39-40 – Романківці, пох. 14 (за Никитина 2008), 41-42 – Соснова, споруда 1 і 4 (за Сикорский, Махно, Бузян 1980 та Сикорский, Махно, Бузян 1983), 44 – Чернелів-Руський, пох. 301 (за Ґерета 2013).*

Рис. 45. Уламки черняхівських скляних посудин, оздоблених холодним способом (1-6) та скляні вироби, прикрашені так званими медальйонами у північноєвропейському Барбарикумі (7) та римських провінціях (8-10). *1 – Вийтенки 1, КШ (рисунок автора), 2 – Легедзине, КШ (за Магомедов, Диденко и Милашевский 2017), 3-4 – Западня, КШ (за Бакуменко та ін. 2002), 5 – Червоне 2, КШ (рисунок автора), 6 – Велика Бугаївка, КШ (за Петраускас и Шишкин 2013), 7 – Евебьо/Evebø, NO, пох. (за Straume 1987), 8 – Брігеціо/Komárom-Szony, HU (за Devai 2021), 9 – Августа Рауріка/Augst, CH (за Rütti 1991), 10 – Трапеум Траяні/Adamclisi, RO (за Stawiarska 2014).*

Рис. 46. Уламки скляних посудин, оздоблених гарячим способом. *1 – Біла, пох. 3 (за Герета 2007), 2 – Башмачка, КШ (за Смиленко 1979), 3 – Романківці, пох. 10 (за Никитина 2008), 4 – Теремці, споруда 1 (за Ліхтер та Гопкало 2007), 5 – Червоне 2, КШ (фото автора), 6 – Чернелів-Руський, пох. 264 (рисунок автора), 7 – Дубіна 1, пох. 9 (за Жаров та Терпиловський 2011), 8 – Романківці, пох. 9 (за Никитина 2008), 9 – Романківці, пох. 24 (за Никтина 1996), 10 – Маркуші, КШ (за Винокур 1964), 11 – Вийтенки, КШ (рисунок автора), 12 – Завадівка, пох. 2 (за Petrauskas 2017), 13 – Оселівка, КШ (Ліхтер 1988), 14 – Оселівка, пох. 22/72 (рисунок автора), 15 – Вийтенки 1, КШ (за Бакуменко 2002), 16 – Чернелів-Руський, пох. 298 (рисунок автора), 17 – Вийтенки, КШ (рисунок і фото автора), 18 – Соснова (могильник), КШ (за Сикорский, Махно, Бузян 1982), 19 – Теремці, КШ (за Ліхтер*

та Гопкало 2007), 20 – Велика Бугаївка, КШ (рисунок і фото автора), 21 – Велика Бугаївка, пох. 11 (рисунок і фото автора), 22 – Воскресенське 1, пох. 3 (Жаров та Терпиловський 2011), 23 – Теремці, житло 14 (за Ліхтер та Гопкало 2007).

Рис. 47. Скловарні (1) і склообробні (2-3) печі римського періоду. Залишки однієї із скловарних печей, виявлених у Бет Еліезер/Bet Eli'ezer, IL (1 – за Gorin-Rosen 2000) і залишки печей для розігріву скляної маси, відкритих у Комарові (2 – за Rumiantseva, Belikov 2017) та Кьольні/Köln, DE (3 – за Höpken, Schäfer 2006).

Рис. 48. Основні техніки виготовлення скляних посудин римського періоду (1-2, 8-9) та форми посуду, що виготовлялися із їх застосуванням (3-7). 1 – осідання на/в форму (за Grose 1984), 2 – пресування у форму (за Schuler 1959), 3 – тип Isings 1/AR 1 (за Rütti 1991), 4 – тип Isings 3/AR 2 (за Rütti 1991), 5 – тип AR 3 (за Rütti 1991), 6 – тип Isings 2/AR 6 (за Rütti 1991), 7 – тип AR 16 (за Rütti 1991), 8 – керамічна лампа із зображенням римських склодувів за роботою, знайдена у Ассерії/Benkovac, HR (за Stern 2010), 9 – формування посудини за допомогою видування (за Antonaras 2017).

Рис. 49. Скляні посудини, виготовлені шляхом видування (2, 4) та без його допомоги (1, 3), їх морфологічні відмінності та співвідношення використання різних технік у виготовленні основних типів черняхівського скляного посуду (5). *1 – Оселівка, пох. 86 (рисунок автора), 2 – Війтенки, пох. 96 (рисунок автора), 3 – внутрішня поверхня стінок скляного кубка типу Straume I B 3 із поховання 271 могильника Війтенки (фото автора), 4 – внутрішня поверхня стінок скляного кубка типу Eggers 230 із поховання 7 могильника Лісові Гринівці 3а (фото автора).*

Рис. 50. Способи обробки вінець черняхівських скляних посудин: гарячий (1 – оплавлений край вінець), холодний (2-6 – відбитий від склодувної трубки край вінець, 7-8 – шліфований край вінець). *5, 9-10 – відбитий від склодувної трубки додатково необроблений край вінець (9 – Нагірне 2, пох. 67, 10 – Нагірне 2, пох. 7), 2-3, 5-6, 11-12 – відбитий від склодувної трубки додатково шліфований край вінець (11 – Війтенки, пох. 102, 12 – Свердликове, пох. 5), 13-14 – горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга під краєм вінець із зовнішнього боку стінок посудин (13 – Нагірне 2, пох. 7, 14 – Війтенки, пох. 260), 7-8, 15-16 - шліфований край вінець (15-16 – Війтенки 1, КШ), 16 – широка горизонтальна рівна незаглиблена шліфована смуга під краєм вінець із внутрішнього боку стінок посудин. Рисунки і фото автора.*

Рис. 51. Способи обробки дна черняхівських скляних посудин. *1-3 – просте, округле дно, 4-5 – накладний кільцевий піддон, 6 – трубчаста кільцева ніжка, 7 – суцільна ніжка, 8-10 – масивне профільоване дно товстостінних посудин, 11 – слід понтії на дні посудин із оплавленим краєм вінець (Війтенки, пох. 211), 12 – заглиблена шліфована полірована*

овальна фасетка на дні товстостінних посудин (Війтенки, пох. 271). Рисунки і фото автора.

Рис. 52. Гарячий спосіб оздоблення посудин. *1-4 – монохромні та поліхромні накладні нитки скла, що утворюють різноманітні декоративні композиції (1 – Війтенки, пох. 211, 2 – Рудка, пох., 3 – Журавка, пох. 5, 4 – Теремці, споруда 1), 5 – вертикальні ребра, відтягнуті із стінки посудин (5 – Черняхів, пох. 88), 6-7, 9-10 – накладні краплі кольорового скла (6 – Шишаки, пох. 115, 7, 9 – Війтенки, пох. 102, 10 – Війтенки, КШ), 8, 11 – видування у преформу (11 – Нагірне 2, пох. 74), 12-13 – римська техніка камео (12 – Morgan Cup із Гераклеї/Heraclea, TR). 1, 11 – рисунок автора, 2, 5 – за Rau 1972, 3 – за Сымонович 1964, 4 – за Ліхтер та Гопкало 2007, 6 – за Рейда, Гейко та Сапєгін 2016, 7, 9-10 – фото автора, 8 – за Antonaras 2017, 12 – за Harden 1987, 13 – за Lierke 2009.*

Рис. 53. Шліфовані декоративні елементи черняхівських посудин. *1-2 – вузькі горизонтальні рівні незаглиблені шліфовані смуги (1 – Війтенки, пох. 102, 2 – Нагірне 2, пох. 7), 4-5 – вузькі горизонтальні нерівні незаглиблені шліфовані смуги (1 – Лісові Гринівці 3а, пох. 7, 5 – Червоне 2, пох. 5), 7-8 – широкі горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги (7 – Лісові Гринівці 3а, пох. 18, 8 – Війтенки 1, КШ), 10-11 – вузькі горизонтальні рівні заглиблені шліфовані смуги (10 – Косанове, пох. 22-1961, 11 – Чернелів-Руський, пох. 310), 3, 6, 9, 12 – вузькі короткі заглиблені шліфи, що утворюють складні декоративні композиції (3 – Косанове, пох. 21-1961, 6 – Війтенки 1, КШ, 9-12 – Попівка 2, КШ). Фото автора.*

Рис. 54. Шліфовані декоративні елементи черняхівських посудин (1-9) та реконструйовані діаметри абразивних інструментів, застосованих під час їх нанесення на поверхню стінок посуду (10). *1, 4, 7 – заглиблені шліфовані неполіровані овальні фасетки (1 – Лісові Гринівці, пох. 7; 4 – Червоне 2, пох. 5, 7 – Скитка, пох. 12), 2, 5, 8 – заглиблені шліфовані поліровані овальні фасетки (2 – Війтенки 1, КШ, 5 – Війтенки 1, КШ, 8 – Червоне 2, КШ), 3, 6, 9 – дефекти шліфування (3 – Косанове, пох. 21-1961, 6 – Червоне 2, пох. 5, 9 – Війтенки, пох. 86/2), а – напівсферичні скляні чаші із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, б – циліндричні скляні кубки із відбитим від склодувної трубки краєм вінець, в) – товстостінні скляні кубки із шліфованим краєм вінець.*

Рис. 55. Мережевий граф взаємозв'язку між основними типами черняхівського скляного посуду та техніками виготовлення, способами обробки і прийомами декорування скляних посудин. *Пояснення кодових позначень типів посуду див. у Табл. 2.*

Рис. 56. Вироби першої технологічної традиції. *Пояснення кодових позначень типів посуду див. у Табл. 2.*

Рис. 57. Вироби другої технологічної традиції. *Пояснення кодових позначень типів посуду див. у Табл. 2.*

Рис. 58. Вироби третьої технологічної традиції. *Пояснення кодових позначень типів посуду див. у Табл. 2.*

Рис. 59. Провідні форми римського скляного посуду кінця III – першої половини V ст. з території Верхньої Мезії (Дакії). 1-30 – за Ružić 1994.

1, 2, 6, 14, 15, 16, 17, 21, 27 – Сірмій/Sremska Mitrovica (RS), 3, 7 – Свілош/Sviloš (RS), 4, 20 – Сінгідунум/Београдска тврђава (RS), 5, 11 – Бешка/Beška (RS), 8, 23 – Чачак/Čačak (RS), 9, 19, 24, 28 – Коловрат/Kolovrat (RS), 10, 12, 18 – місцезнаходження невідоме, 13 – Гнілане/Gnjilane (RS), 22 – Діана/Karataš (RS), 25 – Банонія/Banoštor (RS), 26 – Хртковци/Hrtkovci, 29 – Ртково/Rtkovo (RS), 30 – Обреновац/Obrenovac (RS).

Рис. 60. Комарівське поселення (1) та місцеві знахідки, що засвідчують існування майстерні з обробки скляної маси та виготовлення скляного посуду (2-9). *2-5 – керамічні форми для декорування посудин (за Румянцева 2014а), 6 – уламки сирцевого скла (за Румянцева и Щербаков 2016), 7-8 – «ковпачки» (7 – за Румянцева 2014а, 8 – за Румянцева 2017), 9 – інші виробничі відходи (за Lenfers 2019).*

Рис. 61. Процес утворення і різновиди так званих ковпачків (1-3) та асортимент ковпачків із Комарова (4-18). *1-3 – за Fünfschilling 2015, 4-18 – за Румянцева 2020.*

Рис. 62. Циркуляція скляних посудин першої технологічної традиції у черняхівському середовищі (чорна смуга) та у римських провінціях (сіра смуга). *Періоди циркуляції відповідають виокремленим у розділі 4. Загальні позначення див. рис. 53.*

Рис. 63. Циркуляція скляних посудин другої технологічної традиції у черняхівському середовищі. *Періоди циркуляції відповідають виокремленим у розділі 4. Загальні позначення див. рис. 53.*

Рис. 64. Циркуляція скляних посудин третьої технологічної традиції у черняхівському середовищі. *Періоди циркуляції відповідають виокремленим у розділі 4. Загальні позначення див. рис. 53.*

Рис. 65. Кількісний розподіл знахідок за контекстом (1-2) та стан збереження артефактів у різному контексті (3).

Рис. 66. Розміщення скляних посудин у похованнях.

Рис. 67. Розподіл інформативних знахідок у різному контексті (1). Розподіл виробів різних технологічних традицій у поховальному та побутовому контексті (2). Скляний посуд у складі різних варіантів питного сервізу (3). Кількісне співвідношення різних видів керамічного посуду, що розміщувалися у похованнях у якості ємності для змішування рідини (4).

Рис. 68. Черняхівські керамічні кубки (1-6) та скляні посудини із слідами ремонтування із різних регіонів Барбарикуму (7-9). *1-2 – Компанійці, пох. 139 і 164 (за Магомедов 2001), 3 -*

Велика Бугаївка, пох. 100, (за Петраускас Шишкин 2013), 4 – Успенка, пох. 1308 (за Некрасова 2006), 5 – Компанійці, пох. 42 (за Магомедов 2001), 6 – Балцати, MD (Варачева 2013), 7 – Анахіда/Apahida, RO (фото Rodica Oanţă-Marghitu), 8 – Квассхайм/Kvassheim, NO (за Straume 1987), 9 - Овстус/Øvsthus, NO (за Straume 1987).

Рис. 69. Статево-віковий розподіл скляних посудин у черняхівських тілопокладеннях (1) та гіпотетична модель циркуляції скляного посуду у місцевому варварському середовищі (2).

Рис. 70. План (13) і супровідний інвентар із поховань 8 Баєва та 1 Башмачки (1-2 – за Кухаренко 1975; 3-13 – за Смиленко 1979). *1, 3-6, 8, 11-12 – кераміка, 2, 7, 10 – бронза, 9 – залізо.*

Рис. 71. План (1) і супровідний інвентар із поховання 5 Бережанки (за Petrauskas 2017). *10-25 – кераміка, 2-4, 8-9 – бронза, 5-7 – скло, сердолік, буршти*н.

Рис. 72. План (1, 12) і супровідний інвентар із поховань 3 Білої та 1 Боромлі (1-11 – за Герета 2007; 12-14 – за Некрасова 2006). *6-11, 13 – кераміка, 2-4 – бронза, 5 – скло.*

Рис. 73. План (1) і супровідний інвентар із поховань 8, 47, 51 та 52 Біленького (1-3 – за Гудкова 1987; 8-9 – за Петраускас 2016; 4-7, 10-11 – Бруяко, Левинский и Росохатский 1992). *11 – кераміка, 2-4, 6-9 – метал білого кольору, 5 – бронза, 10 – ріг.*

Рис. 74. Супровідний інвентар із поховання 100 Біленького (за Діденко 2018). *3-10 – кераміка, 2 – залізо, 1 – ріг.*

Рис. 75. План (1, 5, 16) і супровідний інвентар із поховань 3, 5 та 116 Великої Бугаївки (за Петраускас и Шишкин 2013). *2-3, 6-15, 20-23 – кераміка, 17 – скло, 18 – залізо.*

Рис. 76. План (1) і супровідний інвентар із поховання 20 Великої Бугаївки (за Петраускас и Шишкин 2013. *7-22 – кераміка, 3 – бронза, 2 – ріг, 4-6 – сердолік.*

Рис. 77. План (1) і супровідний інвентар із поховання 91 Великої Бугаївки за Петраускас и Шишкин 2013). *4-12 – кераміка, 2 – залізо, 3 – ріг.*

Рис. 78. План (1) і супровідний інвентар із поховання 93 Великої Бугаївки (за Петраускас и Шишкин 2013). *4-7 – кераміка, 3 – бронза, 2 – залізо.*

Рис. 79. План (1) і супровідний інвентар із поховання 100 Великої Бугаївки (за Петраускас и Шишкин 2013). *17-28 – кераміка, 13-15 – бронза, 11, 16 – ріг, 12 – камінь, 2-10 – скло, сердолік.*

Рис. 80. План (1) і супровідний інвентар із поховання 108 Великої Бугаївки (за Петраускас и Шишкин 2013). *2-3, 14-28 – кераміка, 11 – бронза, 12 – залізо, 13 – ріг, 4-10 – скло, мушля, кераміка.*

Рис. 81. План (1) і супровідний інвентар із поховання 111 Великої Бугаївки (за Петраускас и Шишкин 2013). *14-29 – кераміка, 2-4 – бронза, 5 – метал білого кольору, 7 – скло, 8-13 – сердолік.*

Рис. 82. План (1, 5-6, 9, 23) і супровідний інвентар із поховань 24, 118, 128, 135 та 163 Великої Бугаївки (за Петраускас и Шишкин 2013). *2, 7,12-22, 24-25 – кераміка, 10-11 – ріг, 3-4, 8 – сердолік.*

Рис. 83. План (1) і супровідний інвентар із поховання 148 Великої Бугаївки (за Петраускас и Шишкин 2013). *5-12 – кераміка, 3-4 – бронза, 2 – залізо.*

Рис. 84. План (1) і супровідний інвентар із поховання III Вил-Ярузьких (за Романова 1988). *2, 4-13 – кераміка, 3 – бронза, 1 – ріг.*

Рис. 85. План (1, 5, 22-24) і супровідний інвентар із поховань 7, 31, 148, 158 та 163 Війтенків (1-11 – за Любичев и др. 2006; 22 – за Любичев и др. 2013; 23-24 – за Любичев и др. 2014). *2-4, 6-21 – кераміка.*

Рис. 86. План (1, 14) і супровідний інвентар із поховань 86/2 і 110 Війтенків (1-13 – за Любичев и др. 2009; 14-20 – за Любичев и др. 2010). *6, 17-20 – кераміка, 3-5, 7, 16 – бронза, 2 – ріг, 8-9 – скло, 10-11, 15 – сердолік, 12-13 – корал.*

Рис. 87. План (1) і супровідний інвентар із поховання 96 Війтенків (за Любичев и др. 2010). *17-31 – кераміка, 2, 6, 7-8, 10 – бронза, 9, 12-16 – залізо, 11 – кістка, 3 – ріг, 4 – буртин, 5 – скло.*

Рис. 88. План (1) і супровідний інвентар із поховання 101 Війтенків (за Любичев и др. 2010). *8-23 – кераміка, 2, 4-6 – бронза, 7 – залізо, 3 – ріг.*

Рис. 89. План (1) і супровідний інвентар із поховання 102 Війтенків (за Любичев и др. 2010). *25-30 – кераміка, 2 – бронза, 3 – ріг, 5-9 – скло, 15-24 – сердолік, 10-14 – корал.*

Рис. 90. План (1) і супровідний інвентар із поховання 117 Війтенків (Любичев и др. 2011). *8-20 – кераміка, 3, 5-7 – бронза, 4 – ріг, 2 – буртин.*

Рис. 91. План (1) і супровідний інвентар із поховання 121 Війтенків (Любичев и др. 2011). *6, 14 – кераміка, 2, 4-5 – бронза, 3 – ріг, 7-13 – сердолік.*

Рис. 92. План (1, 11, 17, 21) і супровідний інвентар із поховань 173, 177, 184 і 190 Війтенків (за Любичев и др. 2014). *3-10, 15-16, 18-20, 22-23 – кераміка, 13 – бронза, 2, 14 – сердолік.*

Рис. 93. План (1) і супровідний інвентар із поховання 211 Війтенків (за Любичев и др. 2016). *5, 16-20 – кераміка, 3-4 – бронза, 2 – ріг, 6-9 – скло, 10-11 – сердолік, 12 – мушля, 13 – ікло, 14-15 – кістка.*

Рис. 94. План (1, 19) і супровідний інвентар із поховань 223 та 255 Війтенків (1-18 – за Любичев и др. 2018; 19-32 – за Любичев и др. 2021). *3-5, 18, 27-30, 32 – кераміка, 6-16, 30, 31 – залізо, 2, 21 – ріг, 17, 22 – скло, 23-26 – сердолік.*

Рис. 95. План (1) і супровідний інвентар із поховання 5 Гаврилівки (за Сымонович 1955). *11-20 – кераміка, 2 – метал білого кольору, 4-7, 9 – бронза, 10 – залізо, 8 – кістка, 3 – ріг.*

Рис. 96. План (4, 18) і супровідний інвентар із поховань 8, 35 та 68 Гаврилівки (1-3 – за Сымонович 1955; 4-18 – за Сымонович 1960). *3, 8-9, 10, 13-17 – кераміка, 5-6, 11-12 – бронза, 1 – залізо, 2, 7 – скло.*

Рис. 97. План (6) і супровідний інвентар із поховань у Гнатках та Горошівцях (1-5 – за Петраускас 2016; 6-17 – за Никитина 1996). *1-5, 12-17 – кераміка, 7-8 – бронза, 9-11 – залізо.*

Рис. 98. План (1) і супровідний інвентар із поховання 1/1961 могильника Жовнине (Біленкові Бурти). *3-7 – кераміка, 2 – ріг.* (за Петраускас и Цындровская 2002)

Рис. 99. План (1) і супровідний інвентар із поховання 2 Завадівка (за Petrauskas 2017). *6-16 – кераміка, 2-4 – бронза, 5 – ріг.*

Рис. 100. Супровідний інвентар із поховання 4 могильника Каборга IV (за Магомедов 1979). *5-21 – кераміка, 4 – срібло?, 2-3 – бронза, 1 – залізо.*

Рис. 101. План (1) і супровідний інвентар із поховання 5 могильника Каборга IV (за Магомедов 1979). *14-32 – кераміка, 2-4, 7, 9-13 – бронза, 8 – залізо, 5-6 – кістка.*

Рис. 102. План (1) і супровідний інвентар із поховань 1 і 22 могильника Каборга IV. (за Магомедов 1979) *4-16 – кераміка, 2-3 – сердолік.*

Рис. 103. План (1, 6, 15) і супровідний інвентар із поховань 89 Кам'янки-Дніпровської та 15 і 19 Компанійців (1-5 – за Сымонович 1955; 6-19 – за Некрасова 2006). *2-5, 13-14, 16 – кераміка, 8, 12, 17-18 – бронза, 9-11, 19 – залізо, 7 – ріг.*

Рис. 104. План (1, 3, 9) і супровідний інвентар із поховань 27, 44 та 56 Компанійців (за Некрасова 2006). *7-8, 11-18 – кераміка, 6 – залізо, 2, 10 – скло, 4-5 – сердолік.*

Рис. 105. План (1, 8) і супровідний інвентар із поховань 124 Компанійців та 17-1961 Косанового (1-7 – за Некрасова 2006; 8-12 – за Кравченко Н. М. 1967). *2-6, 12 – кераміка, 10-11 – бронза, 7 – залізо, 9 – скло, сердолік, корал.*

Рис. 106. План (1) і супровідний інвентар із поховання 164 Компанійців (за Некрасова 2006). *5, 7-19 – кераміка, 6 – залізо, 2-4 – сердолік.*

Рис. 107. План (1) і супровідний інвентар із поховання 7-1963 Косанового (за Petrauskas 2017). *6-11 – кераміка, 2, 5 – бронза, 3-5 – залізо.*

Рис. 108. План (1) і супровідний інвентар із поховання 21-1961 Косанового (за Кравченко Н. М. 1967). *7-13 – кераміка, 4, 6 – бронза, 5 – залізо, 3 – сердолік.*

Рис. 109. План (1, 6) і супровідний інвентар із поховань 22-1961 і 60-1962 Косанового (за Кравченко Н. М. 1967). *8-13 – кераміка, 2-4 – срібло?, 7 – ріг, 5 – скло, сердолік, корал.*

Рис. 110. План (1, 7, 10) і супровідний інвентар із поховань 23-1961 і 14-1964 Косанового та 5 Свердлікового (1-5 – за Petrauskas 2017; 7-9 – за Кравченко Н. М. 1967; 10 – Бокій, Козир 2005). *8, 6 – кераміка, 4-5, 9 – срібло?, 3 – бронза, 2 – сердолік.*

Рис. 111. План (1) і супровідний інвентар із поховання 4 Курників (за Магомедов 1999б). *2, 5 – кераміка, 3-4 – срібло?*

Рис. 112. План (1, 5, 10) і супровідний інвентар із поховань 72 Легедзиного та 1 і 7 Нагірного 2 (1-4 – за Магомедов, Диденко и Милашевский 2017; 5-10 – за Gudkova, Schultze 2017). *2-4, 6 – кераміка, 7 – бронза, 8 – залізо, 9 – камінь.*

Рис. 113. План (1, 4) і супровідний інвентар із поховань 7 та 13 Лісових Гринівців 3а (за Демидко, Строцень та Щепаченко 2024). *3 – кераміка, 6-8 – срібло?, 2 – бронза, 5 – кістка.*

Рис. 114. План (1) і супровідний інвентар із поховання 18 Лісових Гринівців 3а (за Демидко, Строцень та Щепаченко 2024). *6 – кераміка, 2, 4-5 – срібло?, 3 – бурштин.*

Рис. 115. План (1) і супровідний інвентар із поховання 10 Нагірного 2 (за Gudkova, Schultze 2017). *5-6, 9-15 – кераміка, 7-8 – бронза, 2-4 – скло.*

Рис. 116. План (1) і супровідний інвентар із поховання 17 Нагірного 2 (за Gudkova, Schultze 2017. *18-24 – кераміка, 2-3 – бронза, 5, 16 – залізо, 4, 7-13 – скло, 15 – сердолік, 14 – бурштин, 17 – мушля.*

Рис. 117. План (1) і супровідний інвентар із поховання 18 Нагірного 2 (за Gudkova, Schultze 2017. *7-13 – кераміка, 2-5 – бронза, 6 – ріг.*

Рис. 118. План (1, 3) і супровідний інвентар із поховань 33 та 36 Нагірного 2 (за Gudkova, Schultze 2017. *8-14 – кераміка, 4-5 – бронза, 2, 7 – залізо, 6 – ріг.*

Рис. 119. План (1) і супровідний інвентар із поховання 67 Нагірного 2 (за Gudkova, Schultze 2017. *2-3, 19-27 – кераміка, 8-9 – срібло?, 4 – бронза, 12-14 – залізо, 10-11, 18 – ріг, 5-6 – скло, 7 – сердолік, 15-17 – мушля.*

Рис. 120. План (1, 7-8) і супровідний інвентар із поховань 74 і 78 Нагірного 2 та 1Н Миколаївки (1-7 – за Gudkova, Schultze 2017; 8-14 – за Симоненко и Сикоза 2020). *12-14 – кераміка, 9, 11 – бронза, 10 – ріг, 2, 4-6 – скло, 3 – сердолік.*

Рис. 121. План (1) і супровідний інвентар із поховання 23 могильника Одая (за Никитина 1996). *6-11 – кераміка, 4-5 – срібло, 2-3 – залізо.*

Рис. 122. План (1, 13, 15) і супровідний інвентар із поховань 15, 38 та 64 Оселівки (за Никитина 1988). *4-12, 14 – кераміка, 2 – бронза, 3 – ріг.*

Рис. 123. План (1, 4) і супровідний інвентар із поховань 40 і 41 Оселівки (за Никитина 1988). *2, 7-8, 10 – залізо, 3 – ріг, 5-6 – скло, 9 – сердолік.*

Рис. 124. План (1, 5, 16) і супровідний інвентар із поховань 42, 58 та 74 Оселівки (за Никитина 1988). *3, 9-15 – кераміка, 6 – золото, 7-8, 17-20, 22 – бронза, 2, 4, 21 – залізо.*

Рис. 125. План (1) і супровідний інвентар із поховання 86 Оселівка (за Никитина 1988). *2-9 – кераміка.*

Рис. 126. План (1, 11) і супровідний інвентар із поховань 2 Переяслава-Хмельницького та 18 Ранжевого (1-10 – за Гончаров та Махно 1957; 11 – за Сымонович 1979). *3-10 – кераміка, 2 – ріг.*

Рис. 127. План (12) і супровідний інвентар із поховань 5 Переяслава-Хмельницького та 12 Ранжевого (1-11 – за Гончаров та Махно 1957; 12-14 – за Сымонович 1979). *8-11 – кераміка, 6 – срібло?, 4, 7 – бронза, 2-3, 13-14 – залізо, 5 – ріг, 1 – скло.*

Рис. 128. Супровідний інвентар із поховання 10 Привільного (за Кухаренко 1955). *34-37 – кераміка, 23-24 – срібло, 2, 21 – бронза, 1 – ріг, 32 – ікло тварини, 30-31 – мушля, 25-28 – бурштин, 3-5, 20, 29, 33 – скло, 6-19 – сердолік, 22 – кістка.*

Рис. 129. План (1) і супровідний інвентар із поховання 14 Ранжевого (за Сымонович 1979). *2-5 – срібло?.*

Рис. 130. План (1, 11) і супровідний інвентар із поховань 4, 9, 10 і 14 Романківців (за Никитина 1996). *13-14 – кераміка, 3, 9 – бронза, 11-12 – скло, 4 – сердолік, 2, 8, 10 – бурштин.*

Рис. 131. План (1, 2, 4) і супровідний інвентар із поховань 24, 54 і 56 Романківців (за Никитина 1996). *22 – кераміка, 5-7, 21 – бронза, 8-19 – скло, 3 – сердолік, 20 – бурштин.*

Рис. 132. План (1, 23) і супровідний інвентар із поховань 57 і 102 Романківців та 1 Романівки (1-23 – за Никитина 1996; 24-31 – за Герета 1995). *24-31 – кераміка, 2 – бронза, 4 – бронза і кістка, 3, 6 – кістка, 5 – ріг, 7-19 –скло, 20-22 – сердолік.*

Рис. 133. План (1) і супровідний інвентар із поховання 105 Романківців (за Никитина 1996). *2, 7-11 – кераміка, 3-4 – бронза, 6 – ріг, 5 – матеріал невідомий.*

Рис. 134. План (1) і супровідний інвентар із поховання у Рудці (Кухаренко 1980). *7-9, 11-12, 14-16 – кераміка, 2-4, 6 – срібло?, 10, 13 – бронза, 5 – скло.*

Рис. 135. План (8) і супровідний інвентар із поховань 11 Ружичанки та 12 Скитки (1-7 – за Гопкало 2012; 8-21 – за Петраускас 2016). *15-21 – кераміка, 10-11 – бронза, 1-7 – залізо, 9 – ріг, 14 – кістка, 13 – мушля, 12 – скло, бурштин.*

Рис. 136. План (1) і супровідний інвентар із поховань 1 та 3 могильника Суми-Сад (за Некрасова 1985). *4-24 – кераміка, 2-3 – залізо.*

Рис. 137. План (5) і супровідний інвентар із поховань у Фрунзівці та Холмському (1-4 – за Кравченко А. А. 1967; 5 – за Гудкова и Фокеев 1984). *4 – кераміка, 1-3 – бронза.*

Рис. 138. План (1) і супровідний інвентар із поховання 8 Фурманівки (за Сымонович 1988). *5-13 – кераміка, 2-3 – бронза, 4 – ріг.*

Рис. 139. План (1) і супровідний інвентар із поховання 14 Холмського (за Гудкова и Фокеев 1984). *5-12 – кераміка, 3 – срібло?, 4 – бронза, 2 – ріг.*

Рис. 140. План (1-3) поховань 5, 13 і 30 Червоного - 2 (1 – за Петраускас 2016; 2 – за Петраускас, Шишкин, Бабенко 2007; 3 – за Петраускас, Шишкін, Коваль 2010).

Рис. 141. План (1, 11) і супровідний інвентар із поховань 96 і 155 Чернелева-Руського (Ґерета 2013). 7-*10, 12 – кераміка, 2, 4-6 – бронза, 3 – ріг.*

Рис. 142. План (1) і супровідний інвентар із поховання 264 Чернелева-Руського (Ґерета 2013). *8-15 – кераміка, 6-7 – бронза, 2 – ріг, 3-5 – скло.*

Рис. 143. План (1) і супровідний інвентар із поховання 265 Чернелева-Руського (Ґерета 2013). *23-28 – кераміка, 7 – золото, 9-11 – срібло?, 2-6, 12-17, 19, 22, 29 – бронза, 18, 20 – залізо, 8 – ріг, 21 – камінь.*

Рис. 144. План (1, 18) і супровідний інвентар із поховань 298 і 304 Чернелева-Руського (Ґерета 2013). *12-17, 19 – кераміка, 5-9, 11 – срібло?, 2-4, 10 – бронза, 20-29 – скло, 3 – бурштин.*

Рис. 145. План (1) і супровідний інвентар із поховань 310 Чернелева-Руського та 160 Черняхова (1-5 – за Ґерета 2013; 6-7 – Петров 1964). *5 – кераміка, 6-7 – срібло, 2-3 – бронза, 4 – скло.*

Рис. 146. План (1, 4, 14) і супровідний інвентар із поховань 39, 112 та 115 Шишацького могильника (1-3 – за Гейко, Рейда та Сапєгін 2016; 4 – Рейда, Гейко та Сапєгін 2021; 5-13 – за Рейда, Гейко та Сапєгін 2016). *8-13 – кераміка, 2, 5-6 – срібло?, 7 – ріг, 8 – тканина.*

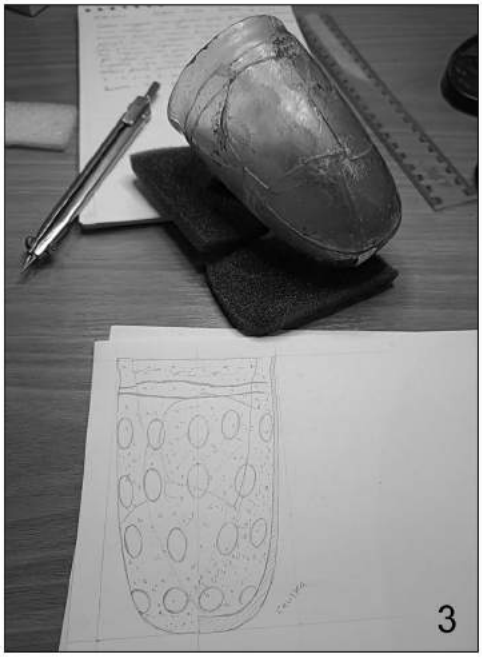

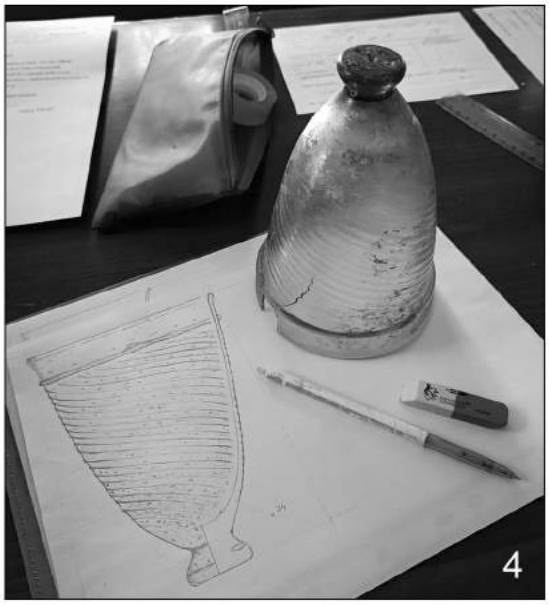

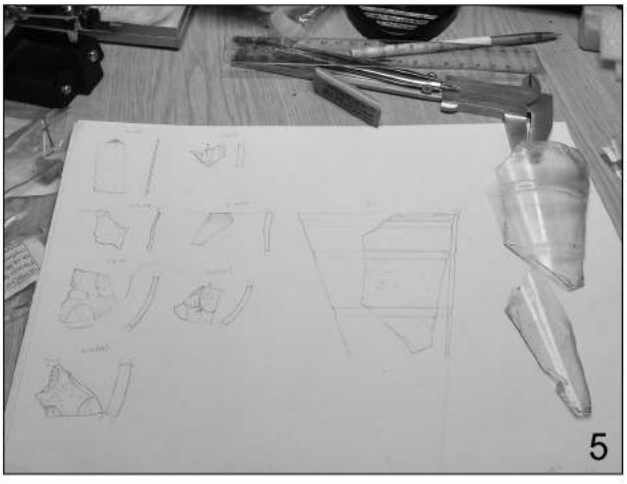

Рис. 1

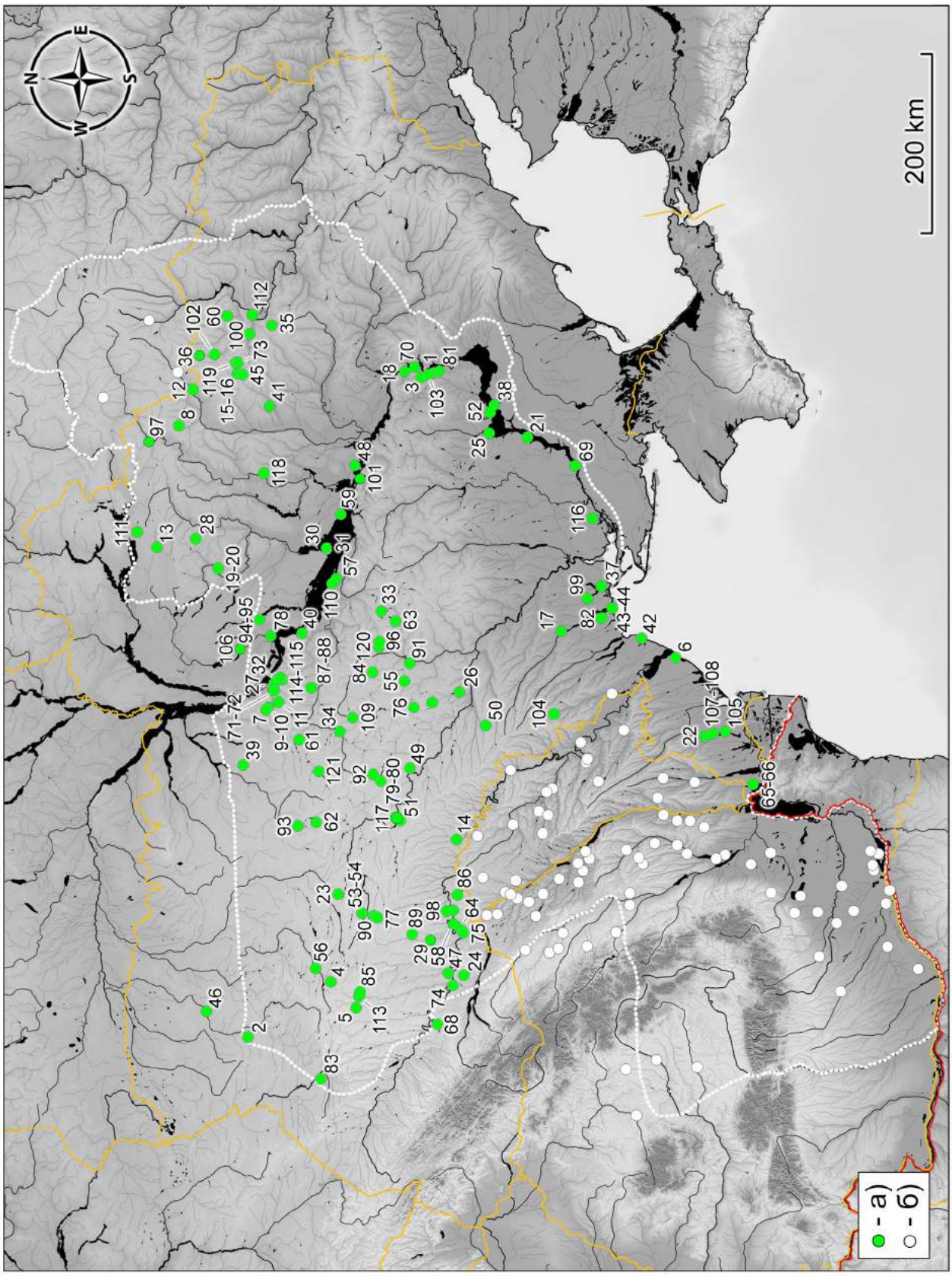

Рис. 2

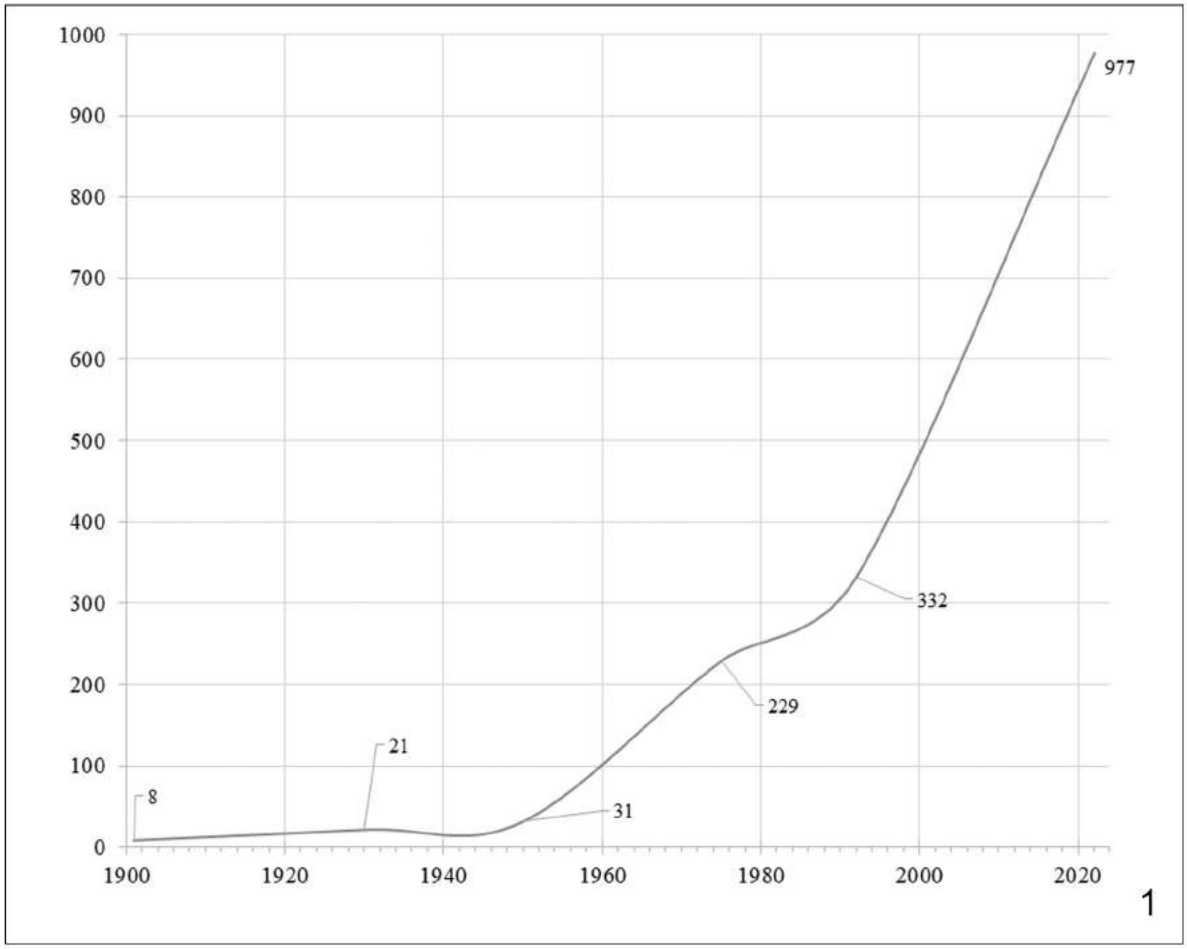
1000
900
800
700
600
500
400
300
200
100
0
1900
1920
1940
1960
1980
2000
2020
977
332
229
21
8
31
1

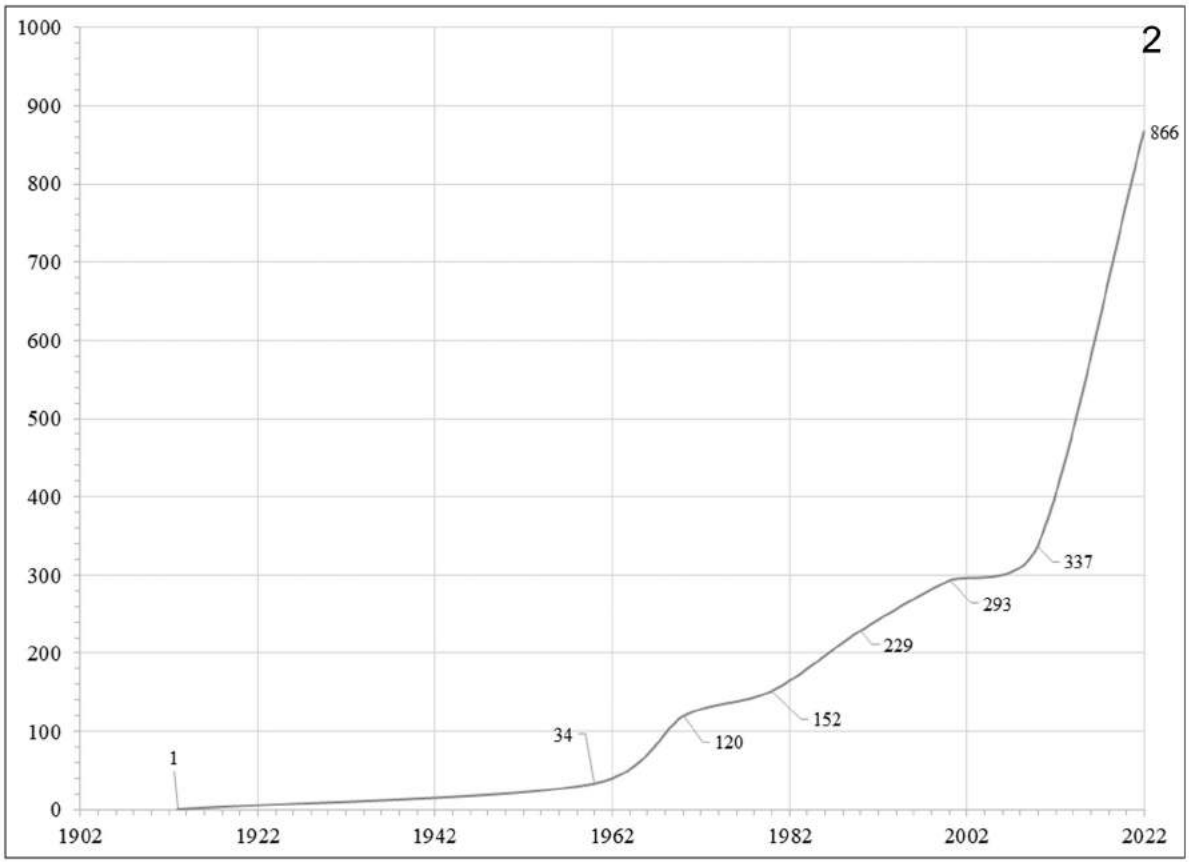
2
1000
900
800
700
600
500
400
300
200
100
0
1902
1922
1942
1962
1982
2002
2022
866
337
293
229
152
120
34
1

Рис. 3

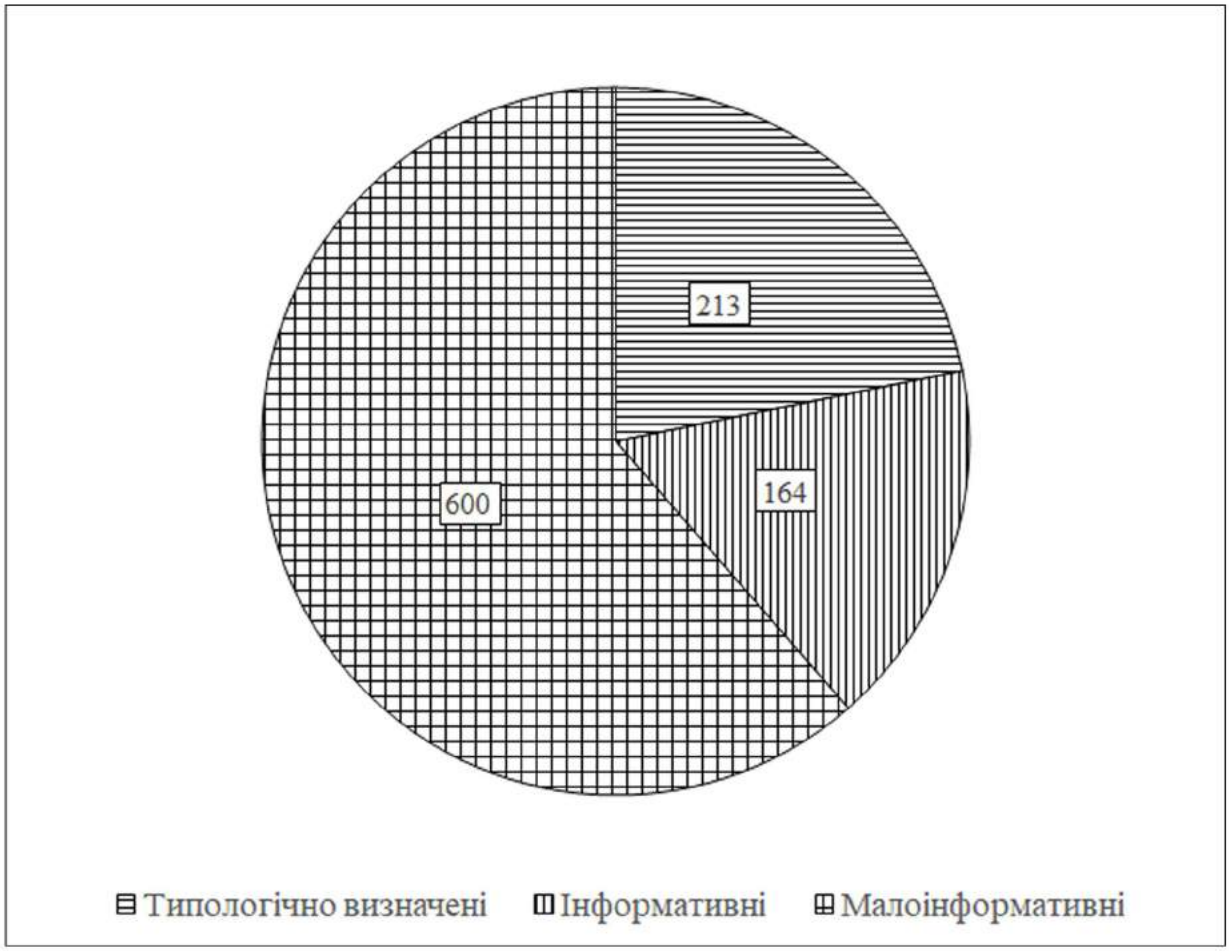
213
164
600
Типологічно визначені
Інформативні
Малоінформативні

Рис. 4

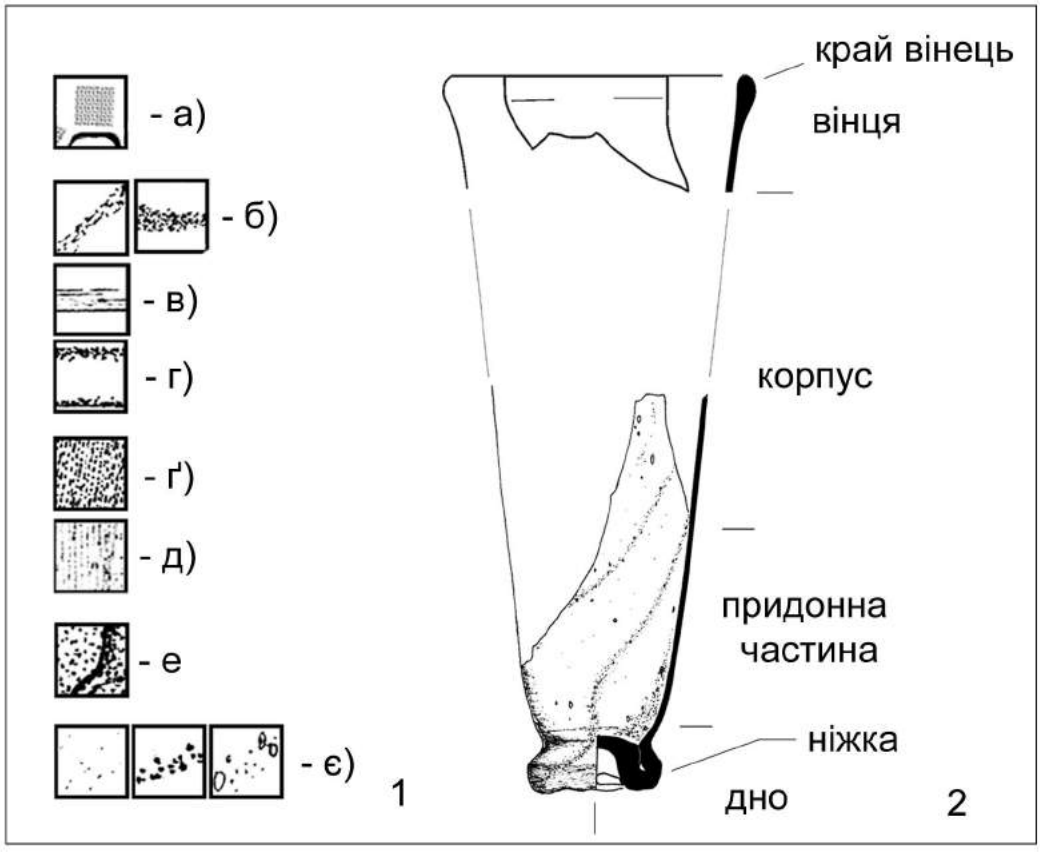
- а)
- б)
- в)
- г)
- ґ)
- д)
- е
- є)
1
край вінець
вінця
корпус
придонна частина
ніжка
дно
2

Рис. 5

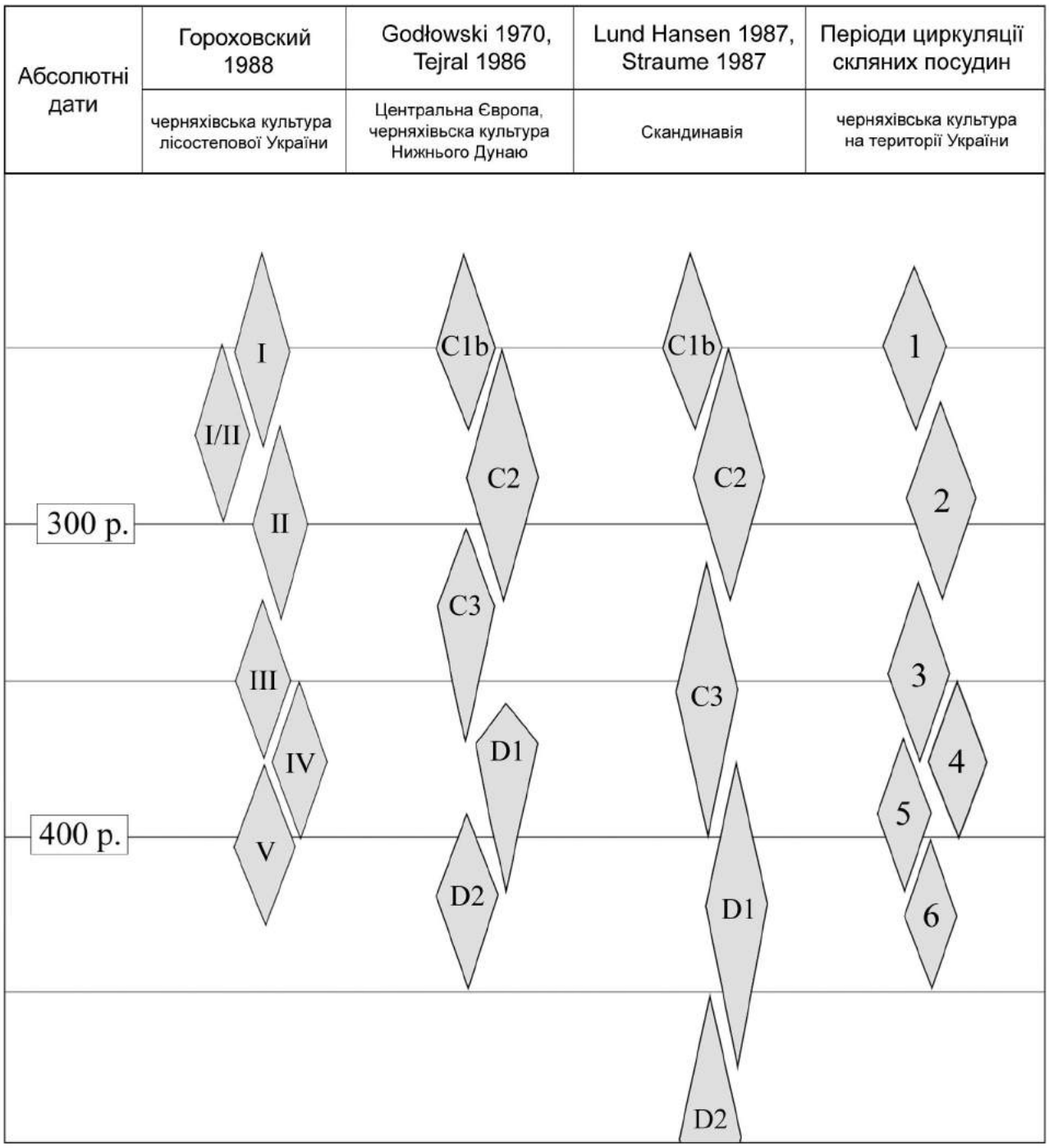
Абсолютні дати
Гороховский 1988
черняхівська культура лісостепової України
Godłowski 1970, Tejral 1986
Центральна Європа, черняхівська культура Нижнього Дунаю
Lund Hansen 1987, Straume 1987
Скандинавія
Періоди циркуляції скляних посудин
черняхівська культура на території України
300 р.
400 р.
I
I/II
II
III
IV
V
C1b
C2
C3
D1
D2
C1b
C2
C3
D1
D2
1
2
3
4
5
6

Рис. 6

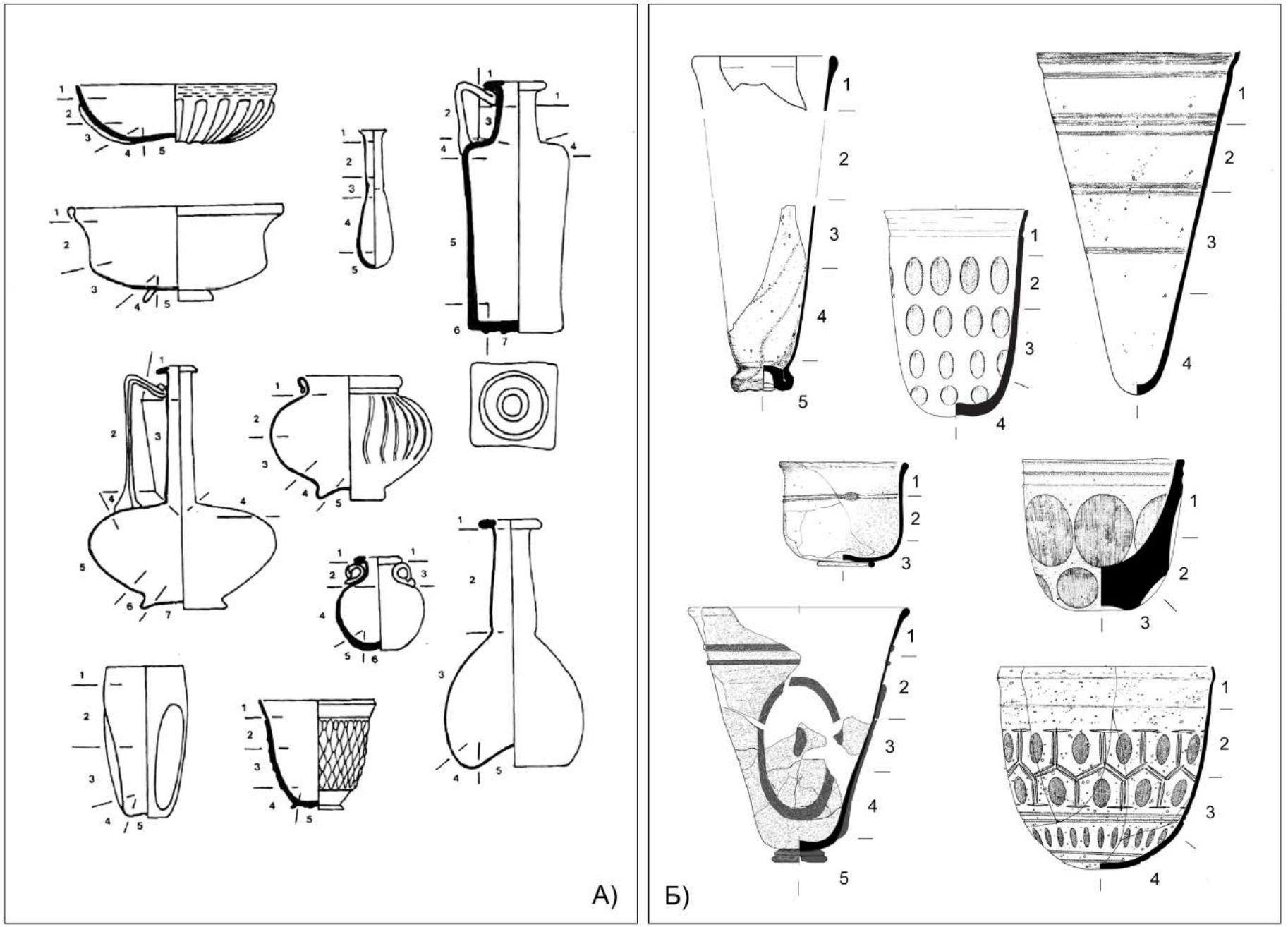

Рис. 7

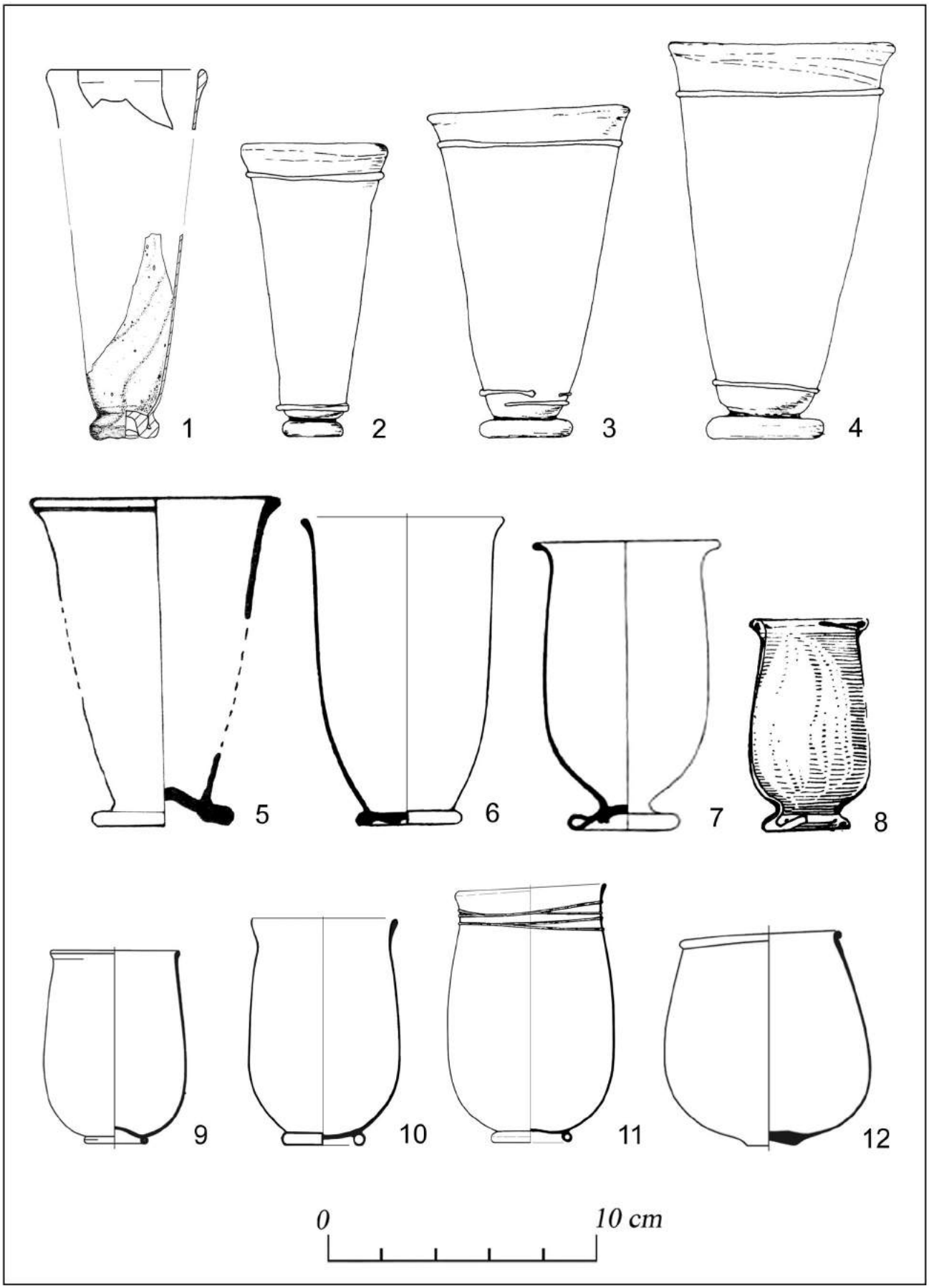

Рис. 8

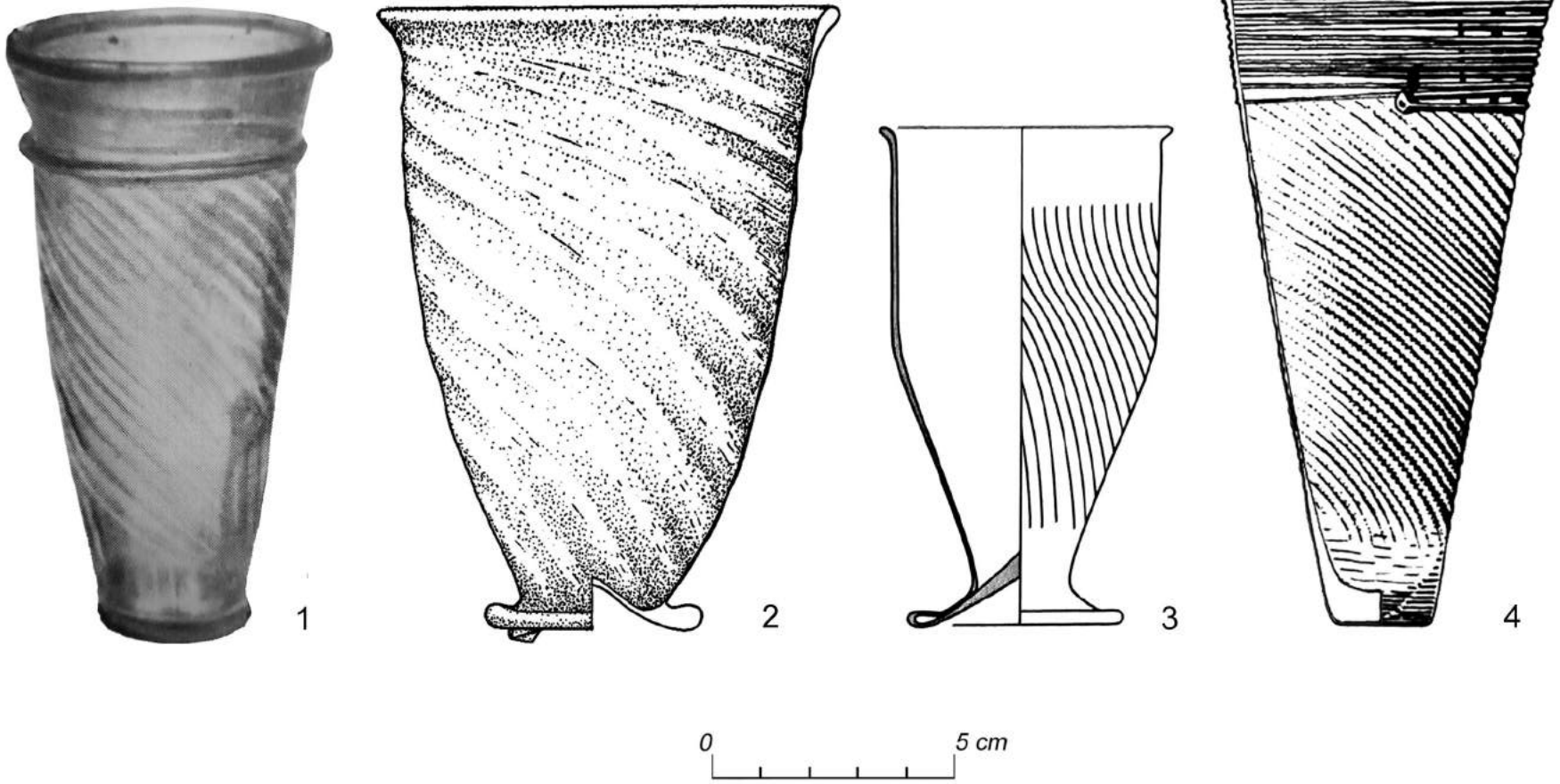

Рис. 9

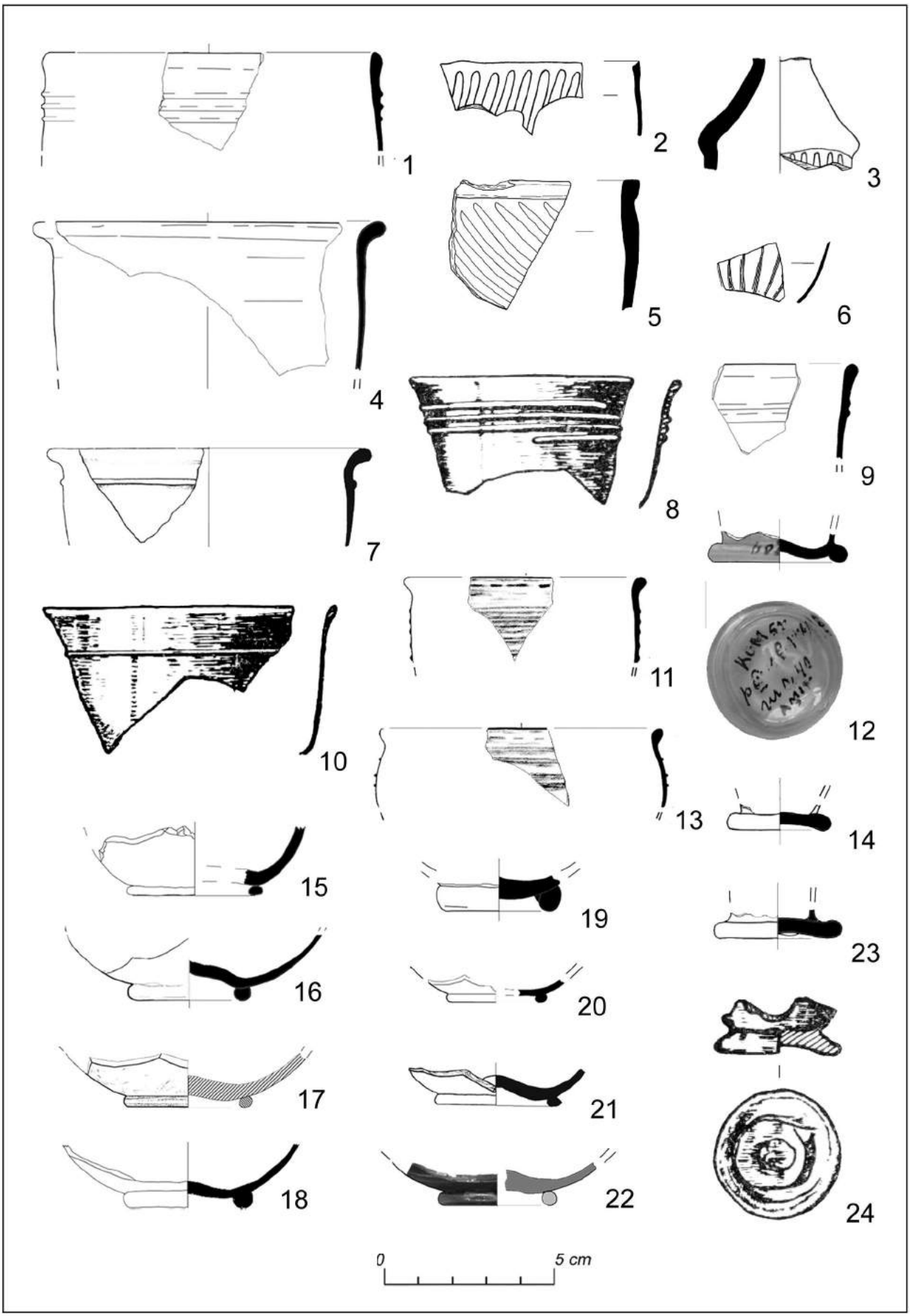

Рис. 10

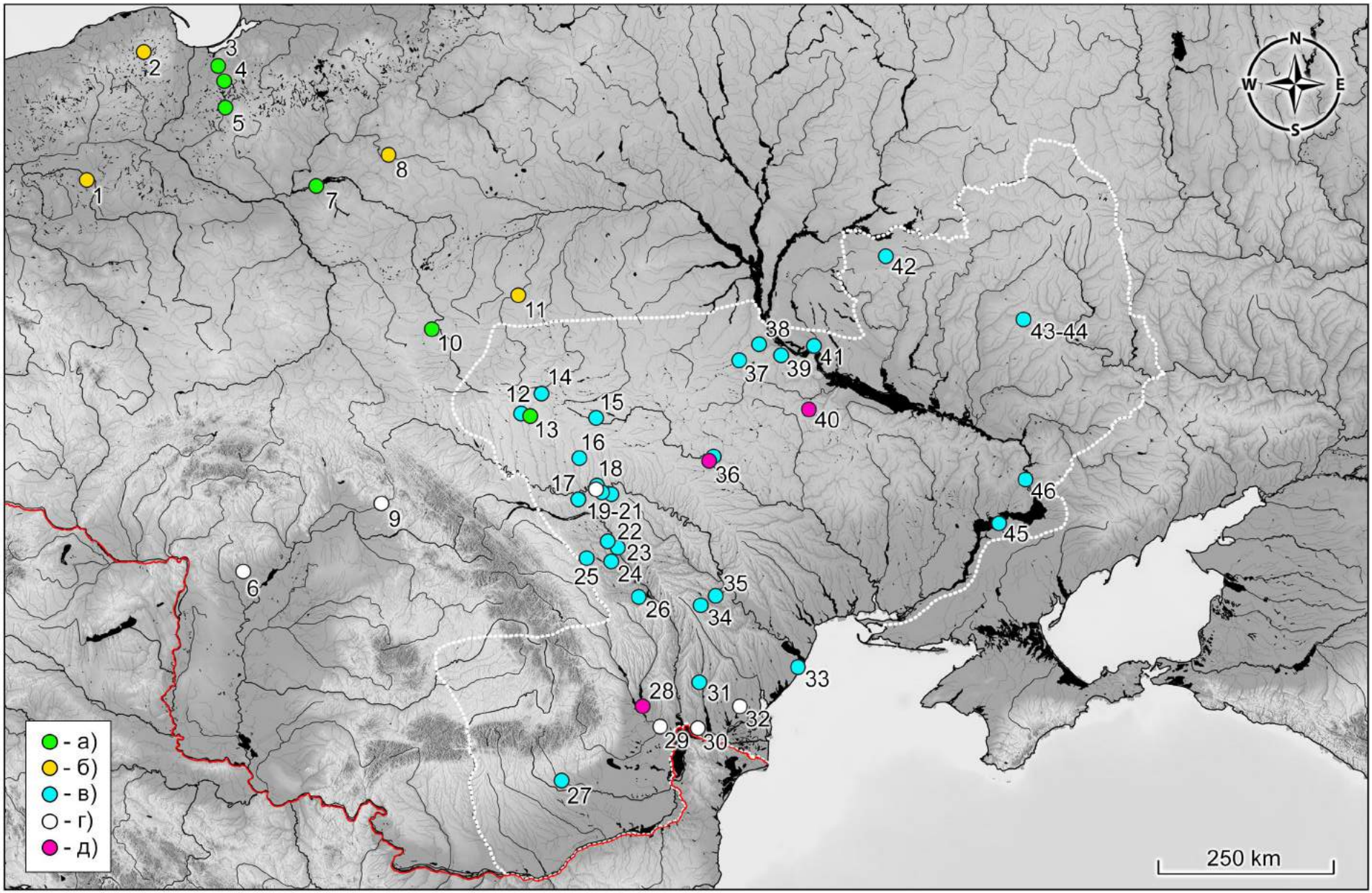
N
W
E
S
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19-21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43-44
45
46
- а)
- б)
- в)
- г)
- д)
250 km

Рис. 11

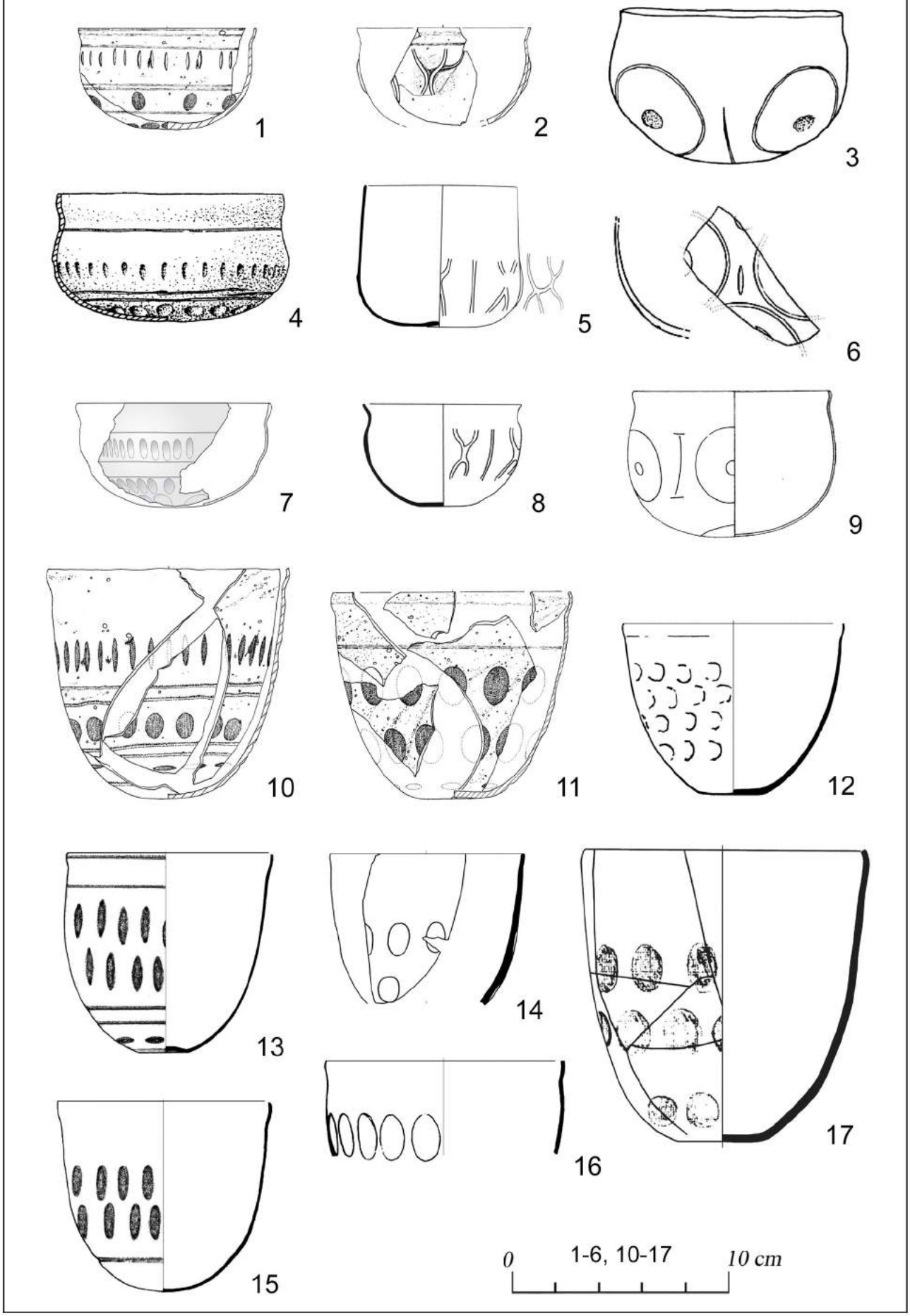

Рис. 12

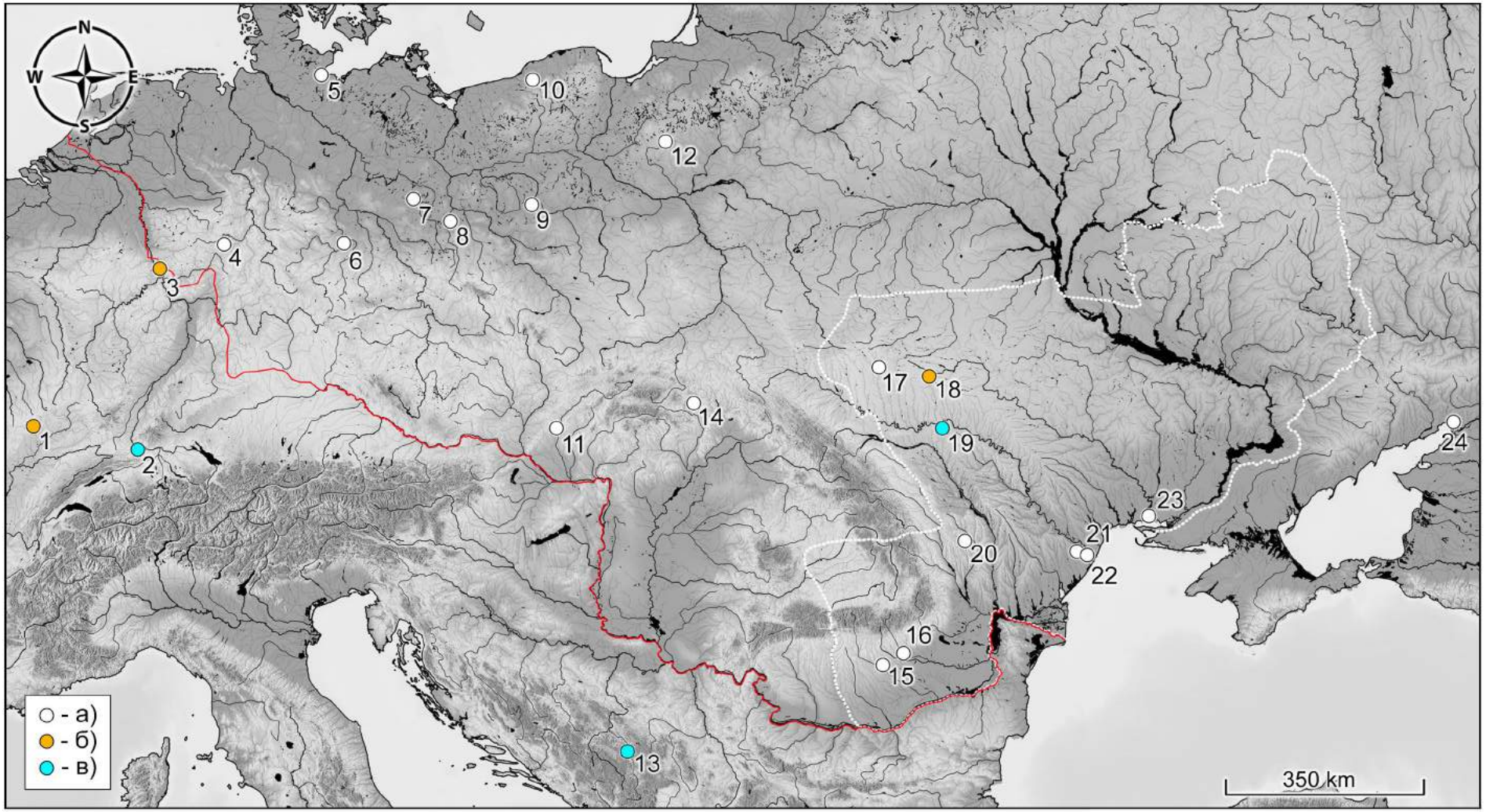
N
W
E
S
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
○ - а)
● - б)
● - в)
350 km

Рис. 13

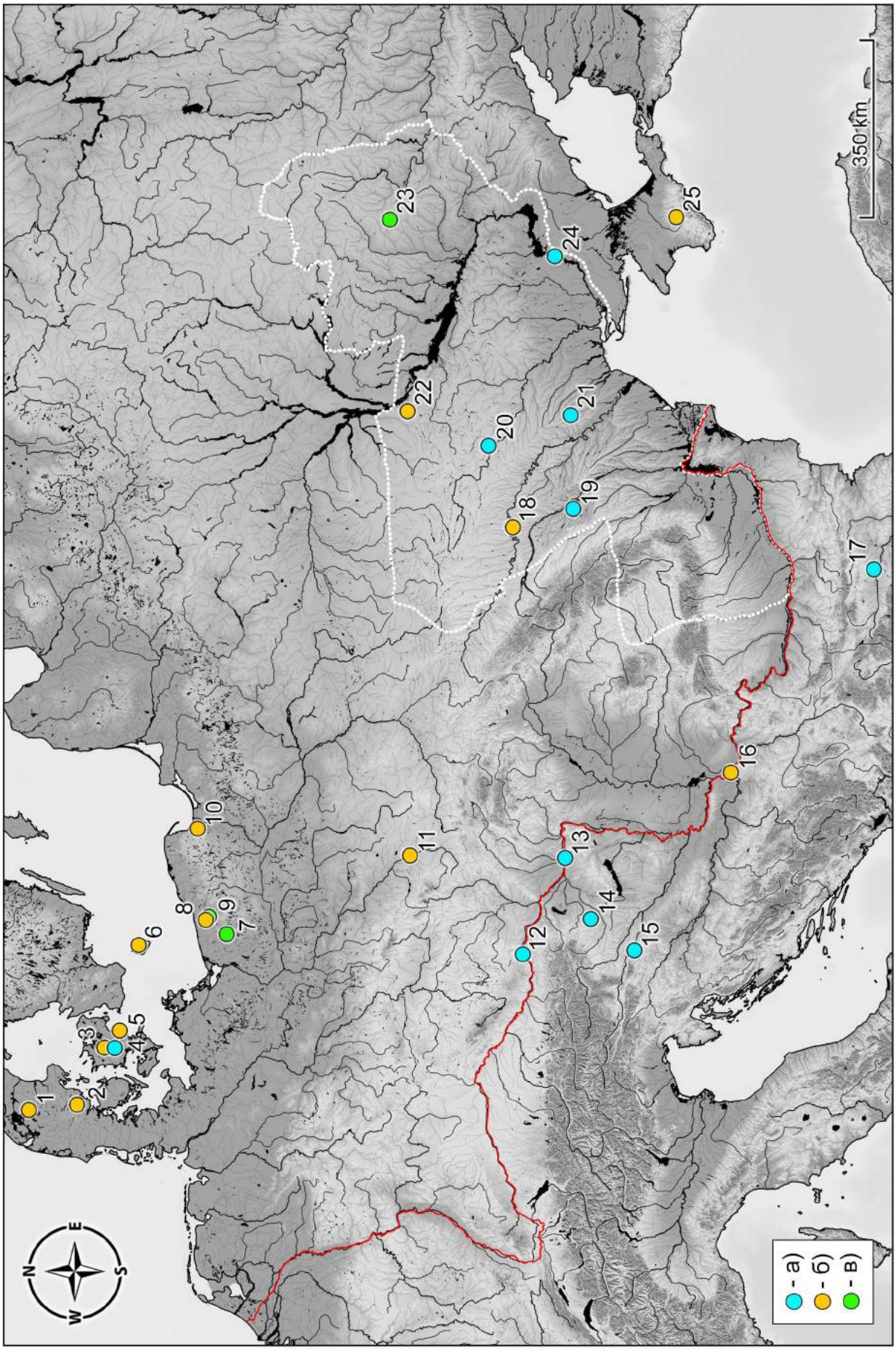
350 km
N
E
S
W
- а)
- б)
- в)
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25

Рис. 14

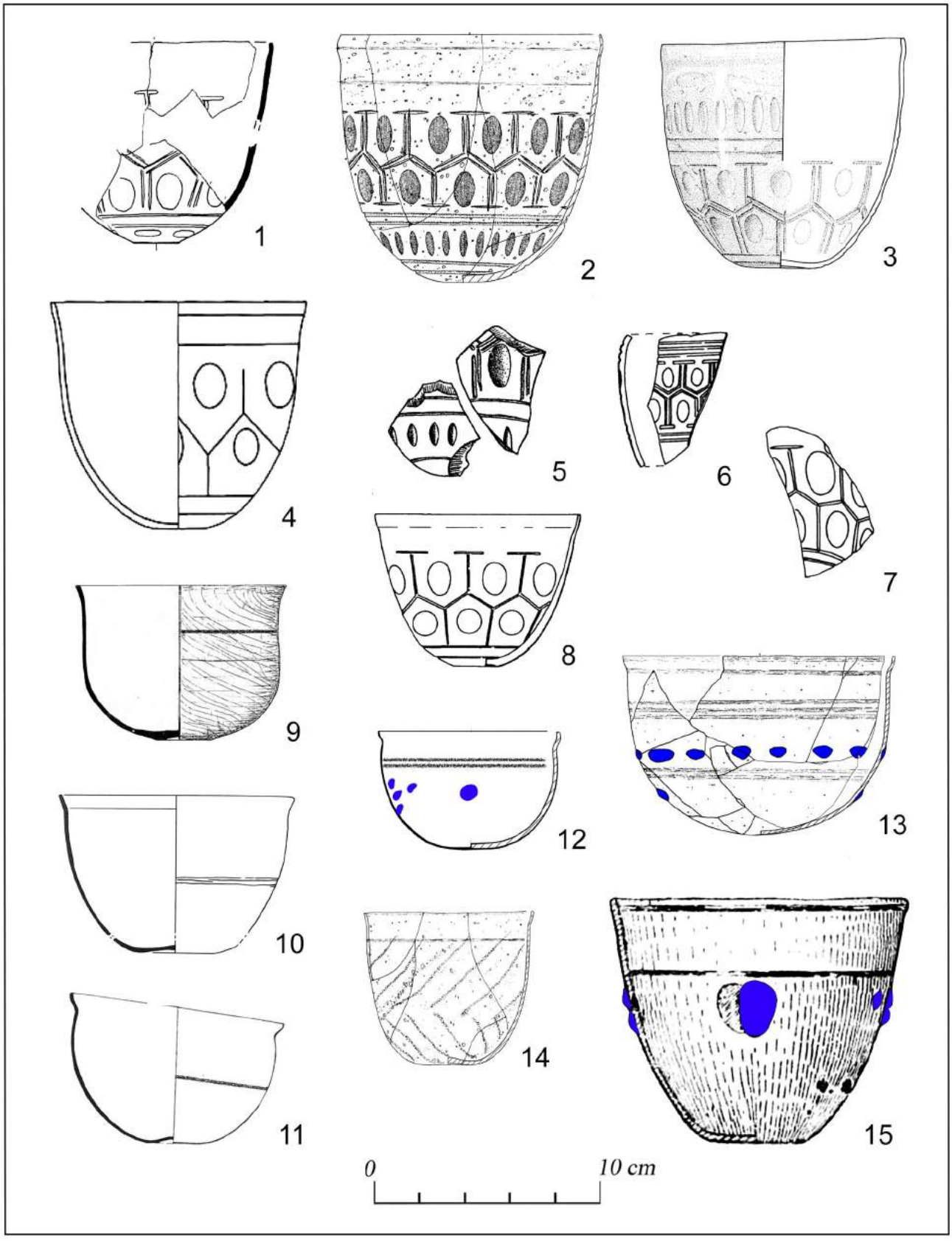

Рис. 15

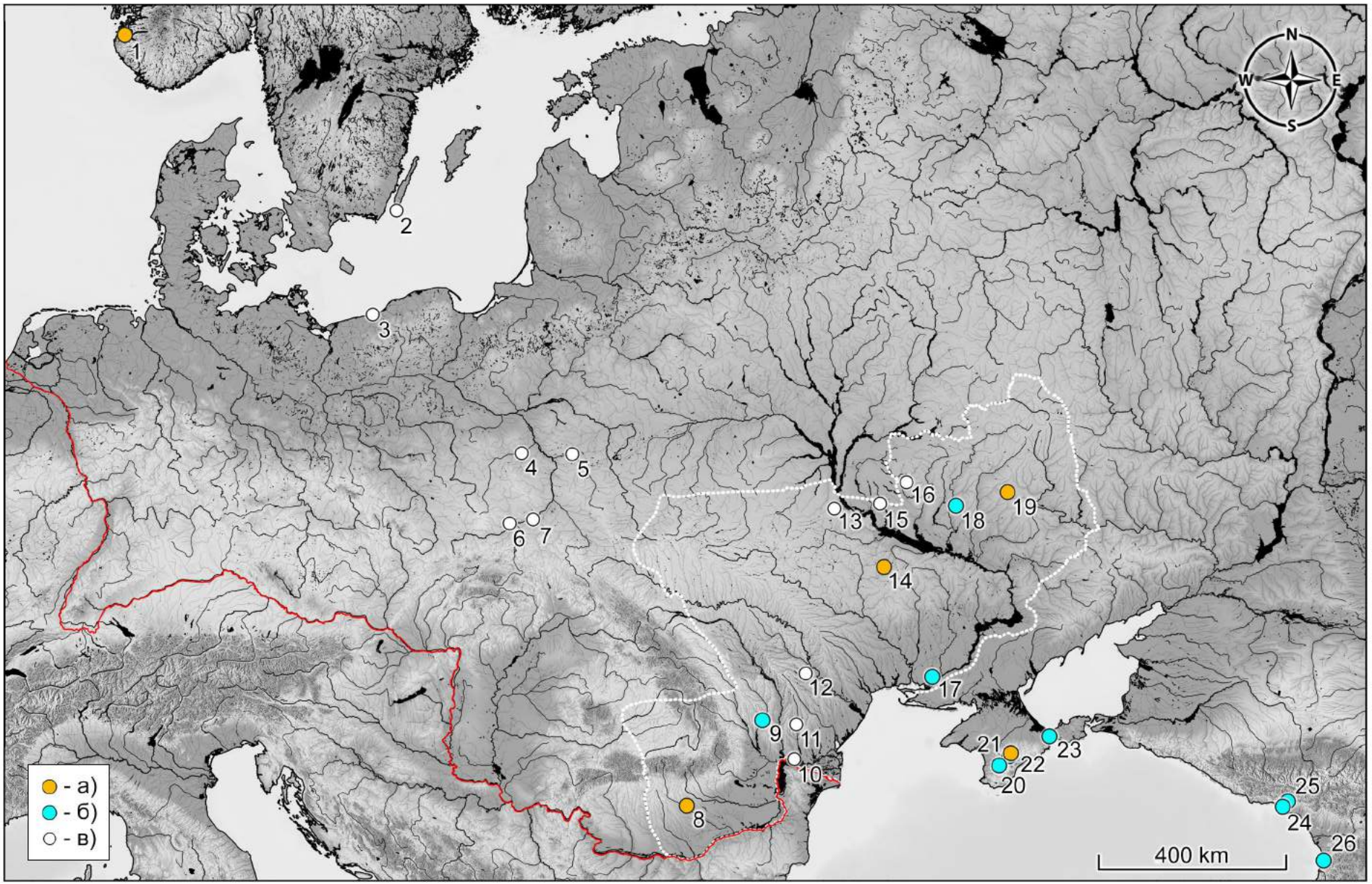
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
N
W
E
S
- а)
- б)
- в)
400 km

Рис. 16

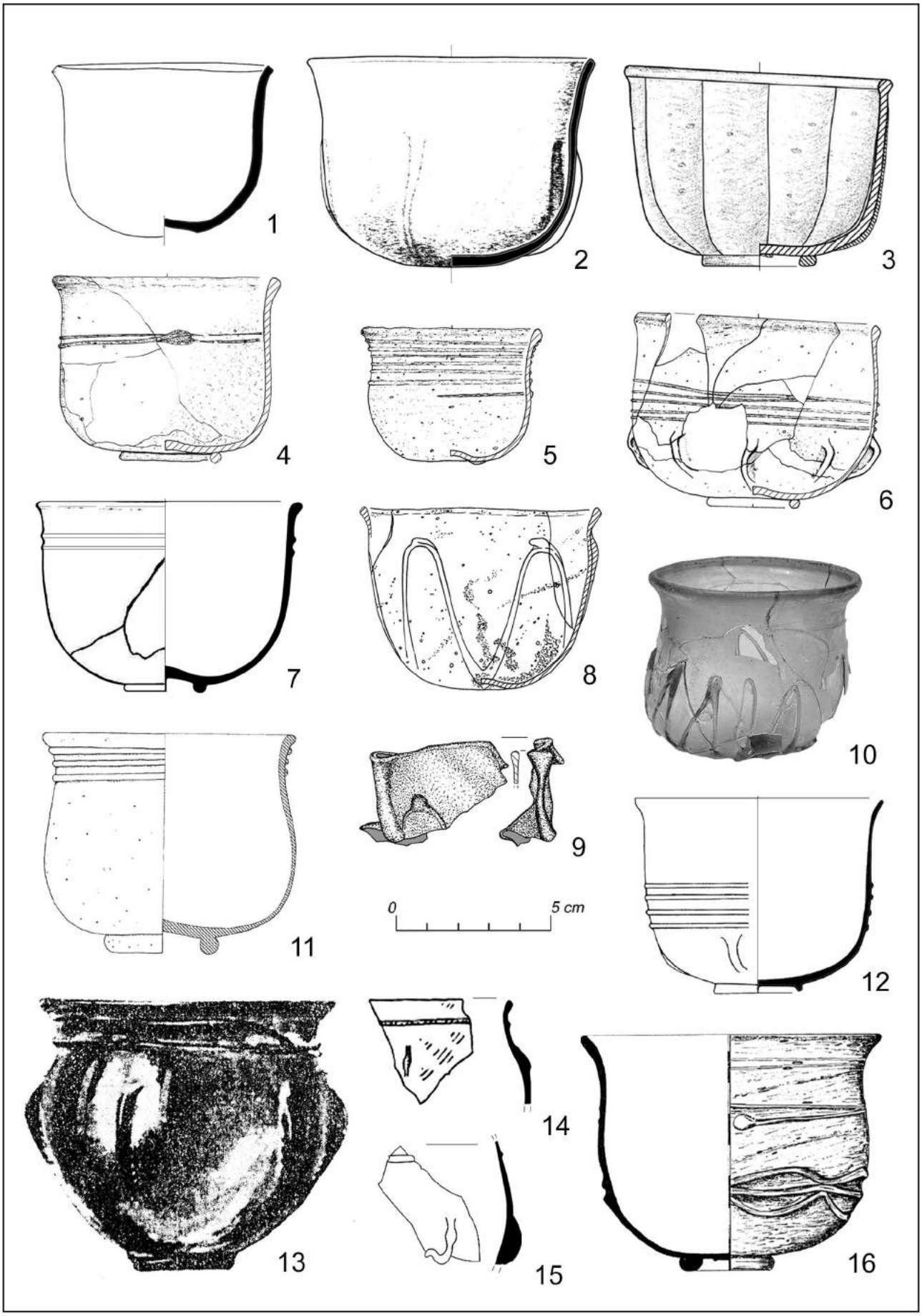

Рис. 17

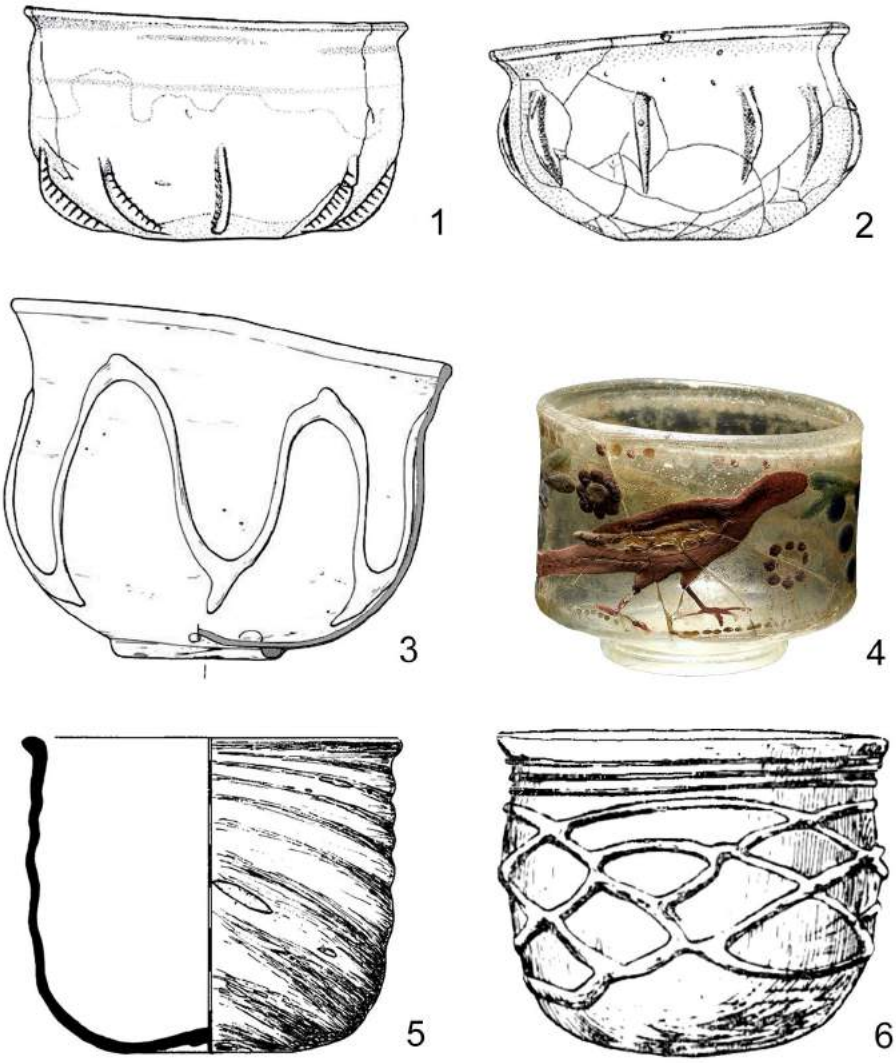
1
2
3
4
5
6
0
1-3, 5-6
5 cm

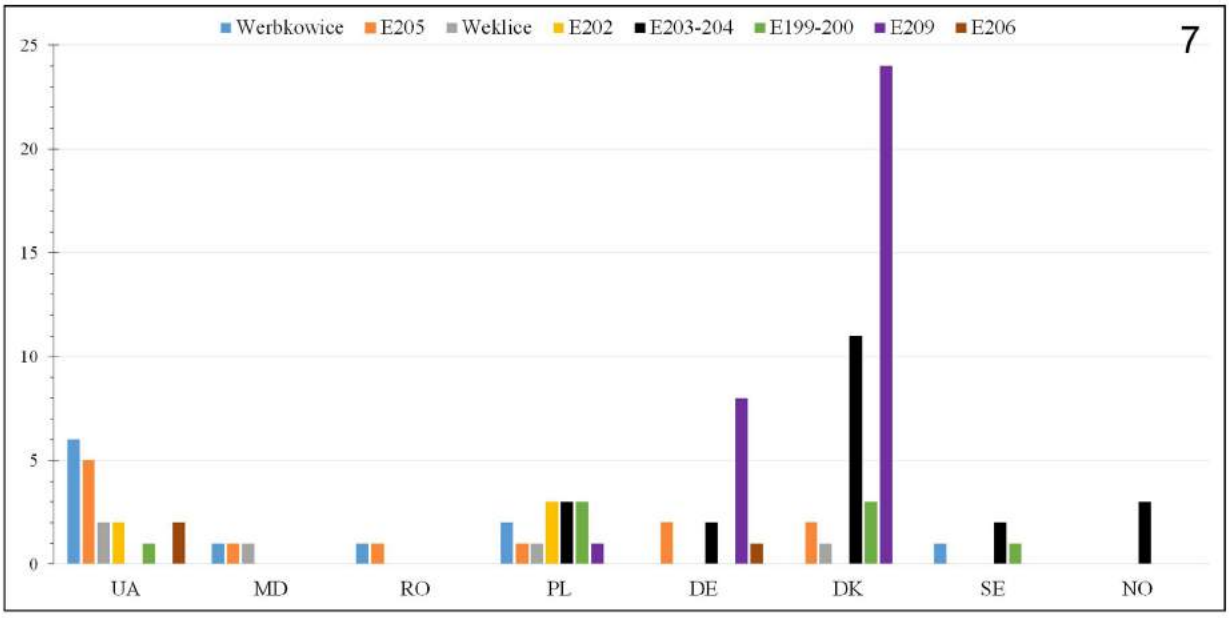
Werbkowice
E205
Weklice
E202
E203-204
E199-200
E209
E206
7
25
20
15
10
5
0
UA
MD
RO
PL
DE
DK
SE
NO

Рис. 18

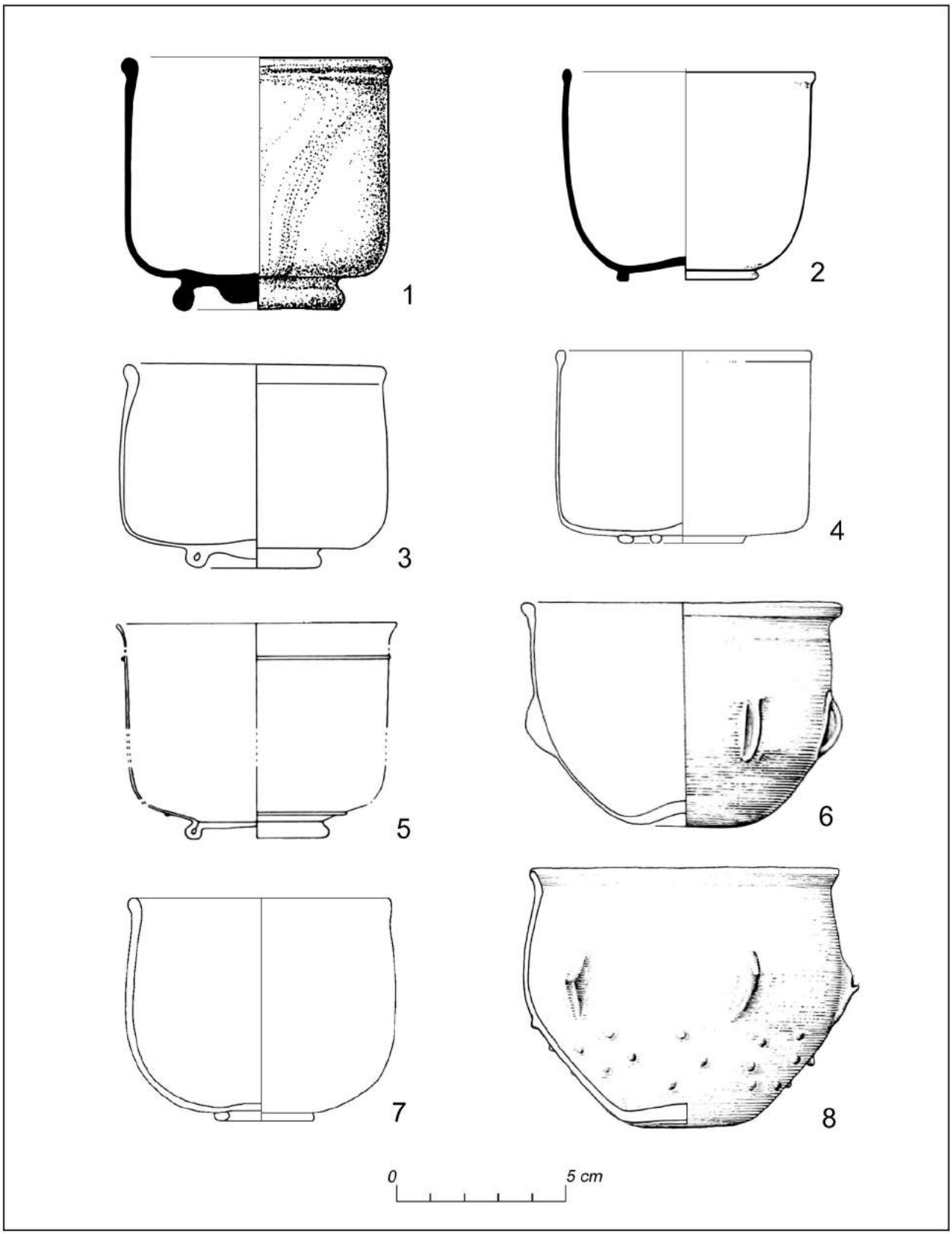

Рис. 19

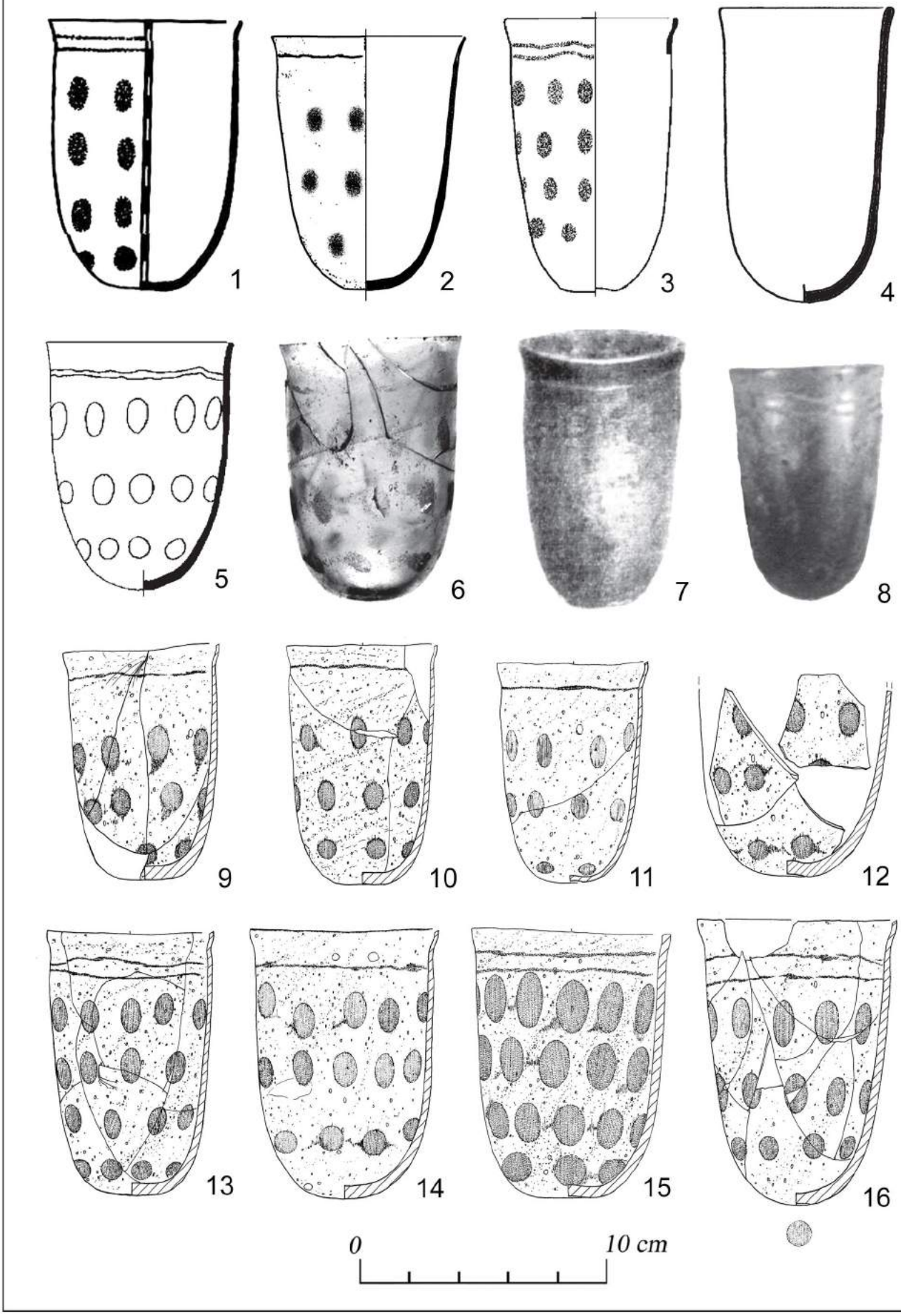

Рис. 20

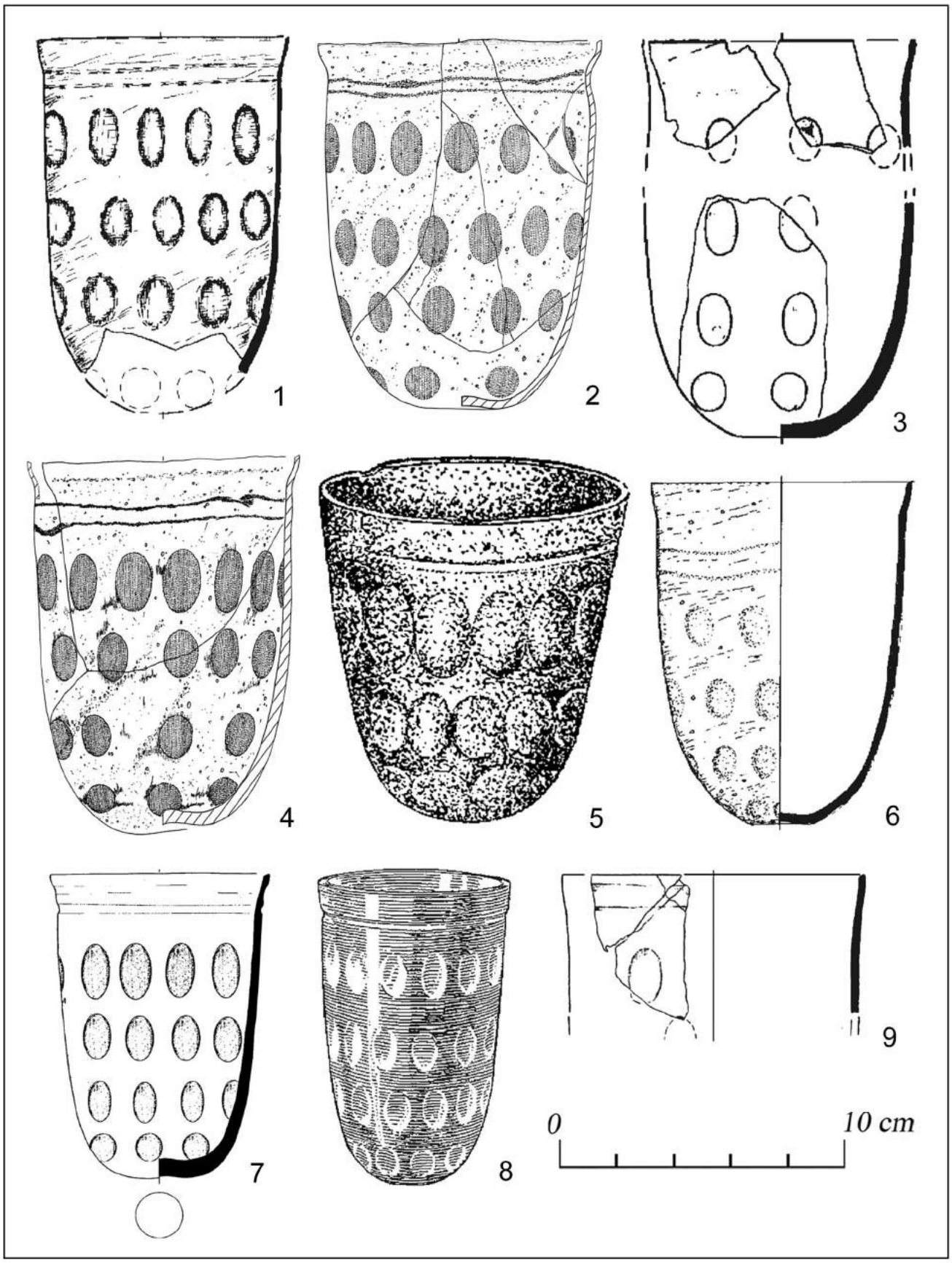

Рис. 21

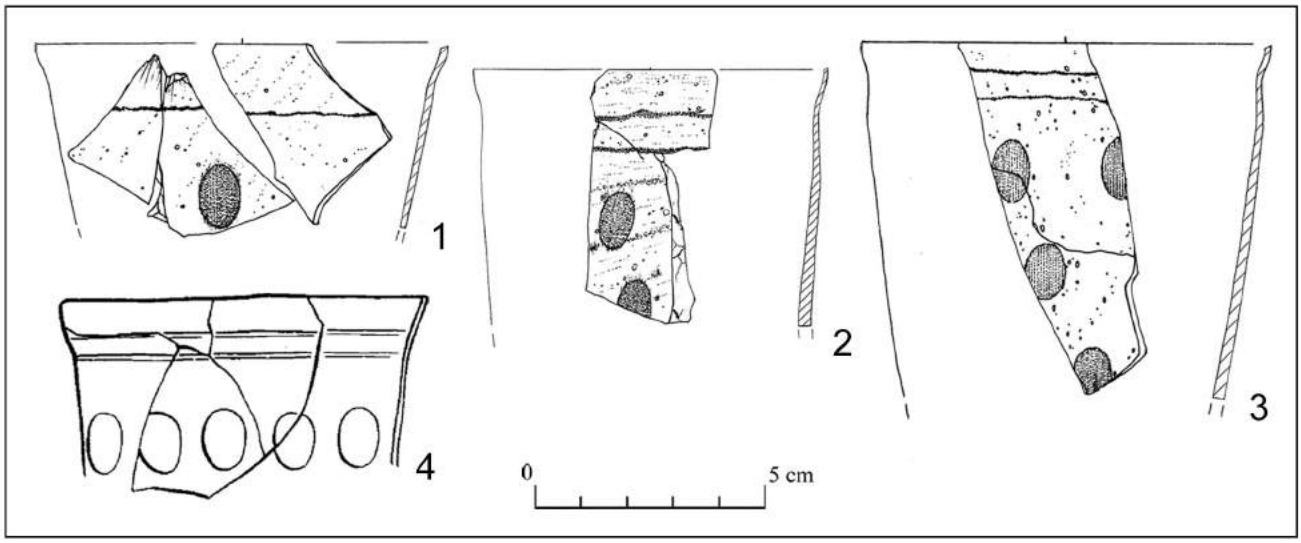

Рис. 22

Рис. 23

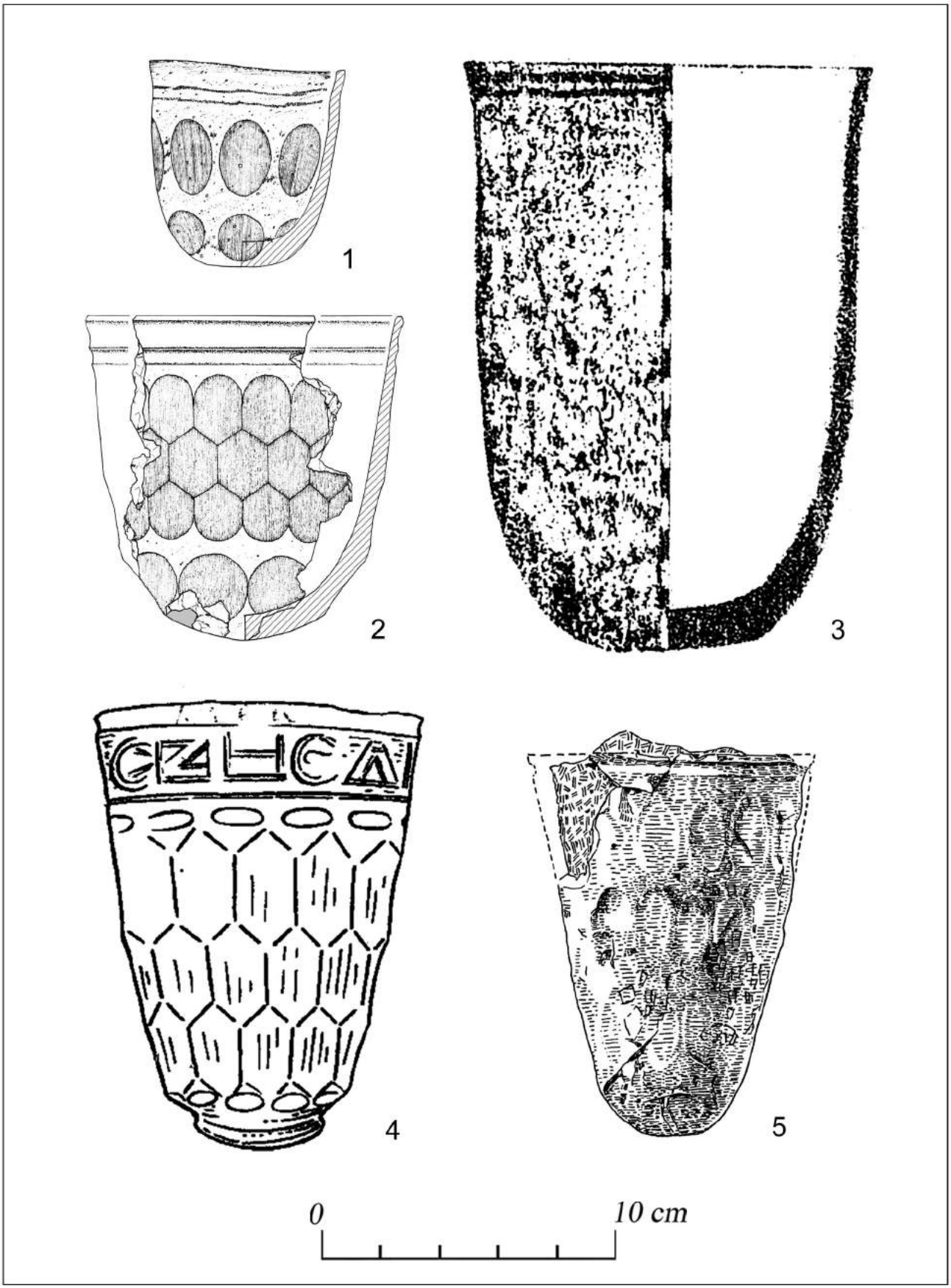

Рис. 24

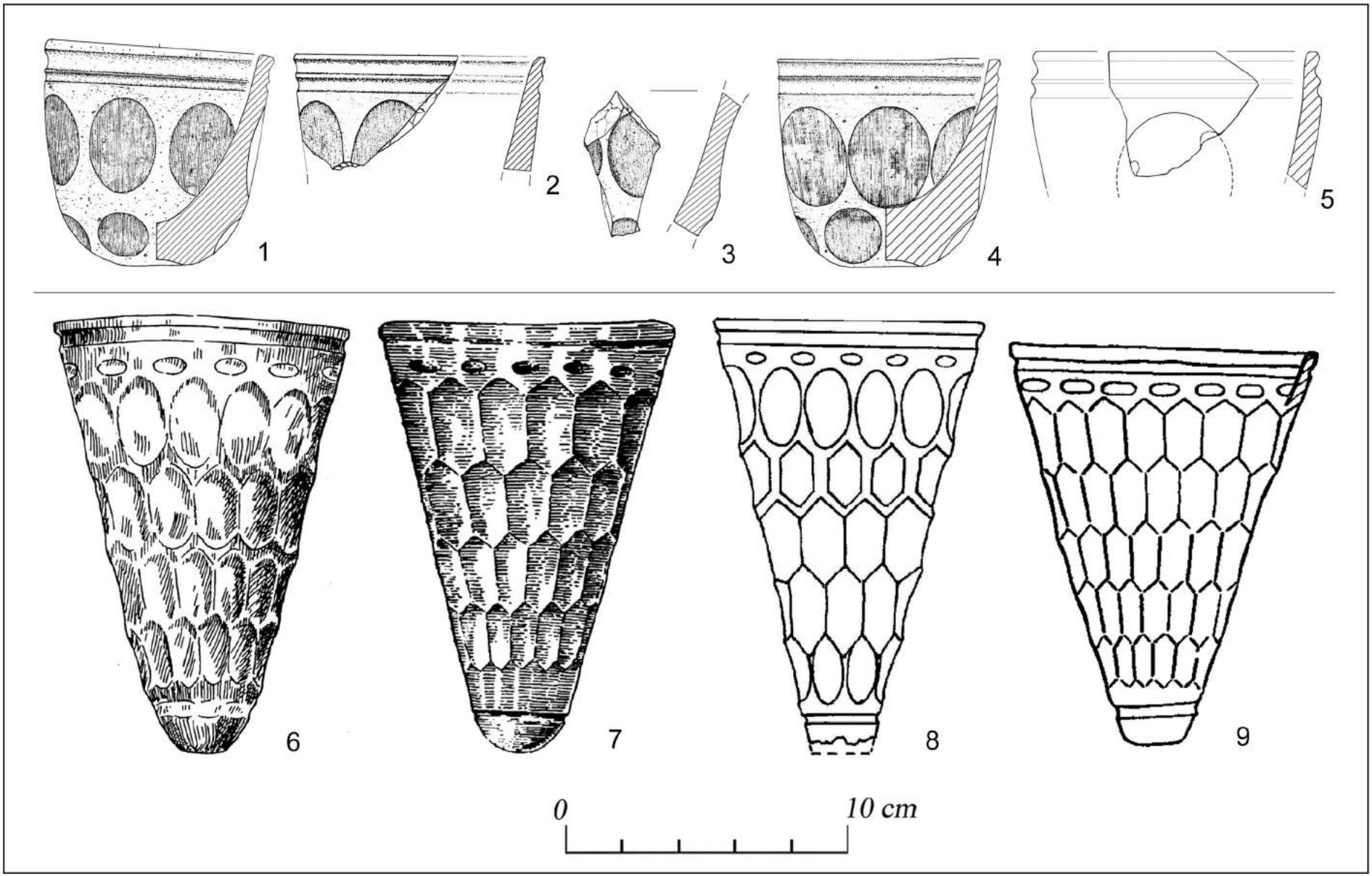

Рис. 25

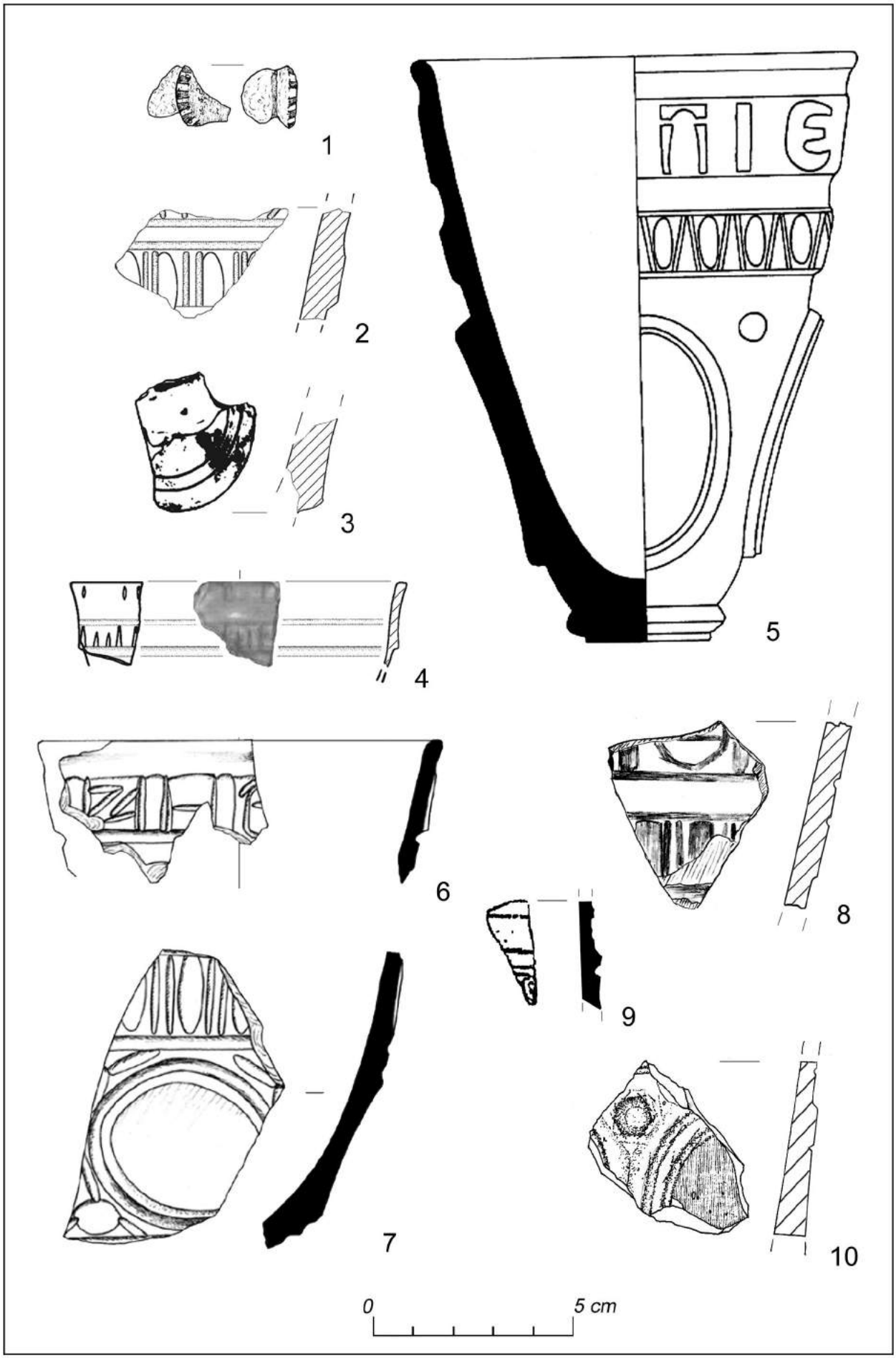

Рис. 26

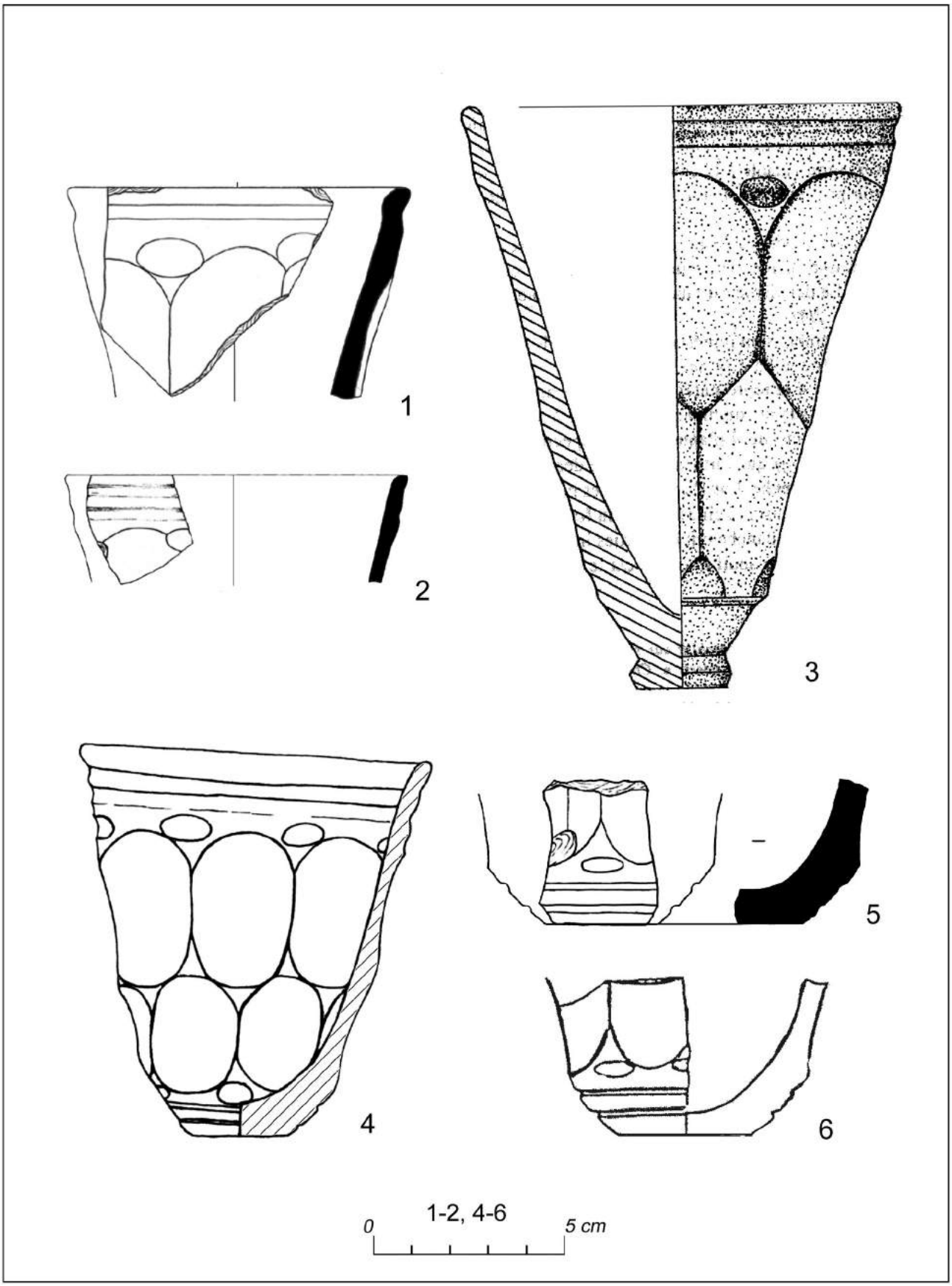

Рис. 27

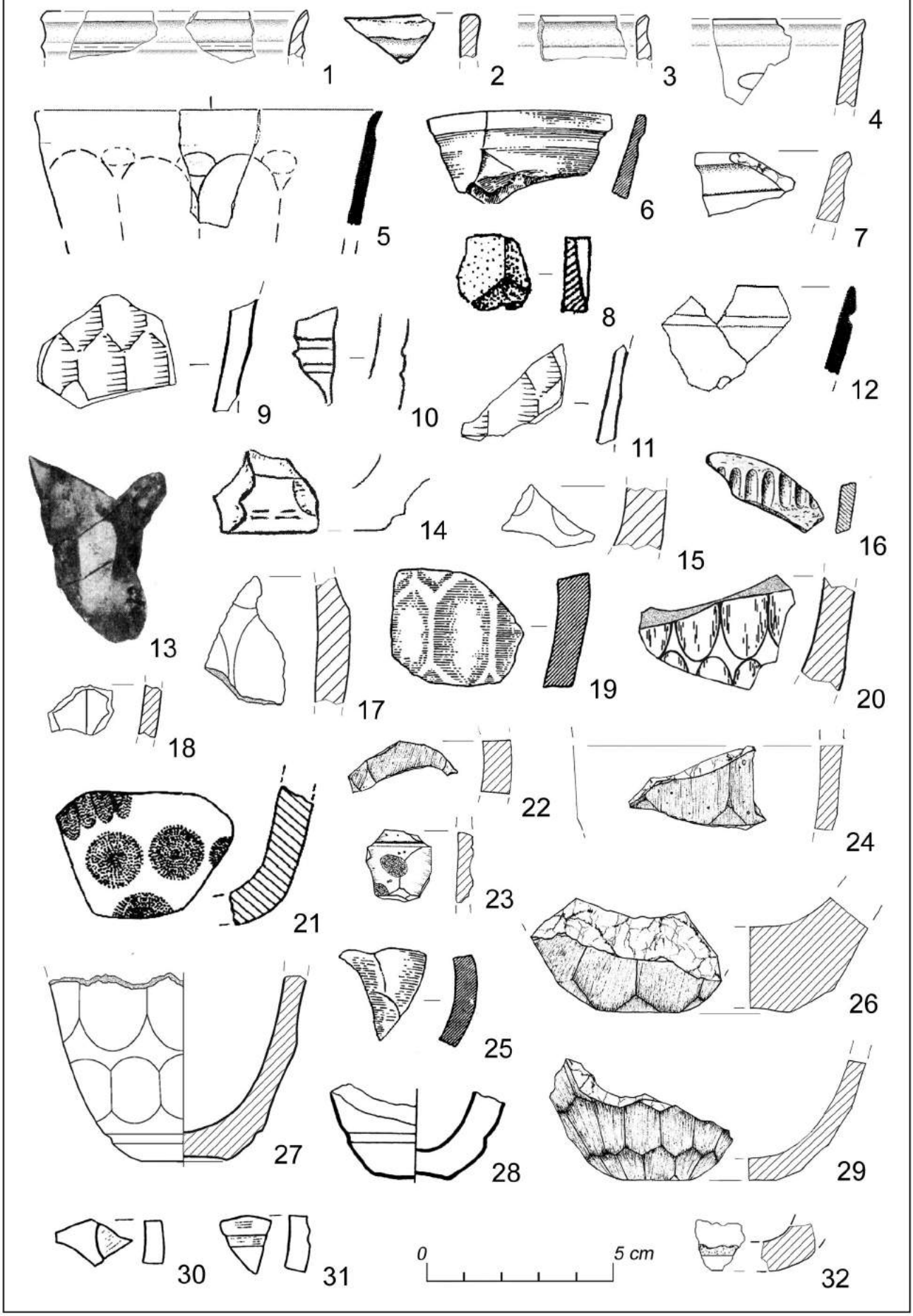
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
0
5 cm
32

Рис. 28

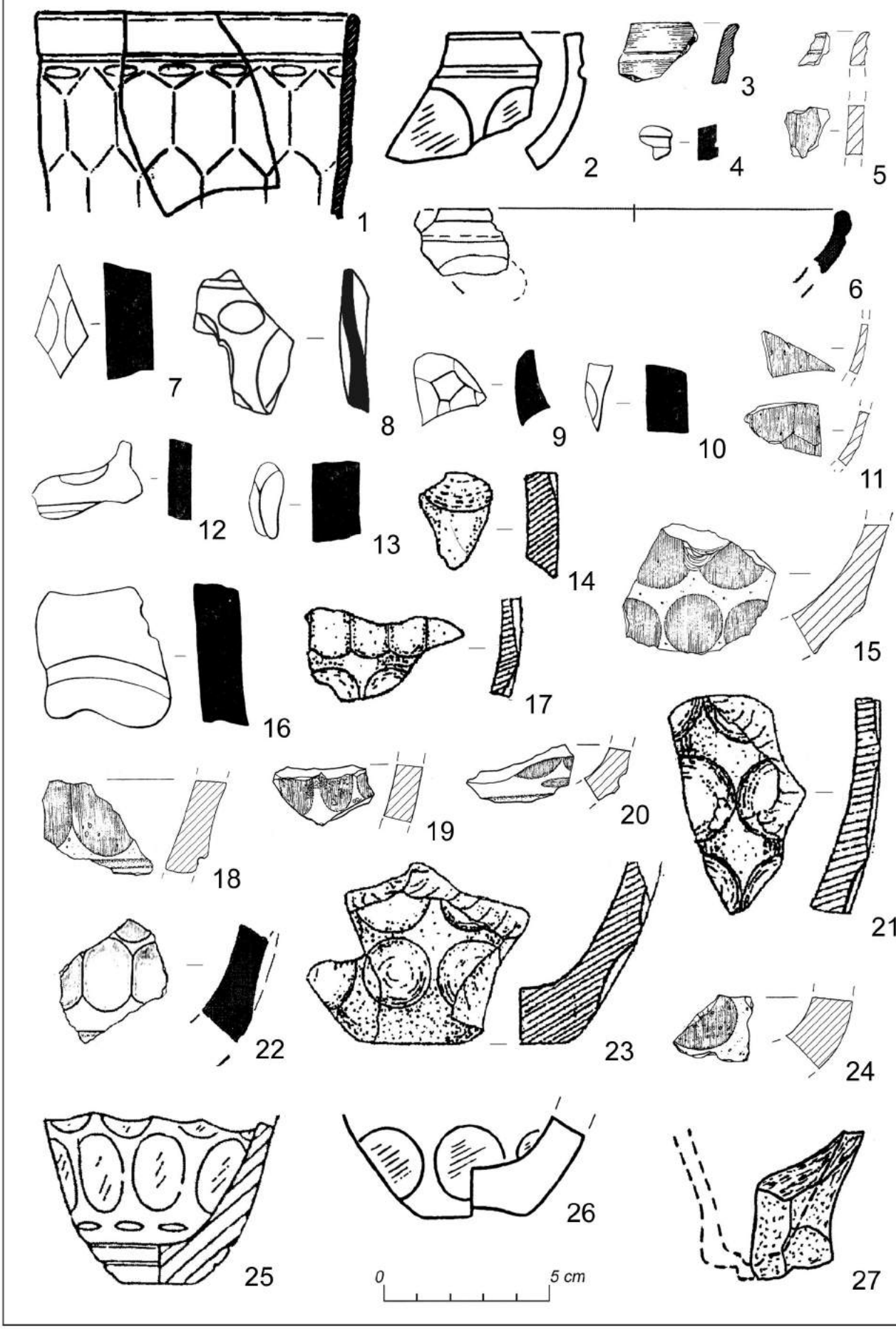

Рис. 29

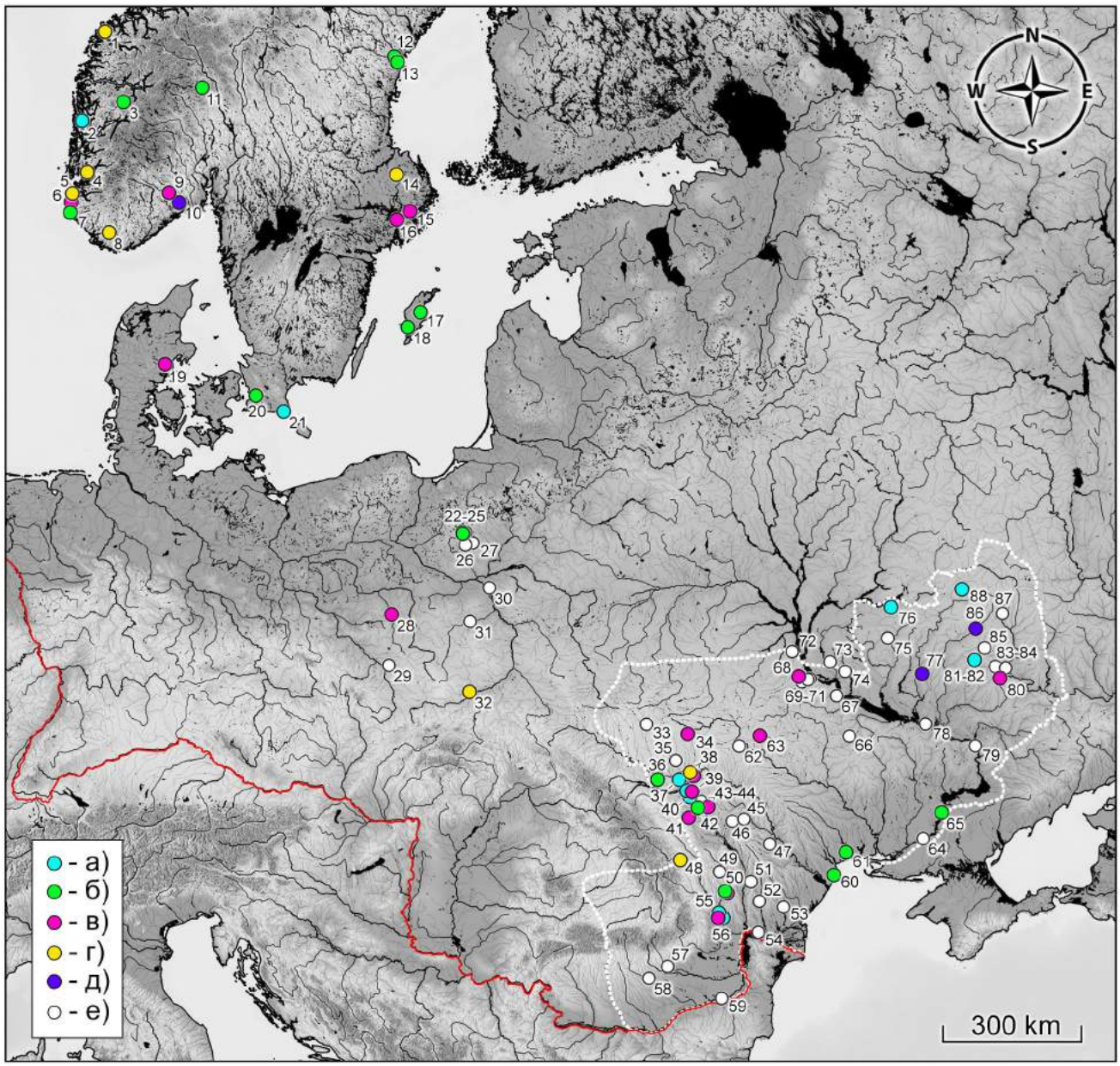

Рис. 30

1

2

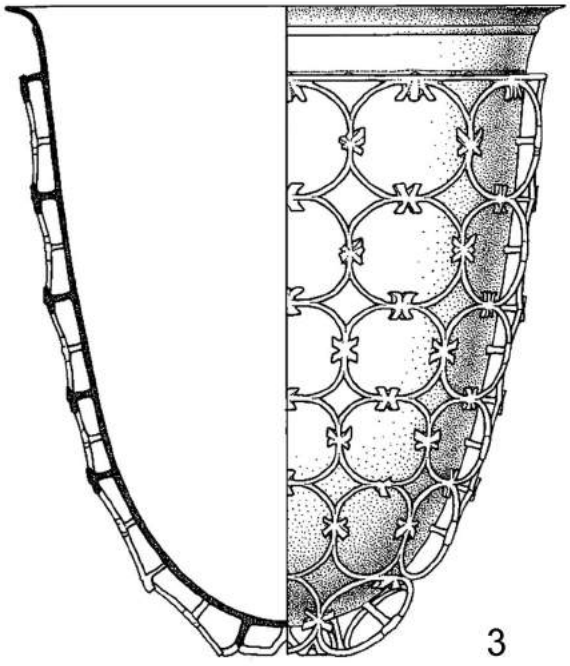

3

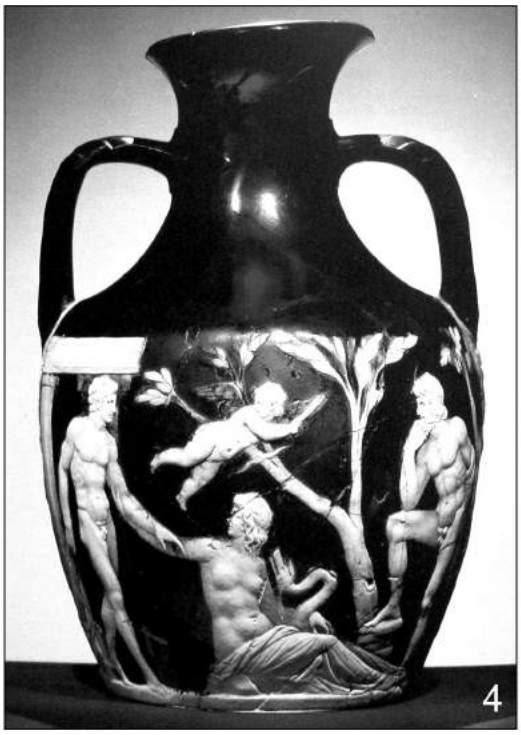

4

Рис. 31

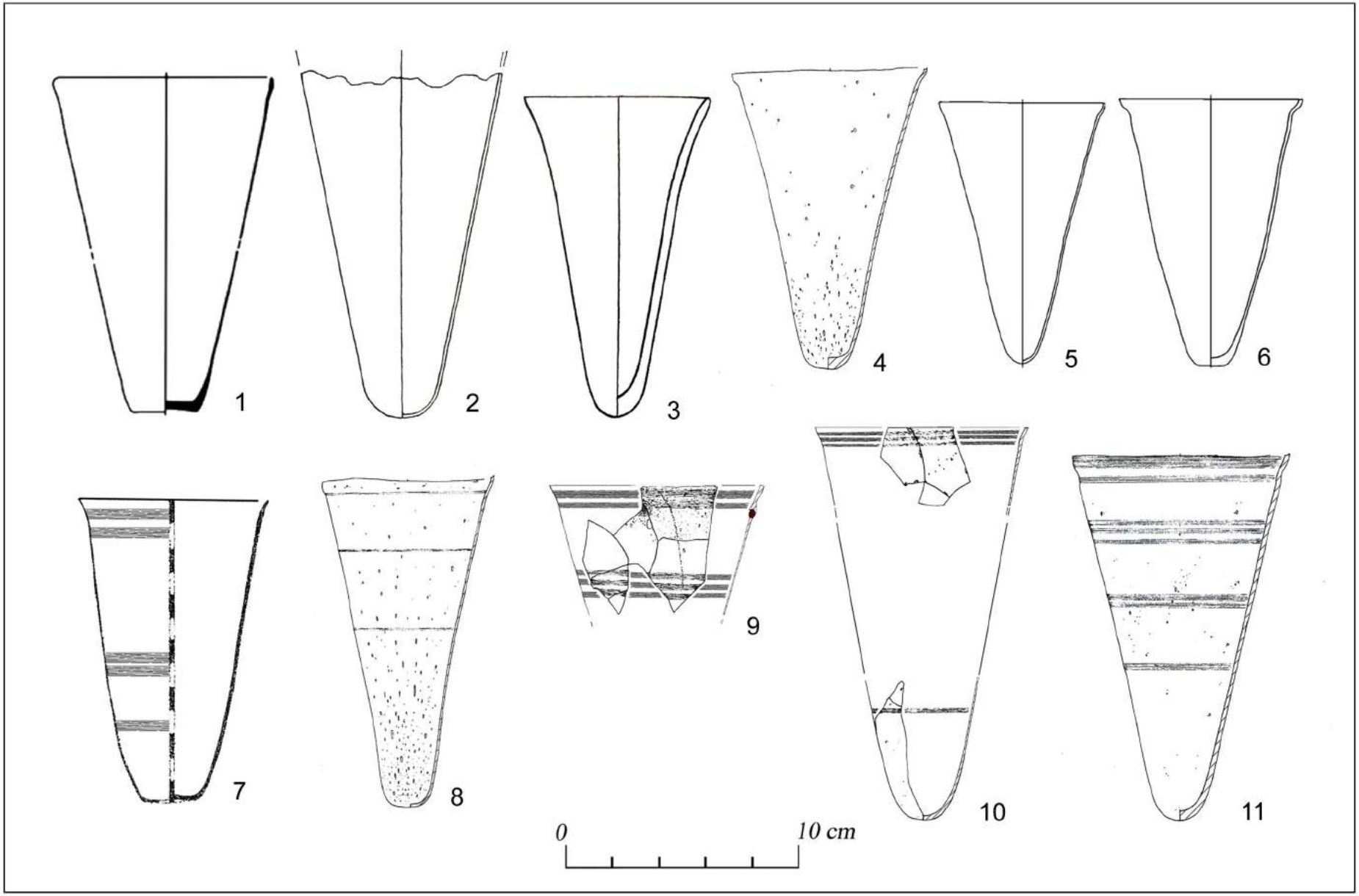

Рис. 32

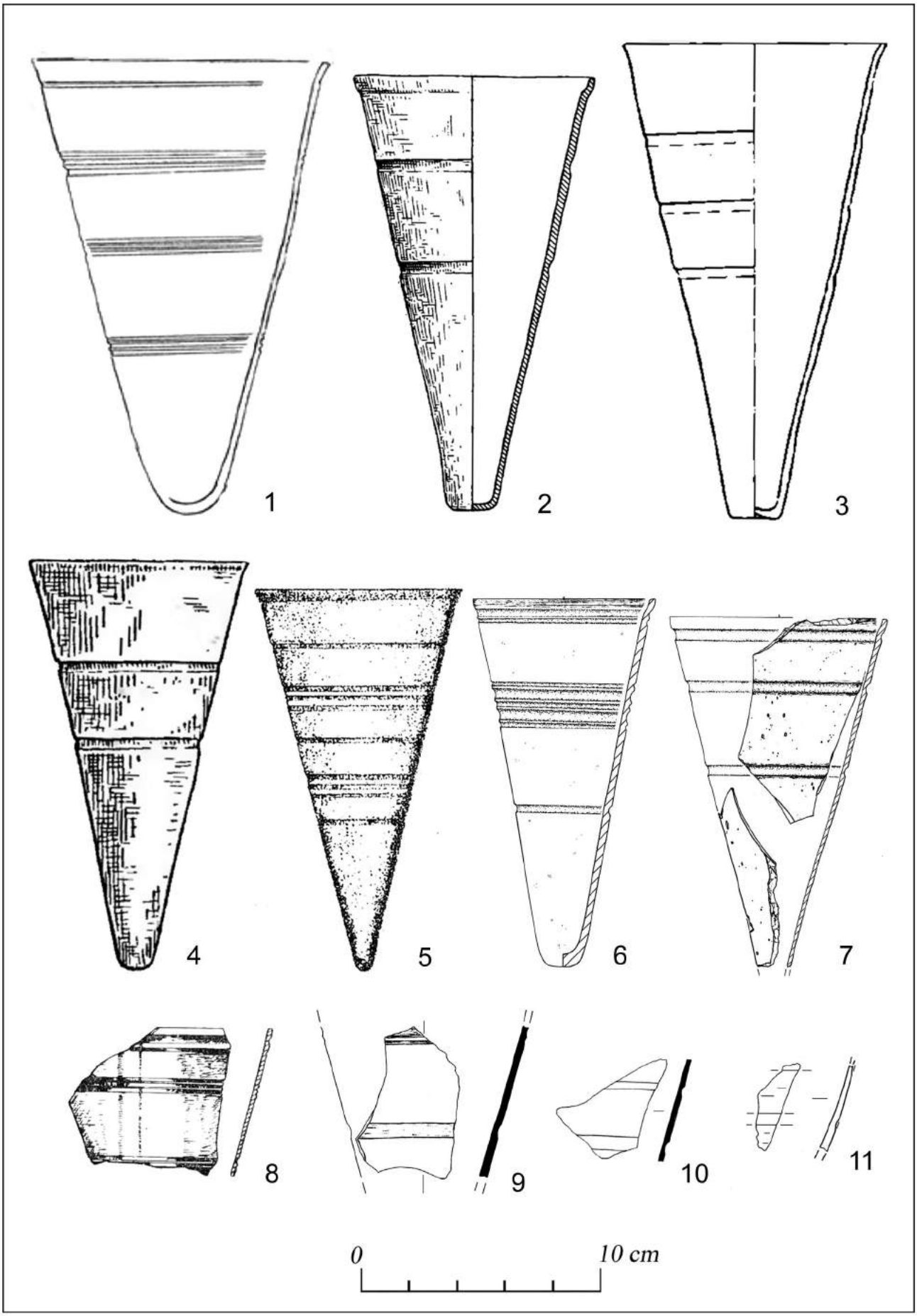

Рис. 33

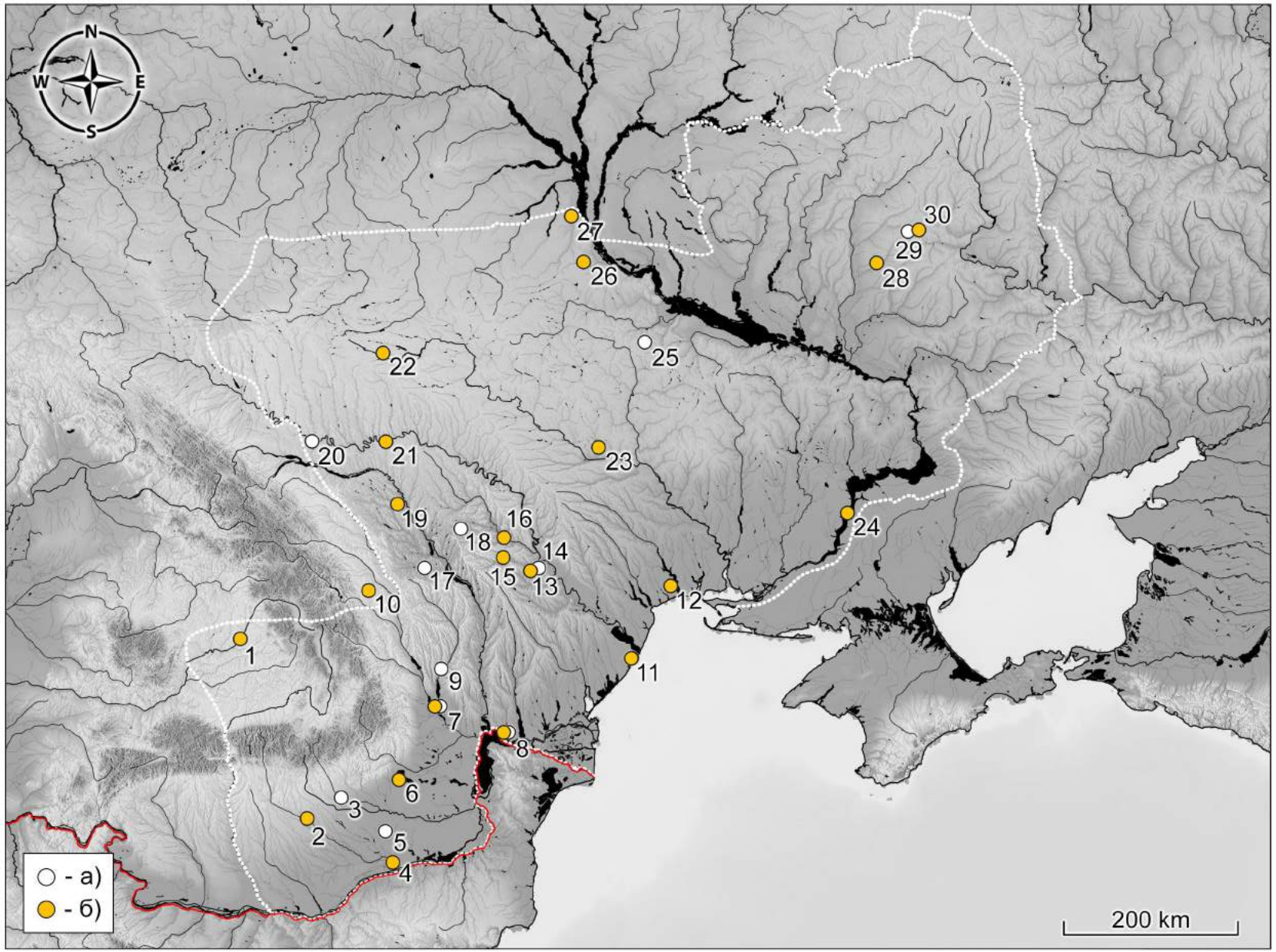
N
W
E
S
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
○ - а)
● - б)
200 km

Рис. 34

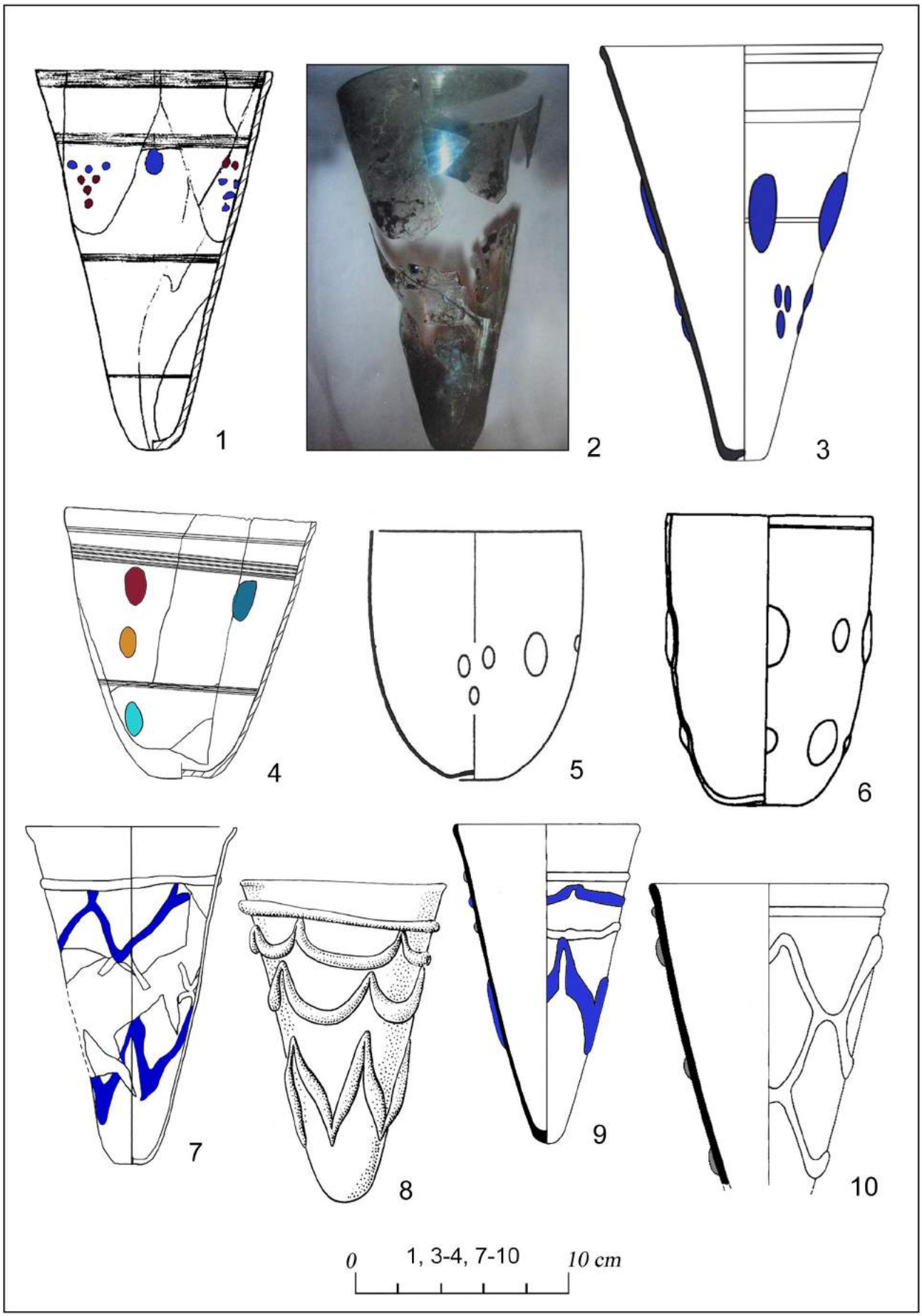

Рис. 35

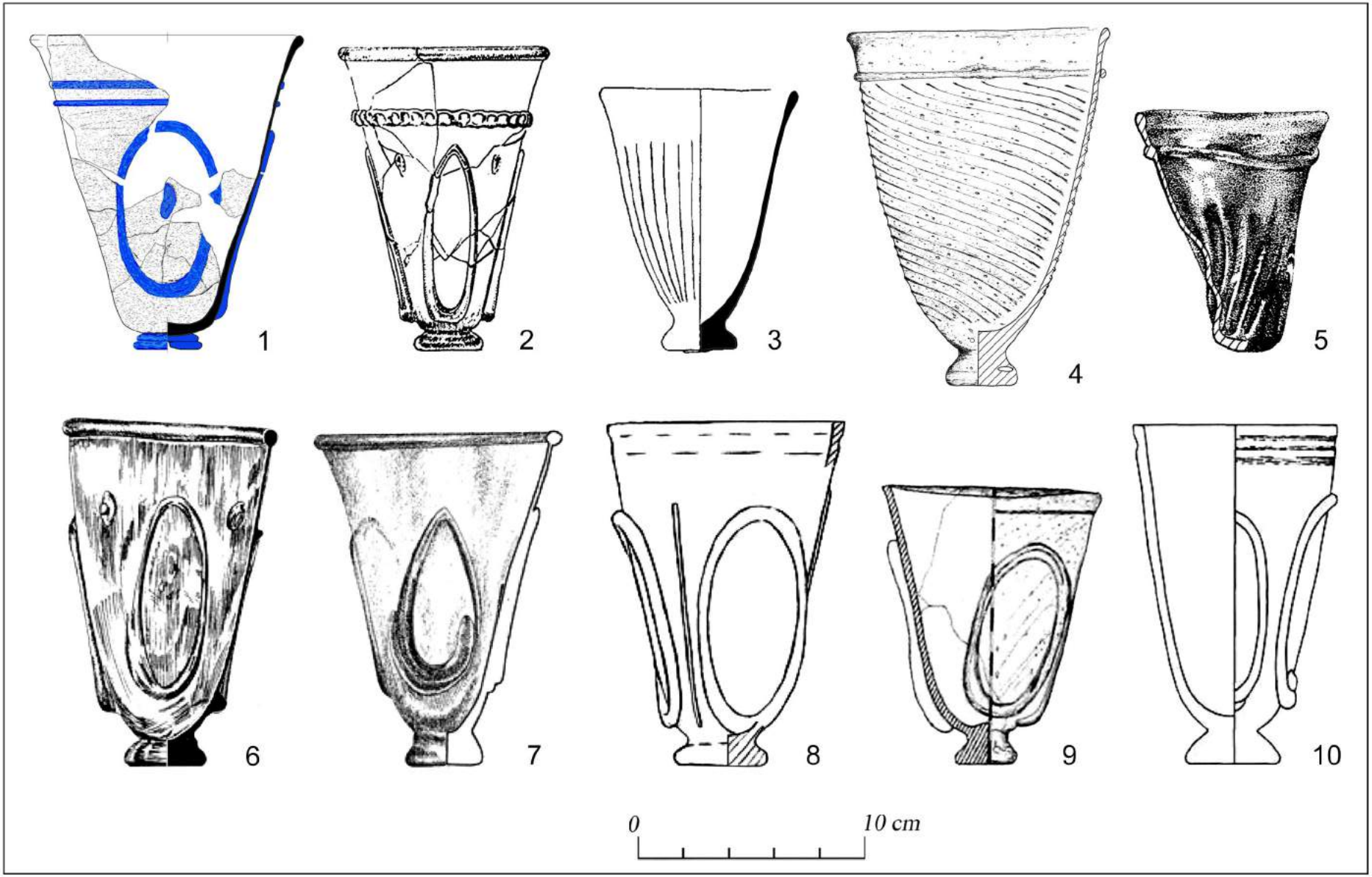

Рис. 36

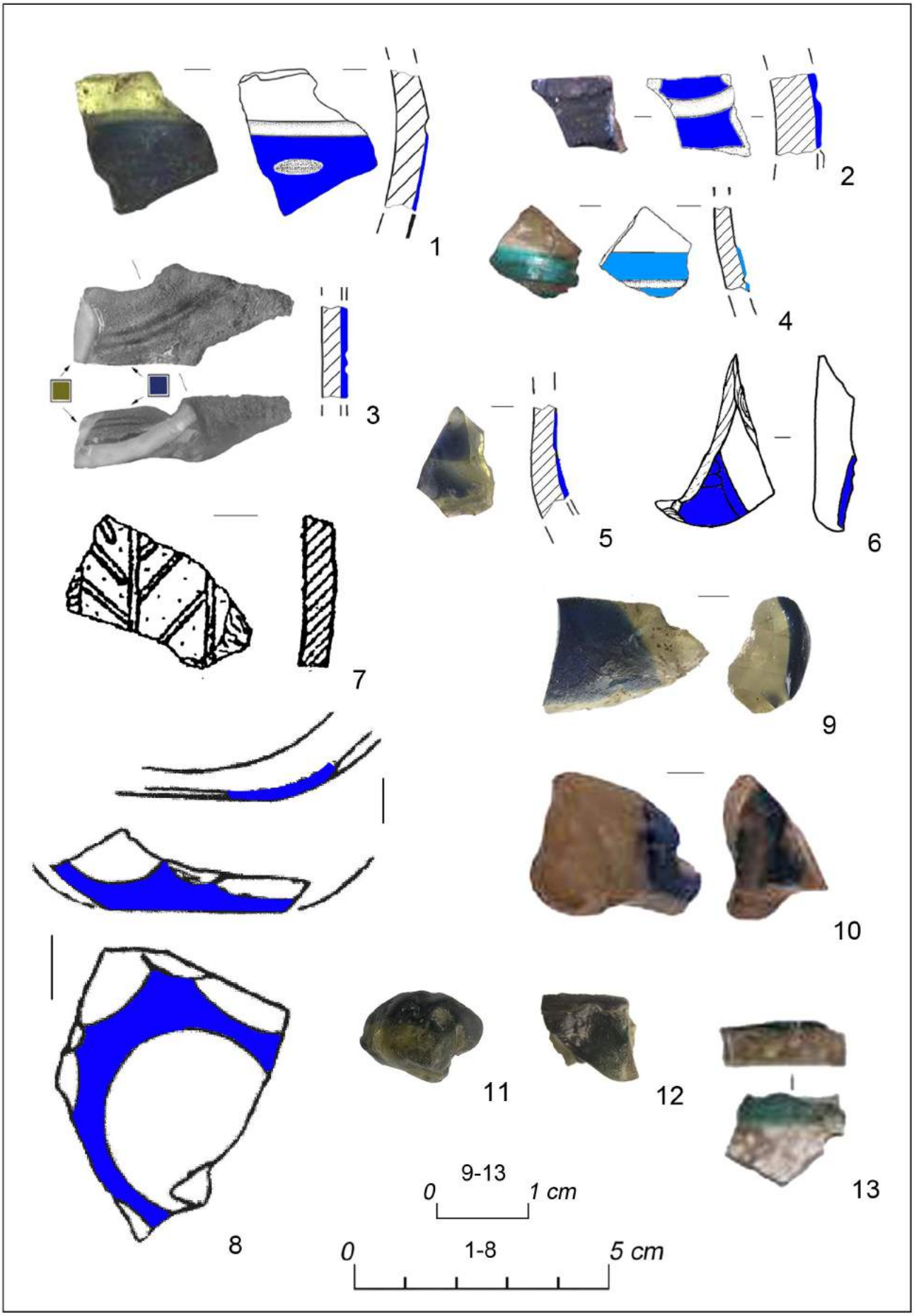

Рис. 37

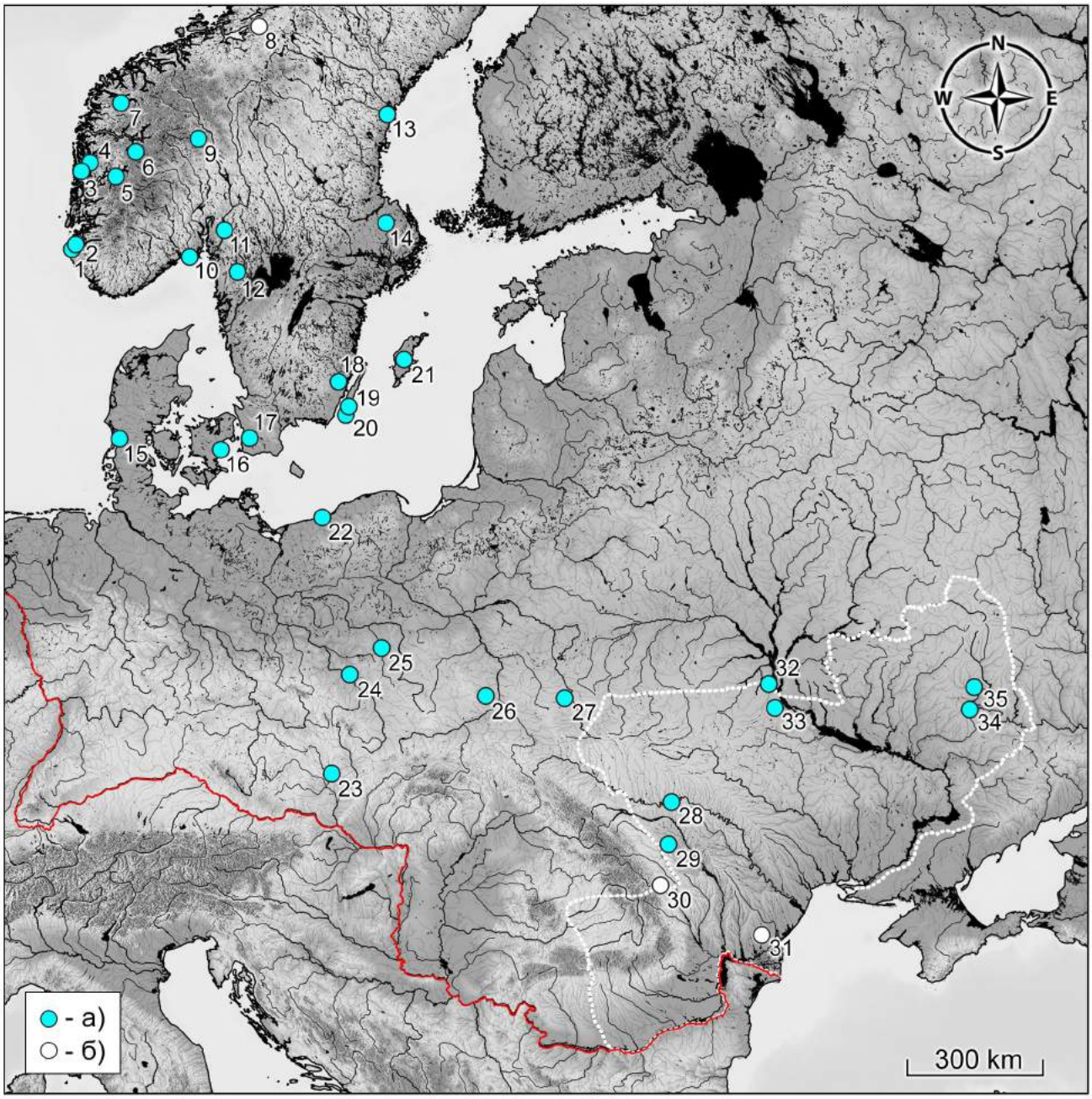
N
W
E
S
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
- а)
- б)
300 km

Рис. 38

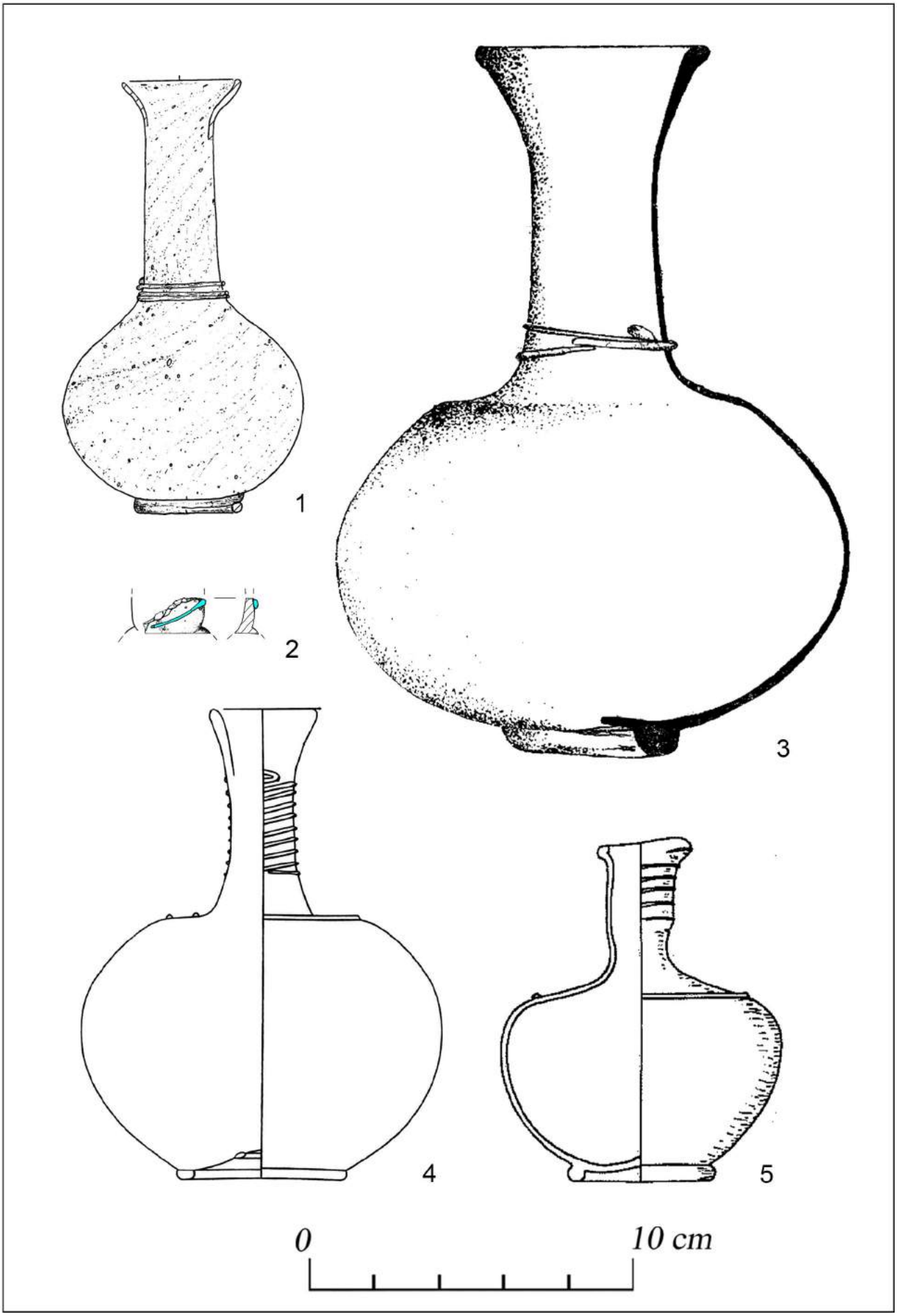

Рис. 39

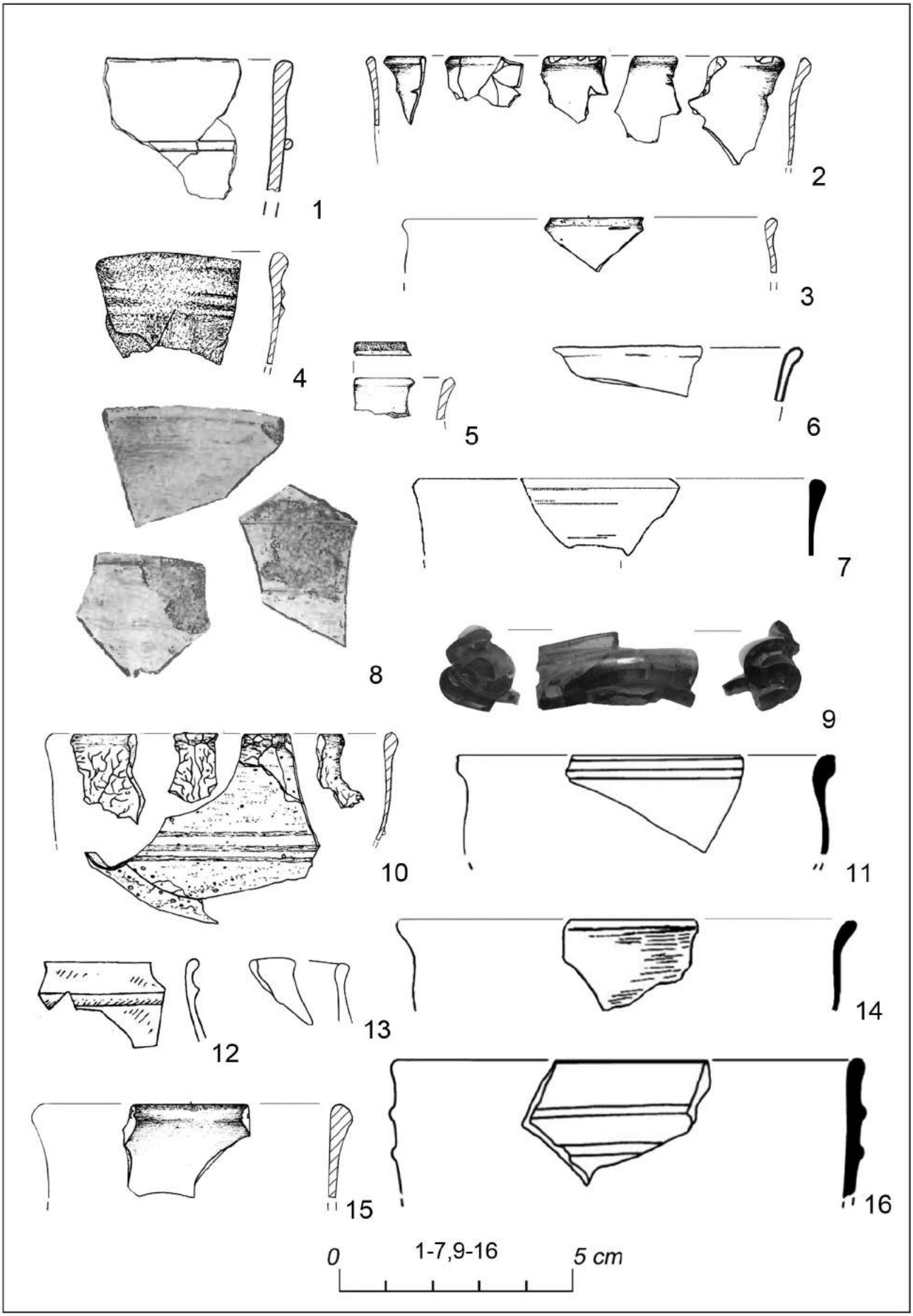

Рис. 40

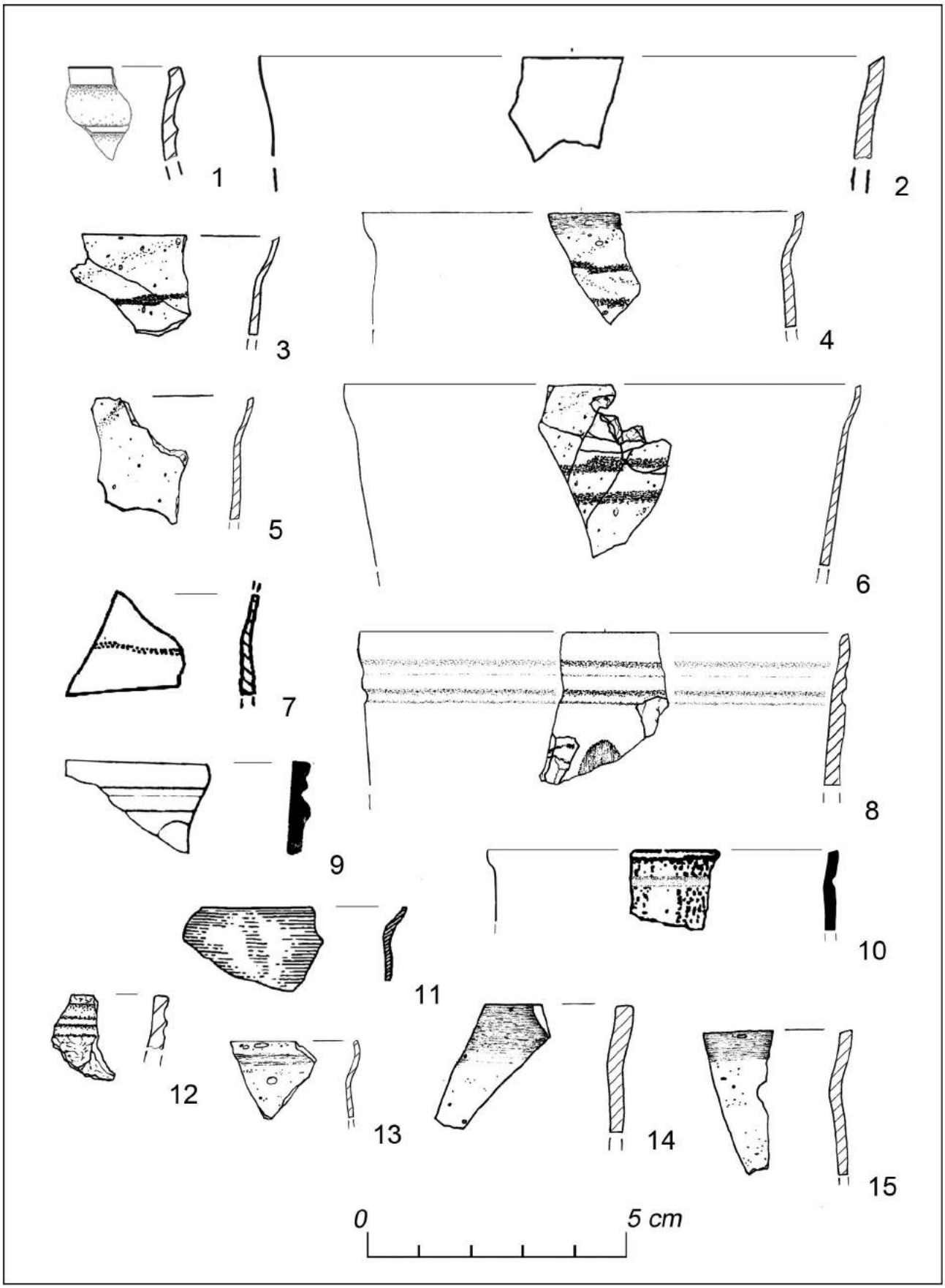

Рис. 41

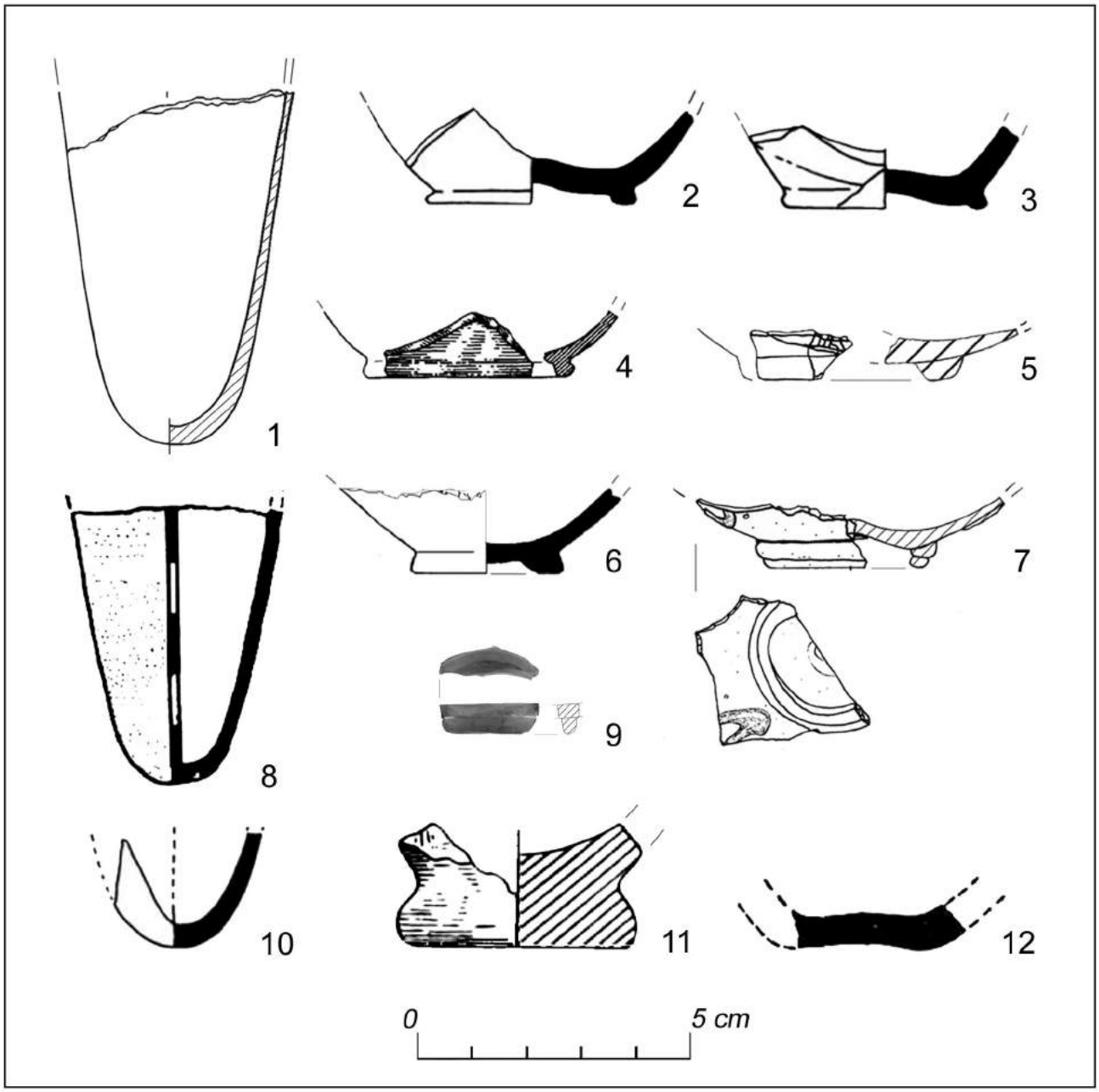

Рис. 42

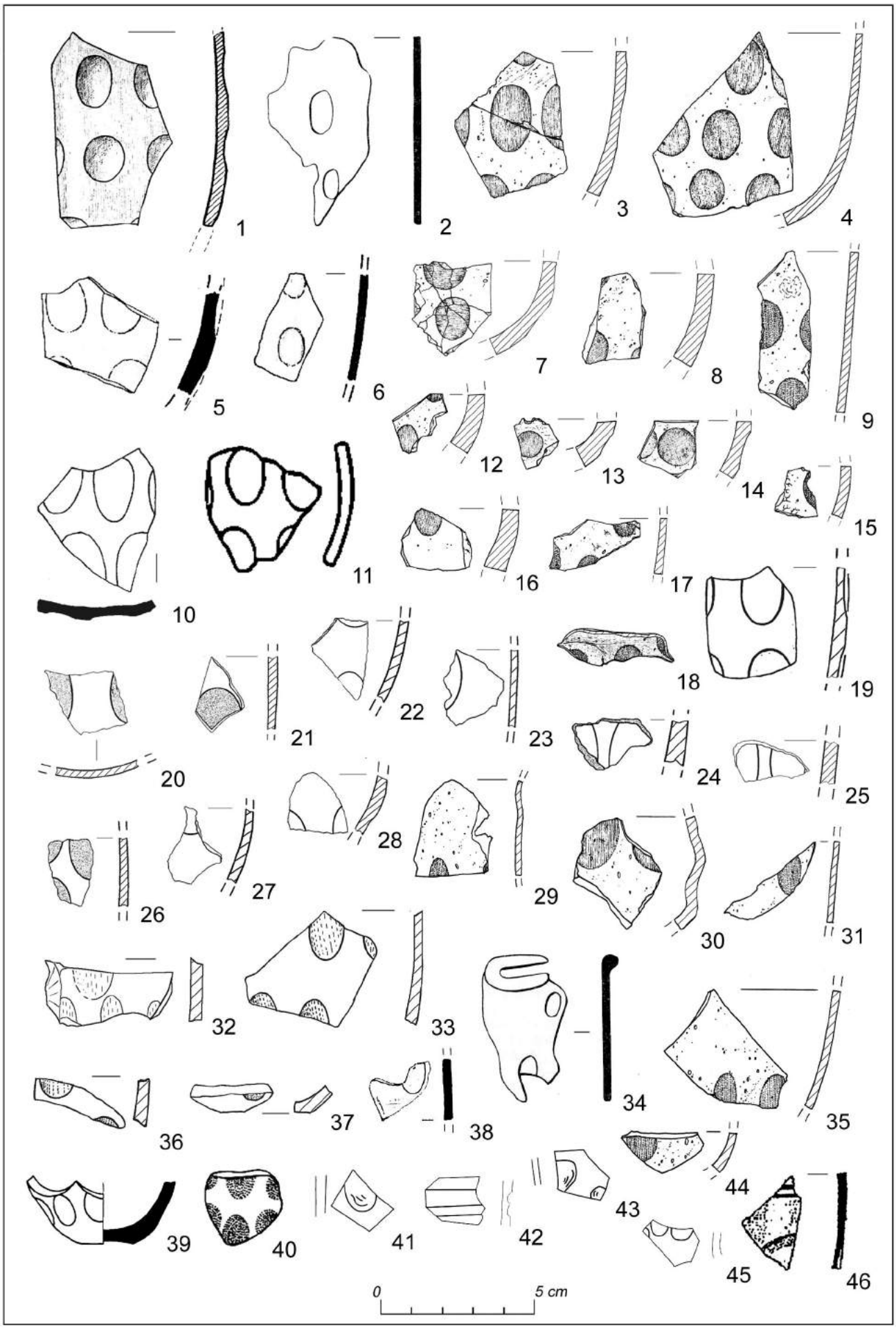
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
0
5 cm

Рис. 43

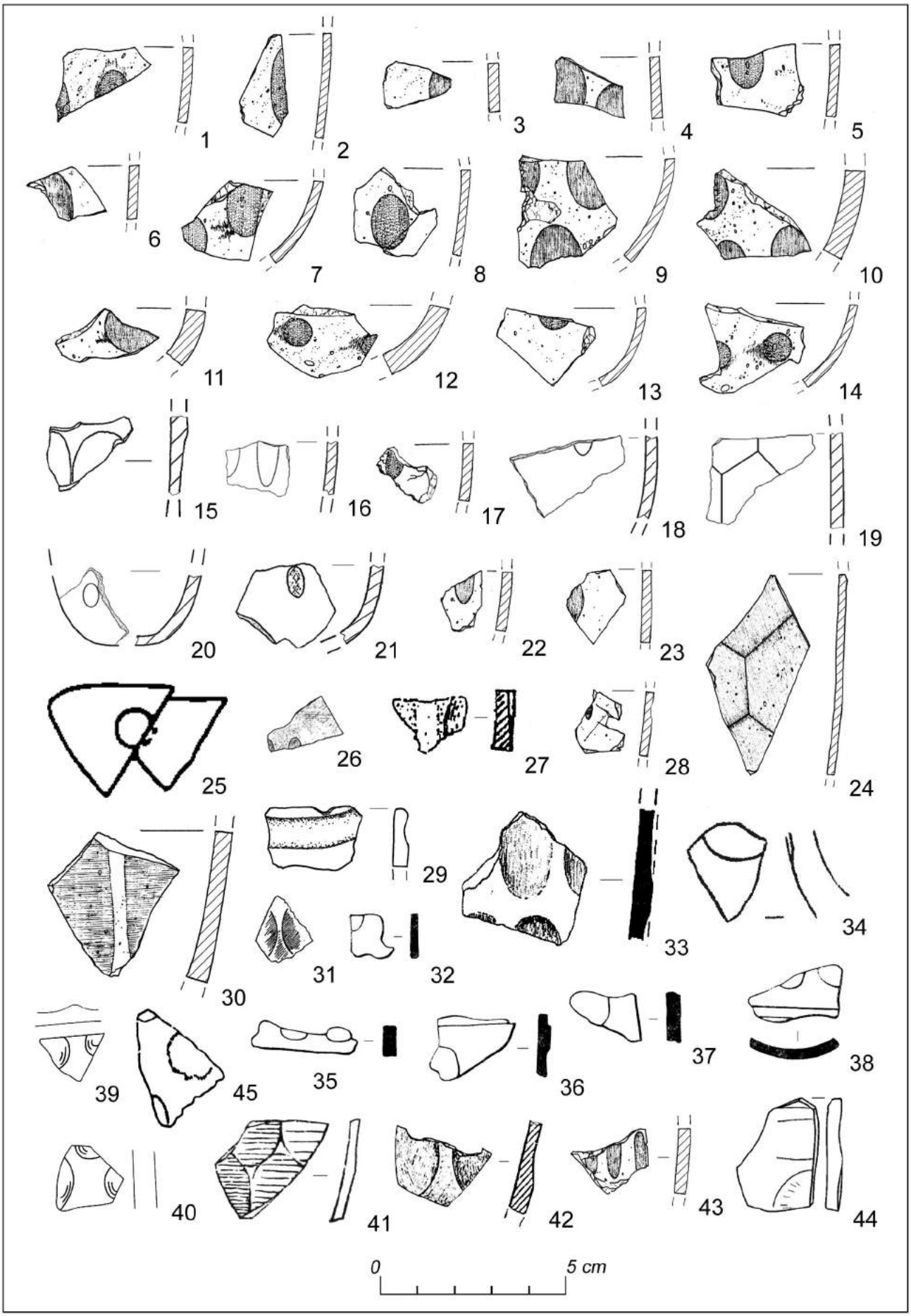
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
45
40
41
42
43
44
0
5 cm

Рис. 44

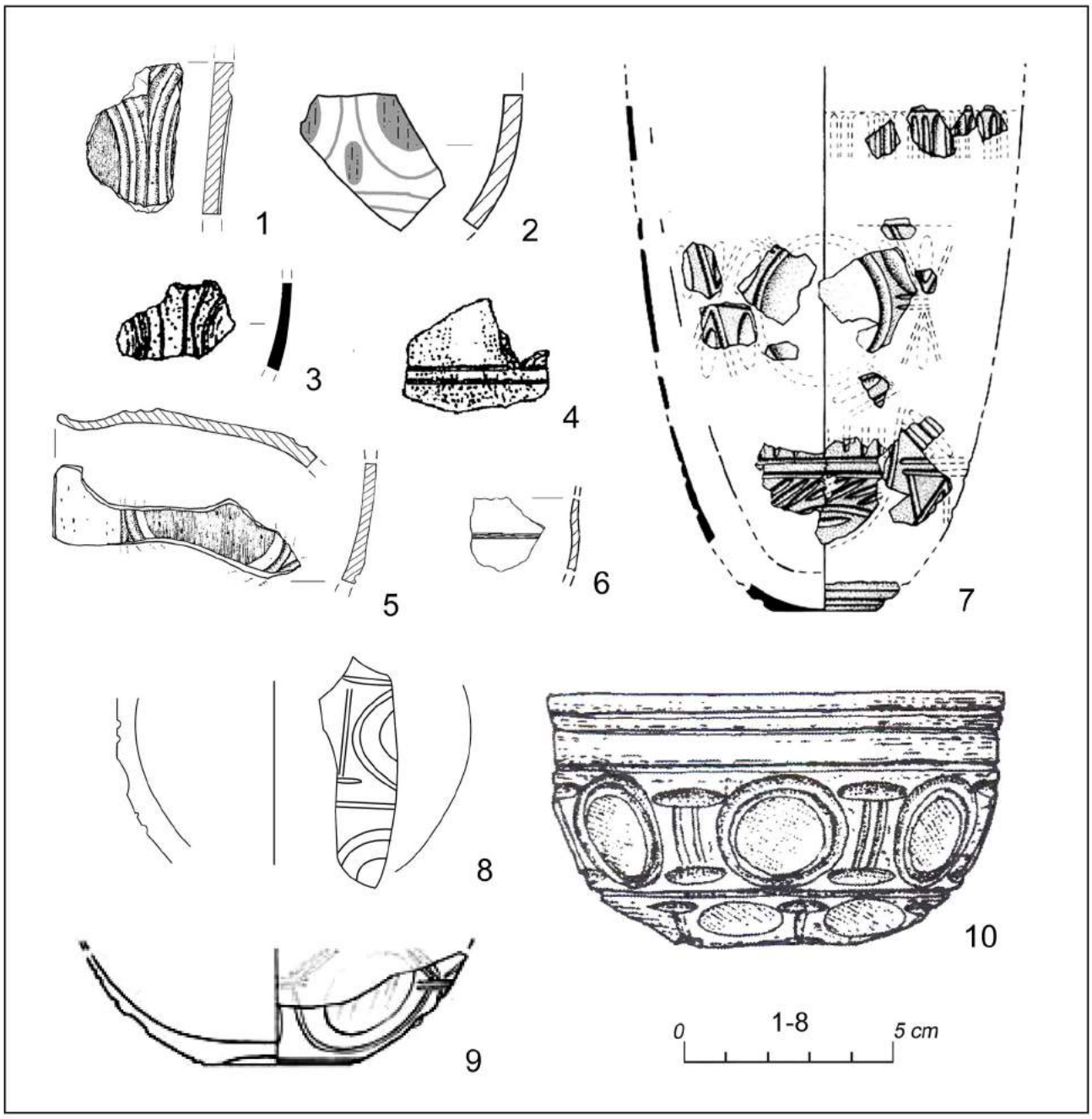

Рис. 45

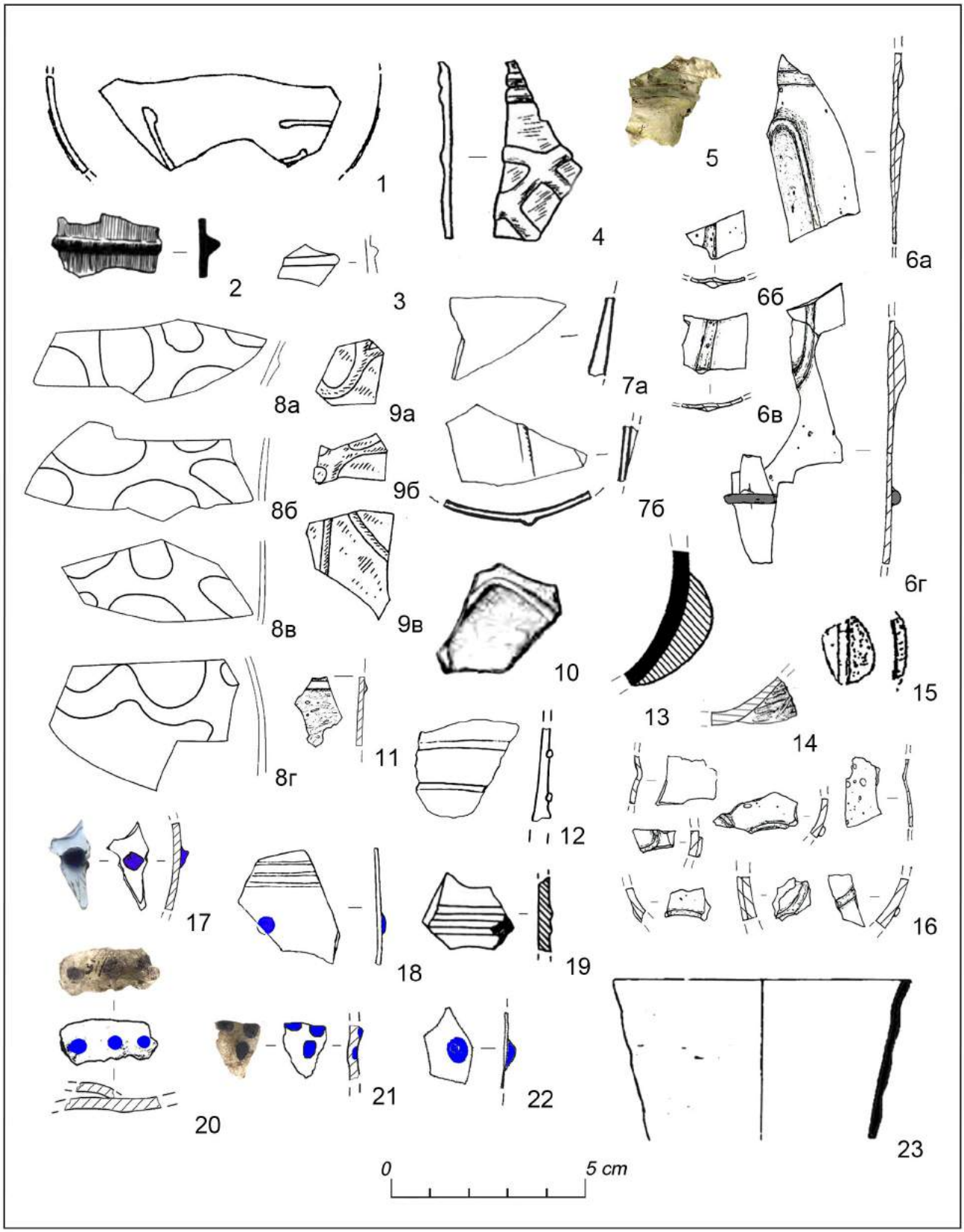
1
2
3
4
5
6а
6б
6в
6г
7а
7б
8а
8б
8в
8г
9а
9б
9в
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
0
5 cm

Рис. 46

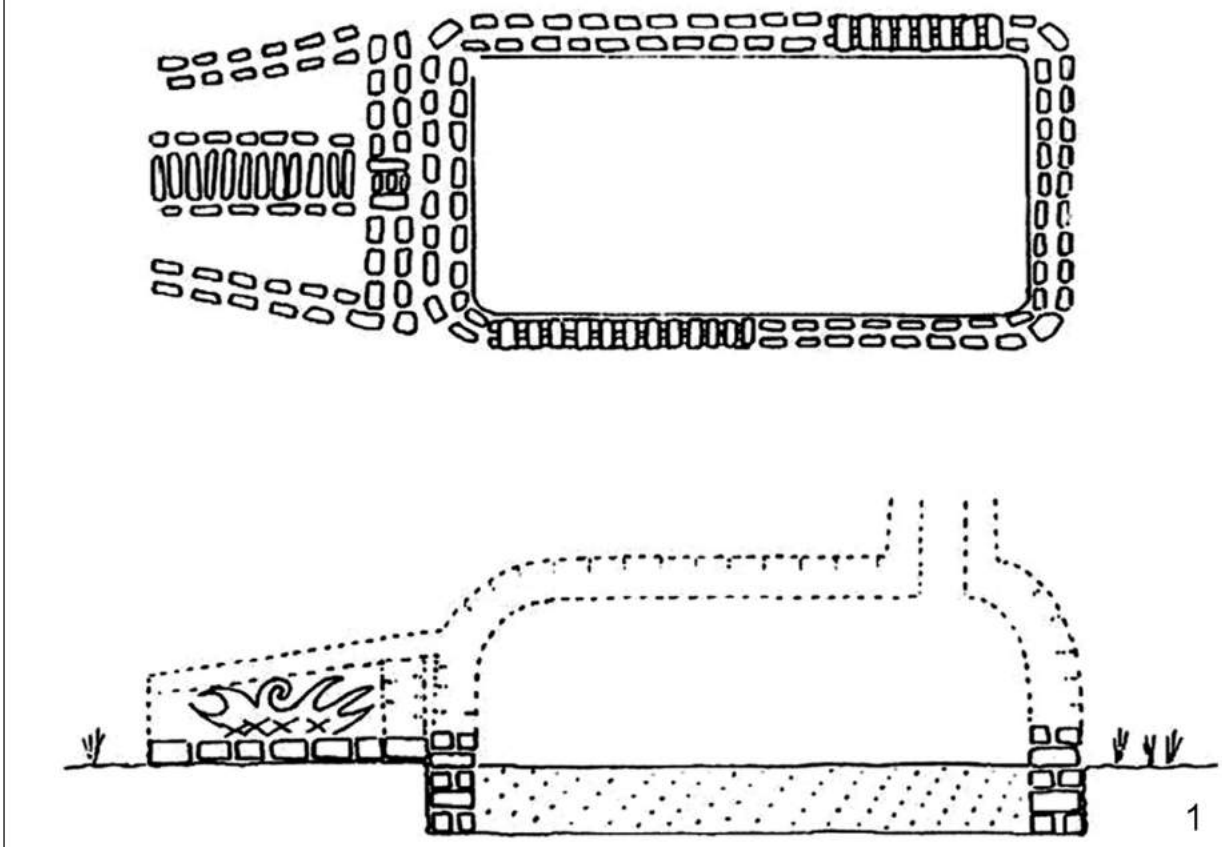

Рис. 47

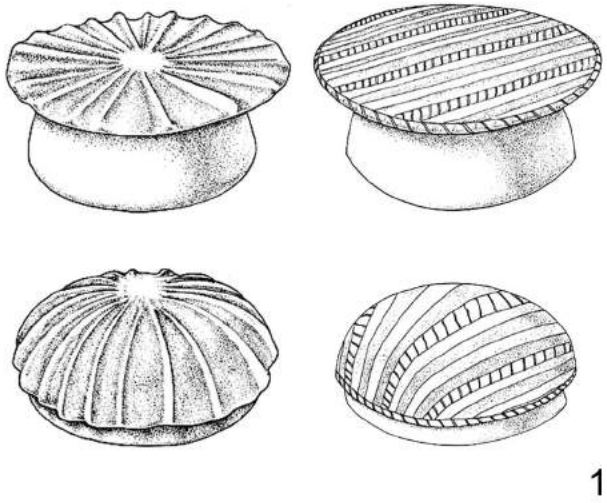

1

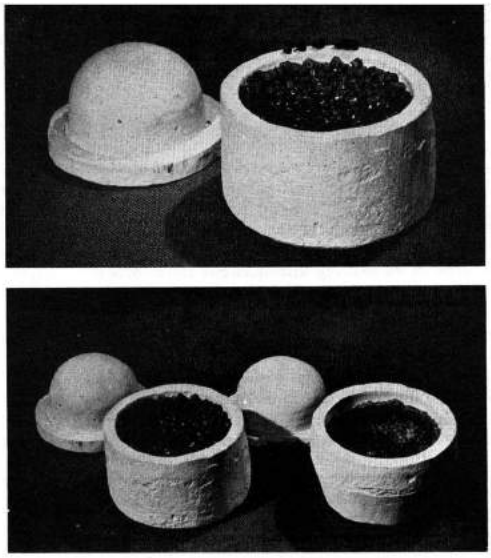

2

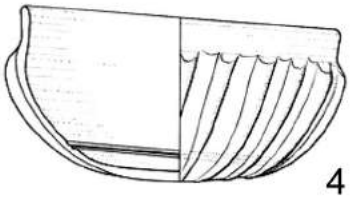

4

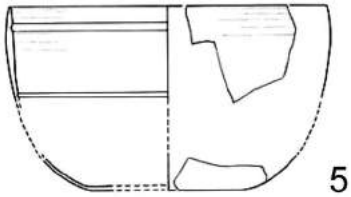

5

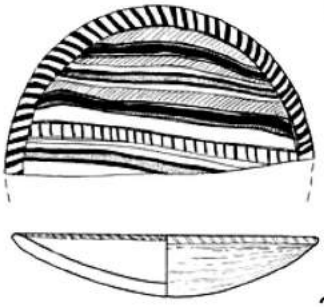

3

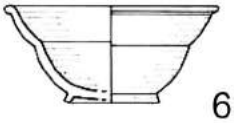

6

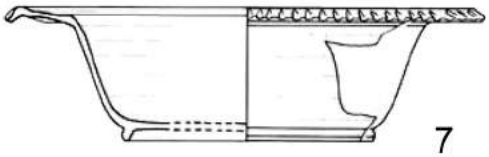

7

8

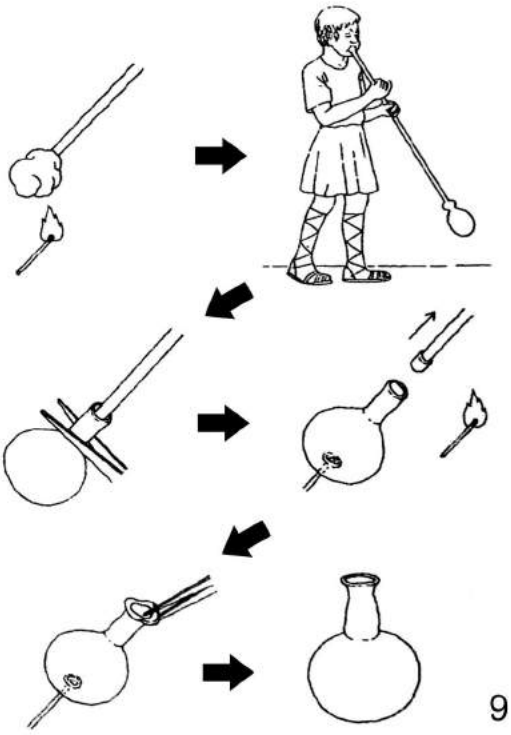

9

Рис. 48

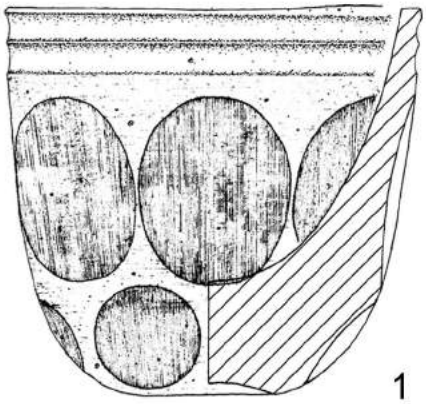

1

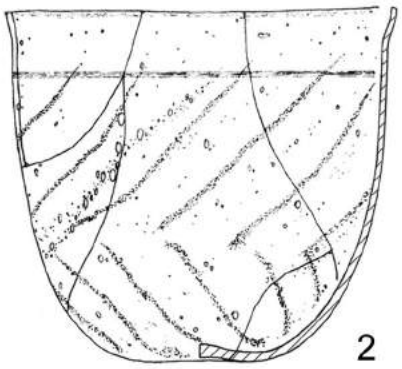

2

0 5 cm

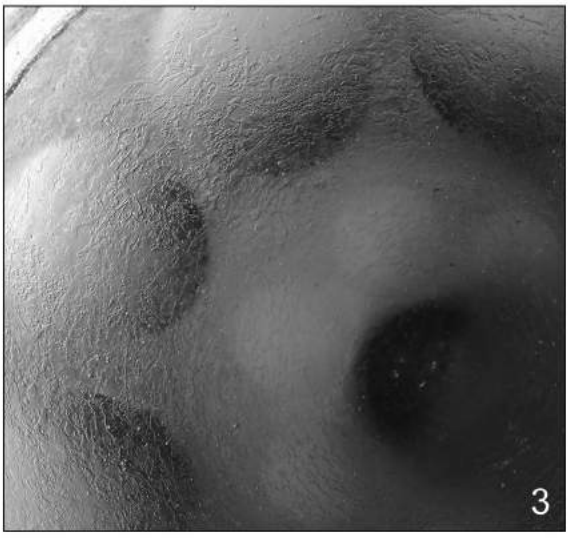

3

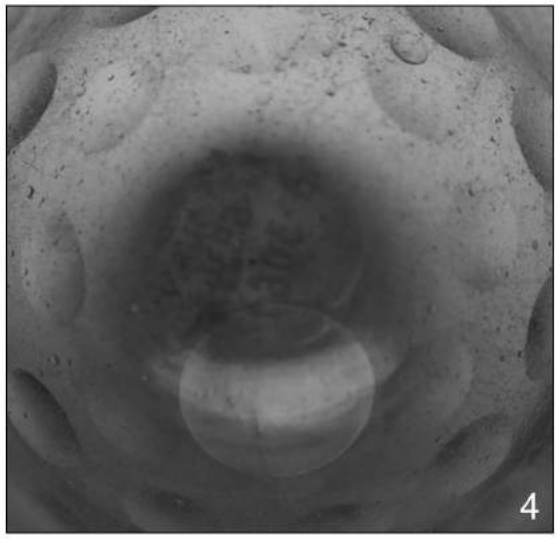

4

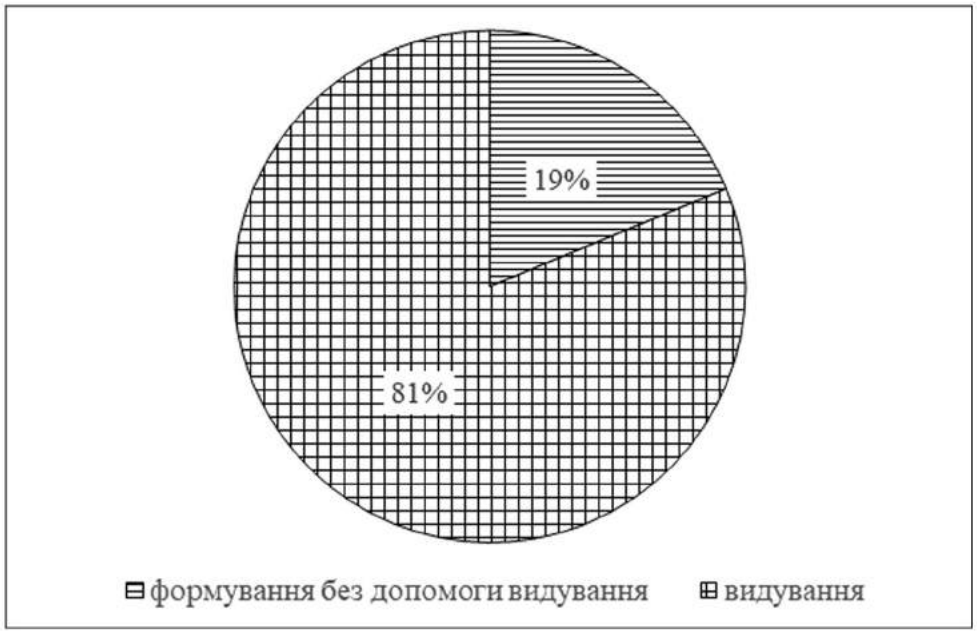

5

Рис. 49

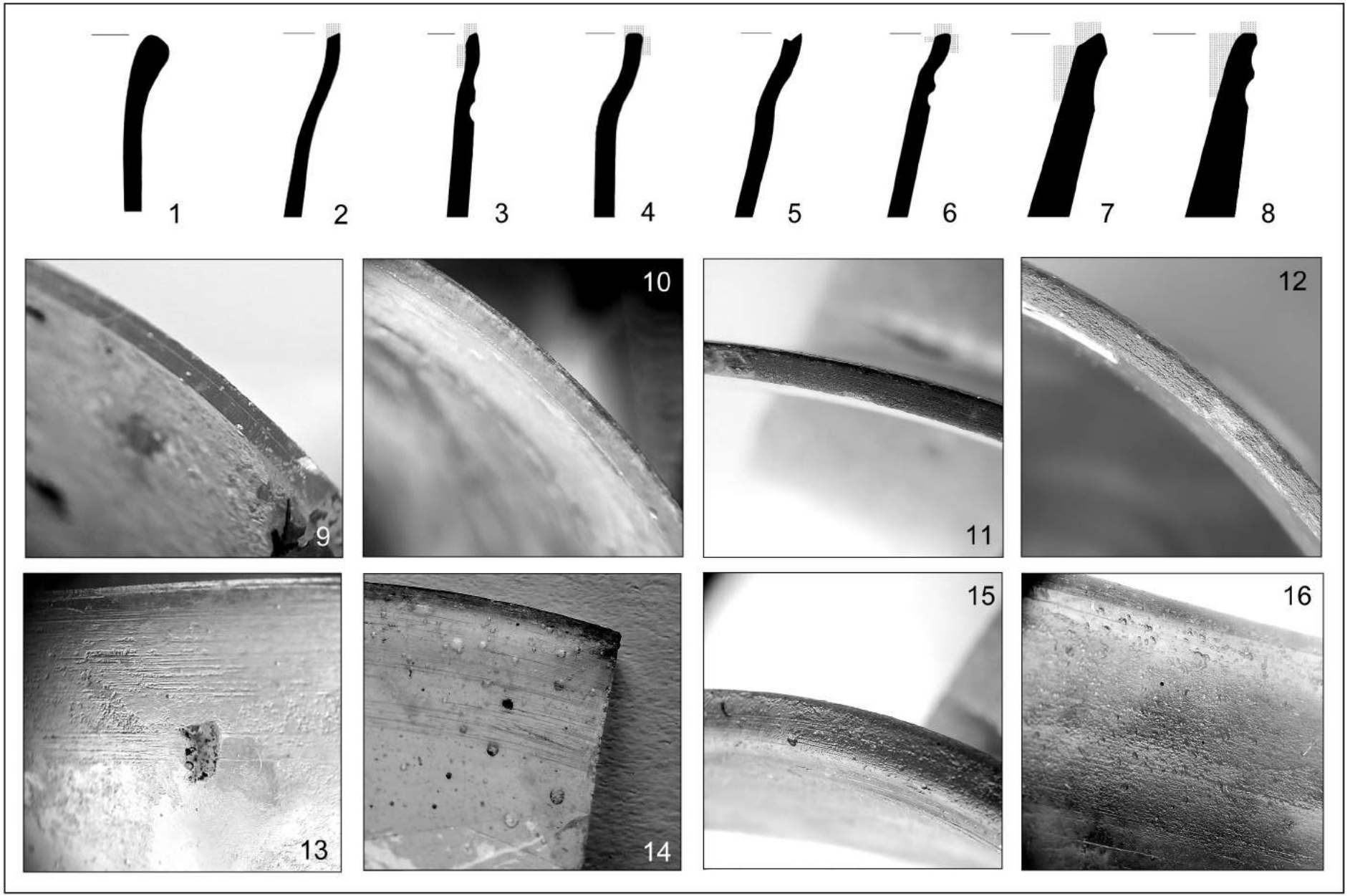

Рис. 50

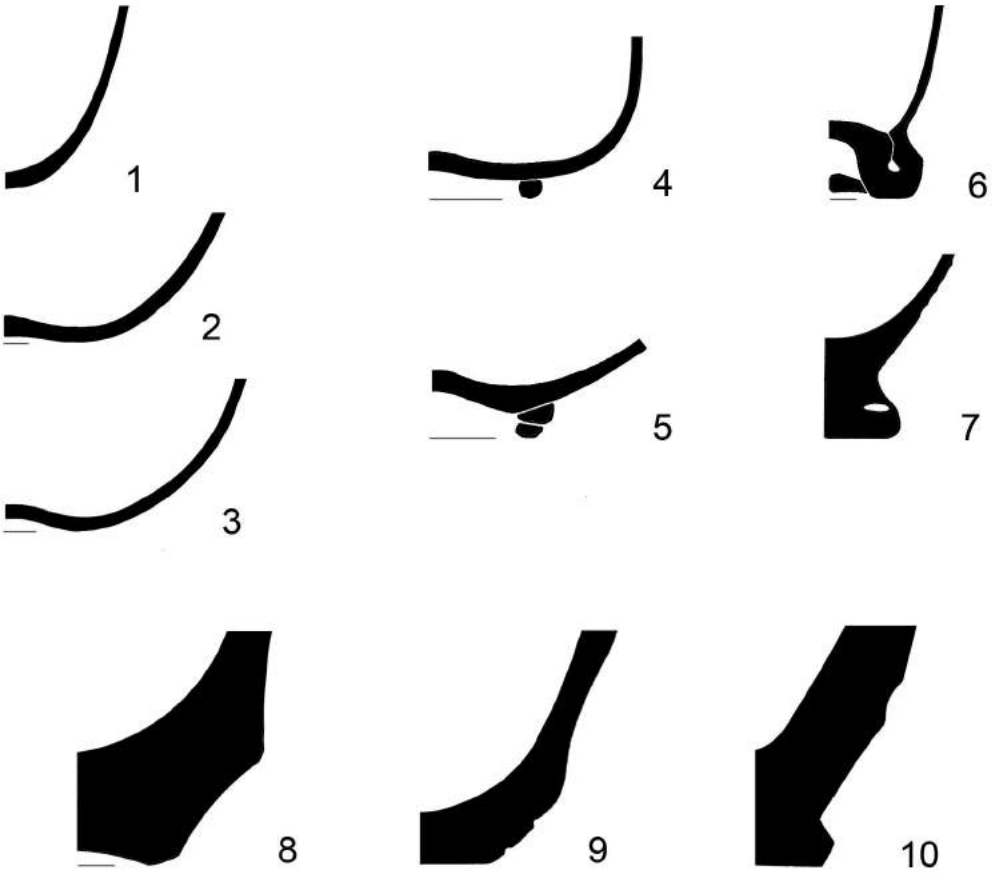

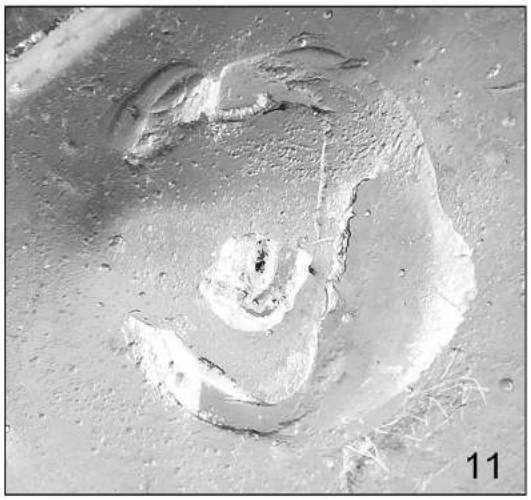

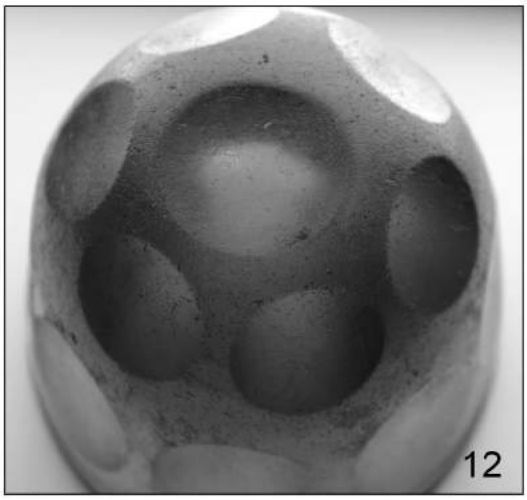

Рис. 51

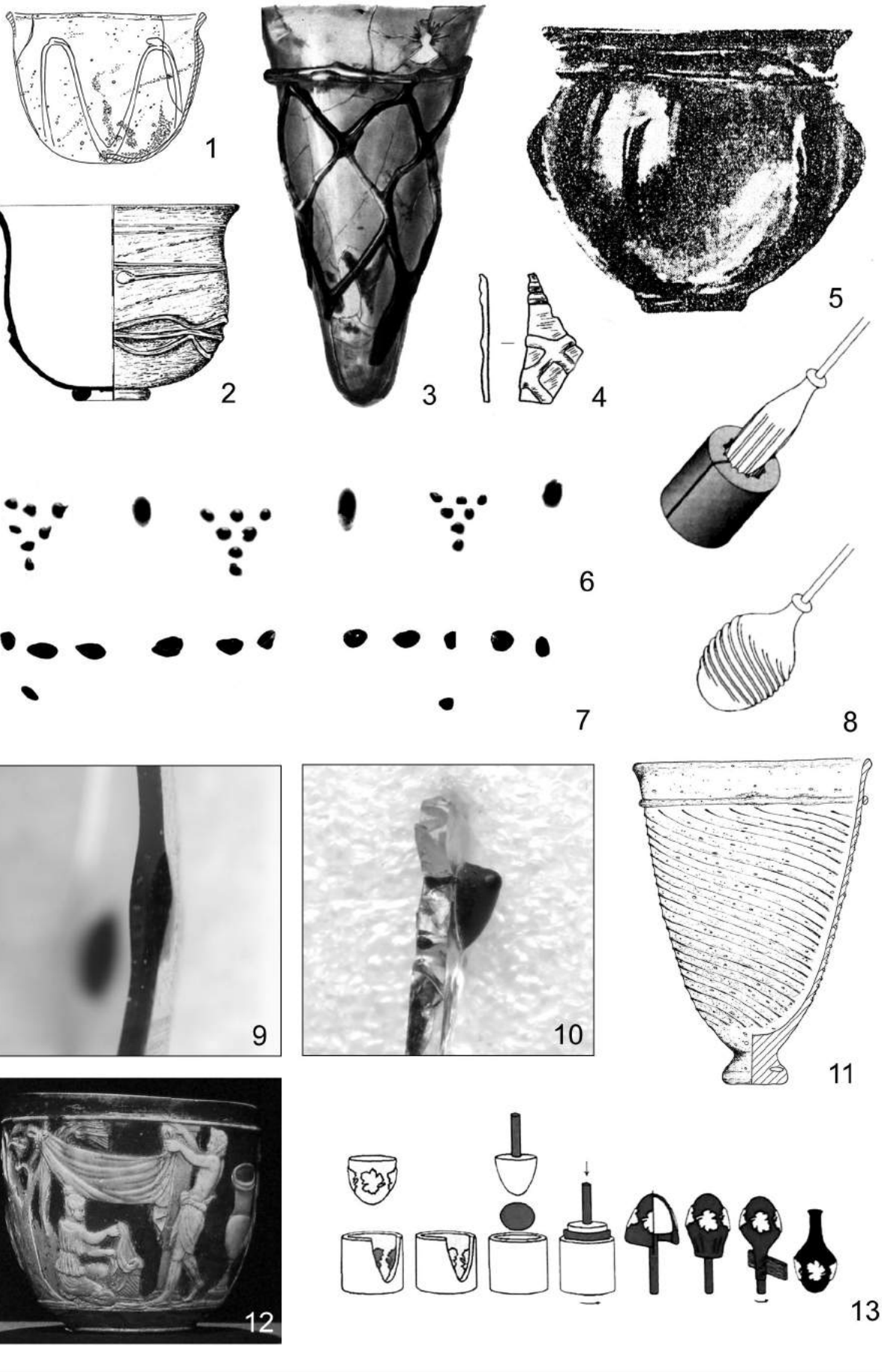

Рис. 52

Рис. 53

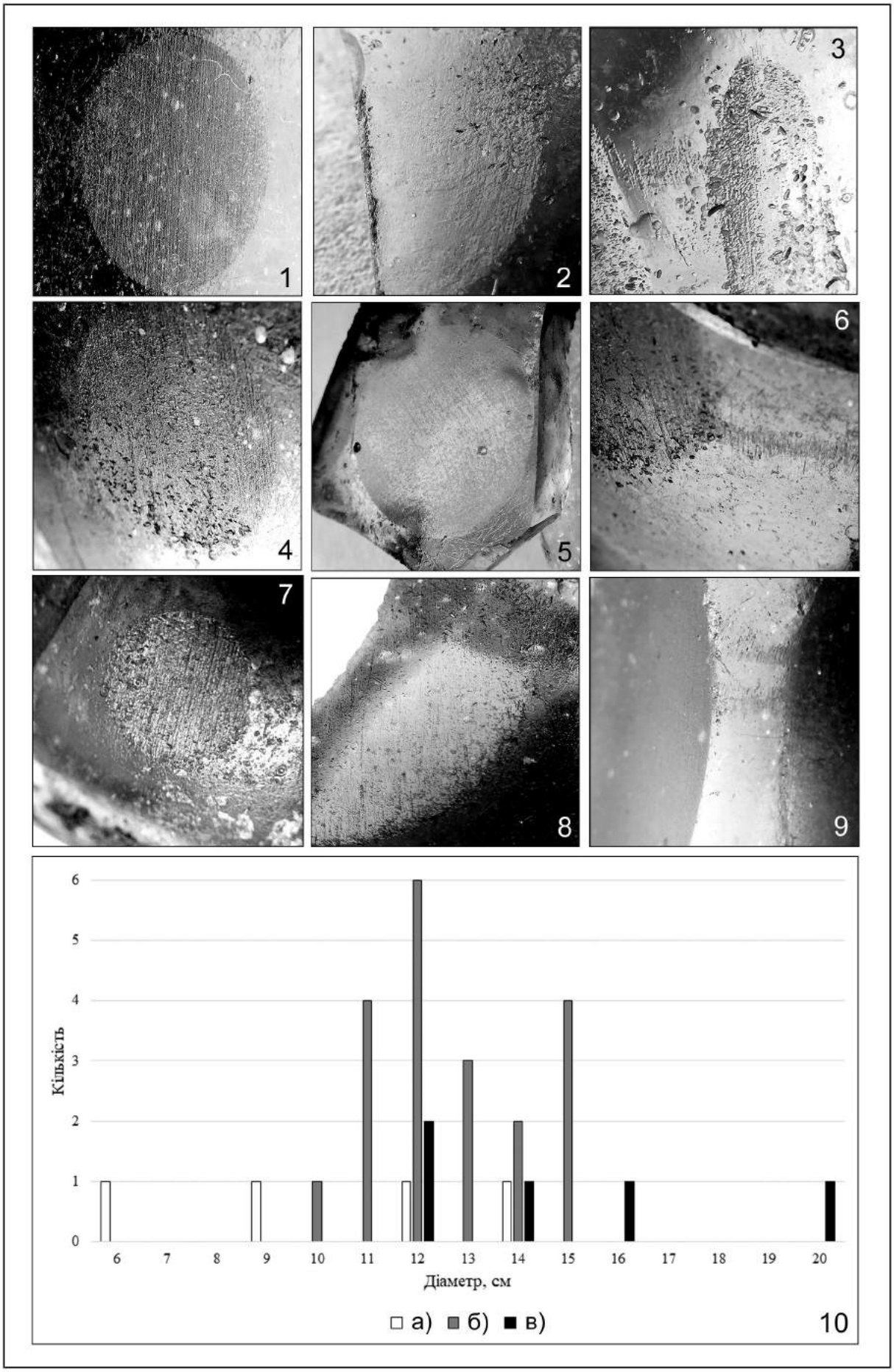
1
2
3
4
5
6
7
8
9
Кількість
0
1
2
3
4
5
6
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
Діаметр, см
а)
б)
в)
10

Рис. 54

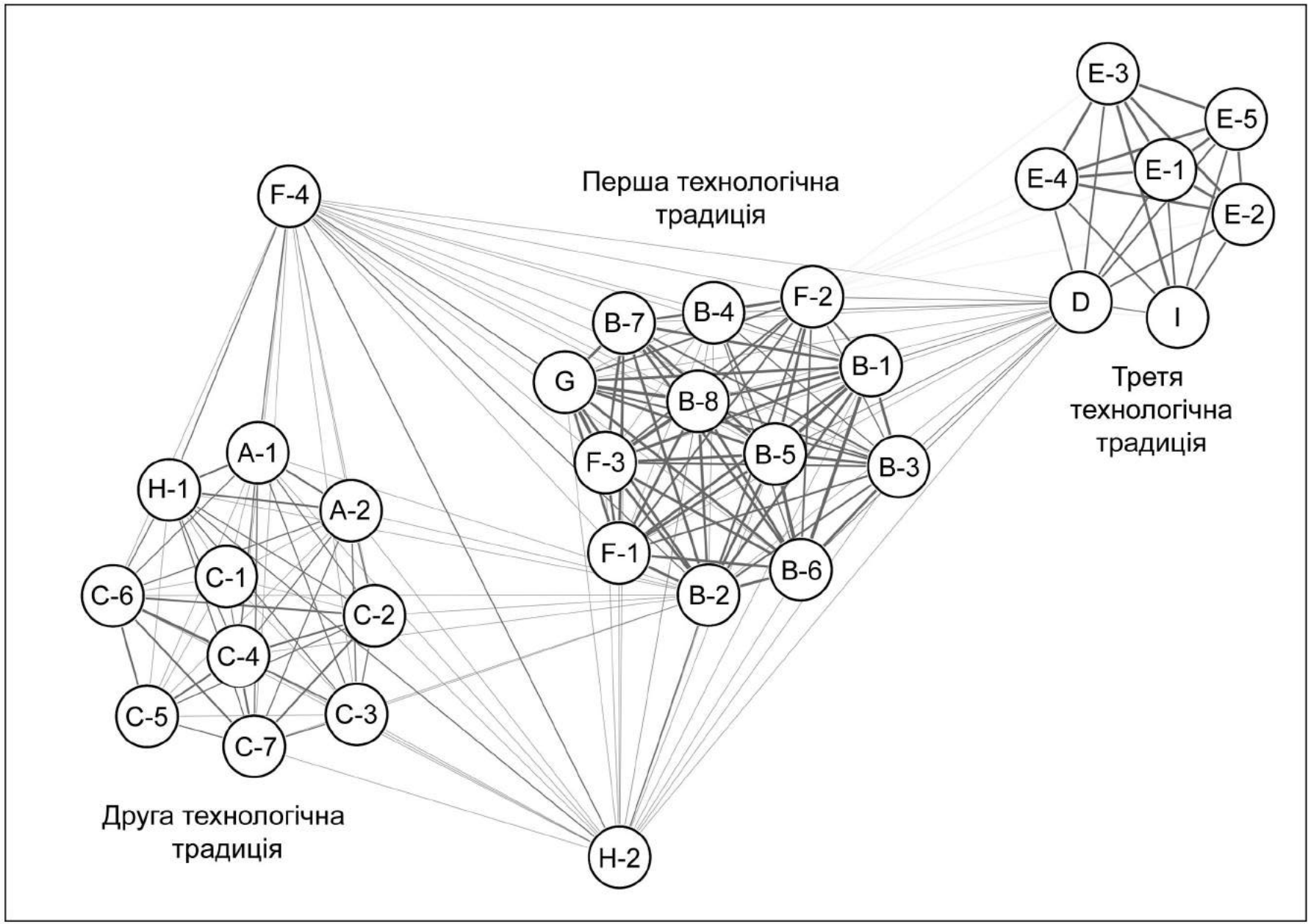
E-3
E-5
E-4
E-1
E-2
D
I
Третя
технологічна
традиція
F-4
Перша технологічна
традиція
B-7
B-4
F-2
B-1
G
B-8
F-3
B-5
B-3
F-1
B-6
B-2
A-1
H-1
A-2
C-1
C-6
C-2
C-4
C-5
C-3
C-7
Друга технологічна
традиція
H-2

Рис. 55

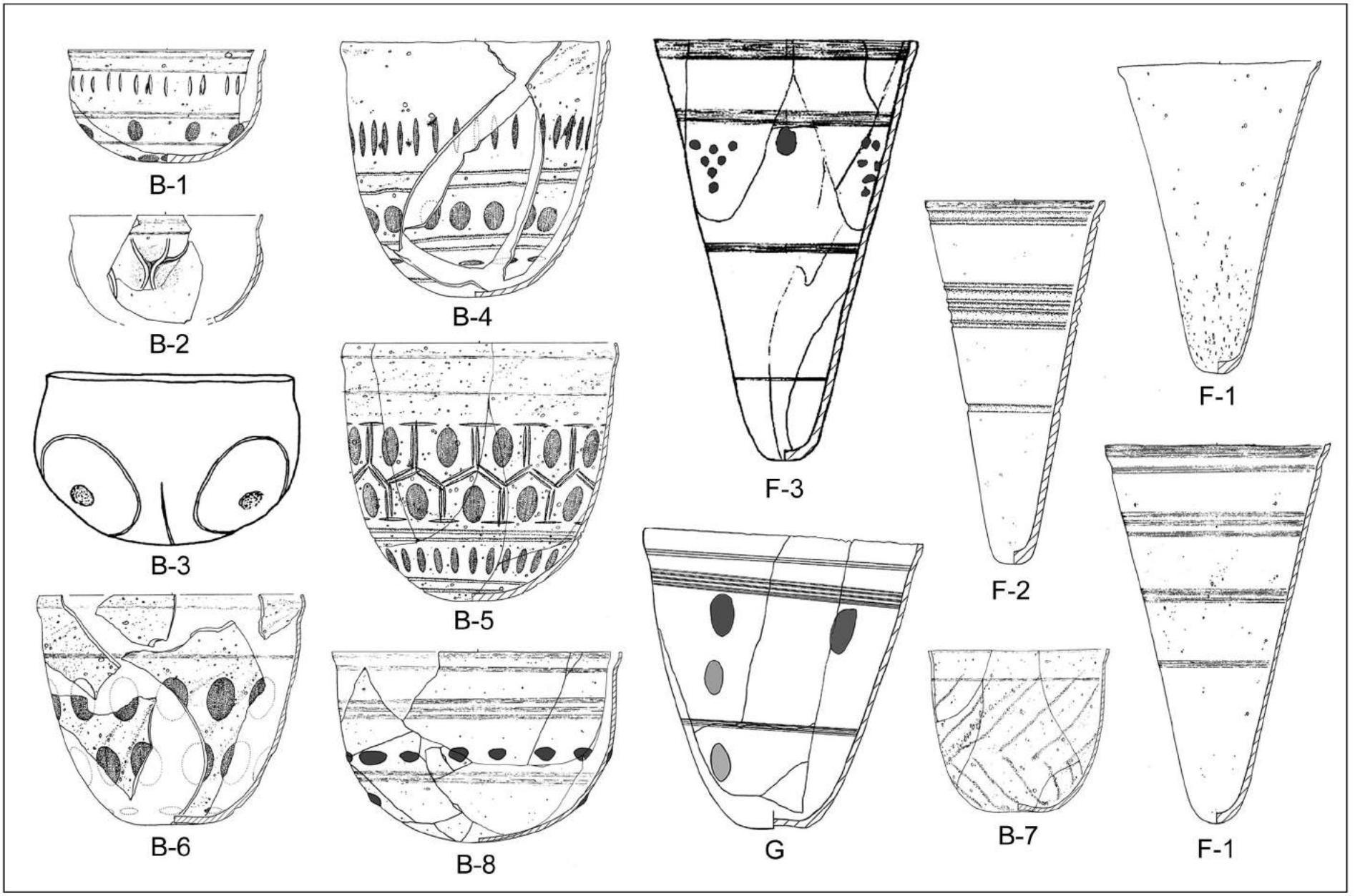

Рис. 56

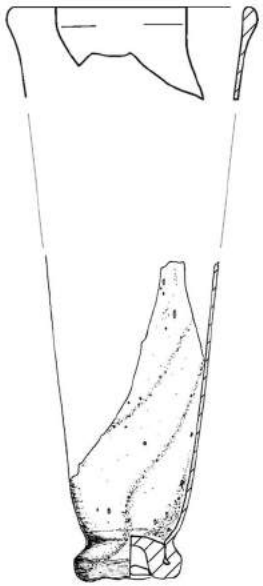

А-1

А-2

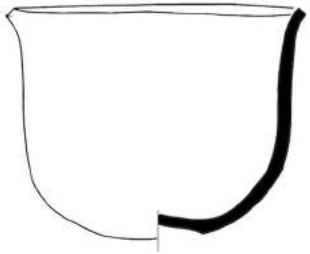

С-1

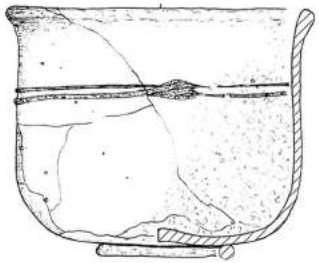

С-2

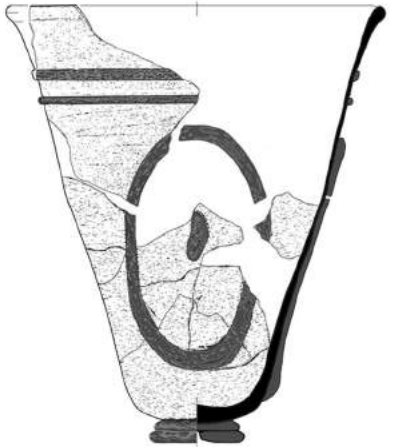

Н-1

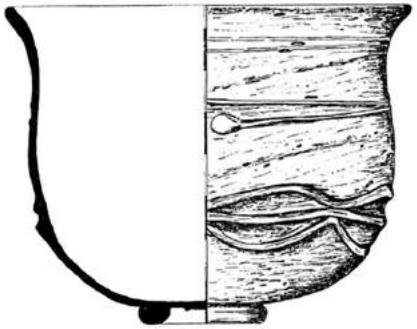

С-7

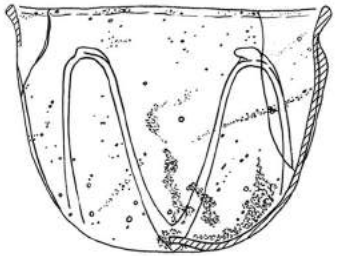

С-3

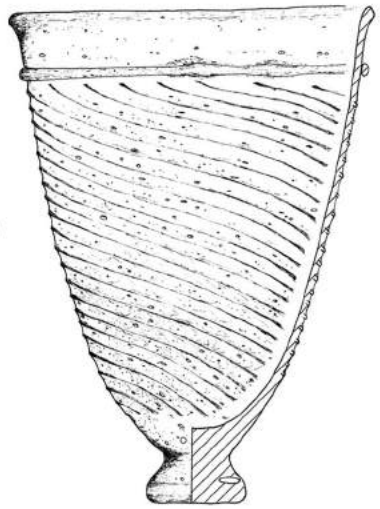

Н-1

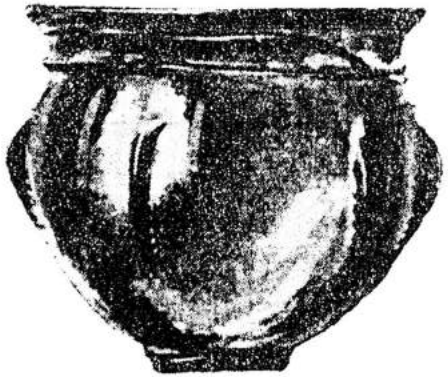

С-4

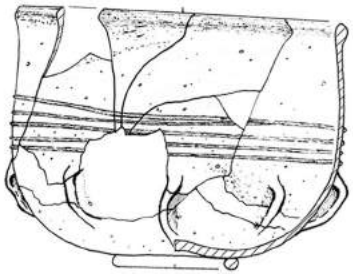

С-6

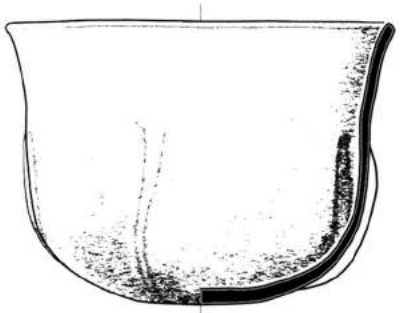

С-5

Рис. 57

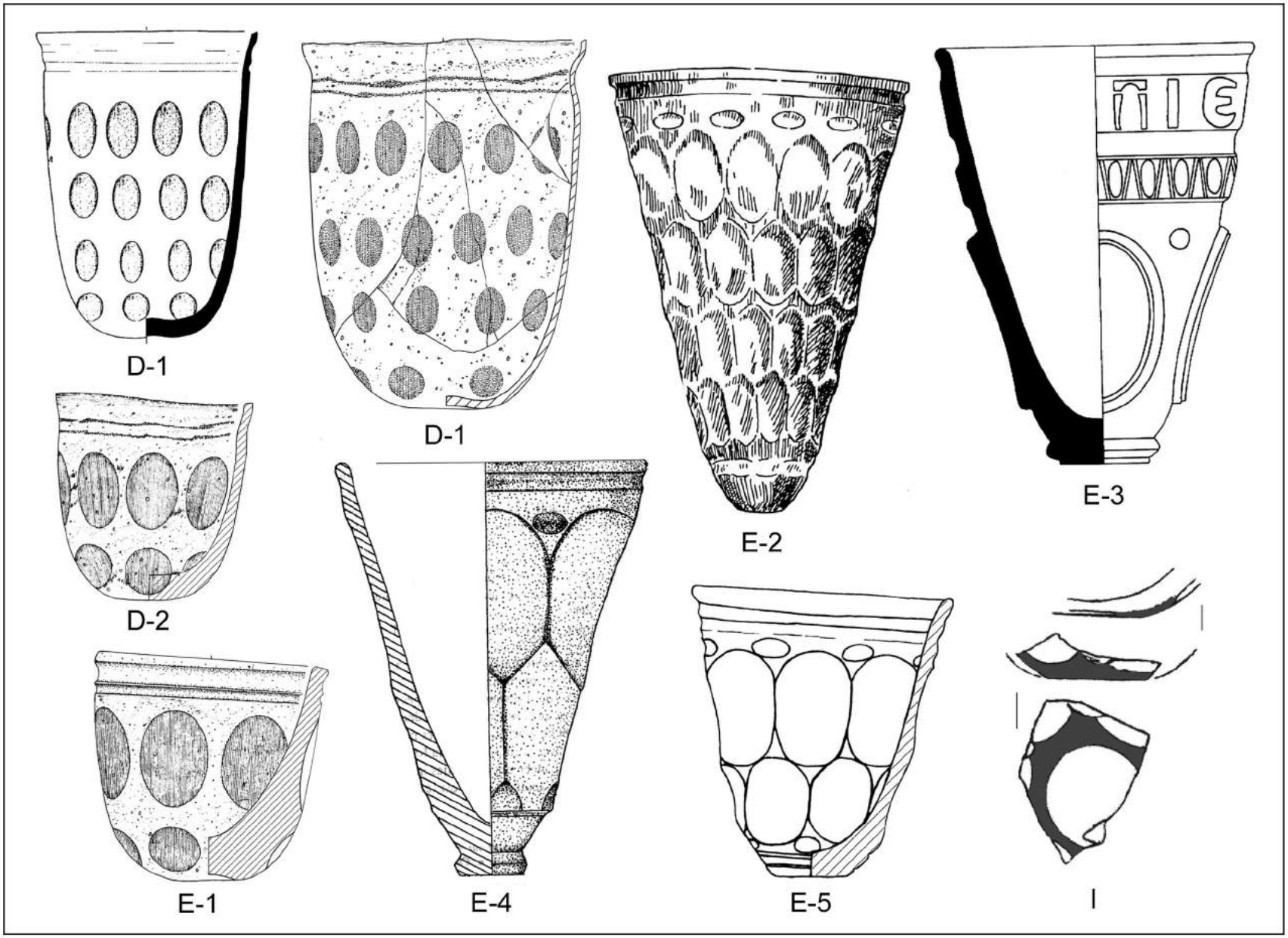

Рис. 58

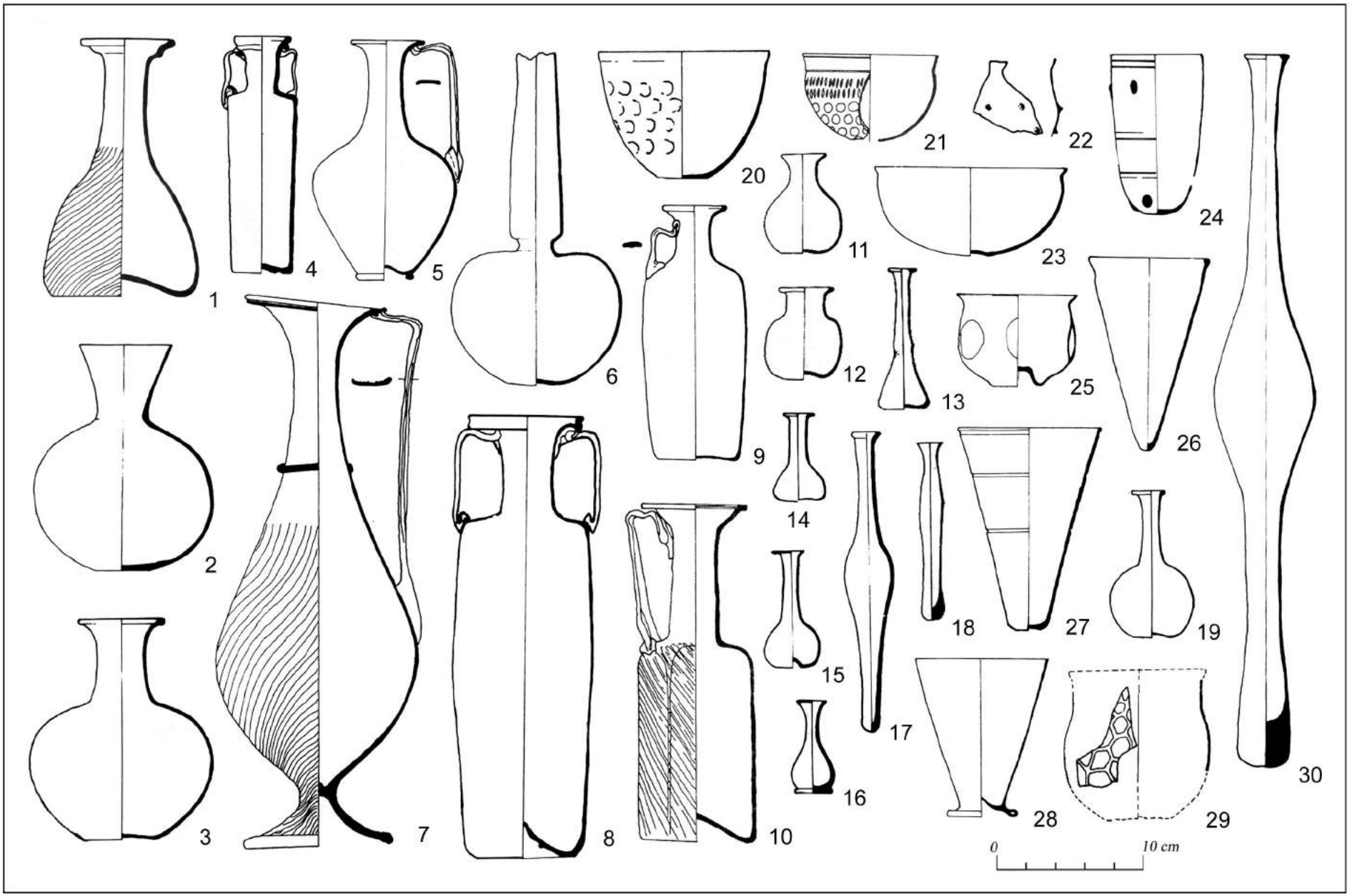
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
0
10 cm

Рис. 59

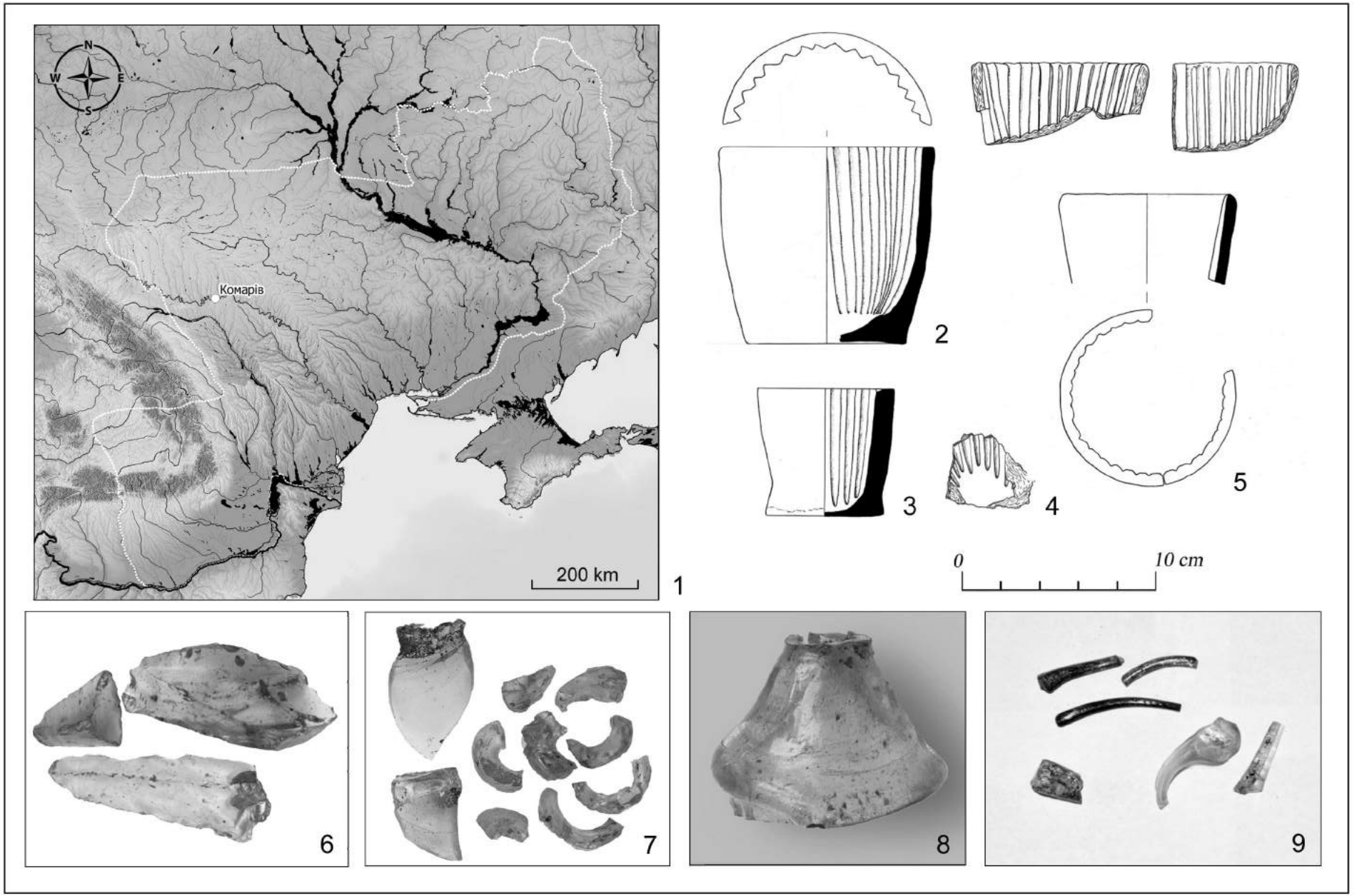

Рис. 60

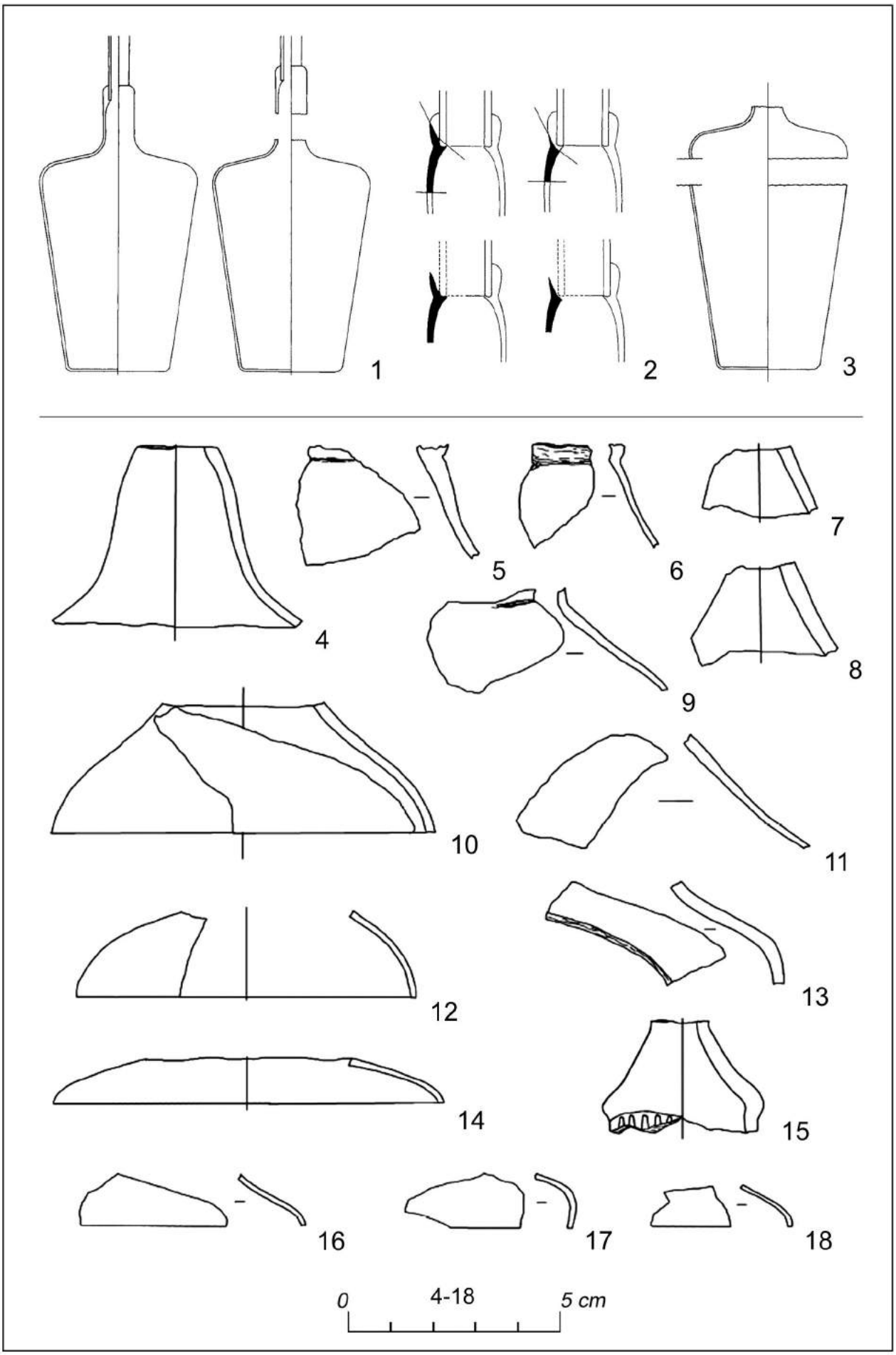

Рис. 61

Періоди циркулації посуду
1
2
3
4
5
6
200 р.
300 р.
400 р.
B-1-2
B-3
B-4
B-5
B-6
B-7
B-8
F-1
F-1
F-2
F-3
G

Рис. 62

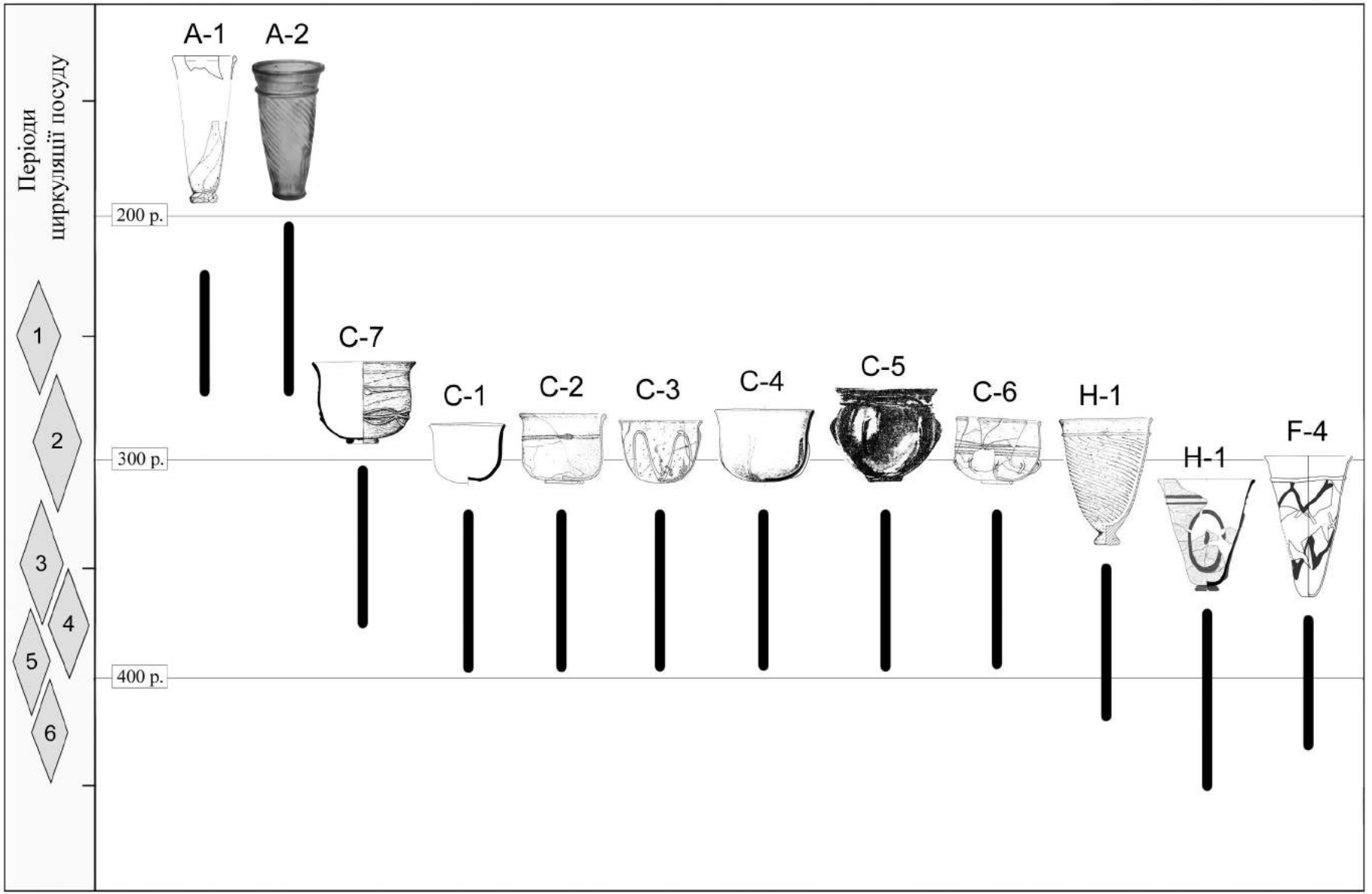
Періоди циркуляції посуду
1
2
3
4
5
6
200 р.
300 р.
400 р.
A-1
A-2
C-7
C-1
C-2
C-3
C-4
C-5
C-6
H-1
H-1
F-4

Рис. 63

Періоди
циркуляції посуду
1
2
3
4
5
6
200 р.
300 р.
400 р.
D-1
D-1
E-1
E-2
E-3
E-4
E-5
I
H-2

Рис. 64

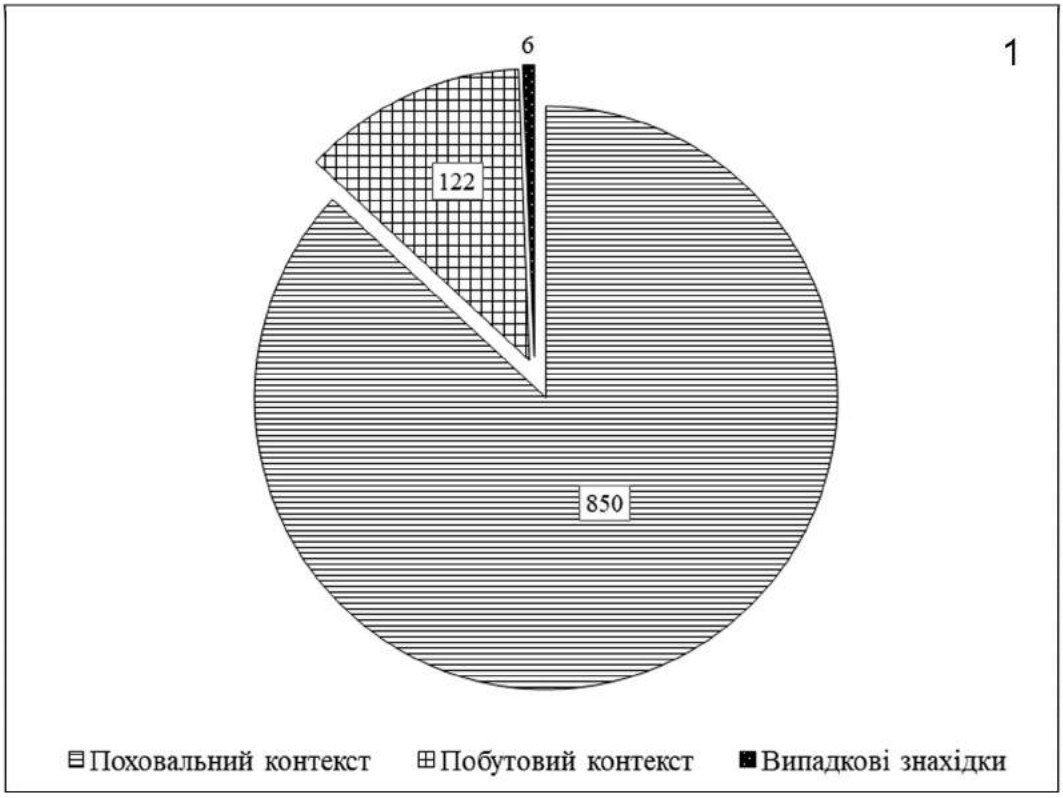
1
6
122
850
Поховальний контекст
Побутовий контекст
Випадкові знахідки

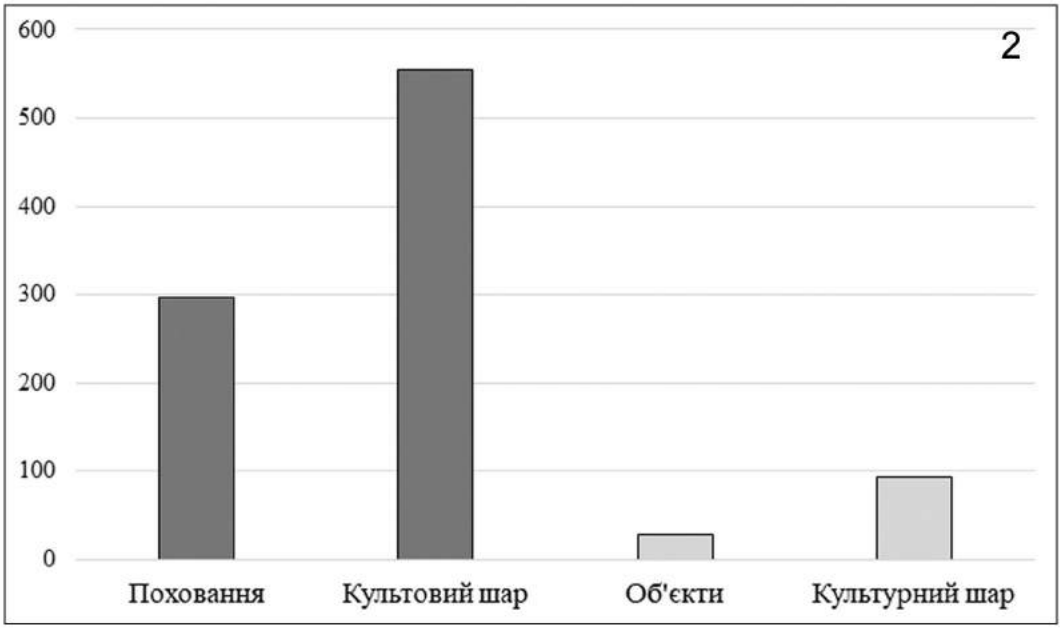
2
600
500
400
300
200
100
0
Поховання
Культовий шар
Об'єкти
Культурний шар

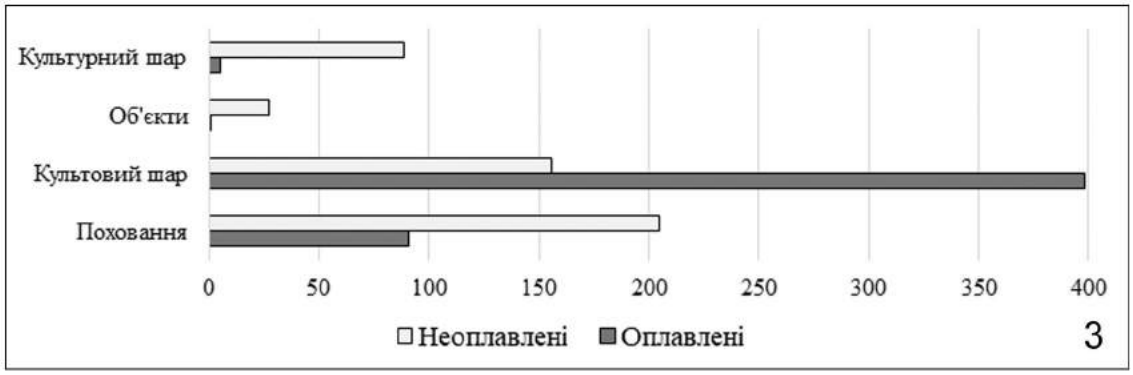
Культурний шар
Об'єкти
Культовий шар
Поховання
0
50
100
150
200
250
300
350
400
Неоплавлені
Оплавлені
3

Рис. 65

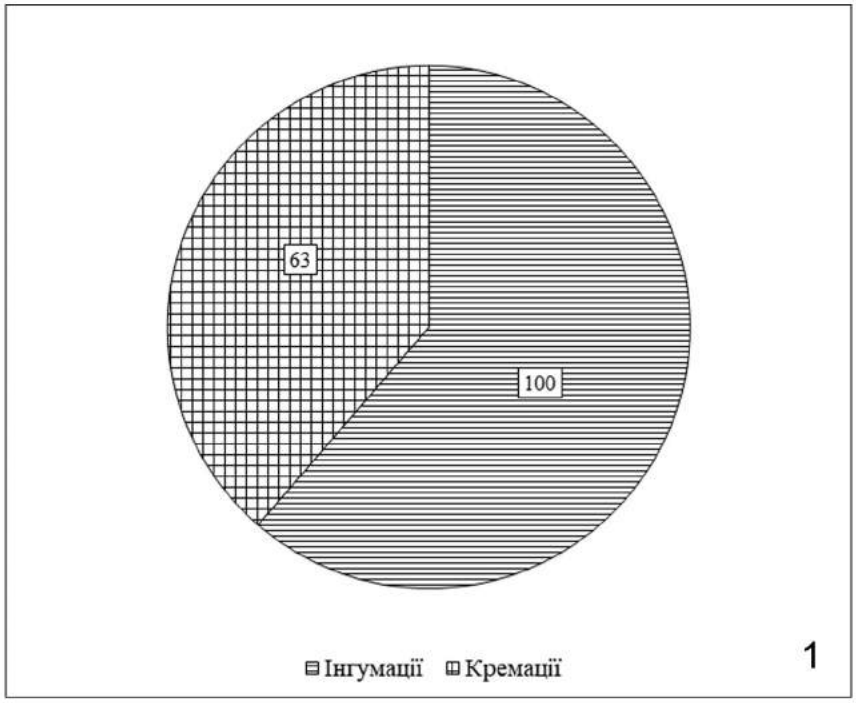
63
100
Інгумації
Кремації
1

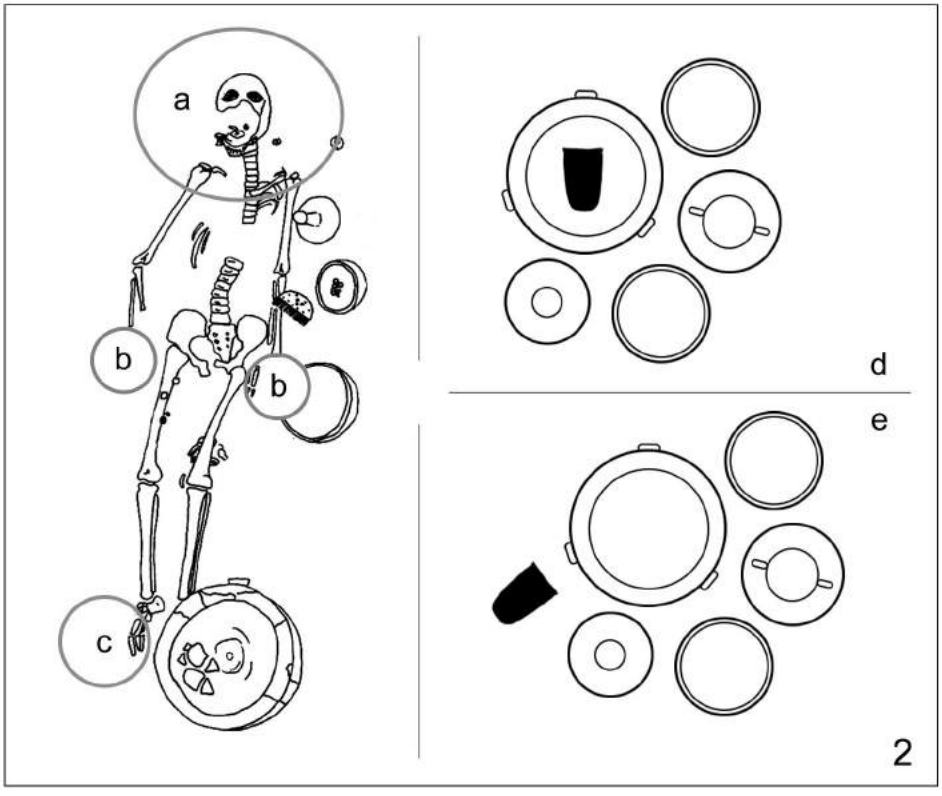
a
b
b
c
d
e
2

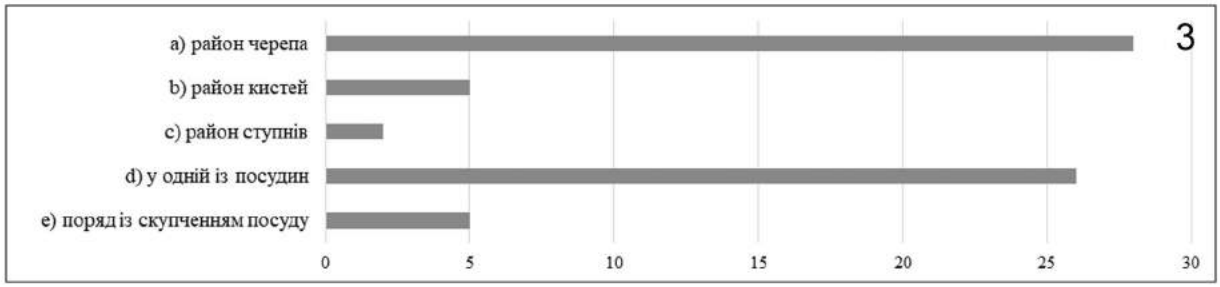
a) район черепа
b) район кистей
c) район ступнів
d) у одній із посудин
e) поряд із скупченням посуду
0
5
10
15
20
25
30
3

Рис. 66

Побутовий контекст
Поховальний контекст
0
100
200
300
400
500
600
Малоінформативні артефакти
Інформативні артефакти
1

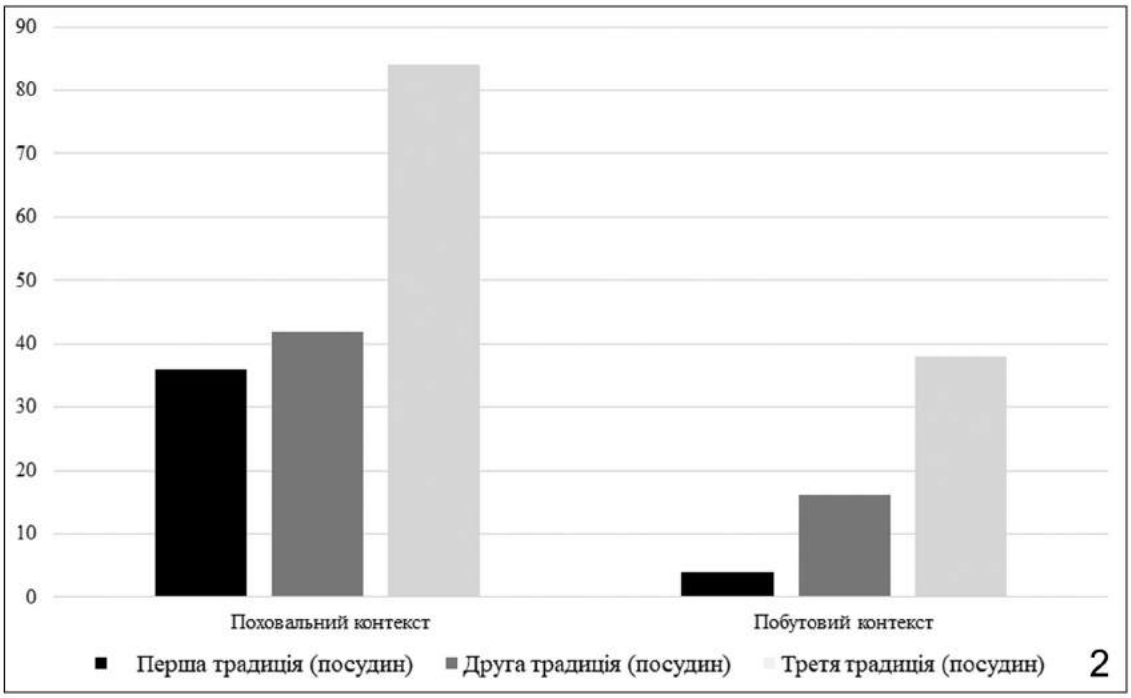
90
80
70
60
50
40
30
20
10
0
Поховальний контекст
Побутовий контекст
Перша традиція (посудин)
Друга традиція (посудин)
Третя традиція (посудин)
2

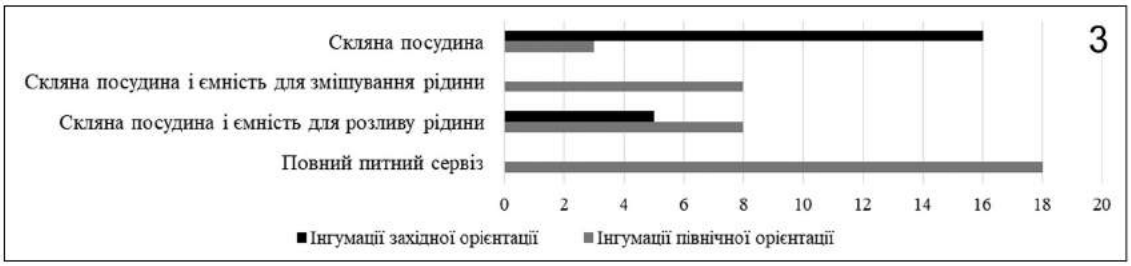
Скляна посудина
Скляна посудина і ємність для змішування рідини
Скляна посудина і ємність для розливу рідини
Повний питний сервіз
0
2
4
6
8
10
12
14
16
18
20
Інгумації західної орієнтації
Інгумації північної орієнтації
3

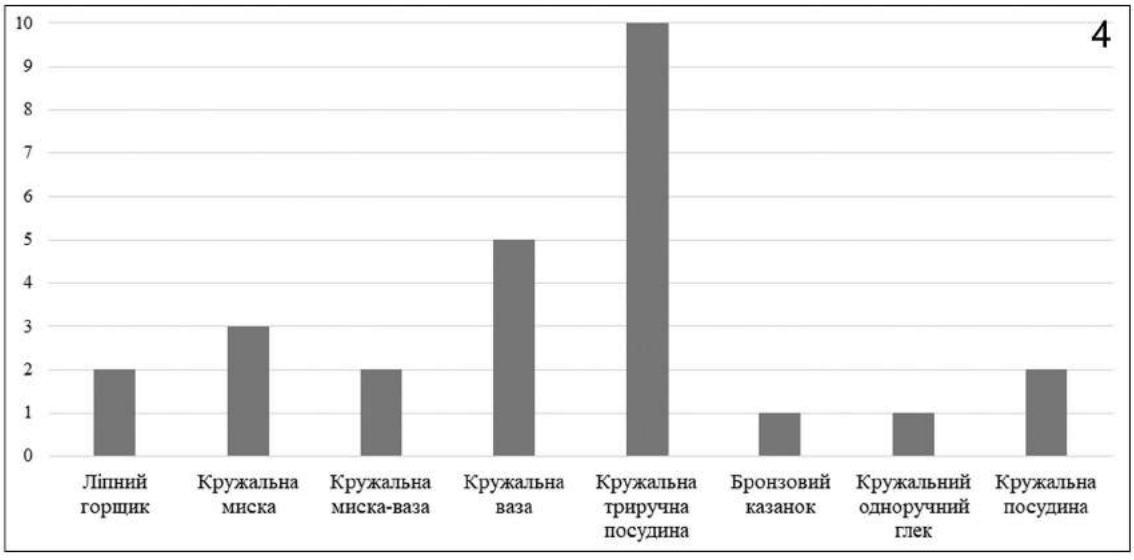
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0
Ліпний горщик
Кружальна миска
Кружальна миска-ваза
Кружальна ваза
Кружальна триручна посудина
Бронзовий казанок
Кружальний одноручний глек
Кружальна посудина
4

Рис. 67

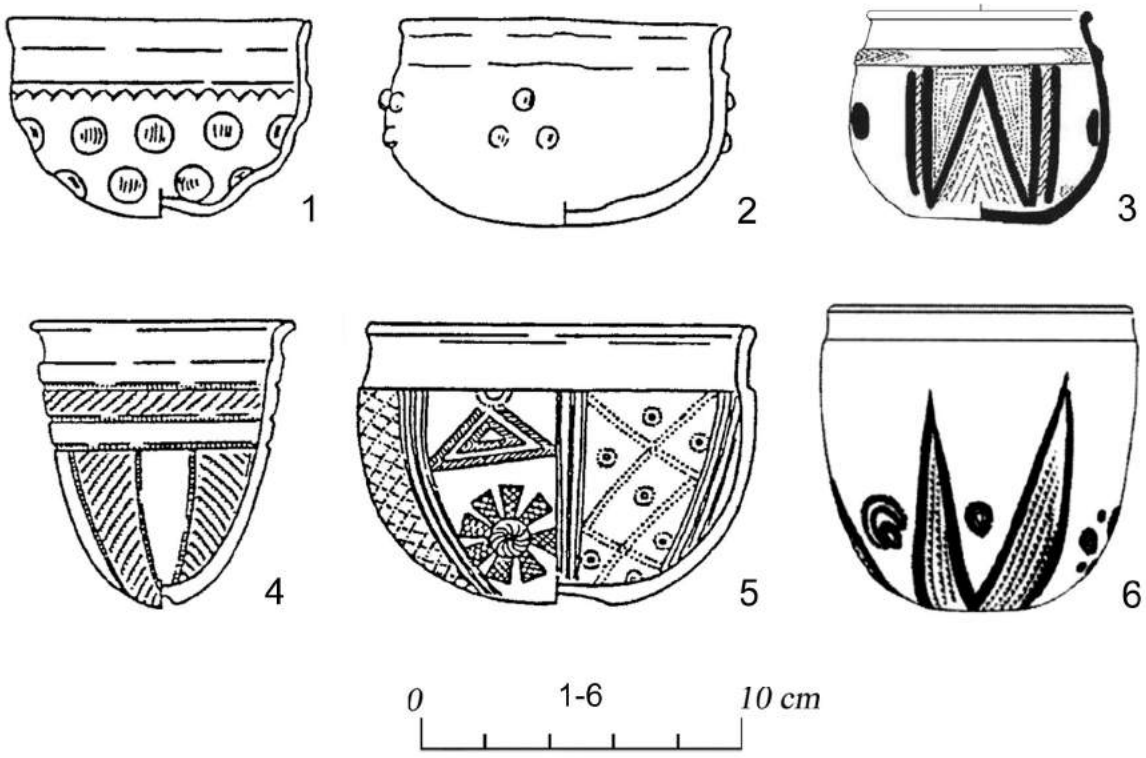

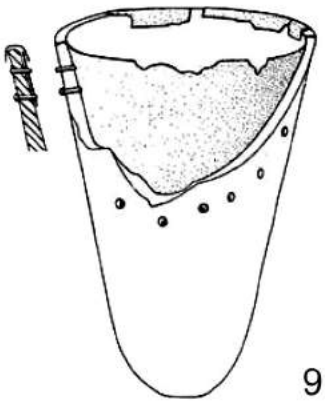

Рис. 68

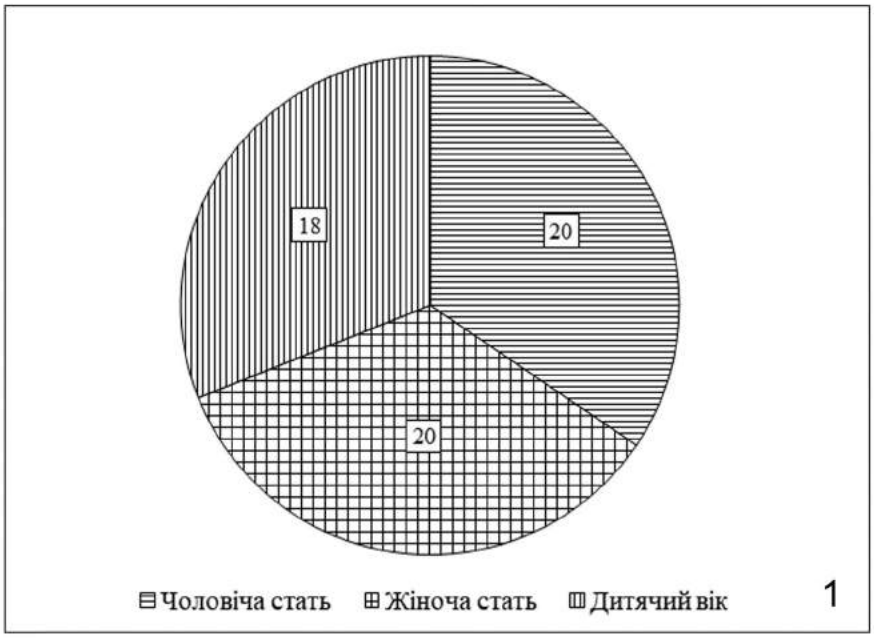
18
20
20
Чоловіча стать
Жіноча стать
Дитячий вік
1

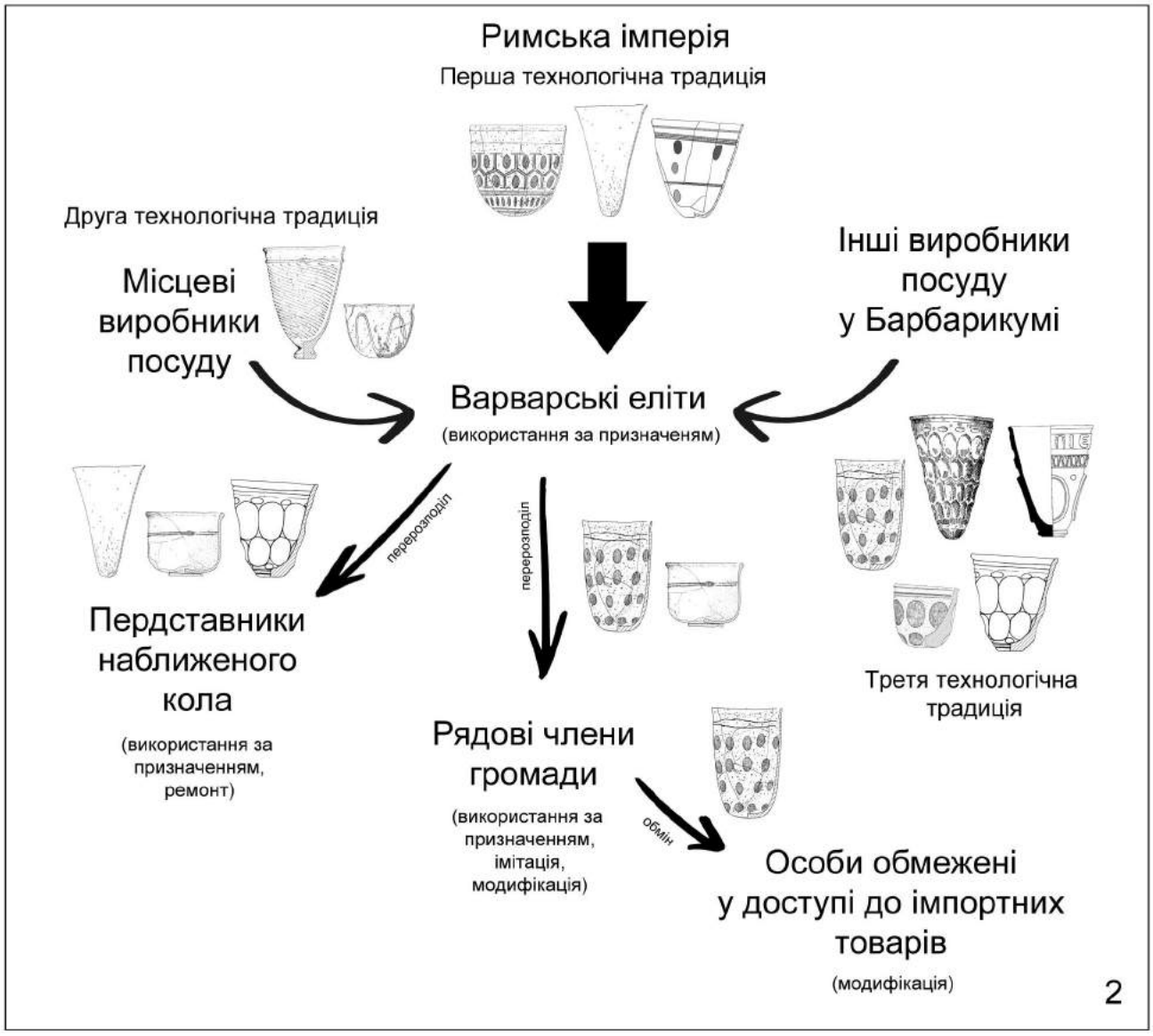
Римська імперія
Перша технологічна традиція
Друга технологічна традиція
Місцеві виробники посуду
Інші виробники посуду у Барбарикумі
Варварські еліти
(використання за призначеням)
перерозподіл
перерозподіл
Пердставники наближеного кола
(використання за призначенням, ремонт)
Третя технологічна традиція
Рядові члени громади
(використання за призначенням, імітація, модифікація)
обмін
Особи обмежені у доступі до імпортних товарів
(модифікація)
2

Рис. 69

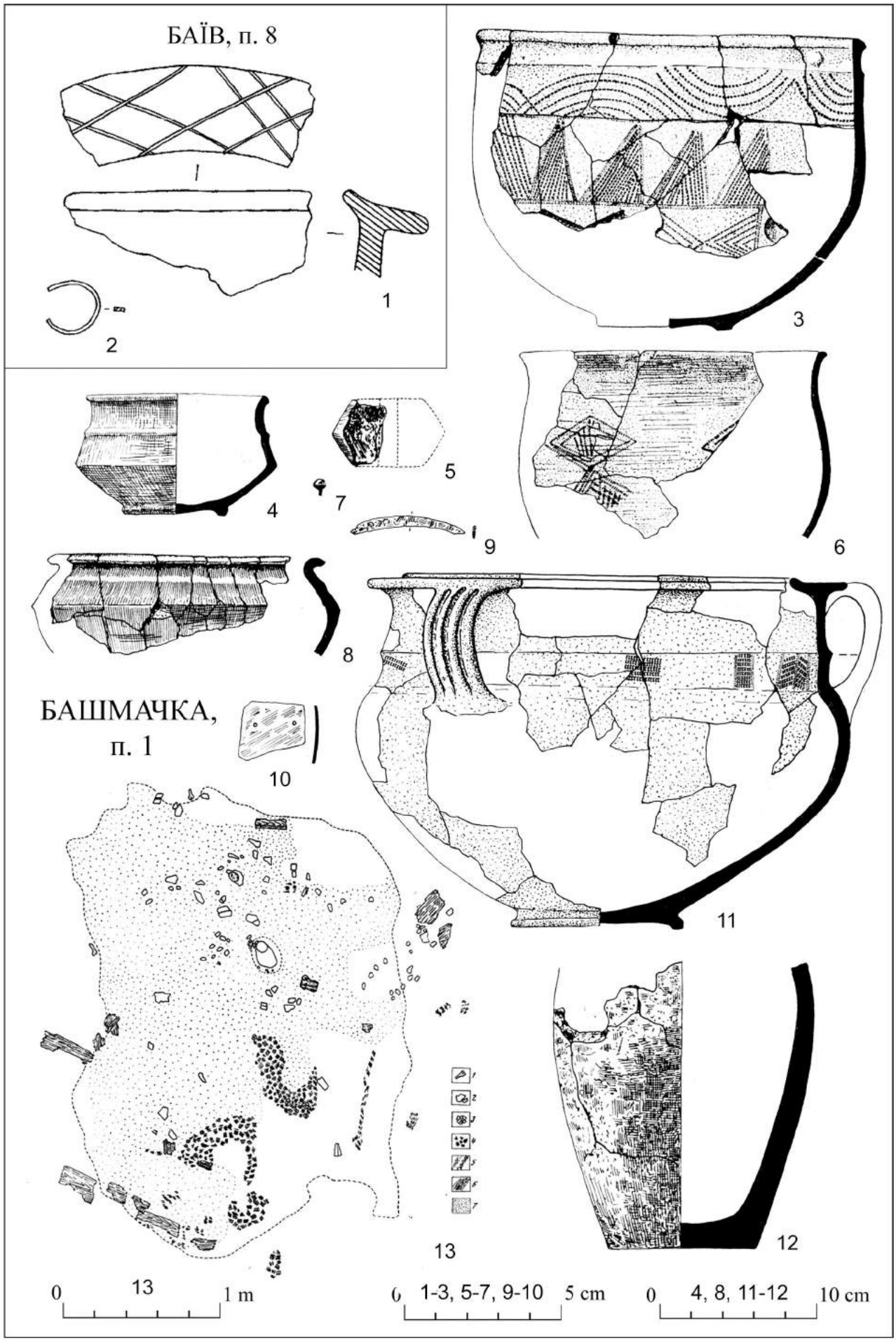
БАЇВ, п. 8
1
2
3
4
5
6
7
8
9
БАШМАЧКА,
п. 1
10
11
12
13
0 13 1 m
0 1-3, 5-7, 9-10 5 cm
0 4, 8, 11-12 10 cm

Рис. 70

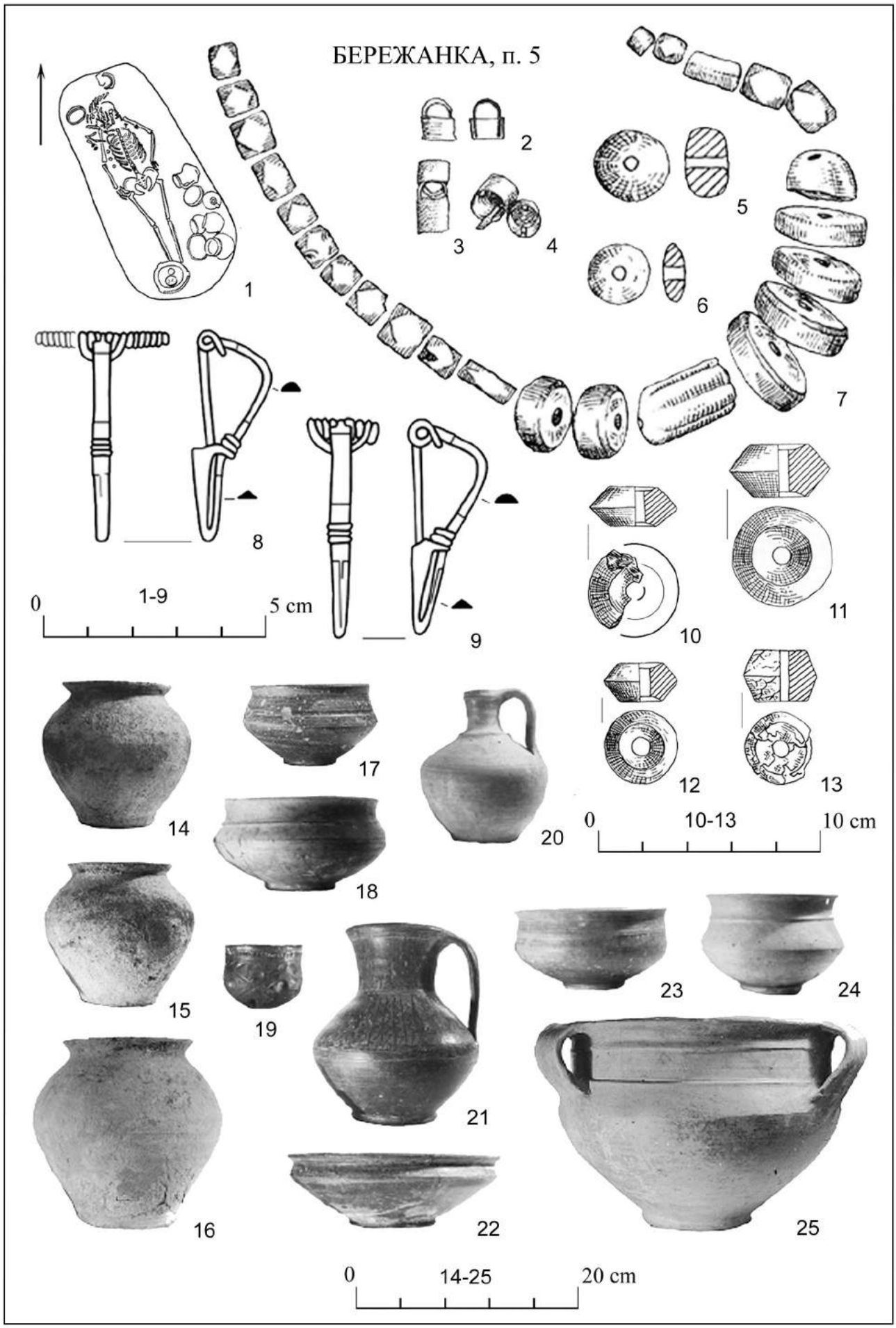
БЕРЕЖАНКА, п. 5
1
2
3
4
5
6
7
8
9
0
1-9
5 cm
10
11
12
13
0
10-13
10 cm
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
0
14-25
20 cm

Рис. 71

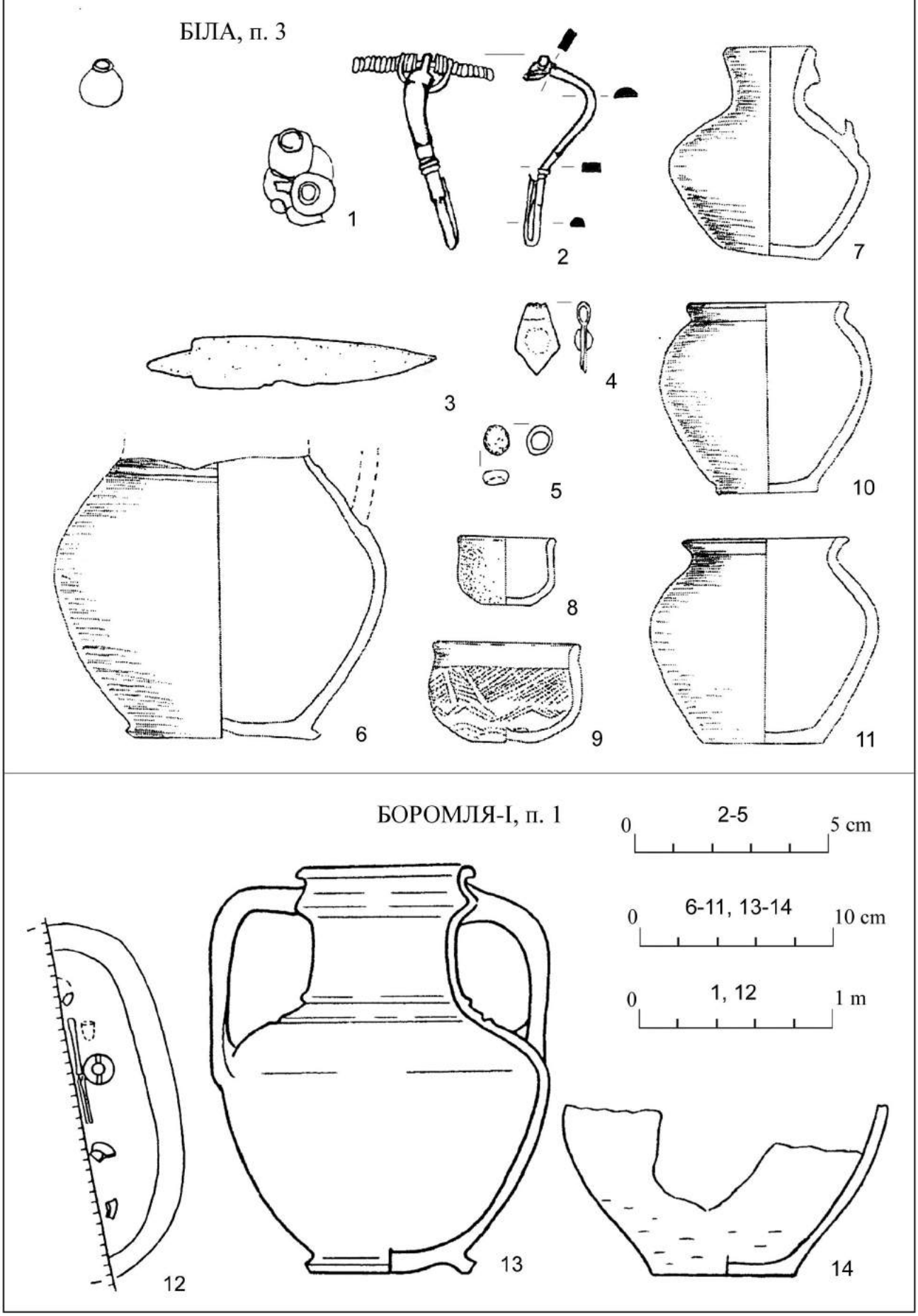
БІЛА, п. 3
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
БОРОМЛЯ-I, п. 1
0
2-5
5 cm
0
6-11, 13-14
10 cm
0
1, 12
1 m
12
13
14

Рис. 72

БІЛЕНЬКЕ, п. 8

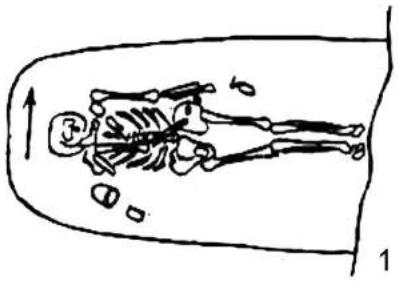

1

0 1 2 m

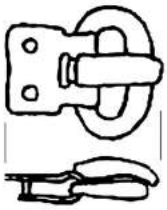

2

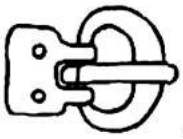

3

БІЛЕНЬКЕ, п. 51

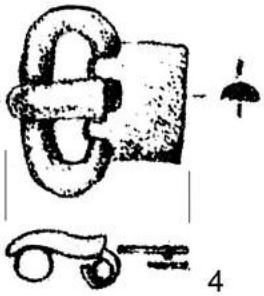

4

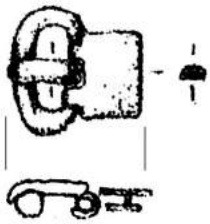

5

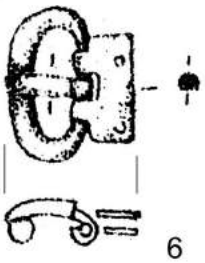

6

7

БІЛЕНЬКЕ, п. 47

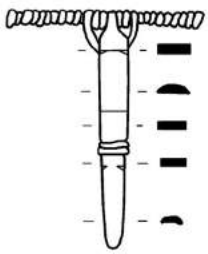

8

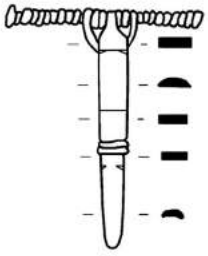

9

БІЛЕНЬКЕ, п. 52

10

11

0 2-9 5 cm

0 11 10 cm

Рис. 73

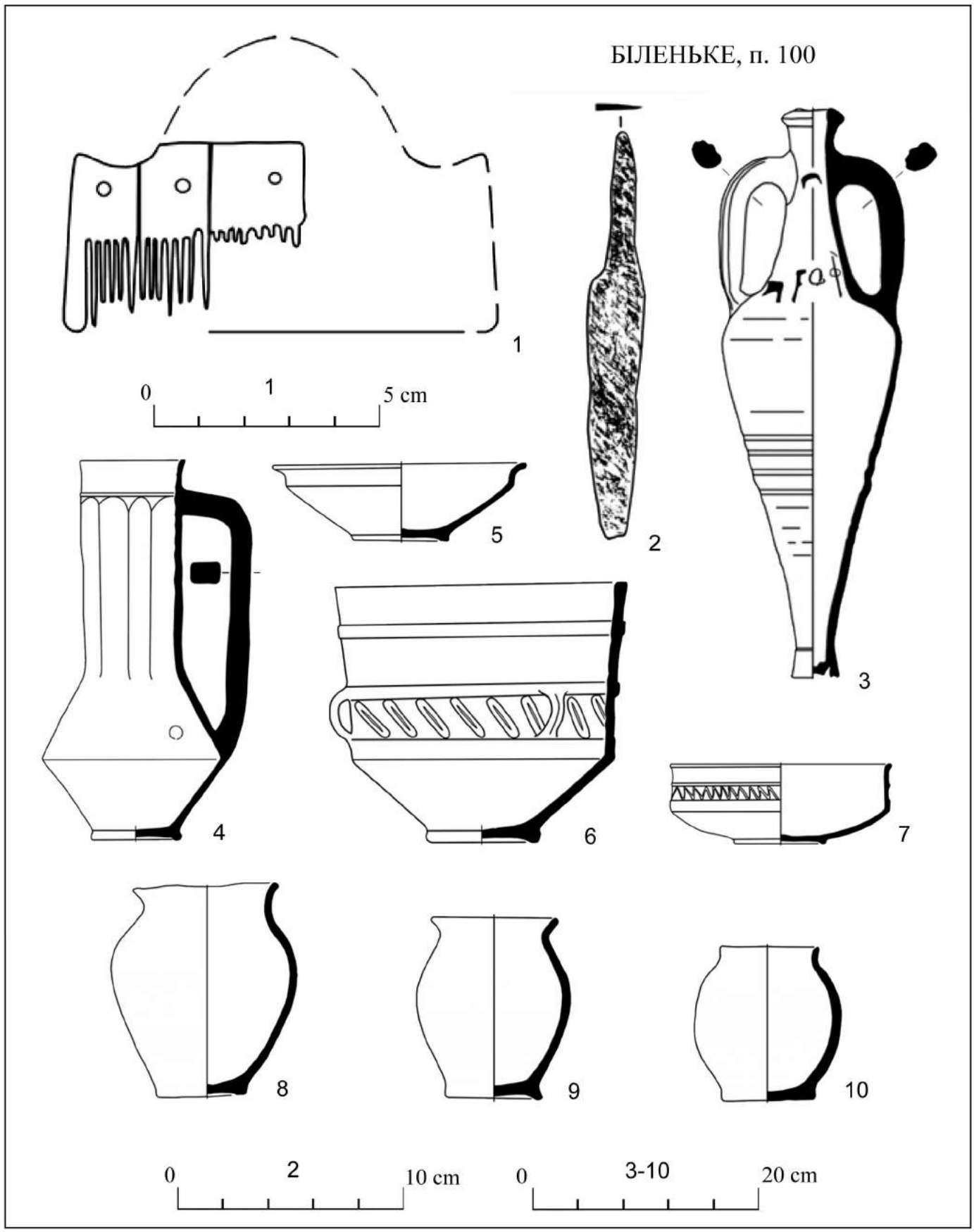

Рис. 74

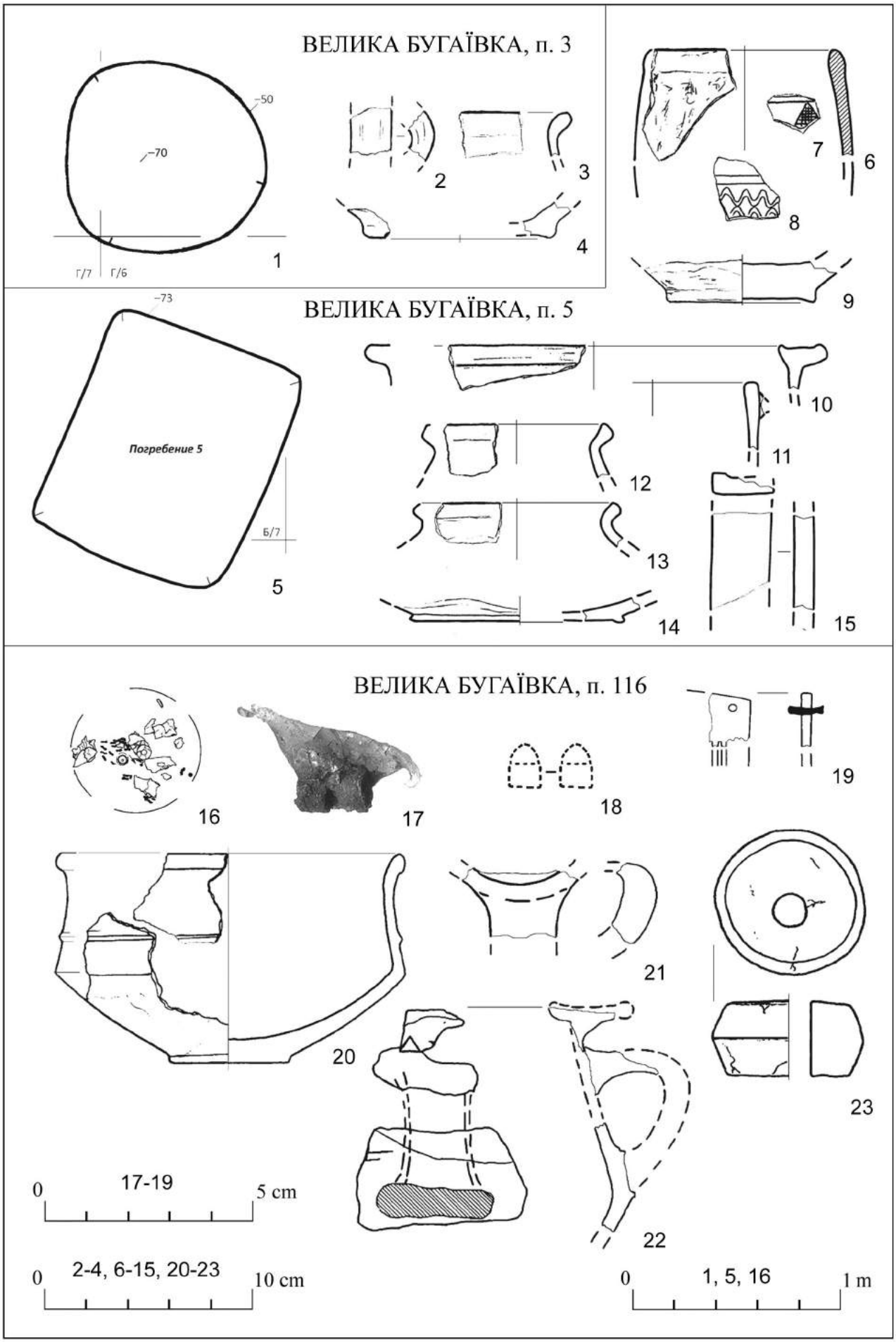
ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 3
–50
–70
Г/7
Г/6
1
2
3
4
6
7
8
9
ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 5
–73
Погребение 5
Б/7
5
10
11
12
13
14
15
ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 116
16
17
18
19
20
21
22
23
0
17-19
5 cm
0
2-4, 6-15, 20-23
10 cm
0
1, 5, 16
1 m

Рис. 75

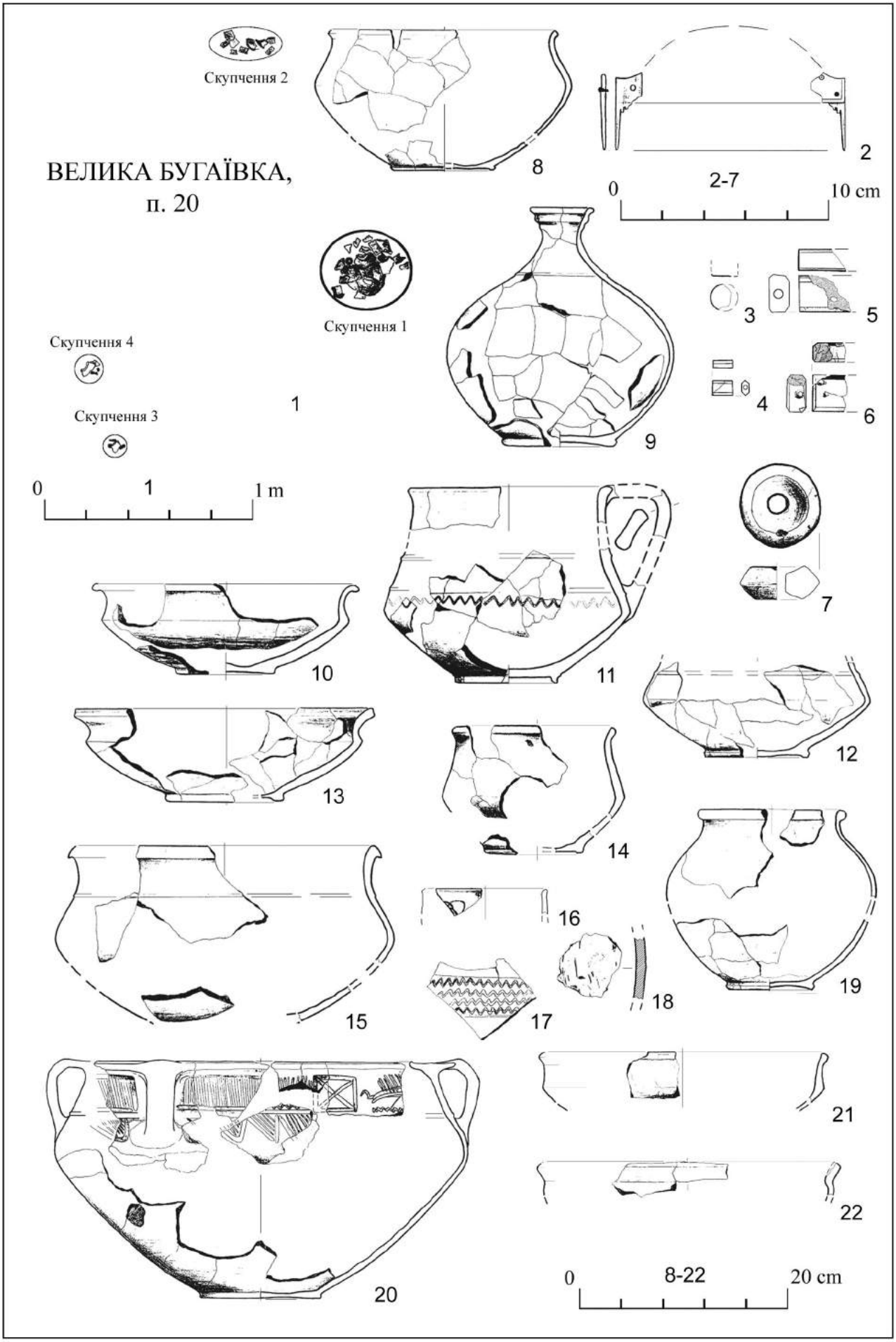
ВЕЛИКА БУГАЇВКА,
п. 20
Скупчення 2
Скупчення 1
Скупчення 4
Скупчення 3
1
0 1 1 m
8
2
2-7
0 10 cm
9
3
5
4
6
7
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
8-22
0 20 cm

Рис. 76

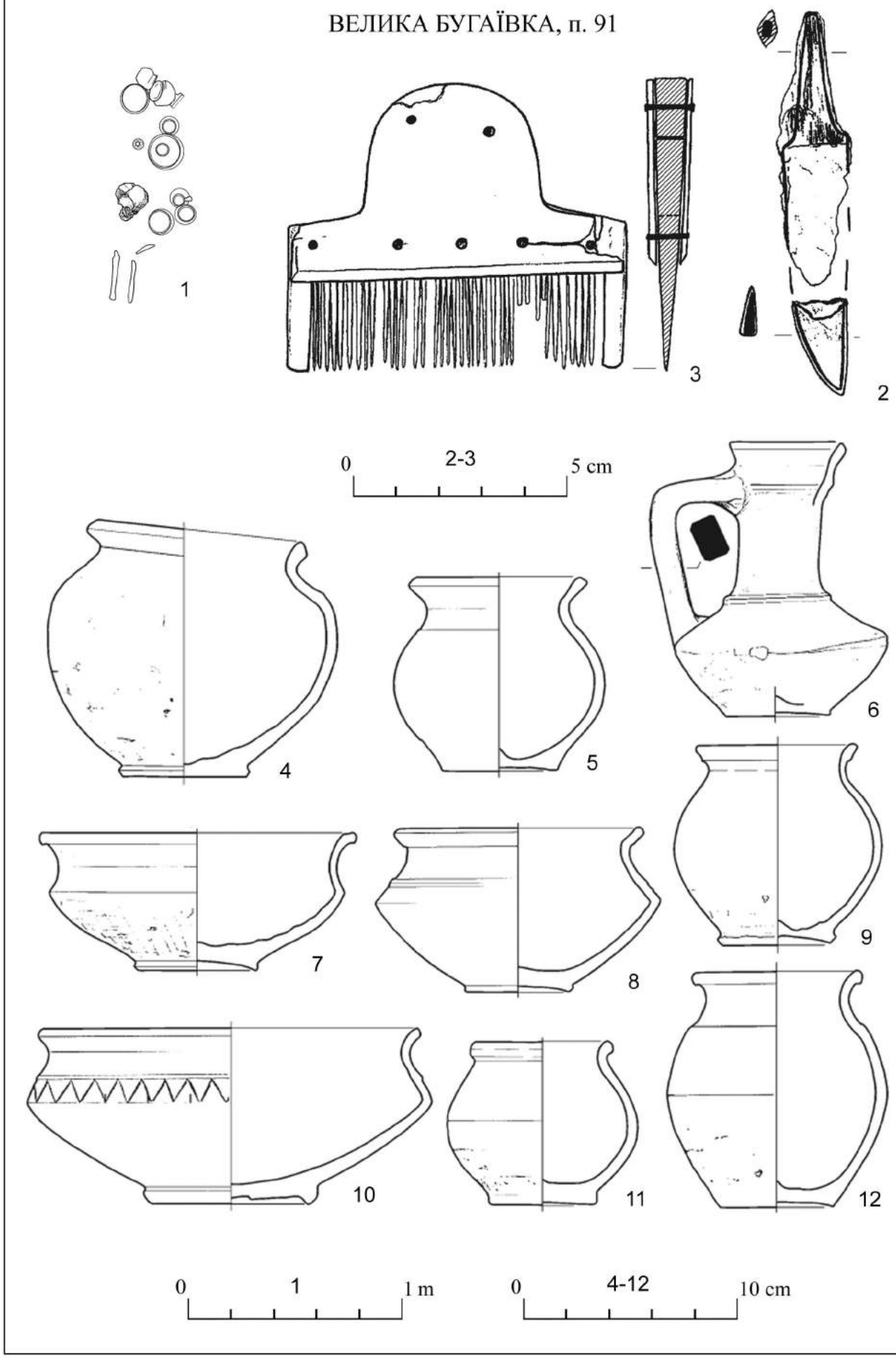
ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 91
1
3
2
0
2-3
5 cm
4
5
6
7
8
9
10
11
12
0
1
1 m
0
4-12
10 cm

Рис. 77

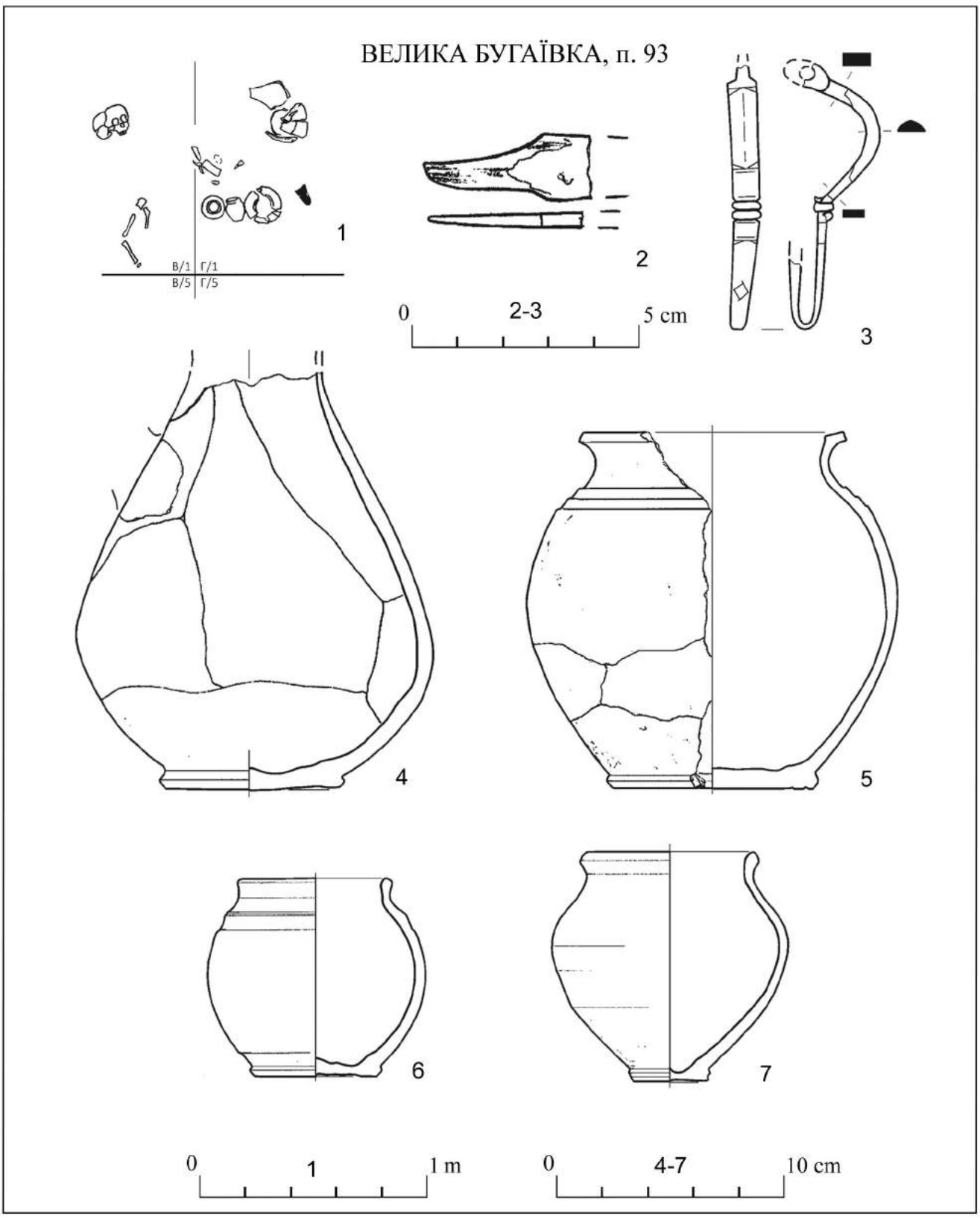

Рис. 78

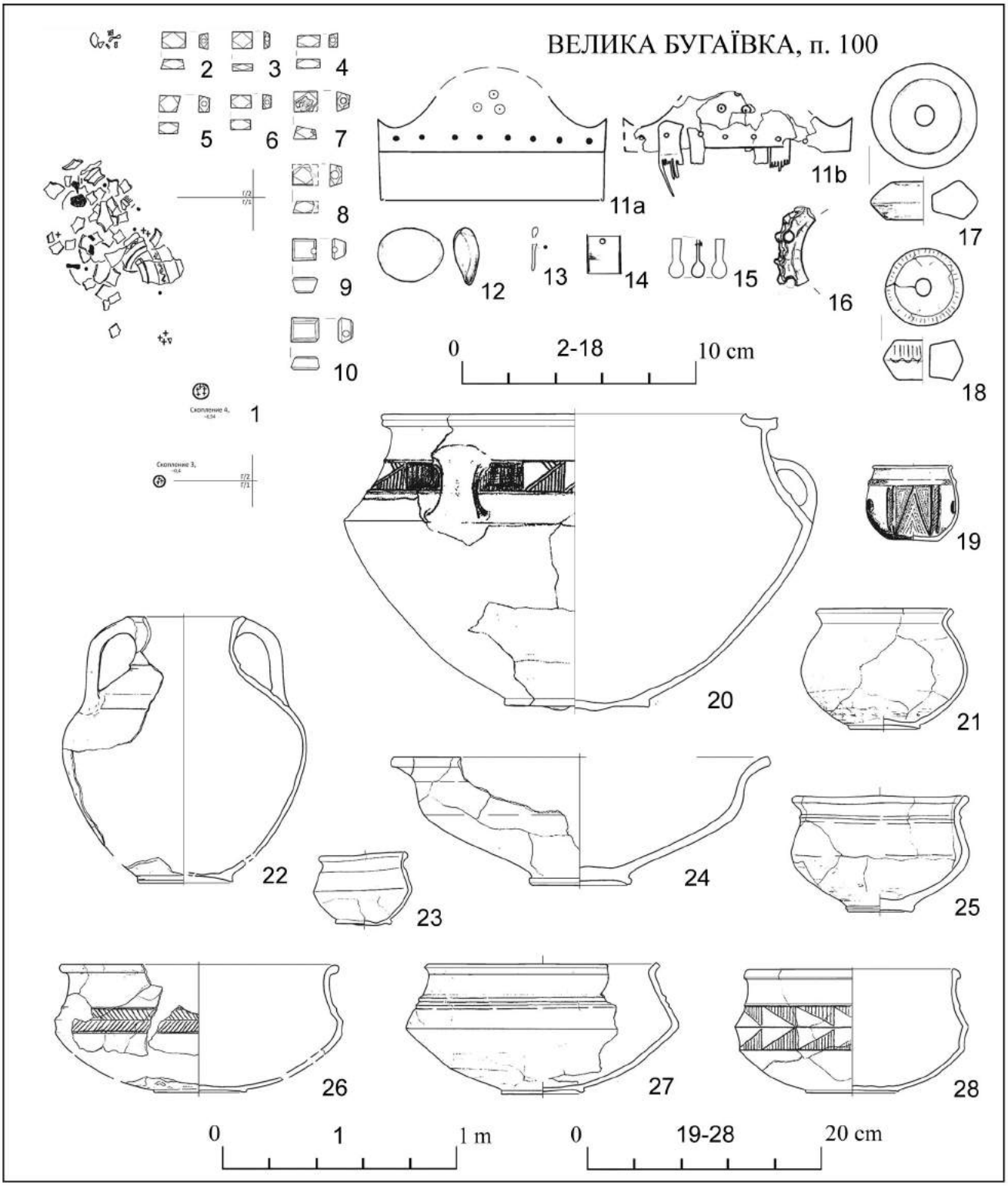
ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 100
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11a
11b
12
13
14
15
16
17
18
0
2-18
10 cm
1
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
0
1
1 m
0
19-28
20 cm

Рис. 79

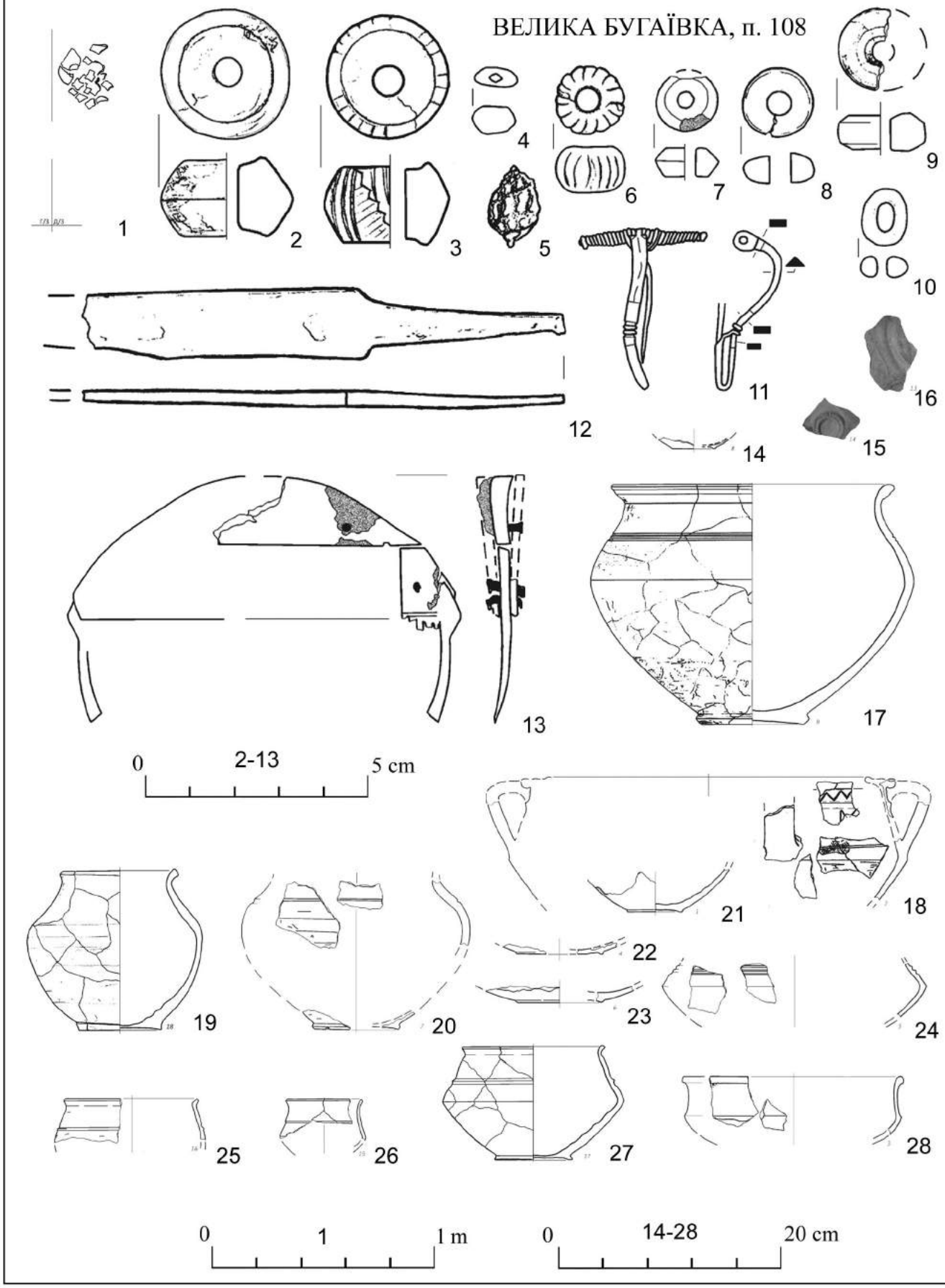
ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 108
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
0
2-13
5 cm
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
0
1
1 m
0
14-28
20 cm

Рис. 80

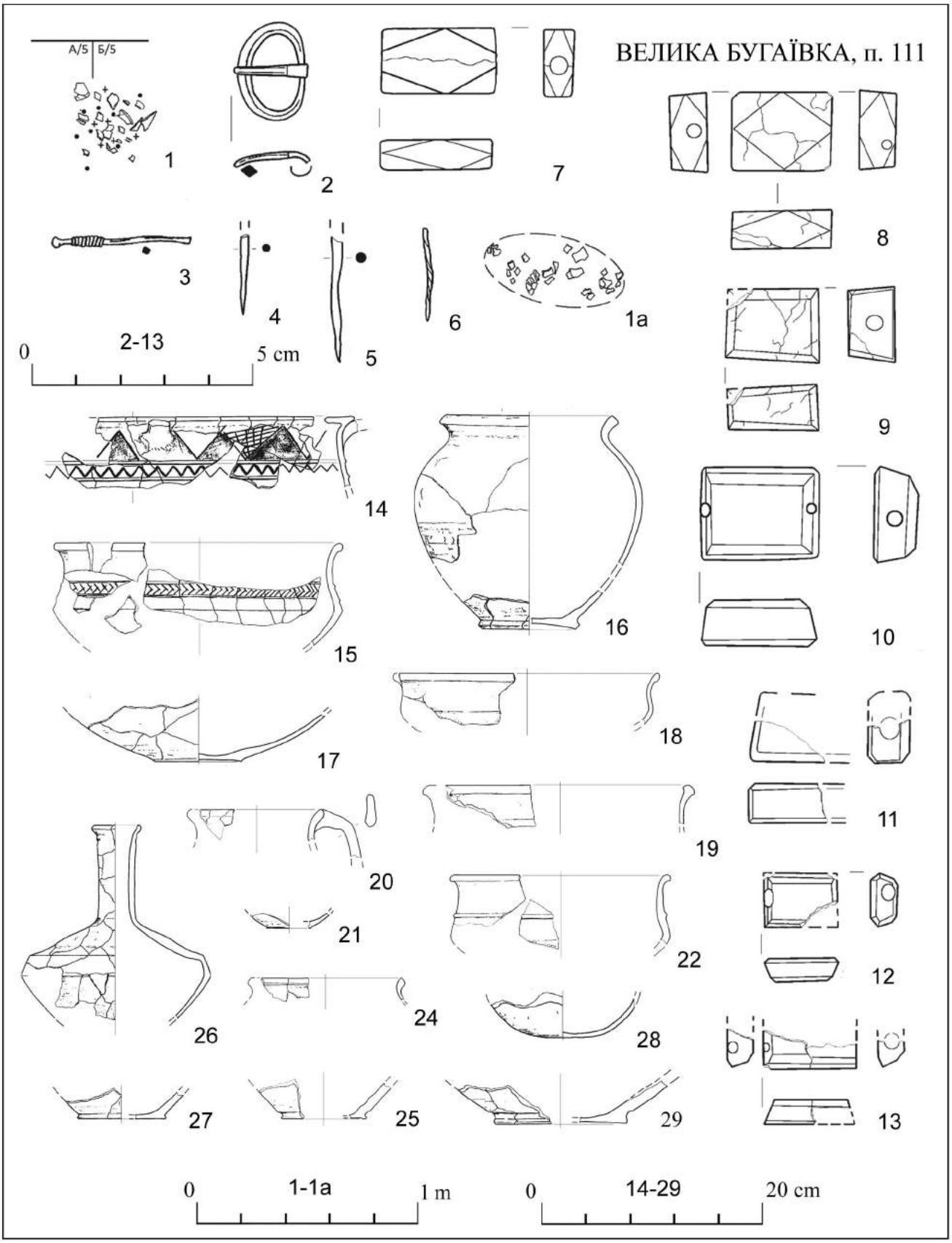
ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 111
А/5
Б/5
1
2
3
4
5
6
7
1а
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
24
25
26
27
28
29
0
2-13
5 cm
0
1-1а
1 m
0
14-29
20 cm

Рис. 81

ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 24

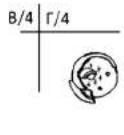

1

2

ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 118

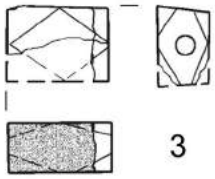
3

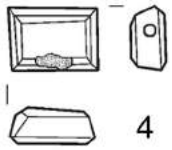
4

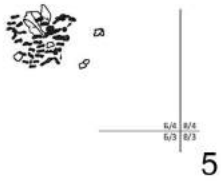

5

ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 128

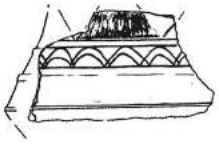
6

7

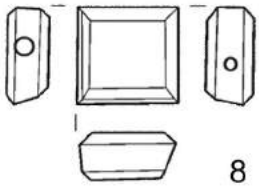
8

ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 135

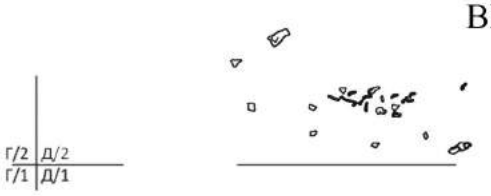

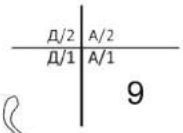

9

10 11

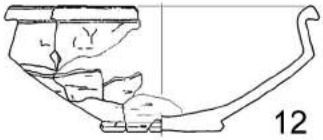
12

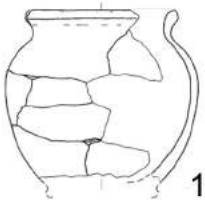
13

14

15

9а

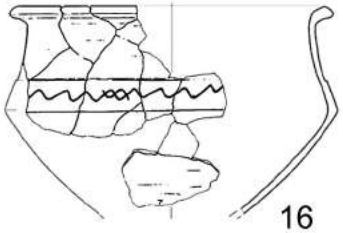
16

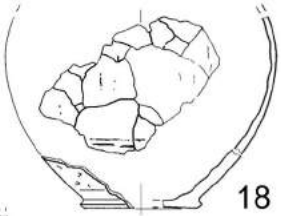
18

17

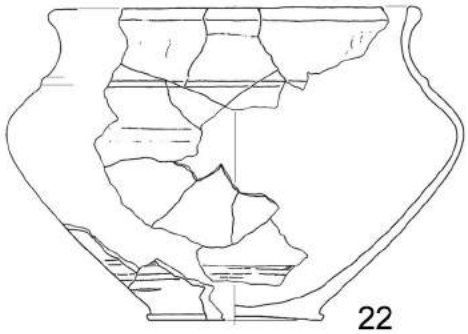
22

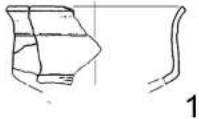
19

20

21

ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 163

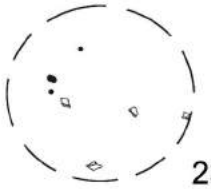
23

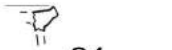
24

25

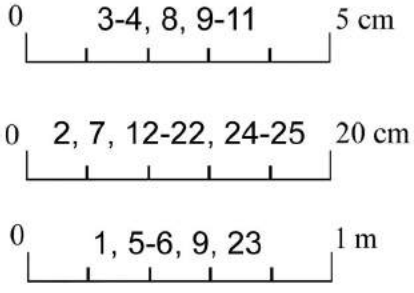

Рис. 82

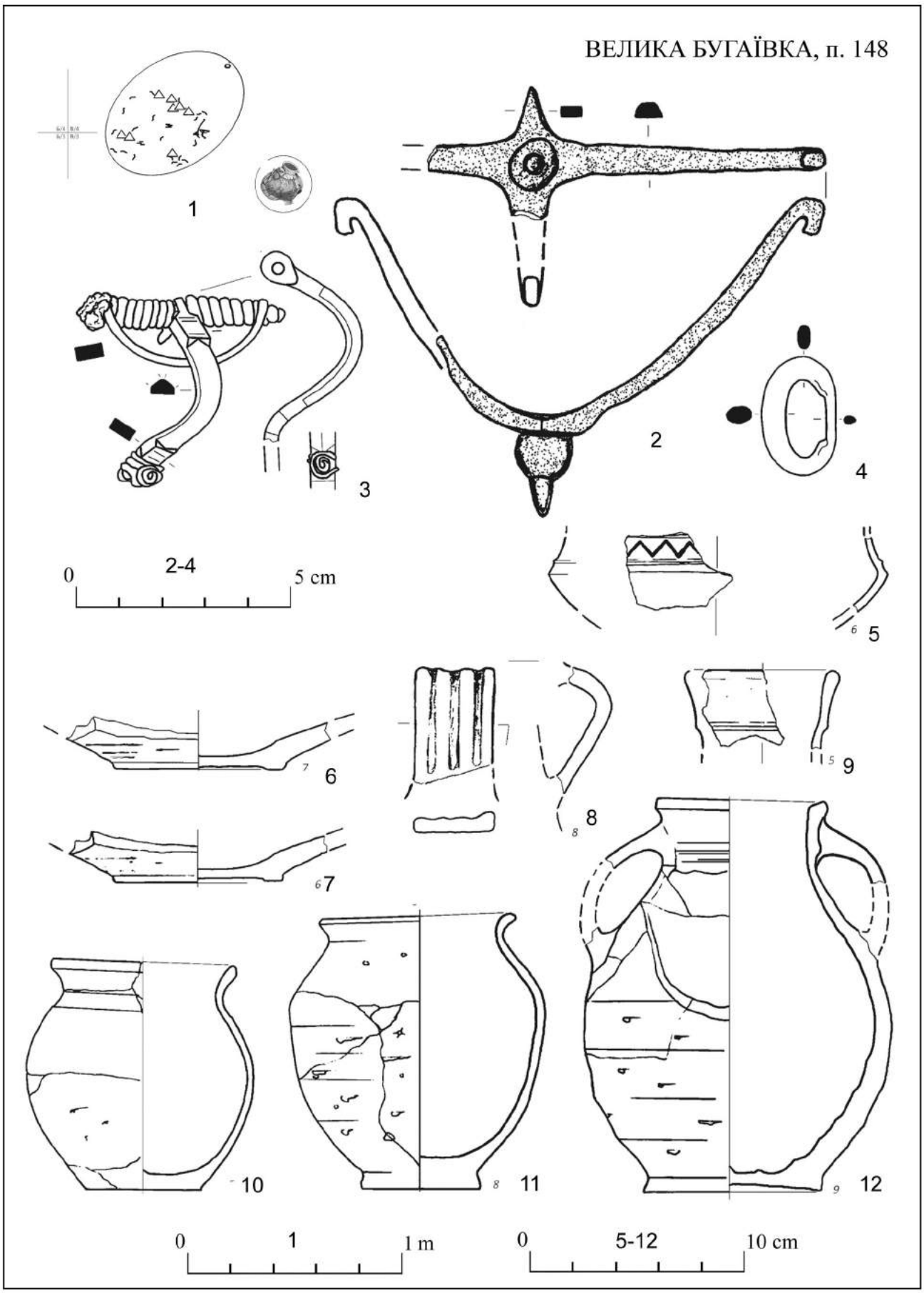
ВЕЛИКА БУГАЇВКА, п. 148
1
2
3
4
0
2-4
5 cm
5
6
7
8
9
10
11
12
0
1
1 m
0
5-12
10 cm

Рис. 83

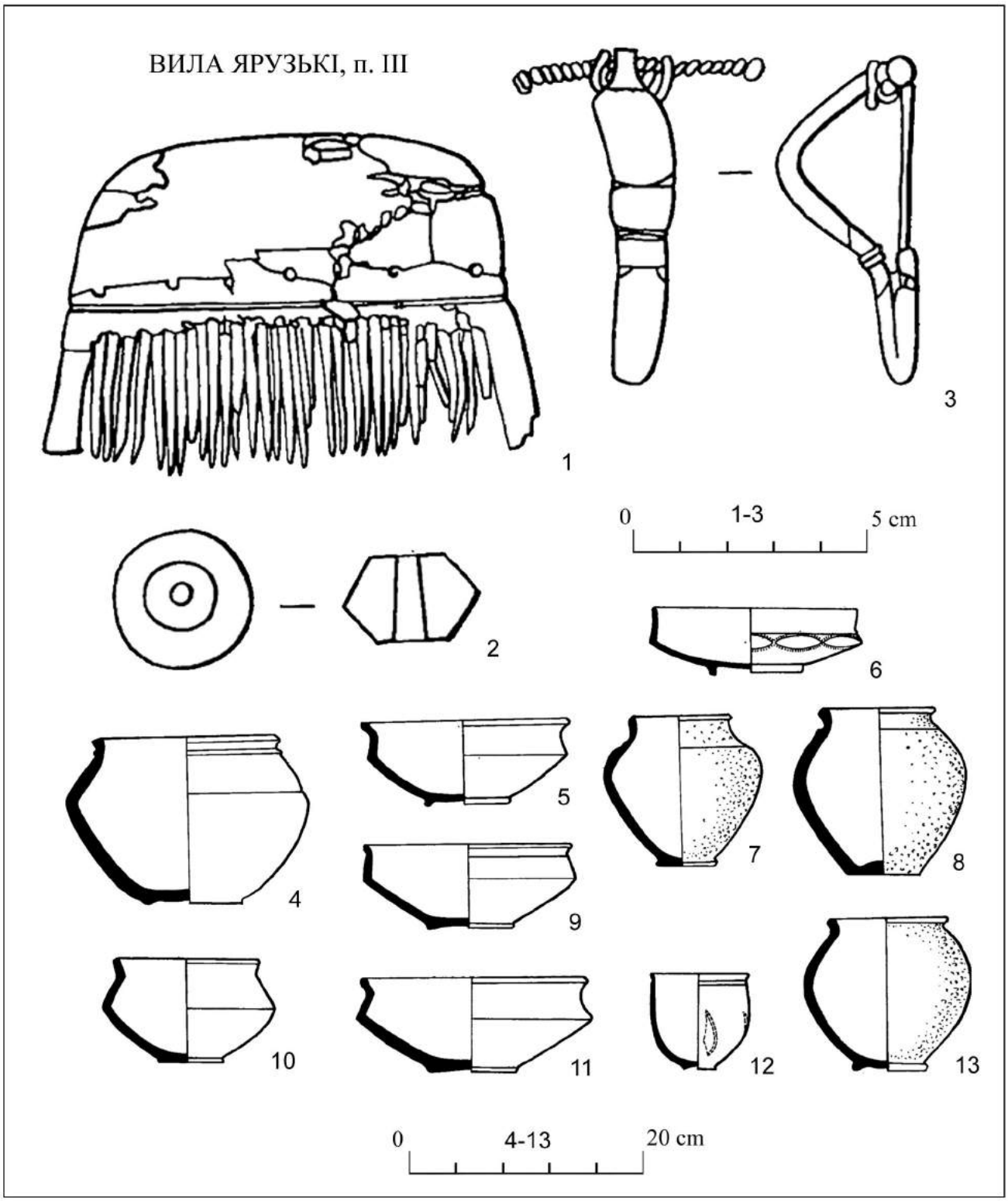

Рис. 84

ВІЙТЕНКИ, п. 7

1

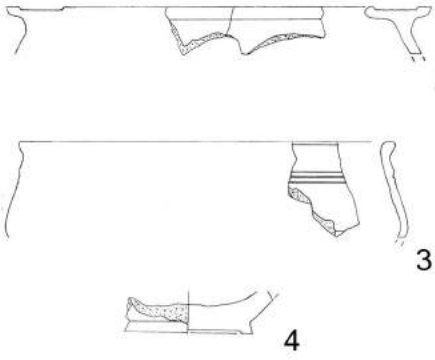

2 3 4

5

ВІЙТЕНКИ, п. 31

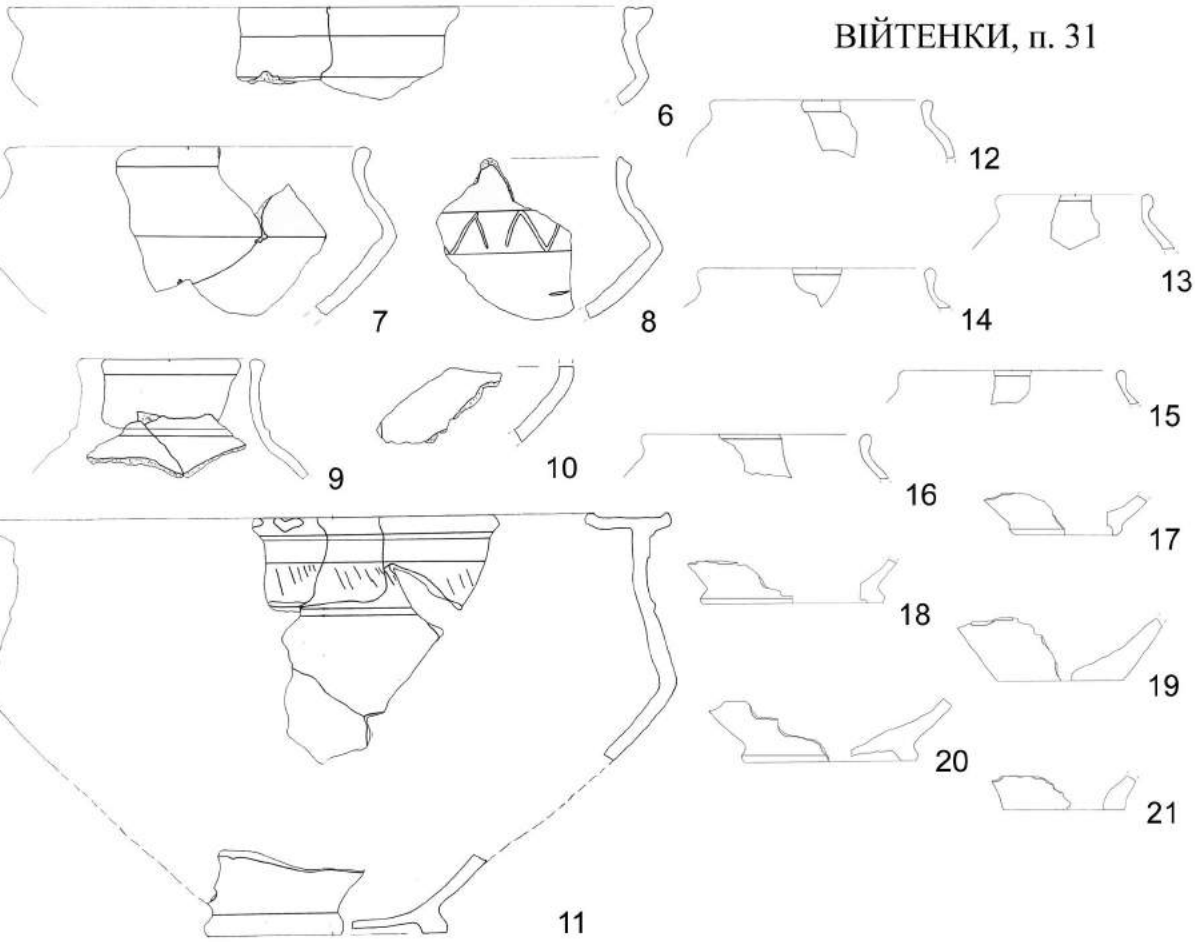

6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21

ВІЙТЕНКИ, п. 148

22

ВІЙТЕНКИ, п. 158

23

ВІЙТЕНКИ, п. 163

24

0 1, 5, 22-24 1 m

0 2-4, 6-21 20 cm

Рис. 85

ВІЙТЕНКИ, п. 86/2

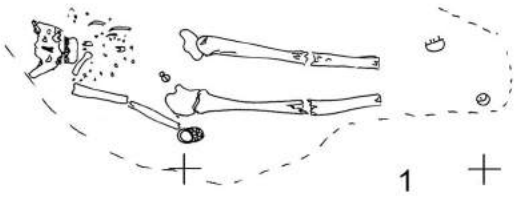
1

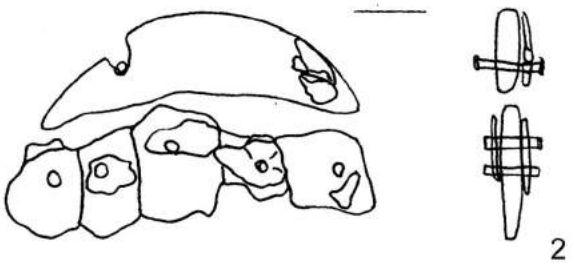
2

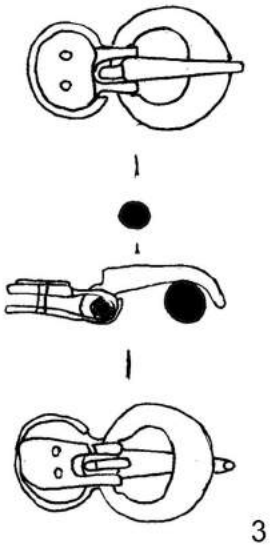
3

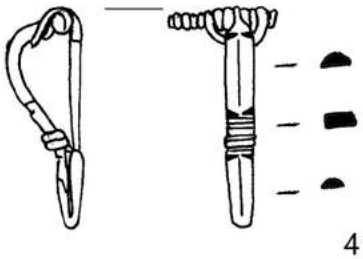
4

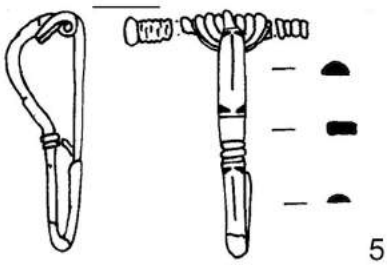
5

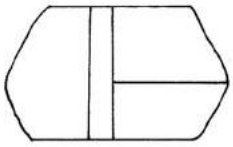
6

7

8

9

10

11

0 1, 14 1 m

0 2-13, 15-18 5 cm

12

13

14

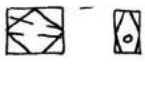
15

16

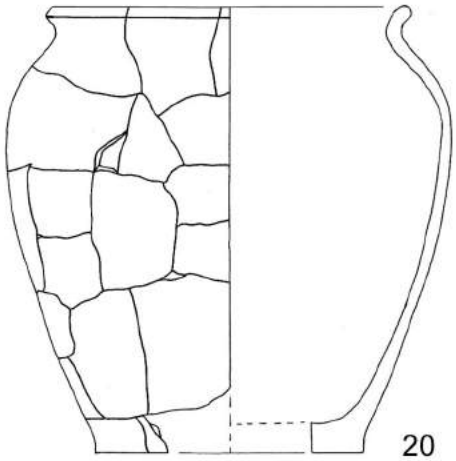
20

ВІЙТЕНКИ, п. 110

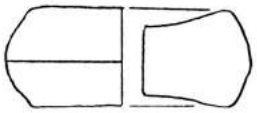
17

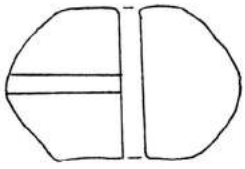
18

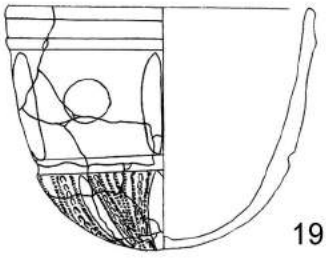
19

0 19-20 10 cm

Рис. 86

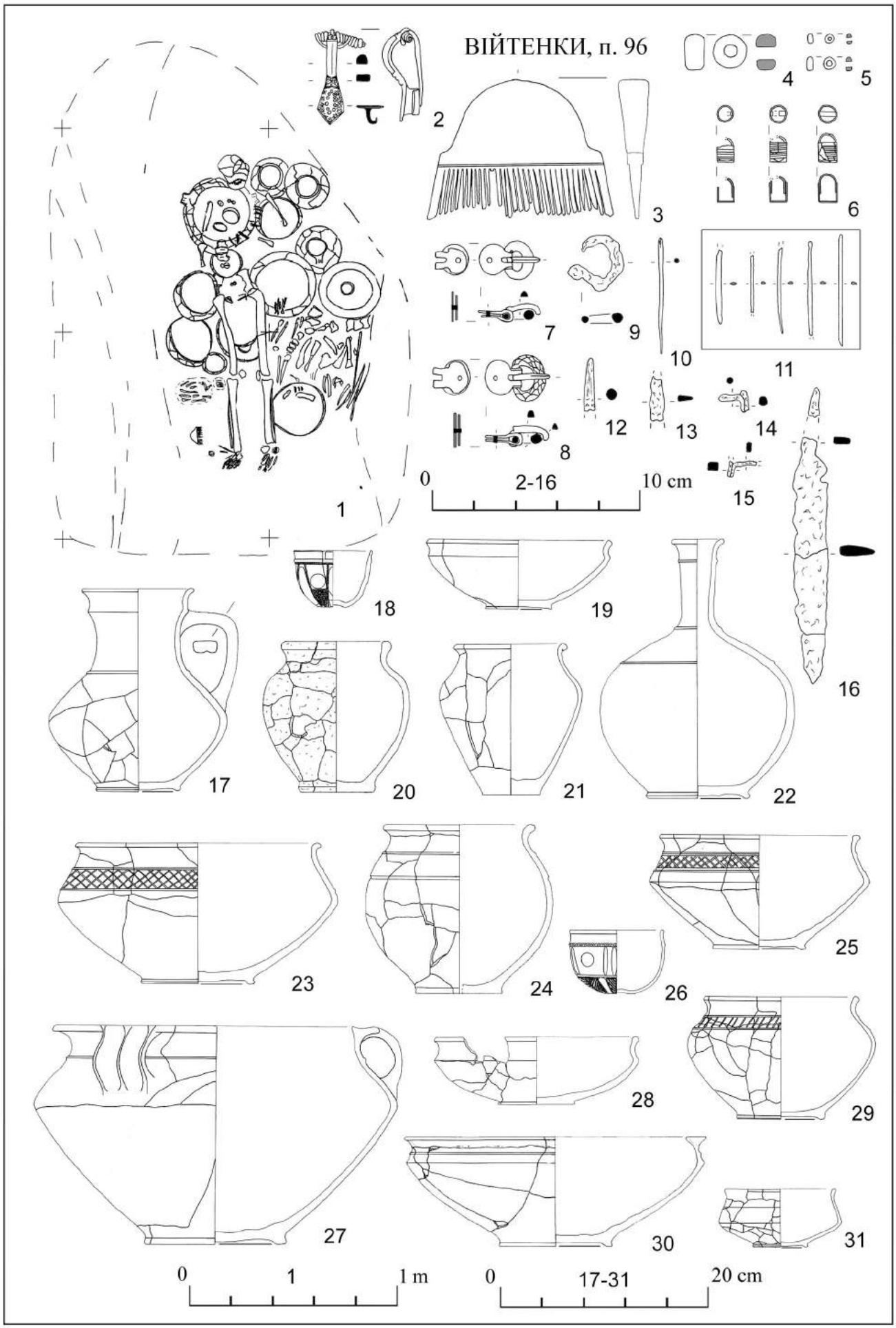
ВІЙТЕНКИ, п. 96
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
0 2-16 10 cm
0 1 1 m
0 17-31 20 cm

Рис. 87

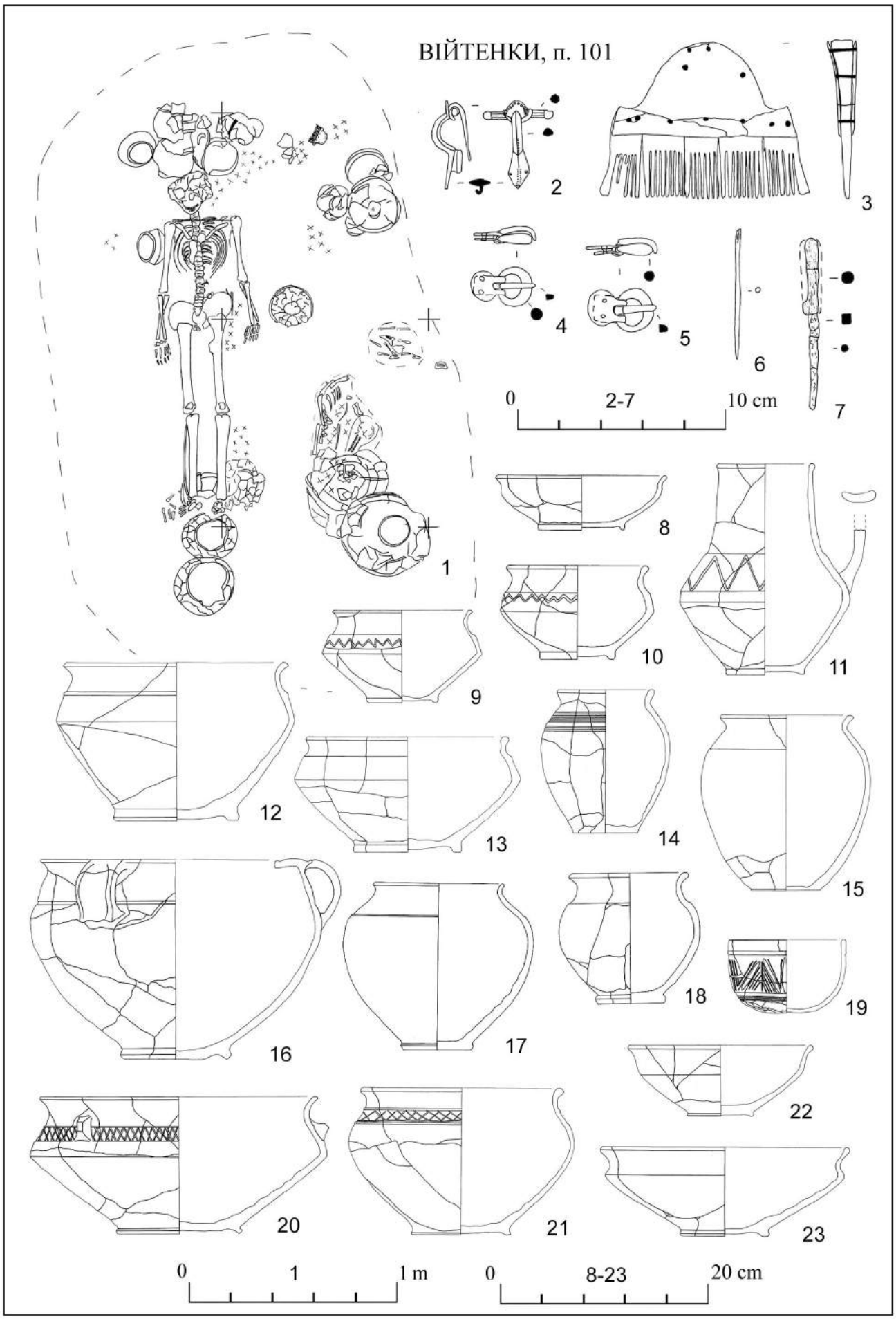
ВІЙТЕНКИ, п. 101
1
2
3
4
5
6
7
0
2-7
10 cm
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
0
1
1 m
0
8-23
20 cm

Рис. 88

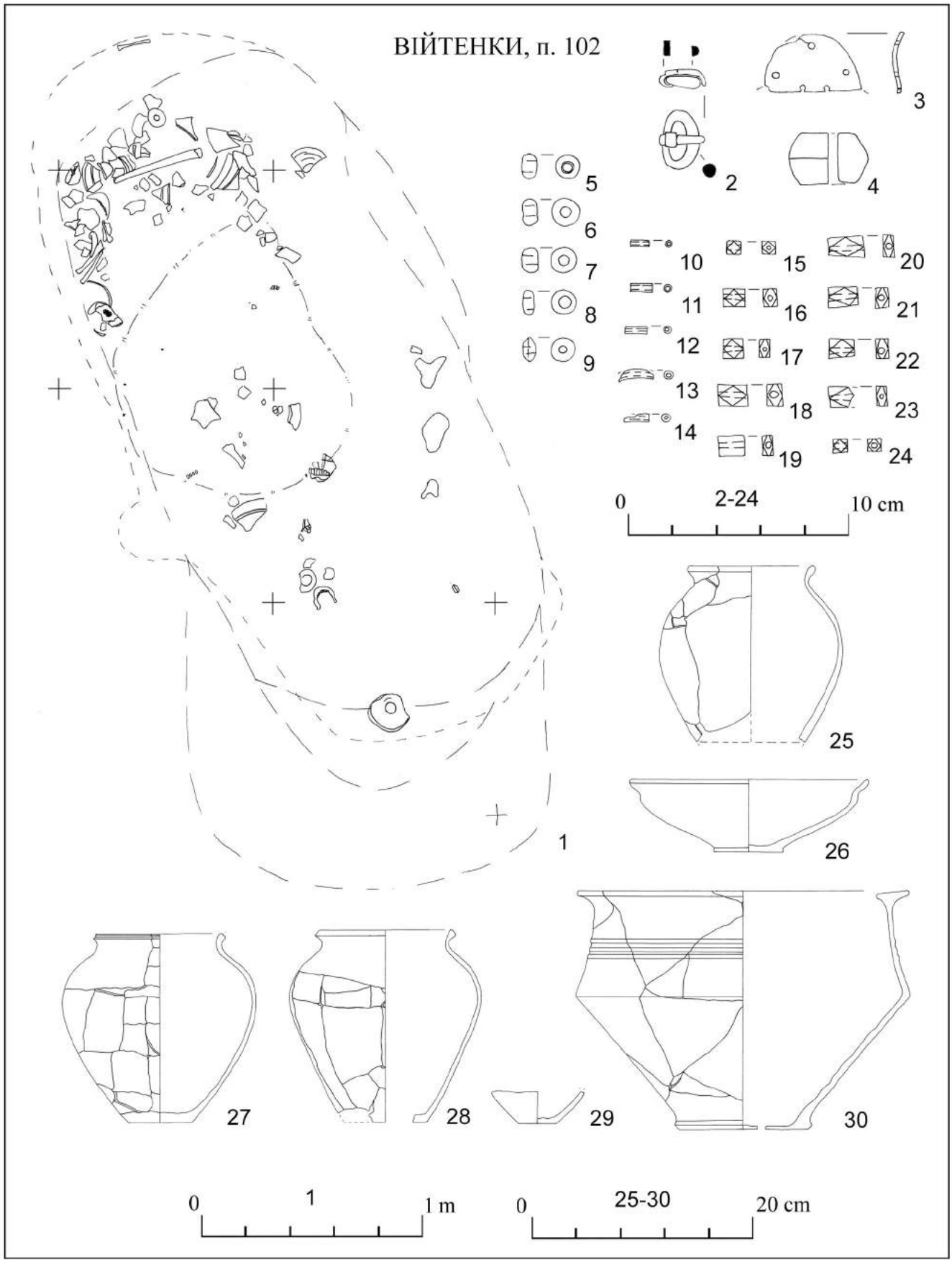
ВІЙТЕНКИ, п. 102
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
0
2-24
10 cm
25
26
27
28
29
30
0
1
1 m
0
25-30
20 cm

Рис. 89

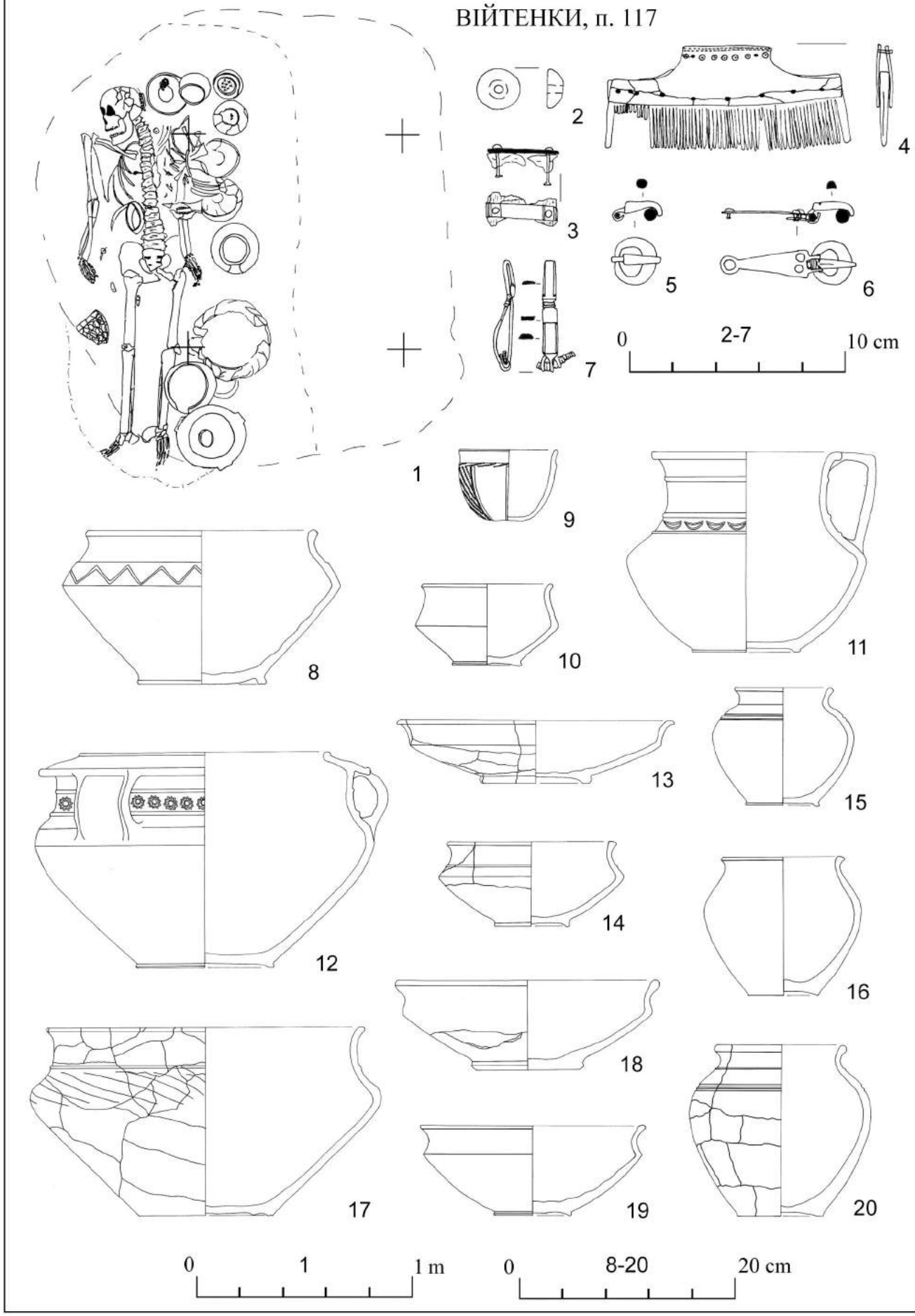
ВІЙТЕНКИ, п. 117
1
2
3
4
5
6
7
0
2-7
10 cm
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
0
1
1 m
0
8-20
20 cm

Рис. 90

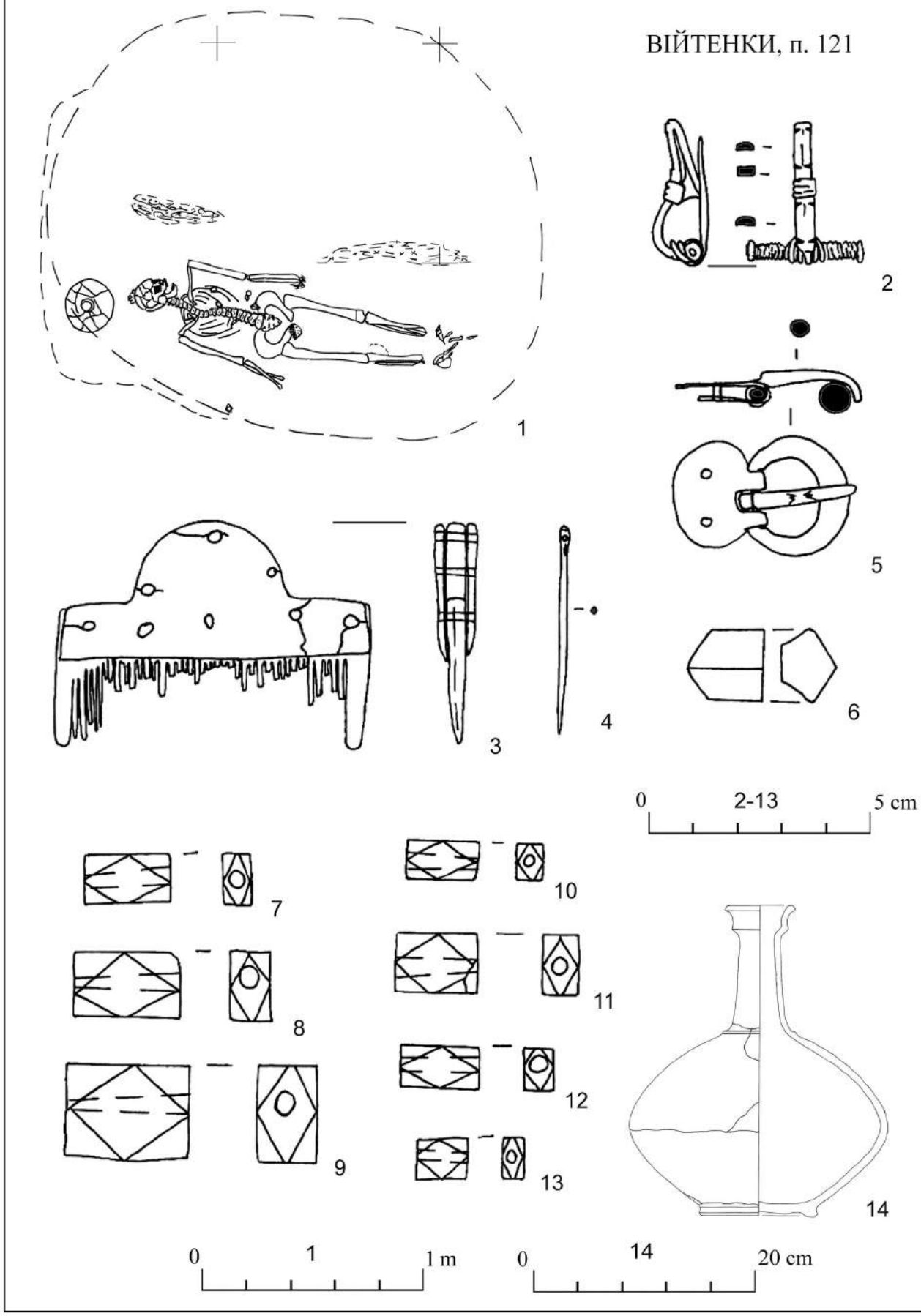

Рис. 91

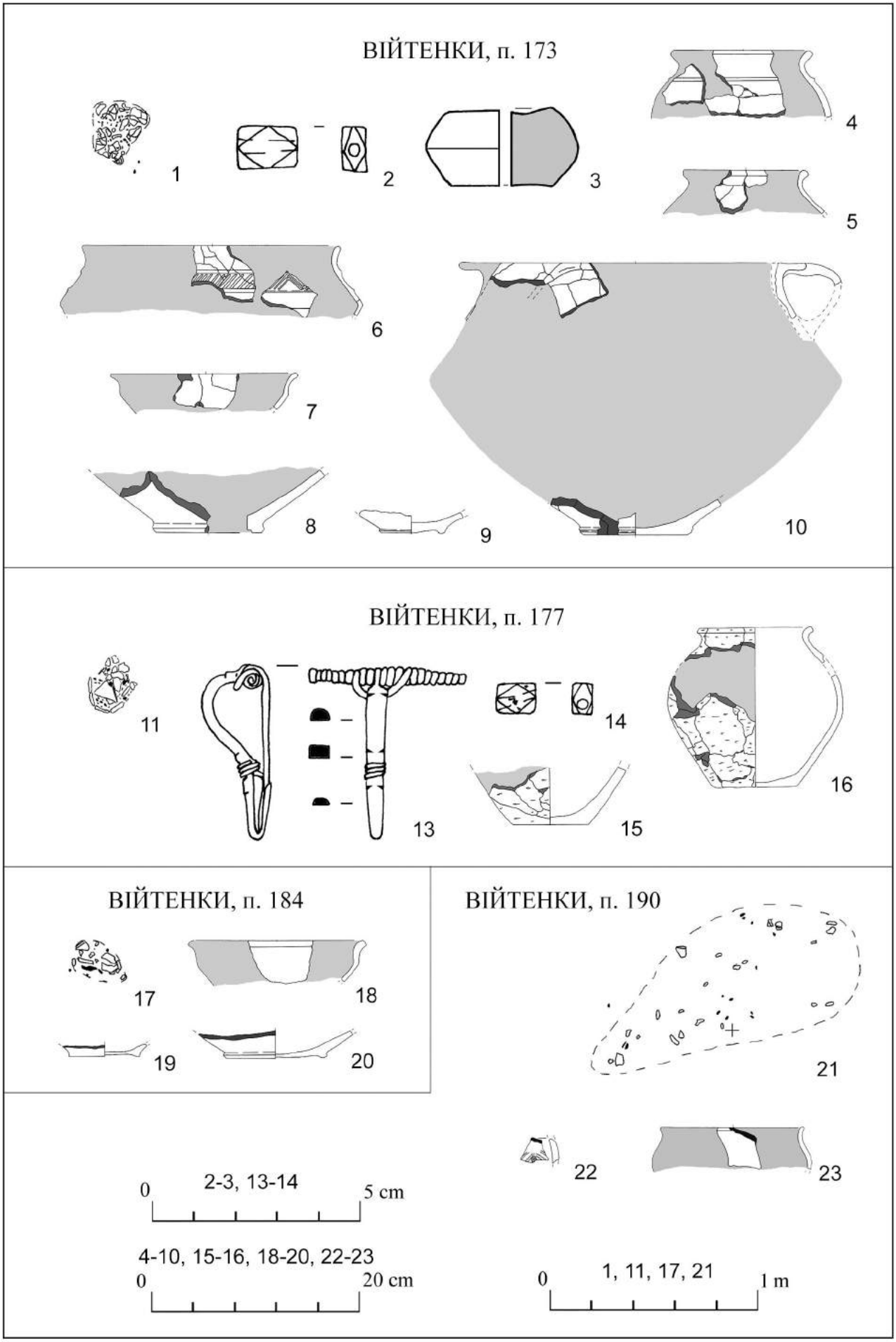
ВІЙТЕНКИ, п. 173
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
ВІЙТЕНКИ, п. 177
11
13
14
15
16
ВІЙТЕНКИ, п. 184
17
18
19
20
ВІЙТЕНКИ, п. 190
21
22
23
0
2-3, 13-14
5 cm
4-10, 15-16, 18-20, 22-23
0
20 cm
0
1, 11, 17, 21
1 m

Рис. 92

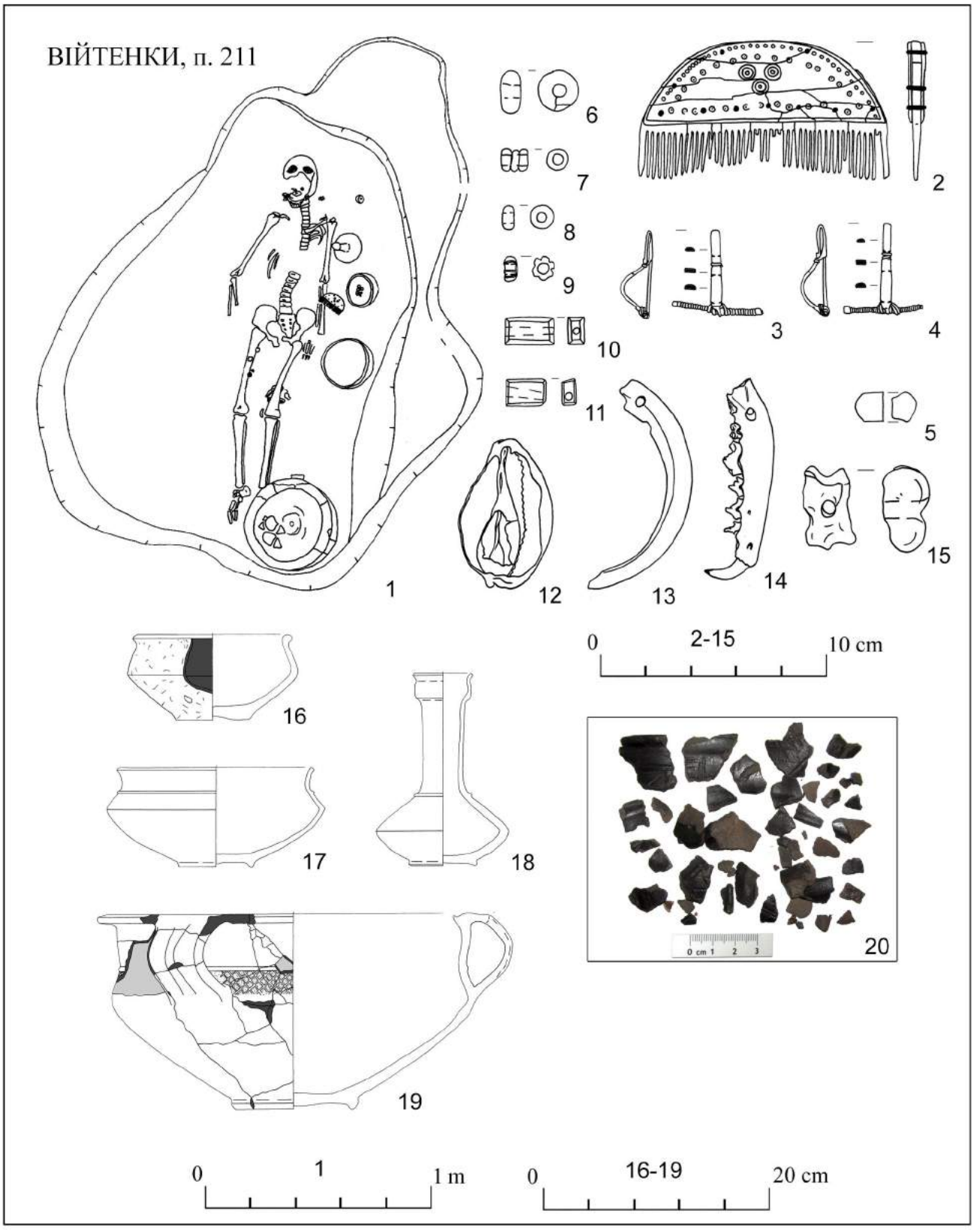
ВІЙТЕНКИ, п. 211
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
0 2-15 10 cm
0 1 1 m
0 16-19 20 cm

Рис. 93

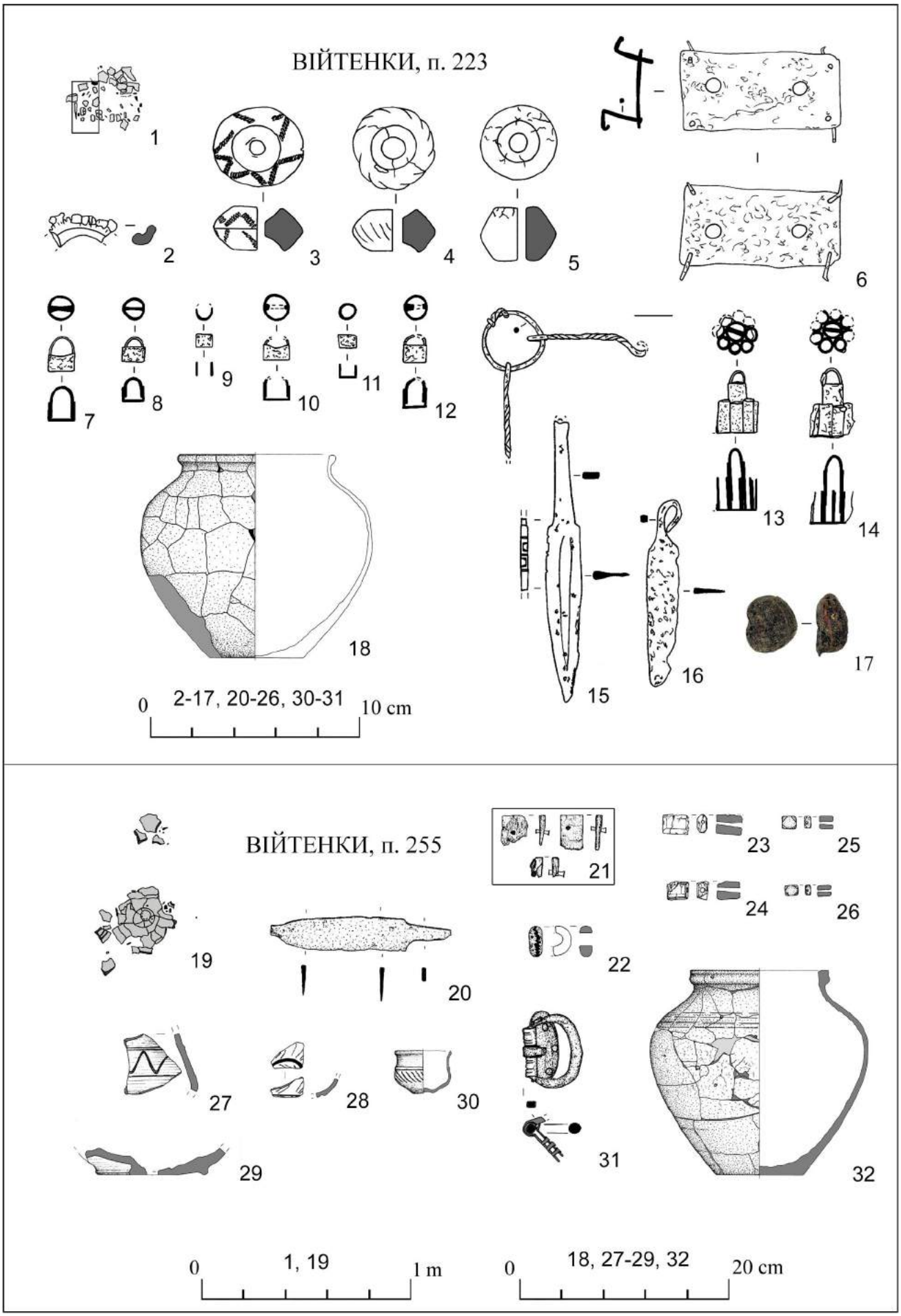
ВІЙТЕНКИ, п. 223
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
0
2-17, 20-26, 30-31
10 cm
ВІЙТЕНКИ, п. 255
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
0
1, 19
1 m
0
18, 27-29, 32
20 cm

Рис. 94

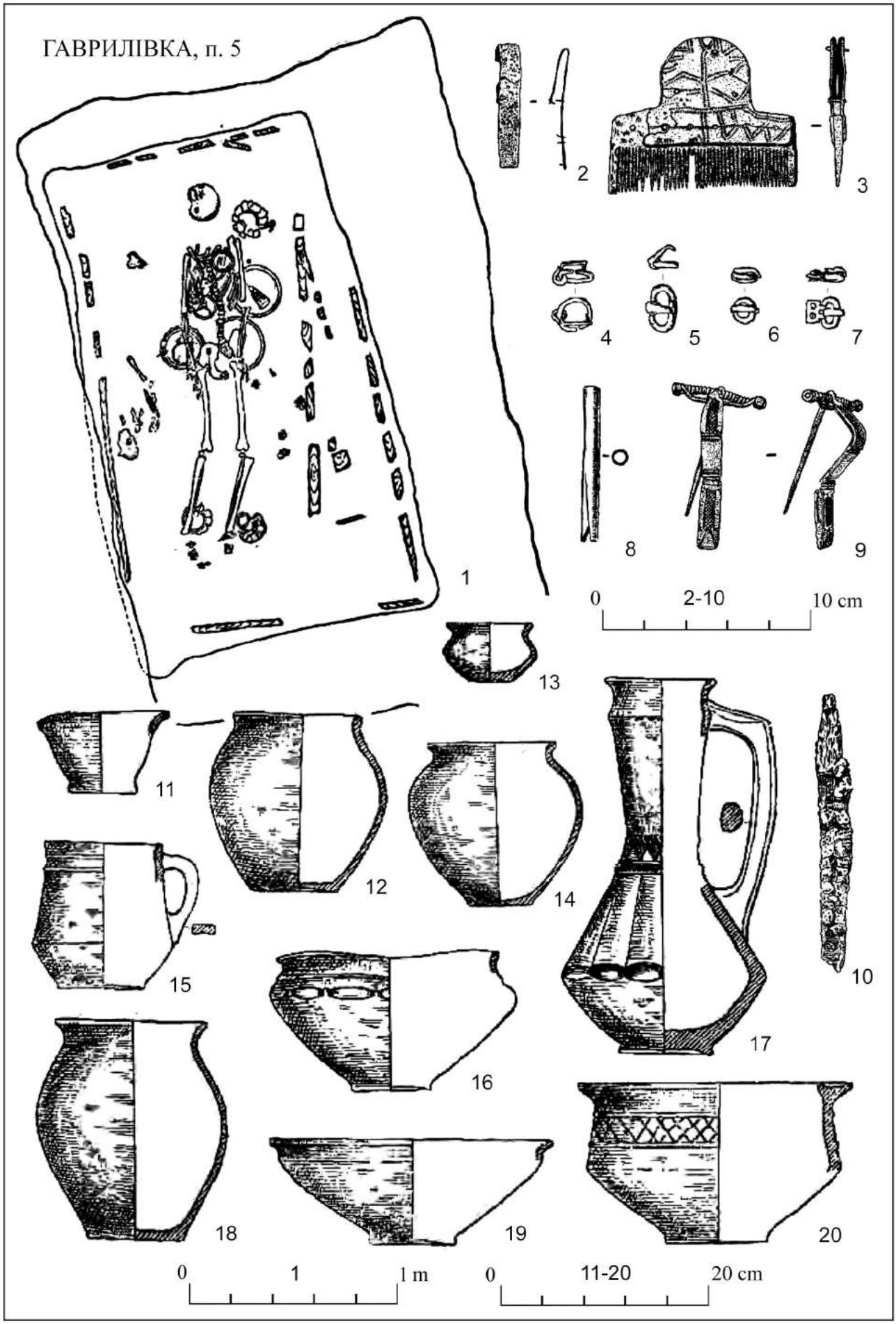
ГАВРИЛІВКА, п. 5
1
2
3
4
5
6
7
8
9
0
2-10
10 cm
13
11
12
14
15
16
17
10
18
19
20
0
1
1 m
0
11-20
20 cm

Рис. 95

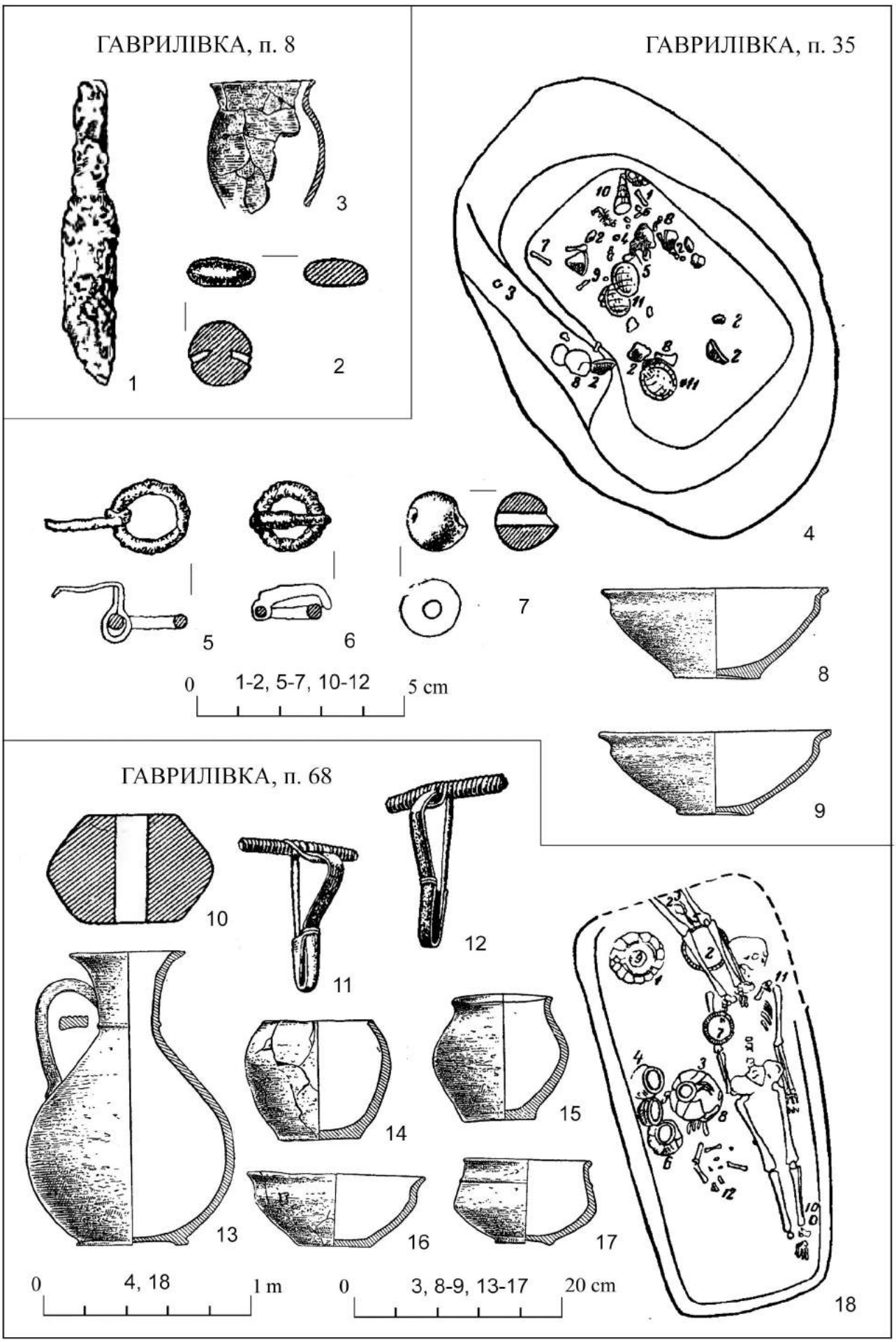
ГАВРИЛІВКА, п. 8
ГАВРИЛІВКА, п. 35
1
2
3
4
5
6
7
8
9
0 1-2, 5-7, 10-12 5 cm
ГАВРИЛІВКА, п. 68
10
11
12
13
14
15
16
17
18
0 4, 18 1 m
0 3, 8-9, 13-17 20 cm

Рис. 96

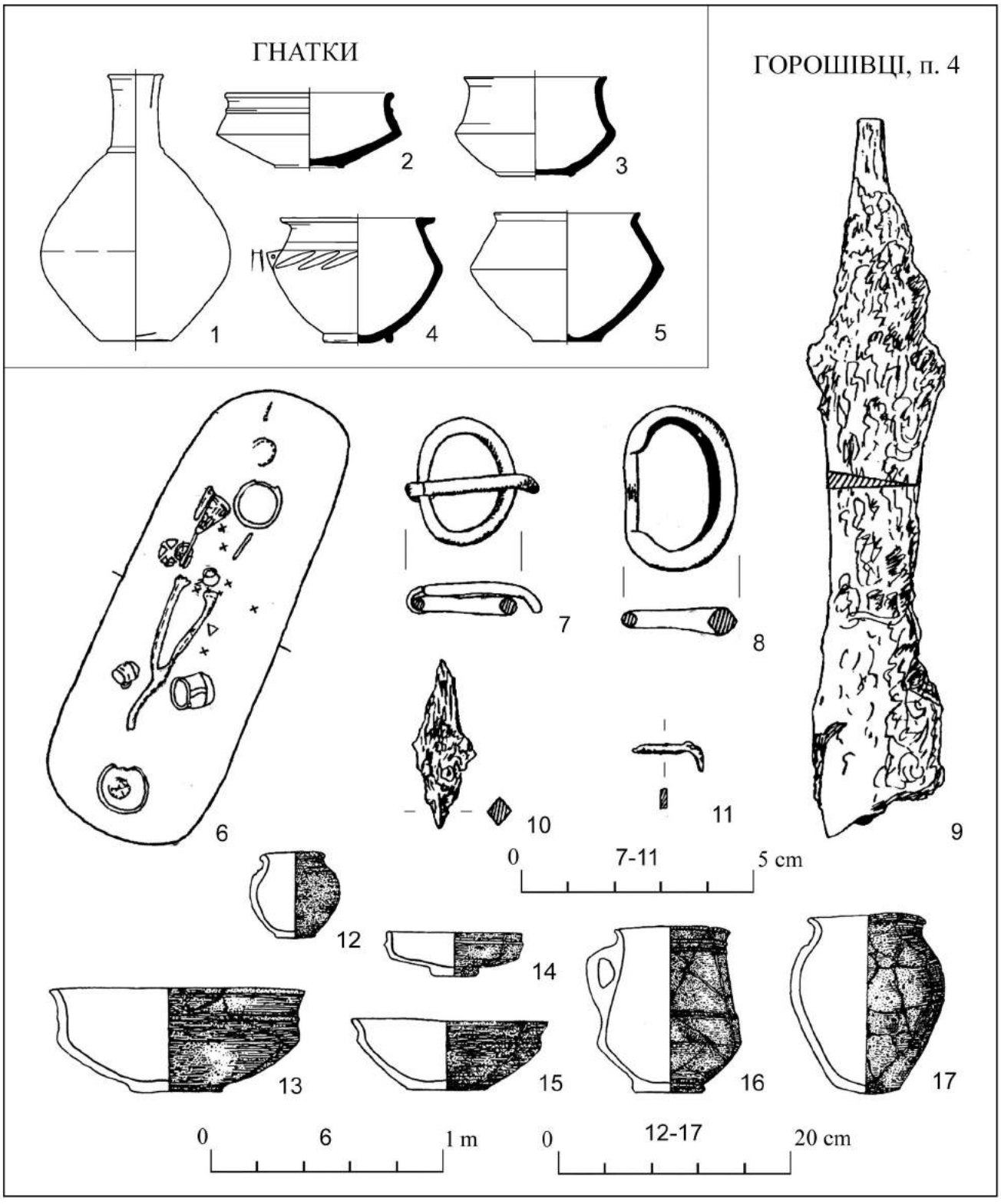
ГНАТКИ
ГОРОШІВЦІ, п. 4
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
0
7-11
5 cm
12
13
14
15
16
17
0
6
1 m
0
12-17
20 cm

Рис. 97

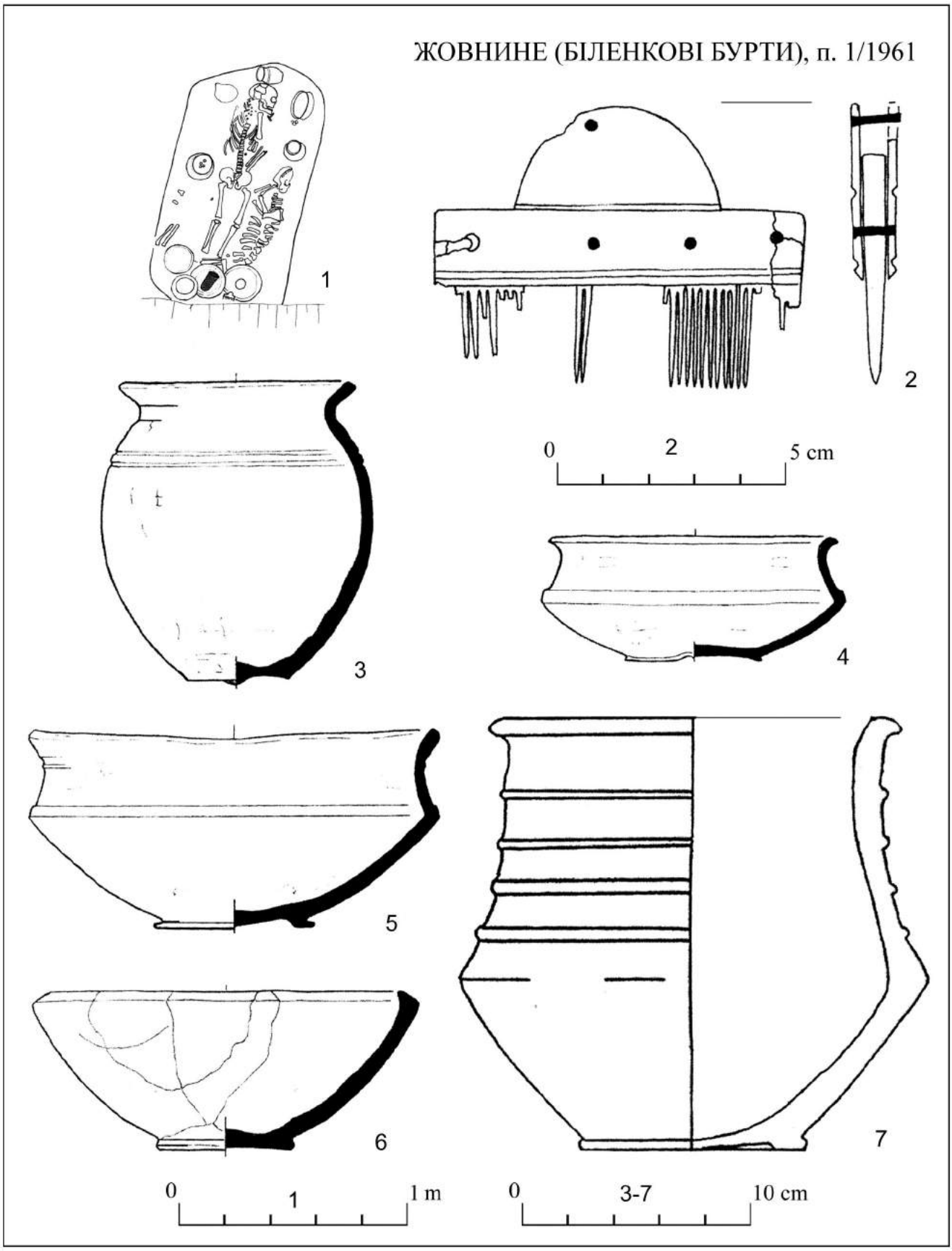
ЖОВНИНЕ (БІЛЕНКОВІ БУРТИ), п. 1/1961
1
2
0 2 5 cm
3
4
5
6
7
0 1 1 m
0 3-7 10 cm

Рис. 98

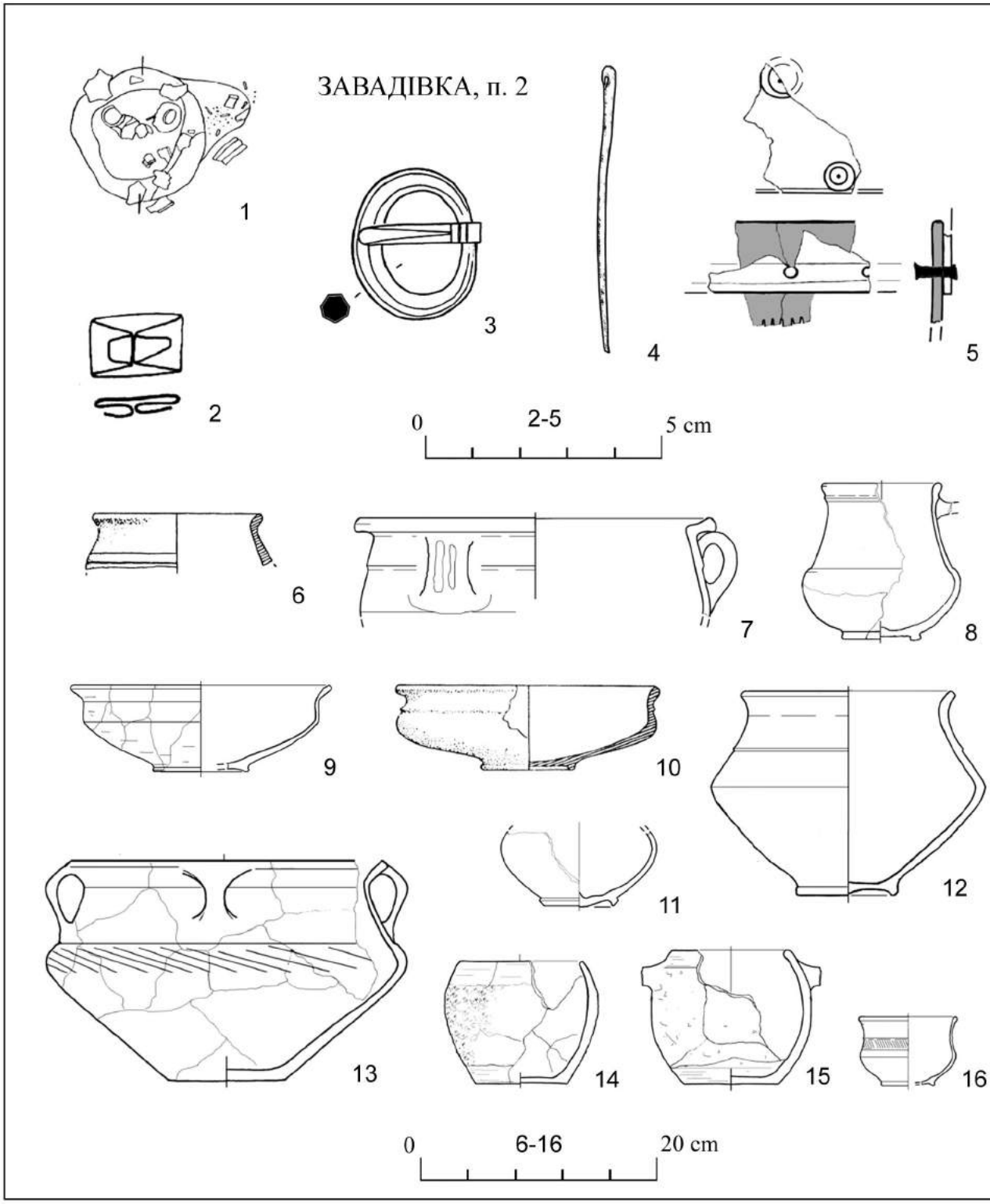

Рис. 99

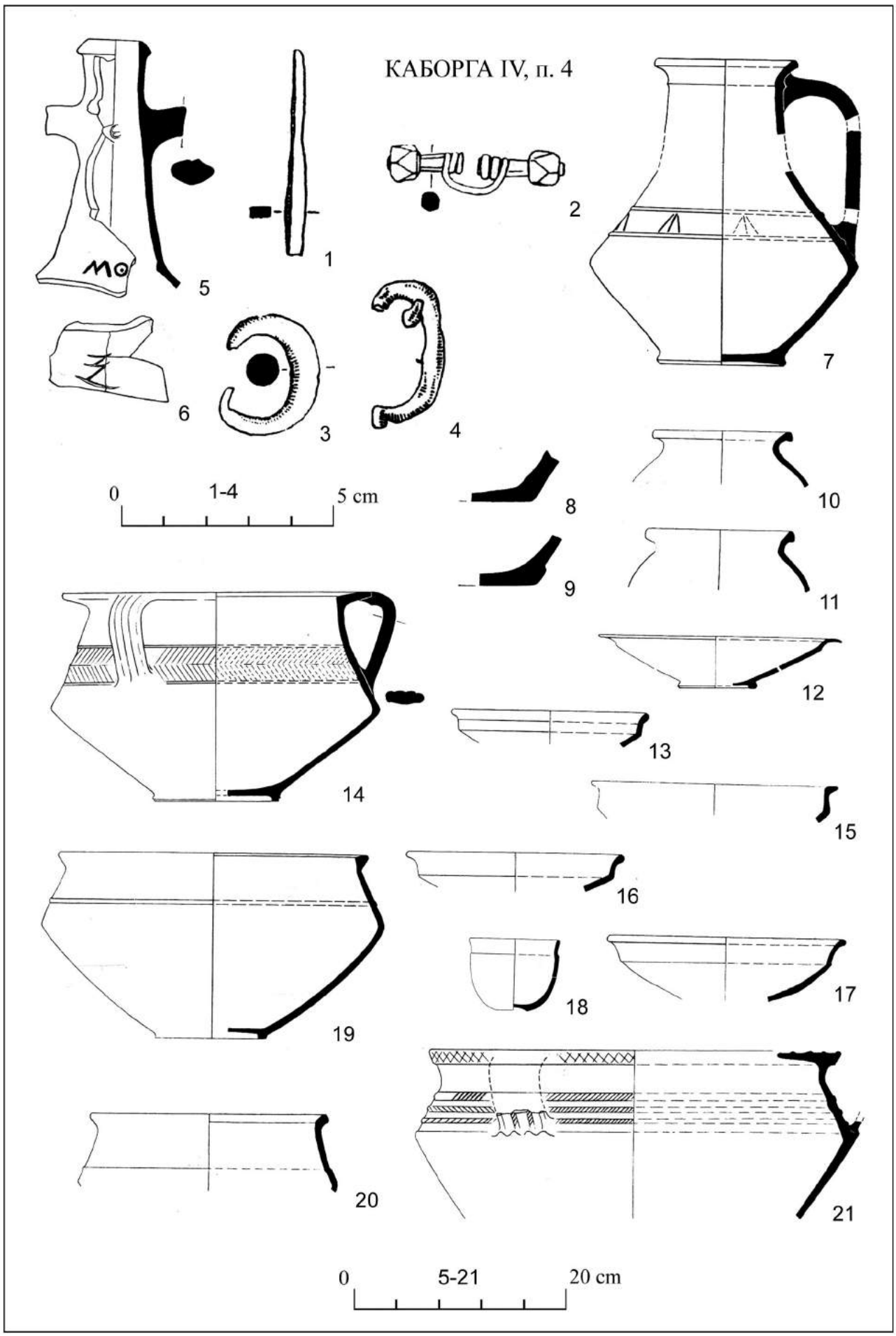
КАБОРГА IV, п. 4
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
0 1-4 5 cm
0 5-21 20 cm

Рис. 100

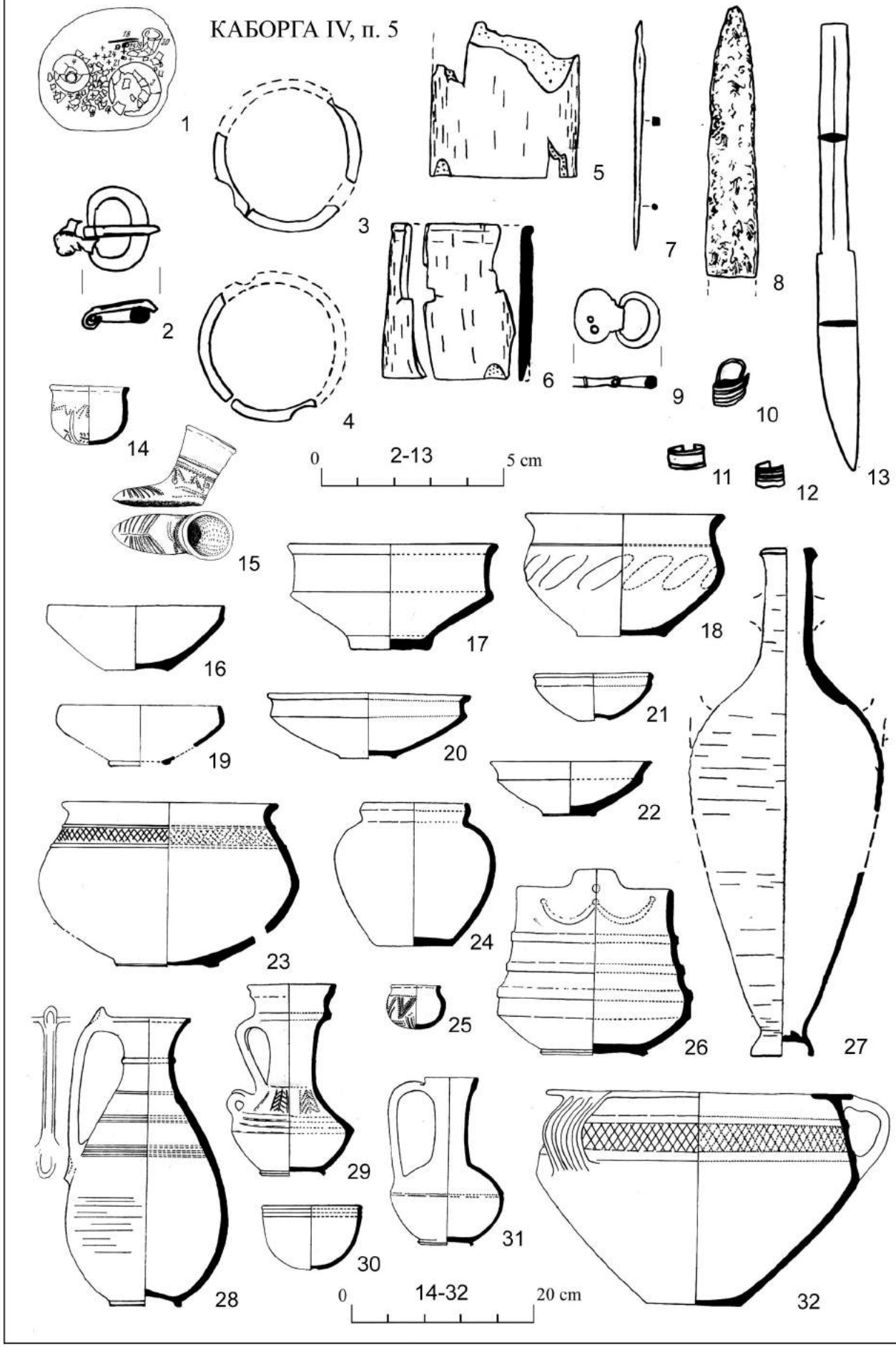
КАБОРГА IV, п. 5
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
0
2-13
5 cm
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
0
14-32
20 cm

Рис. 101

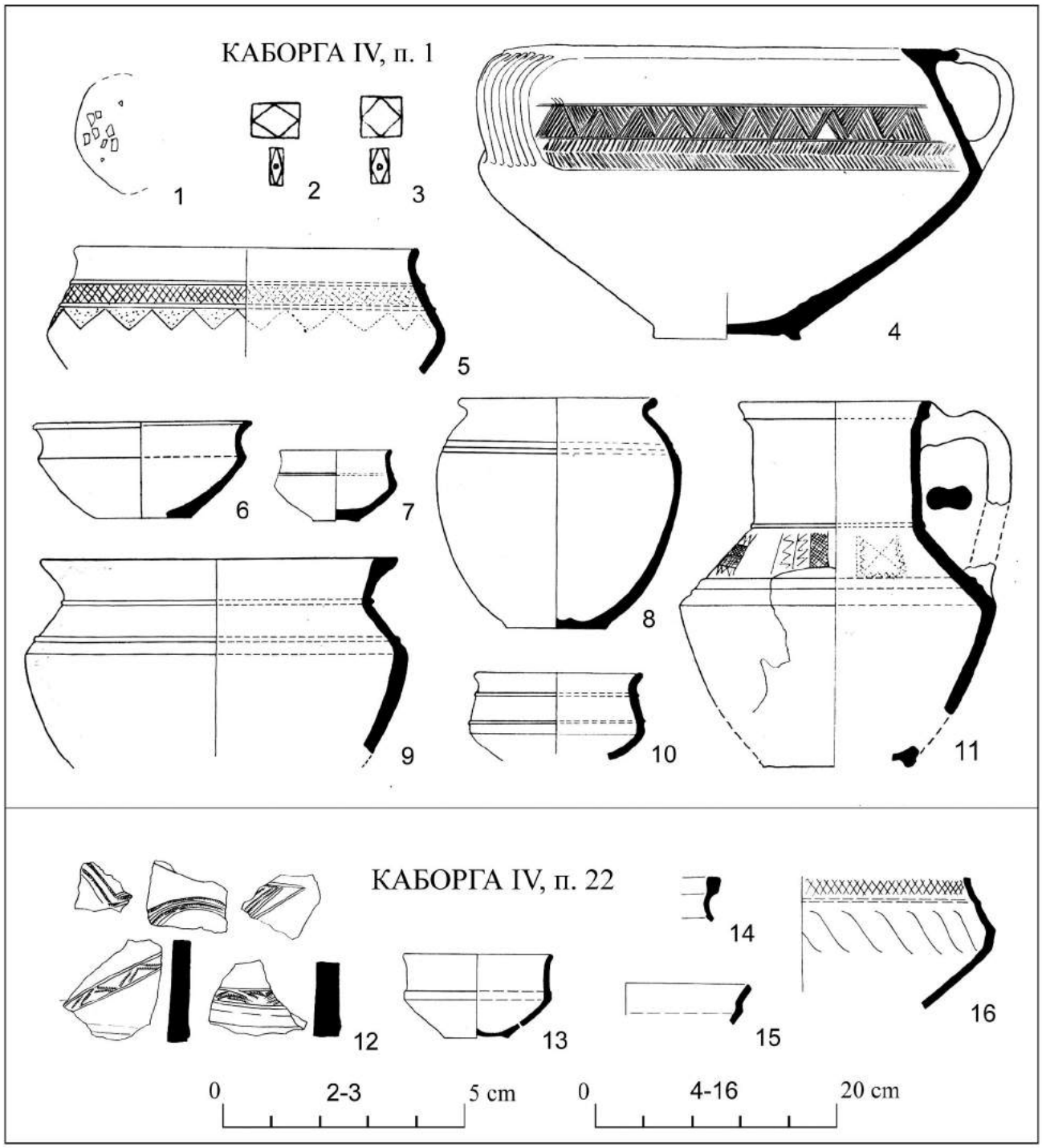
КАБОРГА IV, п. 1
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
КАБОРГА IV, п. 22
12
13
14
15
16
0
2-3
5 cm
0
4-16
20 cm

Рис. 102

КАМ'ЯНКА-ДНІПРОВСЬКА, п. 89

1

2

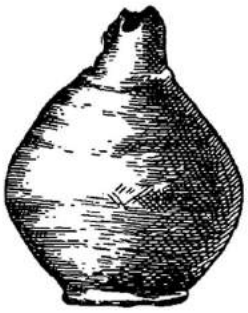

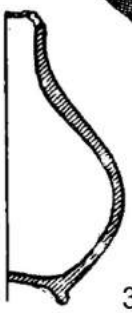
3

4

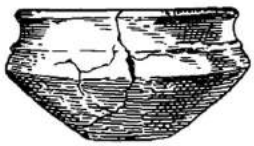

5

КОМПАНІЙЦІ, п. 15

6

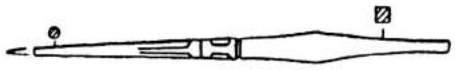
9

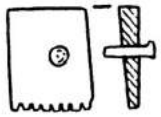
7

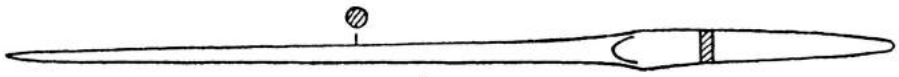
10

8

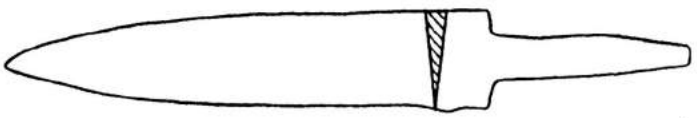
11

13

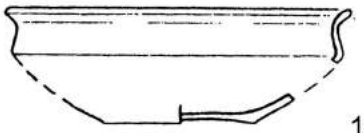
14

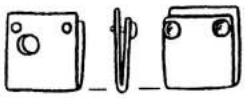
12

КОМПАНІЙЦІ, п. 19

15

16

17

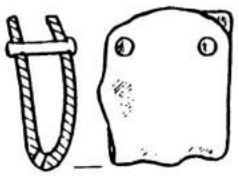
18

0 7-12, 17-19 5 cm

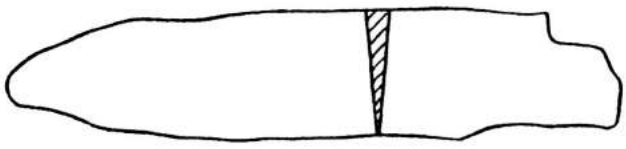
19

0 1, 6, 15 1 m

0 2-5, 13-14, 16 20 cm

Рис. 103

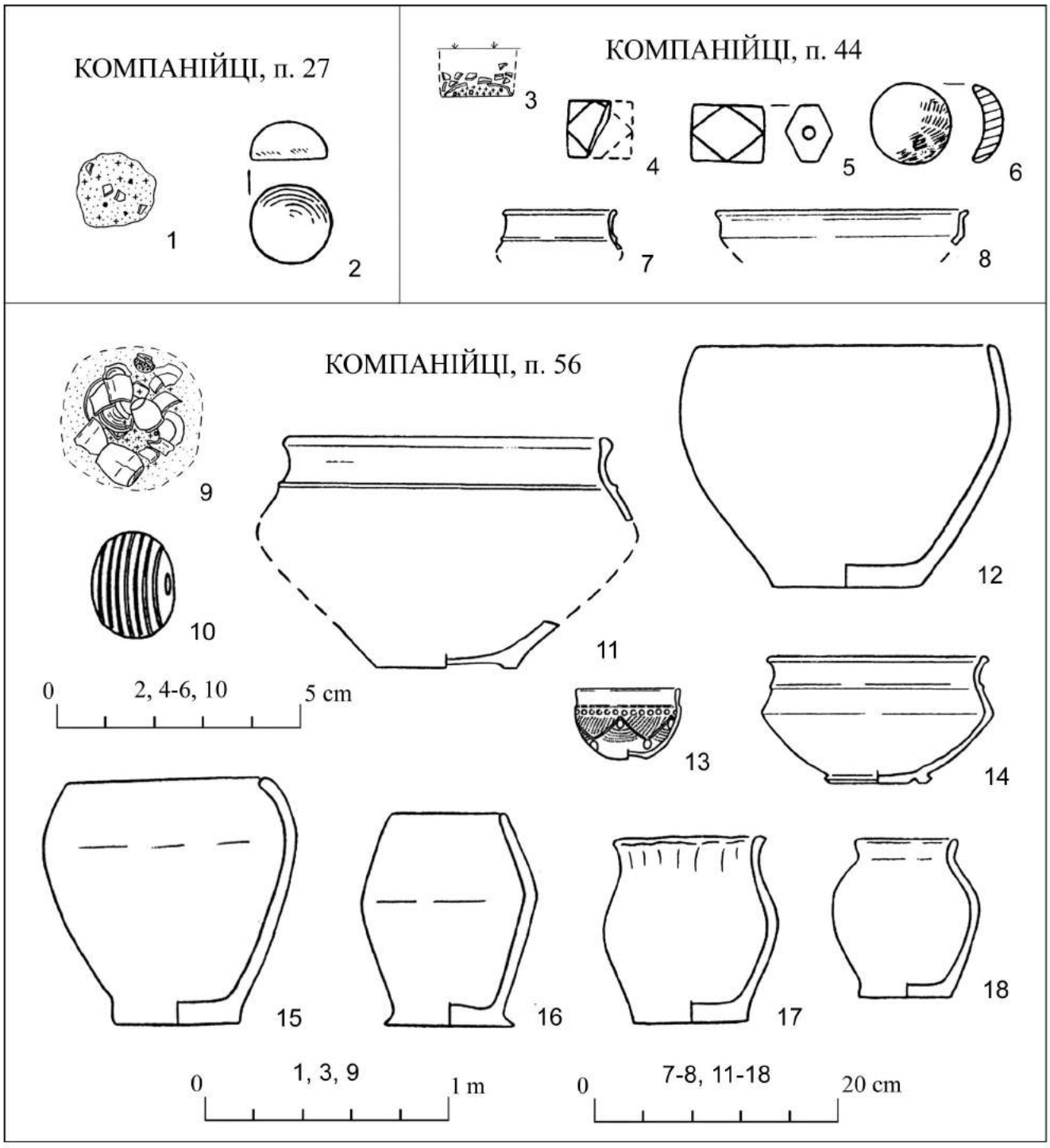
КОМПАНІЙЦІ, п. 27
1
2
КОМПАНІЙЦІ, п. 44
3
4
5
6
7
8
КОМПАНІЙЦІ, п. 56
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
0
2, 4-6, 10
5 cm
0
1, 3, 9
1 m
0
7-8, 11-18
20 cm

Рис. 104

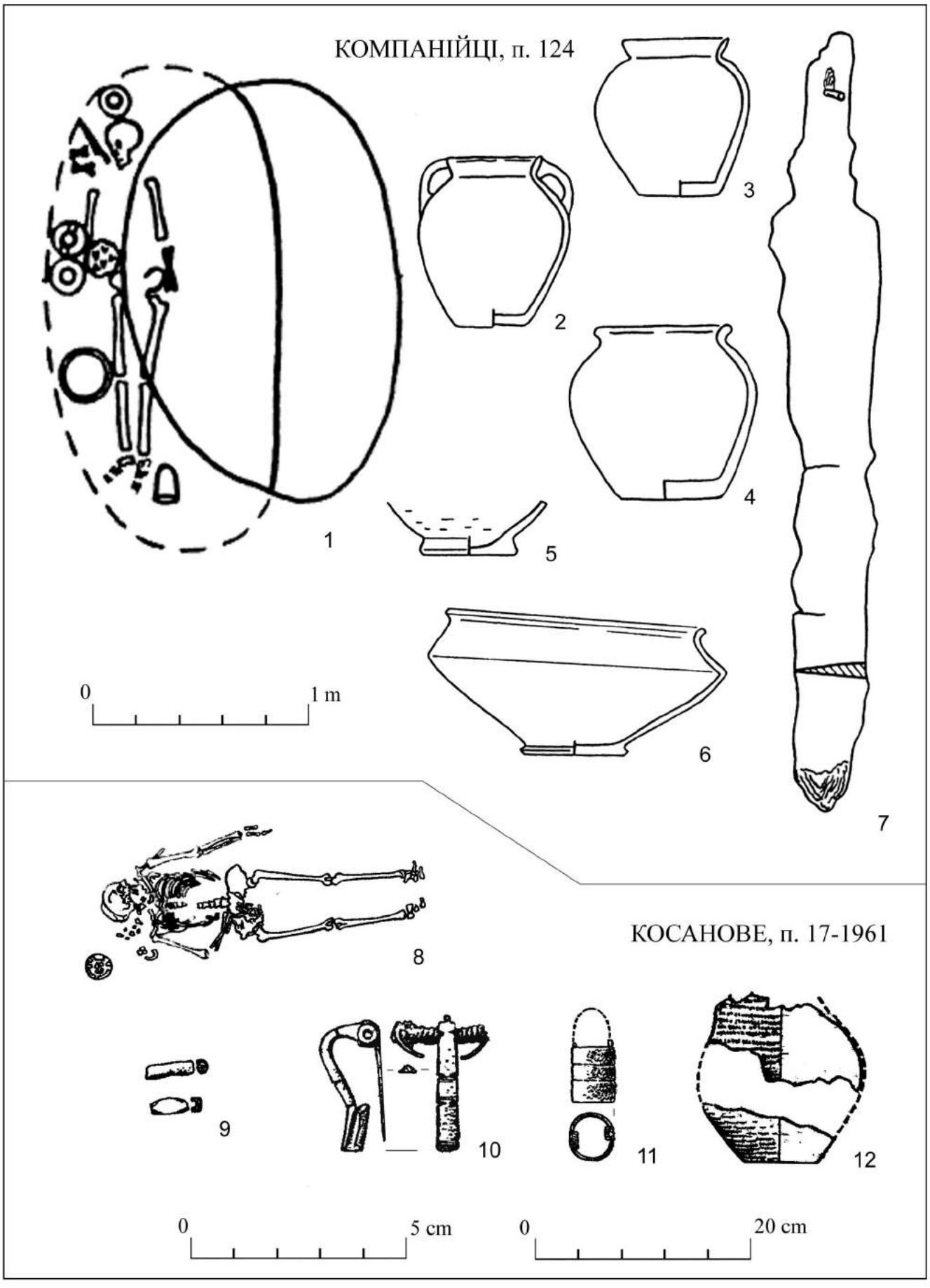
КОМПАНІЙЦІ, п. 124
1
2
3
4
5
6
7
0
1 m
КОСАНОВЕ, п. 17-1961
8
9
10
11
12
0
5 cm
0
20 cm

Рис. 105

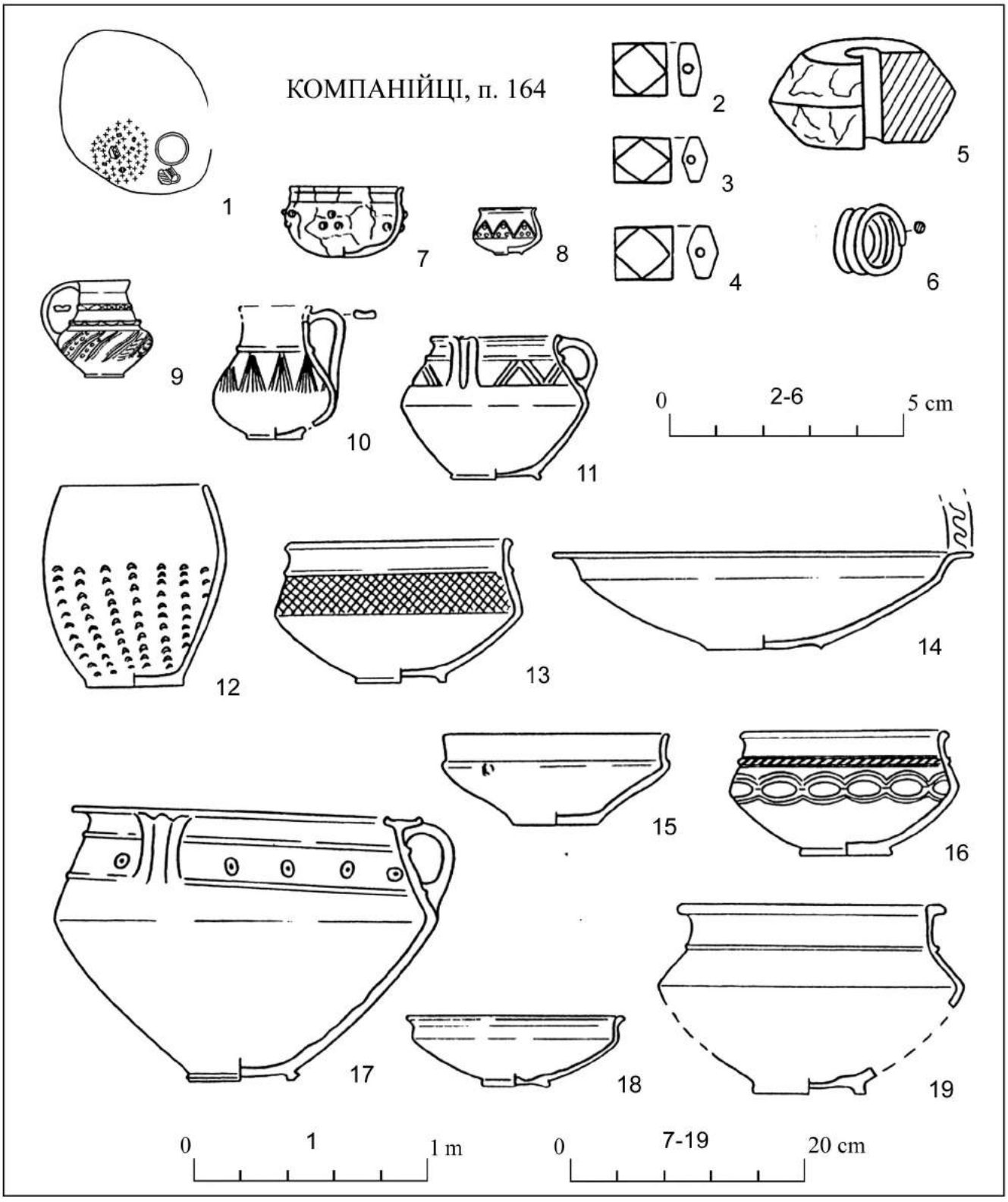
КОМПАНІЙЦІ, п. 164
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
0 2-6 5 cm
0 1 1 m
0 7-19 20 cm

Рис. 106

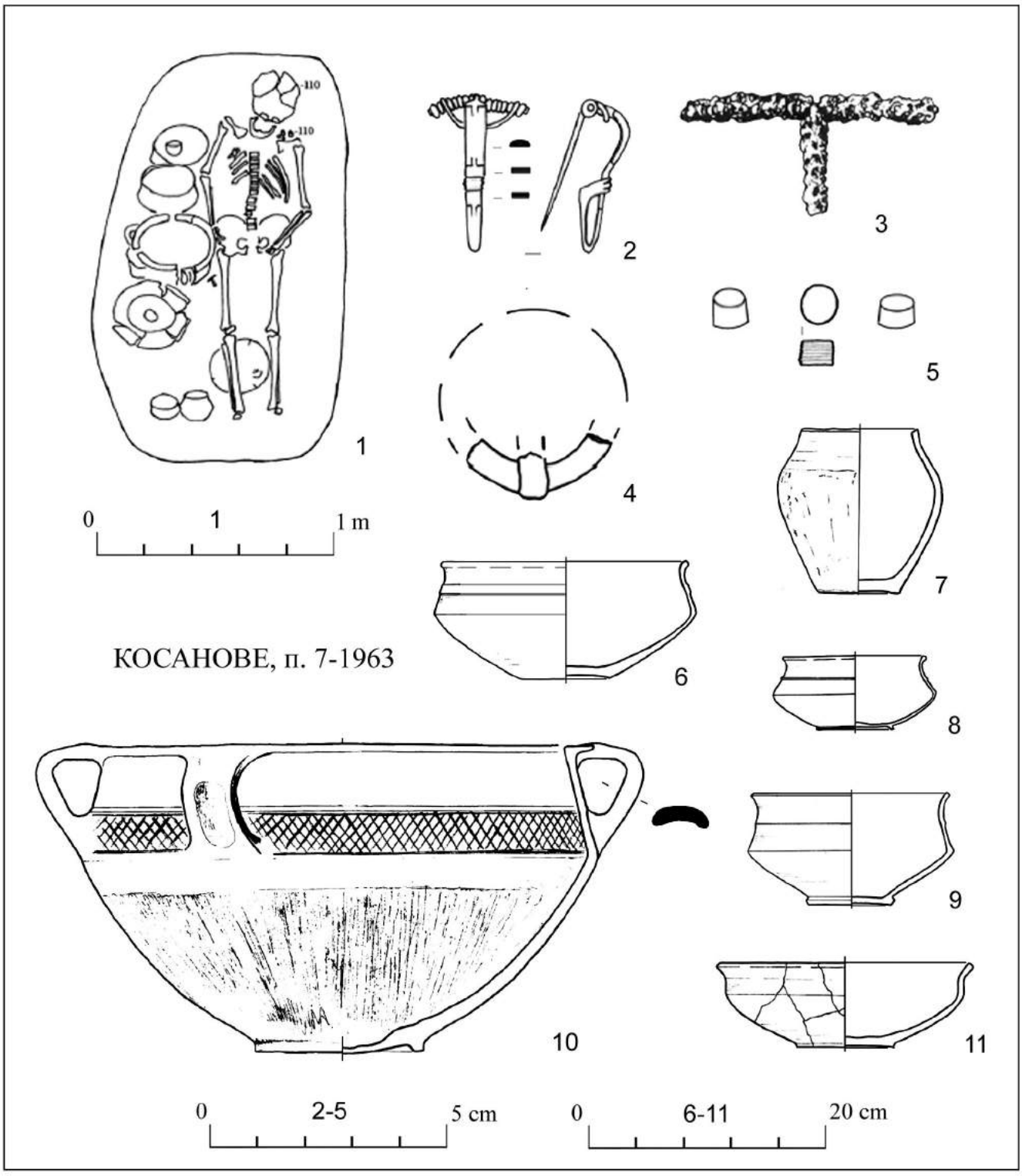

Рис. 107

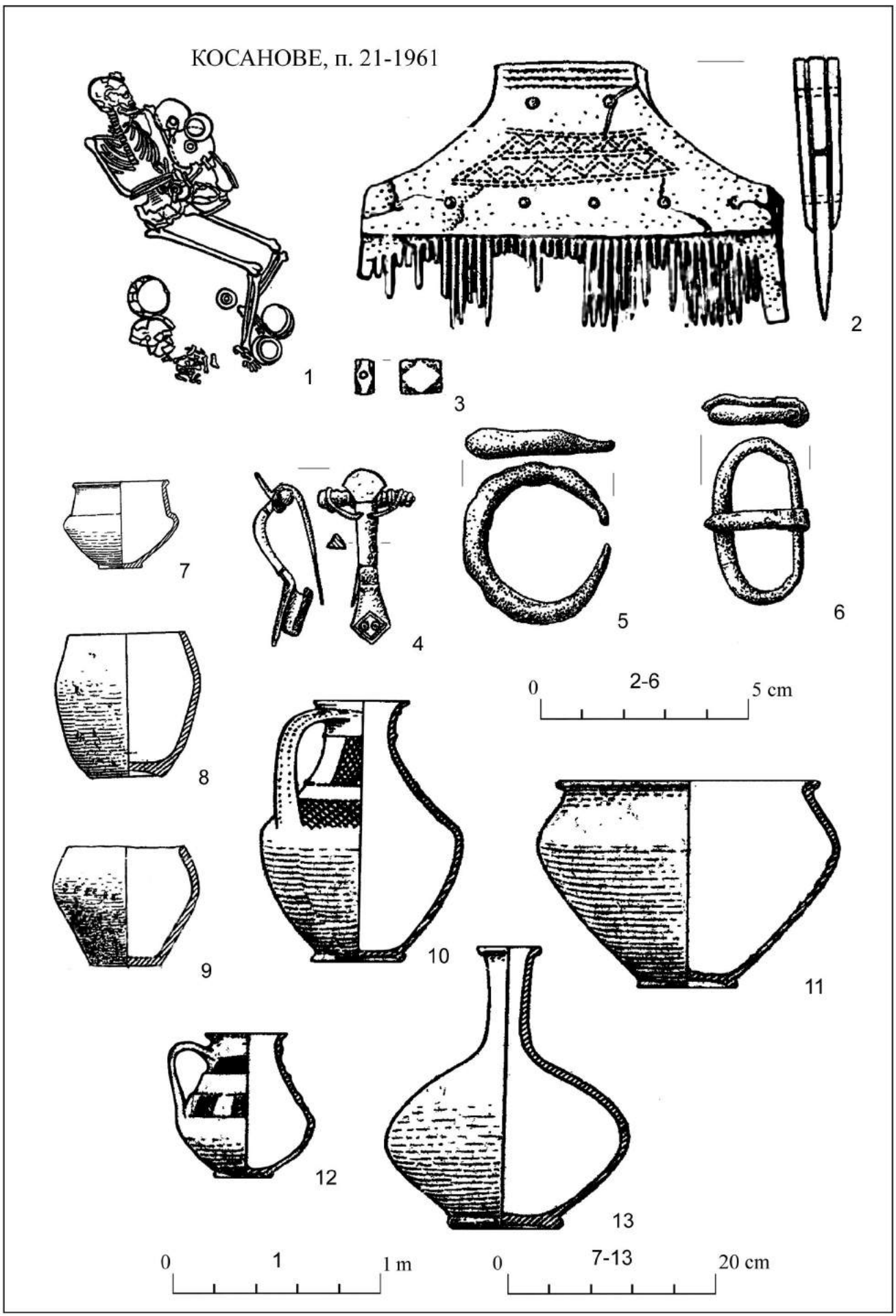
КОСАНОВЕ, п. 21-1961
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
0
2-6
5 cm
0
1
1 m
0
7-13
20 cm

Рис. 108

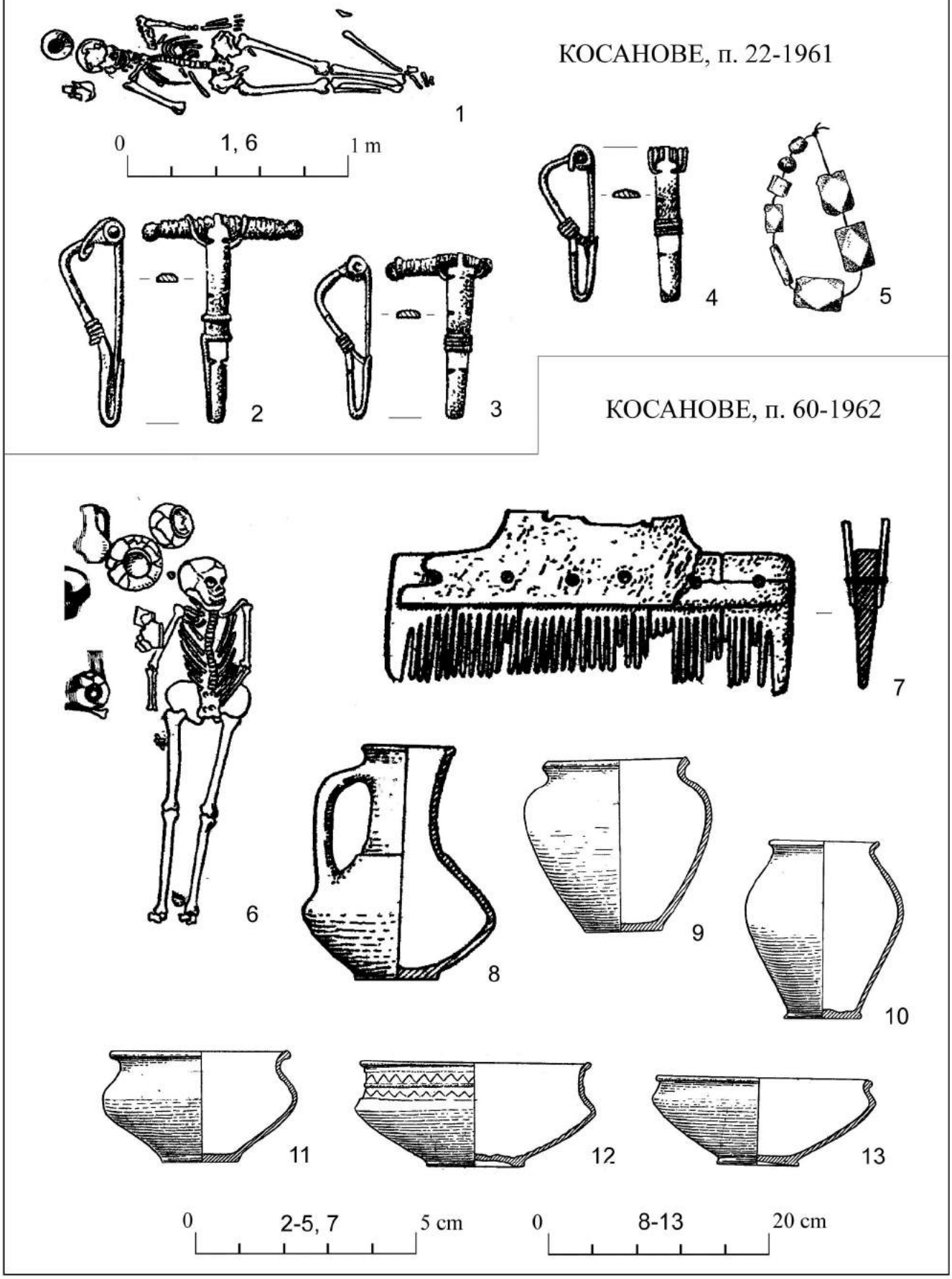
КОСАНОВЕ, п. 22-1961
1
0
1, 6
1 m
2
3
4
5
КОСАНОВЕ, п. 60-1962
6
7
8
9
10
11
12
13
0
2-5, 7
5 cm
0
8-13
20 cm

Рис. 109

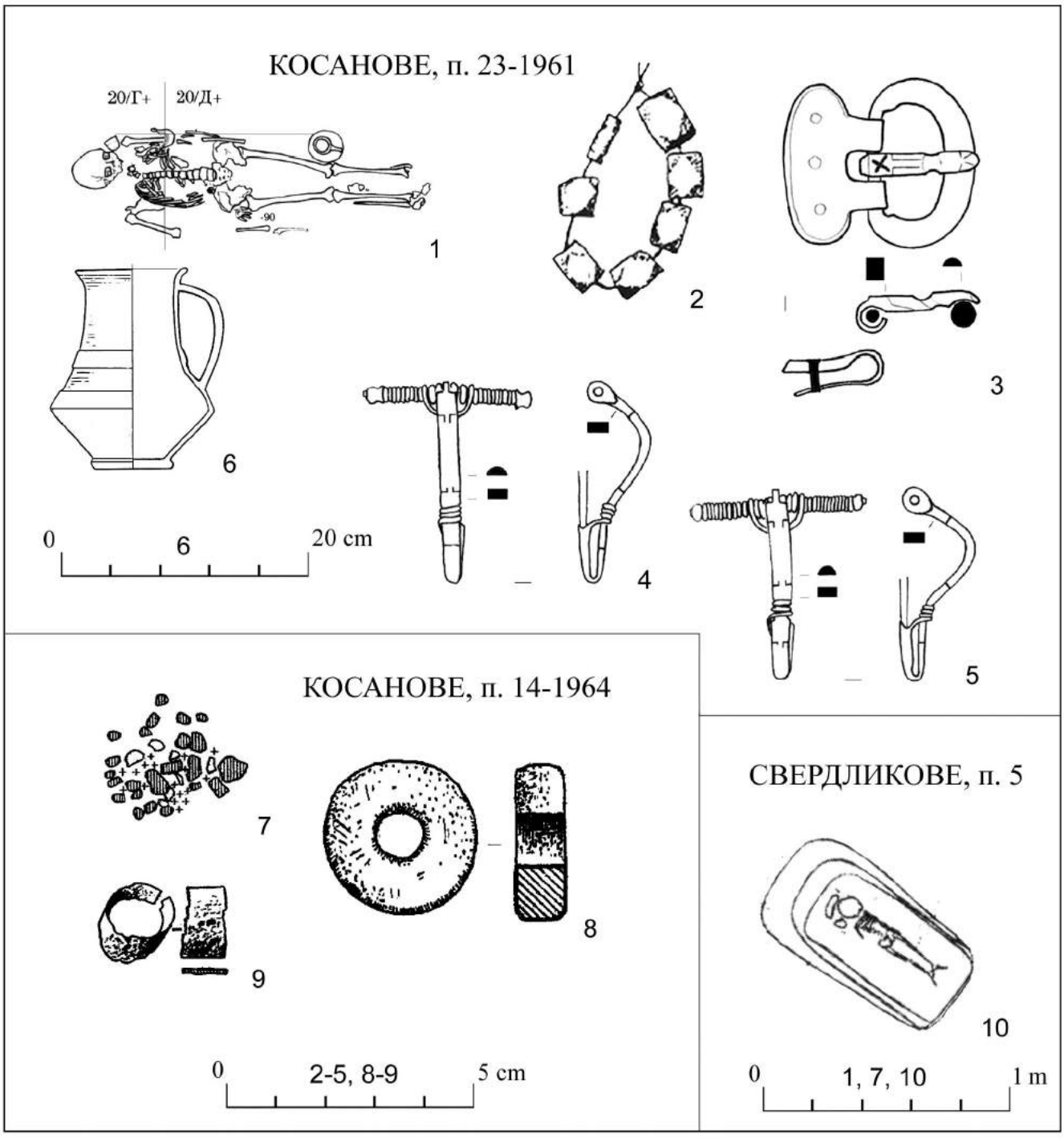
КОСАНОВЕ, п. 23-1961
20/Г+
20/Д+
-90
1
2
3
4
5
6
0
6
20 cm
КОСАНОВЕ, п. 14-1964
7
8
9
0
2-5, 8-9
5 cm
СВЕРДЛИКОВЕ, п. 5
10
0
1, 7, 10
1 m

Рис. 110

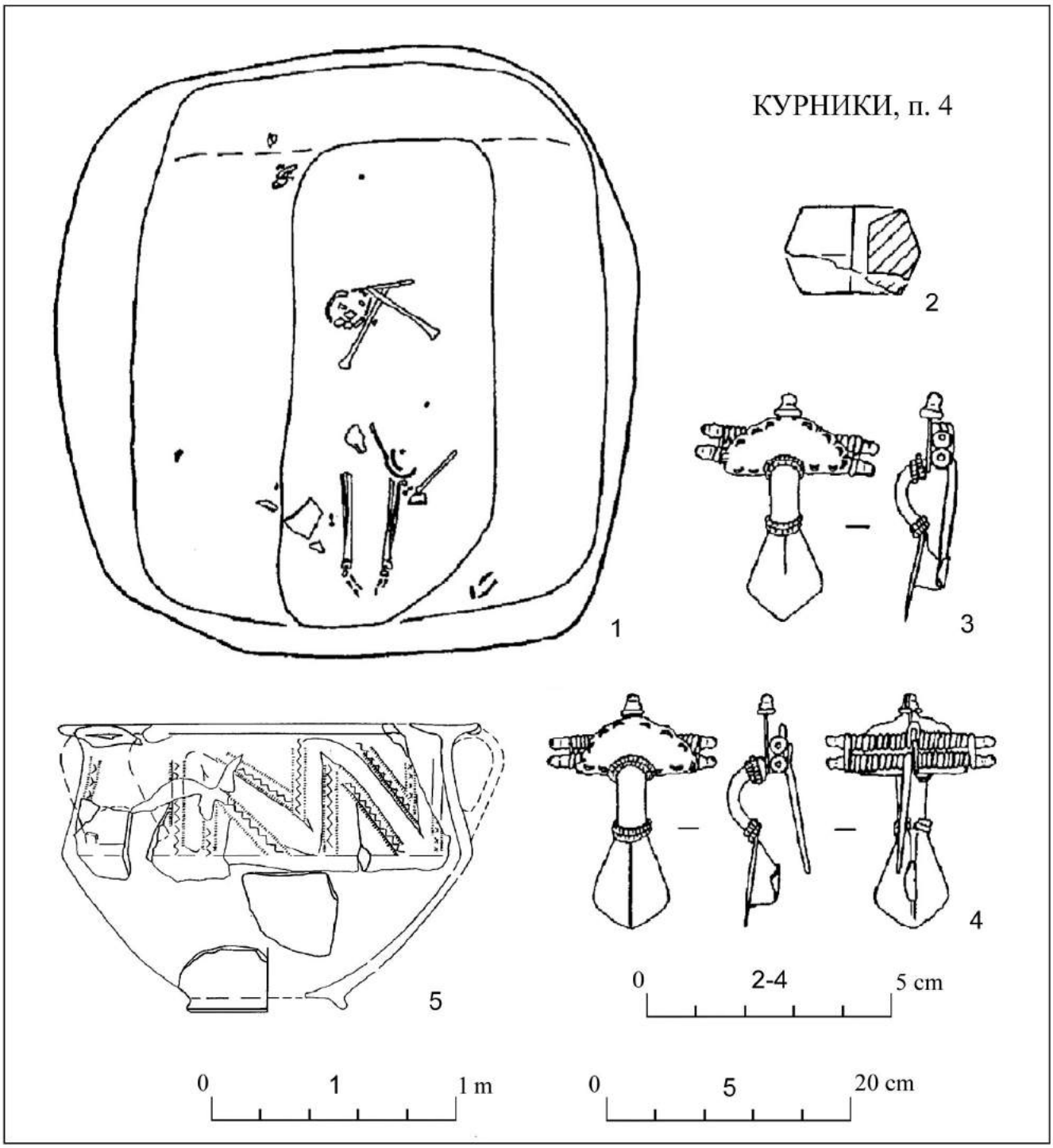

Рис. 111

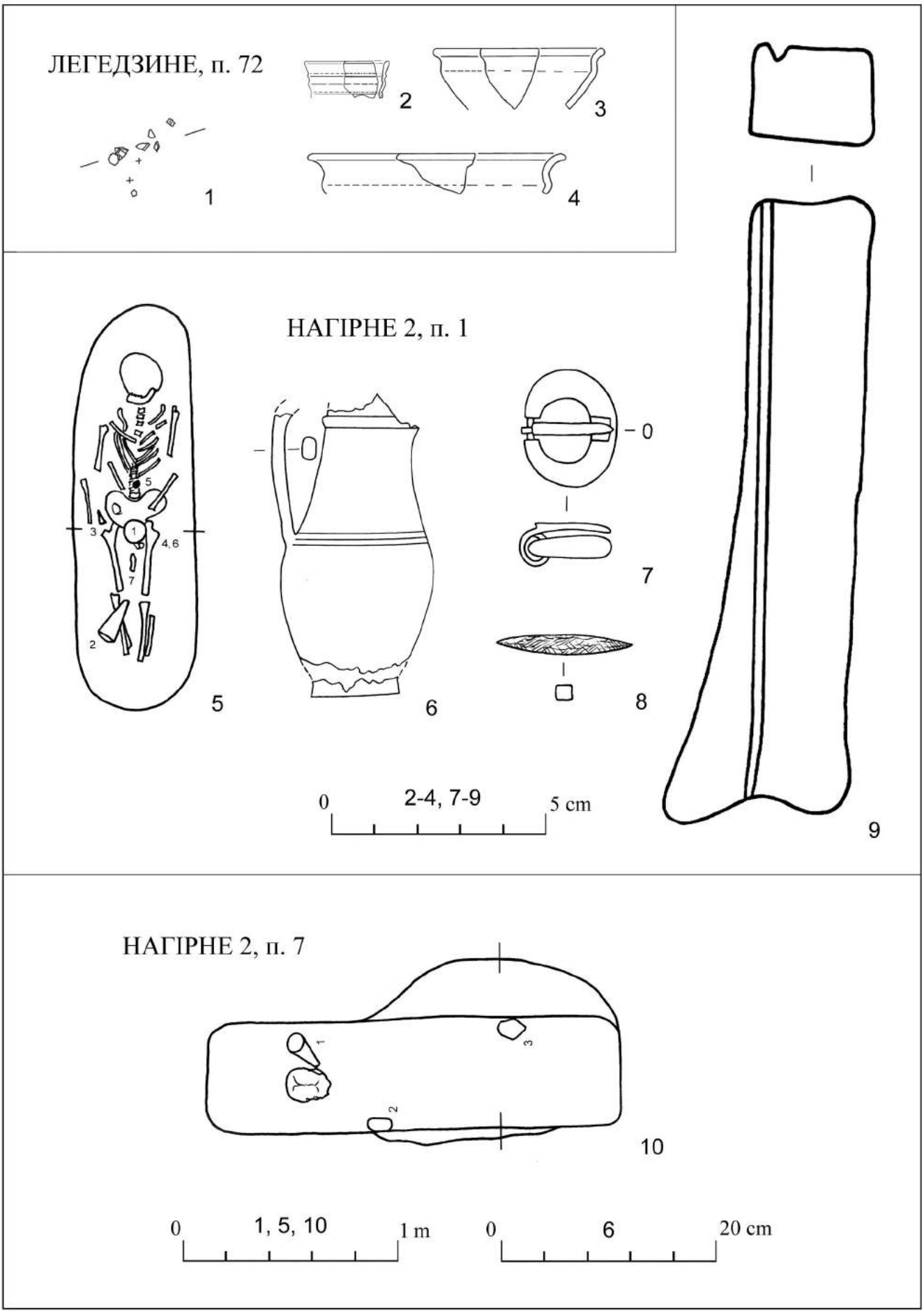
ЛЕГЕДЗИНЕ, п. 72
1
2
3
4
НАГІРНЕ 2, п. 1
5
6
7
8
9
0
2-4, 7-9
5 cm
НАГІРНЕ 2, п. 7
10
0
1, 5, 10
1 m
0
6
20 cm

Рис. 112

ЛІСОВІ ГРИНІВЦІ 3а, п. 7

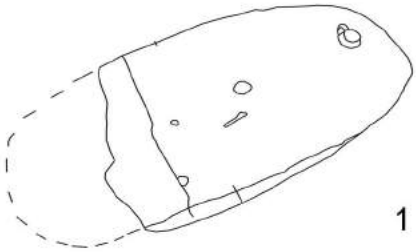

1

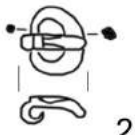

2

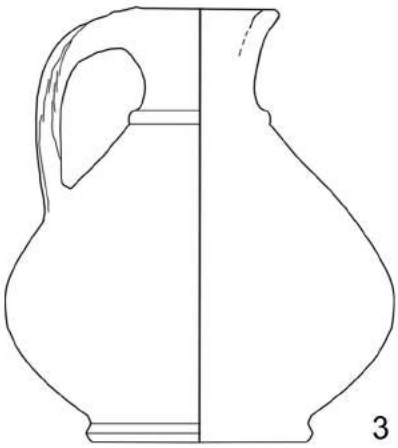

3

ЛІСОВІ ГРИНІВЦІ 3а, п. 13

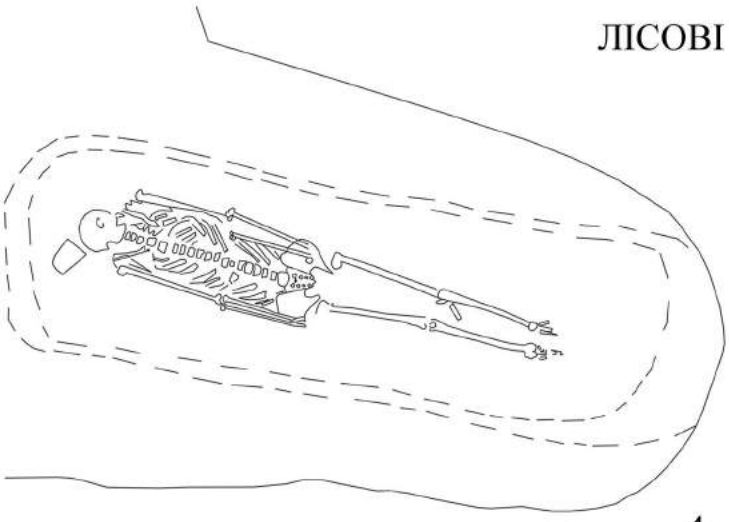

4

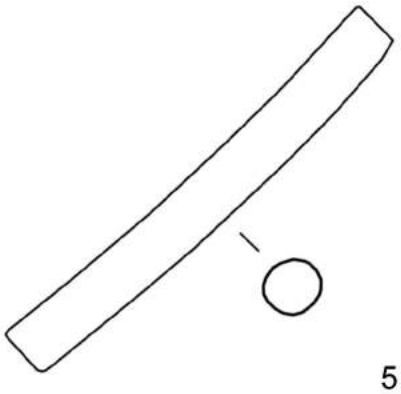

5

0 1, 4 1 m

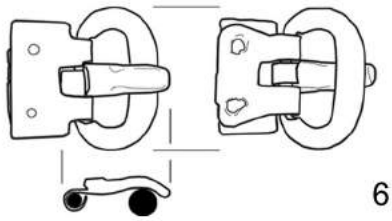

6

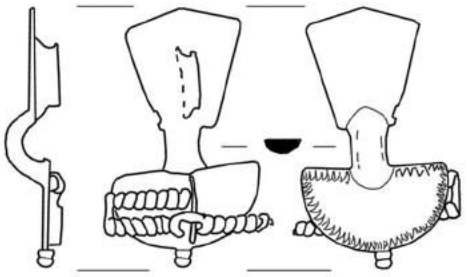

7

0 2, 5-8 5 cm

0 3 10 cm

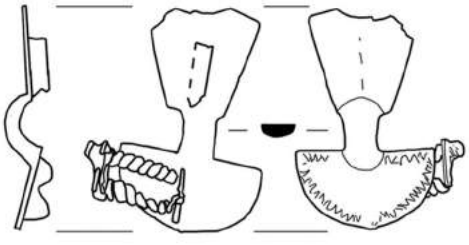

8

Рис. 113

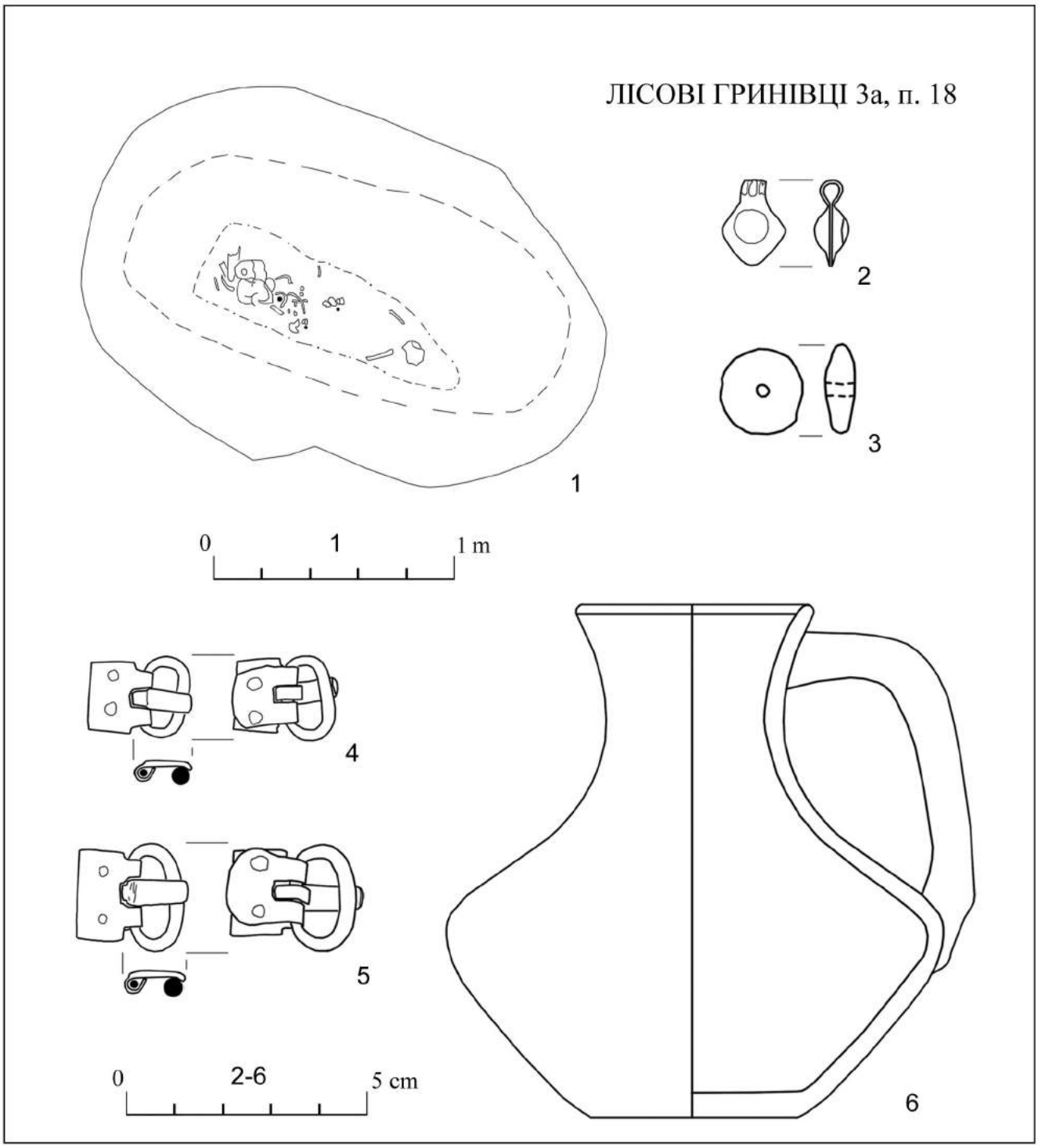

Рис. 114

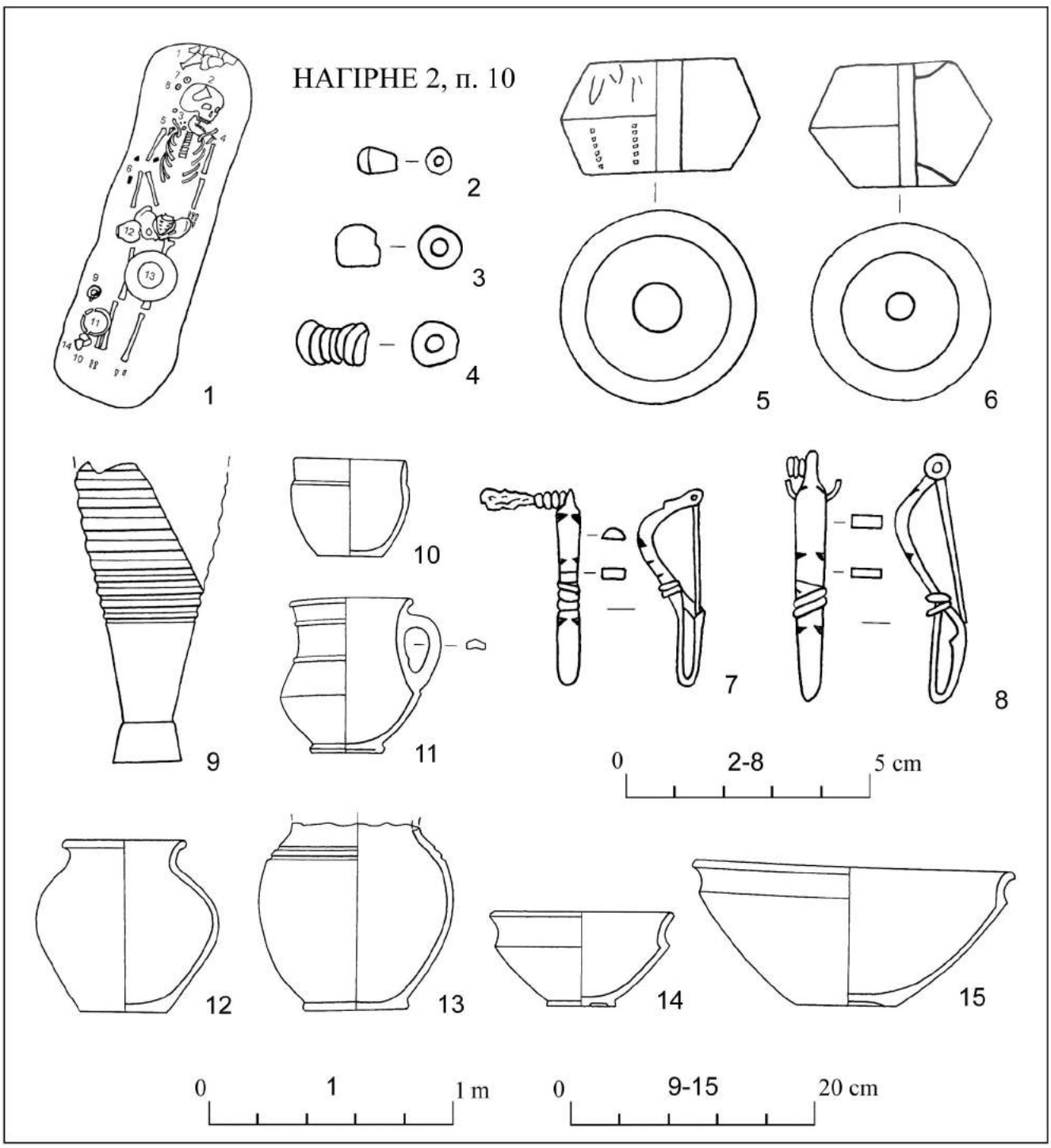
НАГІРНЕ 2, п. 10
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
0
2-8
5 cm
12
13
14
15
0
1
1 m
0
9-15
20 cm

Рис. 115

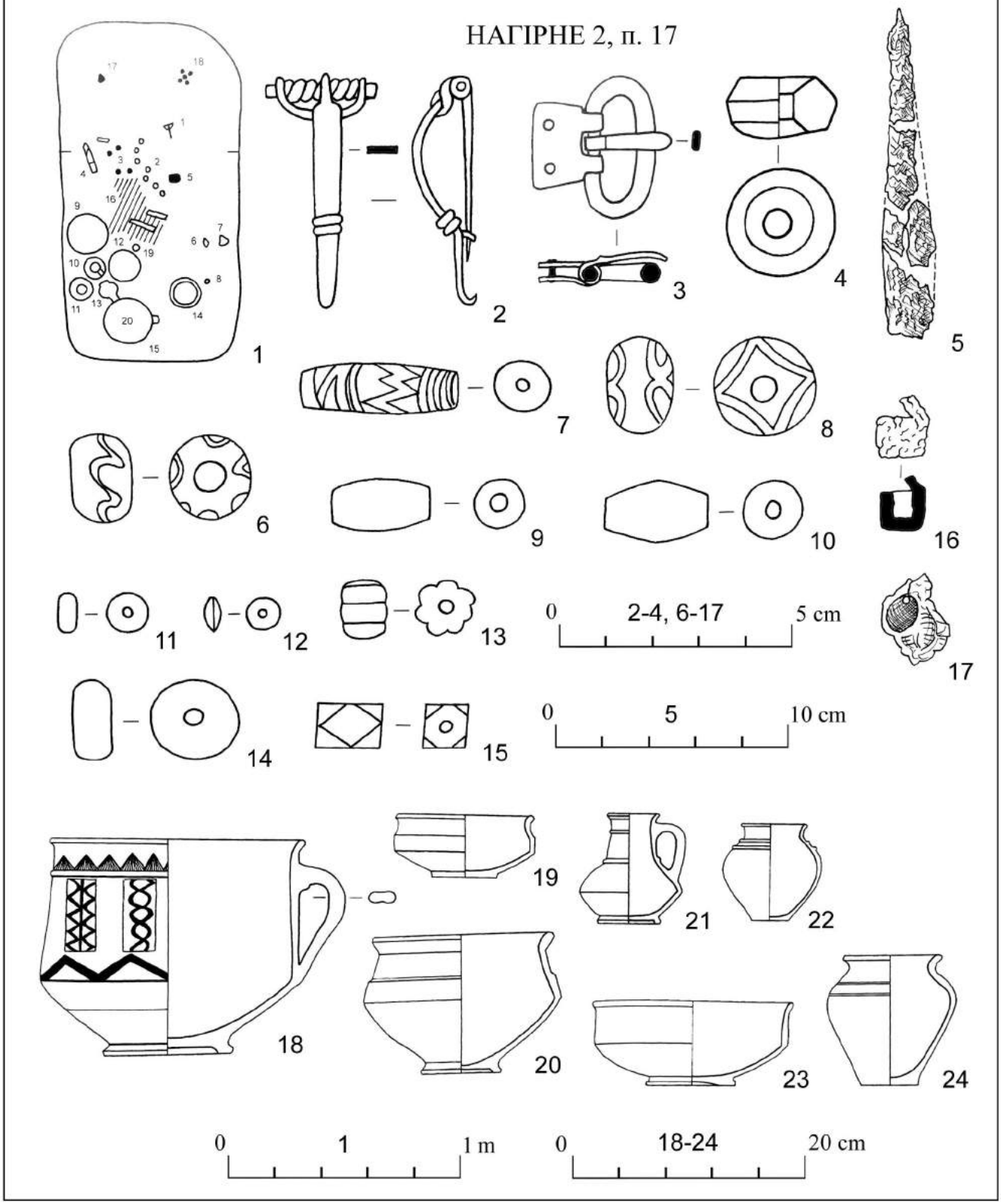
НАГІРНЕ 2, п. 17
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
0 2-4, 6-17 5 cm
0 5 10 cm
0 1 1 m
0 18-24 20 cm

Рис. 116

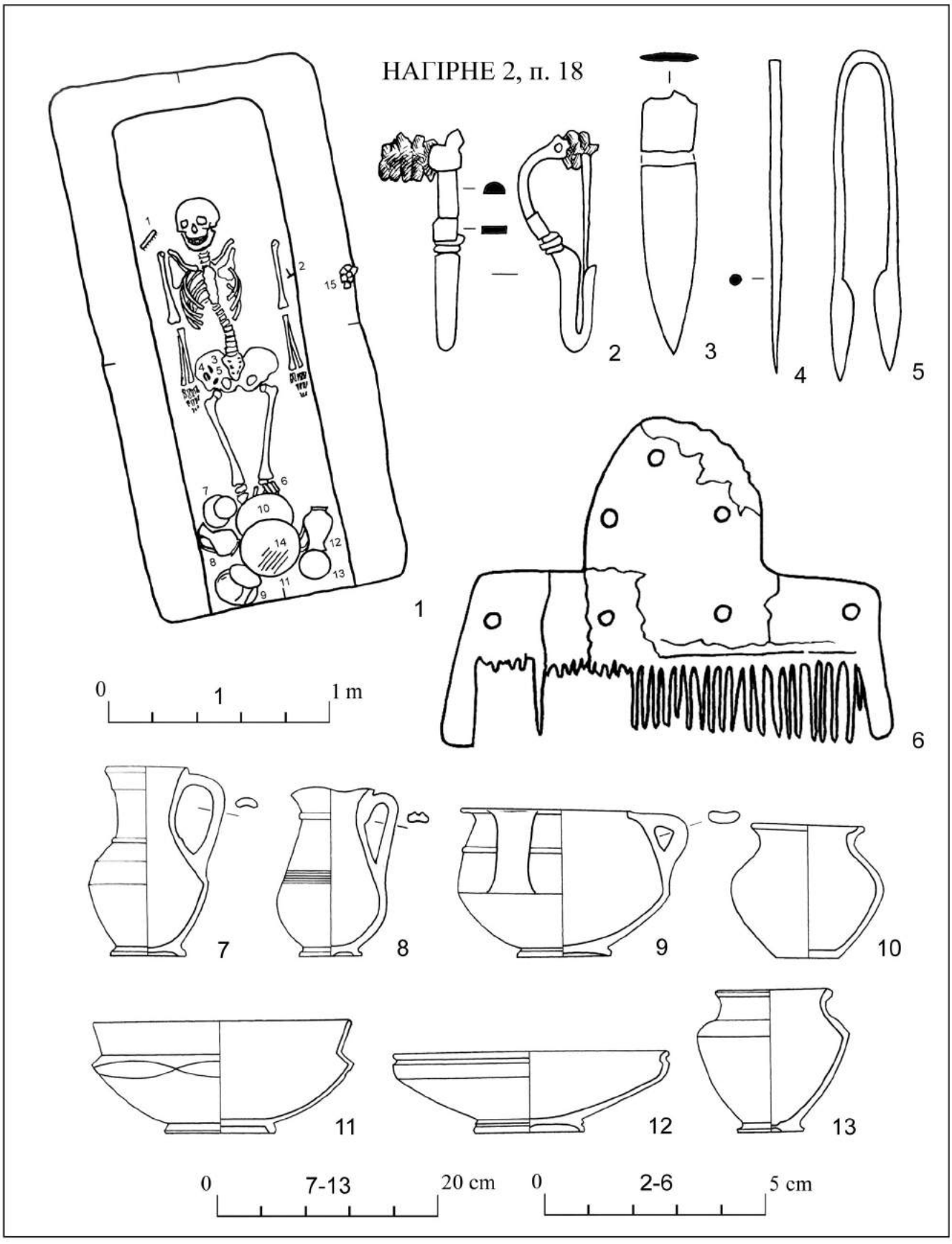

Рис. 117

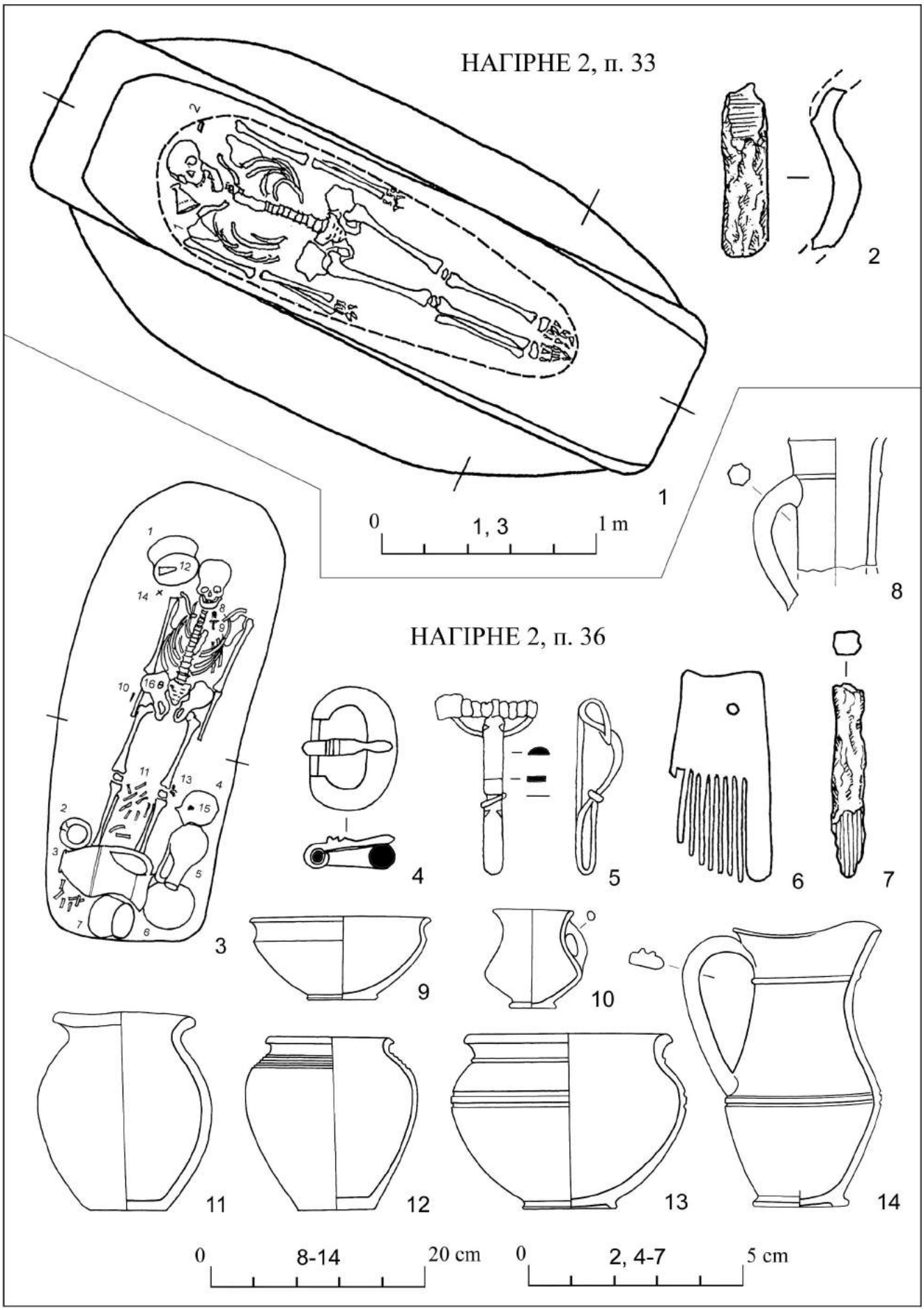
НАГІРНЕ 2, п. 33
1
2
0
1, 3
1 m
8
НАГІРНЕ 2, п. 36
3
4
5
6
7
9
10
11
12
13
14
0
8-14
20 cm
0
2, 4-7
5 cm

Рис. 118

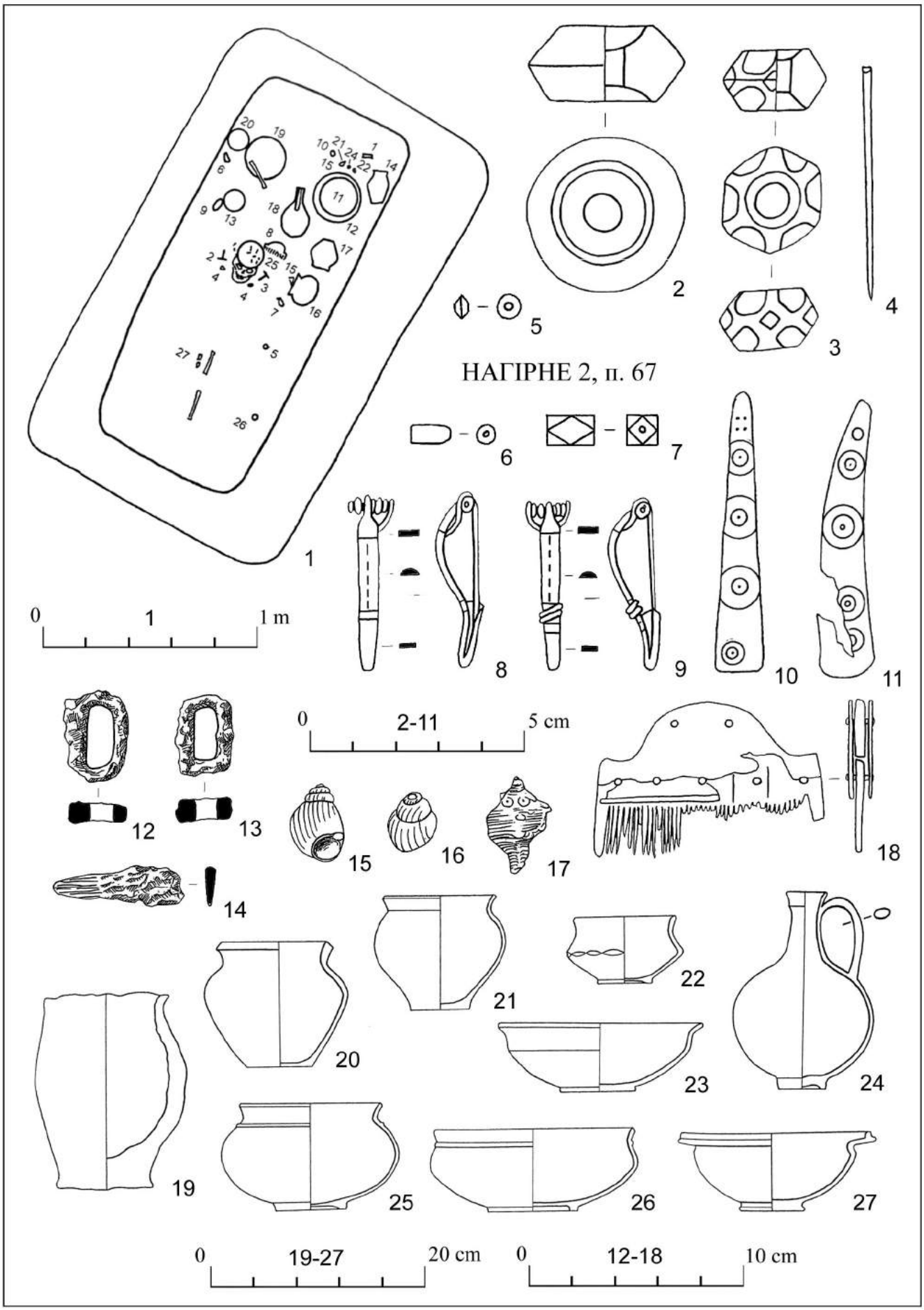

Рис. 119

НАГІРНЕ 2, п. 74

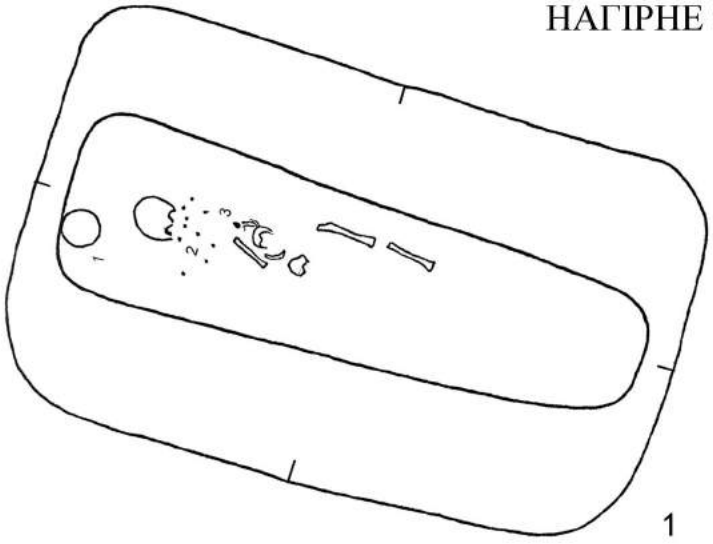

1

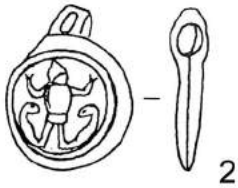

2

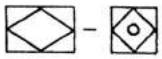

3

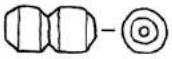

4

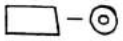

5

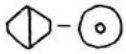

6

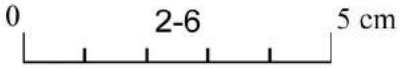

НАГІРНЕ 2, п. 78

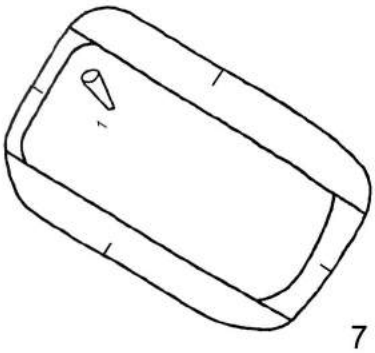

7

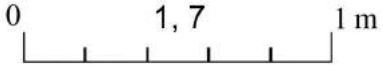

МИКОЛАЇВКА, п. 1Н

8

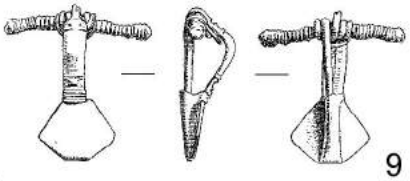

9

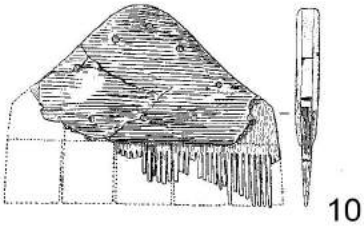

10

11

12

13

14

Рис. 120

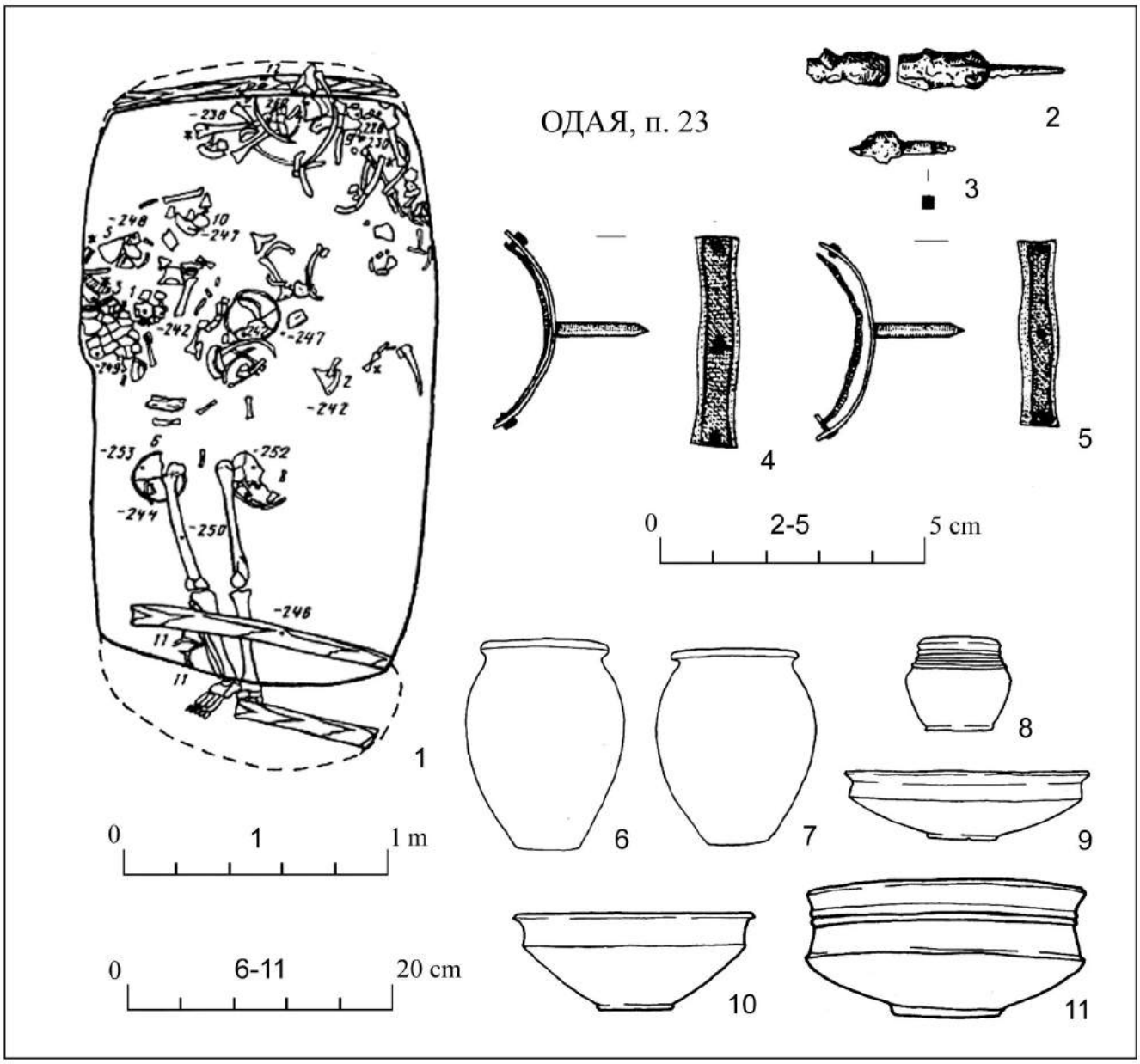

Рис. 121

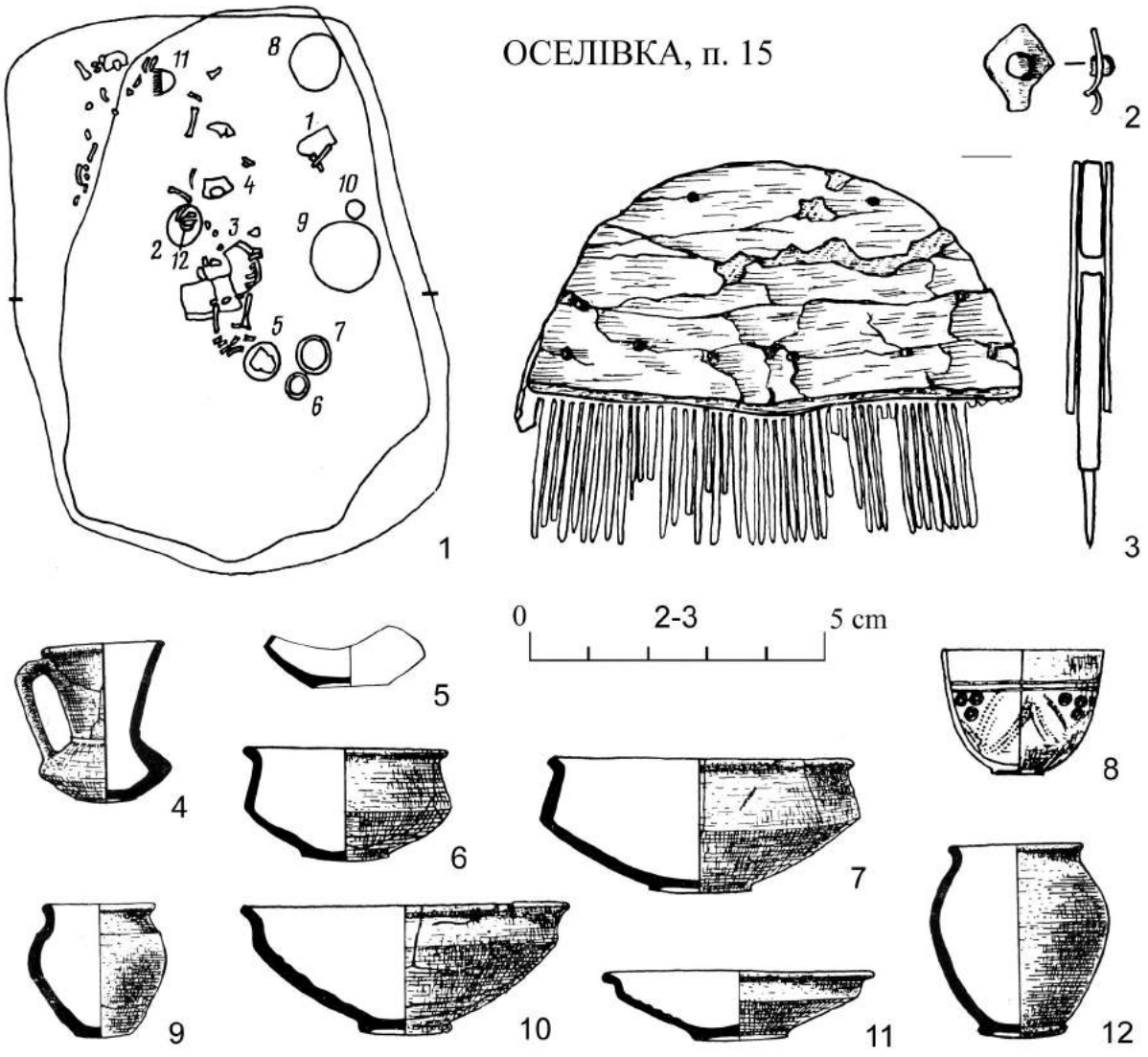
ОСЕЛІВКА, п. 15
1
2
3
0 2-3 5 cm
4
5
6
7
8
9
10
11
12
ОСЕЛІВКА, п. 38
13
14
ОСЕЛІВКА, п. 64
15
0 1, 13, 15 1 m
0 4-12, 14 20 cm

Рис. 122

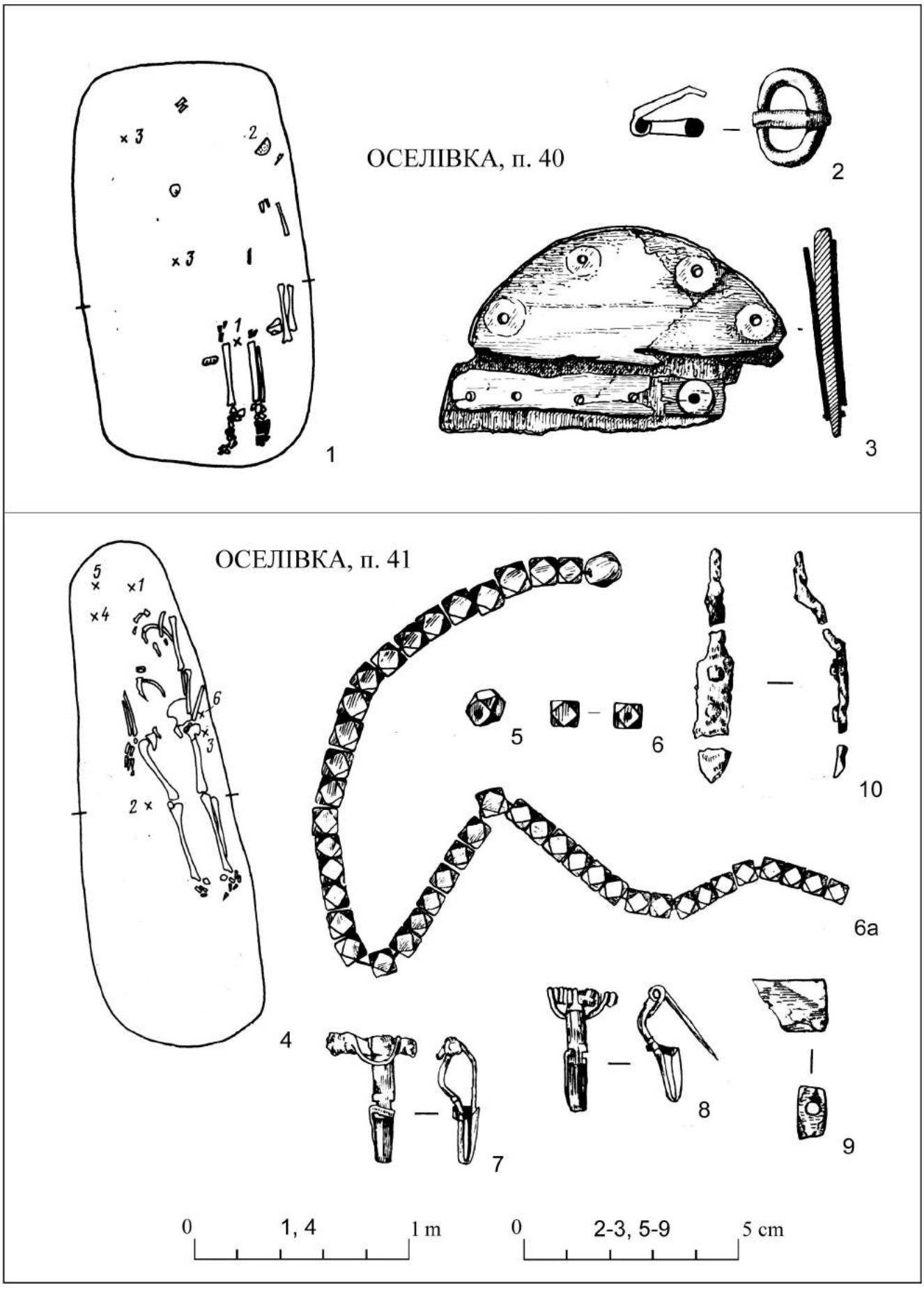

Рис. 123

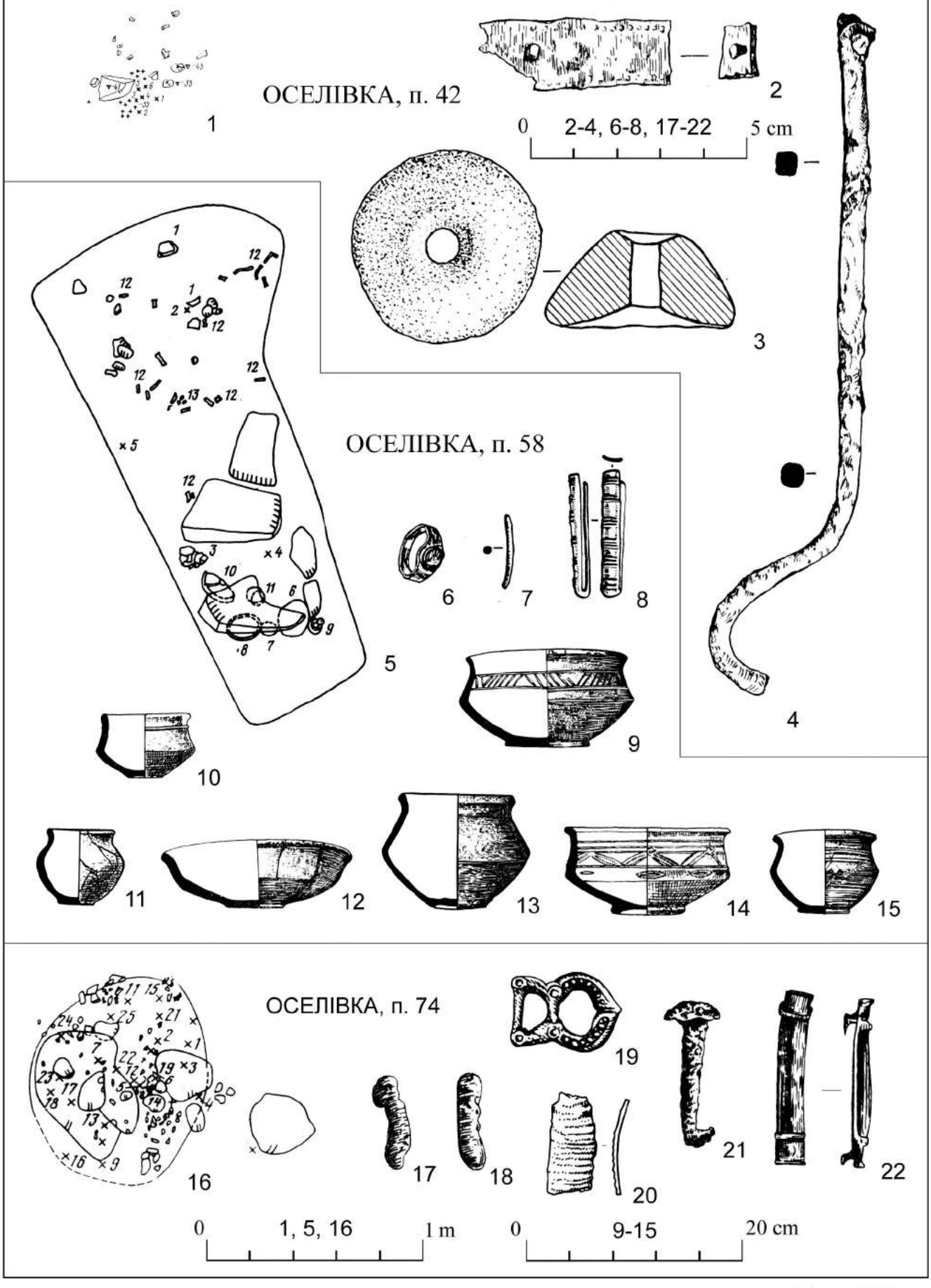
ОСЕЛІВКА, п. 42
1
2
0
2-4, 6-8, 17-22
5 cm
3
4
ОСЕЛІВКА, п. 58
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
ОСЕЛІВКА, п. 74
16
17
18
19
20
21
22
0
1, 5, 16
1 m
0
9-15
20 cm

Рис. 124

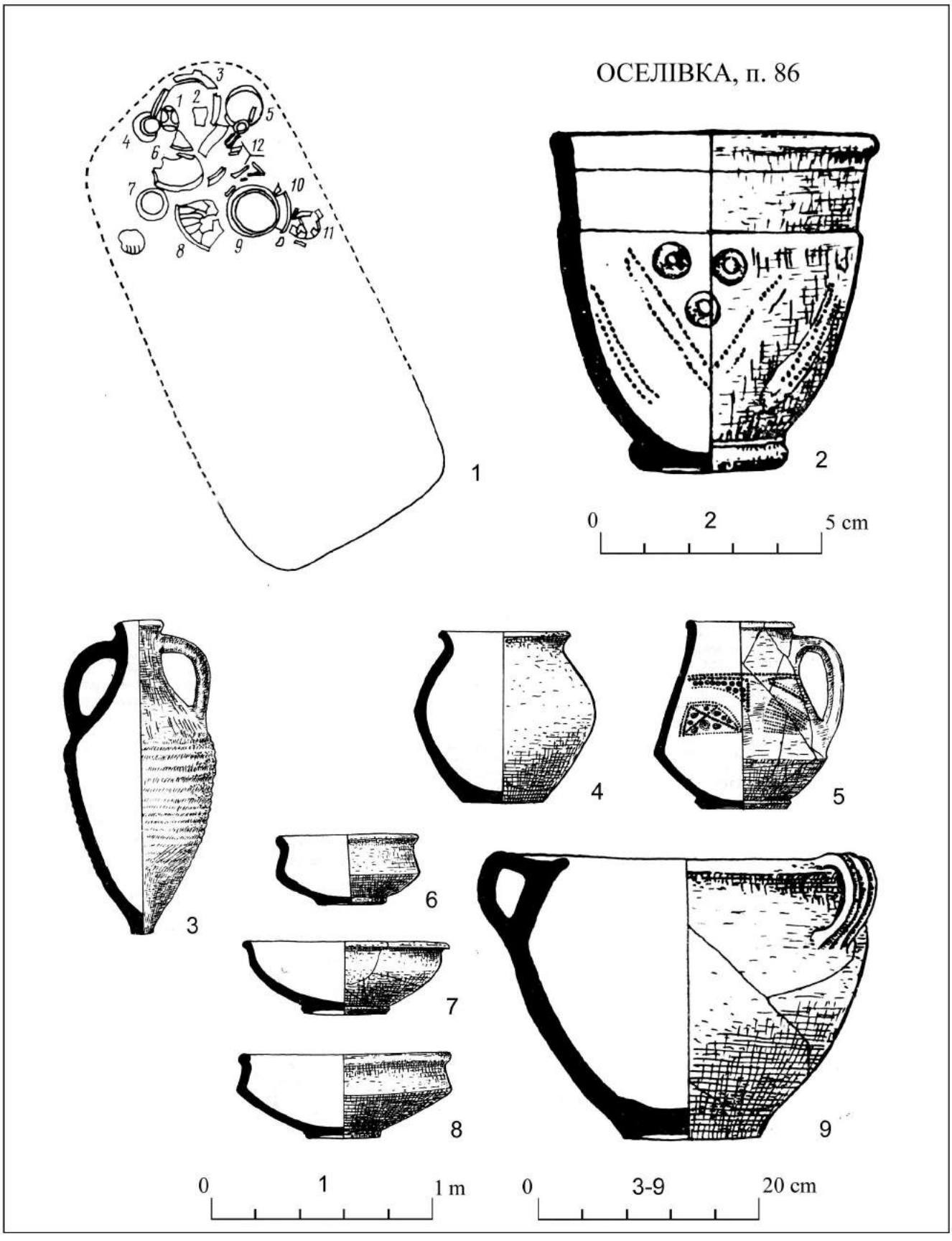

Рис. 125

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ, п. 2-1952
1
2
3
0 2 5 cm
4
5
6
7
8
9
10
0 2-10 20 cm

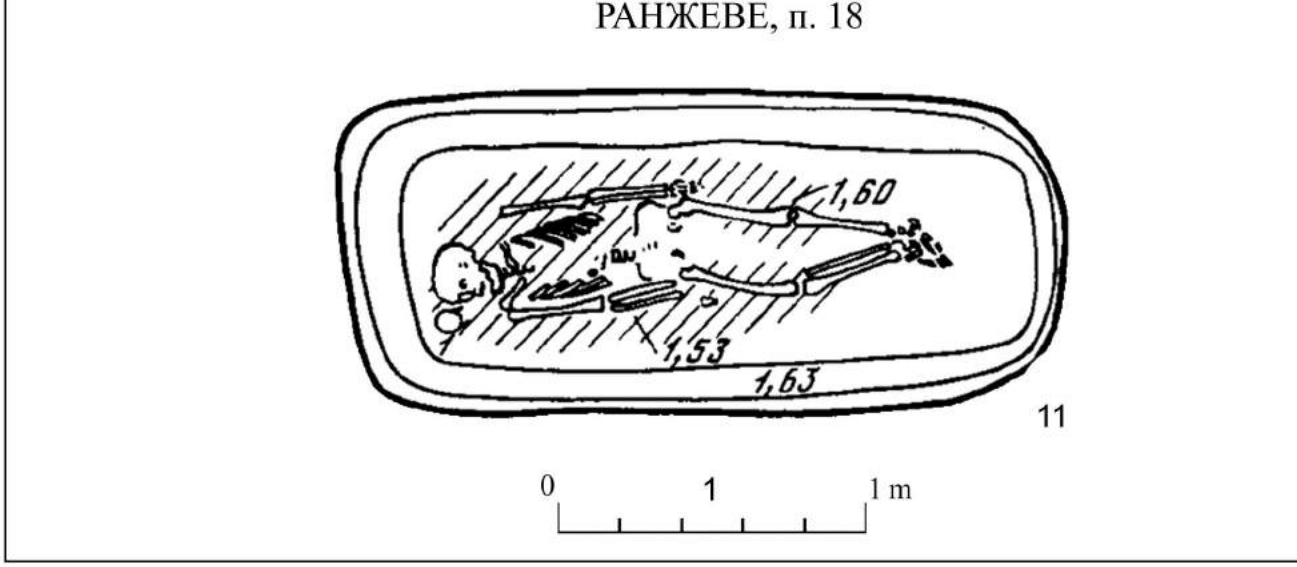
РАНЖЕВЕ, п. 18
1,60
1,53
1,63
11
0 1 1 m

Рис. 126

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ, п. 5-1952

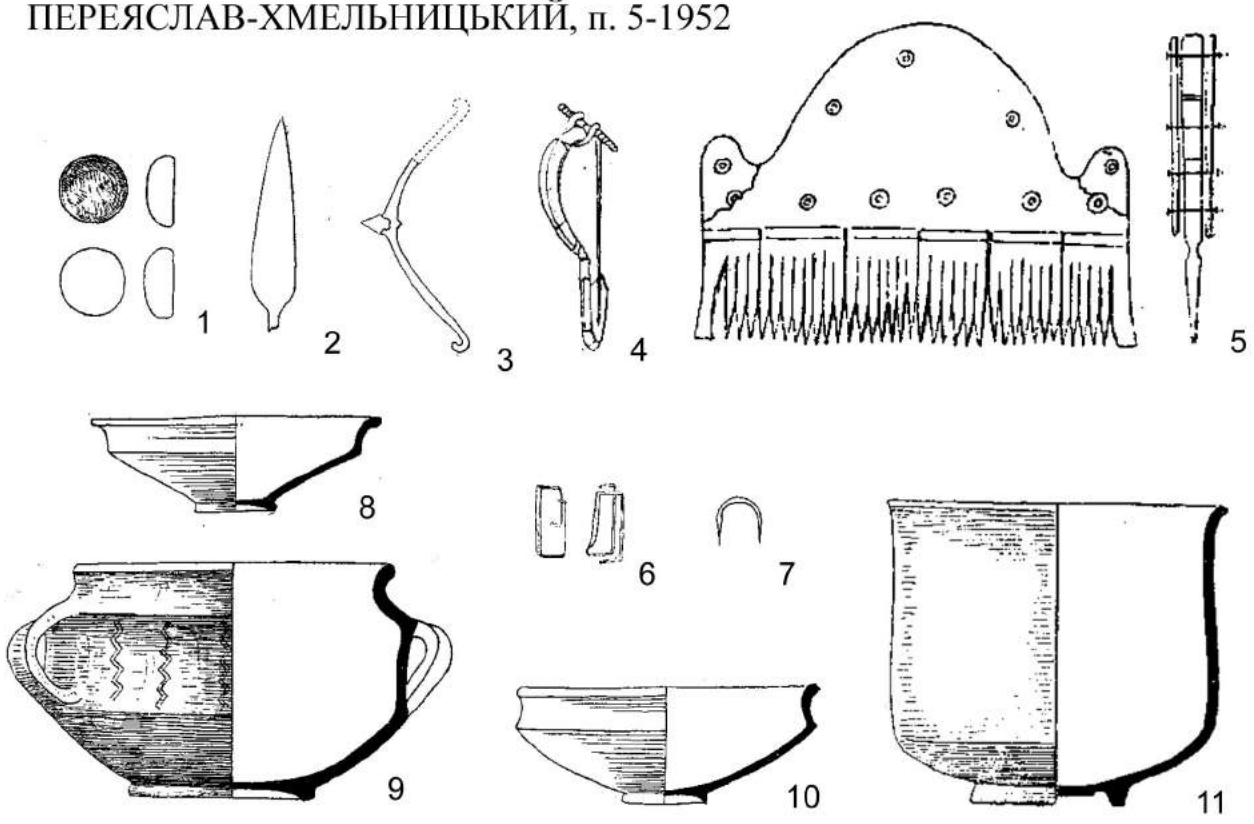

РАНЖЕВЕ, п. 12

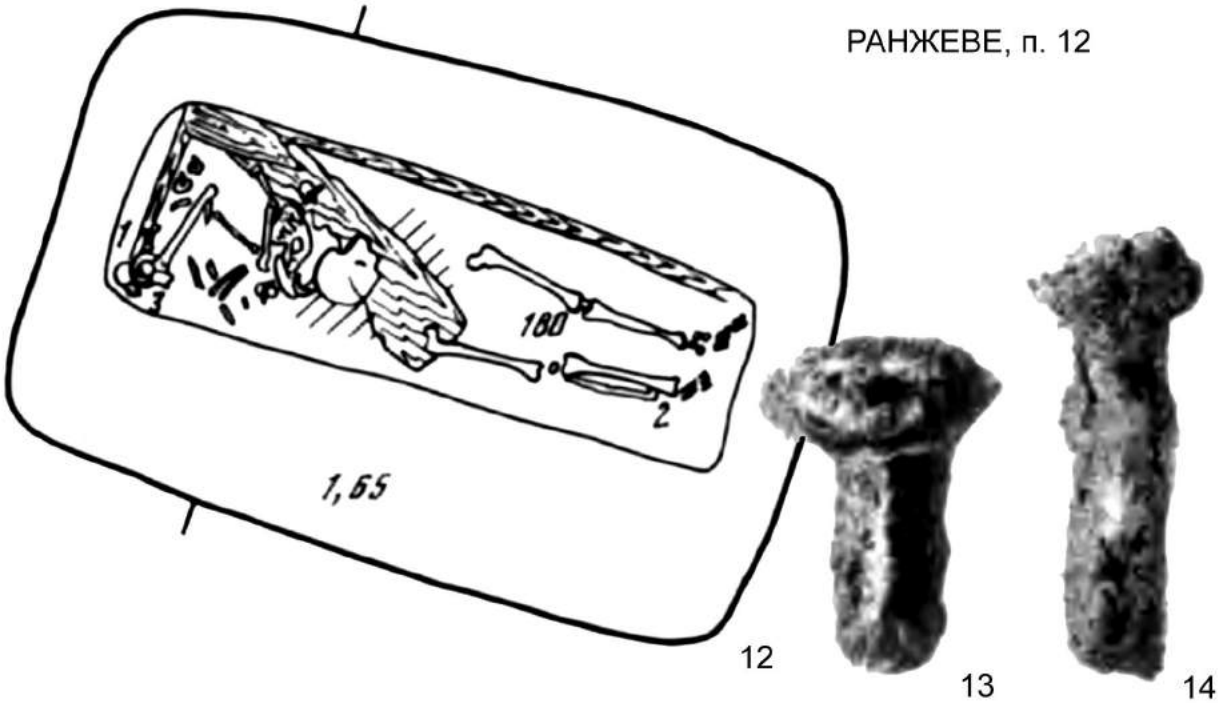

0 12 1 m

0 13-14 5 cm

Рис. 127

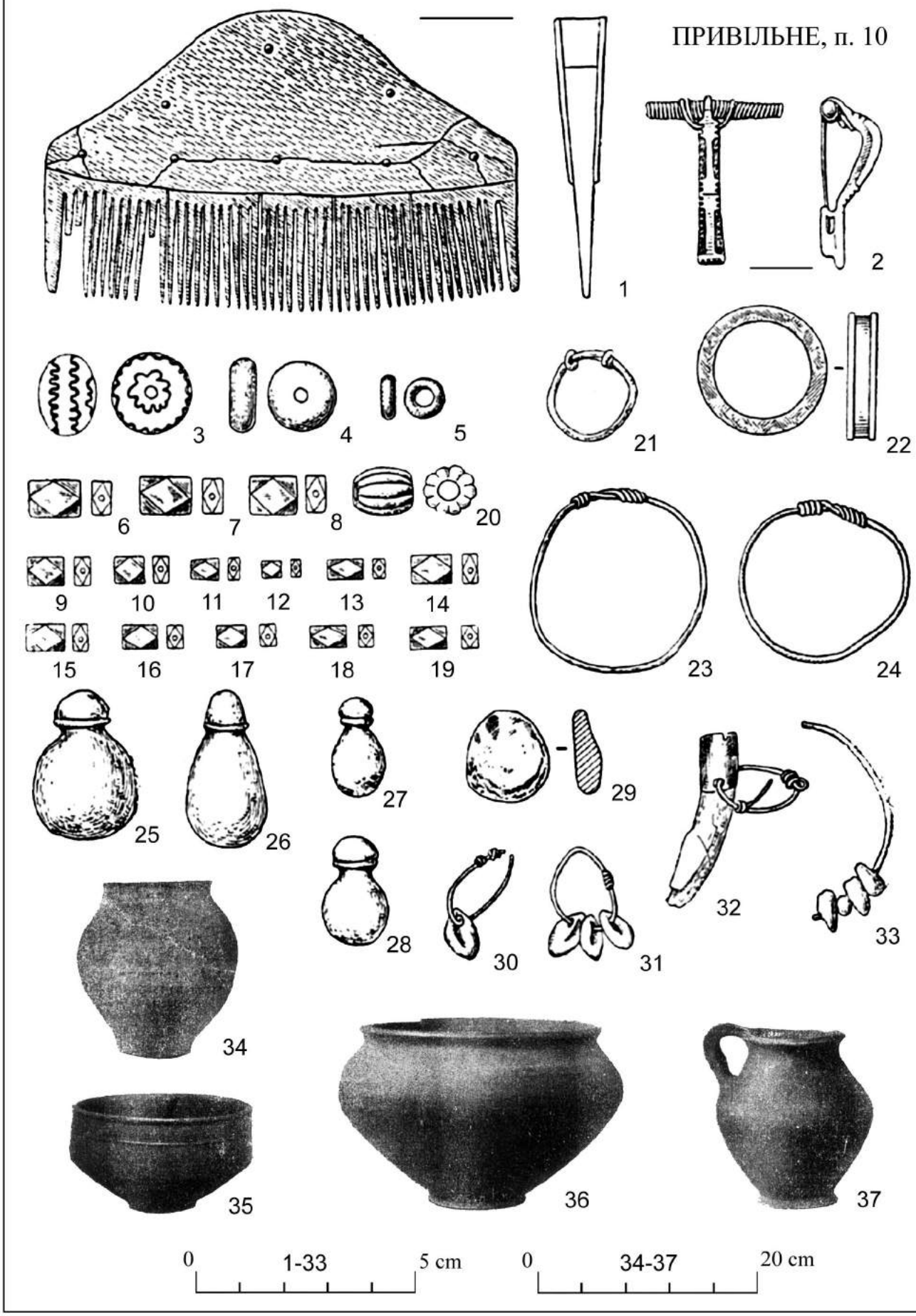
ПРИВІЛЬНЕ, п. 10
1
2
3
4
5
21
22
6
7
8
20
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
23
24
25
26
27
29
28
30
31
32
33
34
35
36
37
0
1-33
5 cm
0
34-37
20 cm

Рис. 128

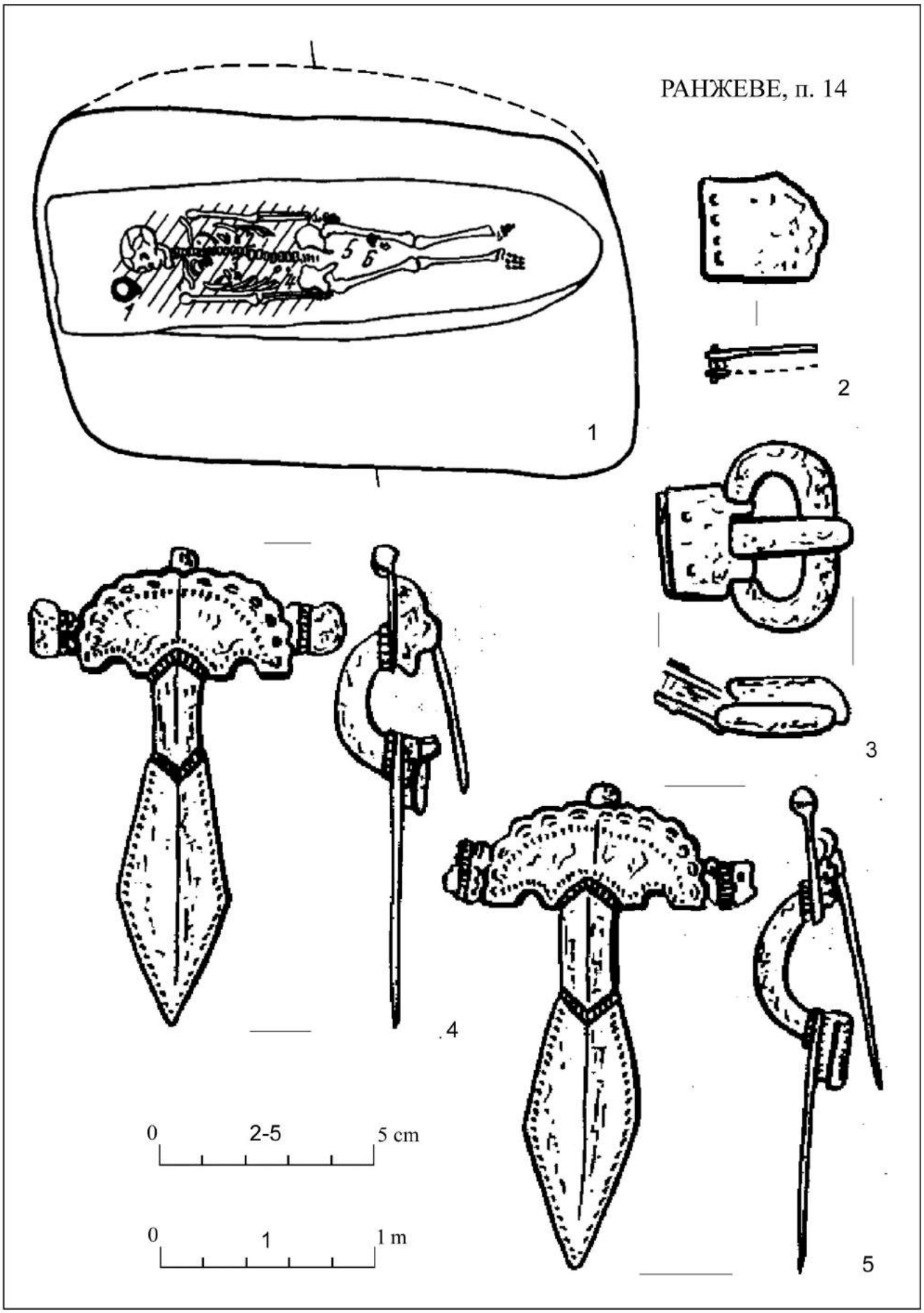

Рис. 129

РОМАНКІВЦІ, п. 4

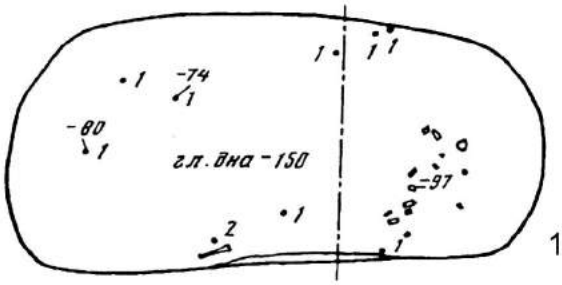

1

2

РОМАНКІВЦІ, п. 9

3

4

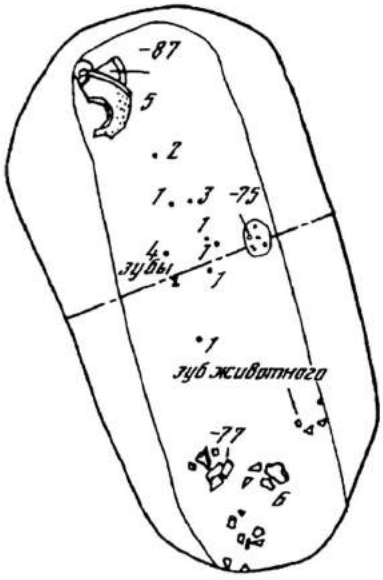

7

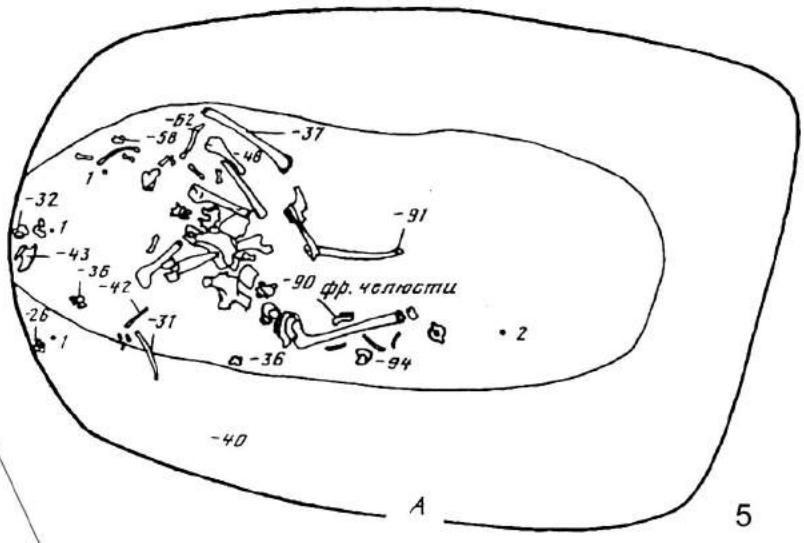

5

0 1, 5-7 1 m

РОМАНКІВЦІ, п. 10

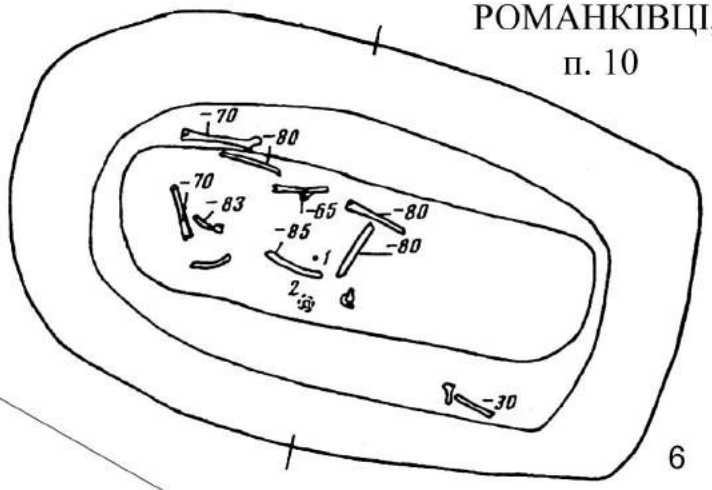

6

8

9

10

11

12

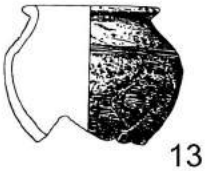

13

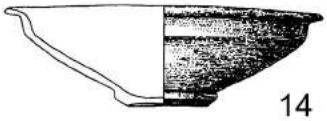

14

РОМАНКІВЦІ, п. 14

0 2-4, 8-12 5 cm

0 13-14 20 cm

Рис. 130

РОМАНКІВЦІ, п. 24

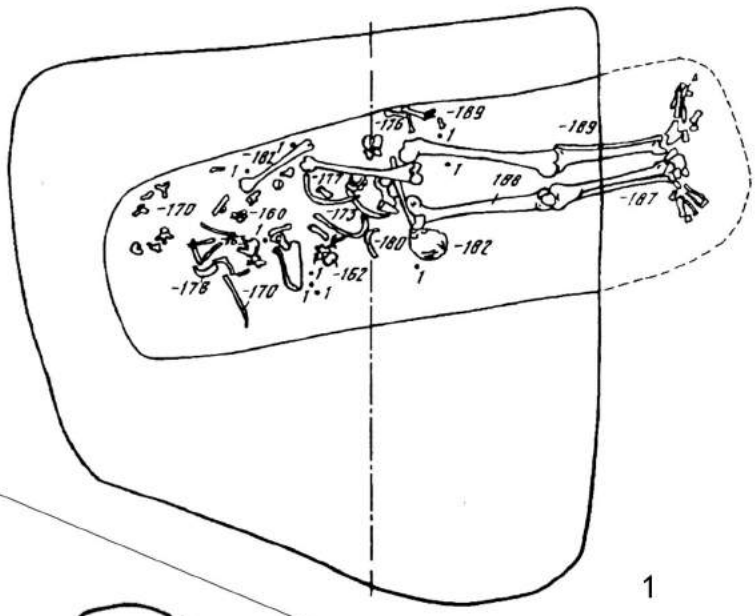

1

РОМАНКІВЦІ, п. 54

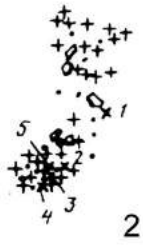

2

3

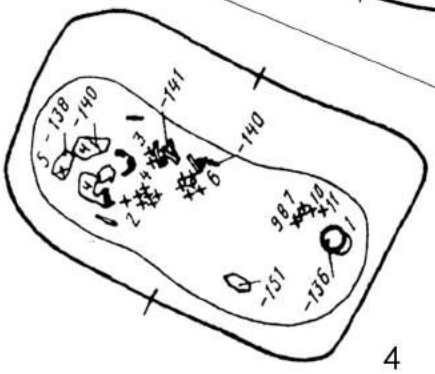

4

0 1-2, 4 1 m

РОМАНКІВЦІ, п. 56

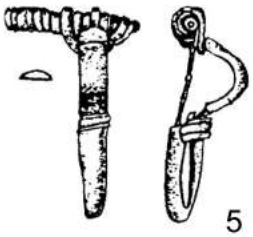

5

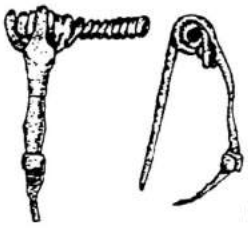

6

7

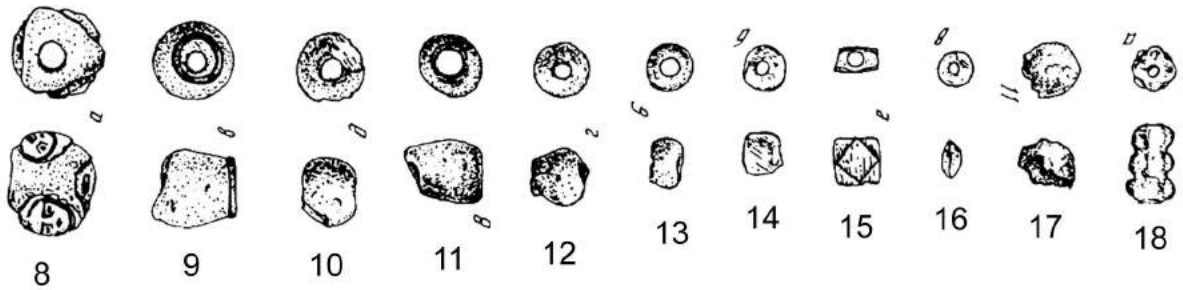

8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18

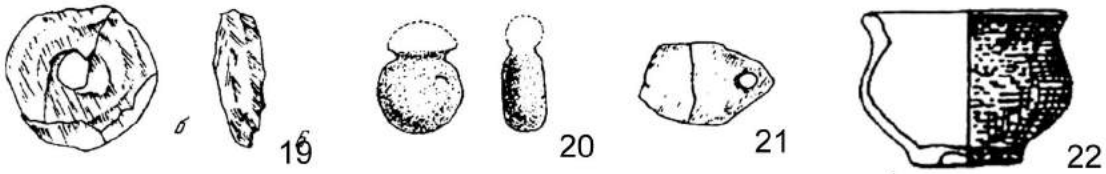

19 20 21 22

0 3, 5-21 5 cm

0 22 10 cm

Рис. 131

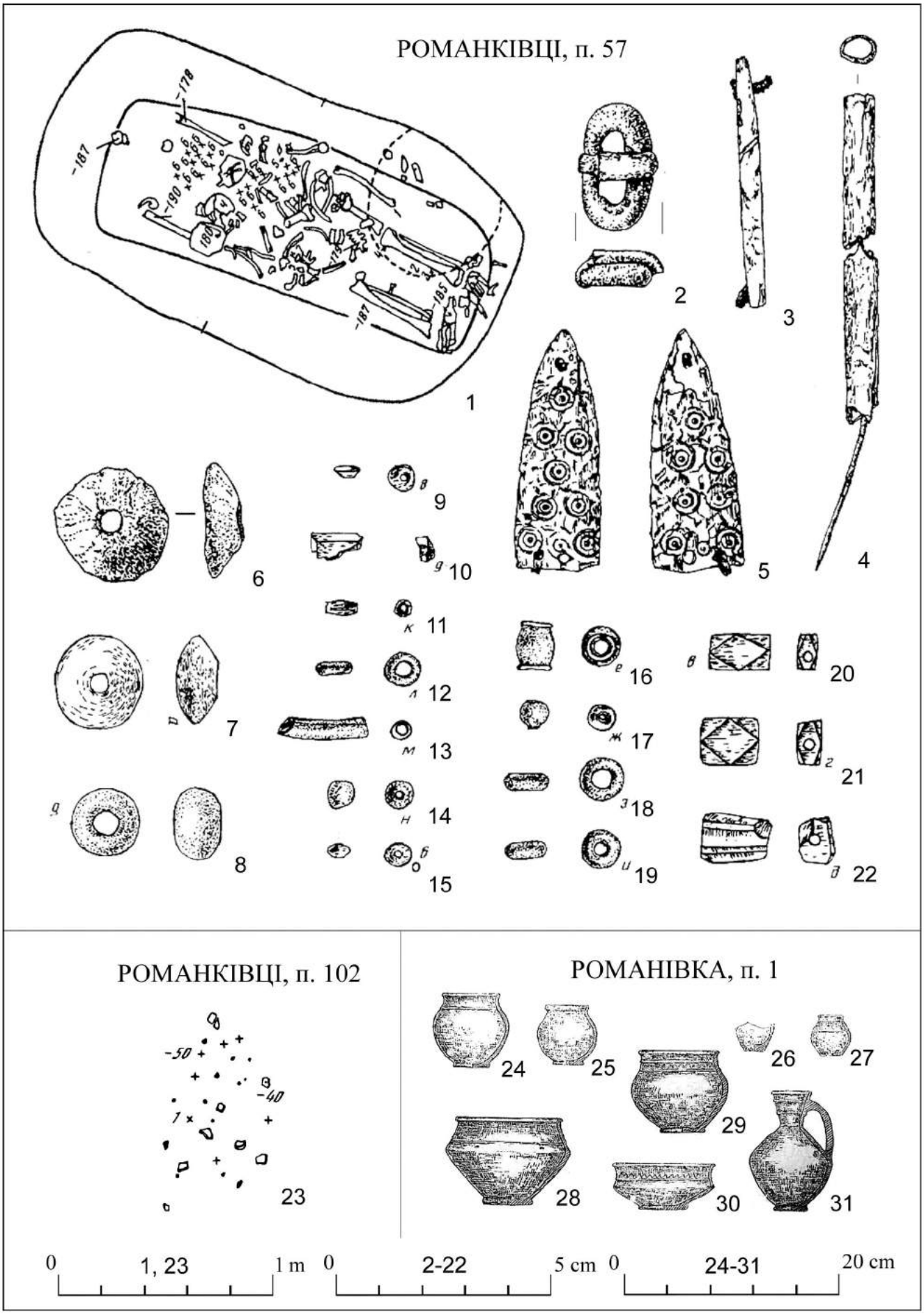
РОМАНКІВЦІ, п. 57
РОМАНКІВЦІ, п. 102
РОМАНІВКА, п. 1
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
0 1, 23 1 m
0 2-22 5 cm
0 24-31 20 cm

Рис. 132

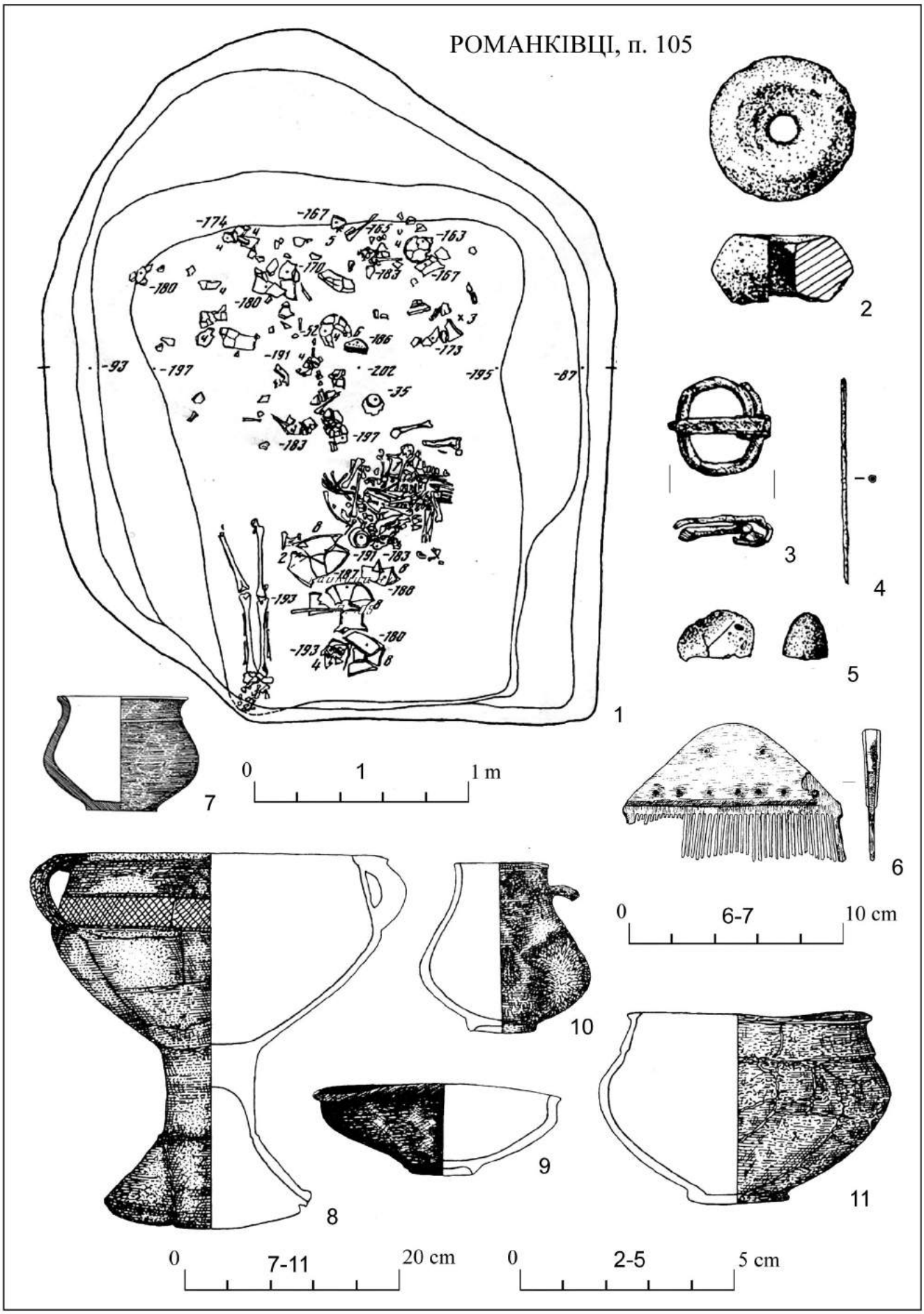
РОМАНКІВЦІ, п. 105
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
0 1 1 m
0 6-7 10 cm
0 7-11 20 cm
0 2-5 5 cm

Рис. 133

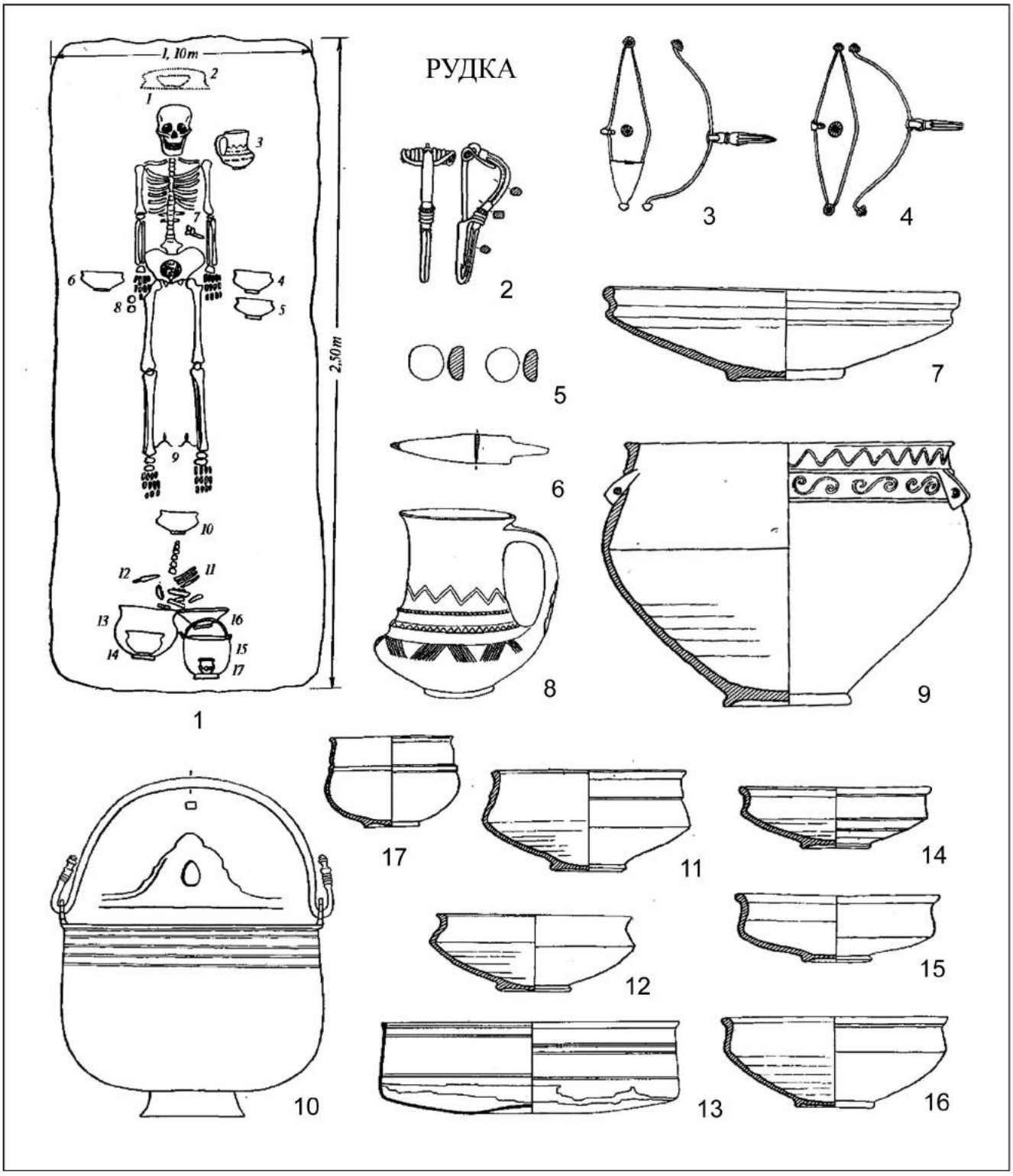

Рис. 134

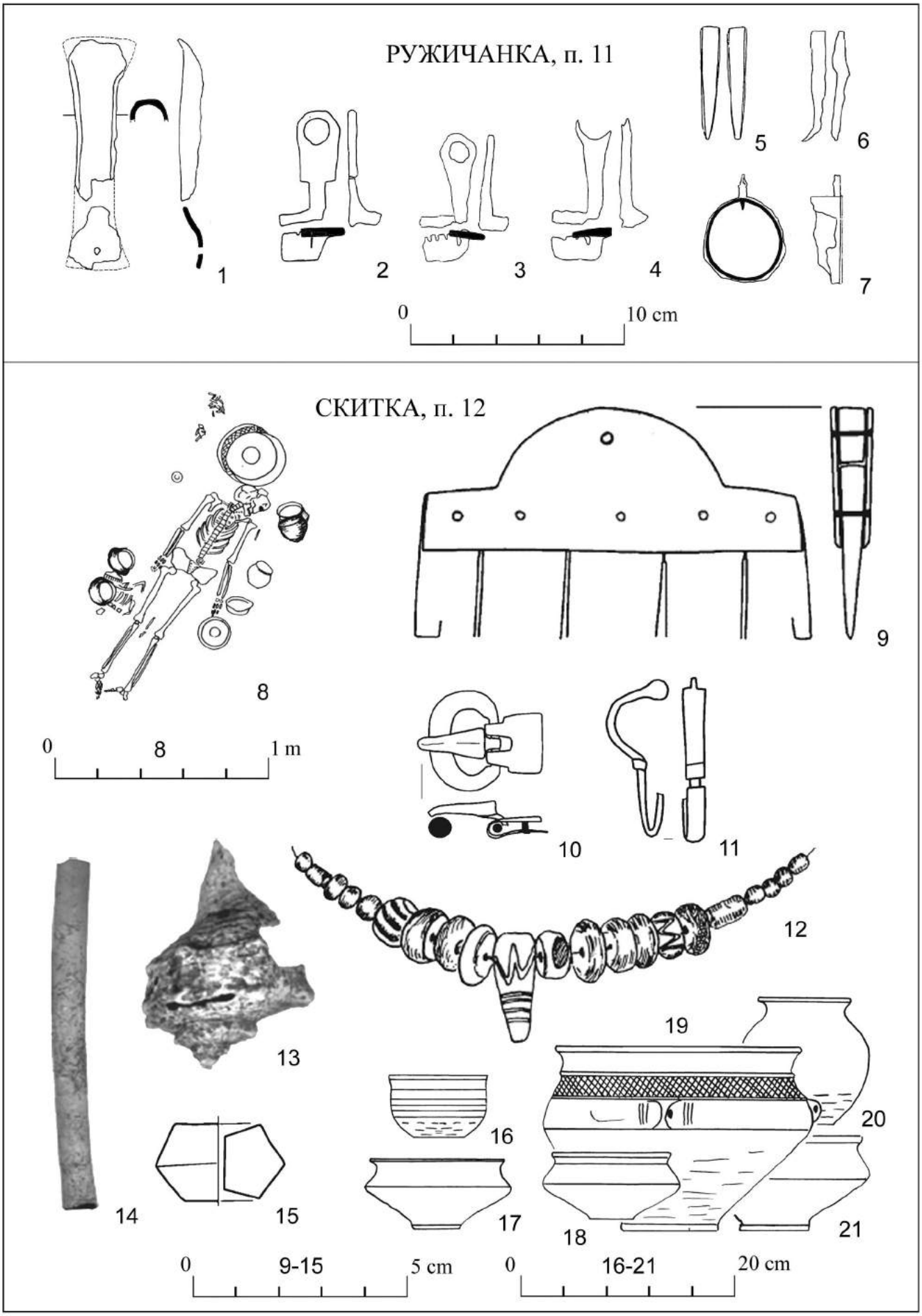
РУЖИЧАНКА, п. 11
1
2
3
4
5
6
7
0
10 cm
СКИТКА, п. 12
8
0
8
1 m
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
0
9-15
5 cm
0
16-21
20 cm

Рис. 135

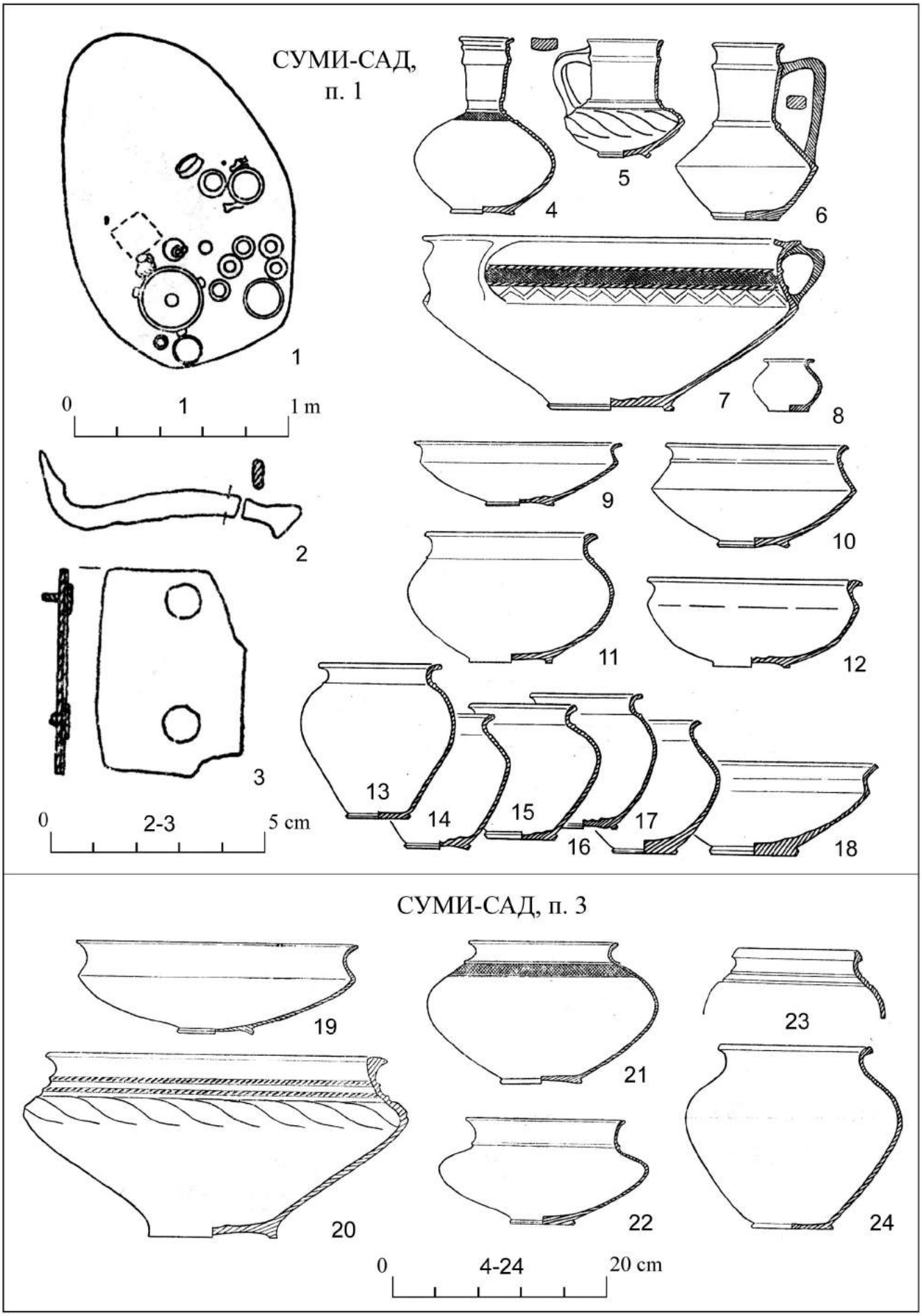
СУМИ-САД,
п. 1
1
0
1
1 m
2
3
0
2-3
5 cm
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
СУМИ-САД, п. 3
19
20
21
22
23
24
0
4-24
20 cm

Рис. 136

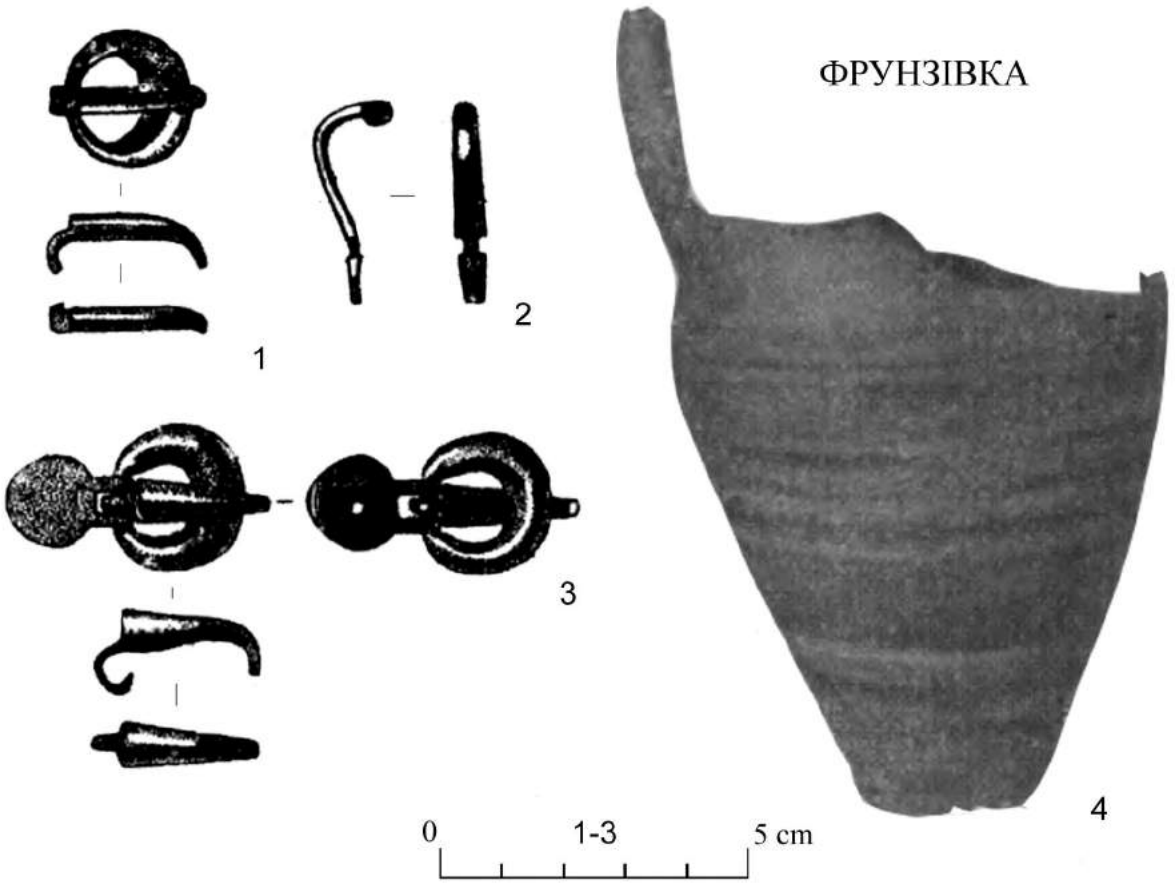

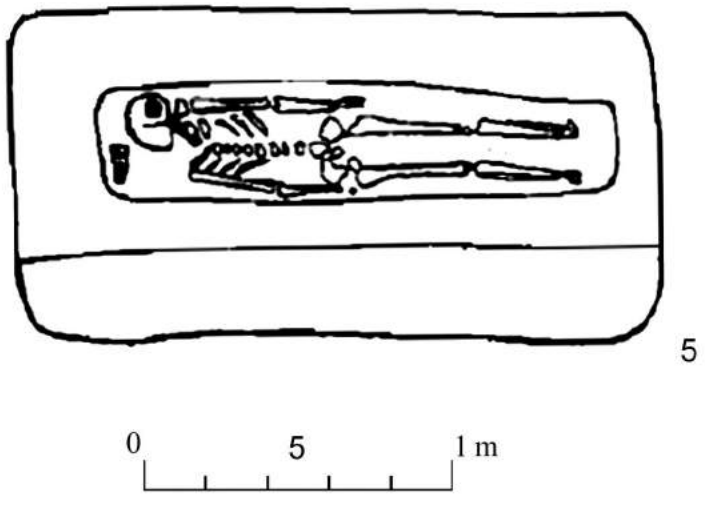

Рис. 137

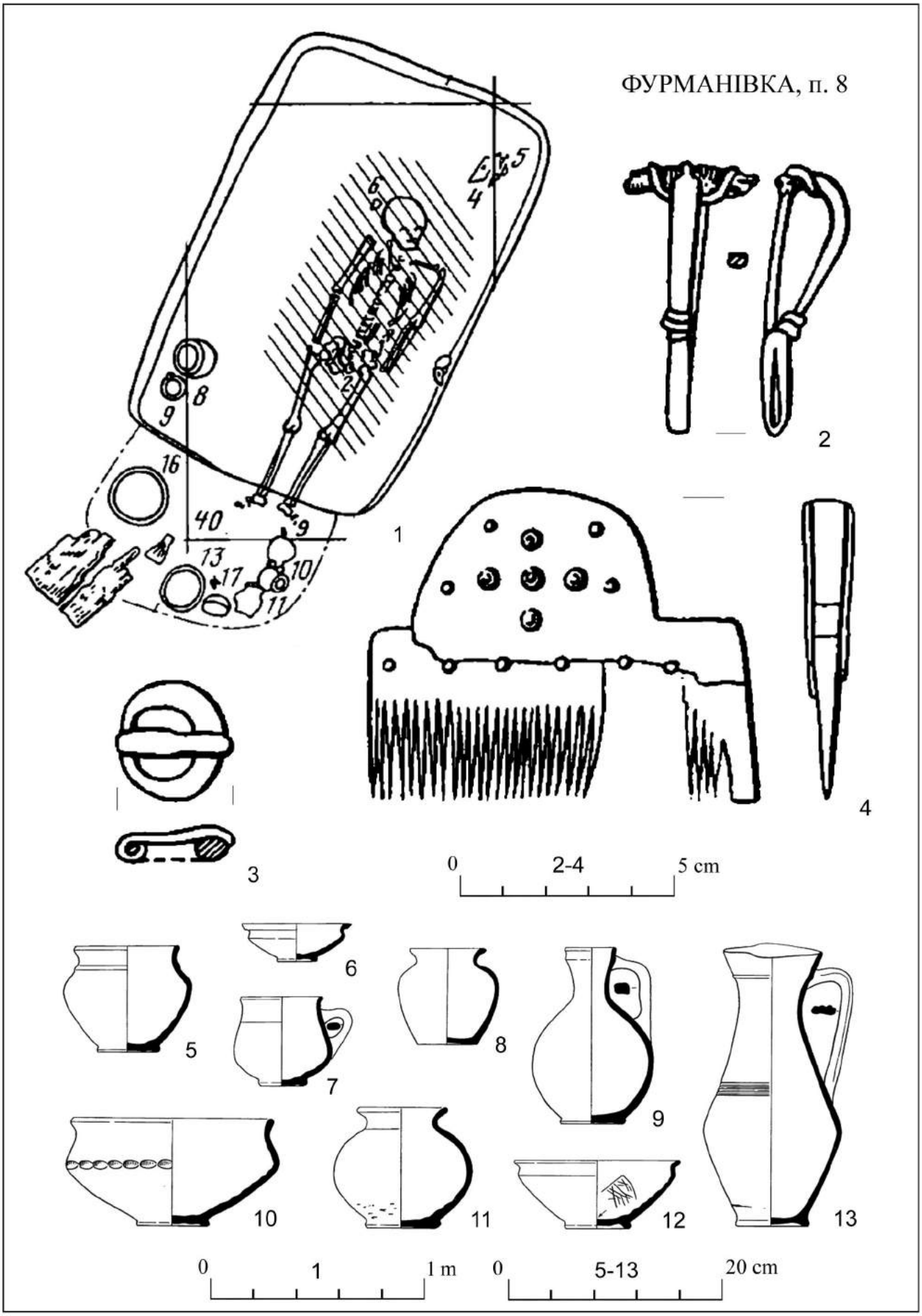

Рис. 138

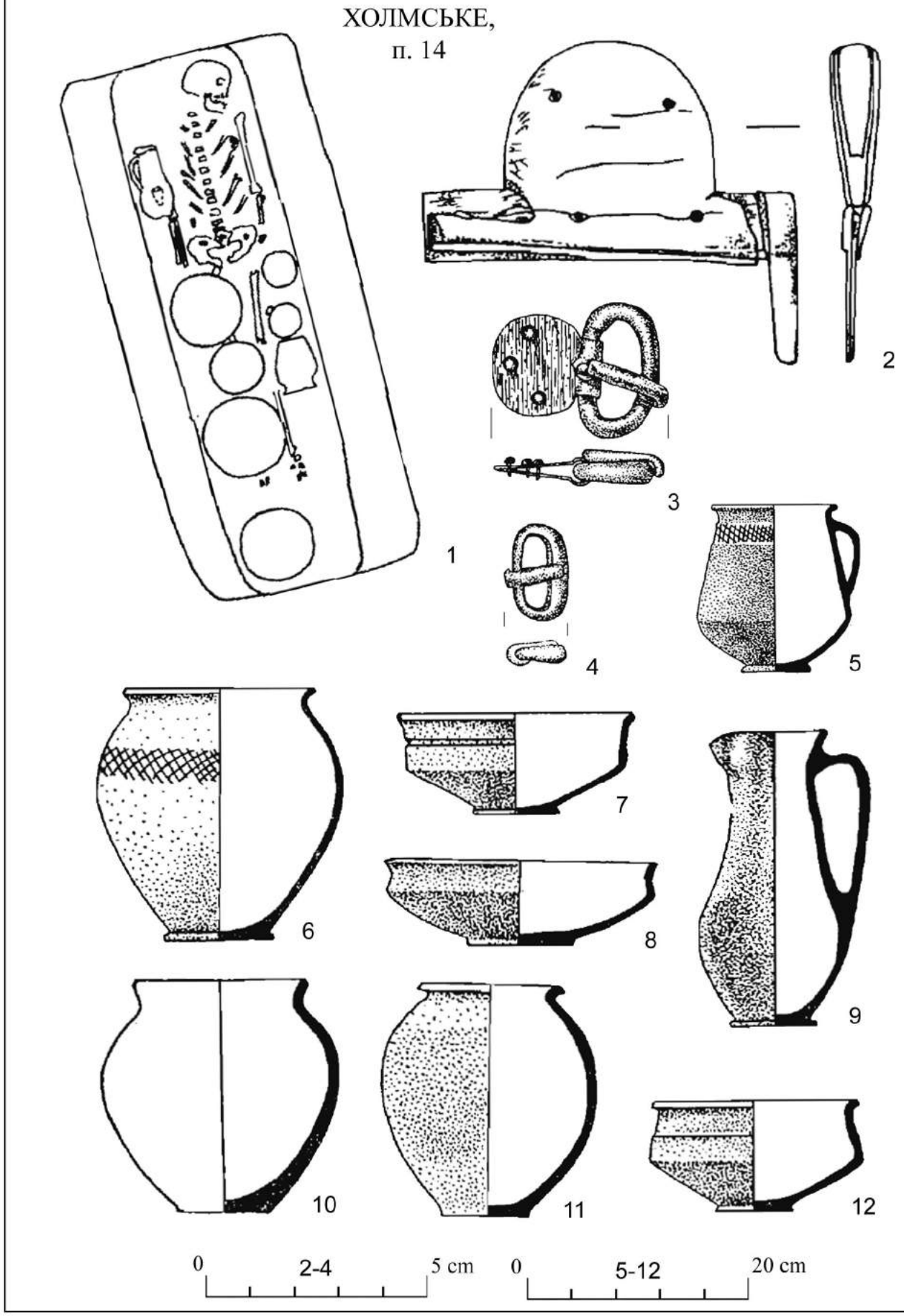

Рис. 139

ЧЕРВОНЕ - 2, п. 5

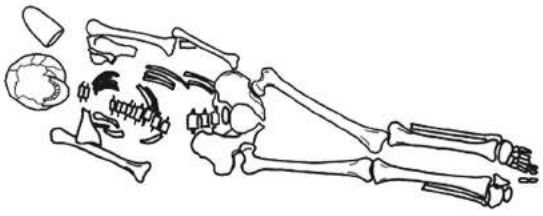

1

ЧЕРВОНЕ - 2, п. 13

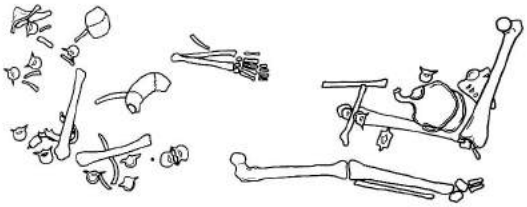

2

ЧЕРВОНЕ - 2, п. 30

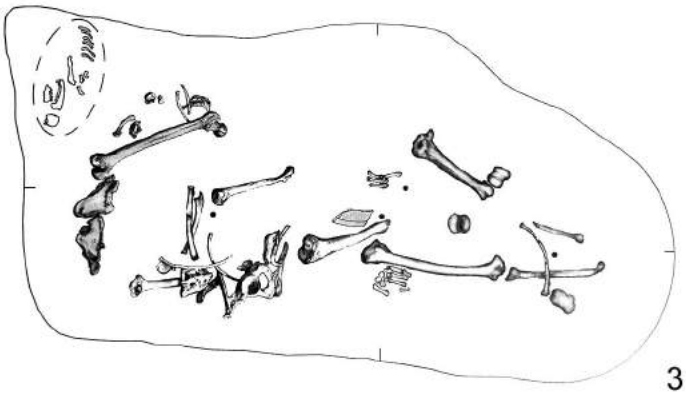

3

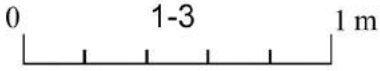

Рис. 140

1

ЧЕРНЕЛІВ-РУСЬКИЙ, п. 96

2

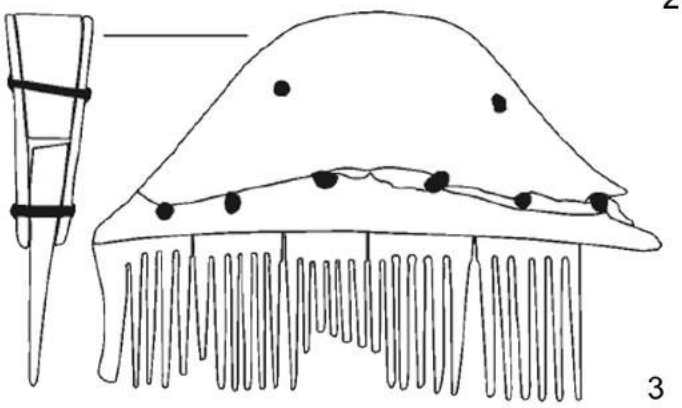

3

4

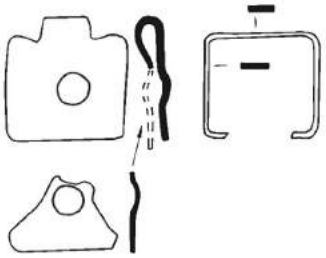

5

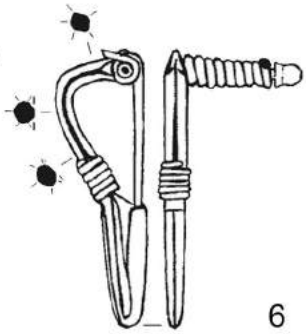

6

7

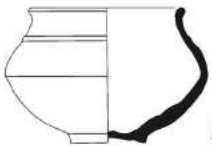

8

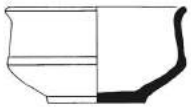

9

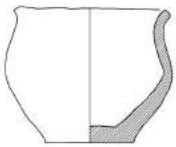

10

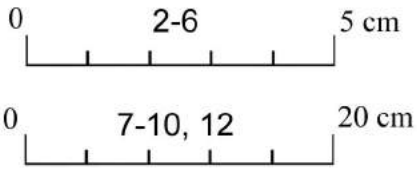

ЧЕРНЕЛІВ-РУСЬКИЙ,
п. 155

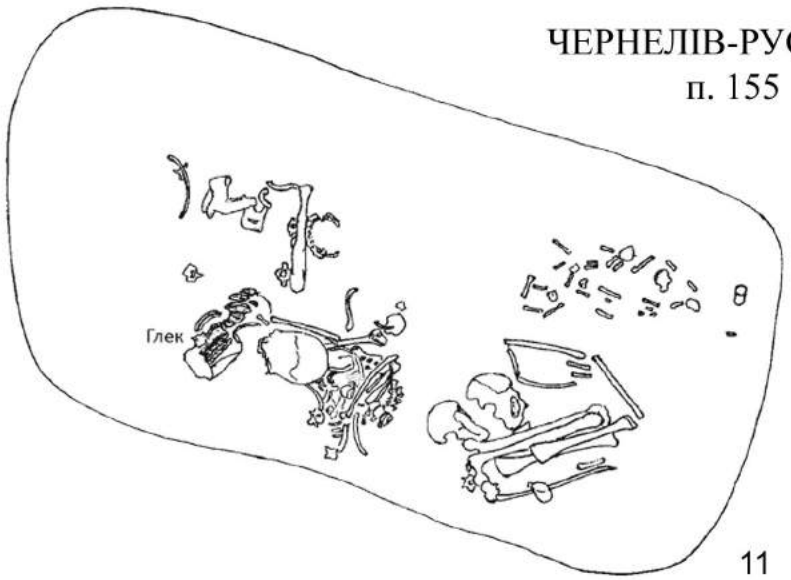

11

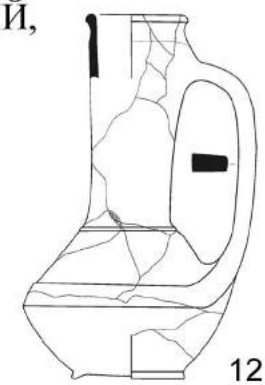

12

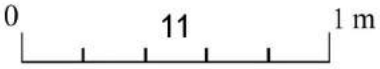

Рис. 141

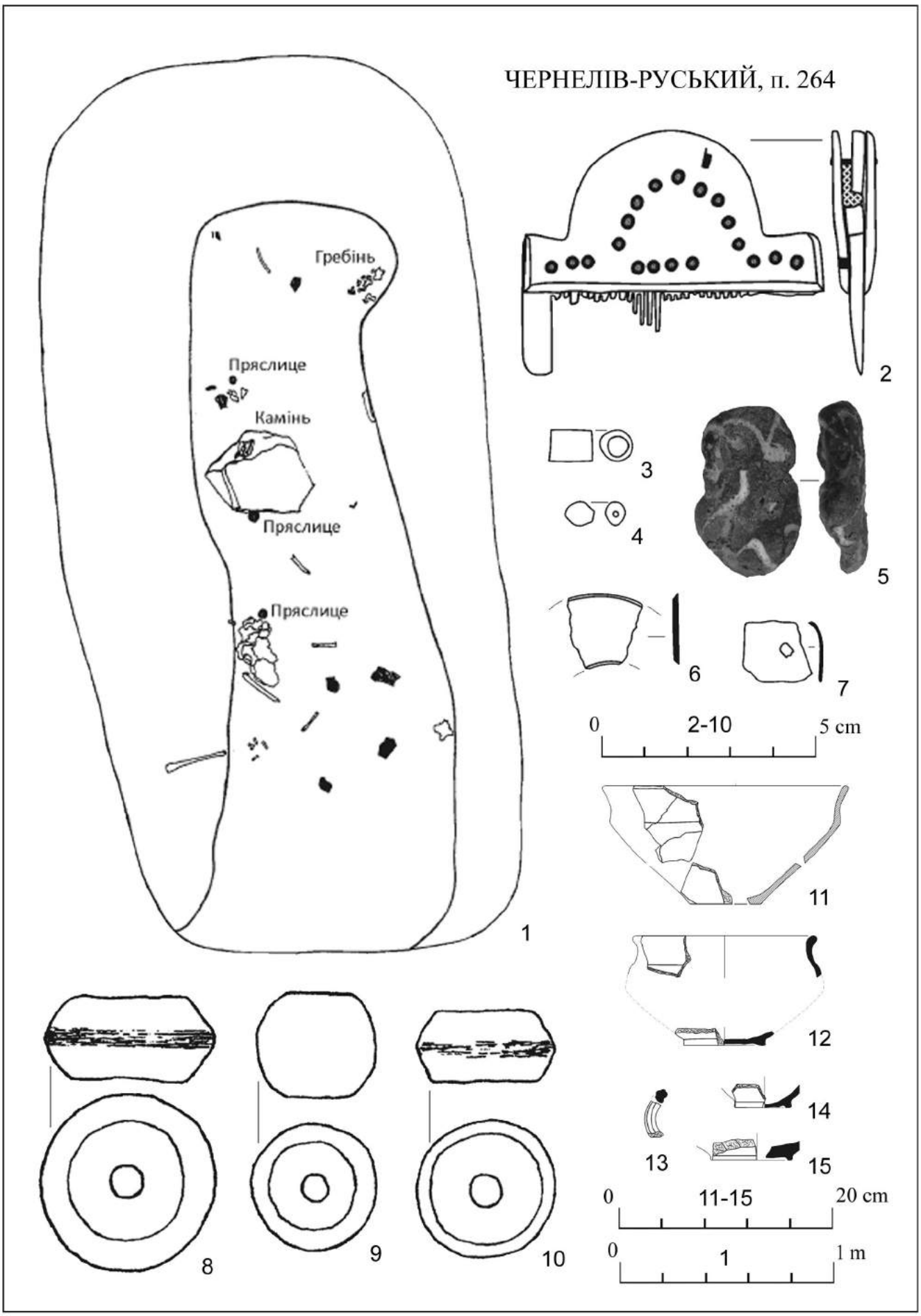
ЧЕРНЕЛІВ-РУСЬКИЙ, п. 264
Гребінь
Пряслице
Камінь
Пряслице
Пряслице
1
2
3
4
5
6
7
0
2-10
5 cm
11
12
13
14
15
0
11-15
20 cm
0
1
1 m
8
9
10

Рис. 142

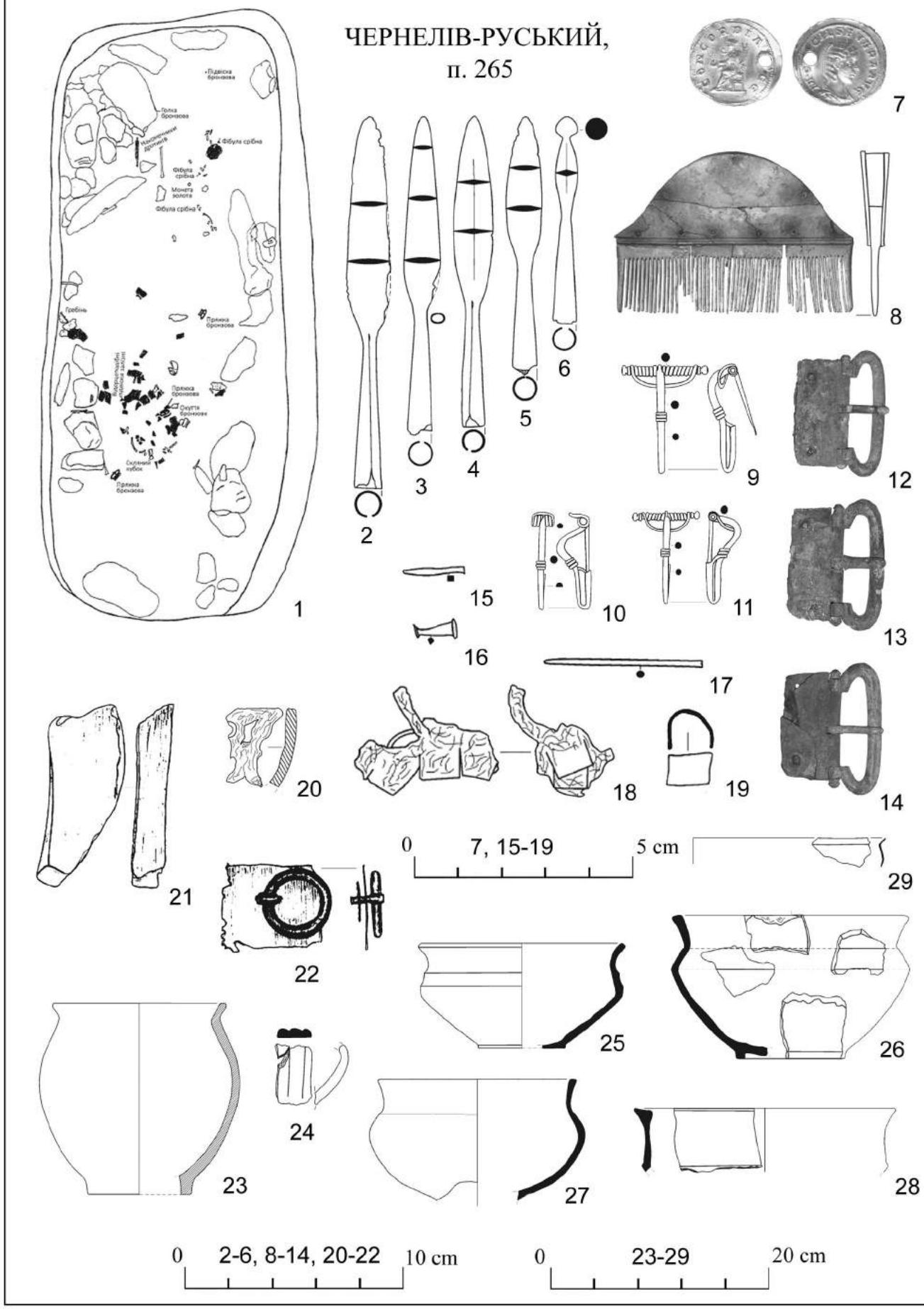
ЧЕРНЕЛІВ-РУСЬКИЙ,
п. 265
Підвіска бронзова
Голка бронзова
Фібула срібна
Фібула срібна
Монета золота
Фібула срібна
Гребінь
Пряжка бронзова
Пряжка бронзова
Скуття бронзове
Скляний кубок
Пряжка бронзова
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
0 7, 15-19 5 cm
0 2-6, 8-14, 20-22 10 cm
0 23-29 20 cm

Рис. 143

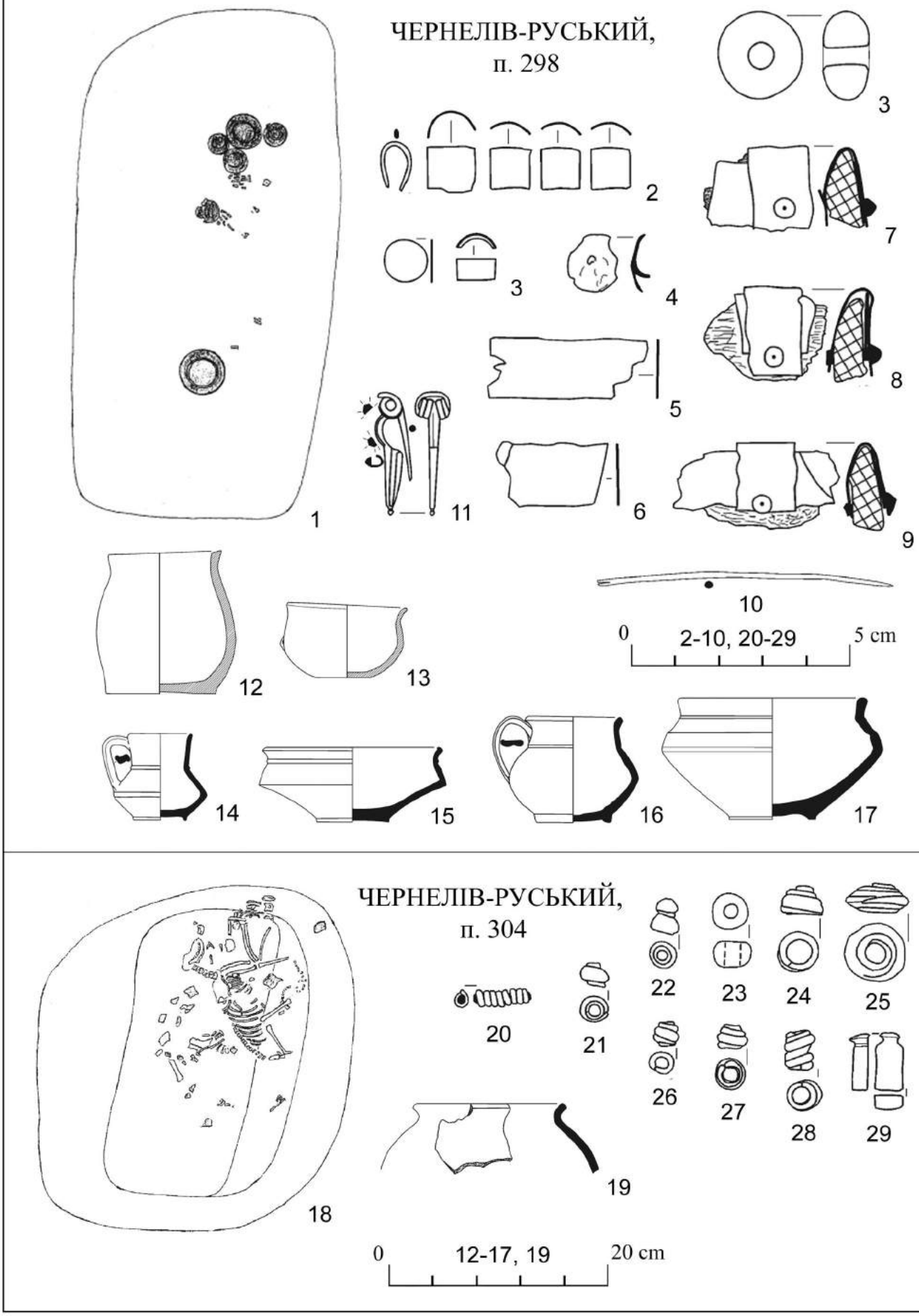
ЧЕРНЕЛІВ-РУСЬКИЙ,
п. 298
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
0
2-10, 20-29
5 cm
ЧЕРНЕЛІВ-РУСЬКИЙ,
п. 304
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
0
12-17, 19
20 cm

Рис. 144

ЧЕРНЕЛІВ_РУСЬКИЙ, п. 310

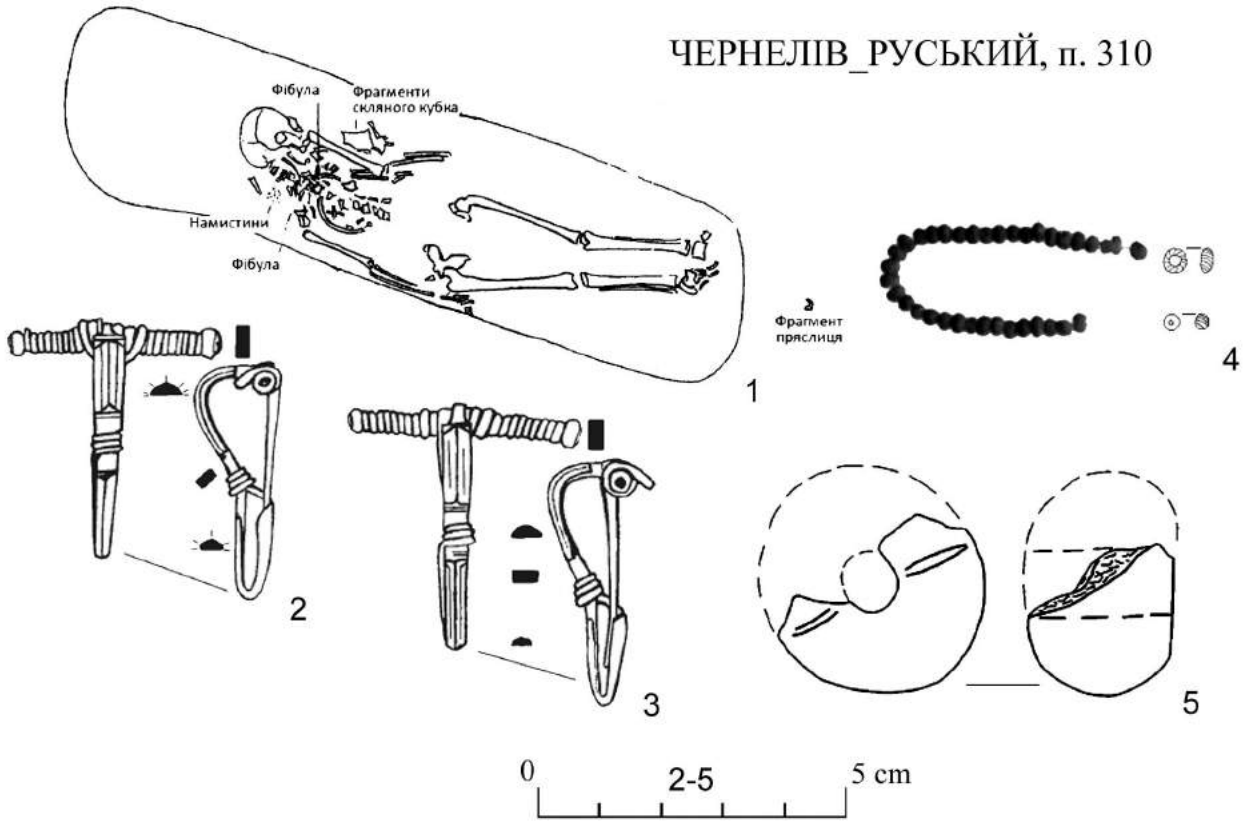

ЧЕРНЯХІВ, п. 160

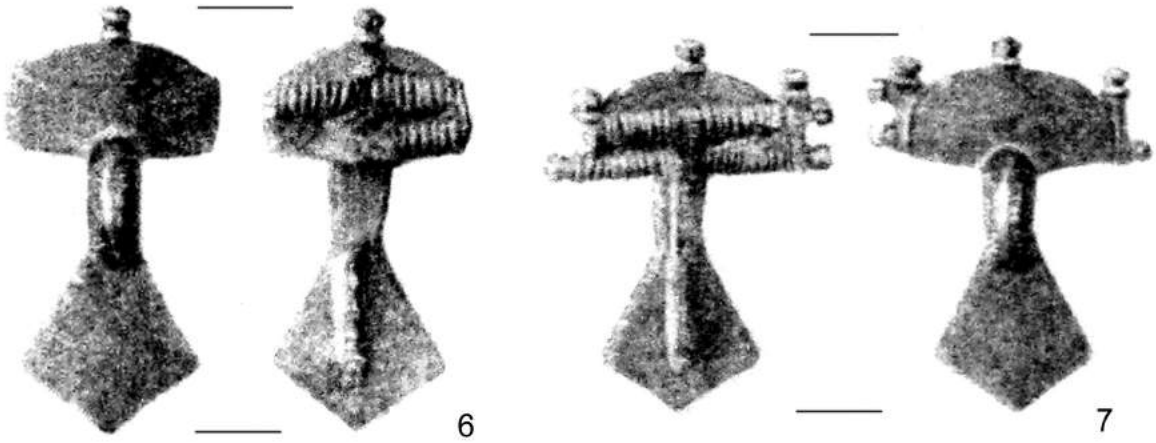

Рис. 145

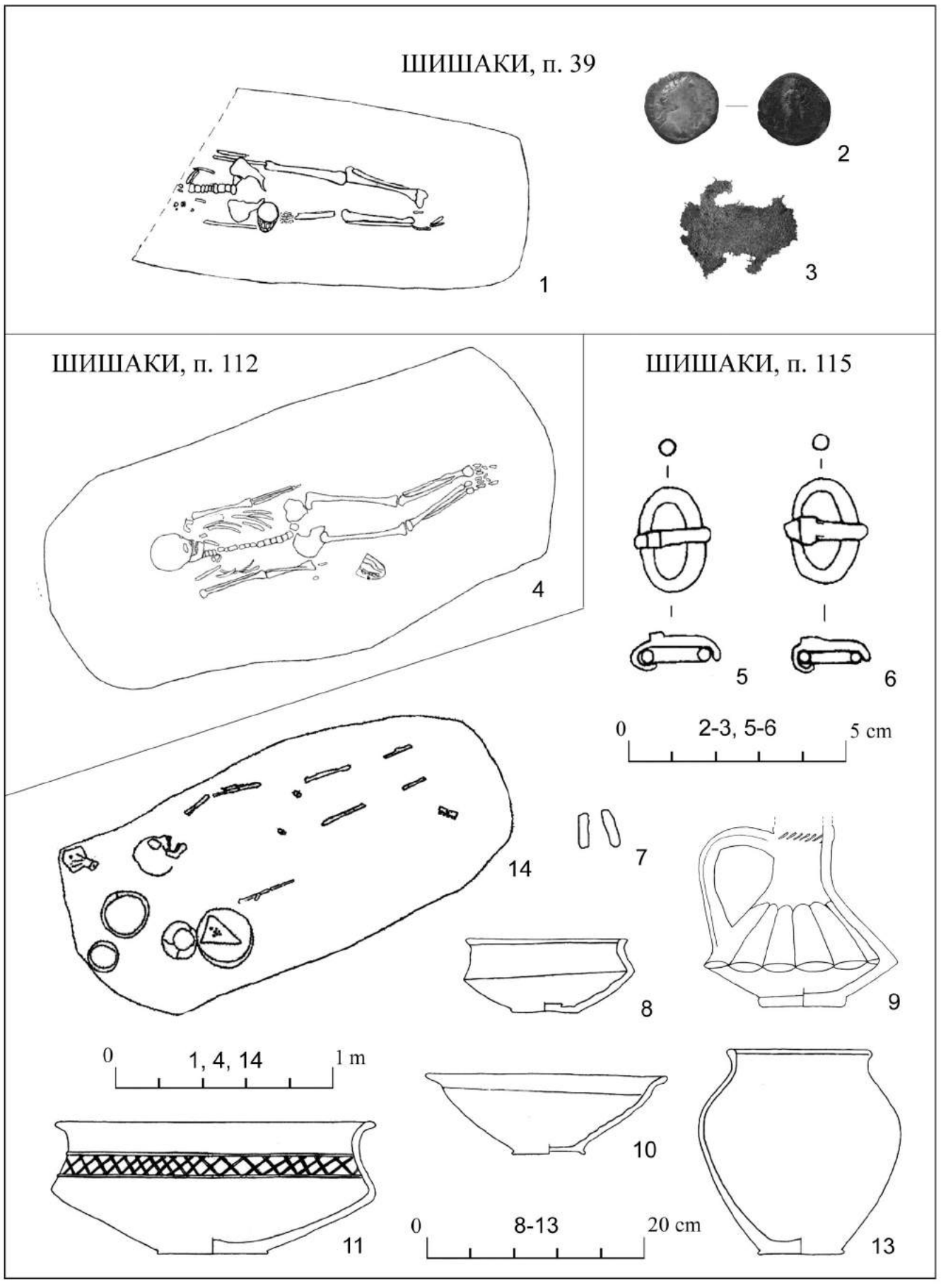
ШИШАКИ, п. 39
1
2
3
ШИШАКИ, п. 112
4
ШИШАКИ, п. 115
5
6
0
2-3, 5-6
5 cm
14
7
8
9
0
1, 4, 14
1 m
10
11
0
8-13
20 cm
13

Рис. 146

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 09:37:26 05.06.2024

Назва файлу з підписом: Текст дисертації Щепаченко-сжатый.pdf
Розмір файлу з підписом: 19.8 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Текст дисертації Щепаченко-сжатый.pdf
Розмір файлу без підпису: 19.7 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Щепаченко Владислав Ігорович
П.І.Б.: Щепаченко Владислав Ігорович
Країна: Україна
РНОКПП: 3563105896
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 09:37:20 05.06.2024
Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг
Серійний номер: 382367105294AF9704000000CE9E310035447402
Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Кваліфікований
Тип контейнера: Підписаний PDF-файл (PAdES)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (PAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2024.04.15 13:00